BORROWER'S NO.	ISSUE DATE	BORROWER'S NO.	ISSUE DATE
		2/7/	15.11.58

تاریخ

طبرستان و رویان و مازندران

تألیف :

میر سیّد ظهیر الدّین بن سیّد نصیر الدّین مرعشی

(۸۱۵-۸۹۲ هـ . ق .)

با مقدمهٔ

دکتر محمّد جواد مشکور

استاد دانشگاه و دانشسرای عالی

به کوشش

محمّد حسین تسبیحی

از انتشارات :

مؤسّسه مطبوعاتی شرق

خیابان شاه‌آباد ـ تلفن ۳۱۵۷۶

۲۰۰۰ نسخه ازاین کتاب بوسیلهٔ مؤسسهٔ مطبوعاتی شرق درچاپخانهٔ خرمی
درآذرماه ۱۳۴۵ چاپ شد .

به‌نام خداوند بخشندهٔ بخشایشگر

پیش گفتار

مؤلف این کتاب، یعنی تاریخ طبرستان و رویان و مازندران، **میر سید ظهیرالدین پسر سید نصیرالدین پسر سید کمال‌الدین پسر سید قوام‌الدین الحسینی مرعشی** است.

سید ظهیرالدین در ۸۱۵ هجری قمری در شهر آمل متولد شده و بنا به قول بعضی در سال ۸۹۲ هجری قمری فوت کرده است.

وی مردی دلیر، پاکدین، راستگو، دانشمند و مورخ بوده است که دو تألیف گرانبهای: **«تاریخ طبرستان و رویان و مازندران»** و **«تاریخ گیلان و دیلمستان»** بهترین معرف فضل و کمال و امانت داری و راستگویی و پاکدلی این سید عالی تبار است. هردو تألیف وی را خوشبختانه چاپ و منتشر نموده اند. تاریخ طبرستان و رویان و مازندران - یعنی همین کتاب - را نخستین بار در سال ۱۸۵۰ میلادی مطابق ۱۲۶۶ هجری قمری، **برنهارد دارن Bernhard Dorn** خاورشناس معروف با یک

مقدمهٔ آلمانی در مطبعهٔ **پطرزبورغ** به طرز زیبا و جالبی به چاپ رسانیده است .

دیگر چاپ اخیری است که آقای **عباس شایان** با مقابلهٔ چند نسخهٔ خطی و حواشی وفهارس اعلام درسال ۱۳۳ خورشیدی به خرج خود طبع و نشرکرده است . ولی متأسفانه اغلاط چاپی بسیار درآن مشاهده می‌شود .

اما این کتاب که اکنون دردست شماخوانندهٔ ارجمند است نسخهٔ خطی استنساخ شده‌یی بود که آقای **سیدابوالقاسم میرباقری** مدیر محترم مؤسسهٔ مطبوعاتی شرق (ناشر) دراختیار اینجانب قرارداد و هزینهٔ چاپ ونشر آنرا برعهده‌گرفت ، من‌هم با شور وشوق بسیار نسخهٔ مذکوررا مطالعه‌کردم وبه این نتیجه رسیدم‌که نسخه‌یی است بسیارخوب وبانسخه‌های مطبوع فرق‌بسیار دارد . زیراکاتب درآغاز این نسخه‌یادآور شده بودکه ازروی‌نسخهٔ مطبوع برنهارددارن (پطرزبورغ) استنساخ‌کرده است. بااین تفاوت‌که تمام سنوات وشهورراکه در اصل به عربی بوده به فارسی برگردانده ولیکن دراین‌کار ودراصل مطالب آن ابداً واصلاً سهوواشتباه وسقطی روی نداده است . این بودکه طبع ونشر آنرا برای عموم فارسی زبانان مفید وسودمند دانستیم .

بر چاپ حاضر این کتاب عزیز الوجود سه تن دانشمند بزرگوار مقدمه نگاشته‌اند و تهیهٔ شرح حال و آثار مؤلف وجغرافیای طبرستان ومازندران وتواریخ آن دیار راازروزگاران‌کهن‌تا امروز برعهده داشته‌اند . بدین شرح :

نخست : مقدمهٔ محققانهٔ‌استادعالیقدرجناب‌آقای **دکترمحمدجوادمشکور** دربارهٔ‌لفظ طبرستان و مازندران ورویان ، واصل ونسب پادشاهان و سازمان حکومتی آنان ، وسادات آن دیار ازقدیمترین ایام تاعصر صفوی .

دوم : شرح حال و اسلاف میر سید ظهیرالدین مرعشی مؤلف‌کتاب به قلم آیةالله العظمی جناب آقای **حاج سیدشهاب‌الدین‌الحسینی المرعشی النجفی** .

سوم : تحقیقات عالمانه و محققانه‌یی است از شادروان **سید احمد کسروی تبریزی** در بارهٔ تواریخ طبرستان از قدیم ترین ایام تاامروز که در زمان حیات آن مرد بزرگ در **هفته نامهٔ نوبهار** به چاپ رسیده بود. وآقای **یحیی ذکاء** آنها را در بخش اول **مقالات کسروی** (از صفحهٔ ۲ ـ ۴۴) به چاپ رسانده اند .

در چاپ این کتاب بیشتر کوشیدم که نسخهٔ ملکی ناشر را مأخذ طبع قرار دهم ، باوجود این در مورد عبارات و جملات و اعلام واشعار نامفهوم و ناخوانا همیشه از **تاریخ طبرستان ابن اسفندیار، تاریخ رویان مولانا اولیاء الله آملی**(۱)، **تاریخ گیلان و دیلمستان** (۲) **سید ظهیرالدین و تاریخ طبرستان و رویان و مازندران** وی طبع **آقای عباس شایان** استفاده می کردم .

تاریخ گیلان ودیلمستان طبع رابینو را آقای **دکتر محمد جواد مشکور** استاد محترم دانشگاه ودانشسرای عالی دراختیار اینجانب گذاردند ومرا ممنون مراحم و الطاف خود ساختند .

تاریخ طبرستان و رویان و مازندران طبع آقای شایان را آقای **دکتر سید حسن سادات ناصری** استادمحترم دانشگاه دراختیار اینجانب قراردادند و بدین جهت از ایشان تشکر فراوان دارم .

آرزوی قلبی من خدمت به تاریخ و ادب وفرهنگ ایران عزیز است و از این لحاظ برخود می بالم ومی نازم که توانسته‌ام برگ کاهی برروی امواج خروشان دانش

---

۱ ـ تاریخ رویان مولانا اولیاءالله آملی ، به تصحیح و دقت **عباس خلیلی** صاحب جریده ومطبعهٔ اقدام وبامقدمهٔ شادروان **سید احمد کسروی تبریزی** درسال ۱۳۱۳ به سرمایهٔ کتابخانهٔ اقبال چاپ شده است .

۲ ـ تاریخ گیلان ودیلمستان سیدظهیرالدین به سعی و اهتمام **ﻫ . ل . رابینو** در مطبعهٔ عروةالوثقی (رشت) درسال ۱۳۳۰ طبع شده است .

(م . ح . تسبیحی)

وادب پارسی باشم ، واگر چه این امواج هر لحظه وآنی به‌گوشه‌یی پرتابم می کند ، بااین وصف بازهم شادم وخوشحال ، چه‌می‌دانم باسرمایهٔ فقیر معنوی وادبی وتاریخی که درخود سراغ دارم به‌خوبی نتوانسته‌ام ازعهدهٔ این مهم برآیم وازاین جهت التماس والحاح اغماض وعفو از بزرگان ادب وتاریخ فارسی دارم . امیدوارم که همگان در خدمت و سرافرازی وسربلندی این آب وخاك توفیق وپیروزی کسب نمایند ، ودر ضمن این خدمت کوچك وناچیز مرا نیز در پیشگاه علم و ادب عظیم پارسی قابلیت پذیرش بشمارند ، زیرا کاری انجام نداده‌ام فقط مسئوولیت طبع و تهیهٔ فهارس اعلام آنرا بر عهده داشته ام .

محمد حسین تسبیحی

تهران - ۵ آذرماه ۱۳۴۵

از : دکتر محمدجواد مشکور
استاد دانشسرای عالی ودانشگاه

مازندران وطبرستان ازقدیم ترین ایام تا امروز

سرزمینی‌که بین دو ولایت گرگان وگیلان در کناردریای خزر قراردارد ، در تواریخ باستانی به نام های **مازندران** و **طبرستان** و احیاناً **رویان** خوانده‌شده است. در کتیبه های داریوش درآنجایی‌که ازایالات و ولایات کشورپهناور خود نام می برد، ازمازندران نامی بمیان نمی آید ،پیش‌ازآن هم دراعلام‌جغرافیایی‌اوستا ـ که‌درکتاب **وندیداد** از ۱۶ کشوروسرزمین یادشده است ـ ازمازندران‌اسمی به میان نیامده‌است. ازدورهٔ شاهنشاهان اشکانی هم نامی ازمازندران درمیان نیست . این بی خبری از این سرزمین سرسبز و خرم ـ که آن را می‌توان **هندایران** نامید ـ دلیل آنست‌که پادشاهان پیش از اسلام تا پیش از دورهٔ ساسانی بر این ولایت به‌علت وضع جغرافیایی آن وقرارداشتنش درپس جبال گردونسای البرز ـ و وجود جنگلهای انبوه

که به مانند حصنی حصین آن سرزمین را ازتهاجم اقوام دیگر مصون میدارد- تسلط نداشتند. واگرهم گاهی درآن سرزمین اسرارآمیز نفوذی میکردند ، موقتی بوده‌است.

درکتاب اوستا، در **آبان یشت** (بند۲۲) از **دیوان مازن** Mâzana یا مازاینیادئو Mâzainya Daêva (فرهنگ اوستای بارتولومه ص۱۱۶۹) یاد شده است . این دیوان در اوستا شریرترین و پلیدترین دیوان شمرده شده‌اند . در **سُوتْکَرنَسْك** که یکی از نسْك های بیست ویك گانهٔ اوستای ساسانی بوده واکنون دردست نیست، بنا به کتاب پهلوی دینکرت- که از آن نسك نقل‌کرده است - چنین آمده بودکه :

« دیوان مازندران موجوداتی شگفت انگیز وسترگ پیکر هستند که درغارها سکونت دارند . و ازفرط بلند بالایی وتنومندی آب دریا تامیان سینهٔ ایشان است . واگردرگودترین جای دریا بایستند سطح‌آب برابر دهان ایشان خواهد بود.»

به عقیدهٔ **دارمستتر** Darmesteter (زنداوستا ج ۲ ص۳۷۳) صورت اصلی اصطلاح مازندران ، مزن تر Mazana – Tara بوده‌که بعدها مازندران شده است. وآن به معنی : به‌سوی وجانب مازن است ، مانند : شوشتر (شوش + تر) که‌به‌معنی به‌سوی شوش می‌باشد .

ولی **نلدکه** (تتبعات ایرانی ج۲ ص ۱۷۸) می‌نویسدکه : مازندران به‌معنی : «درمازن» است .

بطلمیوس حد مازندران رابین **پارت** وآریا Areia (هریرود) می‌داند(رك : جغرافیای بطلمیوس ، کتاب ششم،فصل پنجم).

مازندران درآغاز جایگاه دیوان مزنی (یابومیان اصلی) بوده و ظاهراً خود مازندرانیان در آنجا خارجی به شمار می رفته‌اند وبامردم بومی شباهت نداشته‌اند!

در کتاب **بند هشن** – که از کتابهای معروف زبان پهلوی است – آمده که مازندرانیان ازپدرانی پیدا شده‌اندکه به جز از نیاکان ایرانیان وتازیان بوده‌اند.

تپوریها (تپیریها)، آماردها

در میان مردم پیشین مازندران یکی **تپوریها** یا **تپیریها** و دیگر **آماردها** بوده‌اند.

استرابن جغرافی دان یونانی (درکتاب یازده، فصل ۸) می‌نویسد:

«تپیری‌ها Tapyri (تپوری‌ها) و مردها (آماردها) جامهٔ سیاه می پوشند و موهای بلند دارند، وبالعکس زنان لباس وموی کوتاه. وکسی که از دیگران دلیرتر باشد باهرزنی که بخواهد می تواند ازدواج کند».

تپوریها درکوههای شمالی سمنان، و**آماردها** ـ که شهر **آمل** مأخوذ از نام ایشان است ـ درحوالی شهر مزبور سکنی داشته‌اند. این دوطایفه از **اسکندرمقدونی** شکست یافتند.

ابوالفداء درتقویم البلدان خود دروجه تسمیهٔ طبرستان، پیروی ازلغت‌سازی عامه‌کرده این کلمه را مشتق‌از«**تبر**» دانسته و برآن شده است که مردم آن‌سرزمین به مناسبت جنگلهای انبوه واستفادهٔ ازتبرغالباً پیشهٔ هیزم شکنی داشته‌اند، بنابراین طبرستان را سرزمین هیزم شکنان پنداشته است!

لسترنج در«جغرافیای تاریخ سرزمین خلافت‌شرقی» می‌نویسد: «کلمهٔ **طبر** درزبان بومی مردم مازندران به معنی‌کوه است، بنابراین طبرستان به معنی ناحیهٔ کوهستانی است.»

اشك پنجم فرهاد اول در ۱۷۱ پیش از میلاد مسیح آماردها را به ناحیهٔ **خوار** درمشرق ورامین کوچ داد و جای ایشان را **تپیری ها** یا **تپوریها** گرفتند که سپس همهٔ آن ایالت به نام ایشان به **تپورستان** (طبرستان) خوانده شد.

نام مازندران ـ که در شاهنامهٔ فردوسی به صورت یك‌ایالت داستانی و جایگاه **دیوسفید** یادگردیده ـ اززمان سلجوقیان به موازات نام طبرستان به‌کار رفته است.

ابن الاثیر در بارهٔ شرح تقسیم تیول (اِقطاع) به دست **آلب ارسلان** در حوادث سال ۴۵۸ هجری می‌نویسد که :

« واقطع البلاد، فاقطع **مازندران** لامیر اینانج بیغو » (الکامل طبع قاهره مطبعة الاستقامة ج ۸ ص ۱۰۳).

یعنی : الب ارسلان شهرها را به تیول داد ، و مازندران (مازندران) را به امیر اینانج بیغو سپرد .

بهاء الدین محمد بن حسن بن اسفندیار کاتب در تاریخ طبرستان (به تصحیح مرحوم عباس اقبال آشتیانی ج ۱ ص ۵۶) می‌نویسد که : نام مازندران به‌جای طبرستان از زمانهای اخیر متداول شده است چنانکه گوید :

« و **مازندران** محدث است بحکم آنکه مازندران به حد مغرب است ، و به مازندران پادشاهی بود که چون **رستم زال** آنجا شد، اورا بکشت. منسوب این ولایت را « **موز اندرون** » گفته اند ، به سبب آن‌که « **موز** » نام کوهی است از حد گیلان کشیده تا به لار و قصران که **موز کوه** گویند و همچنین تا به جاجرم یعنی این درون کوه موز است . »

یاقوت حموی در معجم البلدان (طبع اروپا ج ۴ ص ۳۹۲) ذیل کلمهٔ مازندران می‌نویسد که : « وما اظن هذا الا اسماً محدثاً لها فانی لم أره مذکوراً فی کتب الأوایل. »

یعنی : گمان می کنم که این نام جدیدی باشد و من آن نام را در کتابهای پیشینیان نیافته‌ام و نیز در ذیل کلمهٔ طبرستان (معجم البلدان ج ۳ ص ۵۰۲) می نویسد:

« وطبرستان فی البلاد المعروفة **بمازندران** ولادری متی سمیت به مازندران، فانه اسم لم نجده فی الکتب القدیمة ، وانما یسمع من افواه اهل تلك البلاد و لاشك انهما واحد » .

یعنی : و طبرستان معروف به مازندران است و نمی دانم از کی به مازندران نامیده شده است و آن نامی است که ما آنرا در کتابهای قدیم نیافتیم ، وهمانا از زبان اهل آن بلاد شنیده شده است و بی شك مازندران و طبرستان یکی است .

حمدالله مستوفی درکتاب نزهةالقلوب (به تصحیح محمد دبیرسیاقی ص۱۹۷ وص ۵۰۰) بین ولایت مازندران وطبرستان فرق می گذارد ومی نویسدکه : مازندران هفت تومان است که عبارت از : جرجان ، موروستاق ، استراباد، آمل و رستمدار، دهستان ، روغد ، سیاه روستاق (سارستان) .

وطبرستان مشتمل بر: سمنان، دامغان، فیروز کوه ، دماوند وفریم بوده است.

رابینو معتقد است که طبرستان و مازندران تقریباً مترادفند ولی کلمهٔ اول صرفاً به نواحی کوهستانی ودوم به نواحی جلگه‌یی اطلاق شده است .

پذشخوارگر ، فرشوادجر

ابن سفندیار مازندران را قسمتی ازایالت قدیمی **فرشوادگر** (فرشوادجر ، فدشوارگر ،فتشوارجر برشوار)می‌داندکه شامل : آذربایجان ، طبرستان ، گیلان ، دیلم ، ری ،قومس ودامغان می‌شده است .

در حواشی **نامهٔ تنسر** آقای مجتبی مینوی(سال ۱۳۱۱ ص۵۱) می نویسد :

« اصل کلمهٔ **فرشوادجر** ، **پذشخوارگر** بوده ، و آن نام‌سلسلهٔ جبال جنوبی طبرستان است ، دربدل شدن «**خو**» به «**واو**». کلمهٔ «دشوار» نظیر این لفظ است که آن نیز «دراصل دشخوار» بوده است .

سلسلهٔ کوههای پتشخوار یا پذشخوارگر در زمان ساسانیان نیز به همین اسم نامیده می شده است ، چنانکه درکارنامهٔ اُردشیر بابکان این نام یاد گردیده است . واین‌کوه شعبه‌یی است از رشتهٔ‌جبال « **اپارسن** »قدیم‌که در اوستا به‌نام «اوپی‌ری سئنا» مذکور است . وهمان « پتیشوارش » است که درکتیبهٔ داریوش دیده میشود وبه معنی « **پیشخوارکوه** » است یعنی کوهی که درپیش ولایت خوار واقع بوده است .»

استرابون جغرافی‌نویس یونانی ، اسم پتشخوار را به سلسلهٔ جبال البرزاطلاق می کند .

پروکوپیوس مورخ هم در موقع سخن گفتن از کیوس برادر مهتر خسرو انوشیروان، لقب وی را « پتشوارشاه» می نویسد ، ومی گوید : وی پسر قباد بود ومادر وی همان « زمبیکه » دختر قباد بوده است .

کلمهٔ پتشخوار یا پستش خوار در کتب مورخان اسلامی نیز دیده میشود چنانکه **ابن خردادبه** در کتاب المسالك والممالك درضمن فهرست نام پادشاهانی که اردشیر آنها را شاه خوانده (ص ۱۷) « بدشوارگرشاه» را ذکر می کند. ودر شرح قسمت شمالی خطهٔ جربی (ص ۱۱۹) می نویسد : « وفیه طبرستان والرویان وجیلان وبدشوارجر» . پتشخوارگر در جغرافیای استرابن جغرافی‌دان یونانی **پراخواتراس** Parachoathras آمده ووی در کتاب یازدهم، فصل هشتم ، پس ازوصف جبال توروس (آغری طاغ) می نویسد: « نواحی شمال این رشته جبال را اقوام گله Gelae و کادوسی (طالشی) و اماردی Amardi و بعضی ازقبایل گرگانی درتصرف دارند ، ازآنجا به بعد روی به طرف مشرق وجیحون ، اقوام پرثو (پارت) ومرگیانی (مروی) وگرگانی زندگی می کنند ، ورشتهٔ کوهی که ازارمنستان تااین حدود امتداد دارد به پراخواتراس موسوم است .

ابوریحان بیرونی هم در آثارالباقیه هنگام ذکرملوك الجبال می نویسد: «واما الاصل الآخر فملوك الجبال الملقبون باصفهبدیة طبرستان، والفرجوارشاهیة» .

وهمچنین **سید ظهیرالدین مرعشی در تاریخ طبرستان ورویان ومازندران** چند بار این کلمه را ذکر می نماید ودر موقع شرح طبرستان می نویسد:

« طبرستان داخل فرشوادگر است وفرشوادگر آذربایجان و گیلان و طبرستان می باشد .» وبرای این کلمه چند معنی هم می کند ودر موقع ذکر «گاوباره» می نویسد که : « خسرو انوشیروان گاوباره را به انواع احترام . . . مخصوص گردانید . . . و فرشوادجرشاه درلقب او بیفزود... وطبرستان را درقدیم الایام فرشوارجر لقب بود...» (صفحهٔ ۱۰ چاپ حاضر) .

به عقیدهٔ یاقوت وسعت طبرستان ازتمیشه در شش فرسنگی مشرق ساری تادیلم بوده است و شهرهای ناتل (در ۱۵ فرسنگی آمل)، چالوس ، کلارپی ، سعید آباد و

رویان درسرزمین دیلم واقع بودند .

ظهیر الدین مرعشی می‌نویسد : « شاه غازی رستم ، سپاهیانی از گیل ودیلم و رویان ولاریجان و مازندران و کبود جامه و استراباد و قصران جمع کرد . » (صفحهٔ ۱۶ چاپ حاضر) .

درقرن هفتم‌هجری مقارن حملهٔ مغول‌ظاهراً نام طبرستان متروك واسم‌مازندران جانشین آن شده‌که ازهمان تاریخ‌نام مرسوم این ایالت است .

بنا بقول **مارکوارت Marquart درکتاب ایرانشهر** (برلین ۱۹۰۱) : طبرستان که به زبان پهلوی تپورستان و به یونانی‌تپیروی **Tapyroi** و تپوی‌روی - **Tapoyroi** آمده است. نویسندگان چینی درآثار خودآنرا **Tho -pa - ssetan** یا **Tho - pa - sa - tan** نوشته‌اند .

تپورها مانند **کاسپی ها** وماردها (آماردها) یك ملت ماقبل‌آریایی بوده‌اند که توسط مهاجران ایرانی به نقاط مرتفع کوهستان مزبور رانده شده ودر قرنها پس از سکونت آریا ها ، دین مزدیسنی را پذیرفتند .

فرهاد اول آماردهارا درمنطقهٔ آمل‌شکست داد وبه شهرخاراکس (خار = خوار) نزدیك ری کوچانید . ممکن است که طبرستان اصلی جزء قلمرو حکومت **گودرزاشکانی** در **هیرکانی** (گرگان) بوده‌باشد .

تنسر درنامهٔ خود ادعا می کند که در پایان فرمانروایی اشکانیان پتشخوارگر توأماً با گیلان و دیلمان ورویان و دنباوند (دماوند) تحت فرمانروایی پادشاهی بنام **جسنف شاه** (گشنسب شاه) بوده است .

ابن اسفندیار می‌نویسد که : جسنف شاه فرمانبردار اردشیر شد وآن شاهنشاه اورا به شاهی آن ایالت ابقاء کرد . بازماندگان و اخلاف جسنف شاه همین سمت را در مازندران داشته‌اند ، تااینکه قباد پسر فیروزپس‌ازبار دوم که‌به تخت نشست‌ـ می‌کوشید که کوهستان طبرستان‌را بیشترمطیع خود سازد وپسر مهتر خودکیوس را با لقب پتشخوارگرشاه فرمانروای آن سرزمین‌کرد .

این شاهزاده به ظن قریب به یقین ، از بطن خواهر قباد زن او بود ولی به‌قول پروکوپیوس آن زن دختر قباد بوده است .

ظاهراً پایتخت کیوس شهرآمل بودکه در رسالهٔ پهلوی شتروستانی های ایران (شهرستانهای ایران) نوشته شده‌آن شهررا زندیك (زندیق) یعنی **مزدك** بنا کرد و چون کیوس طرفدار مزدك بود ، بنا بر این به ظن قوی این شهر تختگاه او بوده است .

مزدکیان می‌خواستند این شاهزادهٔ اشتراکی مذهب ولیعهد شود، ولی باتدبیر انوشیروان درآخر سال ۵۲۸ یا ۵۲۹ میلادی‌مزدکیان قتل عام شدند وخسروانوشیروان درآغاز پادشاهی خود (۵۳۱ - ۵۳۲ میلادی) کیوس را هم به قتل رسانید .

تئوفانس این شاهزاده را به لقب **Fthasoyarsay** یعنی پتشخوارشاه یاد می‌کند واورا پسر سوم قبادمی‌داند ازدخترش **سمبیکه** (زمبیکه) .

این خبر بی شك غرض‌آلود است زیرا پروکوپیوس وظهیرالدین مرعشی‌هردو کیوس را پسر ارشد قباد دانسته اند : وچون خسرو انوشیروان پسر سوم قباد بنا به روایات عربی و فارسی در حین فرارقباد به نزد هیاطله به وجود آمد در این صورت کیوس نمی توانسته خواهرزادهٔ قباد یعنی دختر خواهرش پیروز دخت زن شاه هیاطله باشد ، چه این دختر را قباد پس از معزول شدن شاه هیاطله و پناه بردنش بـه قباد ازدواج کرد . بنابراین باید گفت که کیوس قبل ازفرار قباد به‌دنیا آمده ومی توان گفت‌که پسرزنی است‌که درفرار قباد به نزد پادشاه هیاطله به‌وی یاری‌کرد ، واین زن طبق نوشتهٔ طبری ومورخان اسلام خواهر قباد بوده است .

ازاین تاریخ به‌بعددیگر از طبرستان صحبتی نیست ، تادرزمان شورش ویستهم دایی خسرو پرویز برهرمز پسر انوشیروان که‌دعوی‌پادشاهی کرد وسر به طغیان برداشت، ونواحی آمل ورویان وشیرجان وطبرستان ازاو تبعیت می کردند .

سمباط باگراتونی سردارارمنی خسرو ومرزبان گرگان‌مأمور سرکوبی او شد و وی راشکست داد .

اعراب در طبرستان

درزمان حملهٔ عرب به ایران نخستین سردار اسلام که به مازندران لشکر کشید **سعیدبن العاص** بود ، وی امارت کوفه را داشت ودر سال ۳۰ هجری تمیشه را در سرحد گرگان ونامیه را متصرف شد . دراختلافات خانگی بین علی و معاویه نواحی سرحدی طبرستان و رویان ودماوندکه به دست عرب افتاده بود باز مستقل شد .

پس ازآنکه معاویه به خلافت نشست **مصقلة بن هبیرة بن شبل الثعلبی الشیبانی** (درگذشته در ۵۰ هجری) را به طبرستان فرستادکه به قول بلاذری درفتوح البلدان (طبع مصر ص ۳۴۲) باتمام لشکرش نابود شد ومردم طبرستان درموقع عبور آنان از گردنه های کوهها ، سنگهای فراوانی که برای اینکار از پیش آماده کرده بودند ، از فراز جبال غلطانیده وهمهٔ سپاه مصقله را درزیر آنها درهم کوبیدند .

دریك روایت مطمئن ازیك اصفهبد طبرستان در حین طغیان **قطری بن فجاءة** ـ که از خوارج ازارقه بود و درسال ۷۸ و۷۹ هجری سر به شورش برداشت ـ نام برده می شود .

بعد در سال ۸۳ هجری نامی ازاصفهبدان طبرستان در کتاب ابن اثیر آمده است . سکه‌های این اصفهبدان از سال ۶۰ تاریخ طبرستانی آغاز می گرددکه مطابق با سنهٔ ۹۲ هجری و ۷۱۰ میلادی است . از این سکه ها ما به نام چهار تن برمیخوریم که عبارتند از اصفهبد خورشید اول (سالهای ۶۰ ، ۶۱ ، ۶۴ طبرستانی) ، اصفهبد فرخان (در سال ۷۰، ۷۲، ۷۳، ۷۵، ۷۶، ۷۷ طبرستانی)، داذ بورژ میثری (در سال ۸۷ طبرستانی) ، و خورشید دوم (سال ۸۹ تا ۱۰۸ و ۱۱۱ تا ۱۱۴ طبرستانی) .

اصفهبد فرخان را که در ۷۴۶ میلادی سفیری به دربار چین فرستاد ، چینیان درکتب تواریخ خود ـ هولوهان (هو ـ لو ـ هان) نوشته اند . ظاهراً این فرخان همان اصفهبدی است که از یزیدبن مهلب سردار عرب در سال ۹۸ هجری شکست خورد ،

وهمین سردار عرب بودکه مأمورانی از اعراب درخانه های طبرستانی ها می گماشت و مردم را مجبور به ترک دین خود می کرد .

قدیم‌ترین سکه‌هایی‌که از عهد حکام عرب در مازندران به دست آمده درهم‌هایی است از سالهای ۱۰۲ و ۱۴۷ هجری به نام حاکمی موسوم به **روح بن‌حاتم** ، سپس سکه‌هایی است از مس از سالهای ۱۴۵ و۱۵۷ مربوط به **عمر بن العلاء** .

ابومسلم خراسانی ، اصفهبد طبرستان‌را دعوت به تسلیم واطاعت کرد ، ولی بدین کار توفیق نیافت .

در زمان منصور عباسی ، طبرستان توسط ابوالخصیب نامی تصرف شد ، مقر ابوالخصیب درشهرآمل بود . اصفهبد خورشید دوم به دیلم گریخت ودرآنجا بمرد.

محمدجریرطبری اولین حملهٔ به طبرستان را درسال ۱۴۱ هجری نوشته که مطابق با ۱۰۸ طبرستانی است . اصفهبد خورشید از مقابل سپاه عرب بگریخت ولی دو سال بعد بازگشت و همهٔ مسلمانان را بکشت . در این بار است‌که سکه‌هایی از او در سال ۱۱۱ طبرستانی مطابق بـا ۱۴۴ هجری پیدا می‌شود . ولی این بـار بـاز شورش وی توسط **خازم‌بن خزیمهٔ تمیمی** خوابانده شد. این سردار عرب دراواخر سال ۱۴۳ یا اوایل ۱۴۴ هجری به حکومت طبرستان منصوب شد . پس از وی ، **روح‌بن حاتم‌المهلبی** در۱۴۵ هجری به جای وی نشست . اصفهبد خورشید دوم باز می کوشیدکه‌کشور ازدست رفتهٔ خودرا باز به دست آورد . در این بار **خالد بن برمك** که در ۱۴۸ هجری ازمنصور خلیفهٔ عباسی به حکومت طبرستان منصوب شده بود بر اصفهبد غلبه کرد وخورشید با زهرخودرا بکشت . سکهٔ خورشید ازسال ۱۱۴ طبرستانی مقارن باآخرین دورهٔ قیام اوست .

اصل ونسب اسپهبدان

راجع به اصل ونسب این اصفهبدان (اسپهبدان) اطلاع صحیحی دردست نیست. نوشته‌اند که اصل آنان از گیلان بوده است وظاهراً این حدس از لقب **جیل** (گیل)

است که به آنها داده‌اند.

درطبرستان یك سلسلهٔ دیگر ازاسپهبدان (اصفهبدان) رامی‌یابیم که ملقب به به فاذوسپان هستند که ظاهراً دراصل یك منصب کشوری در برابر منصب لشکری اصفهبد (اسپهبد) بوده است . زیرا چنانکه میدانیم انوشیروان ، ایران را از نظر تقسیمات کشوری به چهار قسمت در جهات اربعه منقسم کرد و هرقسمتی را **پازگس** و رئیس آنرا **پازگسبان** نامید که به معنی « امیر ناحیه » است . این کلمه بعد ها در زبان عربی **فاذوسفان** یا **فاذوسبان** و به پارسی پاذوسبان و بادوسپان شده است . درمقابل این پاذوسبانان، اسپهبدان قرارداشتند که امیر سپاه آن ناحیت بودند.

دستهٔ دیگر از امیران طبرستان را می یابیم که لقب « **استندار** » داشتند که تقلیدی ازلقب استنداران دورهٔ ساسانی است که شغل آنان مدیریت املاك خالصه بود. ظاهراً دریك زمان معین تمام مناصب لشکری وکشوری ساسانی درطبرستان تقلیدشده است.و گویا همان‌زمان است که پیروزسوم‌پسر یزدگرد سوم ساسانی می‌کوشید که ملك پدررا باکمك چینی ها ازدست اعراب بازگیرد .

درآن زمان بود که چینی ها به دولت ایران آزاد که در طخارستان تشکیل شده بود و جزو دول‌تابعهٔ چین‌محسوب‌می‌گشت ، بین ۶۵۶ و۶۷۹میلادی تشکیلات جدیدی دادند .

درسال ۱۶۷هجری در طبرستان **ونداد هرمز** نامی‌سلسلهٔ‌جدیدی تأسیس کرد ونسب‌خود را به **کارن** (قارن) ازسرداران دورهٔ اشکانی رسانید .

خلیفهٔ‌عباسی **موسی‌الهادی** در **۱۶۹** هجری به ونداد هرمز امان داد. وهارون درسال ۱۸۹ اورا به‌اصفهبدی (اسپهبدی) شناخت . مقراو ظاهراً درنزدیکی دماوند بوده‌است. قلمرو او در دماوند نام جبال ونداد هرمز داشت و قلمروبرادرش «ویندا س پاگان » خوانده می‌شد ، ومرکزش **موزن** بود . نوهٔ او مازیار معروف ــ که اصلا اسم او « **ماه یزد یار** » یعنی کسی‌که ایزدماه یاراوست ـ پسرقارن بود. وی اعمام خودرا بکشت وملك پدررا دوباره متحد کرد و به آن قناعت نکرده ، حدود جبال شروین

را هم تصرف کرد و اسلام پذیرفت و نام خود را محمد گذارد. مأمون او را اصفهبد طبرستان شناخت. مازیار خود را به لقب «**پذشخوارگر**» خواند که قبلاً مخصوص خاندان شروین یا ملك الجبال بود. سرانجام کار اسپهبد مازیار معروف است، و وی درسال ۲۲۵ هجری بدست معتصم بالله عباسی کشته شد.

سلسلهٔ قارن در تواریخ محلّی منسوب به سوخرا وزیر قباد هستند و نوشته‌اند که پسر سوخرا پس ازکشته شدن کیوس به جای وی امیر طبرستان‌شد.

پای تخت قدیم طبرستان شهر ساری بود که معرب آن ساریه است در منابع قدیم تر نام شهر **ساروك** وساربوك آمده است، ساری پس ازسقوط طبرستان به‌دست اعراب مقر اسپهبدان (اصفهبدان) بود، وآمل مقر حکام عرب.

سازمان حکومتی در طبرستان

سازمان‌حکومتی شهریاران طبرستان نوعی ازاقطاع وتیول‌داری بود وصاحبان اقطاعات عبارت بودند از حکام ایالات یا امرایی که امارت به آنان به ارث رسیده بود، اینان حق سلطنت شاهنشاهان ایران را می شناختند و سالیانه مبلغی به عنوان خراج ومالیات به دربارشاهان بزرگ ارسال‌می‌داشتند ودرصورت لزوم مجبور بودندکه سپاهی نیز برای ایشان فراهم آورند.

اطرافیان این سلسله های محلی طبرستان غالباً عبارت بودند ازیك وزیر یا معتمد، چند سپهسالار (غالباً امرای دست نشانده)، چند دبیر، چندمحاسب، وچندتن مأموران وصول یامحصلان مالیاتی.

روستاییان مانند برده‌های وابسته به زمین (سرف Serfs) محسوب می‌شدندکه مطیع اوامر مالك خود بودند. برای اینکه عظمت واستقلال تیول محفوظ‌گردد لازم بودکه قدرت منحصراً در دست یك تیول دارمتمرکز شود وهمین مسأله بودکه قتل‌عام

وکشتن برادران ودیگر افراد خانوادهٔ صاحب اقطاع جدیدرا که وارث قدرت می شد به بار می آورد .

در اوایل دورهٔ خلفاء طبرستان از لحاظ سیاسی چندان اهمیت نداشت ، زیرا آخرین قسمتی از کشور ایران بود که به تصرف عرب در آمد و فرمانروایان آنجا معروف به **اصفهبذان** یا **اسبهبذان** طبرستان بیش‌ازیك قرن پس از فتوحات عرب‌در کوهستانهای خود مستقل باقی ماندند وتا نیمهٔ دوم قرن دوم هجری هنوز روی سکه‌هایی‌که درآن منطقه ضرب می‌شد خط پهلوی نقش بود ، و مردم آن سرزمین بردین زردشت بودند .

محصول عمدهٔ آن نواحی در قرن چهارم به‌قول **مقدسی** در احسن التقاسیم ، سیر و برنج وکتان وپرندگان دریایی وماهی بود.

بعد ازقرن چهارم به‌قول قزوینی در آثار البلاد اهالی طبرستان به تربیت کرم ابریشم می‌پرداختند ، وبه همین جهت ابریشم بسیار ازآنجا صادر می‌گشت . پارچه‌های پشمی وفرش و انواع پوشاك و دستار نیزدر آنجا می‌بافتند . تهیهٔ ظروف چوبی از قبیل انواع کاسه و اشیاء دیگر که آنها را از چوب شمشاد می ساختند رواج فراوان داشت .

مقدسی گوید : پارچه‌های نیکوکه از آن قبا می‌دوزند وپارچه‌هایی که از آن طیلسان تهیه می‌کنند وانواع پارچه‌های نازك دیگر در آنجا بافته وصادر می‌شود . محصول طبیعی آن چوب خلنج (چوب شمشاد) است‌که آنرا به‌صورت قطعاتی بریده به خارج می‌فرستند . وصنعت‌گران ری از آن کاسه وظروف دیگر می‌سازند. **خلنج** چوبی است خوشبو به رنگهای گوناگون که‌گاهی دانه‌های تسبیح از آن می‌سازند و بهترین نوع آن در کوه‌های طبرستان یافت می‌شود .

اسلام در طبرستان

اسلام در اوایل قرن دوم هجری جای گزین دین مزدیسنا و آتش پرستی در طبرستان شد. در این عصر حکام عرب که از طرف خلیفه در آنجا فرمانروایی می کردند، همه سنی مذهب بودند. چندی نگذشت که داعیان علوی برقسمتی از مازندران تسلط یافتند و به‌اشاعهٔ مذهب تشیع و به خصوص تبلیغ عقاید مذهب زیدیه پرداختند. ولی‌اسپهبدان طبرستان و رستمدار برای تقلیل نفوذ داعیان شیعه رعایای خودرا به قبول آیین‌تسنن وا می داشتند.

همچنین عدهٔ کثیری ازطرفداران مذهب‌اسماعیلیه درنواحی کوچك‌وجودداشتند. این ناحیه ها توسط **حشاشین** یا طرفداران **حسن صباح** به تدریج اشغال می شد. بعد از مدتی دراز، دین مزدیسنا به‌کلی از میان رفت ومذهب تشیع‌در زمان حکومت **سادات مرعشی** (۷۶۰ هجری) مذهب‌رسمی مازندران (طبرستان)شدولی دررستمدار آیین تسنن‌تازمان حکومت‌گیومرث بن بیستون (۸۵۷هجری) رواج داشت. وسرانجام این امیر رعایای خودرا به‌قبول مذهب تشیع وادارنمود.

سلسله های اصلی طبرستان‌که‌از زمان ساسانیان آغاز می شوند ازاین قرارند: **قارنیان (سوخرانیان)، باوندیان، دابُوَیْهیان (گاوبارگان)، پادوسپانیان.**

«قارنیان» یا «سوخرانیان»

این سلسله در کوهستانهای طبرستان مدت ۲۷۴ سال فرمانروایی کردند، و حکومت آنان ازپنجاه سال پیش ازهجرت آغاز می‌گردد. خسرو انوشیروان پس از کشتن برادرش‌کیوس که فرمانروای طبرستان بود دراین سال شهریار کوه وکوه قارن را به قارن پسرسوخرا اسپهبدطبرستان واگذارکرد، واورا به امارت طبرستان‌گماشت.

بامرگ مازیار بن قارن درسال ۲۲۴ هجری (۸۳۹ میلادی) حکومت این سلسله به پایان می رسد . این فرمانروایان لقب **گرشاه** (جرشاه) و **ملك الجبال** داشتند و همچنین عنوان دیگر آنان **اسپهبد** (اصفهبد) بود . این سلسله درعین حال اولویت وتفوق سلسلهٔ باوندیه را برخود پذیرفته بودند . مورخان اسلامی از لحاظ نسب اصیل این خانواده آنان را « **اهل البیوتات** » می‌خواندند . محل حکومت آل قارن ، جبل قارن متصل به فیروز کوه بود و شهر آن « **شهمار**» وقلعه‌اش پریم (یافیروزکوه) و یا فریم نام داشت .

باوندیان

باوندیان مدت ۷۰۷ سال ، یعنی از سال ۴۵ هجری (۶۵۶ میلادی) تا ۷۵۰ هجری (۱۳۴۹ میلادی) در طبرستان فرمانروایی کردند . فرمانروایان این سلسله نیز به ملك الجبال ملقب بودند ، وعنوان اسپهبد (اصفهبد) داشتند . و با اینکه جلگه‌های طبرستان را از دست دادند ، تا مدت های مدید ، کوهستان های آن سرزمین در دست ایشان بود ، این سلسله به سه شاخه تقسیم می شوند : **کیوسیه** ، **اسپهبدیه (اصفهبدیه)** ، **کینخواریه** .

الف ـ **کیوسیه** :

این خانواده منسوب به **کیوس** پسر قباد ساسانی و برادر خسرو انوشیروان است. چنانکه گفتیم قباد سه سال پیش از مرگش کیوس پسر مهتر خود را که دین مزدکی پذیرفته بود ، به فرمانروایی طبرستان گماشت. پس از قباد و بتخت نشستن انوشیروان، کیوس به فرمان برادر کشته شد . و خسرو انوشیروان قارن پسر سوخرا را به جای او امارت طبرستان داد .

پس از سقوط ایران به دست عرب ، مردم مازندران (طبرستان) **باو** پسر شاپور

ابن کیوس را در ۴۰ هجری (۶۶۵ میلادی) به اسپهبدی طبرستان برداشتند، و او جد خاندان آل باوند است که آنان را باوندیه وملك الجبال می گفتند.

این خانوادهٔ کیوسیه از سال ۴۵ تا سال ۳۹۷ هجری یعنی تا زمانی که وشمگیر اسپهبد شهریار را به قتل رسانید، حکومت کردند.

در بارهٔ معنی کلمهٔ **باو** اطلاع صحیحی در دست نیست، غیر از این باو که نوهٔ کیوس بن قباد و پسر شاپور بود. بنا به تحقیق استاد مارکوارت در کتاب ایرانشهر نسب یك خانوادهٔ دیگر در ایران دورهٔ ساسانی که منصب مصمغانی (ریاست مغان) را در ری داشته‌اند و مرکز آنان در دنباوند (دماوند) بود - به **باوِمُغ** می رسد که پدر **ماه‌گوندات** (ماه‌گونداد) بود. شخص اخیر مذهب عیسوی را پذیرفت، و نام مسیحی **انستاسیوس** Anastasios گرفت و در ۶۲۸ میلادی به‌شهادت رسید.

وی از اهالی ده **وَرْزنین** Varznin در ناحیهٔ ری بود و باسلسلهٔ باوندیان - که برای نخستین بار در سال ۱۶۷ هجری در این نواحی حکومت داشتند - ارتباط داشت.

در سلسلهٔ نسب باوندیان مورخان نوشته‌اند که ایشان از نسل باو هستند. باید دانست که این نام یك اسم زردشتی مختص به‌مغان بوده است که تلفظ اوستایی آن بنْها Banha می باشد و تلفظ دیگر آن به زبان پهلوی «بوهك» یا «بُناك» است که بنا به کارنامهٔ اردشیر بابکان (ترجمهٔ دکتر مشکور ص ۱۶ چاپ تهران ۱۳۲۹) باشش پسرش به‌اطاعت اردشیر درآمد و نیز پسر هوبخت موبدموبدان شاپوردوم باهك نام داشت که تلفظ سریانی آن باوی Bavi است.

اولین کسی که از سلسلهٔ باوندیان در تاریخ دیده‌می‌شود، **شروین بن سرخاب** است که اعراب دامنه‌های البرز را به‌عنوان تیول (اقطاع) به او دادند وظاهراً لقب باستانی پتشخوارگرشاه را برای خود اختیار کرد که بازماندگان او در زمان ابوریحان بیرونی نیز این لقب را داشتند. و به قول یعقوبی لقب «شاه طخارستان» هم داشت. وجبال

شروین درسرحد کومش (قومس) مأخوذ از نام این پادشاه است .

در ۲۰۱ هجری حاکم طبرستان **عبدالله بن خرداذ به** پدر مورخ و جغرافی دان معروف ، لاریجان وشیرجان وقسمت کوهستانی طبرستان را تصرف کرد وضمیمهٔ ممالك اسلامی ساخت ، وشهریار پسر شروین را مجبور به تسلیم و اطاعت کرد.

پس از مرگ شهریار در ۲۱۵ هجری **مازیار بن قارن** حکومت را از پسر اوشاپور انتزاع کرد وبه کمك موسی بن حفج بن عمر بن العلاء کوه های شروین راتسخیر نمود، و شهریار را اسیر کرده بکشت . سپس یکی از پسران شهریار بـه نام **قارن** که بدست مازیار افتاده بود ، پس از اسارت مازیار به دست اعراب ملك پدری خود را بازگرفت .

ب- اسپهبدیه (اصفهبدیه) :

فرمانروایان این سلسله در طبرستان وگیلان وری وقومس فرمانروایی داشتند و ساری پای تخت ایشان بود ودرآغاز ازطرف سلجوقیان وسپس ازجانب خوارزمشاهیان درآن نواحی حکومت می کردند . اسپهبدیه ازسال ۴۶۶ تا ۶۱۶ هجری ، یعنی زمان کشته شدن شمس الملوك رستم هنگام تاخت وتاز مغول به طبرستان درآن نواحی حکومت کردنـد . سر سلسلهٔ ایشان حسام الدوله شهریار و آخرینشان شمس الملوك رستم سوم بود .

ج - کینخواریه :

اینان ازطبقه سوم شهریاران طبرستان یا باوندیان بوده اندکه برآمل ومازندران تسلط یافتند وسرسلسلهٔ ایشان ابوالملوك حسام الدوله اردشیر ملقب به **کینخوار** بود و آخرینشان فخرالدوله حسن بودکه در ۷۵۰ هجری به دست کیا افراسیاب چلابی برافتاد. وچلابی ازاین تاریخ تا ۷۶۰ هجری درآمل ومازندران سلطنت کرد .

کینخواریه ازسال ۶۳۵ تا ۷۵۰ هجری درطبرستان حکومت کردند .

دابُویِیان (گاوبارگان)

اینان **آل‌دابُوَیه** یا **آل گاوباره** نیزخوانده می‌شوند، خاندان دابویه مدت ۱۰۴ سال درطبرستان امارت کردند. تاریخ امارت این‌سلسله از هنگامی که دابویه درسال ۴۰ پس‌از مرگ پدرش گیل‌گاوباره به‌حکومت نشست آغاز، وبه مرگ‌خورشید، سال ۱۴۴ ختم می‌شود. واگرحکومت‌گیل‌گاوباره را نیزبه حساب‌آوریم این‌خانواده ۱۱۹ سال امارت کرده‌اند.

فرخان وبازماندگان اولقب اسپهبد داشتند. در۲۷هجری آذرولاش نبیرهٔ‌قارن ازسلسلهٔ قارنیان ـ که ذکرآنان درپیش گذشت به دست‌گیلان شاه‌گاوباره که‌ازشاهزادگان ساسانی وازپشت جاماسب برادر قباد پسرفیروزبود ـ خلع‌شد. این امیر فرمانی مبنی برحکومت طبرستان ازیزدگرد آخرین پادشاه ساسانی گرفت، وعنوان **گیل گیلان فرشوادگرشاه** را اختیارکرد، وگیلان‌ازبلادطبرستان‌راپای تخت‌خودقرارداد، وازگیلان تاگرگان‌دژهای‌استواری‌ساخت وبه‌سال ۵۰ هجری درگذشت. پس‌ازوی پسرش‌دابویه به‌جای اونشست. درزمان پادوسپان‌ملقب به‌«**گادوسپا**» طبرستان تقسیم‌شد ودابوییان فرمانروایان گیلان شدند، وپادوسپانیان‌که ازنژادکیوس بودند در رویان ورستمدار و نوروکجور به سلطنت پرداختند.

پادوسپانیان

این‌سلسله از۴۵تا ۱۰۰۶ هجری، یعنی زمانی که شاه‌عباس آخرین‌فرمانروایان این‌سلسله رااز میان‌برد، در رستمدار ورویان ونوروکجور یعنی نواحی واقعهٔ‌بین‌گیلان وآمل حکومت کردند.

پادوسپانیان گاهی از امرای عرب و زمانی از علویان و امرای خراسان و دیگر امیران اطاعت می کردند . پس از مرگ ملك گیومرث بادوسپان در ۸۵۷ هجری ، رستمدار بین دو پسرش کاوس و اسکندر ـ که مؤسسان سلسله‌های بنی کاوس یا حکام نور و بنی اسکندر یا حکام کجور باشند ـ تقسیم شد .

فرمانروایان این سلسله در آغاز عنوان **اسپهبد** و سپس عنوان استندار و بالاخره عنوان «ملك» داشتند .

مغولان و تیموریان در مازندران و طبرستان

مغولان در مازندران با مقاومت زیادی مواجه نشدند. در زمان آنان شهر استراباد و آمل مهمترین بلاد طبرستان بود . طغاتیمور آخرین نمایندهٔ سلسلهٔ مغولان ایران در استراباد سلطنت می کرد . پس از قتل وی (۱۳۵۳ میلادی) استراباد و قسمت شرقی مازندران به تصرف **امیر ولی** درآمد که به سال ۱۳۸۴ میلادی بدست تیمور شکست یافت . در ۱۳۹۲ میلادی تیمور از میان جنگلهای انبوه به مازندران حمله کرد و راهی از استراباد به ساری بازکردند . تیمور پس از گشودن قلعهٔ ساری عدهٔ کثیری از سادات مازندران را با کشتی از راه دریا و بعد از راه جیحون به خوارزم و سمرقند و تاشکند تبعید کرد . ظاهراً این اقدام به قول وی برای تنبیه رافضیان شیعه به عمل آمده است .

بعد از مرگ تیمور سادات طبرستانی با اجازهٔ شاهرخ پسر او به مازندران بازگشتند و به عنوان امیران باجگزار تا اواخر قرن شانزدهم میلادی در آن نواحی سلطنت می کردند . از آن به بعد مازندران به کلی به دست شاه عباس و پادشاهان صفویه افتاد .

«سوخرانیان» یا «قارنیان (۱)»

۱ـ قارن

۲ـ آلندا

۳ـ سوخرا

۴ـ ونداهرمزد

۵ـ قارن

۶ـ مازیار

بنی دابویه(۲)

اسپهبدان طبرستان وگیلان (تختگاه آنان فومن بود)

نام اسپهبد	تاریخ جلوس به سال طبرستانی	تاریخ جلوس
۱ـ گیل بن گیلانشاه (۳)	۴۲	۲۴هـ.
۲ـ دابویه بن گیل	۵۷	۴۰
۳ـ خورشید بن گیل	۷۳	۵۶
۴ـ فرخان(فروخان) بن دابویه	۱۰۷	۹۰
۵ـ دادبرجمهر بن فرخان(۴)	۱۲۰	۱۰۴
۶ـ سارویه بن فرخان	۱۳۳	۱۱۶
۷ـ خورشید بن داد برجمهر	۱۳۳	۱۱۶

۱ـ مأخوذ ازکتاب تاریخ مازندران وفرمانروایان آن سامان: هـ. ل. رابینو(ترجمهٔ دکتر باقر امیرخانی استاددانشگاه تبریز) نشریهٔ دانشکدهٔ ادبیات تبریز شمارهٔ چهارم سال ۱۳۴۰

۲ـ رك : زامباور ترجمهٔ عربی ج۲ ص ۲۸۴

۳ـ ابن اسفندیار نام اورا جیل بن جیلانشاه نوشته‌است.

۴ـ ابن اسفندیار (ص۱۶۵) نام اورا «داذمهر» نوشته است.

والیان عرب در طبرستان (۱)

نام والی	تاریخ جلوس
عمر بن العلاء (بار اول)	۱۴۱ هـ.
خالد بن برمك	۱۴۸
عمر بن العلاء (بار دوم)	۱۵۴
سعید بن دعلج	۱۵۸
عمر بن العلاء (بار سوم)	۱۶۲
ابوصالح یحیی بن داود بن ممدود الحرشی	۱۶۶
عمر بن العلاء (بار چهارم)	۱۶۷
قدید (۲)	
سلیمان بن المنصور	۱۷۰
هانی بن هانی	۱۷۱

آل باوند (باوندیان) در مازندران (۳)
اول ـ اسپهبدان

نام اسپهبد	تاریخ جلوس
۱ـ باو	۴۵ هـ.
۲ـ ولاش	۵۹
۳ـ سرخاب بن باو	۶۸
۴ـ مهرمردان بن سرخاب	۱۱۰

۱ـ رك : زامباور ترجمهٔ عربی ج ۲ ص ۲۸۵

۲ـ ازاین حاکم سکه‌یی به دست آمده‌است ودر مجموعهٔ زامباور موجود بوده‌است .

۳ـ رك : زامباور ، ج ۲ ص ۲۸۶

۵- سرخاب بن مهرمردان	۱۳۵
۶- شروین بن سرخاب	۱۵۵
۷- شهریار بن شروین	۱۸۱
۸- شاپور (جعفر) بن‌شهریار	۲۱۰
۹- قارن بن شهریار (در دویست و بیست هفت مسلمان شد)	۲۲۲
۱۰- رستم بن سرخاب بن قارن	۲۵۳
۱۱- شروین بن رستم	۲۸۲
۱۲- شهریار بن شروین	۳۱۸
رستم بن‌شروین بین سال‌های ۳۳۵ - ۳۷۰ هـ .	
۱۳- دارای بن رستم بن شروین	۳۵۵
۱۴- شهریار بن دارا (بدست قابوس بن وشمگیر کشته شد)	۳۵۸
۱۵- رستم بن‌شهریار (تا سال ۴۴۱ هـ .)	۳۹۶
قابوس بن‌وشمگیر در ۳۹۷ هجری مازندران فتح را کرد	
شروین بن محمد حوالی سال ۴۰۰ هجری	

دوم - ملوك الجبال (۱)

نام	تاریخ جلوس
۱- حسام‌الدوله شهریار بن قارن	۴۶۶هـ.
۲- نجم‌الدوله قارن بن شهریار	۵۰۳
۳- شمس‌الملوك رستم بن قارن	۵۱۱
۴- علاء الدوله علی بن شهریار	۵۱۱
۵- شاه غازی بن علی، نصرة‌الدوله (۲)	۵۳۴

۱- رك : زامباور ، ج۲ص۲۸۶

۲- او رستم بن‌علی بن شهریار است ولقب او نصرة‌الدوله بود وبا دختر شهریواش بن هزارسب پادوسپانی درشهر رستمدار ازدواج کرد . دیناری ازاو ازسال ۵۵۱ و۵۵۲ بدست آمده است .

۶ــ علاء الدوله حسن بن رستم	۵۶۰
۷ــ حسام الدوله اردشیر بن حسن(۱)	۵۶۷
۸ــ شمس الملوك رستم بن اردشیر (در ۲۱ شوال سال ۶۰۶ هجری بناگهان کشته شد)	۶۰۲

سلطان محمد خوارزمشاه در ۶۰۶ مازندران را فتح کرد .

سوم - کینخواریه (عمال ایلخانیان در آمل)(۲)

نام	تاریخ جلوس
حسام الدوله اردشیر بن کینخوار	۶۳۵هـ.
شمس الملوك محمد بن اردشیر (اباقا اورا بکشت ۶۶۵هـ.)	۶۴۷
علاء الدوله علی بن اردشیر	۶۶۵
تاج الدوله یزدگرد بن شهریار	۶۷۰
ناصر الدوله شهریار بن یزدگرد	۶۹۸
رکن الدوله کیخسرو بن یزدگرد	۷۱۴
شرف الملوك بن کیخسرو	۷۲۸
فخر الدوله حسن بن کیخسرو (تا سال ۷۵۰ هجری حکومت کرد)	۷۳۴

بنی افراسیاب در مازندران (۳)

نام	تاریخ جلوس
افراسیاب (داماد خود فخر الدوله حسن آخرین ملوك باوندی را بکشت)	۷۵۰هـ.

۱- وی باهزارسب دوم پسر شهریواش پادوسپانی جنگ کرد .

۲- زامباور ج۲ص ۲۸۷ ، خلیل آدم در کتاب دول اسلامیه (ص ۱۹۵) این سلسله را کند خواریه ذکر کرده است .

۳- رك: زامباور ، ج۲ص۲۸۷

کیا فخرالدین چلاوی	۷۶۰
کیاگشتاسب (داماد حسن باوندی)	–
اسکندر شیخی بن افراسیاب (تیمور اورا بکشت)	–
کیا حسن بن لهراسب بن افراسیاب	–

شاه اسماعیل صفوی مازندران رادر ۹۰۹ هجری فتح کرد.

بنی پادوسپان(۱)

فرمانروایان رستمدار (رویان، نور، کجور)

گیل‌های اول

نام	تاریخ جلوس
۱- پادوسپان بن گیل	۴۰ه.
۲- خورزاد بن پادوسپان	۷۵
۳- پادوسپان بن خورزاد	۱۰۵
۴- شهریار بن پادوسپان	۱۴۵
۵- ونداد امید بن پادوسپان	۱۷۵
۶- عبدالله بن ونداد امید	۲۰۷
۷- فریدون بن قارن بن شهریار (۲)	۲۴۱
۸- پادوسپان بن فریدون(۳)	--
۹- شهریار بن پادوسپان	۲۵۹
۱۰- هزار سندان بن بندار بن شیرزاد (۴)	۲۷۴

۱- رك : زامباور ج۲ص ۲۹۰

۲- عامل حسن بن زید علوی بود

۳- عامل حسن بن زید علوی بود .

۴- دربعضی ازمآخذ نام او «هروسندان» آمده و او داماد مرداویج بن زیار بود .

۱۱- شهریار بن جمشید بن دیوبند	۲۸۶
۱۲- شمس الملوك محمد بن شهریار	۳۲۷
۱۳- استندار ابوالفضل بن محمد (تاسال ۳۵۴ هجری حکومت کرد)	۳۴۰

گیل های دوم

نام	تاریخ جلوس
۱۴- حسام الدین زرین کمر بن فرامرز بن شهریار	۳۵۴ه.
۱۵- سیف الدین باحرب بن زرین کمر	۳۸۶
۱۶- حسام الدین اردشیر بن باحرب	۴۱۳
۱۷- فخرالدوله نامور (نماور) بن شهریار	۴۳۸
۱۸- عزالدوله هزارسپ بن نامور(نماور)	۴۷۰
۱۹- شهریواش بن هزارسپ(۱)	۵۱۰
۲۰- کیکاوس بن هزارسپ	۵۲۳
۲۱- هزارسپ بن شهریواش(۲)	۵۶۰
۲۲- حسام الدین زرین کمر بن جستان	۶۰۶
۲۳- شرف الدین بیستون بن زرین کمر	۶۱۰
۲۴- فخرالدوله نامور بن بیستون(۳)	۶۲۰
۲۵- حسام الدوله اردشیر بن نامور(۴)	--
۲۶- شهراکیم گاوباره بن نامور (۵)	۶۳۳ه

۱- خلیل آدم (ص۱۹۷) نام اورا شهر نوش نوشته است و وی دختر شاه غازی رستم بن علی باوندی را به زنی گرفت .

۲- با حسام الدوله اردشیر بن حسن باوندی جنگ کرد .

۳- خلیل آدم (ص۱۹۷) می نویسد که او پسر «بی ستون» بود .

۴- وی و برادرش اسکندر صاحب ناتل (شهری بین آمل وچالوس) بودند .

۵- خلیل آدم (ص۱۹۷) می نویسد که او پسر «بیستون» بود .

۲۷- فخرالدوله نامور بن گاوباره	۶۷۱
۲۸- ملك شاه کیخسرو بن گاوباره	۷۰۱
۲۹- شمس‌الملوك محمد بن کیخسرو	۷۱۱
۳۰- ناصرالدین شهریار بن کیخسرو (۱)	۷۱۷
۳۱- تاج‌الدوله زیار بن کیخسرو	۷۲۵
۳۲- جلال‌الدوله اسکندر بن زیار	۷۳۴
۳۳- فخرالدوله شاه‌غازی بن زیار	۷۶۱
۳۴- عضدالدوله (یاعزالدوله) قباد بن شاه‌غازی	۷۸۰
۳۵- سعدالدوله طوس بن زیار (۲)	۸۰۱
۳۶- گیومرث بن بیستون بن گستهم بن زیار (۳)	۸۵۷

گیلهای سوم (شهرنور - شمال غرب آمل)

نام	تاریخ جلوس
۳۷- کیکاوس بن گیومرث (جانشین پدرانش در نور مازندران شد)	۸۵۷ه
۳۸- جهانگیر بن کیکاوس بن گیومرث	۸۸۱
۳۹- گیومرث بن جهانگیر	۹۱۴
۴۰- بهمن بن جهانگیر (۴)	-
۴۱- بیستون بن جهانگیر (۵)	-
۴۲- بهمن بن بیستون (۶)	۹۱۶

۱- خلیل آدم (ص۱۹۷) می نویسد که نام او نصیرالدوله بود.
۲- درزمان او تیمور به مازندران حمله کرد.
۳- تشیع را در رویان رواج داد (رك: خلیل آدم ص۱۹۷)
۴- برادرش گیومرث قیام کرد واورا بکشت.
۵- بر برادرش «بهمن» قیام کرد واورا بکشت.
۶- وی نخست خواهر عبدالکریم بن محمد صاحب مازندران وباردوم خواهرسلطان احمد کیای حسینی گیلانی را بەزنی گرفت.

۴۳- گیومرث بن بهمن(۱)	۹۵۶
۴۴- اویس بن فلان بن بیستون	

گیلهای چهارم
(در کجور، در مغرب شهرنور)

نام	تاریخ جلوس
۴۵- اسکندر بن گیومرث	۸۵۷
۴۶- تاج الدوله بن اسکندر	۸۸۰
۴۷- ملك اشرف بن تاج الدوله	--
۴۸- کیکاوس بن اشرف	--
۴۹- گیومرث بن کیکاوس	--
۵۰- جهانگیر بن کیکاوس بن اشرف(۲)	۹۶۳
۵۱- ملك محمد بن جهانگیر	--

اولاد جَستان(۳) (درشهرهای دیلم)

۱- مرزبان بن جَستان درری(سال۱۸۹ه.)

۲- جستان (جنگ درجبال سال۲۵۲ه.)

۳- وهسودان بن جستان

۴- جستان(۲۹۵ه.)

۵- علی بن وهسودان (درگذشته در۳۰۷ه .)

۱- عامل شاه طهماسب صفوی بود .

۲- برشاه طهماسب صفوی بشورید و به زندان افتاد ودرآنجا بمرد .

۳- رك : زامباور ، ج۲ص۲۹۳

۶- مرزبان بن حسن بن خرامل(۱) (۴۲۰ ه .)

۷- کامروالدیلمی (خداوندگار ساوه ۴۳۰ - ۴۳۴ ه.)

علویان در طبرستان (۲)
(تختگاه ایشان آمل و ساری)

بنی الحسن :

نام	تاریخ جلوس
۱- حسن بن زید بن محمد	۲۵۰
۲- محمد الداعی بن زید (القائم بالحق)	۲۷۵

سامانیان طبرستان را تسخیر کردند (۲۸۷-۳۱۰ ه.)

بنی الحسین :

نام	تاریخ جلوس
۳- ابومحمد الحسن الاطروش ، الناصر، ابن علی	۳۰۱
۴- حسن بن القاسم بن الحسن بن علی، الداعی الصغیر	۳۰۴
۵- ابوالفضل جعفر الثائر فی الله بن محمد بن الحسن الاطروش	۳۱۶
۶- ابوعبدالله محمد المهدی بن الحسن الداعی (درگذشته در ۳۶۰ ه .)	-
۷ - ابوالحسین احمد المؤید ،عضدالدولة بن الحسین الثائر بن هارون (درگذشته در ذیحجهٔ ۴۲۱ ه.)	
۸- ابوطالب یحیی الناطق بالحق (درگذشته در ۴۲۴)	۴۲۱

حکام علویان در طبرستان (۳)

نام	تاریخ جلوس
لیلی بن النعمان (سپهسالار اطروش و حاکم جرجان درگذشته در ۳۰۹ ه.)	

۱- خراسیل (رك : ابن الاثیر ج ۹ ص ۲۶۳)

۲- رك : زامباور، ج ۲ ص ۲۹۳

۳- رك : زامباور، ج ۲ ص ۲۹۴

سرخاب بن وهسودان دیلمی -

ماکان بن کالی (۱) (کاکی، درگذشته در ۳۲۹ هـ.) ۳۱۰ هـ.

حسن (دختر رکن الدوله زن او بود) ۳۲۹ هـ.

طبرستان را آل بویه وسپس آل زیار تسخیر کردند.

سادات حسینی مرعشی در مازندران (۱)

نام	تاریخ جلوس
۱ـ قوام الدین مرعشی	۷۸۱ـ۷۶۰
۲ـ علی	۸۲۰ـ۸۰۹
۳ـ مرتضی	۸۳۷ـ۸۲۰
۴ـ محمد	۸۵۶ـ۸۳۷
۵ـ عبدالکریم	۸۶۵ـ۸۵۶
۶ـ عبدالله	۸۷۲ـ۸۶۵
۷ـ زین العابدین	۸۸۵ـ۸۷۲
۸ـ شمس الدین بن کمال الدین	۸۸۵
۹ـ کمال الدین بن شمس الدین	۹۰۸
۱۰ـ عبدالکریم بن عبدالله بن عبدالکریم	۹۱۲
۱۱ـ میرشاهی بن عبدالکریم	۹۳۹
۱۲ـ عبدالله بن سلطان محمود بن عبدالکریم	۹۶۹
۱۳ـ سلطان مراد بن میرشاهی بن عبدالکریم	۹۶۹
۱۴ـ محمود بن عبدالله بن محمود	۱۰۰۵

۲ـ ظاهراً نام درست وی ماکان بن کاکی بوده است.

۱ـ رك: زامباور، ج۲ ص ۲۹۴

بنی کیا (حسینیان) در گیلان (۱)

نام	تاریخ جلوس
۱ــ کار کیا سیدعلی کیا	ــ
۲ــ کار کیا رضا کیا	ــ
۳ــ کار کیا میر سید محمد	ــ
۴ــ کار کیا ناصرکیا	ــ
۵ــ کار کیا سلطان محمد	ــ
۶ــ کارکیا میرزا علی	۹۱۰ــ۸۸۳
۷ــ کار کیا سلطان حسن	۹۱۱ــ۹۱۰
۸ــ کار کیا سلطان‌احمد	۹۱۱
۹ــ کار کیا سلطان حسن	۹۴۳
۱۰ــ کار کیا خان احمد دوم	۹۷۵ــ۹۴۳

فهرست نام حاکمان عرب درطبرستان (۲)

نام حاکم عرب	نام دارندهٔ سکه	تاریخ‌هجری	تاریخ‌طبرستانی
ابوالخصیب	اصفهبدخورشید دوم	۱۴۱	۱۰۸
ابوالخصیب ، ابوالعباس‌الطوسی	ــ	۱۴۲	۱۰۹
خازم بن خزیمه	ــ	۱۴۳	۱۱۰
«	اصفهبد خورشید دوم	۱۴۴	۱۱۱

۱ــ رك . زامباور ج ۲ ص ۲۹۵

۲ــ مأخوذ ازکتاب ایرانشهر درجغرافیای تاریخی ایران قدیم تألیف مارکوارت .

روح بن حاتم	—	۱۴۵	۱۱۲
روح بن حاتم	—	۱۳۶	۱۱۳
«	اصفهبد خورشید دوم	۱۴۷	۱۱۴
خالد بن برمك	—	۱۴۸	۱۱۵
«	—	۱۴۹	۱۱۶
«	خالد	۱۵۰	۱۱۷
«	«	۱۵۱	۱۱۸
«	«	۱۵۲	۱۱۹
عمر بن العلاء	عمر	۱۵۳	۱۲۰

مآخذ این مقاله غیر ازمنابعی که در اصل مقاله آمده است :

۱ــ **محمد بن اسفندیار**: تاریخ طبرستان طبع تهران به تصحیح مرحوم عباس اقبال آشتیانی .

۲ــ **مولانا اولیاءالله** : تاریخ رویان به تصحیح عباس خلیلی طبع تهران.

۳ــ **میر سید ظهیرالدین مرعشی** : تاریخ طبرستان ورویان ومازندران طبع برنهارددارن وطبع حاضر به کوشش محمدحسین تسبیحی.

۴ــ **محمد حسن خان اعتمادالسلطنه** : التدوین فی احوال جبال شروین، طبع تهران ۱۳۱۱ قمری.

۵ــ **بار تولد** : جغرافیای تاریخ ایران ترجمهٔ حمزهٔ سردادور . فصل گیلان و مازندران .

۶ــ **رابینو** : مازندران واسترا باد ، ترجمهٔ وحید مازندرانی طبع طهران ۱۳۳۶

۷ــ **رابینو** : تاریخ مازندران وفرمانروایان آن سامان، ترجمهٔ دکتر باقرامیر-

خانی استاددانشگاه‌تبریز، نشریهٔ‌دانشکدهٔ ادبیات تبریز سال سیزدهم شمارهٔ چهارم، سال‌چهاردهم‌شمارهٔ‌سوم وچهارم.

۸ـ **نامهٔ تنسر** : باهتمام مجتبی مینوی، تهران۱۳۱۱.

۹ـ **زامباور** : معجم‌الانساب والاثرات‌الحاکمه ج۲شمارهٔ ۱۷۳ تا ۱۸۲.

۱۰ـ**لسترنج**: جغرافیای تاریخی سرزمین‌های خلافت شرقی(ترجمهٔ محمودعرفان) طبع تهران ۱۳۳۷

11- DR, J. Marquart: Éránshahr, Berlin 1901

12 – Encyclop édie de, leIslam Vol, 3, P. 486, Vol,4, P.608.

این مقاله به مناسبت‌انتشارطبع جدید **تاریخ طبرستان ورویان ومازندران** میرسید **ظهیرالدین مرعشی** به کوشش فاضل‌محترم‌آقای **محمد حسین تسبیحی** نگاشته آمد ودرمقدمهٔ آن کتاب قرارگرفت.

دکتر محمد جواد مشکور

طهران ۲۷ آبان ماه ۱۳۴۵

از : آیةالله مرعشی نجفی

مختصری از شرح حال واسلاف مرحوم علامه مورخ

جلیل متتبع سیدظهیرالدین مرعشی

مؤلف تاریخ‌طبرستان (۱) [ورویان ومازندران]

نسب مؤلف :

سید ظهیرالدین ، ابن سید نصیرالدین ، ابنالسلطان الاعظم **السید کمال الدین** پادشاه طبرستان وتوابع آن ، **ابن**السلطان الاعظم السیف والقلم الفقیه الزاهدالمحدث العارف **المیر قوام‌الدین‌الحسینی المرعشی** الشهیر به«**میر بزرگ**»

۱ـ با سپاس وتشکر ازآقای **عباس شایان** ، ایـن « شرح حال » از مقدمهٔ کتاب تاریخ طبرستان و رویان و مازندران مطبوع ایشان دراینجا نقل شد . وآن را **آیةالله آقای سید شهاب الدین مرعشی نجفی** ـ که از اخلاف وانجاب مؤلف تاریخ مزبور می‌باشند ـ دراختیار مشارالیه گذارده‌اند. آیةالله مرعشی نجفی نسب شریف خود را با ۱۷ واسطه به سید قوام‌الدین معروف به «میر بزرگ»جد سلاطین مرعشی طبرستان دانسته‌اند .

(م . ح . تسبیحی)

ابن الصادق الفقیه المحدث ، **ابن** عبدالله ابن صادق ، **ابن** الشریف محمد ابی عبدالله الشاعرالعالم ، **ابن** ابی‌هاشم نقیب الاشراف ، **ابن** الشریف الحسیب النسیب ابی الحسین علی النقیب الفقیه الزاهد الرئیس المطاع ابی محمدالحسن المشتهر بالمحدث وامه رضویه ، **ابن** فخر آل الرسول الشریف ابی عبدالله‌الحسین ، **ابن** قدوة السادات والاشراف صاحب الکرامات‌ابی‌الحسن علی المرعشی ، و او کسی است که انساب تمام **مرعشیین** دنیا به او منتهی می‌شود، وقبرش بنا برنقل بعضی ازمشجرات درشهر **مرعش** می‌باشد ، **ابن** الشریف ابن محمد عبدالله امیرالعافین وکفیل الارامل والیتامی من ذریة علی (ع) وامه دلیره بنت مروان‌بن عیشة‌بن سعیدبن العاص ،

ابن محمد ابی الکرام ، **ابن** الحسن ابن محمد الفقیه الحکیم المحدث المدنی وقبره بارض الروم ،

ابن ابی عبدالله الحسین الاصغرشریف الشرفاء الامام مولینا زین‌العابدین سید الساجدین (ع) .

و صورت صحیحهٔ نسب همین است و در نسخهٔ مطبوع تاریخ طبرستان مختصر غلط وسقوط واسطه هست ، و همچنین در**مجالس المؤمنین قاضی** که از تاریخ طبرستان نقل نموده .

آثار مؤلف :

مرحوم سید ظهیرالدین دارای آثار قلمی است :

۱ـ **تاریخ طبرستان** ، که یك مرتبه در روسیه‌طبع و درحکم قلمی است از حیث کمیابی ، ونسخ قلمی آن پیدا نمی‌شود .

۲ـ **تاریخ گیلان ودیلم** ، که او را **رابینو** در رشت در مطبعهٔ عروة الوثقی چاپ نموده ونسخ آن زیاد است .

۳ـ **تاریخ جرجان و ری** ، خود حقیر شخصاً آن‌کتاب را ندیده‌ام ، ولی در

مشجرات مرعشیین به او نسبت می‌دهند ومطالبی نقل می نمایند .

۴ـ **دیوان شعر** ، وگوییا **ظهیر** تخلص داشته باشد ، واشعار ایشان جسته جسته در تاریخ طبرستان وگیلان به نحو رباعی نقل شده ، قریحهٔ متوسطی دارند .

اعتماد ارباب علم وفضل به مؤلف :

نوعاً معاصرین ایشان ومتأخرین به‌اواعتماد نموده‌اند ونقل می نمایند . رجوع فرمایید به **روضة‌الصفا** ، **وحبیب سیر** ،و **تدوین** اعتماد السلطنه ، و **آثار شیعه** ، **مجالس المؤمنین** ، **محافل المؤمنین** ،**خلد برین** ، **احسن التواریخ** ، **ریاض العلماء** ، **اعیان الشیعه** ، **گنج شایگان شایان** ، **سراج الانساب** ، **الاسیدیه فی الانساب العلویه** ، ،غیرها من کتب‌الانساب والتواریخ .

مقام خاندان مؤلف وموقعیت آنها :

خاندان مؤلف واسلاف ایشان ازاجلاء سادات دنیا بوده‌اند .

از زمان‌حضرت سجاد (ع) تا عصر مؤلف ، یا وزیر باتدبیر، یاعالم نحریر ، یا سلطان روشن ضمیر ، یا نقیب دلپذیر بوده‌اند ، چنانچه حقیرحالات آنها را بـا مطالعات و مراجعات جمع آوری نموده‌ام . و اولاد مرحوم میر بزرگ‌مدتها در شمال ایران سلطنت نموده‌اند . شرح حال وحروب‌آنها با تیموریها در روضة‌الصفا وحبیب ـ السیروالتدو ن مذکور است ، ومدتهـا در شمال ایران سلطنت کرده‌اند ، و صاحب سکه بوده‌اند .

نوابغ درسلسلهٔ مؤلف :

بزرگانی درعلم بین اعمام وبنی اعمام وسلسلهٔ مؤلف بوده‌اند ،مانند :

مرحوم سیدفلاسفة الاسلام **میرداماد** ، مرحوم‌علامة العلوم **سید حسین سلطان العلماء**، و خلیفه سلطان‌صاحب حواشی برمعالم ،مرحوم‌آقا **میرزا محمدعلی قمشه‌یی**،

مرحوم **احمد میرزا** متخلص به نیازی ، مرحوم **میرزا محمدباقر صدر** خاصهٔ دربار شاه سلطان حسین صفوی ، مرحوم **میرزا رفیع الدین** صدر الصدور دربار شاه عباس کبیر والد سلطان العلماء ، **نواب میرزا سید مرتضی** دامـاد شاه سلطان حسین ، **نواب میرزا ابراهیم** پسرخلیفه سلطان ، **نواب میرزا سید علی** پسرخلیفه سلطان، **نواب میرزا سید حسن** پسر خلیفه سلطان ، مرحوم حاج **میرزا محمد علی** شهرستانی ، پسرش مرحوم حاج **میرزا محمد حسین** شهرستانی ، پسر ایشان مرحوم حاج **میرزا علی** شهرستانی ، مرحوم علامه آقا **سید شمس الدین محمود** نسابـه ، مرحوم علامه **آقا سید علی** سیدالاطباء والدایشان ، مرحوم **میر شجاع الدین محمود** تلمیذ محقق کرکی ووالد سلطان‌العلماء ، مرحوم **میرزا ابوالمجد** شهید ، مرحوم **میرزا ابراهیم** جد سید الاطباء الی غیر ذلك ، اینهاهمه از بنی اعمام مؤلف هستند ، یعنی ازخاندان‌واولاد **میر بزرگ** می باشند .

ابوین مؤلف :

والدشان چنانچه گذشت **سید نصیرالدین** بوده .

مادرپدر مؤلف دختر **اسپهبد ویشتاسب باوند** بوده .

دایی پدرمؤلف **اسپهبد فخرالدوله حسن باوند** آخرین اسپهبد از خاندان باوند ملوك طبرستان می باشد .

ولادت مؤلف ووفاتش :

درسنهٔ ۸۱۵ (هجری قمری) درشهر آمل متولد شده ، وبنا به قول بعضی در ۸۹۲ [هجری قمری] فوت شده .

مشاغل مؤلف :

مدتی دردستگاه **سلطان کیای دوم**، پادشاه گیلان بوده ، وپس از فوت او ، دردستگاه **کیا سلطان میرزا علی** پادشاه بوده .

شروع واختتام کتاب تاریخ طبرستان (ورویان ومازندران) :

ازسنهٔ ۸۸۱ شروع ودرسنهٔ ۸۹۲ هـ. ق. به پایان رسانیده .

اولاد مؤلف :

آنچه درمشجرهٔ حقیر ثبت است ، ایشان چند پسرو دختر داشته‌اند ، یکی از اولادشان مرحوم علامه **سید نصیرالدین** است که ازاجـلاء عصر خود بوده ، علاوه برمناسب دردربار سلطنت مرعشی دارای فضایل وکمالاتی نیز بوده است .

(شهاب الدین الحسینی المرعشی النجفی)

از :شادروان سیداحمد کسروی تبریزی

تواریخ طبرستان

و یاد داشتهای ما (۱)

اشخاصی که به‌تاریخ ایران آشنا هستند می‌دانند که قطعهٔ **طبرستان** یا **مازندران** از نظر تاریخی اهمیت مخصوصی دارد و به واسطهٔ داشتن کوههای بلند وجنگلهای انبوه وراه‌های تنگ و باریك وسایر استحکامات طبیعی همواره محل توجه و پناهگاه سران سرکش واشخاص داعیه پرور وارباب دعوت و سرچشمهٔ جریانات وحوادث مهمه بوده ، ویك قسمت ازوقایع تاریخ ایران درآن جا روی‌داده وعلاوه اززمان استیلای **اسکندر یونانی** تاعهد **صفویه** بلکه تااوایل‌قاجاریه‌سیر تاریخ ایران توجه‌عمده بدین سرزمین

۱- این یاد داشتها را شادروان **سیداحمد کسروی تبریزی** در **نوبهار هفتگی** دورهٔ پنجم از شماره ۱۲ تا ۲۸ ، قوس ۱۳۵۱ برابر ۱۳۴۱ قمری منتشر کرده‌اند. بعداً آقای **یحیی ذکاء** آنهارا گرد آورده ودردو مجلد بنام «**مقالات کسروی**» چاپ ومنتشر نموده‌اند.

(م . ح . تسبیحی)

داشته‌است .

طبرستان را همین امتیاز بس که همه وقت در مقابل سیل هجوم اجانب ، از سایر نقاط ایران بیشتر مقاومت ورزیده و یوغ تسلط بیگانگان را دیرتر بگردن‌خود پذیرفته است .

درصدراسلام، یعنی درهمان موقعی که‌سایر بلاد ایران، هنوز نیم‌قرن ازهجرت نگذشته ، به دست فاتحین عرب مفتوح گردید ـ مازندران تااواسط قرن دوم ، که‌یك دسته ازعساکر دولت عباسیه به‌اسم اجازهٔ عبور به خراسان وارد طبرستان گردیده ، وتوانستند بلاد واقعه درهامون ودشت‌آن‌جارا تصرف نمایند ـ کمال استقلال‌راداشت، ومردم آن بعدازآن تاریخ هم همواره بافاتحین بیگانه در زدوخورد وکشمکش بودند ومسلمین فقط درسال یکصدو بیست‌واندی ، مواقعی که **عبدالله بن‌طاهر** ، **مازیار بن قارن** را دستگیرکرده وباخود به بغداد برد ودرآنجاکشته گردید ـ موفق شدندتسلط خودرا درسهل ودشت‌طبرستان بسط‌دهند، لیکن این‌موفقیت وتسلط هم‌دولت مستعجل بود وديری نپایید که مردم مازندران راعشق استقلال برسرزده ودرسال ۲۵۰هجری **حسن بن زید علوی** ، معروف به**داعی کبیر**راکه مؤسس سلسلهٔ‌سادات‌زیدیهٔ‌طبرستان است ،ازری‌دعوت نموده وپس اززدوخوردهای‌زیاد نواب خلفارااز‌مملکت خود بیرون راندند ودرهمه این احوال کوهها و بیشه‌های مازندران دراستقلال قدیمی خود باقی و دوسلسلهٔ مهم اسپهبدان بومی یکی **سلسلهٔ باوندان** درجبال سوادکوه ، و دیگری **سلسلهٔ بادوسپانی** یا«گاو باره» درجبال رستمدار ، تسلط واستقلال داشتند .

دراوایل قرن سیم که دامنهٔ فتوحات اسلامی درآسیا تاحدود چین و درافریقا تاسواحل‌بحراطلس ودراروپا تا وراء جبال آلپ امتداد یافته ودرپای تخت‌های اسپانیا وپرتقال ، به جای ناقوس ، صدای اذان مسلمین به اطراف طنین می‌انداخت ـ درقلل جبال سواد کوه آتشکده‌های دین زردشت دایر ومشتعل بود و اسپهبدان هنوز کیش

نیاکان خود را از دست نداده بودند، فقط در عهد معتصم بالله عباسی قارن بن شهریار بخواهش خلیفهٔ مزبور، اسلام پذیرفته و زنار بگسست» (۱).

اهل فضل و اطلاع از قدیم برای غالب ولایات ایران تاریخ‌های مخصوصی نگاشته‌اند و نسخه‌های چاپی یا خطی بعضی از آنها موجود است، از قبیل **عقدالعلی** (تاریخ کرمان) تألیف احمدابن حامد (چاپ ایران)، و **تاریخ گیلان** تألیف سید ظهیرالدین (چاپ رشت)، و **تاریخ گیلان** تألیف ملاعبدالفتاح فومنی (چاپ پترسبورغ)، و **تاریخ خانی** (تاریخ گیلان) تألیف علی بن شمس‌الدین (چاپ پترسبورغ)، و **شیرازنامه** تألیف ابوالعباس احمد بن ابوالخیر، و **جامع مفیدی** (تاریخ یزد) تألیف محمد مفید مستوفی، و **تذکرهٔ شوشتریه** تألیف سیدعبدالله متخلص به‌فقیر؛ (نسخه‌های خطی این کتاب اخیر در موزهٔ بریتانی موجود است)، و **فردوس‌التواریخ** (تاریخ مشهد (چاپ ایران)، و **فارس نامه** تألیف مرحوم فرصةالدوله (چاپ شیراز یا بمبئی) وغیر اینها که تعداد آنها عجالةً از موضوع بحث ما خارج است.

لیکن طبرستان به واسطهٔ کثرت وقایع و اهمیتی که در هر دوره داشته است بیشتر از همه توجه نویسندگان و مورخین را جلب نموده و شاید عدد تألیفاتی که برای ضبط حوادث و وقایع این قطعه از ایران نوشته شده است از بیست کتاب بیشتر باشد و ذیلا اسامی آنها را، تا اندازه‌ای که می‌دانیم، با شرح مختصری بیـان می‌نماییم:

۱- کتاب فتوح جبال طبرستان- درزبان عربی، تألیف ابوالحسن علی ابن محمد- المدنی که درسال ۲۲۵ هجری وفات کرده است (۲) واین کتاب نخستین تاریخ طبرستان است که اسم آن در تألیفات دیگران ذکر شده است.

۲- عقدالسحر وقلائد الدرر- تألیف ابوالحسن علی بن محمد الیزدادی،

---

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۱۴۷

(۲) مقدمهٔ آلمانی دارن به سیدظهیرالدین نقل از حاجی خلیفه.

اکنون نسخه‌ای از این کتاب پیدا نیست ، لیکن ابن‌اسفندیار یك نسخه از آن در سال ۶۰۶ هجری در ری در «دارالکتب مدرسهٔ شاهنشاه غازی رستم بن علی بن شهریار» پیداکرده و از عربی به پارسی ترجمه نموده ومطالب آنرا اساس تألیف خود قرار داده است (۱) .

تاریخ زندگانی یزدادی مفصلا معلوم نیست و نگارنده ترجمهٔ حال او را در کتابی نخوانده‌ام . ابن اسفندیار او را با اوصاف «ازجماهیر مشاهیر طبرستان و به استیعاب انواع علوم مستثنی ، و مصنف کتب بسیار » (۲) ستوده ، و در ذیل تعداد «ائمهٔ کبارطبرستان» اسم او را برده ومینویسد: « مؤلفات اواز غایت شهرت مستغنی از ذکراست » (۳) لیکن مؤلف مشارالیه باهمه شهرتی‌که در عصر خود تا دور ابن‌ـ اسفندیار داشته امروز در عداد مجهولین است وتألیفات کثیر او که ابن اسفندیار از غایت شهرت محتاج بذکر آنها نبوده است . همگی مفقود میباشد ونسخه‌ای از آنها پیدا نیست ، فقط کتابی به اسم «کمال‌البلاغه» ، که دو سه نسخهٔ خطی آن در بعضی ازکتابخانه‌های خصوصی طهران یافت میشود ، منسوب باوست . ولی نگارنده پس از مطالعهٔ آن‌کتاب ودقت کامل پیداکرده‌ام که آن ، تألیف معروف یزدادی موسوم به «قرائن شمس‌المعالی وکمال‌البلاغه» ، که ابن‌اسفندیار نیز اسم آنرا ذکر میکند (۴) نیست وبلکه‌نسخهٔ (جنگ)ماانندی است وفقط یك‌مقدار از مطالب تألیف یزدادی را ـکه عبارت‌میباشد از مقدمهٔ آن‌کتاب و قسمتی از رسائل شمس‌المعالی قابوس درآنجا نقل کرده است (۵) عصر وزمان یزدادی و تاریخ «عقدالسحر» هم روشن‌تر از ترجمهٔ

---

(۱) ابن‌اسفندیارخطی صفحهٔ۳

(۲) ابن‌اسفندیار خطی صفحهٔ۳ (۳) ابن‌اسفندیار خطی صفحهٔ ۸۶ (۴) ابن‌اسفندیار خطی صفحهٔ ۹۵ (۵) چون نگارنده اطلاع دارد که فاضل دانشمند آقای میرزا عباسخان اقبال در صدد تهیهٔ‌مقاله‌ایست راجع به (کمال‌البلاغه) ونسخهٔ‌موجودهٔ آن‌عنقریب درصفحات نوبهار نشرخواهدشد لذا دراینجا دراین موضوع بیشترازاین تفصیل داده نشد .

حال وشرح زندگانی او نیست، فقط از پاره‌یی قراین می توان تعیین تخمینی کرد ، از جمله از مقدمهٔ تألیف مفقودالاثر او (قرائن شمس المعالی وکمال البلاغه) که بطوری که گفتیم در نسخه‌های موجود معروف به «کمال البلاغه» نقل گردیده است ـ مفهوم میشود که یزدادی رسائل (مکاتب) متفرقه شمس المعالی قابوس بن وشمگیر را از مؤلفات دیگران نقل ننموده وبلکه خود او مستقیماً جمع آوری کرده است (۱) ، و بدیهی است که موفقیت در اینکار موقوف به‌معاصر یا اقلا قریب‌العصر بودن اوست باشمس المعالی، و از طرف دیگر مشارالیه‌اسم شمس‌العمالی را درهمه‌جا با قید «رحمه‌الله» ذکر میکند. نتیجه‌ای که از این دو مقدمه به دست می‌آید آنست که یزدادی از مؤلفین اوایل قرن پنجم هجری بوده و شاید اواخر عمر شمس‌المعالی را هم درك نموده است (۲) .

۳ـ باوندنامه ـ مؤلف آن غیر معلوم ونسخه‌اش نایاب‌است. لیکن‌ابن‌اسفندیار در اول تألیف خود به‌آن اشاره کرده ومی گوید: « به عهد ملك حسام‌الدوله شهریار قارن از اکاذیب اهل قری‌وافواه عوام‌الناس به نظم‌جمع کرده‌اند » (۳) وظاهراینست که‌این‌کتاب به‌زبان طبری بوده است .

۴ ـ تاریخ طبرستان ـ تألیف محمد بن حسن ابن‌اسفندیار آملی تاریخ اتمام آن درست معلوم نیست لیکن مؤلف در ذکر قلعهٔ «کیسلیان» می گوید : «از آن‌تاریخ تا به‌عهد ما در ثلاث عشر و ستمائه این قلعه معمور بود » (۳) اصل فارسی تاریخ‌ابن‌اسفندیار تاکنون چاپ نشده (۴) است وتنها نسخه‌های خطی آن که خالی از نقص

---

(۱) نسخهٔ خطی موسوم به (کمال البلاغه صفحهٔ اول) .

(۲) شمس المعالی قابوس درعشر اول قرن پنجم وفات کرده‌است .

(۳) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۴ .

(۴) این کتاب سپس به‌تصحیح آقای اقبال آشتیانی درسال ۱۳۲۰ درتهران چاپ‌شده است(یحیی ذکاء)

واغلاط مهمه نیست در بعضی ازمکاتب عمومی اروپا وکتابخانه‌های شخصی ایران پیدا میشود لیکن پروفسور براون مستشرق معروف انگلیسی آن را با اندکی اختصار و تصرف بزبان انگلیسی ترجمه ودر سال ۱۹۰۵ میلادی با مصارف ارقاف (گیب)چاپ کرده است .

۵ ـ تاریخ مازندران ـ تألیف ابن‌ابی‌مسلم (۱) . از این کتاب بیشتر از این معلوماتی در دست نیست .

۶ ـ تألیف مولانااولیاءالله آملی ـکه به اسم فخرالدوله شاه غازی بن زیار ازسلسلهٔ اسپهبدان گاوباره که ازسال ۲۶۱تا ۲۸۵ در رستمدار حکمرانی کرده تألیف نموده است (۲) .

۷ ـ تألیف علی‌بن‌جمال‌الدین رویانی ـ که درعهد کارکیا سلطان محمد (که درنصف اخیر قرن نهم هجری درلاهیجان حکمرانی داشته است) به اسم پسر و ولیعهد اوکارکیا میرزا علی تألیف نموده است (۳) نسخه های این هردوکتاب نایاب است . لیکن سید ظهیرالدین مطالب آنها را درتألیف خود اقتباس نموده است .

۸ـ تاریخ طبرستان‌ورویان ومازندران ـ تـألیف **سید ظهیرالدین** از سادات‌مرعشیهٔ‌مازندران‌که به اسم **کارکیا میرزاعلی لاهیجانی** نوشته ودرسال ۸۸۱ تمام‌کرده است وبه طوری‌که درمقدمه تصریح می‌کندکتاب او حاوی است دوتاتألیف مولانا اولیاء الله وعلی‌بن جمال‌الدین ، با دوفصلی‌که خود او بر آنها افزوده است ، **مسیودارن مستشرق روسی** متن‌آن‌کتاب را درسال ۱۹۰۵ میلادی در پترسبورغ با یك مقدمه‌ای درزبان آلمانی چاپ‌کرده است .

(۱) مقدمهٔ آلمانی دارن به‌کتاب سیدظهیرالدین صفحهٔ ۶ ازحاجی خلیفه .

(۲) و(۳) سیدظهیرالدین چاپ دارن صفحهٔ ۴(تاریخچهٔ پیداشدن نسخهٔ این‌کتاب درسال ۳۱۳ خورشیدی درطهران چاپ شده) ونسخه‌ای ازکتاب ابن‌اسفندیار رادرکتاب«ده‌سال درعدلیه»صفحه۵۴ بخوانید«یحیی ذکاء»

۹ - تألیف شیخ علی گیلانی - نسخهٔ این کتاب را پیدا نکردیم لیکن مرحوم صنیع‌الدوله در تألیف خود از آن نقل می‌کند و عین عبارت او در باب این کتاب این است:

«شیخ علی گیلانی که معاصر شاه عباس اول بوده تاریخ مختصری از طبرستان و مازندران درحدود ۱۰۴۴ هجری برای حاجی محمدعلی اشرافی نوشته است»(۱).

۱۰ - التدوین فی جبال الشیروین - تألیف محمدخان صنیع‌الدوله بن حاجی علی‌خان حاجب‌الدوله مراغه‌یی است که درسال ۱۳۱۲؛ درتهران چاپ شده.

۱۱- تألیف مرحوم میرزا جعفر ارته‌یی متخلص به غیبی (۲)- پارسال هنگامی که نگارنده درساری بودم چندجزوه از اول این کتاب را، که مقدمه‌یی از علم هیئت وجغرافیای هیئتی وطبیعی مازندران بحث می‌کند، از وراث آن مرحوم گرفته ومطالعه‌کردم لیکن باقی جزوه ها به دست نیامد. مرحوم میرزا جعفر این کتاب را به اسم شاهزاده اعتضادالسلطنه حاکم مازندران عنوان‌کرده و به طوری‌کداز مقدمهٔ‌کتاب معلوم‌می‌شود - اگر تمام‌کرده باشد - بهترین تألیفی است‌درجغرافیای‌طبیعی مازندران و وقایع قرون‌اخیرآنجا، لیکن معلوم نیست‌که تمام‌کرده باشد، وشاید به واسطهٔ فوت‌آن مرحوم ناتمام مانده‌است.

ازاین مؤلفات، آنچه به طور یقین‌می‌توان‌گفت نسخه‌های‌آن ازبین نرفته و به

---

(۱) التدوین صفحهٔ ۱۲۵

(۲) **ارته یا ارتا** (بفتح همزه وراء) دهی‌است درچندفرسخی ساری وازمعموره‌های قدیم مازندران واسم‌آن دراخبار فتوحات اسلامی ذکرشده است. مرحوم میرزا جعفرکه اصلا ازاهل‌آن ده ودرساری ساکن‌بود علاوه ازفقه وعلوم‌عربی در ریاضیات وهیئت قدیم‌تسلط‌تامه داشته وبه واسطهٔ همان معلومات مورد بغض علمای قشری بوده است و تکفیرش کرده‌اند چنانکه‌خود او اززبان‌ملاها می گوید:

لا مذهب اگر نبود غیبی — هرگز به جهان نداشت عیبی
غیبی عیبی جز این ندارد — که لامذهب(؟)است ودین ندارد

کلی مفقودالاثر نگردیده است ، بیشتر از چهار و پنج کتاب نیست (۱) وازمابقی فقط اسم باقی است . لیکن روی هم رفته مطالب مهمهٔ آن ازمیان نرفته ودرمؤلفات دیگر ضبط گردیده است ، به علاوه حوادث عمدهٔ طبرستان ، به خصوص وقایع بعد از اسلام آنرا ، مورخین دیگر در مؤلفات تاریخی خود ، ازقبیل مجلدات کامل ابن‌الاثیر و تاریخ طبری و تاریخ الخلفاء سیوطی و تاریخ یمینی ، و تاریخ حمزهٔ اصفهانی وحبیب‌السیر ومطلع‌السعدین وتاریخ ایلچی نظام‌شاه دکنی وتاریخ عالم‌آرای عباسی ومجالس المؤمنین وغیرآنها ، در تحت عنوانهای مختلفه ضبط کرده‌اند.

مسیو دارن متن همین مطالب را از بیست‌ودو کتاب مختلف عربی وفارسی جمع‌آوری کرده ودریك مجلد درپترسبورغ چاپ نموده (۲) ، وهمچنین دوفصل راجع بملوك مازندران و سربداران را ازجزء دوم جلد سیم حبیب السیر بزبان آلمانی ترجمه وچاپ کرده است (۳) .

＊＊＊

دراواخر پاییز سال گذشته ، درموقعی که تازه وارد ساری مرکز مازندران شده بودم، به واسطهٔ فریبندگی مناظر دلکش، وجمال فرح بخش کوهها ودشتها ، لحظه‌یی ازنظاره وتماشا خودداری نتوانستم کرد ، وآنی ازسیروتفریح سیر نمیشدم ، ومخصوصاً به خاطر می‌آوردم که دراین هنگام که دشت وهامون مازندران پیکرخودرا به حله های زمردین درختان آراسته است ـ سایرنقاط ایران ، جزکفن سفید برف لباسی وجز در گورستان خمودوبی‌حرارتی مقامی ندارند ، وجدعشقم بآن مرزخرم و سرزمین سبز و

(۱) حاجی‌محمدمیرزا نامی درسال ۱۲۹۹ هجری ازبرای انجام مأموریت سرحدی (میانکاله) به مازندران رفته وبه‌قول خودش روزنامه‌ای نوشته. درآنجا می‌نویسد: «قریب ده تاریخ از مازندران که به السنهٔ مختلفه نوشته شده بود مرورکرده» ازاین عبارت معلوم میشود که برای طبرستان تواریخ دیگری علاوه ازآن چه ما نوشتیم تألیف شده‌است ونسخه‌های کمیاب آنها درکتابخانه‌های خصوصی موجود می‌باشد.

(۲) و(۳) دیباچهٔ ترجمهٔ انگلیسی تاریخ ابن اسفندیار صفحهٔ ۹.

دلفریب بیشترمی گردید ، وبه همین جهت خوش می‌داشتم شب‌های خودراکه درتاریخ زندگانیم‌وقف مطالعه ودرس است صرف مازندران محبوب کنم، ودرتاریخ وجغرافیای آن‌مرزوبوم مطالعات مکملی بعمل‌آورده وازسرگذشت مردم باستان‌آن‌اطلاعات کاملی فراهم نمایم - لیکن افسوس‌که درکلیهٔ شهرساری - یعنی درمرکز ولایتی که سابقاً حکم داران‌آن حتی درخارج حوزهٔ حکمرانی خود مدارس وکتابخانه های عمومی تأسیس می کردند(۱) یك باب‌کتابخانه نبود، یا اقلاً یك دکان کتابفروشی‌معتبری‌نبود، وازکتابخانه‌های خصوصی هم‌که تحقیق شدکتابی راجع به تاریخ مازندران به دست نیامد . حتی تاریخ سوادکوه صنیع‌الدوله به اسم «التدوین» نیزکه درطهران و سایر جاها فراوان است ، ونگارنده درسابق آنرا یك دوره مطالعه کرده بودم - در ساری یافت نشد ،(فقط چند جزوه‌از تألیفات‌مرحوم‌میرزاجعفر به‌طوری‌که‌ذکررفت به‌دست‌آمد) به‌علماء واهل‌فضل‌هم‌که مراجعه‌شدازگذشته‌وسرگذشت‌ولایت‌ووطن‌خوداطلاعی‌نداشتند.

غفلت وبیخبری مردم مازندران را ، از تاریخ مرز و بوم نیاکـان خود از اینجـا می‌توان اندازه گرفت که خوابگاه سرکشان ستم پیشه‌ای را که پانصدسال پیش پدران ایشان ازمظالم و کردارهای نازیبای آنها به تنگ آمده و دفع شر ایشان را از خدا می خواستند ، امروز به اسم « معصوم زاده » زیارتگاه و ستایش می کنند و از استخوانهای پوسیدهٔ آنها گشایش کـار می طلبند ! یکی از زیـارتگاههای معتبر شهر ساری مقبرهٔ امـام زاده عبدالله از امـرای مرعشی است . **سیدظهیرالدین** پسر عموی همان **سیدعبدالله** در تاریخ خود ازفسق ، و شرب خمر و علی‌الدوام مست و لایعقل بودن او شرح داده و می نویسد : « سید عبدالله یك نفر عمو زادهٔ خود سید مرتضی نام را بگرفت وبه دست خود میل آتشین درچشم اوکشید ودر دیدهٔ خود ذره‌یی حیا ندید و عم خود سیدکمال‌الدین را ..... بگرفت و حبس

(۱)مدرسه‌وکتابخانهٔشاه‌غازی‌رستم‌بن‌علی‌بن‌شهریاردرشهرری، رجوع‌شودبه‌ابن‌اسفندیارصفحهٔ۳

کرد تا در زندان بمرد ، وفرزند او سید زین العابدین روزی که سید عبدالله به حمام رفته بود بادو سه نفر بدرون رفت واورا بقتل آورد » (۱).

دراوایل بهار مأموریت ما در ساری خاتمه یافت ، وباتأثر وتأسف مناظردلکش مازندران را وداع گفته وبه طهران بازگشتیم ، لیکن دل از آن سرزمین سبز و خرم نکنده وباز هروقت مایل بودم که هرچه از تاریخ طبرستان پیدا کردم مطالعه بنمایم، لذا چند فقره کتاب را ، که عبارت باشد از تاریخ ابن اسفندیار (خطی) و ترجمهٔ انگلیسی آن ، وتاریخ سیدظهیرالدین (چاپ دارن) والتدوین مرحوم صنیع الدوله، از فاضل مورخ دانشمند آقای میرزا عباس خان آشتیانی به عاریت گرفته مدتی مشغول مطالعه بودم ، و چون در این ضمن پاره‌یی مطالب را در خور بحث وتدقیق می دیدم نظریه و نتیجهٔ تحقیقات خود را یادداشت می کردم ، واینك خلاصهٔ یادداشتهای خود را راجع بهر یك از چهار کتاب مذکور در چهار فصل بنظر قارئین گرامی نوبهار می رسانم :

۱ - تاریخ ابن اسفندیار

۱ - شرح زندگانی ابن اسفندیار مدون نیست ونگارنده ترجمهٔ حال اورا در کتابی نخوانده ام ، واطلاعات مجملی که از مطالعهٔ تألیف منحصر به فرد او استنباط می شود از قرارذیل است :

پدر او حسن بن اسفندیار یکی از معمرین بوده و بیش از صد سال زندگانی نموده وسیاحت هایی در اطراف ایران و ممالك همجوار بعمل آورده است و شخصاً پیرمرد ادیبی بوده وشعر ذیل از اوست :

(۱) سید ظهیرالدین چاپ دارن صفحهٔ ۵۳۰ وصفحهٔ ۳۰۹ چاپ حاضر.

وقت است که از کنج فنا برخیزم		گاهست که بر گنج بقا بنشینم (۱)

واما خود مؤلف اسم او حسن واز منتسبین در بار حسام‌الدوله اردشیر بن حسن از اسپهبدان باوند وپسر او ملك شمس‌الملوك مقتول بوده و از ایشان «مواهب وعطیت» یافته است. در سال ۶۰۶ سفری به بغداد کرده و در مراجعت در شهر ری خبر قتل ملك شمس‌الملوك را شنیده ودوماه درآنجا متوقف گشته و درضمن کتاب «عقدالسحر» یزدادی‌را ازکتابخانهٔ مدرسهٔ شاه غازی‌رستم به دست آورده است. بعد برحسب‌دعوت پدرش به آمل مراجعت کرده وپس از مدتی از آنجا عزیمت خوارزم نموده (۲) ودر حدود سال ۶۱۳ در آن شهر تألیف خود را پرداخته است از آن تاریخ به بعد دیگر خبری از او نیست و بسیار محتمل است که در قتل عام خوارزم که مدتی بعد ازآن تاریخ وقوع یافت به دست عساکر مغول مقتول‌گردیده است این رباعی ازاوست:

ای دل به امید بوك تاکی پویی		چون‌عادت‌چرخ نیست‌جز بدخویی؛
حقا که اگرزمانه آن‌را شاید.		کزوی توشکایتی‌وشکری گویی (۳)

در ذکرگرمابه و قصر و میدان سرخاب‌بن باو مینویسد: «وقتی‌که ملك سعید اردشیر مرا به مهمی بدان قلعه فرستاد یك‌یك آثارآن عمارت به من نمودند.» (۴) از این عبارت می توان استنباط نمود که ابن‌اسفندیار در دستگاه ملك اردشیر وپسر او سمت رسمی داشته و بعید نیست کـه مسافرت او به بغداد برای انجام مهم ملکی بوده است و توقف او در ری بعد از شنیدن قتل ملك شمس‌الملوك و مهاجرت اجباری اواز آمل به خوارزم ممکنست این استنباط را تأیید نماید.

۲ - نسخه‌های خطی‌تاریخ ابن اسفندیار درکتابخانه‌های عمومی اروپاعبارتست

(۱) و(۲) ابن اسفندیار صفحهٔ ۱تا۶
(۳) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۵
(۴) ابن‌اسفندیار خطی‌صفحهٔ ۱۰۲

از چهار نسخه در لندن ، ودو نسخه در پتروگراد، ویك نسخه در پاریس (۱) . پروفسور براون درضمن ترجمهٔ کتاب چهار نسخهٔ لندن را با یکدیگر مقابله کرده واز دو نسخهٔ پتروگراد یکی درزمان مسیو (دارن) استنساخ شده است ومشارالیه آنرا باچهار نسخهٔ لندن مقابله ونسخه بدلها را قیدکرده است .

از مقابلهٔ ترجمهٔ پرفسور براون با نسخهٔ خطی که ما داریم واضح و ثابت می شودکه این پنج نسخه بلکه سه نسخهٔ دیگر پتروگراد و پاریس نیز از روی همدیگر یااقلاً همهٔ آنها ازیك نسخهٔ معینی استنساخ شده است وتفاوت جزئی در املاء پاره‌یی الفاظ باهم دارند . لیکن هیچیك از این نسخه هاصحیح وخالی از نقص و خلط نیست وگذشته از دستبردو تحریف وتصحیف ناسخین که‌در عبارت والفاظ به خصوص در اعلام وارقام به‌عمل آمده‌است نواقص واغلاط مهمتر دیگر از سقط و خلط روی داده‌است.

باید از بدبختی کتاب ابن‌اسفندیار شمرد که با آن همه اهمیتی‌که در عالم‌خود دارد ومحل مراجعهٔ مؤلفین بزرگ ازشرقی وغربی‌است وچندنفر از مستشرقین‌معروف اروپا از قبیل « مستر ریو » و «پرفسور دارمستتر» و « مسیودارن » و «پروفسور براون» و غیر ایشان به مطالعهٔ آن پرداخته اند تاکنون‌کسی اقدام به تصحیح وتهذیب آن‌از روی مأخذ ومظان مطالب ننموده است .

نسخه‌یی راکه ما داریم مرحوم رضا قلیخان لله باشی مؤلف مجمع‌الفصحاء از اول تا آخر مطالعه نموده ودر حواشی بعضی صفحه ها معنی و تفسیر پاره‌یی کلمات را با خط خود قیدکرده لیکن به تصحیح عبارات مغشوشه والفاظ محرفه به هیچوجه نپرداخته و بلکه در دو سه جا تصرفات مضحکی نموده که بدتر از تحریفات ناسخین است از جمله در یك‌جا مؤلف به مناسبتی اسم « قثم‌بن‌عباس » را برده و می نویسد : «قثم همشیرهٔ (۲)حسین‌بن‌علی بود » بدیهی است که «همشیره» با هاء غیر ملفوظ در

(۱) دیباچهٔ ترجمهٔ انگلیسی ابن‌اسفندیار صفحهٔ ۱۵

(۲) نسخهٔ خطی ابن‌اسفندیار تاریخ استنساخ آن ۱۲۷۵

آخر غلط و از تصرفات کاتب و «همشیر» بدون‌هاء صحیح است و مقصود معنای‌لغوی اصلی آن کلمه می باشد یعنی « برادر رضاعی » زیرا قثم برادر رضاعی حسین بن‌علی بود ، مرحوم رضا قلیخان ملتفت این نکته نشده و «همشیره» را به معنای مستعمل معروف یعنی خواهر گرفته وبرای تصحیح عبارت با مرکب قرمز و با خط خود لفظ « زاده » برآن افزوده وجمله را اینطور کرده است : « قثم که همشیره زادۀ حسین بن علی بود . » (۱) حال باید از او پرسیدکه چطور توانسته است به خاطر تصحیح‌معنای عبارتی ، خواهر حسین بن‌علی را زن عباس‌که عموی پدر واز محارمش بود قرار بدهد وسند تاریخی اوکدام است ؟!

۳ - درچندجا درضمن مطالعه رشتۀ مطلب یك دفعه تغییر یافته وزمینۀ صحبت بدون فاصله وعلامت فارقه عوض می‌شود وپس از دقت و اعادۀ مطالعه واضح می گردد که نسخه ناقص است وچند سطر یایك صفحه - ودر یکی دوجا چند صفحه - از وسط افتاده است معلوم می شود نسخۀ اصلی که مرجع این چند نسخه می باشد صفحاتش غیر مرتب و ناقص بوده است وکاتبین در موقع استنساخ ملتفت نگردیده و دو مطلب غیر ملتئمه را به همدیگر وصل داده اند ، برای اثبات وتوضیح ، یکی‌ازآن مواردرا ذیلاً یاد داشت می‌نماییم :

در شرح حکمرانی اسپهبد حسام‌الدوله شهریار و پسر او نجم‌الدوله قارن و فرستادن سلطان محمدبن ملکشاه پسرکوچك خوداحمد نام را به اتابیکی سنقرکوچك بولایت ری وطبرستان و توابع آنها ذکر کرده و می نویسد : « سنقرکسی را پیش علاءالدوله (۲) فرستاد که اگر تو پیش پسر سلطان آیی کار تو راست شود وآمل و طبرستان به تو سپارم وعلاءالدوله علی را به آمل فرستاد بزرگان آمل به استقبال آمدند وامیر حسان بهاءالدوله والی آمل بود کمر خدمت اسپهبد علاءالدوله برمیان

---

(۱) این اشتباه درنسخۀ چاپی آقای اقبال تصحیح نشده‌است «یحیی‌ذکاء»

(۲) علاءالدوله علی پسر اسپهبد حسام‌الدوله بود لیکن به واسطۀ رنجش‌وکدورتی که بابرادر خود نجم‌الدوله داشت دور ازطبرستان می‌زیست .

بست و آنجاکه معروف است به «جـاوه‌کوشك» به آمل ملك سعید قصری ساخته بود فرود آمده ولشکرگاه ساخت ... چون این خبر به حسام‌الدوله برسید لشکرشهریار۔کوه برگرفت و به‌لاك آبدان آمد» (۱)، اینجا رشتهٔ کلام از تسلسل و تناسب افتاده و مطلبی که بعد از این بدون فاصله ذکر می‌شود راجع بموضوع وزمان دیگریست و با مقایسهٔ کتاب سید ظهیرالدین معلوم میشودکه قریب ده‌صفحه‌مطلب از بین افتاده‌است(۲). نظیر این سقط ونقص مهم در دو جای دیگر نیز اتفاق افتاده است: یکی در شرح حکمرانی «دارمهر بن فرخان‌وذکر کشته‌شدن ابومسلم‌خراسانی و وزارت ابوایوب» (۳) و دیگری در شرح حکمرانی اسپهبد «اردشیر بن حسن» وذکر مخالفت استندار کیکاوس بااو واشعارهزل آمیزی‌که درآن باب‌گفته شده (۴).

عجب است‌که پرفسور براون ملتفت هیچیك از این نقص وسقط هاکه باانـدك دقتی واضح است نشده ودرترجمه ونقل سطور به همان طوری که هست بدون اشاره و توجه مداومت ورزیده است (۵).

۴- دریك‌جای کتاب، درآنجاکه درذیل عنوان «ذکرآل وشمگیر بن زیارملوك گیلان» به بیان فضل وادب قابوس بن‌وشمگیرمی‌پردازد اشتباه وغلط عجیبی ازکاتبین نسخ روی داده‌که منشأ اشتباه عقیدهٔ یکی ازمؤلفین بزرگ اروپاگردیده است.

بیان این تفصیل آنکه ابن اسفندیار کلام‌یزدادی‌را دروصف فصاحت وعلو رسائل قابوس، ازمقدمهٔ‌کتاب «کمال‌البلاغه» به ترتیب ذیل نقل‌می‌کند:

«سخن‌یزدادی»: واناأقول بلسان‌منطلق اناحدا لم‌یسمع کلاماً مؤلفاً بلغةالعربیه

---

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۲۲۳

(۲) مراجعه شود به سید ظهیرالدین چاپ‌دارن ازصفحهٔ ۲۱۶ تاصفحهٔ ۲۲۹

(۳) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۱۱۶

(۴) این اسفندیارخطی صفحهٔ ۲۳۲

(۵) مراجعه شود به ترجمهٔ انگلیسی ابن‌اسفندیار صفحهٔ ۱۱۳ و۲۴۵ و۲۵۳

مثل رسائل قابوس فی الفصاحة والوجازة و خدمتی هذا (!) طالعة الی جنابه الرفیع ...» (۱)

قسمت اول این عبارت تا لفظ (الوجازة) کلام یزدادی است و تتمهٔ آن در سه صفحهٔ بعد ذکر شده ، واما از لفظ (وخدمتی) تا آخر عبارت عربی که یك صفحه بیشتر است ربط به یزدادی نداشته ومقطع از رساله ابواسحق صائبی معروف است که درجواب به رسالهٔ قابوس نوشته (۲) واول آن در دو صفحهٔ بعد ذکر شده است .

اساس و مبدأ این غلط عجیب اینست که کاتب یکی از نسخه ها که مرجع سایر نسخه‌ها است در ترتیب صفحدها و نقل آنها سهو واشتباه نموده ومقدم ومؤخر استنساخ کرده است .

چنانچه این غلط واشتباه منحصر به یك نسخه بود در خور توجه واعتنا نبودی ، لیکن بامراجعه به ترجمهٔ پرفسور براون (۳) معلوم می‌شود که تمام نسخه‌های موجوده ، باچهار نسخهٔ لندن نیز این غلط رادارد .

واما اشتباه عقیدهٔ یکی ازمؤلفین اروپا که گفتیم ، «مستر ریو» مؤلف (فهرست نسخه های فارسی خطی موزهٔ بریتانی) درذیل عنوان تاریخ طبرستان تألیف ابن اسفندیار راجع به زمان حیات یزدادی اظهار عقیده نموده می نویسد: «ازجای دیگر همان کتاب (یعنی کتاب ابن اسفندیار) صفحهٔ ۸۱ می فهمیم که او (یعنی یزدادی) در دستگاه قابوس وشمگیر می زیست وآثار او را از نظم و نثر جمع آوری کرده و «قرائن شمس المعالی وکمال البلاغه نام نهاده است» (۴) درصفحهٔ بعدهم می نویسد که صفحهٔ ۸۱ نسخهٔ او راجع به شرح حال

---

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۹۵

(۲) هردواز رسالهٔ قابوس وجواب ابواسحق در نسخهٔ موجودهٔ (کمال البلاغه) نقل شده است.

(۳) ترجمهٔ ابن اسفندیار صفحهٔ ۹۳

(۴) فهرست نسخه‌های خطی فارسی موزهٔ بریتانی تألیف مستر ریو صفحهٔ ۱۰۰ حاشیه

قابوس است .

درمحل صفحهٔ ۸۱ کتاب ابن اسفندیار هرگز عبارتی موجود نیست که به معاصر بودن یزدادی باشمس المعالی یازیستن اودردستگاه امیرمشارالیه دلالت داشته باشد (۱). فقط مؤلف مذکور می نویسد : «وامام ابوالحسن یزدادی جمعی ساخته است ازالفاظ او، وآنرا قراین شمس المعالی وکمال البلاغه نام نهاده ...» (۲) .

ازاین عبارت هیچگونه ادعای «مستر ریو» استنباط نمیشود تنها چیزی که منشأ این ادعا می تواند شد آنست که مستر ریو عبارات وخطابات ابواسحق راکه ازسهو کاتبین قاتی عبارت یزدادی شده‌است منسوب به یزدادی تصورکرده وازعبارات تجلیل وتفخیم اواستنباط نموده است که اویکی ازحواشی و درباریان قابوس بوده است .

۵- درشرح حال «گاوباره» پس ازذکر استقرار تسلطوی می نویسد: «واین درسال سی‌وپنج ازتاریخ عجم بود که به‌نونهاده بودند» (۳). دربارهٔ این تاریخ عجم می گوید به نونهاده بودند دو احتمال می‌توان داد : یکی تاریخ یزدگردی معروف که ازابتدای جلوس یزدگردسوم آخرین پادشاه ساسانی ومطابق سال یازدهم تاریخ هجری است . ودیگری تاریخ مخصوصی که اسپهبدان مازندران وضع کرده بودند ومبدأ آن ازوفات یزدگرد واستقلال مازندران مطابق سال سی‌ویکم هجری است . واین تاریخ را بعضی ازمؤلفین اروپا تاریخ طبری می نامند (۴) .

پس سال‌سی‌وپنجم تاریخ عجم که ابن‌اسفندیار آنرا ابتدای استقرارتسلط «گاو- باره» درمازندران قیدمی‌کند مطابق یکی ازسنتین ۴۵ و۶۵ هجری می‌شود ، مدت حکمرانی گاوباره‌هم به‌گفتهٔ ابن اسفندیار پانزده سال‌است ووفات اودریکی ازسنتین ۶۰

(۱) و(۲) ما، درسابق‌بیان‌کردیم‌که یزدادی باقابوس قریب العصر بوده لیکن برای‌این‌ادعا قراین دیگرداشتیم .

(۳) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۱۰۶

(۴) تاریخ روابط روس وایران تألیف آقای جمال زاده صفحهٔ ۳۵

و ۸۵ هجری واقع می‌شود .

پس از گاوباره پسرش «دابویه» به جای او به تخت حکمرانی نشست. ابن اسفندیار مدت حکمرانی اورا معین نکرده وسیدظهیرالدین آن را شانزده سال می نویسد(۱). لیکن اگرما کمترین مدت محتمله یعنی فقط یك سال هم بگیریم باز به هر تقدیر و فرض ابتدای جلوس فرخان پسردابویه متأخرتر ازسال شصت ویك هجری بوده است یعنی در زمانی که معاویة بن ابی سفیان حیات نداشته است. لیکن ابن اسفندیار در ذکر حکمرانی فرخان پس ازشرحی راجع به مصقلة بن هبیرة الشیبانی باامیرالمؤمنین علی ابن ابیطالب وفراراو می نویسد:

«او وقتی دیگر به طبرستان رسید، پیش معاویه نوشت ودعوی کرد که به چهار هزار مرد طبرستان رامستخلص کنم لشکر بگرفت ومدت دوسال بافرخان کوشید تاعاقبت به طریق کجور به راه کندسان اورا کشتند» (۲).

برای رفع این تناقض صریح یکی ازچهاراحتمال زیررامیتوان اختیارکرد :

۱) لشکرکشی مصقله به مازندران درعهد معاویه نبوده است .

۲) این قضیه درعهدحکمرانی فرخان دابویه نبوده .

۳) زمان ومدتی که ابن اسفندیار برای حکمرانی گاوباره واخلاف او معین می کند ازروی اشتباه وبی مأخذ است .

۴) اساساً لشکرکشی مصقله به مازندران صحت ندارد .

لیکن وجود داشتن مصقلة بن هبیره درعهد معاویه تااندازه‌یی مسلم ومقرون به قراین صحت واعتباراست ، واختیاروترجیح سه احتمال دیگررا موکول به نظروتتبعات تاریخی قارئین می نماییم لیکن نبایدغفلت نمود که درهرصورت اعتراض به ابن اسفندیار

(۱) سیدظهیرالدین چاپ دارن صفحه ۳۱۹
(۲) ابن اسفندیار صفحه ۱۵۸

وارداست وازدرجهٔ اعتبار مطالب او می کاهد وکلیةً مؤلف مشارالیه در تطبیق پاره‌ای حوادث به یکدیگروتعیین تاریخ وزمان آنها اغلب دچارسهوواشتباه شده استودراین باب تنهابه قول اومی‌توان اعتماد نمود.

۶-درشرح حال شهریار بن شیروین بن باوندمی نویسند:«شهریارمدت درازبماند، تا درعهد شمس المعالی قابوس بن‌وشمگیر- که‌هم‌عهدسلطان یمین‌الدوله محمود بود، بماند» (۱) ومتعاقب همین عبارت داستان رفتن فردوسی راپیش اسپهبد شهریارازچهار مقالهٔعروضی نقل‌کرده و تصریح‌می نماید که‌فردوسی شاهنامه پیش‌شهریارشیروین برد(۲) لیکن‌دوصفحهٔ بعدکه شهریار بن دار بن‌رستم بن‌شهریار، یعنی نوادهٔ شهریار مذکور در فوق رااسم میبرد تصریح می کندکه معاصرقابوس بود، بعلاوه تمام وقایع و اعمالی را که درپیش به شهریار بن شروین منسوب ساخته بود، از قبیل هیجده سال در خراسان درمعیت قابوس بودن ، وفرستادن قابوس اورا به ناحیه، ومحاربهٔ او بانصر بن حسن فیروزان ومخالفت اوباشمس المعالی وغیرآن اینجاهمه رابه شهریار بن دارانسبت می‌دهد(۳). و این قبیل تناقض‌واضطراب‌در کتاب‌ابن‌اسفندیار منحصر به یکی دو مورد نیست.

۷- چنانکه‌گفتیم‌ابن‌اسفندیار‌تاریخ خود را حدود سال ۶۱۳ تمام‌کرده است، لیکن درتمام نسخه‌های خطی‌که اکنون دردست هست دامنهٔ وقایع بلاانقطاع تاحدود

---

(۱) ابن‌اسفندیارخطی صفحه ۲۱۴

(۲) این مسئله محل بحث ونظراست‌که سپهبد شهریاری که‌فردوسی شاهنامه راپیش اوبرده کدام شهریاربود. عروضی سمرقندی‌که راوی‌حکایت است فقط «سپهبد شهریار» نوشته‌واسم پدر اورا معین نکرده‌است. قاضی نورالله درمجالس المؤمنین اوراشهریاردارا قید می کند و بعضی ازنویسندگان معاصراوراشهریار بن شروین دانسته‌اند.

(۳)ابن اسفندیارخطی صفحهٔ ۲۱۸

سال ۷۶۰ امتداد می‌یابد ، یعنی تقریباً حوادث یك‌صدوپنجاه سال پس‌از تاریخ تألیف کتاب درآخرآن ذکرمی‌شود .

بدیهی است مؤلف مشارالیه‌که درمقدمهٔ‌کتاب خودرامصداق «مسنی‌الکبر»قرار داده وازرسیدن ایام پیری شکایت می‌نماید تا آن زمان نزیسته است و دیگری در کتاب اوتصرفات‌کرده و وقایع آن یکصدوپنجاه سال‌را برمطالب آن‌کتاب افزوده‌است.

مسیو دارن درمقدمهٔ آلمانی سید ظهیرالدین (۱) و مسیو ریو در (فهرست نسخه‌های خطی‌فارسی موزهٔ بریتانی) (۲) وپرفسور براون در ترجمهٔ ابن‌اسفندیار(۳) همان نکته را متعرض شده‌اند ؛ ولی هیچیك ازایشان شخص واسم این‌لاحقه نویس را پیدا نکرده‌اند . لیکن ما دلایل قطعی دردست داریم که آن لاحقه‌ازمولانا اولیاء الله آملی است ؛ واینك یکی ازدلایل ما :

درکتاب ابن اسفندیار در شرح حال حسام الدوله اردشیر بن‌کینخوار، یعنی‌در آن قسمتی‌که قطعاً از خود مؤلف نبوده والحاق است می نویسد :

« واین خانه که در قراگلانه بود و دراب جوی هرهز ملك اردشیرساخته‌بود. وقتی درآنجا تفرج می‌کردم در آن تصویرات جدار که کهنه شده بود به خط‌طومار در قصیدهٔ مطول از قصیده های سراج الدین قمری نوشته بود ملمع ، مطلع‌آن قصیده این بود :

وصل العبد الی مقدم کسری الثانـــی
ملك العادل ذی العزة و البرهـــان
باسط الجود علی الکاشح و الخـــلان
صادق الوعد ؛ فلا یخلف کالـــخوان

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۶
(۲) « » صفحهٔ ۲۰۲
(۳) « » صفحهٔ ۲۵۸

اردشیر آن شه پردل که گه بخشش و جنگ
نگذارد اثر از هستی دریـا و نهنـگ
آنکه بهرام فلك روی سوی گور نهـد
چون وی از کیش برآرد بگه جنگ خدنگ (۱)

سید ظهیرالدین نیز در شرح حال نماور بن بیستون از استندارهای رستمدار اسم اردشیر بن کینخوار را برده و می نویسد : « و این عمارت را که در خراطه کلاته، الی یومنا هذا، مقر سلاطین است بر لب هرهز ؛ ملك اردشیر ساخته است . و مولانا اولیاءالله نوشته که وقتی در آنجا تفرج می کردم در آن دیوار کهنه قصیدهٔ مطولی ـ که از گفتهٔ سراج الدین قمری است ـ نوشته دیدم که مطلعش این است ...» (۲) و تا آخر آنچه از کتاب ابن اسفندیار نقل کردیم می نویسد :

از تطبیق این دو نوشته حتمی است که لاحقهٔ کتاب ابن اسفندیار از مولانـا اولیاء الله است بعلاوه تمام مطالب در عبارات و مضامین مطابق است با آنچه سید ظهیر الدین در تألیف خود از کتاب مولانا اولیاء الله نقل می کند و ما شرح دیگری را راجع به همان موضوع درجای دیگر خواهیم نوشت .

۸ ـ یکی از محتویات پر قیمت کتاب ابن اسفندیار اشعاری است که نویسندهٔ مشارالیه از شعرای مازندران که به زبان طبری گفته‌اند نقل می کند . این قصاید و غزلیات به هر اندازه که اندك است یادگارهای گرانبهایی است که هر قـدر ادبیات ایران توسعه و ترقی پیدا بکند به ارزش آنها خواهد افزود .

اشخاصی که به جز خیابانهای پرجنجال تهران و دیگر شهرها جایی را ندیده‌اند تصوّر می نمایند که ادبیات و آثار نفیسهٔ ذوق ایرانی تنها نثر و نظمهایی است که در فارسی کتابی یا فارسی فصیح گفته یا نوشته شده و آثار ادبی موجود در لهجه های

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۲۲۷
(۲) سید ظهیرالدین چاپ دارن صفحهٔ ۸۲

مختلفهٔ‌ولایتی-که به عقیدهٔ نگارنده در آتیهٔ نزدیك در بازار ادبیات رواج‌مخصوصی خواهد داشت - شایان توجه نیست.

اگر معنای شعر اظهار احساسات وبیان تأثرات قلبی است، شاعر روستایی که تخلص ندارد، و شعرگفتن را وسیلهٔ ارتزاق یا از مزایای خود قرار نداده ومحسنات پرتکلف بدیع را بلد نیست وتألمات وتأثرات یا وجد و فرح خود را با الفاظ ساده و درزبان مادری خود بیان می‌کند - گفته‌های او بیشتر دارای روح ومعنای شعراست، ودهقان بچهٔ ساده وصاف که دختری ازهم ولایتی‌هایش دل او را ربوده است، و در اعماق جنگل و بالای کوه‌ها پی گله را گرفته و ازدرد عشق می‌نالد و در زبان خود شعر می‌گوید بهترین شعر است.

به هر اندازه که هوای صحرا و بیابان صاف‌تر، و عواطف و احساسات - مردم دهاتی بی‌آلایش تر است اشعار ولایتی نیز به همان اندازه بر اشعار شهری تفوق دارد.

من در تمام عمر خود یاد ندارم که از استماع غزل شاعر معروفی متأثر گردیده و از حال طبیعی خارج شده باشم. لیکن خوب یاد دارم که اشعارترکی که در ویرانی ارومیه و در بدری مردم بدبخت آنجا گفته‌اند و گداهای تبریز آنها را دم خانه ها میخوانند مرا چند بار مجبور بگریستن و اشك ریختن کرده است. باز خوب یاد دارم روزی را که در ساری در مجلسی بودیم پسری‌که در باغ مجاورعلف می‌چید با صدای بلند اشعار عاشقانه‌یی را در زبان مازندرانی می خواند، مضامین آن اشعار مرا چنان به هیجان آورد‌که خودداری‌نتوانسته‌وناچار ازمجلس بیرون‌شدم و دیوانه وار در باغچه گردش می‌کردم.

فارسی کتابی زبان رسمی مملکت ما است، لیکن بیش از یك ثلث از مردم ایران آنرا نمی دانند آیا در میان آن دو ثلث دیگر صاحب ذوق شاعری یافت نمی شود؟ آیا مضامین عالیه‌که از ذهن صاف وبی‌آلایش آنها تراوش‌می‌کند ارزشی

ندارد؟ آیا اشعار و آثار نفیسه که در لهجه‌های ولایتی از کردی و مازندرانی و گیلکی و لری و غیر آنها در هر دوره با نهایت فراوانی موجود بوده است در خور توجه نیست؟!

مؤلفین ایران که در هر دوره وعهد به جمع اشعار و آثار ادبی شعرا و ادبا پرداخته‌اند متأسفانه تنازل نکرده‌اند که در تألیفات خود جایی هم برای این اندوخته‌های گرانبها بازکنند بدین جهت قسمت کلی آنها از بین رفته و فقط نمونه‌یی از آنها در پاره‌یی تألیفات دیده می شود و این بی اعتنایی خسارت بزرگی را متوجه عالم ادبیات ایران نموده است.

نگارنده از پارسال به این طرف که به مازندران مسافرتی کرده و علاقهٔ علمی بدان سرزمین خرم و سبز پیدا نموده‌ام به جمع آوری اشعار و آثار ادبی زبان طبری که تا اندازه‌ای که ما می‌دانیم وسیعترین لهجه های ولایتی است و گذشته از شعر و نظم که در هر دوره‌یی نهایت فراوان داشته است، تألیفات مهمی در آن زبان پرداخته شده (۱) مشغول و متوجه هستم و از این نظر است که اشعار طبری کتاب ابن اسفندیار را یکی از محتویات پرقیمت آن می شمارم.

لیکن متأسفانه این اشعار که در مواضع مختلفهٔ آن کتاب نقل شده است هرچه بیشتر دستخوش تصحیف و تصرفات کاتبین گردیده، بعلاوه چون زبان طبری آن عهدها با لغت طبری حالیه تفاوت بسیاری دارد بدین جهت فهمیدن کامل مضامین آن اشعار و تصحیح اغلاط آنها خالی از صعوبت نیست. ما در اینجا چند فقره از آنها را با مقدمهٔ مطلب و نسخه بدلهای آنها نقل کرده و از قارئین فاضل نوبهار از آنهایی که در زبان طبری تتبع و اطلاع عمیق دارند تقاضا می نماییم که چنانچه معانی این

(۱) ازجمله کتاب مرزبان نامهٔ معروف که به فارسی فصیح نقل شده و اصل آن در زبان طبری مفقوداست. ابن اسفندیار می‌نویسد که مؤلف او مرزبان بن رستم را «به نظم طبری دیوانی است که نیکی نامه می‌گویند دستور نظم طبرستان است».

ابیات را کاملا فهمیده و توانستند اغلاط آنها را تصریح بکنند از مساعدت مضایقه نفرمایند:

۱ – یکی از شعرای طبرستان در عهد دیالمه «دیواروز» و «مسته مرد» لقب داشته است و ابن اسفندیار سبب لقب اولی (دیواروز) را این طور بیان می‌کند: «از طبرستان به بغداد شد تا به‌خدمت شهنشاه عضدالدوله رسد .. ، روزی که عضدالدوله به نشاط شراب در بعضی حدایق خلوت ساخته بود رفت و برحصار باغ دوید آهسته از آن جانب به زیر افتاد.

قواد و سرهنگان بر او تاختند وك وسیلی زدن گرفتند. آواز او به سمع عضدالدوله رسید طلب داشت و احوال پرسید شاعر تقبیل بیافت و قصیده‌یی که انشاء کرده بود بر خواند عضدالدوله از قوت سخن وطراوت معانی آن شگفت ماند، وگفت دروغ می‌گویی از مثل تو این سخن عجب است. او به جانب نظر افکند، تا چنانچه عادت است بدیهه بفرماید، قضا را کنیزك مطربه‌یی نشسته بود جامه‌یی ابریشمی کبود پوشیده، آستین بروی بازو گرفته، شاعر را گفت: اگر قصیده منحول نیست صفت کنیزك بگو، بدیهةً می‌گوید:

طبری (۱)

کوو سدره نیله (۱) بداو این (۲)
دادیم (۳) کتی ویم (۴) ای مردمون (۵) وشاین
خیری (۶) پنهون (۷) گرد (۸) ونرکس نماین
ای خیری خوی دادستی ورایِن (۹)

---

(۱) برای معنی ومفهوم اشعار طبری به «واژه نامهٔ طبری» – که به تصحیح و تعلیق ومقدمهٔ استاد دکتر صادق کیا چاپ شده است ونیز دوره‌های ایرانکوده رجوع فرمایند (م.ح. تسبیحی).

کولی (۱۰) خوره شی با بن (۱۱) بومد این
ای دریا و نیمی و نیموه (۱۲) آین . » (۱)

نسخه بدل :

(۱) تیله (۲) آین (۳) وادیم (۴) دیم (۵) مزدمون
(۶) خبری (۷) پتهون - به نهون (۸) کرد
(۹) در این (۱۰) کوی (۱۱) با بن (۱۲) وینومه .

۲ - درشرح حال شاه غازی رستم بن شهریار می نویسد :

« شنیدم که کیکاوس استندار چون خواست که بر او عصیان کند با قاضی ولایت خویش مشورت کرد اورا بر آن دلیری رخصت داد تا شاه غازی به « رویان » شد و کران تا کران ولایت را آتش در زده ویران کرد خورشید بن ابوالقاسم مامطیری می گوید :

طبری

تدبیر (۱) کرده کاری کی کوشك بسوجن (۲)
او که (۳) شیئی کوشك (۴) بر بدو (۵) تا بلوجن
نون کشور برین سوجن کهون اروجن (۶)
تدبر (۷) کرده (۸) گاری دیر هار (۹) موجن » (۲)

نسخه بدل : (۱) لاسو تدبیر (۲) بوجن (۳) انی کی (۴) «کوشك» نیست (۵) بر بدو بدو (۶) اوروجن (۷) تدبیر (۸) «کرده» نیست (۹) مار .

۳ - پس از ذکر فتح قلعه های تون وقاین از قلاع ملاحده به دست هلاکوخان ودستگیری وکشته شدن رکن الدین خورشاه ، می گوید : « پس هلاکو متوجه بغداد گشت آن قصه درازاست غرض آنکه گردکوه را فرمان شد که از اطراف ممالك ملوك

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۹۲

(۲) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۷۳

و حکام ، به فرمان قاآن نوبت به نوبت به محاصره مشغول باشند و دو سال وسه سال آنجا می بودند تا از حضرت قاآن فرمان رسید که ملوك مازندران واستندار هریك به محاصرهٔ قلعهٔ گرد کوه روند . ملك مازندران شمس‌الملوك به محمدبن اردشیر به اتفاق (استندارشهرآکیم بن‌نماور) به محاصره رفتند .

و یکی از دختران استندار به مصاهرت شمس‌الملوك محمد نـامزد شده بود ایشان تا بودند بموافقت سلوك می‌کردند . چون به فرمان قاآن به محاصرهٔ گردکوه رفتند قضا را فصل ربیع بود ودر رویان شاعری طبری زبـان بود کـه **قطب‌رویانی** خواندندی ، در رویان قصیدهٔ ترجیع‌بند بزبان طبری انشاد کـرد ، ودر آنجا صفت بهار وشکارگاه رویان‌که میان او و استندار معهود بود یاد کرد به حیثیتی‌که مزیدی برآن نگنجد وچون این‌قصیده غرابود چندبیت آورده شد :

بیت

داوا ورهٔ (۱) ورشی (۲)چل شم ای‌شیم

وا بی‌کرد بناز (۳) وشکت وهاد (۴) بجیردیم (۵)

کنی‌کرم (۶) وادکت (۷) شرماوکالیم (۸)

روباری اوهارش بای (۹) ورف (۱۰) لیم

میه‌شی (۱۱) شنی ای‌سنبله خوری بیم

اکهو سنبل (۱۲) وربکرد (۱۳) زیله‌رازیم (۱۴)

نرکیس دهیت (۱۵) جام زرددریوو (۱۶) پات‌سیم

دبیری (۱۷) بیازدیر بسیم (۱۸) رزی‌میم

ونوشه نباز (۱۹) هو (۲۰) کرد سرو درومه (۲۱)

جادر بکهوکرد بکلون‌کرد جومه (۲۲) » (۱)

(۱) ابن‌اسفندیارخطی صفحهٔ ۲۳۸

نسخه بدل :

(۱) داواده ـ داوادره (۲) و رشتی (۳) بناز ـ نیاز (۴) بهاد (۵) بیجیردیم ـ هجیردیم ـ هیجیرویم (۶) کرمه (۷) دادکت (۸) کالیم (۹) ب ای (۱۰) و رفالیم (۱۱) میدشی (۱۲) سنبلی (۱۳) دربکرد (۱۴) زاریم (۱۵) دست ـ دیست (۱۶) در بود پات (۱۷) ربیری (۱۸) نیاز زر سرسیم (۱۹) نیاز (۲۰) و هـو (۲۱) سروا ـ دروامه ـ سردر دمه (۲۲) چومه ـ کرچومه .

در بعضی نسخه ها ابیات ذیل علاوه شده :

ایلك وویلك ها وشکت ای‌سکیلم

سناور بیا ای‌زکهٔ نیارم

ویهی‌حال و شکوت جون وشکوی هتکم

رو سوی وشکوت بوجون سنیوده دم

فونیم وندی هازه سربوشهٔ رم

شیم هازن آساسر بدولهٔ جم

کیلونه وابینی دم دجاینی خور

هاییت وهشت سون دشت وکو ومسیر (۱)

در نسخهٔ دیگر هم اشعار ذیل علاوه شده :

شکارکاهیکم خورم بوروباوی

ویری وند کاهمکم خوش بوکلاری

جثه خووشکاری سگ شکار سالاری

... ی هیکم بری یوزه بباشکاری

کوهیکم جری ترلورا ولاری

---

(۱) ترجمهٔ انگلیسی ابن اسفندیار صفحهٔ ۲۶۰

آینه لیال هیکم خوش بوسلاری
شه‌کین خشت هولار زتن هوزماین
بینن انکشت هوکیل درکیب جاین (۱)

سید ظهیرالدین می گوید : آن قلعه در دامغان است در دیهی که به منصور آباد اشتهار دارد ، بعد می نویسد : « آن قصیده در مازندران شهرت تمام دارد و(۲) مطلعش اینست :

تـاوره وشی چـل شـم ای‌شیم	واپی کرد نیازکه وشکت وهارهجره‌دیم

معنی این بیت اینست که « از حوت آفتاب بحمل رفت بازگردکه بهار شکفته است » . زیراکه «وره» بعبارت «بره» است وبره مراد از حمل است ، «چل‌شم» یعنی شمع چرخ ومراد از آن آفتاب است و «شیم» به لفظ طبری ماهی را گویند و ماهی «حوت» است ومقطعش اینست :

هاییر کردکوه بریونیر نگ	یابهل انداج که‌نیه‌آن یکی‌سنگ (۳)

۲ - ترجمهٔ انگلیسی ابن‌اسفندیار

مراتب فضل و دانش پروفسور براون ، و اطلاعات وسیعهٔ او درعلوم شرقی به خصوص در تاریخ وادبیات ایران ، وخدمات بزرگی که به عالم مطبوعات ایران نموده و تألیفات گرانبهایی که پرداخته وکتابهایی که تهذیب و نشرکرده محتاج بمعرفی وشرح

(۱) ترجمهٔ انگلیسی ابن‌اسفندیار صفحهٔ ۲۶۰.

(۲) از تاریخ نظم این اشعار تا عهد تألیف کتاب سید ظهیرالدین قریب دویست‌وسی سال فاصله دارد باز در آن زمان مشهور بوده است . لیکن در این زمان گمان نمی کنم کسی در مازندران این اشعار را حفظ داشته باشد .

(۳) درنسخهٔ دیگر این شعر ازقرار ذیل است :
هـاگیر کردکوه دزبریوونیر نگ - یابهل انداج که‌نیمه آن یکی سنگ

نیست . شاید در میان قارئین نوبهار بسیار کسانی هستند که به واسطهٔ ملاقات و معاشرت شخصی ، و یا به جهت کثرت انس و مراجعه به کتابها و تألیفات مستشرق مشارالیه اورا بهتر از ما می شناسند ، لیکن هرقدر شخص پروفسور براون در خور تجلیل و به هر اندازه خدمات او شایستهٔ تقدیر باشد ، وبلکه اگر در تعظیم وستایش او به افراط و اطراء نیز قایل بشویم - هیچ یك ازاینها مسامحه وبی احتیاطی راکه مشارالیه در ترجمهٔ کتاب ابن اسفندیار و نقل آن به انگلیسی مرتکب شده جبران و اغلاط واشتباهات کثیرهٔ اورا اصلاح نخواهدکرد .

نگارنده نیز به نوبهٔ خودبه فضل و وسعت اطلاعات پروفسور براون اعتمادکلی داشته وبدین واسطه به اغلاط و اشتباهاتی که در ضمن مطالعهٔ کتاب او برخوردم بدواً باور ننموده وذهن وفهم خود را تخطئه می‌کردم لیکن پس از تکرار مطالعه ودقت و مراجعه به اصل فارسی مجبور می شدم که خود را ازاین اشتباه درآورم .

پروفسور براون به واسطهٔ دسترسی که به کتابخانه‌های عمومی و جامع اروپا دارد می توانست اغلاط و نواقص کتاب ابن‌اسفندیار را مثل لباب‌الالباب عوفی وچهار مقالهٔ عروضی ونقطة‌الکاف حاجی میرزاجانی وغیرآنها - با مراجعه به مظان ومأخذ مطالب تصحیح وتکمیل نموده ویك کتاب قابل اعتمادی به محافل علمی ایران تقدیم نماید لیکن متأسفانه‌مستشرق مشارالیه نه‌تنهاکتاب مذکور را تهذیب وتکمیل ننموده بلکه درضمن ترجمه و نقل به انگلیسی یك رشته اشتباهات وخبط های دیگری‌در متن مطالب و یك سلسله تصحیفات تازه‌یی در ضبط اعلام به آن علاوه‌کرده است .

ما به واسطهٔ علاقهٔ مخصوصی که به طبرستان و تاریخ آن پیداکرده ایم اغلاط و تصحیفات واشتباهات کتاب مستر براون را در جزوه‌یی جمع‌آوری‌کرده ایم و در صدد هستیم که برای پروفسور محترم ارسال داریم (۱) . لیکن در اینجا باید آنهارا

---

(۱) این جزوه را شادروان کسروی به آقای قزوینی داده بود که برای پروفسور براون بفرستد ولی‌سپس دانسته شدکه ایشان آن رانفرستاده ، وپروفسور تا پایان زندگانی از این اشتباهات خود آگاه نگردیده است . « یحیی ذکاء »

به سه قسم تقسیم نموده و برای اینکه قارئین نوبهار مارا به بیهوده گویی متهم ننمایند، برای هرقسمتی چندمثال ونمونه ذکر می نماییم :

قسم اول ـ اشتباهاتی است که در فهمیدن عبارت فارسی کتاب برای مترجم روی داده ومطلب را بطور ناصحیح ترجمه ونقل نموده است . ما ازاین قسم زیاده از بیست وپنج فقره یادداشت کرده ایم وذیلاً سه فقره ازآنها را ذکر می نماییم :

۱) ابن اسفندیار دربیان احوال مازیار بن قارن می نویسد : « علی بن زین را خلیفه بعد از او به دیوان انشای خویش بنشاند معانی نوشته یی که می نوشت کمتر از آن آمد که به عهد مازیار برای او می نوشتند (۱) از او پرسیدند چرا چنانست ؟ گفت : آن معانی او به لغت خویش می نوشت و من به تازی کردمی »(۲) وسابقهٔ مطالب این است که علی بن زین الکاتب که مؤلف کتاب «فردوس الحکمة» کاتب مازیار بن قارن بودوابن اسفندیار ترجمهٔ حال اورا به طور اجمال درجای دیگری ذکر نموده است ، خلیفهٔ بغداد (معتصم بالله) بعد از کشتن مازیار علی را در سلك کاتبان خود قرار داد الخ . لیکن مترجم این طور آورده که مازیار کاتب خلیفه بودو پس از کشتن وی خلیفه علی را بجای او کاتب خود گردانید و وقتی از او پرسیدند که چرا نوشته های او در معانی کمتر از نوشته های مازیار است ؟ گفت : او در زبان خویش می نوشت اما من به عربی ترجمه می نمایم وعین عبارت انگلیسی اینست :

"After his death the Caliph put Ali bn ' Zeyn in his place in the Foreign Office (دیوان انشاء) but the despatches written by him wereless rich in meaning thoes pennedy Maziar. They asked him why this was so. He relied: He wrote in his own language, It ranslate into Arabic" (۳)

(۱) (مینوشتند) تحریف و(مینوشت) صحیح است (۲) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۶۱
(۳) ترجمهٔ انگلیسی ابن اسفندیار صفحهٔ ۴۳

اشکال دیگر این عبارت ترجمهٔ «دارالانشاء» به ادارهٔ خارجه (Foreign Office) است وشاید عبارت «Secretariat» بهتر باشد.

۲ ـ ابن اسفندیار در بیان حکمران اسپهبد دارمهر ، خروج ابومسلم خراسانی را ذکر نموده می نویسد : «جاحظ در کتاب بیان وتبیان (۱) آورده است که چون لشکر ابومسلم مروان بن محمد را گرد فروگرفتند خادمی را که معتمد او بود فرمود تا «قصب» و برد رسول الله ـ صلوات الله علیه و آله ـ را درمیان ریگ دفن کند ودختری از آن مروان که با او بود به خادمش سپرد تا گردنش زند چون خادم را در میان سرا بگرفتند گفت : اگرمرا هلاك گردانید میراث پیغمبر ـ صلوات الله علیه و آله ـ ضایع ماند. او را امان دادند تا ایشان را آنجا برد و بدیشان سپرد . برد و «قصب» به تمیشه فرستاد که نشستنگاه اولیای عهود آنجا بود (۲)

لفظ «قصب» که در دوجا ذکرشده صحیح آن «قضیب» باضاد معجمه و یاء است یعنی عصا وجاحظ این خبر را در باب عصا ذکر نموده لیکن معلوم می‌شود در نسخهٔ مترجم نیز این لفظ تحریفاً «قصب» نوشته شده و مشارالیه عبارت «برد و قصب به تمیشه فرستاد» را «بر دو تا قصبهٔ تمیشه فرستاد» فهمیده است واینك عبارت او:

"... he shewed them where he had hiden these relices which were sent to two villages in Tammisha„ (۳)

و فرستادن برد وقضیب به تمیشه که در اصل عبارت ذکر شده محل تردید است زیرا نشستنگاه اولیای عهود دعوت بنی عباس مرو خراسان بود نه تمیشهٔ طبرستان ، جاحظ اصلاً متعرض نشده که برد وقضیب را به کجا فرستادند !

۳ ـ ابن اسفندیار در شرح وقایع عهد حسن بن زید معروف به داعی کبیر می نویسد :

---

(۱) معروف «البیان والتبیین» است (۲) ابن اسفندیار صفحهٔ ۱۵۸

(۳) ترجمهٔ انگلیسی ابن اسفندیار صفحهٔ ۱۷۴

« عقیقی مصمغان را استمالت نوشت بدو پیوست و عذر خواست ، تا رستم بن زبرقان به مهروان رستاق عصیان و فساد کرد و راه نا ایمن شد هرمزد کامه بن یزدان گرد و عباس بن العقیلی را بر سر او فرستاد. رستم بن زبرقان به اصحاب محمد بن نوح پیوست و عساکر اورا بعضی کشته و بعضی اسیر کردند . چون رستم به آن جماعت رسید محمد ابن نوح را برگرفته به مهروان آورد (۱).

شرح این عبارت آنکه رستم بن زبرقان به مهروان رستاق شورش و عصیان کرده وراه ها ناامن شد. عقیقی که از طرف داعی حکومت ساری را داشت هرمزد کامه وعباس را بالشکر بر سر رستم فرستاد . رستم خودش به اصحاب محمد بن نوح که از مخالفین داعی بوده ودر بیرون تمیشه اردو داشت رفته ولی عساکر او را لشکر داعی بعضی کشته وبعضی اسیر کردند لذا رستم به محمد بن نوح ملتجی گردید او را به مهروان به یاری خود آورد .

لیکن مترجم این طور فهمیده که رستم بااصحاب محمد بن نوح جنگ کرده بعضی را اسیر نمود وخود محمد را اسیر گرفته به مهروان آورد . واینك عبارت او:

''Rustam b. Zabargan met the supporters of Muhammad b. Nuh' slew some and took others captive captured Muham-mad b . Nuh brought him to Mehrawan ,, (۲)

قسم دوم - اشتباهات و تصحیفاتی است که در املاء وانشاء اشخاص وامکنه وضبط آنها با حروف انگلیسی روی داده . درباب این قسم باید بیش از هر کسی الفبای خودمان را مقصر بدانیم . یکی از نویسندگان با لهجهٔ شوخی آمیزی مثلی برای الفبای عربی آورده ومی نویسد :

مسافری که به خر لنگی سوار است ممکن است با هر زحمتی که هست طی مسافت بنماید،

---

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۱۵۸

(۲) ترجمهٔ انگلیسی ابن اسفندیار صفحهٔ ۱۷۴

نهایت همیشه از قافله عقب مانده و دیرتر از وقت به منزل می‌رسد. لیکن این نیز ممکن است که در یك جایی مثلاً درموقعی که باید از روی نهر پهناور و ژرفی برجست ـ خر لنگ وامانده و بکلی از ادای وظیفه عذر بخواهد.

بعد می‌نویسد: الفبای ما باهمه نواقصی که دارد بازهم باهر صعوبتی که هست وظیفهٔ خط و کتابت را که عبارت از ضبط معانی و تفهیم افکار باشد به انجام می‌رساند؛ لیکن در طی این مراحل پاره‌یی مواقع نیز هست که کمیت الفبای عربی لنگ شده و به عجز و قصور خود از ادای وظیفه اعتراف می‌نماید: مثلا اگر بخواهیم کتابی را از عربی به فارسی، یا از هندی و ترکی ترجمه نماییم در تلفظ و قرائت بسیاری از کلمات به‌خصوص در اسامی اشخاص و امکنه که ضبط و حرکات آنها را از خارج نمی‌دانیم دچار اشکال خواهیم شد. لیکن ما می‌توانیم به آسانی از چنگال این اشکال خلاص بشویم، زیرا چنانکه در اصل کتاب ضبط حرکات آن کلمه و اسم قید نشده ما نیز می‌توانیم عیناً به همان شکلی که نوشته شده ـ بدون قید حرکات نقل کرده و حل اشکال را به عهدهٔ قاری واگذار بکنیم. او نیز به نوبهٔ خود مختار است که تلفظ صحیح آن کلمه را پیدا بکند و یا ضبطی از روی حدس برای آن تصور بنماید. و بسیار کلمات هستند که از هزار سال قبل با همان ترتیب از کتابی به کتابی و از لسانی به لسانی نقل شده و هنوز تلفظ صحیح آن معلوم نیست، از جمله لفظ «کلینی» که جزو معرف اسم محمد بن یعقوب از علمای بزرگ شیعه است.

لیکن اگر مستشرقی یا شرقی بخواهد کتابی را از السنهٔ شرقی به یکی از لغات اروپا نقل کند اینجا دیگر راه فراری نیست و حل اشکال مستقیماً به عهدهٔ اوست.

مثلاً اگر همان لفظ «کلینی» را کسی بخواهد در السنهٔ اروپا بنویسد، چون در خطوط اروپایی حرکات جزو الفبا و داخل حروف می‌باشد ـ مجبور است که قبلاً تلفظ و ضبط صحیح آنرا به دست بیاورد، و اگر متحمل زحمت نشده و ضبطی از پیش خود

احتمال داده ومطابق آن بنویسد قهراً تصرف نامشروع وتحریف منکری در آن کلمه به عمل آورده است وبسا می‌شود که یك کلمهٔ شرقی باهمان ترتیب باضبط غلط در کتب اروپا شایع ومنتشر می‌شود.

پروفسور براون در ترجمهٔ کتاب ابن‌اسفندیار بااین اشکال باتمام سختی روبرو گردیده ولیکن به واسطهٔ مسامحه و بی اعتنایی ویابجهت عجله‌یی که داشته است شرط مهم مذکوررا که عبارت باشد از پیداکردن تلفظ صحیح وضبط کلمات مراعات ننموده برای اغلبی از اسامی اشخاص وامکنه، حرکاتی از پیش خود حدس زده ومطابق آن باحروف انگلیسی قید کرده است. بعلاوه چون دراین زمینه‌مستندی به‌غیراز تکیه‌گاه متزلزل حدس وخیال نداشته بعضی از کلمات را که در مواضع متعدد تکرار شده با اشکال گوناگون ضبط نموده است. فقط احتیاطی که‌در این باب به عمل آورده در چند جا اصل فارسی آن اسم وکلمه رابین‌القوسین قیدکرده.

از این رقم اشتباه درکتاب پروفسور براون بسیار است و شاید به هفتاد و هشتاد کلمه بالغ شود. لیکن‌ما درجزوهٔ‌خود کلماتی راقیدکرده‌ایم که تلفظ صحیح آنهاراپیدا کرده ایم ودر اینجا فقط سه مثال ذکر می‌نماییم:

۱) شلمبه بفتح شین ولام وباباء موحده‌اسم دیهی است در نزدیکی دماوند سر راه مازندران، مترجم آنرا باسکون لام و تشدید یاء مثناة‌تحتانی ضبط کرده Chalmiyya (۱)

۲) حذوالنعل با فتح حاء مهمله وسکون ذال معجمه اسم کتابی است ازتألیفات محمدبن جریر طبری. مترجم آنرا «خذوالنعل» یعنی به صیغهٔ مذکر امر حاضر از ماده «أخذ» ضبط کرده ودر ترجمهٔ آن عبارت را با عبارت «اخلع نعلیك» به واسطهٔ اشتراك در لفظ «نعل» به غلط Ruck of thy shoes معنا نموده‌است یعنی «کفش‌های خودرا بکن»! (۲) Lholmizza

---

(۱)و(۲) ترجمهٔ انگلیسی ابن‌اسفندیار صفحه‌های ۱۶۷ و ۷۹

۳) کجور به ضم کاف عربی وجیم اسم اصلی ولایتی است که اکنون «کجور» با اضافهٔ راء، می گویند، مترجم در همه جا آنرا بفتح کاف نوشته kajur (۱).

قسم سیم - اغلاطی است که در کلمات واعراب نظم و نثرهای عربی و فارسی که مترجم متن آنهارانقل کرده اتفاق افتاده است وچون این رقم اغلاط در کتاب پروفسور براون بسیار زیاد وخارج از حصر است دراینجا بذکریك فقره ازآنهااکتفامی نماییم:

یابیت عاتکه التی الغزل　　　خذر العدی و به الفؤاد موکل (۲)

روایت صحیح این بیت اینست :

یا بیت عاتکة التی العزل　　　حذر العدی و به الفؤاد موکل

«العزل» با عین مهمله از مادهٔ «عزل» است نه باغین معجمه از مادهٔ «غزل» چنانکه بعضی پنداشته اند، یقال «تعزله و تعزل عنه» ای تنحی عنه جالبا، ومخصوصاً دراغانی آنرا «اتجنب» معنی کرده ولفظ موصول «الذی» مذکر وصفت «بیت» است نه «التی» مؤنث، صفت «عاتکة» بقرینه «به» و «حذر» با حاء مهمله است.

۳ - تاریخ سیدظهیرالدین

۱ - **سیدظهیرالدین** نیز مانند یزدادی و ابن اسفندیار تاریخ زندگانی و ترجمهٔ حالش مدون نیست ودرکتابی عنوان نشده باآنکه گذشته از نسب وتبارعالی که داشته درعصر خودیکی از افراد وسپهسالاران معروف گیلان بوده، بعلاوه دوفقره تألیف مهمی **- تاریخ طبرستان [ورویان ومازندران] وتاریخ گیلان -** ازخود یادگار گذاشته است، لیکن دوتاکتاب مذکوراودر این باب اطلاعات کافی راحاوی نیست واز تتبع صفحات آنها نسب واواجدادوحوادث عمدهٔ دورهٔ حیات او به خوبی واضح وروشن می شود :

سیدظهیرالدین پسرسیدنصیرالدین بن سید کمال الدین بن سیدقوام الدین مرعشی است .قوام الدین از خیلی مدتها درزیر کسوهٔ فقرو درویشی آرزوی سلطنت

(۱) و (۲) ترجمهٔ انگلیسی ابن اسفندیار صفحهٔ ۷۹ و ۲۰۰

می پرورید و به انتظار فرصت (اربعین) هامی نشست ، تا در سال ۷۵۰ هجری وقت و موقع را مناسب دیده خروج وقیام کرد ودرسایهٔ رشادت فرزندان و فـداکاری مریدان در اندك مدتی قسمت عمدهٔ مازندران را تحت استیلای خود درآورده وسلسلهٔ حکمرانان مرعش را تأسیس نمود . وفات او در سال ۸۷۱ اتفاق افتاد (۱) مقبرهٔ او در آمل معروف به مقبرهٔ « میر بزرگ » وتا کنون معمور وزیارتگاه است .

کمال‌الدین در عهد پدر حکومت ساری ، وبعد از وفاتش سمت جانشینی او را داشت ودرسال ۷۹۵ به اتفاق برادران به‌خیال جلوگیری از سیل هجوم‌امیر تیمور افتاده وپس از شکست و انهزام در قلعهٔ **«ماهانه سر»** متحصن و محصور گردیدند و سر انجام بطوریکه در تواریخ مسطور است مجبور به‌تسلیم قلعه شده‌وسید کمال الدین را با چند نفر از پسران وبرادران بحکم امیر تیمور در کشتی نشانده وبه‌ماوراءالنهر بردند . کمال‌الدین درسال ۸۰۱ در کاشغر وفات یافت لیکن بعدها مریدان خانواده استخوانهای او را به ساری نقل نموده ودفن کردند (۲).

پس از مراجعت سادات ازماوراءالنهر که بار دیگر در مازندران استیلا پیدا کردند **سیدنصیرالدین** در ساری ، در دستگاه برادر بزرگ خود (سیدعلی)می‌زیسته و معتمد او بود ، و دو دفعه از جانب او به هرات پیش شاهرخ میرزا پسر امیر تیمور رفـت .

پس از وفات سید علی که پسرش سید مرتضی به‌جای وی نشست مابین او وسید نصیرالدین نفاق رویداده وچند فقره باهم زد وخورد کردند لیکن درهردفعه مغلوبیت وانهزام نصیب سید نصیرالدین بود لذا مشارالیه بالاخره به **امیرسیدمحمد** از کیایان گیلان پناه برده واقامت آنجا را اختیار کرد ودر شوال سال ۸۳۶ وفات نمـوده و در

(۱) سیدظهیرالدین چاپ دارن صفحهٔ ۳۲۷- ۴۱۵
(۲) سید ظهیرالدین چاپ دارن صفحهٔ ۴۲۱- ۴۴۶

قریهٔ «تیمجان» گیلان مدفون گردید (۱).

سید ظهیر الدین مؤلف کتاب در حدود **سال۷۱۸ متولد شده** و در موقع فرار پدرش به گیلان پنجساله بوده است (۲) وحوادث‌مهمهٔ حیات او که‌در تتبع دوفقره تألیف اش استنباط می‌شود از قرار ذیل است :

در حدود ۸۴۰ چند فقره محار باتی باسید محمد پسرسید مرتضی مذکور که‌بعد از پدر حکمرانی ساری را داشت کرده است وخود او شرح این محار بات‌را باکمال بی طرفی وصدق لهجه‌می‌نویسد (۳) . لیکن موفقیت او در این محار بات بیش از موفقیت پدرش نبوده وسر انجام مغلوب و محروم به گیلان‌عودت نمود .

در حدود ۸۶۰ در «سیاکله رود» بوده‌و از طرف **کارکیا سلطان محمد** « آن حدود بدوسپرده شده‌بود» (۴) ازسال ۸۶۱ تا ۸۷۰ سه‌فقره مأمورشده است که‌باعساکر گیل ودیلم به‌یاری‌ملک اسکندر رستمداری ، که‌با برادر خودملک کاوس سر تاج‌و تخت منازعه داشتند برود، ودریکی ازآن مسافرتها از راه‌بژم (۵) «موشا» که‌اکنون به‌گردنهٔ امامزاده هاشم معروف‌تراست تا قریهٔ « اره » واقعه درشمال دماوندآمده‌است. (۶) بعد دفعهٔ چهارم رابرای اصلاح ذات‌البین‌دو برادرمذکور عزیمت‌رستمدار نموده‌است(۷). در سال ۸۷۲ مأمورضبط وتصرف قزوین شده وازآن تاریخ تاسال۸۷۹ چند فقره‌برای ضبط قزوین و بعضی‌قلعه‌های واقعه در طارم‌وخلخال ،و برای تنبیه وسر کوبی پاره ای از عشایر حوالی اردبیل با عساکر گیلان بدان صفحات مسافرت کرده (۸) .

(۱)و(۲)و(۳) سید ظهیرالدین‌چاپ دارن‌صفحه‌های۴۷۷ـ۵۰۱و۴۸۷و۵۰۸-۵۲۲

(۴)تاریخ گیلان سیدظهیر چاپ‌رابینو صفحهٔ ۲۷۱

(۵) بژم به معنای گردنه است .

(۶)و(۷) سیدظهیر الدین چاپ دارن‌صفحهٔ ۱۳۲-۱۴۶ وتاریخ‌گیلان سیدظهیرچاپ رابینو صفحهٔ ۲۷۲-۳۱۸

(۸) تاریخ گیلان سیدظهیر چاپ رابینو صفحهٔ ۳۱۹-۳۴۶

در سال ۸۸۰ دوباره مأمور شده است که باهزار نفر از عساکر گیلان برای اصلاح ورفع کدورت از مابین ملك اسکندر و برادرزاده‌اش ملك جهانگیر به رستمدار برود (۱) .

در سال ۸۸۷ از جانب کارکیا میرزا علی جانشین کارکیا سلطان محمد (۲) به سپهسالاری ولایت گرجیان منصوب گردیده (۳)و شاید تا آخر عمر درهمان رتبه ومنصب باقی بوده است .

هر دو تا تألیف سید ظهیرالدین تا سال ۸۸۱ امتداد پیدا می‌کند ، لیکن در تاریخ گیلان وقایع سال ۸۸۲ و سنوات بعد را تا ۸۹۴ بعدها به آخر کتاب علاوه نموده ، واز اینجا معلوم می‌شود که تا آن تاریخ در حیات بوده است ، لیکن سال وفات او معین نیست . از اولاد او درضمن تألیفاتش فقط از سید نصیر الدین نامی ، اسم برده می‌شود .

۲ ـ سید ظهیر الدین در دیباچهٔ تألیف خود تصریح می‌کند که کتاب او مؤلف است از تألیف **مولانا اولیاءالله آملی** و تألیف **علی بن جمال الدین رویانی** ، و فقط در آخر کتاب دو فصل ـ یکی درذکر حکمرانی **ملك گیومرث رستمداری** و فرزندان او ودیگری در بیان خروج **سید قوام‌الدین مرعشی** و استیلای اخلاف او ـ از خود افزوده است ، و می‌نویسد : «هرچه از نسخهٔ مولانا آملی نوشته شده همان عبارت مربوط ومرغوب ایشانست وآنچه از نسخهٔ مولانای رویانی مرحوم نوشته آمد در بعضی مواضع تغییر عبارت رفته است»(۴).

مؤلف مشارالیه در کتاب خود ، نه در دیباچه ونه درمتن اسمی از ابن اسفندیار

---

(۱) تاریخ گیلان سید ظهیر چاپ رابینو صفحهٔ ۳۴۸

(۲) سلطان محمد درسال ۸۸۲ وفات کرد

(۳) تاریخ گیلان سیدظهیر چاپ رابینو صفحهٔ ۴۲۸

(۴) تاریخ ظهیرالدین چاپ دارن صفحه ۵۰۴

نمی برد و ظاهر مسئله اینست که او هرگز تألیف ابن اسفندیار را ندیده و اسم آن را نشنیده است لیکن ما وقتی که کتاب اورا مطالعه می نماییم می بینیم قسمت کلی مطالب آن از کتاب ابن اسفندیار اقتباس گردیده سهل است که طرز بیان و تعبیر هم تغییر نیافته، بلکه در بسیارجاها اگرابن اسفندیار شعر فارسی یاعربی به‌مناسبت آورده، ویا تشبیه واستعاره یی به‌کار برده در تألیف سیدظهیر نقل‌شده‌است. مثلاً ابن‌اسفندیار ایام صباوت فریدون را بیان کرده می نویسد: «حظام در بینی گاوان میکرد و مرکب خود می‌ساخت وچنانچه‌گفتی برعکس افلاك، بر روی‌خاك آفتاب دیگر از نورطلوع می‌کند» (۱) سید ظهیر می‌نویسد: «مهار در بینی گاوان کردی ومرکب‌خود ساختی وبشکار می‌رفتی وحسن وجمال آن کودك چنان بود که گویی آفتاب از عکس روی او برخاك طلوع میکند (۲).

روی هم رفته کلیهٔ مطالب کتاب ابن اسفندیار به استثنای فصل اول که جواب نامهٔ جسنفشاه را ترجمه کرده وفصل سیم که عجایب وخصایص طبرستان راذکرمیکند وفصل چهارم که ملوك وامرا وفضلای‌مازندران را مینویسد، در تألیف سیدظهیرالدین نقل واقتباس گردیده است.

مستر «اوزیلی» صاحب سیاحتنامهٔ معروف تصور کرده است که‌ابن اسفندیار که قریب دویست وهفتاد سال پیش از سید ظهیر کتاب خودرا تمام کرده مطالب‌تألیف سید ظهیر را اقتباس نموده ! (۳)

مسیو دارن پس از تصنیف وابطال عقیدهٔ «اوزیلی» نسبت این سرقت ادبی را که در هردوره وعصری، وپیش هرقوم وملتی شنیع تر از سرقت اموال است به سید.

---

(۱) ابن اسفندیار خطی صفحهٔ ۳۸

(۲) ظهیرالدین خطی صفحهٔ ۷

(۳) مقدمهٔ آلمانی دارن به‌کتاب ظهیرالدین صفحهٔ ۵

ظهیرالدین می‌دهد که در تألیف خود مطالب ابن اسفندیار را غصب کرده است (۱).

لیکن ما سید ظهیرالدین را یکی از مؤلفین باشرافت وموصوف به‌صدق لهجه و انصاف می‌دانیم ونمی‌توانیم اسم‌اورا در ردیف نویسندگان سارق قرار بدهیم. بعلاوه مشارالیه مأخذ اقتباس ونقل مطالب را بیان نموده وتصریح می‌کند که تألیف اومؤلف است از کتاب **مولانای آملی ومولانای رویانی** با این فرض باید دید مرتکب این عمل کدام یك از دونفر مولاناهای مذکور است.

اگر چه تألیف هردو از مولانای آملی ومولانای رویانی مفقود است (۲) و اکنون نسخهٔ هیچ‌یك از آنها در دست نیست به علاوه سید ظهیرمطالب هردوی آنهارا به همدیگر مخلوط نموده و علامت فارقه ومميزی در بین نیست لیکن ما باز هم از روی پاره‌یی قراین کشف کرده‌ایم که این مؤلف اولیاءالله بوده زیرا سید ظهیر تصریح می‌کند که هرچه ازنسخهٔ مولانا آملی نوشته شده همان عبارت مربوط و مرغوب ایشان است وتصرف وتغییری در آنها نشده ، واز طرف دیگرقسمت کلی مطالب ابن اسفندیاررا در تألیف سید ظهیر می‌بینیم که بدون تغییر طرز وبیان، فقط بامختصر تصرف در الفاظ اقتباس گردیده است . پس می‌توان گفت که عبارت مربوط ومرغوب که سید ظهیر متعلق به مولانااولیاء الله دانسته همان عبارت‌ابن اسفندیاراست و مولانا آنهارا عیناً اقتباس‌کرده بعلاوه ما در یکی از یادداشتهای سابق باز نمودیم که لاحقه وکتاب علاوه شده متعلق به اولیاءالله میباشد واین خود دلیل دیگری است به تصرف

(۱) مقدمهٔ ترجمهٔ انگلیسی ابن اسفندیار صفحهٔ ۱۱

(۲) چنانکه‌در صفحهٔ‌چهل‌ونه‌در حاشیه یادآوری‌کردیم شادروان کسروی پس‌ازچند سال که از نوشتن این مقاله گذشته بودیك‌جلد کتاب ابن اسفندیار کامل و کتاب مولانا آملی را پیدا کرده بودکه اندکی ازسرنوشت آنهارا در کتاب «ده‌سال در عدلیه» یاد کرده است وکتاب اخیر بامقدمهٔ خود او وبه تصحیح آقای عباس اقدام و به سرمایهٔ کتابفروشی اقبال درسال ۱۳۱۳ درتهران چاپ شده است «یحیی ذکاء».

مشارالیه در تألیف ابن اسفندیار .

شرح وبیان مبسوط این مطلب این‌است که‌در استیلای مغول که کتابخانه‌های عمومی وپر از مؤلفات ثمینهٔ ایران ازجمله‌کتابخانه های معروف ساوه و ری - به باد چپاول تاتارهای وحشی رفته وگنجینه‌های علم وادب با آتش بیداد خاکستر گردیده وصدها بلکه هزارها تألیفات‌گرانبها از بین‌رفته ومفقودالاثر شده - ابن اسفندیاردر آن موقع تازه از تألیف کتاب خود فارغ گردیده وشاید هنوز مسودهٔ آن تهذیب‌شده بود ، والحق شایستهٔ هرگونه خوشوقتی ومسرت است که باآن همه قلت نسخه ازآن بلای عظیم‌که به اقرب‌احتمالات‌خود مؤلف نتوانسته است جانی‌بدربرد - سالم مانده لیکن بازهم تا پنج وشش قرن بعد ، یعنی‌تقریباً تاقرن یازدهم تألیف مذکوردرمحافل علمی ودر پیش مورخین ومؤلفین معروف نبوده ؛ ودرکتب تراجم و سایرکتب مربوطه از جمله در کتاب حاجی خلیفه که تألیف سید ظهیر را ذکر میکند - اسمی از آن برده نمی‌شود به علاوه تاریخ استنساخ نسخه‌های خطی آن که فعلا در کتابخانه های اروپا موجود است همگی از هزار هجری متأخر تر است (۱) .

کلیةً در عهد اولیاء الله وعصرسیدظهیرکتاب ابن اسفندیار معروف‌نبوده‌وشاید یك نسخه بیشتر که ازخوارزم به مازندران رسیده نداشته است .ومطابق قراینی که‌ما در دست داریم مولانا اولیاء الله نسخهٔ آنرا بدست آورده وپس ازحذف مقدمهٔ مؤلف‌و با اندکی تصرف - از حذف واضافه آن رابه اسم خود منتشر ساخته است .

ابن اسفندیار در تألیف خود ملوك رستمدار وسلسلهٔ پادوسپانی‌را مستقلاً مورد توجه نساخته وبرای شرح حکمرانی ایشان فصلی جداگانه ترتیب نداده،لیکن‌مولانا اولیاءالله به واسطهٔ اینکه کتاب خودرا به اسم فخرالدوله شاه غازی ابن‌زیار ازسلسلهٔ پادوسپانی نوشته مجبوربوده که وقایع حکمرانی وشرح زندگانی ملوك سلسلهٔ‌مزبور

(۱) مراجعه شود به‌مقدمهٔ ترجمهٔ انگلیسی ابن اسفندیار صفحهٔ ۱۵

را اساس کتاب خود قرار داده ومستقلاً ازآنها بحث بکند، و وقایع قریب صدوپنجاه سال از عهد اسفندیار تاعصر خودرا به آخرآن علاوه نماید . به‌علاوه فصل‌اول وسیم و چهارم کتاب ابن اسفندیار را حذف کرده است .

لیکن در سنین بعد نسخهٔ ابن اسفندیار معروف گردیده و علاقمندان به علم تاریخ به تکثیرآن پرداخته اند ودر این ضمن ـ بچه ملاحظه بوده ـ وقایع صدوپنجاه سال را از کتاب مولانا اولیاءالله به آخر نسخه‌های آن علاوه‌والحاق‌کرده اند.

این نکته قابل توجه است که‌مولانا اولیاءالله که نسخهٔ منحصر بفرد یا کمیاب کتاب ابن اسفندیار را مکتوم داشته وخواسته است مطالب آنرا به اسم خود معروف نماید ـ امروز ازکتاب او نسخه‌یی پیدانیست وما پس از گذشتن ششصدسال سرقت او را کشف وبه محافل علمی اعلان می‌نماییم واز آن‌طرف کتاب ابن‌اسفندیار برخلاف اراده وقصد او از بین نرفته ودرعالم تألیفات مقام مهمی را احرازمی‌نماید .

۳) **سیدظهیرالدین** در اواسط کتاب خود ، یعنی پیش از آنکه شروع به‌ذکر خروج **سیدقوام الدین** وشرح استیلای اخلاف او بکند ـ در ضمن چند فصلی مدت حکمرانی هریك از ملوك طبرستان را ـ از آل دابویه ، وآل پادوسپان ،وباوندان ، وقارنوندان ، وآل زیار ، ونواب خلفا ،و سادات زیدیه مرتباً ذکر می‌نماید و درواقع فهرستی وجدولی است که اگر قابل اعتماد بودی یکی از قسمت های عمدهٔ آن کتاب را تشکیل می‌داد ، لیکن متأسفانه مطالب متن کتاب که در فصول سابقه ذکر کرده اغلب متناقض با این جدول ومکذب آن است به‌علاوه اساس ومبدأ قسمت آن‌مبتنی به اشتباه وخلط عجیبی است .

ما بدواً برای‌تناقض ومخالفت جدول با مطالب متن کتاب‌چندمثال ونمونه‌ذکر کرده بعد به بیان این‌اشتباه وخلط می‌پردازیم :

۱) وفات عبدالله بن وندا اسیدا از سلسلهٔ پادوسپانی مطابق جدول (صفحهٔ ۳۲۰)

در سال ۲۳۶ هجری است واین مخالف است با آنکه در متن گفته که عبدالله «درعقب حسن بن زید که داعی الکبیر اورا می‌خوانند فرستاد و بیاورد »(۱) زیرا فرستادن مردم مازندران در عقب داعی وخروج او در سال ۲۵۰ هجری است .

۲)وفات «ونداهرمزد» ازقارنوندان مطابق جدول (ص۳۲۲) درسال ۱۵۴هجری است واز طرف دیگر قیام وخروج اورا برضد تسلط عرب و قتل عام مسلمین درسال ۱۶۹ می‌نویسد (۲) .

۳) وفات جعفر بن شهریار از آل باوند مطابق جدول (ص۳۲۳) در۲۲۴هجری است واین مخالف است باآنکه قتل اورا در متن دراوایل خروج داعی کبیر یعنی در حدود ۲۵۲نوشته است (۳) .

۴) جلوس شروین بن سرخاب باوندمطابق جدول(ص۳۲۳)درسال ۱۵۸ و وفات و نداد هرمز در سال ۱۵۴ است و این مخالف با متن است که این هر دو را معاصر مینویسد (۴).

اما اشتباه وخبطی که گفتیم : در یادداشتهای گذشته بیان کردیم که ابن اسفندیار استقرار تسلط گاوباره را در طبرستان درسال سی‌وپنجم از تاریخ عجم که می گوید : «به نو نهاده بودند »دانسته‌و مدت سلطنت او را پانزده سال می‌نویسد . مطابق گفتهٔ او ابتدای سلطنت دو سلسلهٔ دابویه وبادوسپان سال پنجاهم تاریخ مذکور می‌باشد . و بیان نمودیم که‌در خصوص این تاریخ‌عجم‌دواحتمال می‌توان داد : یکی تاریخ‌یزدگردی معروف که از سال یازدهم هجرت شروع می‌شود ودیگری‌تاریخ مخصوص که‌اسپهبدان طبرستان وضع کرده بودند واز سال سی‌ویکم هجرت شروع می‌شود .

---

(۱) سید ظهیرالدین چاپ دارن‌صفحهٔ ۵۳ (۲)سید ظهیرالدین‌چاپ‌دارن‌صفحهٔ ۲۳۵
(۳) سیدظهیر الدین چاپ دارن صفحهٔ ۲۷۸
(۴) سیدظهیرالدین چاپ‌دارن صفحهٔ ۱۵۵

سید ظهیرالدین ابتدای سلطنت آل دابویه وآل بادوسپان‌را مطابق نوشتهٔ ابن‌اسفندیار سال پنجاهم تاریخ عجم قرار داده لیکن مبدأ آنرا بر خلاف هر دو احتمال مذکور در فوق ده سال قبل از تاریخ هجری دانسته و وفات گاوباره را در سال چهلم هجری می نویسد وشاید منشأ این اشتباه این بوده که‌مؤلف‌مشارالیه تاریخ‌عجم‌مذکور را عبارت از تاریخ یزدگردی دانسته ومبدأ آنرا که ده سال بعد از هجرت است ده سال قبل از آن تصور کرده یعنی منشأ اشتباه لفظ «قبل» و«بعد» بوده.

مطابق این توجیه چنانکه به ارقام جدول بیست‌سال‌علاوه نموده ،ومثلاً وفات عبدالله بن وندا اسیدا راکه مطابق جدول در ۲۳۶ هجری است در سال ۲۵۶ بدانیم سه فقرهٔ اول از تناقضات مذکور در فوق و بعضی سایر تناقضات دیگر رفع می شود لیکن باز چند اشکال مهمی به‌حال خود باقی است :

اولاً ـ اصل نوشتهٔ ابن اسفندیار که سید ظهیر آنرا اساس‌عمدهٔ جدول‌خودقرار داده قطع نظر از سهو و اشتباه سیدظهیر در تطبیق دو تاریخ عجمی و هجری ـ محل تردید وشك بوده و به‌طوری که‌در یادداشتهای سابق بیان‌نمودیم قابل اعتمادنیست.

ثانیاً ـ در بعضی جاها باعلاوه نمودن بیست سال به ارقام جدول باز رفع تناقض ممکن نیست ، ازجمله معاصر بودن شروین‌بن سرخاب با ونداد هرمزدکه ازمسلمات تاریخی‌است باارقام جدول‌موافق نمی آید زیرا ما باید بیست سال را به ارقام هر دو جدول علاوه‌نماییم نه تنها به‌یکی.

ثالثاً ـ معلوم نیست که این بیست سال‌راتاامتداد چند پشت‌از ملوك بایدعلاوه نمود زیرا تاریخ جلوس ومدت‌حکمرانی متأخرین هر سلسله مضبوط و معین است و نمیتوان به ارقام آنها علاوه نمود.

اجمال این‌شرح آنکه ارقام این جدول وفهرست که‌بسیاری ازمؤلفین آنرامورد مراجعه قرار داده اند مبتنی به اسناد تاریخی نیست وشاید در ترتیب‌آن‌حدس وتخمین

بیشتر دخیل بوده است و لذا تنها به‌مقررات آن نمی‌توان اعتماد نمود .

رابعاً - درکتاب سید ظهیرالدین انتقادات دیگری نیزهست که‌ما آنهارادرجزوهٔ مخصوصی استقصاء کرده‌ایم ولی اینجا برای اختصار فقط بذکر یکی از آنهـا اکتفا می نماییم :

ابن اسفندیار درشرح حکمرانی فرخان ازآل دابویه در آنجا که می خـواهد آمدن مصقلة بن هبیرهٔ شیبانی راباچهارهزار مرداز طرف معاویه طبرستان ومحاربات اورا بافرخان بنویسد ، مقدمةً می گوید: «در این وقت خلافت به حضرت امیرالمؤمنین علی علیه افضل الصلوات رسیده بود و قومی بودند که ایشان را « بنوناجیه » می گفتند بـه نصرانیان پیوستند وترسا شدند . امیرالمؤمنین علی برایشان تاخت و جمله را به غارت بیاورد وزنان وفرزندان ایشان‌را به «من یزید» برداشت تا مسلمانان به بندگی بخرند مصقلة بن‌هبیرهٔ شیبانی به‌صدهزار درهم بخرید وآزادکرد ، سی هزار درهـم بـرسانید مابقی ادارا وجود نداشت بگریخت و به معاویه پیوست الخ » (۱)

سید ظهیرالدین یا به‌عبارت صحیح‌تر مولانا اولیاءالله این قضیه‌را از کتاب ابن اسفندیار اقتباس نموده می نویسد: در ایام خلافت .... علی بن ابی‌طالب - علیه‌السلام - قومی درطبرستان که ایشان‌را «بنوناجیه» می گفتند مرتد گشتند و به نصرانیان پیوستندو ترساگشتند حضرت امیرالمؤمنین - علیه السلام - مصقلة بن هبیرهٔ شیبانی را برایشان فرستاد ایشان را تاراج وتالان کرد وزنان وفرزندان ایشانرا اسیر کردالخ»(۲)

اولاً درعبارت ابن اسفندیار این تصریح نبود که این قوم درطبرستان بودندو قراین خارجی نیز مکذب این مطلب است زیرا اولاً درآن تاریخ در طبرستان اقوام نصرانی نبوده ومذهب مسیحی آن جلوه و رواج نداشت و اگر تازه مسلمانان طبرستان

(۱) ابن اسفندیارخطی صفحهٔ ۱۰۸

(۲) سید ظهیرالدین چاپ دارن صفحهٔ ۲۷۴

مرتد می‌شدند علی القاعده به دین زردشتی سابق خود که هنوز ملوك و اسپهبدان ، ترك آن نگفته بودند برمی‌گشتند .

وثانیاً لشکر فرستادن حضرت امیرالمؤمنین برای تنبه این‌قوم متنصر و بردن زن وفرزند ایشان را به‌دیار عرب قضیهٔ مهمی است به‌خصوص در عهد حضرت امیرالمؤمنین که مسلمانان از اختلافات داخلی فراغتی نداشته به‌نقاط بعیده نمی پرداختند . حتمی است که‌مورخین طبرستان در بارهٔ آن به این اشارهٔ اجمالی قناعت نمی‌کردند .

ثالثاً اسم «بنوناجیه» یا «بنوحاجیه» که به‌طایفهٔ مذکور اطلاق می‌شود حاکی‌است که از اقوام عربستان بوده اند .

رابعاً اسیر وگرفتن زنان وفرزندان وآنها را صد ها فرسخ از وطن خود دور گردانیدن با اقدام اخیر مصقله منافات دارد .

خامساً مفاد عبارت ابن اسفندیار این است که‌حضرت امیرالمؤمنین شخصاً مباشر تنبیه وسرکوبی آن قوم گردید لیکن سید ظهیرالدین می نویسد که مصقله را برای این کار فرستاد .

۴ - کتاب صنیع الدوله

کتاب « التدوین فی‌جبال الشروین » که موضوع بحث ماست عبارت است از دیباچه ، ویك مقدمهٔ علمی راجع به اصل ونژاد سکنهٔ قدیم طبرستان و زبان آنهاو جغرافیای کنونی سواد کوه ، واجمال وقایع تاریخی مازندران وعلماء و رجال سواد کوه ،ویك جدولی که به‌آخر کتاب افزوده است ، ما نظریات خودرا راجع بهر یك از این قسمت های مختلفه جداگانه بیان می‌نماییم :

۱ - در دیباچه با لهجهٔ مخصوص نویسندگان عصر استبداد سفر ناصرالدین‌شاه

را به‌سواد کوه وملازمت صدر اعظم امین‌السلطان را عنوان کرده می‌نویسد :« چون به سواد کوه رسیدیم در آنجا روزی در محضر معالی‌اثر آن بزرگوار گرم استفاده گشته شنیدم که می گفتند : سواد کوه در حکم خانهٔ من است . گفتم پس بنده باید از طرازندگان این عمارت ، ونظارگان این بهجت وخضارت باشم ، تاریخ و جغرافیای آنرا نویسم وحالا که نام اشرف عالی پرتو افکن این ساحت است آنرا بدرستی نامی نمایم این انتساب واصالت بر آنم داشت که از تمام مازندران و سکنهٔ قدیم وجدید آن سخن گوییم تا این محوطه جای خودرا چنانکه باید به‌هرکس نماید وحد وسدی که دارد به‌دوستی مکشوف گردد (۱) .

بعد وجه تسمیهٔ «شروین» را بیان کرده می نویسد: بعداز استقصای کامل مکشوف و معلوم شده که عرب ناحیهٔ سواد کوه وکوه نامی آنرا جبال شروین می‌نامیده اند » (لیکن حرف در این است که «شروین» چه معنی دارد که جبال سوادکوه را اعراب مضاف ومنسوب به آن نموده اند ؟ از اعلام شخصیه است یاعنوان خاص) بعد پس‌از جزرومدهای زیاد ونقل کلام حمزهٔ اصفهانی راجع به این‌که بروجرد به‌خواهش قیصر روم «شروین دشتبی» را برای تربیت ولیعهد روم بدان مملکت فرستادمی نویسد : «از مسطورات فوق مستفاد می شود که شروین اسم شخص نیست بلکه عنوان‌عام است‌مثل والی فارس ، حکمران خراسان ، صاحب اختیار آذربایجان و یحتمل که«ساتراپ» قدما محرف شروین باشد چه آن هم همین معنی‌را دارد .... نهایت آنکه‌عرب‌ملتفت این نکته نشده وگمان کرده اند اسم شخصی است واین‌ملك اوراست‌والا ناحیه‌را باسم شروین نمی‌نامیدند » (۲) .

---

(۱) التدوین‌چاپ تهران صفحهٔ ۳

(۲) التدوین‌صفحهٔ ۴

ما در اصل مطلب ، یعنی نامیدن عربها سواد کوه را به اسم جبال « شروین » عجالةً مخالفت نداریم لیکن عام بودن «شروین » صحیح نیست و اساساً مطلب واضح است و محلی برای این تحقیق نیست و معلوم می‌شود صنیع الدوله این دیباچه را قبل از مطالعه و آشنایی پیدا کردن به تاریخ مازندران نوشته زیرا شروین اسم خاص و علم دو نفر از اسپهبدان سلسلهٔ باوند می باشد که یکی شروین بن سرخاب است و دیگری شروین بن رستم و عبارت حمزهٔ اصفهانی به‌هیچ وجه دلالت واضحه ندارد که «شروین» لقب تفخیمی آن شخص بوده است .

۲) در مقدمه بدواً تحقیقی در باب لفظ «سوادکوه» می نویسد و به‌عقیدهٔ او محرف از کلمهٔ «فرشواد» است که در ازمنهٔ قدیمه به جبال مازندران اطلاق می‌شده.

صنیع الدوله می پنداشته است که اطلاق « فرشواد » یا « فرشوادگر » به جبال طبرستان مطلب غریب و تازه‌یی است و خوانندگان کتاب او باور نخواهند کرد ، لذا برای اثبات آن عبارات بسیاری از اقوال مؤلفین را شاهد آورده است .

بعد قریب بیست و دو صفحه را در باب اقوام مختلفه که در قدیم در مازندران و یا در سایر سواحل بحر خزر سکنی داشته اند سیاه کرده و به عقیدهٔ خودش تحقیقات انیقه نموده است لیکن این تحقیقات گذشته از آنکه اقوال مؤلفین اروپاست ، و بدون مراعات ترتیب والتعلم نقل کرده و مکرراً تجدید مطلع نموده ـ قسمت عمدهٔ آن خارج از موضوع است و چندان ارتباطی باموضوع کتاب ندارد .

در آخر مقدمه شرحی تحت عنوان « حالت حالیهٔ سواد کوه » می نویسد . باید دانست که این شرح نیز نتیجهٔ تتبع و استقراء شخصی صنیع الدوله نبوده و غصب است، توضیح این مطلب آنکه شاهزادهٔ جلیل القدر دانشمند مرحوم علیقلی میرزا اعتضاد ـ السلطنه در عهد وزارت علوم خود فضلا و مطلعین هر شهر و ولایتی را امر و تشویق نموده

است که در بارهٔ جغرافی و عهدهٔ بلوکات و دهات و تعداد نفوس و علماء و رجال شهر یا ولایت خود شرحی نوشته یا رساله‌یی ترتیب داده برای او بفرستند ، و این شروح و رساله‌ها دوازده مجلد ضخیم در کتابخانهٔ آن مرحوم موجود بوده است و پس از وفات او به کتابخانهٔ صنیع الدوله نقل شده و اکنون ده مجلد از آنها در کتابخانهٔ وزارت خارجه است . ما به همهٔ این مجلدات دسترس نداشته و مراجعه نکرده ایم لیکن از روی قراین عدیده یقین داریم که شرحی که صنیع الدوله راجع به حالت حالیهٔ سوادکوه و همچنان شرحی که در باب علما و رجال در اواخر کتاب می نویسد ، نقل از آن مجلدات است .

۳) متن کتاب که تحت عنوان «گفتار در تاریخ سوادکوه» شروع میشود روی هم رفته خلاصهٔ مطالب تاریخ سید ظهیر الدین است حتی اشعار عربی و فارسی که در ضمن مطالب به مناسبتی می آورد اقتباس از کتاب مذکور است . سهوها و اشتباهاتی که در تألیف سید ظهیر الدین هست و ما چند فقره از آنها را در سابق ذکر نمودیم بدون تصرف و اصلاح نقل گردیده و همچنان جدول و فهرستی که سید ظهیر برای قید اسامی حکمرانان مازندران و مدت استیلای هر یك از آنها ترتیب داده و تا اندازه ای ارزش و اعتبار آنرا بیان کردیم ، بدون تغییر اقتباس شده ، لیکن صنیع الدوله نمی خواهد که خوانندگان کتاب او پی به این نکته برده و بفهمند ، و بسیار سعی می کند که با طرز تعبیر و برداشت مطلب بفهماند که مطالب را از کتب متعددهٔ مختلفه تتبع و جمع آوری کرده و تحقیقات به عمل آورده است ، مثلاً درجایی می نویسد :

«در تاریخ خواجهٔ مکرم خواجه علی رویانی مسطور است ..»

ظاهر این برداشت اینست که مشار الیه مطالب بعد از عبارات را مستقیماً از کتاب مولانای رویانی نقل می کند ، درصورتی که کتاب مولانای مذکور مفقود است و عبارات فوق عیناً از کتاب سید ظهیر اقتباس شده است .

ما برای اثبات و نشان دادن اینکه صنیع الدوله چطور مطالب سید ظهیر را اقتباس می کند و برای اغفال خواننده چه نوع تصرفاتی در عبارات آن می نماید قسمت اول یك فصلی را از کتاب هردو از مؤلفین مشارالیهما نقل می نماییم :

سیدظهیر می نویسد : چنانکه مذکور است که اول کسی که در اسلام به طبرستان آمد در ایام خلافت عمر ، **حسن بن علی** -علیه السلام- بوده است و عبدالله بن عمرو مالك بن الحارث الاشتر وقثم بن العباس درخدمت حضرت امامت قباب بودند و می گویند که مسجد جامع کهنهٔ آمل را که مسجد طشته زنان می گویند مالك اشتر ساخته است و این سخن صحیح نیست ، و آنچه به صحت مقرون است آنست که شخص مالکی مذهب آن مسجد را ساخته است و نبیره های بانی آن بنا هنوز درلار قصران می باشند ؛ هرسال به آمل می آیند و عمارت آن مسجد را می کنند و مشهدی که معروف است به «لله پرچین» مقبرهٔ مشایخ وسادات ایشان است ومردم آمل که اسلام قبول کردند مالکی مذهب بودند تا به عهد داعی الکبیر ، و او ایشان را شیعهٔ امامیه ساخت ، و مسجد طشته زنان - که نوشته شد. که مالکیه عمارت می کنند - منسوب به مالکی مذهب است نه مالك اشتر ، وموضعی را که مالکه دشت می خوانند موضع نزول عبدالله مالك است نه مالك اشتر»(۱)

صنیع الدوله همان شرح را اقتباس کرده می نویسد : «بنا بر مسطورات اهل خبر واخبار مذکوره اول کسی که در اسلام و بعد از شروق این نیر با فروغ به طبرستان آمد حضرت امام همام حسن بن علی -علیهما السلام- بود که درخلافت خلیفهٔ ثانی عمر بن الخطاب آن بزرگوار مأمور این نواحی واقطار گردید ودر این سفر عبدالله بن عمر ؛ و مالك بن الحارث الاشتر ، وقثم بن العباس درخدمت آن جناب - سلام الله علیه - بودند. گویند مسجد جامع عتیق آمل را که مسجد طشته زنان مینامند. مالك اشتر بنا نموده است اما

(۱) سید ظهیرالدین چاپ دارن صفحهٔ ۲۷۲

این صحیح نیست ، آنچه به صحت مقرون است این است که شخصی مالکی‌مذهب آن مسجد را ساخته ونبیره های بانی بنا تادیری درلارقصران سکنی داشته و هرسال بـه آمل سفر کرده وهرگونه مرمت وعمارتی ـ که مسجد را لازم بوده ـمی نموده اند ، و مشهدی که معروف به‌لله پرچین شده مقبره‌یی است که آن طایفه،مشایخ و سادات و بزرگان خودرا در آن بخاك می‌سپرده اند .ومردم آمل که ابتدا قبـول دین اسلام کردند وخودرا به این شرافت فائز ومشرف ساختند مالکی مذهب شدند ،تاعهدداعی کبیر که ترجمهٔ حالش بیاید تغییر طریقت داد یعنی داعی کبیر آنهارا شیعهٔ امامیه ساخـت .

پس مسجد طشته زنان که مالکیه عمارت می‌نموده اند منسوب به‌شخص‌مالکی مذهب بوده بعداز طول زمان که همیشه اسباب انطماس آثار و التبـاس اخبار است امامیه کلمهٔ مالك یامالکی را شنیده وذهن ها نیزمسبوق به آمدن مالك اشتر بـه‌ایـن حدود ونواحی ، گفته اند باید این مسجد را اوبنا نهاده باشد نیز در همانجاموضعی است معروف به مالکه دشت جماعتی گمان کرده اند آنجا محل نزول‌اشتر است‌اینهم سهواست چه آن موضع جایگاه نزول عبدالله بن مالك می باشد »(۱).

تنها چیزی که صنیع‌الدوله در تألیف خود علاوه از مطالب کتاب سید ظهیر آورده تکه‌هایی است که از تاریخ عالم آرای عباسی وتاریخ غازانی ومطلع‌السعدین واحسن‌التواریخ وروضة‌الصفای‌امیرالشعراء وتاریخ شیخ‌علی گیلانی راجع به‌وقایع‌ازمنهٔ بعد مازندران نقل می کند .

۴) علاوه از جدول کتاب سید ظهیر که‌در متن نقل نموده درآخر کتاب‌جدول دیگری ترتیب داده وتاریخ جلوس و وفات ومدت حکمرانی هریك‌از ملوك و متغلبین مازندران را باسنین هجری ، ومیلادی قید می‌کند، و درمقدمهٔ آن می نویسد :« باید دانست که برای ملوك‌الطوایف یاطبقات حکمرانان ولایات واقعه در سواحل جنوبی

(۱) التدوین صفحهٔ ۴۳

دریای مازندران و گرگان وغیرها تواریخ معتبره و اسناد صحیحی وجهاً من الـوجوه مرتب نیست وچند نفر مورخ آن سامان از قبیل سید ظهیرالدین بن سید نصیرالدین مرعشی وعلی بن شمس‌الدین بن حاجی حسین صاحب تاریخ خانی؛و محمدبن‌حسن ابن‌اسفندیار مؤلف تاریخ طبرستان ،و شیخ علی گیلانی که‌نیز برای طبرستان تاریخی مدون نموده ، وعبدالفتاح فومنی صاحب تاریخ گیلان ،وانتخاب البهیه وغیره مارابر احوال طوایف ملوك مزبوره بدرستی بصیر نمی‌نماید .اما نگارنده حتی‌المقدوراسناد موجود به زبان فارسی را بابعضی تواریخ عرب تطبیق وتلفیق نموده و از کتب لاتین ویونانی و فرانسوی وانگلیسی و آلمانی استمداد کرده معلومات برآن افزوده اسامی این ملوك را مرتب ساخته در اینجا درج وثبت می نماید که مزید خبرت و آگاهی شود (۱) .

صنیع‌الدوله با این رجز خوانی میخواهد بخوانندهٔ کتاب اطمینان دهد که‌این جدول وفهرست نتیجهٔ تتبعات وتحقیقات شخصی اواست . لیکن متأسفانه مانمی توانیم این اطمینان را پیدا بکنیم وقراین واضحه دردست داریم که این جدول نیز اقتباس از دیگران است :

اولاً در ذکرسلسلهٔ آل دابویه پیش از فرخان ،خورشیدنامی‌رابه‌اسم خورشید اول قید نموده ومدت حکمرانی اوراهفده سال می نویسد،درهیچیك‌از تواریخ‌طبرستان وسایرکتب تاریخی عربی‌وفارسی از این اسپهبد اسمی برده نشده و در میان ملوك این سلسله فقط یك‌نفر خورشید نامی نوشته اند که پسر «دارمهر » و آخرین اسپهبد این سلسله است وبا وفات او درسال صدوچهل واند هجری که بواسطهٔ اسیر افتادن زن و دخترانش به‌دست عربها زهرخورده وهلاك گردید آل دابویه منقرض شد .لیکن بعضی مؤلفین اروپا به واسطهٔ اینکه پاره‌یی سکه های قدیم مازندرانی به‌اسم‌اسپهبدخورشید

(۱) التدوین صفحهٔ ۱۳۳

بدست آورده اند که درسال ۶۴،۶۱،۶۰ تاریخ طبری مطابق سالهای ۹۴،۹۱،۹۰ هجری ضرب شده است ، لذا قایل شده اند که در میان اسپهبدان آل دابویه خورشید نام دو نفر بوده اند که یکی به اسم خورشید اول ودومی را باسم خورشید دوم قید کرده اند(۱).

حالا اگر صنیع الدوله به طوری که ادعا می کند اسناد وتواریخ فارسی را با کتب یونانی ولاتینی وفرانسوی وانگلیسی وآلمانی تطبیق کرده ودر ملوك الطوایف مازندران تحقیقات به عمل آورده است می بایست مطابق تحقیقات خود اسم خورشید اول را در متن کتاب هم ذکر نموده وغفلت واشتباه مؤلفین شرقی را اصلاح نماید .این سکوت تمام در متن وقید درجدول قرینهٔ روشنی است به اینکه صنیع الدوله این جدول را در مؤلفات یکی از علمای اروپا پیدا کرده وبدون تعمق ومقایسه با نوشته های مؤلفین شرقی که متن کتاب را از آنها اقتباس نموده عیناً ترجمه ونقل کرده است و احتمال کلی می رود که آنرا از کتاب **«یوستی»** موسوم به **«کتاب نامهای ایرانی»** که **آقای جمال زاده** آنرا ذکر کرده ومی نویسد که شجرهٔ انساب مفصلی از تمام سلسلهٔ پادشاهان طبرستان ترتیب داده (۱) ترجمه ونقل کرده است .

ثانیاً چند نفر از ملوك باوند و بادوسپانیان ملقب بوده اند به «غازی» و«پادشاه غازی» که از جمله رستم ابن علی معروف به شهنشاه غازی است .

صنیع الدوله در جدول همه آنهارا «غازی» باقاف وضاد می نویسد ! در صورتی که در متن کتاب این لقب را باشکل صحیحش یعنی باغین وزاء مکرراً نوشته است . این نیز قرینهٔ واضحهٔ دیگری است به این که این جدول عیناً ازکتاب اروپایی ترجمه شده است وچون اغلب نویسندگان اروپا فرق ما بین ضاد وزاء وقاف وغین وسایر حروف عربی متشابهة الصوت را نمی گذارند ومثلاً هردو از لفظین «قاضی» و«غازی» را «**Gazi**» می نویسند ونقل کننده هم آشنایی به تاریخ طبرستان نداشته است کلمهٔ مذکور را از

(۱) تاریخ روابط روس وایران تألیف آقای جمال زاده

روی اشتباه «قاضی» نقل کرده است.

گذشته از همهٔ اینها این جدول، ترتیب دهندهٔ خود صنیع الدوله باشد یا مؤلف اروپایی دیگری در مبدأ سلطنت سلسله‌های ملوك مازندران مبتنی است به جدول و فهرست تاریخ سید ظهیرالدین که ما بی اعتباری و مخالفت آن را با ستون تواریخ قبلاً بیان نمودیم.

نوبهار هفتگی دورهٔ پنجم از شمارهٔ ۱۲ تا ۲۸

قوس ۱۳۰۱ برابر ۱۳۴۱ قمری

تاریخ روابط روس و ایران تألیف آقای جمال زاده صفحهٔ ۳۵

بسم الله الرحمن الرحیم

[دیباچه]

حمد بی‌حدّ و سپاس بی‌عدّ مالک الملکی را که ذات پاکش به صفت دوام و قِدَم موصوف است. کما قالَ ـ عزَّ وجلَّ ـ . « **کُلُّ شَیْ هالِکٌ الّا وَجْهَهُ** » (۱). و اوصاف کمال جمالش به مغفرت و مرحمت مشهور که: « **وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحیمُ** »(۲). و نعوت صفات جلال او به قهّاری معروف که: « **هُوَاللّهُ الواحِدُ القَهّارِ** » (۳) « **لَکَ الْحَمْدُ یاذَاالجَدِّ وَ المَجْدِ وَالْعُلیٰ، تَبارَکْتَ تُعْطی مَنْ تَشاءُ وَتَمْنَعُ** » . بیت :

به جمال و جلال حیرانند   غیر حق دیگری نمی‌دانند

و شکر بی‌مرّ و ثنای اوفر حضرت جبّاری را که تاجداران هفت اقلیم به آستان جبروتش سرفکنده، در مقام عجز و انکسار رطب‌اللّسان و عذب‌البیان عذرخواهان و دعاگویانند که: « **رَبَّنا اغْفِرْلَنا ذُنُوبَنا وَ اِسْرافَنا فی اَمْرِنا وَ ثَبِّتْ اَقْدامَنا وَ انْصُرْنا عَلَی الْقَوْمِ الْکافِرینَ** » (۴).

چگونه شکر تو گوید زبانم !؟   که هستی برتر از عقل و گمانم

و امداد صلوات نامیات و اعداد تحیّات زاکیات، تحفهٔ حضرت پادشاه کشور

---

۱ ــ قرآن کریم : سورهٔ ۲۸ (القصص) آیهٔ ۸۸ مکیة.

۲ ــ قرآن کریم : سورهٔ ۱۰ (یونس) آیهٔ ۱۰۷ مکیة.

۳ ــ قرآن کریم : سورهٔ ۳۹ (الزمر) آیهٔ ۴ مکیة.

۴ ــ قرآن کریم : سورهٔ ۳ (آل عمران) آیهٔ ۱۴۷ مدنیة.

« لَوْلاکَ » و سلطان ممالك « وَمٰا اَرْسَلْنٰاكَ » (۱) که بر تارك مبارکش تـاج رسالت و سروری مقرّر آمد و بر لوح دلش سورهٔ « اَلَمْ نَشْرَحْ » (۲) محرر گشت . **بیت :**

زنور معجز او اقتباس کرده کلیم		زخوان دعوت اوچاشت خورده ابراهیم

و دیدهٔ رمد دیدهٔ انسانی به کحل خاك درگاهش روشن و منوّر شد ، و کلید خزاین اسرار الهی به مفتاح فصاحت و بلاغتش گشاده ومفتوح گشت تا دُرر و لآلی توحیدش نثار معتکفان بارگـاه جلال اوگردد ، ومقرّبان درگـاه جمالش را از فیضان راحم او حضوری پیدا آید ومصباح انوار قدومش دلیل وهادی رهروان .

بیت :

دوعالم را مفاتیح هُدیٰ بود		دوگیتی را مصابیح دُجی بود

زبانش ترجمان پادشاهی		دل اوکـاتب وحـی الـهی

امانت دار « رَبِّ الْعٰالَمین » (۳) بود		که پیش ازخلق درعالم امین بود

صد رصفهٔ اصطفی محمد مصطفی - علیه صلوات ربّ العلی - و درود بی پایان و دعای فراوان براولاد و اتباع واشیاعش که برگزیدهٔ آدمیان و پسندیدهٔ انس وجانند.

شعر :

**عَلَیْهِمْ سَلامُ اللّٰه مٰاناحَتِ الْقَمْرُ		وَلِلسّایرینَ فِی الظُّلَمِ مٰالاٰحَتِ الْقَمَرُ**

اما بعد بدان -- ایدكَ اللّٰه تعالی بنصره وجعلك فی الدّارین سعیداً بفضله -- که : **این مجموعه رساله یی است دربارهٔ تاریخ ممالك طبرستان ورویان ومازندران ،** مشتمل به ذکر ابتدای عمارت آن دیار واستیلای حُکّام نامدار و سلاطین کـامگار و سادات بالاقتدار - علیهم صلوات ربّ الابرار - و ذکر مردم ذی شوکت بیگانه ، که در آن مابین به غلبه واستیلاء ، بدان ولایت احیاناً غالب ومستولی گشته اند . و قصص ایام

---

۱ - قرآن کریم: سورهٔ ۱۷ (الاسراء) آیهٔ ۵۴ و ۱۰۵ مکیة ، وسورهٔ ۲۵ (الفرقان) آیهٔ ۵۶ مکیة.

۲ - قرآن کریم: سورهٔ ۹۴ (الشرح) آیهٔ ۱ مکیة.

۳ - قرآن کریم : سورهٔ ۱ (الفاتحه) آیهٔ ۱ مکیة.

دولت هر کدام از ایشان، و ازمان نکبت هریکی که به‌مصداق: «**تُؤْتِی الْمُلْکَ مَنْ تَشاءُ وَ تَنْزِعُ الْمُلْکَ مِمَّنْ تَشاءُ**» (۱) سمت وقوع یافته‌است وتصحیح انساب ملوک عظام و سادات کرام که در آن مقام به‌ریاست استقلال تمام داشته‌اند، ترتیب داده‌میشود، واین **نسخه مؤلّف** است‌از مضمون دوتاریخ: یکی آنکه سابقاً به‌نام خسرو رویان المنتقل الی دارالجنان **ابو المعالی فخرالدّوله شاه‌غازی بن زیار بن کیخسرو استندار** ـ نوّرالله‌ضریحه ـ مولی‌الموالی و بدرالمعالی، **مولانا اولیاءالله**، که یکی از علمای شهرآمل ـ حرسها‌الله‌تعالی ـ بود، تصنیف کرده‌است.

و **دیگر آنکه** مغفرت پناه، رضوان دستگاه، **علی بن جمال‌الدین بن علی بن محمود النجیبی رویانی** ـ غفرالله‌ذنوبه‌وسترعیوبه ـ به‌اسم خزینهٔ مبارکه و کتب‌خانهٔ مبارکهٔ حضرت سلطنت پناه اسلام ملاذی، جم جاه خدایگانی، زین‌الدنیا والدین، عون الضعفاء و الملهوفین، **کارکیا میرزا علی سلطان بن سلطان** کامگار، شهنشاه نامدار، مالك رقاب الامم، مولی ملوك الجیل والدیلم، المختصّ بعواطف ربّ‌الامم، شمس‌الاسلام و المسلمین، **کارکیا سلطان محمّد** ـ خلّدالله‌ملکه و سلطانه، وافاض علی‌العالمین آثارعدله واشفاقه ـ **بیت**:

شهزاده‌یی که نه‌فلك از غایت‌شرف | با ظل آستان رفیعش برابرند

تصنیف کرده است.

چون‌این‌دوتاریخ، حسب‌المقدور، مطالعه‌کرده شد؛ یکی‌ازایجاز مخل، ودیگری از اطناب ممل خالی نبوده، و نیز الفاظ تراکیب تألیف **مولانای رویانی** را چنانچه به‌رسم عادت اصحاب انشاء و بلاغت است، مربوط و مضبوط نیافتیم تا چون به‌مطالعهٔ اشرف اقدس اعلی، حضرت خدایگانی، خلافت پناهی، سلطنت و عدالت آثاری، رأفت ومرحمت دستگاهی‌مخدوم زادگی، زین‌الاسلام‌والمسلمین ـ خلّدظلال

---

۱ ـ قرآن کریم: سورهٔ ۳ (آل‌عمران) آیهٔ ۲۶ مدنیة.

جلالِ سلطنته و خلافته الی یوم الدین ــ مشرف و مستعد گردد . آنچه فواید علم تاریخ است ، بلا تکلف بر ضمیر منیر ـ که آینهٔ مظهر الطاف الهی است ـ روشن و هویدا گردد ، قدم در بساط انبساط نهاده ، تألیف از تصنیف **مولانای آملی** ـ نور الله مرقده ـ کرده ؛ هرچه در آن نسخه از قصص و تواریخ اعیان و اصحاب مذکوره فروگذاشته بود ، ایجاز و اختصار نموده ، در تصنیف **مولانای رویانی** ــ بردمضجعه ــ یافته شد . باز آنچه زاید از مقصود بود و موجب تطویل لاطایل تحته می گشت ترک کرده . حکایات و قصص مطلوبه را در سلک عبارات و حکایات مولانای آملی منخرط گردانید در یک جلد تألیف رفت ، و در بعضی مواضع نیز آنچه **مؤلف حقیر** ـ اَلمحتاج اِلی رحمة الله رب الخبیر ـ **ظهیر** ـ غفر ذنوبه ــ از مردم صاحب وقوف شنیده و تحقیق کرده بود ، و در نسختین یافت نمی شد ، هم به عبارت شکستهٔ خود نوشته است . و هرچه از نسخهٔ مولانای آملی نوشته شد همان عبارت مربوطهٔ مرغوبهٔ ایشان است ، و آنچه از نسخهٔ مولانای رویانی مرحوم نوشته آمد ، در بعضی مواضع تغییر عبارت رفته است ، اما فصلی که در آخر تاریخ ملوک گاوباره در بارهٔ ایالت و سلطنت ملک معظم ، ملک گیومرث ـ نور الله قبره ــ و فرزندان او نوشته شد ، که در تاریخین مذکورین نبوده و نیز فصلی که در آخر این کتاب در بارهٔ خروج سید ایّد الهادی الی سبیل الرشاد **سید قوام الدین** ـ علیه الرحمة ـ نوشته خواهد شد ـ انشاءالله تعالی ـ خاصهٔ حقیر است ، زیرا که در آن نسخه ، آن تاریخ مسطور نبود ، اگر در آن عبارت قصوری یابند ، امید به کرم کامل و لطف شامل خدام درگاه اعلی ـ که هر یکی علامهٔ زمان و یگانهٔ دوران اند ـ آن است که به اصلاح آن ، این حقیر را ممنون گردانند ، و بر آن عیب نفرمایند ، و این کتاب مؤلف است بر یک مقدمه و فصول چند . **وَبِاللهِ التَّوفیقِ وَعَلَیهِ التُّکلان .**

مقدمة الكتاب

بعون الله الملك الوهاب

در فواید علم تاریخ

بدان که علم تاریخ ، علمی است مشتمل بر شناختن حالات گذشتگان این جهان، که چون اهل بصیرت به نظر اعتبار بر مصداق : « **فَاعْتَبِرُوا یا اُولِی الاَبصارِ** » (۱) نگاه کنند به دلایل عقلی که : « **فَاعْتَبِرُوا یا اُولِی الاَلْبابِ** » بدانند، که : احوال مردم حال رامآل کار برهمان منوال خواهد بود ، وغرض از آن مجرد قصّه خوانی وخوش-آمد طبع وهوای نفسانی نباشد ، و غرض کلی و مقصود اصلی بر آن باشد که ازداشتن آن فایدهٔ دین و دنیا به حاصل آرد، که : اگر مقصود از آن فایدهٔ دارین نبودی. خدای-تعالی عزشأنه - **در کلام مجید** ذکر انبیاء و اولیاء - که پادشاهان دین و دنیااند -- نکردی ؛ واحوال کفره و فجره وفسقه را - که خسر الدّنیا والاخره اند -- هم به استقصاء یاد نفرمودی .

چون از احوال جمیع حکایت کرده است ، محقق گشت که از دانستن احوال گذشتگان عالم ، فواید دارین حاصل است که قوله تعالی : **اَوَلَمْ یَسیرُوا فی الاَرض فَیَنْظُرُوا کَیفَ کانَ عاقِبَةُ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ کانُوا اَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً** »(۲) . **وَقال ایضاً « اَلَمْ یَأْتِهِم نَبَأُ الَّذینَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وعادٍ وَثَمُودَ وَقَومِ ابراهیمَ وَاَصْحابِ مَدْیَنَ وَالْمُؤْتَفِکاتِ** » (۳)وامثال این در کلام ربّانی بسیار است که مشعر است بر آن که از وقوف بر احوال گذشتگان عالم فواید دینی و دنیاوی حاصل است . غرض که گذشتگان این جهان وسکّان این زمان از پنج قسم خالی نیستند :

---

۱ - قرآن کریم : سورهٔ ۵۹ (الحشر) آیهٔ ۲ مدنیة .

۲ - قرآن کریم : سورهٔ ۳۰ (الروم) آیهٔ ۹ مکیة ، وسورهٔ ۳۵ (فاطر) آیهٔ ۴۴ مکیة.

۳ - قرآن کریم : سورهٔ ۹ (التوبة) آیهٔ ۷۱ مکیة.

قسم اول: انبیاء و اولیاء - علیهم السّلام - اند که خواندن و دانستن احوال ایشان عبادت و اطاعت محض است، و هرچند ذکر ایشان پیش تر، قرب به حضرت عزّت بیش تر، که این طایفه واسطه اند میان خدا و خلق.

قسم دوم: سلاطین کامکار و خلفای نامدار و شاهان ذوی الاقتدار ند که در ایّام دولت خود به کامرانی و جهان مطاعی گذرانیده، در تربیت و تقویت اولیای دولت خود اهتمام تمام نموده اند و در قلْع و قمْع مخالفان کوشیده؛ چون سلاطین حال - خَلّدَ اقبالُهم - را از احوال سلاطین ماضیه - غفر لهم - وقوف به حاصل آید، از آن عبرت گیرند، و در تدابیر جهانداری بر نَهجی - که شاهان ماضی سلوک کرده - از آن بهره مند گشته اند - قیام نمایند، و از هرچه مجتنب و محترز بوده اند؛ ایضاً احتراز واجب دانند، و به تحقیق بدانند که: آنچه از گذشتگان مانده است، نام نیك است و عظمت و جلال سزاوار قادر با کمال است و بندۂ حقیر را به جز از عجز و انکسار چیزی دیگر نمی رسد و ما تحت سلاطین عظام حال هم بر احوال ما تحت سلاطین ماضی چون واقف گردند بدانند که: اطاعت سلطان عادل و جایر، همچنان که بر احوال اصحاب گذشته لازم بود، بر ایشان هم لازم است تا امور عالم بر نهج صواب جاری گردد، و بر عدل و ظلم ایشان، طوْعاً و کُرْهاً، رضا باید داد. همچنان که از مخبر صادق - علیه السّلام - مروی است که: « **وَقّرُوا السّلطانَ وَ بَجّلُوهُمْ فَاِنَّهُمْ ظِلُّ اللّه فِی الاَرَضینَ اِذا کانُوا عدولا فاِنْ لَمْ تَکُونُوا عدولا فعلیهِم الاَجْرَ وَعَلَیْکُم الصَّبْرَ** »

قسم سیم: زهّاد و عبّاد و گوشه نشینان و معتکفان عتبۂ جلال الوهیت اند که مقتدای اهل ایمان و اسلام ایشانند، و متابعت اقوال و افعال این جماعت بر جمهور خلایق واجب و لازم است و طایفۂ حالیه چون بر احوال طایفۂ ماضیه واقف گردند بدانند که ترك شهوات و لذّات دنیاوی اعظم طاعات و عبادات است و بر سر « **وَلاتَتَّبِعِ الْهَوٰی فَیُضِلَّكَ عَنْ سَبیلِ اللّه** » (۱) واقف گشته و به تحقیق معلوم کنند که مخالفت هوای نفس موجب نجات دارین است و

---

۱ - قرآن کریم: سورۂ ۳۸ (ص) آیۂ ۲۶ مکیة.

به‌جز عمل صالح و نام نیك چیزی از ایشان نخواهد ماند ، همچنان که از گذشتگان این صنف نمانده است و چون به‌برکت تقوی مدفن و مقبرهٔ گذشتگان در دنیا مسجد اهل عالم است ، و درعقبی مقام ومسکن جنّت المأوی که قوله تعالی: « **وَاَمّٰامَنْ خٰافَ مَقٰامَ رَبِّهِ وَنَهَی النَّفْسَ عَنِ الْهَوٰی، فَاِنَّ الْجَنَّةَ هِیَ الْمَأْوٰی** » (۱) جهت مردم حال نیز دردنیا و عقبی همچنان خواهد بود.

قسم چهارم: حملهٔ سلاح و ارکان دولت پادشاهند . این طایفهٔ حالیه چون براحوال طایفهٔ ماضیه که از صنف ایشانند واقف گردند ، بدانند ـ که آنچه موجب سعادت ایشان بوده چیست؟ برهمان منوال سلوك نموده از آنچه دلیل بر نکبت وشقاوت گذشتگان بود اجتناب نمایند و در دامن اقبال و دولت درآویزند ، و نیز آداب و رسوم محاربه و صف آرایی را درمعارك به‌تتبّع گذشتگان موجب شجاعت ومردانگی خودگردانند ، واز افراط و تفریط که تهور و جبانت است اجتناب نمایند ونامحمود شمرند .

قسم پنجم : ارباب حرث و اصحاب نسل و متوطنان ولایات و ساکنان سوق و تاجران با وقوف و اهل فسوق و فجورند . چون این طایفه نیز بر احوال گذشتگان ابناء جنس خود وقوف حاصل کنند ، بدانندکه : دراین دنیا آنچه موجب فوایدایشان درآن بود چیست وآنچه دلیل برنکبت و خسران آنها گشته بودکدام است ؟! فلاجرم از مذمومات بگریزند و در دامن نیکی درآویزند چه طبع انسانی مجبول برترك مکروهات است .

هرقسمی ازاین **اقسام خمسه** قابل شدت و ضعف‌اند ، و هریکی در کارخود یکتای بیهمتااند ، و طبع مجموع مایل به‌جانب خیراست ، و آنچه از مردم شریر و بدکار به‌ظهور می‌رسد در آن نادم و پشیمانند ، وآن‌که نه‌چنین باشد از انسان نیست و درشأن آنها نازل است‌که : « **اُولٰئِكَ کَالْاَنْعٰامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ** » (۲) وچون از ادنی تااعلی هریکی از جنس گذشتگان خود متنبه گشته از آنچه موجب ازدیاد نکبت و

۱ ـ قرآن کریم : سورهٔ ۷۹ (النازعات) آیهٔ ۴۰ و آیهٔ ۴۱ مکیة .

۲ ـ قرآن کریم : سورهٔ (الاعراف) آیهٔ ۱۷۹ مکیة .

خذلان آنها بوده‌است احتراز نمایند وبدانچه موجب ازدیاد درجات و مراتب ایشان بوده‌است ، بدان قیام‌نمایند ودر دنیا و آخرت برگزیده و پسندیده گردند .

پس دانستن **علم‌تاریخ** ازجملهٔ علوم ضروریه باشد به‌تخصیص پادشاهان شوکت آثار و سلاطین بااقتداررا که‌ایشان بعداز انبیاء و اولیاء خلاصهٔ موجودات‌اند،وامور سایراهل عالم‌منوط به‌رای صواب‌نمای ایشان است . فلهذا هرچند بر احوال و اوضاع شاهان ماضیه ، سلاطین حالیه را وقوف بیشتر تدابیر درامور مدن و امصار و ترتیب بر اخیار و اشرار به‌صواب مقرون‌تر ، چه‌هرچه برگذشتگان محمود بود ، اکنون نیز محمود است ، وبالعکس . عکس غرض‌که آنچه موجب نجات اخروی وصلاح دنیوی است ، عمل صالح است واز عُجب و کبر وما ومنی دوربودن است. **بیت :**

چون در این دنیا نکوکاری به‌است		زعم بدرا گـرنکو ، کـاری به‌است

حکایت : آورده‌اندکه **هارون‌رشید** به‌حج رفته بود ، چون به ادای مناسک مشغول شد درمیان **صفا** و **مروه** هودج اورا می‌کشیدند ، و برعادت سلاطین،چاوشان مردم‌را می‌راندند ! قضارا **شیخ‌بهلول‌مجنون** ـ علیه‌الرحمة ـ درآن مقام‌حاضرشد و آواز برآورد وگفت : « ای‌جبار ! اگـر به‌فرمان بردن خدا آمده‌ای و می‌خواهی که طاعت به‌جای‌آری از سیرت و سنت **مصطفی** تجاوز مکن . »

هارون جواب‌دادکه: سیرت مصطفی چه‌بود ؟ و سنتش در این‌مقام چیست ؟

بهلول فرمودکه : به‌نقل صحیح تحقیق شدکه : دراین مقام ، حضرت رسول- علیه‌السلام ـ به‌قدم مبارك خود سعی‌می‌کرد ، و اعراب دوش بردوش او می‌زدند،آنجا طردی و دورباش و زجری نبود ،وحضرت ایشان‌نیز همچون دیگران در مقام‌عبودیت و بندگی سلوك می‌کردند .

هارون گفت : ای‌بهلول!مارا وعظی دیگربگو .

بهلول فرمودکه : **شعر :**

وَ خَلَّ الدُّنیا اُناسٌ قَبلَنَا		وَخلوُا عَنْهَا وَخَلّوُهَالَنَا
وَدَخَلْنَاهَا کَمَاقَدْدَخَلوُا		وَنُخَلیِّهَا لِقَوْم بَعْدَنَـا

حکایت : از حکیمی پرسیدند که : ادب از که آموختی ؟ گفت : از بی‌ادبان، که هرچه از ایشان صادر می‌شد که مرا خوش نمی‌آمد ، دانستم که اگر از من نیز از آن نوع صادر شود ، پسند دیگران هم نخواهد بود .

غرض که هرکه در دنیا متابعت اخیار کند ، واز افعال و اقوال اشرار اجتناب نماید . در دنیا ثمرهٔ ذکر جمیل و در آخرت فایدهٔ اجر جزیل حاصل خواهد کرد . کما قال الله تعالی : « **مَنْ کَانَ یُرِیدُ ثَوابَ الدُّنْیا ، فَعِنْدَ اللهِ ثَوابُ الدُّنْیا وَالآخِرَةِ وَکانَ اللهُ سَمِیعاً بَصِیراً** »(۱) **وَاللهُ وَلِیُّ التَّوفِیقِ وَالرَّشادِ.**

فصل در ذکر عمارت رویان

قدیم‌تر طرفی از اطراف طبرستان لارجان است ،که افریدون به‌دیه **ورک** که که قصبهٔ آن ناحیه است - در وجود آمد و سبب آن که : چون **ضحاک تازی** ، **جمشید** را پاره پاره کرد ، آل جمشید ازاو نفرت کردند . درمیان عالمیان در ذکر ایشان فتوری پدید آمد . مادر افریدون بامتعلقان خود به‌پایان **کوه دنیابند** به‌دیهی که مذکور شد ، پناه گرفت ، و چون افریدون از مشیمهٔ « **کُنْ فَیَکُونَ** » بیرون آمد، به‌جهت آن که جبال ذی‌زرع و صحاری غیر ذی زرع بود ، به‌حدود سوادکوه **به‌قریهٔ شلاب** نقل کردند،که در آن موضع چرا خوب می‌باشد ، ومقیمان آنجارا تعیّش از منافع باج و خراج گاوان حاصل می‌شد .

چون آن طفل را سال از هفت بگذشت ، خطام در بینی گاوان کردی و مرکب خود ساختی ، و به‌شکار می‌رفتی و به‌حسن و جمال آن کودك چنان بود که گویی ازعکس آفتاب برروی خاك آفتابی دیگر طلوع می‌کند ؛ وچون به‌سن مراهق رسید ، جوانان آن دیار برای رفع نکبات پناه به‌جلادت و شهامت او می‌جستند وچون از سن مراهق بگذشت و به‌شتاب رسید جمعیت او رونق گرفت وبه **ولایت لپور** به دیهی **ماوچکو** آمد . « **وَما شَهِدْنا إِلّا بِما عَلِمْنا وَما کُنّا لِلْغَیْبِ حافِظِینَ** (۲) ». **شعر :**

---

۱ - قرآن کریم: سورهٔ ۴ (النساء) آیهٔ ۱۳۴ مدنیة.
۲ - قرآن کریم : سورهٔ ۱۲ (یوسف) آیهٔ ۸۱ مکیة.

فَقَدْ قالَتْ اُناسُ مِثْلَ هذا فَقُلْنا مِثْلَ ماقالُوا وَ کُنّا

غرض که چون فریدون را شوکتی پدید آمد ، مردم **امیدواره کوه** ـ که اکنون به کثرت استعمال **امیاره کوه** می‌خوانند ـ و مردم کوه قارن نیز بدو پیوستند و برای او گرزی به‌صورت سر گاو بساختند و از جهات واقطار طبرستان مردم نزد او می‌آمدند، تا عِدّه وعدت او زیاده می‌شد ، آنگه آهنگ عراق کرد و در اصفهان **کاوهٔ آهنگر** نیز خروج کرده بود ، او نیز بدو پیوست و به‌اتفاق قصد ضحاك کردند و به‌شهر بابل. که اکنون **کوفه** می‌خوانند ـ ضحاك را مقید ساختند و به‌کوه دنیابند آوردند و به **دیه‌ورك** ـ که مسقط‌الرأس او بود ـ در بند کردند . **بیت :**

نهاد از بر تخت ضحاك پـای کلاه کیی جست و بگرفت جای

چون افریدون پیر شد ، مقام خود ، **در تمیشه** ساخت . واین تمیشه ـ که ذکر آن به‌تفصیل خواهد آمد ـ اکنون خرابه است ! **و تمیشه کوتی** می‌خوانند و هنوز طلال ودمن آن در موضعی ـ که **بانصران** می‌خوانند ـ ظاهر است . و خواجهٔ رویانی در تاریخ ـ که تألیف کرده ـ نوشته : به **شاهنامه** ـ که ابیاتش دستور افاضل شعرای عالم است ـ ذکر فرموده‌اند . **بیت :**

زآمل گذر سوی تمیشه کرد نشست اندر آن بیشه اندیشه کرد

بعد از آن در توطّن فرمودن ومَلْجأ و مأوا ساختن شاه افریدون، فرموده است: **بیت:**

کجا که جهان کوش خوانی همی جـز این نیز نـامش ندانی همی

واین کوهی است از **ولایت کجور** ، که حالا به‌طرف کجور واقع است ، وچون از آمل تا تمیشه گذر فرمایی ، معلوم تو گردد ، و به کجور **قریهٔ کوش** را تخت اقبال و موضع باجلال خود ساخته. پس باید که تمیشه به‌میان **اهلم** باشد نه تمیشهٔ بانصران ، که اگر تمیشه ، مراد از تمیشه کوتی بانصران باشد که سرحد استراباد و ساری است ، لازم که از آمل گذر بر تمیشهٔ آن بانصران کنند، وبه استراباد روند ، و یاخود، استنساخ به‌شاهنامه غلط کرده‌اند ، و فرمودهٔ **حکیم فردوسی** چنین بوده است . **بیت:**

زگرگان گـذر سوی تمیشه کـرد نشست اندر آن بیشه اندیشه کرد

که استراباد در قدیم گرگان بوده است ، و بدین لفظ هم شعر موزون است و از گرگـان به‌تمیشهٔ بانصران گذر فرماید و به‌کجور به **قریهٔ کوش** آید . محل شبهه نیست و موانع مرتفع است « **وَاَلْعِلمُ عِنْدَاللّٰه بِمٰاکٰانَ وَ بِمٰایَکُونُ** ».

غرض که به‌قول مورخان اول عمارت رویان را ، شاه فریدون - که به‌فریدون فرخ و فریدون گاو سوار شهرت دارد - کرده است ، و فریدون‌را سه پسر بوده است چنانکه مسطور است . **بیت:**

زسالش‌چویك‌پنجه اندررسید		سه فرزند آمد گرامی پدید
به‌تخت جهاندار هرسه پسر		سه فرخ نژاد از در تـاجور
به‌بالاچوسروو‌به‌رخ‌چون‌بهار		به‌هـرچیز مـانندهٔ شهریـار

یکی‌را **ایرج** نام‌نهاد ، ودیگری را **سلم** ، ودیگری را **تور** . چون سلم و تور ایرج را به قتل‌آوردند ، فریدون را همگی ، همت برآن باعث شدکه خونخواهی ایرج بفرماید و عورتی‌که از ایرج باردار بـود ، پسری زایید **منوچهر** نام‌کردند . چون منوچهر بزرگ شد ، فریدون اورابه خونخواهی پدرش تحریص وترغیب‌نمود. منوچهر به‌اشارت جد بزرگوار خویش به‌قصاص پدر خود ، سلم و توررا به‌قتل‌آورد، و در ساری پهلوی پدر خود دفن فرمود ، و حسب‌الاشارهٔ اوگنبد بربالای آن سه‌تن ساخته در غایت محکمی‌که اکنون نیز باقی است : **سه‌گنبد** می‌خوانند . مردم به شکافتن آن عمارت سعی بسیارکردند . اصلاً و قطعاً میسر نشد .

چون فریدون در آن زمان ازدار دنیا رحلت نمود ، افراسیاب بالشکر گـران به‌مقابلهٔ منوچهر به **دهستان‌استراباد** رسید ، ولشکرگاه عظیم ساخت . منوچهر در آن وقت در اصطخر فارس بود . چون ازاین حال آگاهی یافت ، **قارن کاوه** - کـه سپهسالار او بود - بابرادر او **آرش‌رازی** و **قباد** را باسپاه‌گران به‌قراول فرستاد، و چون نزدیك لشکر افراسیاب رسیدند ، افراسیاب راازآن‌حال آگاهی دادند، بالفور بلاتأنی برایشان تاخت و منهزم شد . **بیت:**

درشتی و تندی نیاید به‌کـار		به‌نرمی برآید ز سوراخ مار

چنین روایت کـرده‌اند و در تاریخ تازی نوشته‌که : اول‌کسی‌که در جهان غدر

کرد ، افراسیاب بود ، آن‌حال چنان بود که : افراسیاب مکتوبی به‌جواب کاغذ قارن کاوه به دروغ فرموده نوشتند . مضمون آن‌که : نامهٔ‌ترا ـ که نوشته‌ای ـ خوانده‌ام ، و هواداری ـ که‌کرده‌ای ـ معلوم‌شد . چون من ایران‌را مستخلص گردانم ، عهد کرده‌ام ، واز یزدان پذیرفته‌ام‌که : ملك ایران‌را به‌تو تسلیم کنم ، و مبالغهٔ چند درآن‌باب بفرمود نوشتند و بنیاد آن غدررا چنان محکم گردانید که کذب آن در هیچ فکری‌صورت‌نبندد و نوشته‌را بدقاصد داد و فرمود تا ببردو به‌معسکر منوچهر رساند .

چون منوچهر برآن اطلاع حاصل نمود ، فی‌الحال قارن‌را بفرمود تا بندکردند و به‌درگاه حاضر گردانیدند و سپهسالاری به‌آرش‌رازی داد . چون قارن‌را از میان لشکر بیرون بردند . به‌اندك مدت افراسیاب برلشکر منوچهر غالب آمد و سپاهش منهزم‌گشته ، به‌عراق آمدند ، و بعداز آن منوچهر ، غدر افراسیاب را معلوم کرد ، و قارن‌را تسلی خاطرداد، وبند برداشت ، و به‌مرتبهٔ خود بازفرستاد ، و منوچهر به‌نفس خود بالشکر به‌ری نزول فرمودوافراسیاب مقابل‌منوچهر در **دولاب تهران** لشکرگاه کرد ، و هرروز به‌منوچهر چیرگی می‌یافت .

چون چنان دیدند بفرمود **تاقلعهٔ‌طبرك** را بساختند ، و اول کسی که قلعه‌بنیاد کرد او بود . و **طبرك** اولین قلاع عالم‌است . و به‌زبان‌طبری، «**طبر**»، **کوه**‌راگویند. وچون‌درمیان‌صحرای **قلعهٔ‌ری** ، تپهٔ‌بزرگ واقع است ، آن تپه‌راطبرك می‌خوانند . یعنی **کوهك** به‌کاف‌تحقیر ، به‌سبب سایر جبال که درآن حوالی واقع است ، وآن قلعه‌را ازآن سبب بدین‌اسم موسوم گردانیدند . و چون آن عمارت تمام‌شد ، منوچهر پناه بدانجا برد ، ودرآن قلعه متحصن شد ، و بعدازآن ، ازقلعه‌بیرون آمده به‌شهرری نهضت فرمود . و ازآن زمان شهرری مقابل گنبد **فخرالدولهٔ‌دیلمی** ــ که بعد ازآن ساخته‌اند ـ بوده ، واهلری آن موضوع را **دزرشکان** گفتندی و تاآخر عهد دیالمه برآن قرار بود .

مقصود آنکه درآن شهرهم منوچهر نتوانست بود، بالضروره از آنجا فرارنمود و به‌راه‌لارجان‌روبه بیشهٔ‌تمیشه نهاد . افراسیاب در عقب او بیامد. منوچهر به‌رستمدار درآمد . و این سخن‌هم دلالت می‌کند برآنکه تمیشه بـه‌میان اهلم باشد ، نه‌تمیشهٔ

بانصران؛ زیراکه از تمیشهٔ بانصران تا رستمدار ولایت ساری وآمل درمیان است، وهم ازراه لارجان به تمیشهٔ اهلم آمدن به غایت نزدیك است وتا به تمیشهٔ بانصران بسیار دور، وهم آنکه چون ازراه لارجان به تمیشهٔ بانصران روند باز باید گشتن و معکوس به رستمدار آمدن، واین معنی بسیار دور می‌نماید. «**وَالعِلْمُ عِنْدَالله**» (۱) تبارك و تعالی.

چون منوچهر به رستمدار درآمد، به **کورشیدرستاق** نزول فرمود. و چون مشاهده کرد، قریه‌یی که به چلندر مشهور است و معروف وکوه با دریا باسایر املاك رستمدار نزدیکتر است، اینجا فرودآمد و مابین **ونوشه ده** و **قریهٔ کنس** خندقی عظیم حفرفرمود، چنان که ازکوه و دریا در حیطهٔ آن خندق بود، و آثار آن خندق هنوز موجود است. وخود بالشکر آنجا ملتجی شد، وعیال خودرا به **قریهٔ موز** که درآن زمان **مانهیر** می گفتند، فرستاد، و در دامن آن‌کوه غارعظیم بود. جمله‌ذخایر خودرا با آغرق وبنه بدانجا فرستاد، به‌درآن غار قلعه‌یی فرمود ساختند واکنون نیز، هرچند خراب است به **دزمنوچهر** مشهور است و معروف. و بعد از حکومت **حسن بن یحیی العلوی** -که به **کوچك علوی** اشتهار دارد- چون نوکران وکسان او در آن غار رفته بودند، غنایم بسیار برداشتند.

الغرض که جهان عریض، چون‌سوراخ سوزن برمنوچهر تنگ‌شد، ودرصحرای کجور بالای‌کوش - که‌تخت منوچهر بود - قریب به‌آبادانی، دورشیب آن آب‌ایستاده منوچهر بفرمود در **رودخانهٔ موز** - که سنگ بسیار به هم پیوسته بودند و ممرّ آب کجور مسدود بود - بشکافتند و سوراخ‌کردند، وآن آب ازآن سوراخ غلبه‌کرده و سنگهای محکم‌را بغلطانید و به ساحل بحر آورد، و بعضی‌را به‌دریا رسانید، و آن موضع را **سی‌سنگان** می گویند. و چند عدد سنگ بزرگ درساحل‌بحر افتاده بود. اکنون آنراهم **دربند سی‌سنگان** می گویند، وصحرای‌کجورچون خشك شد، مزروع گردانید، و شهررویان را در همان زمان بنیاد نهاده، آبادان ساخت، و افراسیاب در عقب آمده‌بود تا به‌بقعه‌یی‌که در آن زمان **خسروهاباد** می گفتند، و اکنون به

---

۱ قرآن‌کریم: سورهٔ ۴۶ (الأحقاف) آیهٔ ۲۳ مکیة.

عدول ده مشهور است و آن ده در ناحیهٔ ناتل رستاق است ، و در بالای آن ده ، درخت مازوی عظیم بود که الحال آن موضع را **شاه‌مازی‌بن** می گویند . و خیمهٔ افراسیاب به‌حوالی آن درخت زدند . و مقدمهٔ لشکر افراسیاب به کنار خندق ـ که منوچهر حفر کرده بود ـ فرود آمدند ، و دوازده سال فیما بین ایشان مقابله بود ، و منوچهر و اتباعش در آن‌مدت ـ که آنجا بودند ـ به‌هیچ محتاج نشدند از مأکول و ملبوس که از ولایت دیگر باید آورد ، « **وَالْعِلْمُ عِنْدَاللّٰهِ** (۱) » **وَالْعُهْدَةُ عَلَى الرّاوى**، الافلفل ! که به‌عوض آن گیاهی که کلیج می گویند می خوردند ، تا رطوبت بر طبایع غالب نگردد. وچون مدت متمادی گشت ، برصلح قرار دادند که : منوچهر به‌یك پرتاب تیر به‌طرف مازندران و خراسان قانع شود ، و دیگر ما بقی را به‌عمال افراسیاب بگذارد .

چون بدین‌موجب ازطرفین مقرر شد آرش رازی تیری از آنجا به‌مرو انداخت و این قصه شهرتی تمام دارد . هرچند مقتضی عقل نیست ، اما این‌چنین در تواریخ نوشته‌اند .

آورده‌اند: دو تیر انداخته‌اند، که عجم را بدان فخر است بر اهالی سایر بلاد. یکی همین که ذکر رفت ، ودیگری آنکه **شهنشاه کسری**، **وَهْرَز** نام نوکری را با لشکر به مدد **سیف‌ذی‌الیزن** که پادشاه یمن بود . درحینی که لشکر حبش بر عرب غالب گشته بودند ، وسیف‌ذی‌الیزن از کسری مدد طلب کرده فرستاد . وهرز پیر شده بود. چنانکه ابروهایش مانع نور بصر اومی‌شد .

چون وهرز به‌لشکرگاه عرب رسید ومیان عرب و حبش مقابله‌بود . وهرز گفت که: ملك حبشه‌را به‌من نمایید ، و اوابروی خود به‌عصابه بربست تا تواند ملك حبشه را دیدن ، و ملك‌حبشه به‌پیشانی خود یاقوت‌سرخ آویخته بود ، سخت شفاف و روشن ، چون ملك‌را بدو بنمودند ، وهرز روشنی یاقوت را به‌نظر درآورد ، و تیری بـر آن انداخت . اتفاقاً برپیشانی ملك‌حبشه زد ، چنان‌که از قفا بیرون‌رفت ، هرچند این قصه اینجا درخور نبود ، امابه‌حکم « **اَلْكَلَامُ يَجُرُّ الْكَلَامُ** » نوشته‌آمد .

مقصود که چون منوچهر شاه ، دوازده سال در مقابلهٔ افـراسیاب بود ، عمارت رویان ، وآن نواحی پدیدآمد ، در طبرستان مقام ساخت و حدود آن معیّـن گردانید ، ازطرف شرقی دنیاره جاری و غربی **قریهٔ‌ملاط** که آن قریهٔ **شهرهوسم** اکنون به

---

۱ ـ قرآن‌کریم : سورهٔ ۶۷ (الملك) آیهٔ ۲۶ مکیة.

فرضهٔ **روده‌سر** اشتهار دارد و جنوبی قلهٔ هر کوهی که جریان آبش **به بُحَیْرهٔ آبسکون** باشد، و شمالی بحیرهٔ آبسکون حدود اصلی طبرستان، چنانکه در تواریخ مسطور است همین است که نوشته شد، و طبرستان داخل **فرشوادگر** است، و فرشوادگر: آذربایجان و گیلان و طبرستان و ری و قومش می‌باشد، و گفته‌اند که: معنی فرشوادگر **«عِشْ سالماً»** هست، یعنی: عیش کن به سلامت. و نیز می‌گویند به‌لغت طبری: «فرش» هامون و صحرا باشد، و «واد» کوهستان و «گر» دریا. فرشوادگر صحرا و کوهستان و دریا باشد، واز متقدمان مروی است که «جر» به لغت قدیم کوهستان موضعی را گویند که در او کشت توان کرد و بیشه و درخت نیز در آنجا باشد واز این سبب سوخرانیان را۔ که ملك الجبال بودند - جرشاه می‌گفتند.

فصل در ذکر حدود رستمدار

حد اصلی رستمدار شرقی **سی‌سنگان** کـه رودخانه ماهیر است و آن طـرف سی‌سنگان داخل مازندران بود، اما درحین حکومت **استندارشهرنوش بن هزار۔** اسف بن نماور، درسنهٔ اثنی وتسعین واربع مائة، دروقتی که **تاج الملوك** عم **شاه‌غازی رستم‌مازندرانی** از سلطان سنجر قشتم امیری را ستانده بوده به مخالفت برادر زادهٔ خود شاه‌غازی رستم مذکور تاج الملوك بااستندار شهرنوش قرارکرده بودکه اگر با او اتفاق نماید، خواهر خودرا به‌استندار دهد چون شهرنوش بدان عهد وفا کرده او نیز خواهر خودرا بدو داد و از ولایت مازندران از **پای‌دشت** تاکنار **سیاه‌رود** بـه‌کابین خواهر خود به‌استندار رجوع کرد که بدهد و بعد از وفات شاه غازی رستم، در سنهٔ ثمان و خمسین وخمسمائة، چون علاءالدوله حسن به‌جای پدر خود بنشست از **الیشه۔ رود** تا به **کنس** تمامی به استندار کیکاوس مسلّم داشت و سامان رودخانه شد و حد غربی اصلا ملاطه بود، اما به‌زمان ملك هزاراسف بن شهرنوش هزاراسف بـه پادشاه اردشیر مازندران خلاف کرده بود و باملاحده اتفاق نموده از **سخت‌سر** تا ملاط بـه ملحدان مسلم داشت، و سخت سررا سامان غربی استندار گردانید. واین درسنهٔ تسعین و خمسمائة بود و بعداز آن درزمان استندار شهرآکیم بن نماور بیستون بعدازسنهٔ اربعین و ستمائة با ملوك گیلان مخالفت کرده بود و در ساحل دریا نزاع می‌کردند و استندار

چون مقاومت نتوانست کرد ، معسکر می‌گذاشت و باز پس رفت تا چون به کنار نمکاوه‌رود رسید اقامت کرد و ملوك جیلان هرچند کوشیدند ، استندار را از آنجا نتوانستند برداشتن . آخر همانجا حدملك او نهادند **وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِالصَّوٰابِ** .

اسم **استندار** می‌گویند درلغت طبری **استان کوه** را می‌گفتند . چون کوه‌های بزرگ بسیار درآن ولایت بود بدان نام بازخواندند وهم می‌گویندکه معنی استندار **آستاندار** است ، یعنی که آستان ایشان ملاذ وملجای مردم کار افتاده بودی، و به‌رسم دیلم خوان ونان ازهیچ آفریده بازنمی‌گرفتند وهم می‌گویندکه : آستان نام‌پادشاهی بود - که دراین ولایت والی بود - به‌اسم او بازمی‌خواندند،وحد مازندران شرقی از **بیشهٔ‌انجدان** می‌باشد ، و غربی ملاط ملاحق به‌حد شرقی استندارکه مذکور شد ، و جنوبی دامن هرکوهی که‌آبش جاری به‌بحیرهٔ آبسکون ، و شمالی بحیرهٔ مذکور، و اسم مازندران محدث است ، زیراکه مازندران درزمین مغرب است و در اصل موسوم بود به **بیشهٔ‌نارون** و بیشهٔ تمیشه‌هم می‌خواندند و به تجدید مازندران می‌گفتند . به‌سبب آنکه **ماز** نام‌کوهی است ازگیلان‌کشیده است تا به‌لار و قصران و همچنین تا به‌جاجرم و به‌قول بعضی آنست‌که **مازیار** - که از نژاد سوخرانیان بود و سخن او به‌شرح خواهد آمد - دیوار خودفرمود ساختند ، از جاجرم تا به‌جیلان .

هنوز عمارت‌آن به‌جای است وچندجا دروازه فرموده ساختند و دربان‌نشاندند تاکسی بی‌اذن اوآمدو شدنتواندکردن و آن‌دیوار را **ماز** می‌خواندند ، و درون‌آن را **مازاندرون** می‌گفتند !

حد **گرگان** که‌حالیا به‌استراباد مشهور است‌واصلاً دهستان می‌گفتند . شرقی دنیاره جاری است‌که حد شرقی تمام طبرستان است و غربی انجدان‌که حد شرقی مازندران است . وچون‌گرگین میلاد شهرگرگان بساخت به نام او بازمی‌خواندند، وغرق‌اسبان و استران خود به موضعی‌که اکنون استراباد است ساخته و خربندگان او را خانه و جایگاه‌آنجا بود ، چون‌گرگان خراب‌شد ، شهررا بدان غرق نقل‌کردند و به استراباد موسوم‌گردانیدند **وَالْعُهْدَةُعَلَی الرّاوِی، وَاللّٰهُ‌اَعْلَمُ بِحَقیقَةِ‌الْحٰالِ** .

بسم الله الرّحمن الرّحیم

در ذکر بنیاد شهر آمل

چنین مروی است که دو برادر از اهـل دیلمستان که بزرگی موسوم به‌**یزدان** وکوچکی‌موسوم به **اشتاد** بودبدان‌ولایت آمدند و هر یکی به‌موضعی اقامت کردند و بنیاد عمارت و دهی ساختند. دهی راکه یـزدان ساخت **یزدان آباد** ودهی‌راکه اشتاد دایر نمود موسوم به‌**اشتاد رستاق**مشهورگردید .

از اشتاد دختری‌بوجودآمدکه ابرویش‌محراب دل عاشقان بودی ومویش‌پای‌بند هربیدلان می‌شدی.قضارا شبی در خواب ، نقشبندان‌خیالات صورت قشنگ‌آن دختررا به‌**فیروز** نام پادشاه بلخ نمودنـد به‌نوعی که شیفتهٔ جمال او شده عنان صبر ازدست بداد . چون صبح‌شد موبد موبدان را بخواست و آن حکایت را با او در میان نهاد . موبد موبدان درجواب‌شاه‌گفت : حدیث عشق وفسق لایق رنود و اوباش است‌نه‌مناسب حال پادشاه و برای سلطان ازاین مقوله‌مواعظ و نصایح بسیار بگفت . شاه‌این‌سخنان بشنید برخود بپیچید وروزی چند صبر کرد .

بالاخره دیدنمی‌تواند تحمّل نماید شبی یك‌نفر ازخویشان خودراکه‌موسوم بود به **مهرفیروز** نزد خود بخواند وواقعه را به او بگفت . مهرفیروز بعد از ثنا ودعای پادشاه گفت : مسؤول پادشاه را انجام خواهم داد .فی‌الفورزمین ادب‌را بوسه‌داده‌بیرون

آمد و با تنی چند از مردمان کار، کمر وفا و خدمت بر میان بست و به طرف طبرستان عازم شد تا به شهر **طوسان** که اکنون در مازندران **به کوسان** مشهور است و موطن و مسکن سادات بابلگانی می باشد آمد و به والی آن ولایت که از گماشتگان شاه بود پیوست، تا یك سال به تفحّص آن تکاپو می‌زد از او خبر نمی‌یافت تا روزی از غایت ملال با رفقای خود رو به کنار دریا نهاد چون ممرّ خلایق کمتر بود به هر جوی که می‌خواستند عبور کنند مراکب و نوکران در آن آب و لای فرو می‌رفت.

القصه خود به تنها به حدود دیلم رسید. چون اسب در جوی راند اسب او نیز در جوی بماند. خود پیاده به کنار افتاد. نه روی مراجعت نه جای مقاومت در آن بیشه داشت. سرگردان می‌گردید تا جوی آبی یافت بر اثر آن می‌رفت تا به سرچشمه‌یی رسید، دختری دید که به همان عفّت که پادشاه در خواب دیده و برای او نقل کرده بود بر سرچشمه نشسته ریش کتان از آب بیرون می‌کشد و بر روی سنگ می‌زند.

چون چشم دختر بر او افتاد گفت: ای جوان تو چه کسی که مثل تو عجب است در اینجا؟ گفت: من آدمیم. مهر فیروز گفت: تو هم برگوی. دختر گفت: من هم آدمیم. دو برادر، یك پدر، یك عمو دارم. مهر فیروز گفت: کرم فرما مرا در وطن خود برسان. دختر او را به درِسرای خود برد، و مادر را حال بگفت. مادر ترحیب و تعظیم فرمود و انواع تکلّف کرد. پدر و برادران در آمدند و بر مَقدم میهمان بشاشت کردند و برسم دیلم تا سه روز ضیافت کردند. بعد از او سؤال کردند مطلوب شما چیست که در اینجا آمده‌اید؟

مهر فیروز گفت: من از خواصّ پادشاهم و از خویشان اویم، برای تماشای شهر **طوسان** آمده‌ام؛ با بعضی خدم به عزم شکار سوار شدیم. یاران من در آب و گل بماندند و اسب من در آن جوی غرق شد ولاعلاج بدین جا آمدم، اگر صلاح دانید این دختر را به نکاح من در آرید. پدر و مادر دختر گفتند: ما راضی هستیم، ولی این دختر عمویی دارد که اگر تشریف فرمایی آنجا رویم و شرط خدمت بجای آوریم.

مهرفیروز قبول کرد برخاستند و باهم نزد یزدان رفتند . او هم شرط تعظیم و تکریم بجای آورد . اوهم قبول کرد. مهرفیروز یکی از برادران دختر را به‌شهرطوسان به‌طلب احمال و اثقال خود فرستاد و نوشته‌یی به‌والی طوسان ارسال نمودکه به‌مقصود رسیدم. والی طوسان فوراً به‌رسم مژده مطلب را نوشته نزد شاه فرستاد . شاه نوشته را خوانده گفت : المنّة‌لله که به‌مقصود رسیدم . فرمود زربسیار و جامه‌های لایق و عماری وتخت پیش‌مهر فیروز فرستادند . چون آن‌جماعت به خدمت‌مهرفیروز رسیدند ، مردم از حشمت‌وعظمت اومتحیّر بماندند .

مهر فیروزگفت : مژده بادکه من ازطرف پادشاه خواستگار این دختر هستم . قصّهٔ خواب بر ایشان‌خواند، مسرّت و بهجت ایشان زیاد شد . دختر را به تعجیل روانه‌کردند .

روزی در اثنای محاوره ، شاه از دختر پرسید که زنان ولایت شما را چرا چشمهای خوب‌ترودهن‌خوشبوتراست و بشره واندام نرم‌تر !؟ دختر به‌زبان مازندرانی قدیم جواب داد : آنچه‌راکه شاهنشاه جهان پرسیدکه چشم‌های شما چرا سیاه‌مفرط است ، سبب آنست که‌هرصبح که بر میخیزیم چشم بر سبزه‌های تر میافتد ، ونرمی بدن برای آنست‌که در تابستان‌کتان ، ودر زمستان ابریشم (حریر) می‌پوشیم،و خوشبویی دهن ازآنست که بادرنجبویه‌را خورش طعام قرار می‌دهیم . شاه از دختر سؤال کرد : اکنون ای‌حکیمه ، مراد خویش بخواه. دخترگفت : شاه شهرستانی فرماید ، آنجاکه محلّ ما می‌باشد. شاه فرمود : تاآنجا شهرستانی بنیاد نمایند. چون اسم‌آن دختر **آمله** بودآن شهررا به‌اسم **آمل** یعنی : «ترامبارک باد» موسوم‌ساختند !

در ابتدای عمارت ساری و کیفیت آن

شهر **ساری** ازمستحدثات **فرّخان بزرگ** است . مسجد جامع ساری رایحیی بن یحیی در زمان خلافت هارون‌الرشید بنیاد نهاد . و**مازیاربن‌قارن** به اتمام رسانید . سه‌گنبدآنرا شاه **منوچهر** اساس افکند جهت مدفن‌سرای **ایرج** و **تور** و **سلم** . فرّخان

را پسری بود **ساروبه** نام آن شهر را به نام او بنیاد کرد و به او بخشید.

در ذکر عمارت گرگان

گرگان از مستحدثات **گرگین میلاد** است . ولایت ری به تصرّف او بود. زمستان قشلاق در کرج رود و تابستان ییلاق در لار بودی . چون **گیو** را مقام و موطن در قم ، و گودرز را در اصفهان بود . گرگین را در آن قرب جوار خالی از اشکال نبود. بنا بر این از **کیخسرو** درخواست نموده به گرگان آمد و آن شهر را بنا کرد . مساحت آن شهر چهار فرسخ بود و نشستگاه مرزبانان طبرستان بود . آنجا چون در آن مقام موطن میسّر نشد. برای این گرگین آن شهر را خراب کرده به استراباد آمد. گرگین از استراباد به بساط ـ بوسی پادشاه که در **اصطخر فارس** بود رفت و نواحی فارس به موضعی که به لار اشتهار دارد عمارت ساخت و مقیم گشت و اولاد او اکنون حاکم آن ولایت اند .

در بیان حکومت ملوک رستمدار و متعرض شدن اولاد جسنف شاه

جسنف شاه و اولاد او تا عهد قباد بن فیروز حاکم **طبرستان** بودند ، و اگر احیاناً بعضی ولایات از حیطهٔ تصرّف ایشان خارج می شد بر طبرستان همیشه حاکم و اولی الامر بودند .

در ایـام سلطنت **فیروز بن یزدجرد بن بهرام گور بن یزدجرد** کـه اورا اثیم می خواندند پادشاه توران زمین هیاطله **اجستوار** بود. این دو پادشاه بعد از مدّتی که به جنگ و جدال مشغول بودند عاقبت صلح کردند که ورای جیحون و آب بلخ که ایـران زمین است متعلّق به فیروز شاه باشد ، و مدّتی بر آن قرار بود ؛ آخر الامر اجستوار نقض عهد کرده برای غارت و تاراج به ولایت شاه فیروز آمد . فیروز بشخصه باعـدّهٔ زیادی

بـه‌جنگ اجستوار بیامد . اجستوار شبیخون بـر لشکر فیروز زده سپاه اورا منهزم ساخت . فیروز و فرزندان و امراء و ارکان دولت ایران را دستگیر کرد . فیروز را علی‌الفور به‌قتل رسانید . مابقی‌لشکرخبرشکست‌ودست‌گیری‌وقتل شاه رانزد **سوخرا** که‌در مداین قایم‌مقام شاه‌بود–بردند.

سوخرا مردی بود عاقل‌وباتدبیر وعزم ؛ فوراً مدد ازاطراف‌خواسته‌بالشکری فراوان ازآب‌جیحون بگذشت . چون اجستوار پادشاه هیاطله که تاب مقاومت بخود نمی‌دید ، اهل‌واولاد شاه واکابر ایران راکه محبوس داشت نزد سوخرا فرستاد ، واز کشتن فیروزاظهارندامت‌وحسرت‌می‌کرد. **سوخرا** به‌مراد وکامرانی برگشت. به‌سبب‌این مهمّ عظیم ملقب به‌اصفهبدگردیدکه از القاب مخصوصهٔ سلاطین‌بود .

از فیروز سه پسر مانده بود : **قباد** ، **بلاش**،**وجاماسب** بعد از آن بـلاش را به‌پادشاهی برنشاندند .

جاماسب که از برادران کوچکتر بود بابلاش همراهی‌کرد . قباد بـه‌پادشاهی برادر راضی نشد . به خراسان رفت‌واز آنجا نزد خاقان رفت که بمدد او بـر بـلاش غالب‌آید .

خاقان لشکر زیاد با اوهمراه‌کرد . قباد به‌ری که رسید خبروفات بلاش به‌او رسید . چهارسال ازسلطنت بلاش‌گذشته‌بود. **سوخرا** ازاکابر وبزرگان واشراف بیعت برای قبادبستاد ، ونـزد او فرستادکـه حاجت به‌لشکر ترك نیست . قبادلشکر خاقان راگسیل‌کرد . و باکسان خویش به سوخرا پیوست ، وبر سریر سلطنت استوار گشت جاماسب ازمداین فرارکرده‌به‌ارمنیّه‌رفت .

درآن زمان‌که نایب قبادکه در دربند بود با پادشاه خزر در مصاف بودوقتی‌که نایب قباد شنیدکه جاماسب می‌رسد بغایت‌خوشحال شد چون معلوم شدکه باقبادهمراه نیست به‌جاماسب‌گفت من‌صلاح درآن می‌بینم که توقّف نمایی و در مصاف مردانگی نمایی که‌به‌مظاهرت تو این مصاف باسهل‌وجوه‌میسّر گردد . بعد از فتح،بنده متضمّنم که

به‌بارگاه روم و طرفی را جهت تو معیّن کنم که دنیا به‌آن نمی‌ارزد که خاطر برادری را چون قباد برنجانی . جاماسب بدان راضی گردید به‌اندك زمانی لشکر خزر را تفرقه کردند . آن نایب به‌عهد خود وفا کرد . مطلب را به‌عرض قباد رسانید . بعد ازمشورت ولایت دربند وارمنیّه وتبریز را به جاماسب تفویض کردند . وچون جاماسب درارمنیّه مقام ساخت به‌سُقلاب وخزر تاخت‌کرد وآن حدودرا مستخلص گردانید . و آنجا متأهّل شد وازاوفرزندان آمدند .

☆ ☆ ☆

در این کتاب شرح احوال **جاماسب** و **آل باوند** و **سادات‌عظام** ثبت خواهد افتاد . حال می‌پردازیم بـه بقیّهٔ قصهٔ **قبادوسوخرا** و وفاداری فـرزندان سوخـرا با **انوشیروان** پسر قباد .

چون قباد به‌قوّت و استمداد سوخرا تمکّنی تمام یافت. به‌سبب سیاست‌حاسدان سوخرا از مرتبهٔ نیابت فروآمد و شاپور را به‌جای او گذارد تا درعرب مثال گشت : « **خَمدَت ریح سوخرا وهبّت‌لسابورریحٌ** » . اطرافیان قباد روز به روز از سوخرا نقلها می‌کردند و اورا از نظر شاه می‌انداختند . بالاخره‌سوخرامجبور شد نه‌پسرخود را برداشته به‌**طبرستان** برفت . قباد جمعی رابرگماشت تابه‌تدبیرسوخرا را در آنجا کشتند ! فرزندان آن‌حال را مشاهده کردند از طبرستان رحلت نمودند و به **بدخشان** رفتند، ودرآن‌ولایت املاك خریدندو ساکن‌شدند تا بعد ازچهل سال‌که قباد از سـرای فانی‌رخت بربست.فرزند خلف‌او**انوشیروان عادل** در حسرت وندامت‌آن بودکه‌آنچه پدر در حقّ‌سوخراکرد نیك‌نبود وحقّ خدمت اورا نشناخت وبه‌اطراف جهان بـه‌طلب فرزندان‌سوخرامی‌فرستاد تا پیداکرده درحق آنها عنایت‌فرماید .

غرض‌که درایام دولت انوشیران ، **خاقان ترك** به‌خـراسان و طبرستان تاخت کرد . انوشیروان‌لشکرعظیم‌جمع کردو به‌دفع‌اوقیام‌کرد . چون‌هردولشکر به‌هم‌رسیدند واز طرفین‌صف برکشیدند ناگاه چندهزار سوارآراسته باعلمهای سبز وسلاحهای‌خوب

وجامه‌های نفیس گرانمایه همه سبزپوش برکنار لشکر انوشیروان گذر کردندودرمقابل لشکر خاقان ترک بایستادند . ناگاه‌آن سواران برلشکرخاقان حمله کردند . خودرا بر قلب‌لشکر ترک زدند . انوشیروان چون چنان دید لشکر خود را به متابعت آنها فرستاد . لشکر خاقان‌منهزم‌شدندوروی به‌گریز نهادند . چون‌کارجنگ به‌آخر رسید . آن جماعت‌جمع گشته‌مراجعت‌اختیارکردند .

انوشیروان به‌نفس‌خود با چندتن درعقب‌آنها براند و سلاح خودرا باز کـرد و آواز دادکه : منم انوشیروان ؛آخر بگوییدکه‌کی **هستید** چندان‌که انوشیروان‌فریادی می‌کرد التفات نمی‌کردندتاایشانرا به نیران‌و یزدان سوگند دادکه روبامن‌کنید.ایشان رو به‌شاه‌کردند . انوشیروان از اسب بزیرآمد بجلو آنهامی‌دوید!چون **سوخرانیان** چنان دیدند به‌سجود درآمدند؛گفتند : شاها ! بنده زادهٔ توییم و فرزندان‌سوخراییم. انوشیروان‌آنها را بستود ومراعات کرد و باخودهمراه‌گردانید . چون‌کار خراسان و ماوراء النهر بساخت‌فرمودکه مراد خویش بخواهید. گفتند:ما هیچ نخواهیم جز اینکه آنچه از حُسّاد برپدر مارسیدبما نرسد .

شاه فرمود طرفی از اطراف را اختیارکنید تا فرزندان شما را مسکن‌ومأوایی باشد تا به‌شما بخشیده‌آید .**زرمهر**که برادر مهتر بود زابلستان اختیارکرد و **قارن**که برادرکهتر بود طبرستان برگزید ودرکوهستان مسکن‌کردوآن کوهستان‌را ازاین‌جهت **جبال قارن** می‌خوانند و اورا **اصفهبدطبرستان** نام نهادند.

در ذکر اولاد جاماسب و تسلط جیل‌بن جیلان شاه

درممالك‌طبرستان‌وگیلان به‌تخصیص‌در رویان

جاماسب را دو پسر بود یکی‌را نام **نرسی** و دیگری را **بهواط** . چون پدر درگذشت ،نرسی به‌جای‌پدرنشست وبسیار از ممالك‌آن حدود بر متصرّفات پدر خود بیفزود و**صاحب حروب دربند** اوراگویند .

در عهد انوشیروان نرسی مـدّت سیزده سال بـه‌قتال وجـدال در آن حـدود مشغول بود ، تمامت آن جماعت را مطیع نمود ، دربند را او ساخته است در زمان انوشیروان .

و از بهواط پسری آمد **سُرخاب** نام که جدّ خاقان شروان است و هنوز اولاد او حاکم آن ولایت‌اند و نرسی را **فیروز** نام پسری آمد که از خوبی و قشنگی از یوسف مصر بگذشت و به‌مردی بار ستم زال دعوی می‌کرد .

فیروز بعد از پدر بجای پدر بنشست و بر همه املاك پدر و املاك روس و سُقلاب و خزر سروری می‌نمود ، و به قهر و غلبه تا به‌حدّ گیلان مستولی شد عاقبت‌الامر مـردم گیلان طوعاً و کُرهاً به‌متابعت او گردن نهادند . از شاهزادگان گیلان زنی گرفت . از آن زن پسری آمد **جیلان‌شاه** نام ؛ بعد از در گذشتن فیروز :

او نیز درین هوا ، هبا گشت
بگذشت و چو دیگران فنا گشت !

نوبت نامداری به‌پسر او جیلان‌شاه رسید . او را هم پسری آمد **جیل بن جیلان‌شاه** نام کردند . زمانی که زمامدار امور گیلان شد به‌خیال حکومت طبرستان افتاد . خواست در این خصوص وقوفی حاصل کند . بعد از تفکّر زیاد رایش بر آن قرار گرفت که نایب کافی که محلّ اعتماد بود به‌گیلان نصب کند و امور مملکت را بدو سپارد و خود متوجّـه طبرستان گردد .

بنا بر این با چندسر گاوان گیلی را بار کرده مانند کسی که به‌سبب ظلم و تعدّی دیده جلای وطن کرده باشد پیاده متوجّه طبرستان گردید ، و پیوسته بامردم آن سامان صحبتها داشتی ، و باملوك و حکّام اختلاط نمودی . چون خاصّ و عامّ از او بزرگی و علوّ همت مشاهده می‌کردند . همه بااو موافقت نمودند و او را **گاوباره** لقب دادند ، و از شدّت دانش در حروب و تدبیرهای باصواب که در وقایع مهمّه از گاوباره بروز کردی و رای‌های نیکی که از وی درمقام قتال و جدال و شجاعتهای بی‌مثال دیدندی او را در طبرستان نزد بزرگان مشارالیه و معتمدعلیه مقامی حاصل گشت .

حاکم طبرستان در آن وقت شخصی بود نامش **آذرولاش** . گاوباره را به‌درگاه خویش‌خواند و احترامات لازمه به‌اومی‌نمود و از تدبیرهای صایب اواستفاده‌می‌جست. در آن‌وقت لشکر عرب از اطراف دست برآورده بودند ، و شاهان فارس ازآن سبب پریشان‌حال‌گشته بودند . ترکان از خراسان به طبرستان تاخت می‌آوردند تا اتّفاق آذرولاش به حرب ترکان به طرف خراسان قیام کرد . از هر دو طرف لشکر آراسته باستادند . گاو باره اسب وسلاح خواست‌وخود را آراسته‌کرد وجولانها نمود وخودرا برقلب لشکر اتراك زد وایشان را منهزم ساخت وکارش به‌مراد برآمد .آوازهٔشجاعت اوبه‌طبرستان‌فاش‌گشت . و مرتبهٔاو زیاد شد تا روزی نزدآذر ولاش‌آمده‌گفت : اجازه می‌خواهم‌که به‌گیلان روم واسباب چندکه مرا به‌آنجاست نقل‌گردانم و بازماندگان را برداشته زود به‌خدمت برسم .

آذرولاش اجازت و رخصت فرمود .گاوباره به‌گیلان‌آمد و لشکر بیاراست‌وبعد از یك‌سال روبه‌طبرستان نهادآذرولاش ازین‌حال‌آگاهی یافت جمّازه سواری را بـه مداین‌فرستاد.کسری‌یزدجرد شهریارراکه‌آخر ملوك عجم بود ازآن‌حال‌آگاه‌گردانید. جواب فرمودکه تفحّص بایدکردکه این شخص‌ازکجاست ونبیرهٔ‌کیست وازکدامین قوم است . آذرولاش بازنمودکه مرد مجهول است و پدراو از ارمنیّه آمده‌وگیل ودیلم را حاکم گشته وشرح‌حال او وپدران او بازنمود .

کسری موبدان را بخواند و ازآنها استفسارکرد .کسانی‌که از تاریخ او وقوف داشتندگفتندکه‌این مرد از نبیرهٔ جاماسب است و از بنی‌اعمام اکاسره می‌باشد .کسری نامه‌یی بنوشت به‌آذرولاش‌که این شخص ازبنی‌اعمام است معاذالله با مثل او خصومت رود وجدلی روا داشته باشم . خاصّه در این‌وقتی‌که ما را بااعـراب کار افتاده است و اعراب چندین سال که فرمان بردار ما بودند برما دست گشوده‌اند و در ولایت ما لشکر وحشرآورده‌اند . چون این‌شخص ازخویشان ما است‌اهلاً وسهلاً بایدکه برفور حکومت طبرستان رابدو واگذاری وتسلیم فرمان اوشوی .

چون آذر ولاش نامه بخواند ایالت **رویان** را تسلیم او کرد. گاوباره بدون منازعت ممالك طبرستان را بـه تصرّف درآورد ورسولی با تحف و هدایا نزد کسری بفرستاد. کسری گاوباره را بـه انواع احترامات مخصوص گردانید و خلعت ارزانی فرمـود و **فرشوادجر شاه** لقب به او داد و طبرستان را در قدیم فرشوادجر لقب بود. روزی از قضا آذرولاش ازمیدان گوی بازی از اسب بیفتاد و برفورجان تسلیم کرد، و تمامت نعمت واموال اوهمه به گاوباره رسید و نسب نامهٔ آذرولاش که او و آباء واجداد او درطبرستان ازجانب اکاسره حاکم بودند بدین موجب است: **آذرولاش** بن **مهر** بن **ولاش** بن **رازمهر** بن **زرمهر** واین زرمهر را به طبرستان فرستاده بودند.

در ذکر اولاد دابویه در طبرستان

گاوباره در ممالك گیل ودیلم و رویان حاکم گشت. از سپاه گیلان تاگرگان قصرهای عالی ساخته وعمارات قوی کرد وقلاع وحصون ترتیب داد. اما دارالملك اودر گیلان بود ومدّت پانزده سال در طبرستان حکومت کرد باخود به جز نام نیك چیزی نبرد.

گیرم که توخود ملك سلیمان داری گنجینهٔ قارون وخراسان داری(۱)

ازبودن و نابودن آن حاصل چیست چون بگذری وجمله بجا بگذاری

او را در گیلان دفن کردند واز او دو پسر ماند: یکی **دابویه** نام، دیگری **بادوسپان**. دابویه بزرگتر بود. جانشین پدروخلیفه بود. باخلایق به بدخویی ودرشت‌طبعی به‌سرکردی. چون دابویه درگیلان به‌جای پدر بنشست. **بادوسپان** کـه برادر کهتر بود به‌رویان قرارگرفت، واومردی خوش خلق بود. بعدازاوفرزندان او در رویان به‌حکومت مشغول بودند.

پس بدین صورت محقّق گشت که اوّل مقام ملوك استندار در رویان از عهدیزدجرد بن شهریار بود که آخر ملوك عجم است، واز آن عهد تاحین تألیف تاریخ مولانااولیاءالله

---

۱ ــ تاریخ رویان: گنجینهٔ قارون همه بادست آری.

مرحوم هفتصد وچهل سال است .

دابویه برسنّت پدر والی گشت و حاکم طبرستان شد. بعد از او پسرش **فرّخان** که اورا **ذوالمناقب** گفتندی برمسند حکومت بنشست. وفرّخان بزرگ لشکر ازگیلان به‌طبرستان آورد وشهر **ساری** را بنیاد نهاد ولشکر اوتا**نیشابور** برفت وآن ممالك‌را در تصرّف‌خود درآورد ، وطبرستان در ایام او چنان معمور وآبادان شدکه محسود سایر بلادعالم گشت ودرعهد او**مقصلة بن‌هبیرة‌الشیبانی** به طبرستان آمد ودوسال با فرّخان بزرگ جنگ‌کرد.و بعد ازاو **قطری بن‌الفجاءة المازنی** که ازگردن کشان عرب‌بودآمده و ازجمله خوارج است . و بعد ازاو**سفیان** را فرستادند واین‌قصه‌درعهد حجّاج بود ،وحجّاج در عقب اولشکر شام وعراقین را بفرستاد واصفهبد فرّخان درآن وقت به دماوند بود باسفیاق قرارکرد که اگر تو به‌ولایت من تعرّض نرسانی من‌قطری راهلاك می‌کنم .

بعد از معاهده ، فرّخان درعقب قطری به‌سمنان‌رفت ودر مصاف اوراهلاك‌کرد وسرقطری را نزد سفیان‌فرستاد . سفیان آن‌سر را به تعجیل‌نزد حجّاج‌روانه‌گردانید. حجاج دو خروار زر ودوخروارخاکستر نزد سفیان فرستاد که اگر این فتح از دست تو برآمدبی‌اصفهبد فرخان ، زر ترا باشد؛ واگراز اصفهبد این‌امر مهمّ‌صورت‌گرفت، خاکستر را درمجلس به‌سرسفیان ریزند !

چون رسول حجّاج آمد و تحقیق‌مسأله نمود ، زر را به‌اصفهبد فرخان داد و خاکستر را برسرسفیان ریخت ! وبعدازآن‌چون **سلیمان بن عبدالملك** به‌مملکت‌قرار گرفت ، یزیدبن مهلّب راکه امیرخراسان وماوراءالنهر بود به‌حرب اصفهبد فرّخان فرستاد چون یزیدمذکور به‌تمیشه‌آمد وبدان مملکت مستولی‌شد . فرخان به‌بیشه‌های کوهستان شد وچندان که یزید به‌هامون می‌رفت ، اصفهبد به مقابل او به بیشه‌ها می‌رفت . تا یزید به‌ساری رسید و اوراشکستند ، و پانزده هزار مرداوراگردن‌زدند! و بعد از هزیمت یزید باز ولایت خود را آبادان‌کرد ومدّت ملك‌اوهفده‌سال‌بود.

بعدازاوپسرش **داذ مهر**(۱) **بن فرّخان** دوازده سال پادشاهی کرد. هیچ آفریده‌یی طمع ملك او نکرد و تا آخر عهد **بنی‌امیّه** کسی به طبرستان نیامد به‌سبب تزلزل و اختلافی که در میان ایشان واقع گشته بود، ودرمرو **ابومسلم خراسانی** خروج کرد. **داذمهر** درآن وقت وفات یافت. فرزندی ازاو بازمانده بود **خورشید** نام به‌حدّ بلوغ نرسیده بود وقابل سلطنت نبود.

بنا براین داذمهر در حین‌وصیّت برادرخود **سارویه** راکه‌قبل‌ازین ذکر رفت که‌شهر ساری بنام اوموسوم گشت ولی‌عهدگردانید به‌قراری که چون خورشید به‌حدّکمال‌رسید (برسد) ولایق حکومت گردد مملکت را به اورجوع نمایند. چون هشت سال‌سارویه حکومت‌کرد و خورشید به‌حدّ بلوغ رسید سارویه برهمان عهد برادر خود وفا کرد حکومت را به‌برادرزادهٔ خود اصفهبد رجوع نمود. چون **اصفهبد خورشید** به جای پدر خود به حکومت بنشست. خویشان وکسان او بااو بیعت کردند مثل وندرند و قهران و فرّخان‌کوچك‌که‌از فرزندزادگان جشنس‌بن سارویه بودند.

وندرند را به مرزبانی و حکومت آمل فرستاد، و**قهران**را به مرزبانی کوهستان نصب نمود، و**فرخان کوچك**را باخودهمراه‌داشت و**شهرخواستان بن‌یزدانگرد** را که خالوزادهٔ او بود لشکر کشی داد و تمامی شهر دولایت را به‌عمارت درآورد؛ وچون مملکت اوبه‌درازکشید غرور وپندار او زیاده‌گشت. معارف ومشاهیرراحرمت نمی‌نمود وظلم وستم بنیادکرد. مردم از بسیاری عصیان او بهانه می‌طلبیدند.

در زمان خلیفه **منصور**ووواقعهٔ ابومسلم،سنباد نام با خزاین بسیار نزد اصفهبد آمد. سنباد را فرمودکشتند وخزاین اورا خود تصرّف نمود ونزد خلیفه‌منصورنفرستاد. این معنی‌سبب‌گشت که منصور پسر خود**مهدی**نام را به‌ری‌فرستاد وفرمودکه‌پسراصفهبد هرمزرا ازاوبستان. گفت: پسرمن خرد است طاقت اعیای سفر ندارد. مهدی به‌پدر نوشت والتماس عفو فرمود. منصور بنا بردرخواست پسرخود ازآن‌درگذشت‌واصفهبد را تسلّی داد.

۱- در اصل: راذمهر؛ تاریخ رویان: دارمهر؛ ابن‌اسفندیار: داذ مهر

بعد از آن مهدی نزد اصفهبد فرستاد که چون عزم خراسان داریم اگر اجازت داده بعضی متجنّده به‌کنار دریا عبور نمایند. اصفهبد اجازه داد تا مهدی ابوالخصیب مرزوق سندی را به‌راه زازرم روانه کرد و ابوعون بن عبدالملك را به‌راه گرگان فرستاد تا به‌وقت حاجت از آن راه به مازندران درآید و با ابوالخصیب پیوندد و اصفهبد ساکنان صحرا و بیابان را فرمود که به‌کوه‌ها نقل کنند تا از گذار لشکر آسیبی بدیشان نرسد.

عمر بن علا وقتی که به‌گرگان یکی را کشته بود پناه به‌اصفهبد برده و مدّتها به حمایت او در آن ولایت بوده وقوف تمام یافته و مسالك و معابر دانسته و با لشکر خلیفه پیوست. قاید لشکر ابوالخصیب گشته بود و هزار مرد برداشت و به‌آمل تاخت و مرزبان آمل را که از قبل اصفهبد بود در حرب به‌قتل آورد و به‌آمل بنشست و دعوت اسلام کرد، و مردم چون از اصفهبد استخفاف و استهزاء دیده بودند، فوج‌فوج، قبیله قبیله می‌آمدند و اسلام قبول می‌کردند و از آتش پرستی عدول می‌نمودند.

عمر بن العلاء به‌استقلال در آمل بنشست. اصفهبد خورشید از آن حال بترسید و دانست که او را اقامت ممکن نیست جملهٔ اعزّاء و اولاد و ازواج خود را با اموال و ذخایر و غلام و کنیز به بالای دربند کولا به‌راه زازرم بیرون برد، و آنجا غاری و طاقی بود که اکنون آن را **عایشه گرکیل** می‌گویند. اصفهبد چون اولاد خود را در آنجا برد، دری از سنگ تراشیده بودند که پانصد کس برمی‌داشتند و می‌نهادند! و در آن طاق ایشان را بنشاند و خود چندخروار زر برگرفت و از راه لاریجان به‌دیلمستان آمد. لشکر اسلام در عقب او تاخت کردند بعضی اموال از او بازستادند.

چون اصفهبد از مازندران بیرون آمد لشکر اسلام دوسال و هفت ماه آن طاق را محاصره کردند عاقبت در آن طاق وبا آمد و چهار صد تن بمردند! چون بجایی بردن و دفن کردن میسّر نبود مجموع روی هم نهادند در محلّی، از آن جمعیت فقط نه تن باقی ماندند. فریاد برآوردند. امان طلبیدند. امان دادند و بیرون آمدند و هفت شبانه‌روز از آن غار اموال و اسباب نقل می‌کردند و حرم اصفهبد را نزد خلیفه به بغداد بردند و از جمله دختران اصفهبد یکی را خلیفه مسلمان ساخت و به‌نکاح خود درآورد.

چون اصفهبد خورشید احوال آن طاق بشنید زهر خورد و بمرد .

از حکومت جیل بن جیلانشاه و دابویه و اولادش تا اصفهبد خورشید صد و نوزده سال بود . بدین موجب: **اصفهبد خورشید بن داذمهر بن فرّخان بن دابویه بن جیل ابن جیلانشاه.** و فرزند دیگر **سارویه** نام داشت اولاد و نبیرهٔ او بدین موجب‌اند : **جشنس قهران بن جشنس و خورشید بن وندرند.**

در ذکر تسلط اولاد بادوسپان بن جیل بر رستمدار و انساب ایشان و

ذکر ملوك مازندران

در مازندران ـ چون ملوك رستمدار همیشه تابع مازندران بودند . **اولاد بادوسپان** همیشه والی استندار بودند و اگر لب دریا و رویان را بعضی اوقات امرای عرب وداعیان و امرای خراسان می‌گرفتند ولی کوهستان تا حدود دیلمستان همیشه در تصرّف داشتند وکبارد یالم و حکّام جیلانات بیشتر اوقات موافق ایشان بودند.

اصفهبد بادوسپان بن جیل اول به رستمدار متمکّن بود ، عادل و کامل بود . اولاد **دابویه** با وجود ظلم به اندك روزگار منقضی گشتند و اولاد **بادوسپان** با وجود عدل ورأفت الی یومنا هذا برسریر تخت سلطنت مؤبّد و مخلّد ند .

جزای حسن عمل بین که روزگار هنوز
خراب می‌نکند بارگاه کسری را

اصفهبد خورزاد بن بادوسپان هم برقواعد پدر سلوك می‌کرد و نیك نامی را برحطامات دنیای فانی ترجیح می‌داد .

اصفهبد بادوسپان بن خورزاد بسی عادل بود . در بذل عطا وجود وسخا شهرهٔ آفاق بودی .

فضیلت جوان مردی و نان دهی است
مقالات بی‌هوده طبل تهی است

در آخر عهد پسر خود ملك شهریار را وقتی که ونداد هرمزد به اتفاق اصفهبد

شروین باوند خروج کرده وطبرستان را ازدست امرای عرب واستانده بودند وبا ایشان هم عهدکرد ولشکر داد تا عمر بن العلا با جمعی از امرایی که در رویان بودند منهزم گردانیده و بعضی را مقتول کرده ومملکت موروثی را در تصرّف آورد.

اصفهبد عبدالله بن وندادبن شهریار بن بادوسپان اول کسی است که از ظلم محمد اوس وامرای خلیفه در طبرستان تمرّدکرد وبا حضرت قطب الاولیاء سلطان محمد کیای دبیر صالحانی که اکنون ازکثرت استعمال اهل رویان سلطان کمیدور می‌خوانند بیعت کرده وعقب حسن بن زید که داعی الکبیر اورا می‌خوانند فرستاد وبیاورد تا در تمامی طبرستان حاکم و مسلّط گشت.

اصفهبدبادوسپان بن افریدون بن قارن و اصفهبدشهریار بن بادوسپان با ناصر الکبیر چهل روزجنگ کرد.

اصفهبد محمد بن شهریار بن جمشید، به‌عهداوداعی الصغیرازلشکر خراسان گریخته پناه بدو برد.استندار داعی راگرفته بندنهاد.

استندار ابوالفضل بن محمدبن شهریار با اصفهبد شهریار بن دارای باوند خلاف کردتاجدال وقتال درمیان آمد.اصفهبد ازاوگریخته نزد حسن بویه رفت و لشکر آورده تمام طبرستان راضبط کرد.

استندار ابوالفضل سیّد(الثایر بالله)ابوجعفر را ازگیلان بیاورد و به**تعصّب** اصفهبد وحسن بویه،ابن عمید را بالشکر به‌آمل فرستاد. به**تمنکا** باسیّد مصاف دادند. لشکر حسن بویه منهزم شد. ثایرعلوی به‌آمل نزول کرد و استندارابوالفضل به خرّمه‌زر بالای آمل فرودآمد. بعدازمدتی مابین ثایر واستندار مخالفت افتاد. استندادبه‌ولایت خود رفت. ثایربی‌او نتوانست به‌آمل اقامت کند به ضرورت به‌گیلان رفت. **اصفهبد حسام الدوله زرین کمر** وولد اوسیف الدوله باحرب و ولدسیف الدوله‌اردشیرو برادرزادهٔ اردشیر **فخرالدوله نماور و ولد او عزالدوله هزار اسف** ملوك عظام بودند. وبه تمامی نواحی استندار را حاکم وفرمان‌فرما بودند.باآل بویه که در عراق استیلا

داشتند وصلت و قرابت بود. به‌این جهت ولایت خود را مضبوط داشتند و به‌کام‌دل روزگار می گذراندند.

استندار شهر نوش بن‌هزاراسف ملک بزرگ و عالی‌همت بود. پیوسته ملجای اکابر و مقوّی ملوك بودی. اصفهبد مازندران و باوندان بدو استظهار جستندی و داماد شاه مازندران غازی رستم بود و سبب خویشی آن بود که علاءالدوله علی پسر خود تاج‌الملوك مرداویج را درمرو به‌خدمت **سلطان‌سنجر** فرستاده بود و سلطان خواهر خود بدو داده و جهت تفأل هر صباح نظر براو افکنده و چون علاءالدوله نماند، شاه غازی رستم ولی عهد پدر شد. تاج‌الملوك از حضرت **سلطان، قشتم** نام امیری‌راستانده با سی‌هزار سوار به‌طبرستان آمد و نشان آورد که ملك، نصف آن‌از آنِ شاه‌غازی باشد و نصفی ازآنِ تاج‌الملوك. شاه غازی جواب‌داد‌که اگر برادرم راماز ندران ملک می باید، خدمت من‌می‌باید‌کرد.

چون سلطان قشتم ازشاه‌غازی ناامید شد منشور فرستاد نزد اکابر و ملوك طبرستان که‌پیش من‌آیید. استندار شهرنوش و منوچهر لارجان با دیگر اکابر بدو پیوستند و به مازندران درآمدند و به محاصرهٔ حصارها مشغول شدند چون هشت ماه ازآن برآمد تمام مردم ملول گشتند. استندار نزد شاه غازی فرستادکه‌اگر با من‌خویشی کنی،من از تاج الملوك برگردم. شاه غازی بدین موجب عهدکرد. استندار و مرزبان لارجان برگشته و به‌شاه غازی پیوستند. قشتم ازآنجاکوچ کرد و بناگزیر از **نوچی** بگذشت‌و به‌خراسان رفت. بعداز مدّتی **سلطان‌عباس** راکه والی‌ری بود با تمامی‌لشکرخراسان وری و دماوند وقصران و رویان ولارجان وکلار به‌مازندران به سر شاه غازی رستم فرستاد.

استندار نزد شاه غازی رستم فرستادکه همیشه عباس در مازندران نخواهد بود ترا می‌بایدکه بامن سازگاری‌کنی. شاه‌غازی‌واستندار با هم‌عهدکردند ولشکر به‌رویان بردند. عباس بترسید و از مازندران بدر رفت. شاه غازی به عهد وفاکرد و خواهر

به استندار داد و از پای‌دشت تا سیاه‌رود به کابین خواهر خود داد و طبرستان از آن وصلت باردیگر قرار گرفت و آبادان‌شد.

استندار کیکاوس بن‌هزار اسف برادرشهر نوش بود. مرد رفیع مقدار، جلیل مرتبه، وخواهرزادهٔ کیای بزرگ‌امید دیلمانی بودی، وشاه غازی را با ملاحده‌جنگها بودی، چنانکه در یك‌نوبت به‌شلس‌کوه(۱) شبیخون زدی و تاخت‌کردی. پنج‌هزار ملحد را گردن بزد ودرآن رودبارشلس‌کوه پنج منار از سرهای آنها بساخت وسبب مخالفت ملك‌شاه غازی باملاحده سبب دین‌اسلام بوده است.

شاه غازی پسری داشت صاحب جمال‌و به‌صورت وسیرت‌بین الاقران مثل‌نداشت. شاه غازی او را بایك‌هزار مرد سوار به‌خدمت سلطان سنجر فرستاد تا ملازم درگاه باشد. روزی ملك زاده به‌حمام سرخس رفته و بیرون آمدوبه‌مسلخ حمام نشسته‌بود. دو نفر ملحد فرصت یافته بودند، ملك زاده را کارد زدند و به‌درجهٔ‌شهادت‌رسانیدند.

شاه غازی بعد ازآن، از جنگ ملاحده نیاسودی. بعد از وفات‌کیای بزرگ دیلمانی‌که داماد او بود وحکومت دیلمستان با او بود کیکاوس را به‌جای او فرستاد و سی‌هزار درم سرخ‌خراج دیلمستان‌بود ــ که‌هرسال به خزانهٔ‌عامرهٔ‌استندارمی‌رسانیدند ــ به‌کیکاوس مسلّم‌داشت. کیکاوس چون‌حاکم و والی دیلمستان‌گشت دایماً با ملاحده‌در جنگ بودی تابه‌زخم شمشیر آبدارهرکجا ملحدی در رویان و مازندران ودیلمستان بودند نیارستندکه سر از سوراخ‌بیرون کنند، و درموضع خود یك‌من تخم‌زرع‌کنند، ودرآن روزگار اهل اسلام از آسیب ملحدان در امن و امان سالم وساکن گشتند و چندنوبت برالموت تاخت برد واموال واسباب ایشان را به‌تاراج بداد ونزد کورکیای محمد مکتوبی نوشت‌بدین موجب:

«زندگانی‌کافر ملعون‌اعور بدگوهر مخذول‌درروی زمین‌گم باد. ایزد تعالی کشتن کفّار وملاحده را به‌سبب نجات مؤمنان وموحّدان‌گردانید، و بزرگتر نعمت وعظیم‌تر منّت خدای را تبارك و تعالی برما است که به واسطهٔ شمشیر آبدار دماراز دیار شما

۱ ــ شاید: (شالوس = چالوس) کوه باشد: ابن اسفندیار.

برآورد و شما چون مخنّثان به‌دعوی بی‌معنی و رنگ بی‌فرهنگ به‌چهارصد پای در کشیده نشسته‌اید ، وچون روباه سر در بن‌خار زده منکوب و مخذول افتاده ، آخر شما را چه کار است ؟ من بی‌حاجب و بی‌پرده دار و بی نوّاب و پیشکار به‌همه‌مواضع نشسته‌ام. در روی زمین شما را از من دشمن ترکسی نیست بیایید ومردی خود بنمایید !»

جواب نوشتند :« نامهٔ ترا خواندیم از اوّل تا به‌آخر دشنام بود !»

کیکاوس مدّت سه‌سال حاکم جمیع دیار دیلمستان بود ، تا استندار شهر نوش در گذشت. مردم‌رویان بر **امیر نماور** (نام‌آور) نامی جمع شدند که‌او دعوی می کرد که من‌از قبیلهٔ استندارم ؛ لیکن اورا ملوك به‌خویشی خود قبول نمی کردند. بالاخره اهالی‌رویان نام‌آور را به‌رویان بنشاندند. چون کیکاوس از آن آگاه شد به‌کچور رفت و امیر نام‌آور اورا بگرفت و بند برنهاد و به‌قلعهٔ نور فرستاد و املاك مهری‌را از سیاه رود تا الیشه‌رود از شاه غازی به‌ضمان بستاند که مبلغ ۲۴ هزار دینار هرهفته قسط آن به‌آمل ادا کند ، ومدّتی در آمـل با تمکین تمام بنشست و باشاه غـازی رستم موافق بود، امّا موافقت آخـر به مخالفت انجامید ودر آن ما بین وقایع بسیار حادث گشت که بعضی از آن گفته می‌شود .

در سبب مخالفت کیکاوس باشاه‌غازی رستم

درآن عهد سلطان غزّان لشکر کشیده بود و به‌سر **سلطان‌سنجر** درآمد ومیان ایشان محاربهٔ بسیار واقع گشت. عاقبت‌سنجر دستگیر ومحبوس شد . برادرزادهٔ سنجر گریخته رجوع به شاه غازی کرد . شاه غازی او را به‌همدان فرستاد . نام برادرزادهٔ سنجر ، **سلیمانشاه** بود که اورا به همدان‌فرستاده به‌تخت نشاند . سلیمان شاه ولایت ری را به‌شاه غازی مسلّم داشت و**خواجه نجم الدین حسن عمیدی** يك سال وهشت ماه به‌نیابت‌ملك در ری بود ومال به‌دیوان‌می رسانید و تمام معارف وقضاة ری واکابـر و سادات در ساری‌خدمت‌می کردند. ودر ری در **محلهٔ زاد مهران** صد و بیست دینـار

خرج کرده برای ملک مدرسه و عمارت عالی ساختند ، و از امّهات قرای ری هفت پاره ده خریده وقف آن عمارت کردند .

سدید الدین حمّصی راکه متکلّم مذهب امامیّه بود به‌مدرسی تعیین رفت و علی بن بابا متولّی آنجا بود . در این وقت کار دولت شاه غازی به نظام رسید.

خوارزمشاه اتسز قاصد فرستادوجهت‌دفع سلطان غزان از اومدد طلبید ،مددفرستاد، با غزان مصاف دادند ؛ واز امرای غز -**غز طوطی بك و فوغد** و **سنجر** -نزد شاه غازی رستم فرستادندکه سلطان سنجر دشمن تو بود ، ما او را گرفته‌ایم ، با مااتّفاق کن تا دو دانگ خراسان را به‌تو دهیم وبه‌عراق‌رویم وهر ملك‌راکه فتح‌کنیم‌دودانگ ازآن توباشد .

شاه غازی رستم به‌سخن غزان التفات نکرد وازگیل ودیلم و رویان ولارجان‌و و مازندران وکبودجامه واستراباد وقصران سی‌هزار مرد جمع کرد وروبه دهستان نهاد وغزانیان نزد او فرستادندکه سلطان‌اتسز ازسی‌فرسنگی خوارزم گذشته است‌توزحمت بکش و به‌حال خود باش تا حدود نیشابور را به تو مسلّم داریم . اصفهبد شاه غازی به‌سخنان ایشان التفاتی نکرد . گفت‌من به‌نیّت جنگ آمده‌ام ، باز نمی‌گردم، وبرفت تاکه هردولشکر به‌هم‌رسیدند . مصاف‌دادند ،وآتش محار به‌اشتعال یافت.عاقبت‌غزانیان غالب آمدند وهزیمت براهل‌طبرستان افتاد ، ویك‌هزار مرد از ایشان با ملك بیرون رفتند.مابقی‌کشته ومتفرّق‌شدند .

دیگر باره اهل‌طبرستان اتّفاق‌کردند و اهل‌دیلم وگیل‌مدد نمودند.دوازده‌هزار مردکار جمع‌شدند و روی به‌خراسان نهادند در راه خبر رسانیدندکه **مؤیّد آیبه** که‌امیر خراسان بود سلطان سنجر را از میان‌لشکر بدزدید و برتخت نشاند وغزانیان به ماوراءالنهر شدند .

چون این احوال را معلوم فرمودند ملك شاه‌غازی رستم با لشکرخود به بیابان قلعهٔ نهزه و منصوره‌کوه (۱) برفت وهشت‌ماه محاصره کرده مستخلص گردانید و تمام

۱ - قلعهٔ مهره‌بن و منصوره کوه : تاریخ‌رویان .

ولایت بسطام و دامغان را بـه‌تصرّف دیـوان خـود در آورد ، ودر وقـت محاصـرهٔ قلعهٔ فخرالدوله **گرشاسف کبودجامه** بنا براین‌که پسر زن تاج‌الملوك بود باشاه‌غازی رستم‌کدورت در دل‌گرفت و او بااستندارکیکاوس متّفق بود . روزی در آن محاصـره پیش استندارآمد وگفت که: ملك شاه‌غازی رستم درملك خراسان‌طمع‌کرد ، تو حاکم رویانی ومن‌شاه‌گشواره‌ام؛ شاه غازی رستم همه‌روزه‌زحمت ما می‌دهد ، ما ازدست‌پیکار او به‌ستوه‌آمده‌ایم وطاقت طاق‌شده‌از عیش‌وعشرت‌مارا تمتّعی نیست . اگر من از طـرف گشواره و تو ازطرف رویان بااومخالفت‌کنیم هرگز او ازکوهستان خود بیرون نتواند رفت . همه شوکت و عظمت او و لشکرکشی به‌واسطهٔ ما می‌باشد . استندار کیکاوس گفت : این‌مهمّ را چگونه باید اقدام نمود ؟ فخرالدوله‌گفت : صلاح در این می‌بینم که‌توآمل‌وآن نواحی را به‌دست‌گیری و من استراباد را تصرّف نمایم واز هردوطرف مخالفت به‌ظهور رسانیم واززحمات اوخودرا خلاص دهیم .

استندارکیکاوس با **قاضی سروم رویانی** مشورت نمود . این سروم‌آن‌است‌که بدومثل زنندکه مگر« **داوری‌سرومی‌است!** ».قاضی‌مشارالیه‌این سخن‌رااصلاح‌دانست وتحریص نمود . فخرالدوله‌گرشاسف‌کبودجامه وکیکاوس باهم‌عهدکردند،وفخرالدوله استراباد راغارت‌کرد وبه‌گلپایگان شد ویاغی گشت ! و استندارکیکاوس به‌آمل‌درآمدو کوشك ملك شاه غازی رستم را ـ که‌به‌خرط‌کلاته نهاده‌بود ـ بسوزانید،ومردم آمل بااو محاربه‌کردند و اورا منهزم ساختند وبازگردانیدند و به رویان عبور نمود .ملك شاه غازی رستم‌لشکرکشید به‌گلپایگان رفت وآن موضع‌را بسوخت وازمشاهیرومعارف‌آن دیارفرمودبسیاری‌راگردن‌زدندوفرزندان‌وزن‌فخرالدوله‌رااسیرکرده‌فخرالدوله‌گرشاسف بگریخت‌وبه‌قلعهٔ جهینه‌رفت .

ملك‌پسرخود علاءالدّوله حسن را بالشکر مازندران وسرداران عظام به‌رویان فرستاد تا استندار را بدست‌آورند. علاءالدوله حسن به‌رویان آمد . استندارکیکاوس بالشکر رویان به‌مقابله درآمد و از یمین ویسار بر لشکر مازندران زد وعلاءالدّوله حسن را منهزم ساخت ، و مبارزالدین ارجاسف را که سپهسالار اوبود شمشیر زدنـد

چنانکه یك‌طرف‌روی وصورت او را بتراشید و تاآخر عمر اثر آن باقی مانده بود ، و **اصفهبد خورشید مامطیری** را دست‌گیر کردند . خورشید با استندار موافق بود و برای او جاسوسی می‌کرد به‌سبب آنکه ملك‌شاه غازی سپهسالاری ساری وآمل را از او ستانده و به‌برادر اوقارن تابرویان(۱) داده بود. از آن‌سبب‌در مصاف‌تقصیر کرد تا دستگیر گشت .

از آن‌روز هیچ‌کس بازنگشت مگرگیلی **گیلانشاه‌نامی** که‌هرسال‌هفتصددینار به‌چابکی از ملك‌شاه غازی می‌ستاندکه‌او بازگشت و در پیش علاءالدوله حسن به‌مصاف باستادکه اورا پاره‌پاره‌کردند وگیل دیگر بودکه اورا **دوواره‌گیل** می‌گفتند واوهم‌در حین انهزام حسن (علاء الدّوله) درعقب‌باستاد ومحاربات محکم کرد وهمچنان‌زنان و جنگ‌کنان ملك‌علاء الدّوله حسن رابه‌کنار دریا رسانید ، و با اندك‌کسی‌که همراه گشته‌بودند درکشتی نشانده علاءالدوله حسن را به‌گیلان رسانید ، و به‌خانهٔ سلطان شاه‌گیل فرود آورد ولشکرمازندران چنان متفرّن گشتند که هرگزشاه غازی راچنین شکستی واقع‌نشده‌بود .

بعد از مدّتی چند علاءالدوله حسن باامیرعلی‌سابق‌وسید مظفرالدین واصفهبد مجدالدین‌دارا وحسام‌الدین ابوهاشم‌علوی‌ازگیلان مراجعت‌کرد . خواست‌که‌به‌خدمت پدر برسد.ملك‌حکم‌فرمودکه برای این خسارت منزوی‌گردد و براسب ننشیندوتمامت اقطاعات اورا بازستانده؛ مجدالدّوله دارا را به جهودیه (۲) به پنجاه هزار فرستاد،و حسام‌الدین‌علوی‌را به‌ولایت دابوی‌به‌قریهٔ واکتان‌جای داد وسیّدمظفرالدّین‌را به‌جنگل ناتله رستاق بنشاند وگفت : اگر اینها تا یك‌سال پای در رکاب آورند وسلاح ببندند بفرمایم‌آنها راآویخت ؛وامیرعلی سابق به‌توسط‌اکابرواشراف‌ولایت بابیابان‌شلیب(۳) هزار رأس گوسفند جهت مطبخ ملك خدمت کرد تا هر چند روز یك بار بی‌سلاح به دیوان‌آمدی‌وسلام‌کند .

۱ـ دراصل : فابریانی ؛ تابرویان : تاریخ رویان .

۲ ـ جهودیه : تاریخ‌رویان

۳ ـ به‌بیابان‌شلیت : تاریخ‌رویان

الغرض در این مدّت ملك غازی رستم را وجع نقرس پیدا شده بود و یك نوبت به بسطام رفت و **قلعهٔ بریش** را فتح نمود و از آنجا از راه کوهستان ناگاه به کچور در آمد. چون استندار کیکاوس با خبر گشت در سرای او را گرفته بودند. استندار تهی پای بدر جست و به راه بی راهه به کوهی استوار ملتجی گشت. ملك کچور را غارت کرد و بازگشت!

در آن سال **باحرب پسر منوچهر** مرزبان لارجان پدر و برادران را بکشت! قضیّه چنان بود که منوچهر به واسطهٔ قرابت ملك شاه غازی کار او به نظام رسیده و مراتب او بیفزود. اورا هجده پسر بود. مهمتر از همه پسران **باحرب** بود، کافر و متهوّر و متهتّك بود.

پدر از آن سبب اورا دور داشتی. پسر کوچك خود را ولی‌عهد خود ساخت. **باحرب** بگریخت. چون به **بندشنویه** رسید، کسان پدر سر راه او گرفتند. آب **هرهز** پر بود. خود را بر آن آب زد. موکّلان راه، اورا غریق و مرده انگاشتند! او خود زنده بیرون رفت و به‌خدمت ملك رفت و ملازمت اختیار کرد. بزرگان مملکت اورا به نزد پدر بردند. التماس عفو کردند. پدر التماس آنها را مبذول داشت. روزی از روزهای ماه رمضان از پدر اجازت خواست که برادران را میهمانی کند. پدر اجازت داد. برادران را به خانهٔ خود طلبید چون شام در آمد و روزه گشودند و طعام بخوردند به جامهٔ خواب رفتند. با نوکران به‌خانه در آمد و مجموع برادران را بکشت!

چون روز شد، پدر از حمام بیرون آمده در مسلخ نشسته، و **امیر همام و امیر دابوش** نیز نشسته بودند. **باحرب** با گرزگران در آمد و بر سر پدر زد و بکشت! و مجموع سرهای برادران و پدر در صحرا انداخت و آواز داد که من این حرکت را به اجازه و رخصت شاه مازندران کردم و قاصدی نزد شاه مازندران روانه کرد که من از جمله بندگان توام. چون قاصد این سخن رسانید ملك گفت: بگو اگر راست می‌گویی در این دو روزه به ما پیوندد که ما را مهمی می‌باشد و عهد نامه نوشت و قاصد را روانه کرد. چون قاصد به باحرب رسید و عهد نامه رسانید، **با حرب** با سیصد نفر سوار

آراسته با پیشکشهای بی‌نظیر به‌خدمت شاه غازی رستم آمد .

در زمان ملك شاه‌غازی به‌لشکر خود سوارگشت و با حرب را در پیش داشت‌و به دیلمان رفت وچون دیلمان مسخر گشت . به **قلعهٔ کلار** آمد وآن را هم مسخر کرد و از آنجا به‌خورشید آمد و از آنجا به‌کچور آمد وآتش درآن ولایت زد ، تمامی را بسوخت ، تر وخشك باقی نگذاشت،وازآنجا به‌**سردار رجه** چون‌شد (رسید) ،استندار کیکاوس به‌همان طور کمین که بـاعلاءالدوله حسن‌کرده بود بازهم چنان‌کمین ساخت و مصاف درهم پیوست . لشکرشاه‌غازی‌رو به‌هزیمت نهادند، پرسیدکه اینجا چه‌افتاده است ؟! گفتند : لشکر استنداردر کمین‌بودند. گفت : تخت مرا برزمین‌نهید. بنهادند. گفت : موزهٔ مرا از پای بیرون کنید . مردم گفتند : چه‌خواهی کرد ؟ گفت شما به هزیمت می‌روید . مـن اینجامی‌نشینم تا کیکاوس بیاید و مرا بگیرد ! یکی ازخُدّام **کیانام آورنو کلاتر** نام که نشستگاه او در اهلم بودی گفت : ای ملك اینجا چه می‌خواهی ؟ گفت : نشستن .گفت : به‌جایی بنشین‌که هر دولشکر ترا ببینند .همچنین به‌بالای برآمده وبنشست .

باحرب‌لارجانی چون چنان‌دید، امراء و لشکریان‌را باز خواندوگفت‌که : کجا می‌گریزید ؟ ملك مازندران‌آن است‌که‌آنجانشسته است ! چون آواز اومردم‌شنیدند و ملك را دیدندکه نشسته است ، بازگشتند و حرب محکم‌کردند و ملازمان‌استندار از اصفهبدان کلارو مانیوند وشیره زیلوند وخورداوند وگیل‌ودیلم وکلیج‌وگرجی‌اسیر گشتند ، و استندار بگریخت وبه‌سر بیشه‌یی برآمد و نگاه‌کرد ، دیدکه ملك‌شاه‌غازی با فتح ونصرت‌کوچ‌کرده می‌رفت . سیّدی همراه اوبود اشرف نام .گفت : برو و شاه غازی را بگوکه‌کیکاوس می‌گویدکه : آمدی وهرچه خواستی‌کردی وخوش‌دل‌گشتی، اکنون هیچ‌جای صلح‌هست یانه ؟ هرچیزی‌که او بگوید بشنو وبیا ، که‌من همین‌جـا انتظار می‌کشم . علوی بیامد و پیغام بگزارد . ملك‌گفت کیکاوس را بگوکه چـون مکافات‌آنچه‌کردی،دیدی ؛ بعد از این تعلّق‌به‌تو دارد و روان‌شد و به‌آمل آمد .

این‌قصه در ماه رمضان بود بفرمود تا اسیران را در پل‌های قصر بستند و بوریا

درپیچیدندو بسوزانیدند ! وگفت : این ازبهر آن می‌کنم تا بدانند که مثل من مردی زنده باشدخانهٔ اورانشاید سوزانید ! استندار ازاین‌معنی ملول‌گشت . و ارباب ولایت براوزبان‌درازکردندکه این‌چه‌کاری بودکه‌کردی؟مثل اصفهبدشاه‌غازی را باخود دشمن کردی ، وولایت‌راخراب نمودی . وخون‌چندین‌مردبزرگ ریخته شدوچندین اسباب حرب‌به‌تالان و تاراج رفت . استندارگفت : مرا**قاضی سروم** براین داشته است ، و مردم رویان تماماً ازقاضی‌مذکور برنجیدند .

استندار بفرمود تا قاضی را به‌چندین‌گناه دیگر گناه‌کار ساختند . وگفت‌که اصفهبد مازندران خویش من است . من از برادرخود پناه بدو بردم . مرا حاکم‌دیلمان گردانید ، و پادشاهی‌کیابزرگ امید دیلم را به‌من داد و خراج دیلمستان را به‌من بخشید و بعد از برادرکه مردم بر**نماورك** اتّفاق‌کرده بودند مرا مدد کرد و ملك را برمن‌مستخلص گردانید .

بعد ازاین اکابرطبرستان به‌میان‌آمده بنیاد صلح‌کردند . اصفهبدگفت: کیکاوس فرزند من است ، ومن اورا پدرم . مردم اورا بدین داشتند تا میان ما صلح می‌شود به‌شرط اینکه‌بگویدکه‌بااودراین‌کار موافق بود . کیکاوس حکایت‌فخرالدوله‌گرشاسف و شرح مخالفت تمام اعلام‌کرد . اصفهبدگفت : ازسرکدورت برخاستم و تجدید عهد کرد وحشر جمع‌کرده متوجه دیلمان‌گشت ، و کدورت از طرفین مبدّل به صفا شد و استندار قبول‌کردکه فخرالدوله گرشاسف را از قلعهٔ جهینه‌به‌زیر آورد و به‌گلپایگان رفت و از طرف ملك شاه غازی رستم فخرالدوله را امان داد . او هم از قلعه به‌زیرآمد .

بعد ازآن مابین اصفهبد و استندار اتفاق هرچه تمام‌تر بود تا اصفهبدشاه غازی رستم در سنهٔ پانصد وپنجاه وهشت به‌علّت نقرس وفات کرد و مردم طبرستان با پسرش علاءالدوله حسن بیعت کردند . در آن حال کیکاوس استندار با **علاءالدوله** حسن طریق دوستی بنیادکردو عهدومیثاق فیمابین ایشان‌واقع‌گشت .

چون علاءالدوله درگذشت، ملك اردشیر قایم مقام وحاکم طبرستان گشت ،و

کیکاوس را پدر خواندی، ولی به‌رأی ومشورت او کاری نکردی **تا مؤیّدآیبه** که امیر خراسان بود درعهداصفهبدحسن تعرّض طبرستان می‌رسانید.

چون وفات علاء الدوله را معلوم کرد با لشکر خراسان عزم مازندران کرد و **سلطان شاه** نام را با امراء وحشمِ خوارزم به‌ساری فرستاد و نزد شاه اردشیرروانه‌کرد که بیرون تمیشه را به‌مامی باید داد. شاه اردشیر جواب این‌سخن‌را به استندارکیکاوس رجوع نمود. استندارگفت: مؤیّد آیبه‌را بگوی، توپنداری که‌ما ترک ندیده‌ایم! به‌حرمت بازگردد والامرا استندار کیکاوس می‌گویند. ترابه تو باز خواهم نمودن. مؤیّدآیبه چون این‌سخن بشنیدکوچ کرد و برفت.

میان استندار و شاه اردشیر همچنان موافقت و دوستی بود، **تا** شاه اردشیر با **الب ارسلان**خویشی نمود ودخترش‌راازخوارزم به‌رونقی‌که هرگز چشم‌کسی‌ندیده‌بود برد. ملك‌اردشیر را قوّت‌وشوکت‌بیفزود. مبارزالدین ارجاسف را که پسرفخرالدوله گرشاسف بودبا سپهسالاری‌آمل بازداشت و اورا با اسپهسالارکدورتی بود به‌سبب‌قضیهٔ قلعهٔ جهینه‌که شرح داده شد و مقابل استندار بنشست و همه‌روزه‌مجادله و مکابره و مکاوحه می‌کردند و هرچند استندار شکایت اورا نزد شاه اردشیر می‌فرستاداردشیر به‌جواب شافی مبالات نمی‌نمودی تا میان ایشان وحشت پدید آمد.

روزی استندار کیکاوس دربارگاه بنشست و بزرگان رویان وگیلان‌ودیلمستان را بخواند. مثل **امیرشروانشاه خوردادوند وزرمیورمانیوند وصعلوك گیلان**و با ایشان مشورت کردکه‌ملك مازندران مرد جوانی است و با الب ارسلان وصلت کرده وارجاسف جوان ازآن‌طرف ایمن‌گشت بدین سرحدّ فرستاد تاطمع به ملك و مال ما کند. هرچند شکایت اومی‌فرستم التفاتی نمی‌کند وجواب شافی نمی‌فرستد رأی شما دراین‌باب چیست؟ وکیکاوس را پسری بود **جستان** نام‌که در استندار مردی مثل او به‌سواری و نیك اعتقادی‌کسی دیگر نبود. درحال مشورت، نزدپدر بایستاده بود. بزرگان چون سخن بشنیدندگفتند تا همه بنده‌ایم به‌هرجاکه روی‌آوری وهمت‌برآن

مصروف‌داری ما را جان و مال و تن و ملك فدای آن حضرت است . استندار ایشان را ثنا گفت و همه‌را بازگردانید .

چون خلوت شد پسر خود **جستان** را بخواند ، گفت سخن اکابر و بزرگان راشنیدی؟ گفت : آری شنیدم . گفت : بندگان ما بسیار شایسته می‌باشند ، امامن اینها را نیك می‌شناسم آنچه ایشان می‌گویند برای مصلحت خویش می‌گویند تامرا به‌ملك مازندران خلاف پدیدآید و ایشان ازگردن من مرکب خوش رفتار سازند ! جستان گفت : چه صلاح باشد ؟ گفت : اگر من ملك اردشیر را بر دوش گیرم و این ریش دراز خود را گره زنم و بدست او دهم اولی‌تر می‌دانم ازآنکه تسلّط اتباع خود بینم . همیشه عاقلان را نظر برعواقب امور می‌باشد .

استندار مرد پیروکاردیده‌یی بود دانست که سخن امراء واکابر را غرضی است که خلاف مصلحت اوست .

القصه چندان که شاه اردشیر ازسرغرور وجوانی درشتی می‌کرد، استندار از سر پیری کفایت به خرج می‌داد ودرایت و تجارب روزگار اورا وادار به رفق و مدارا می‌نمود . بعد از ششماه بالاخره **جستان** از سرای فانی به‌سرای باقی رحلت کرد . از او پسری یك‌ساله که ابوالملوك عصر است بازماند . کیکاوس را ازآن مصیبت، جهان روشن تاریك شد. جزع‌ها می‌نمود. صبر از دست داد. ملك اردشیر به‌خط خود به او تعزیت‌نامه بنوشت . وعزالدین گرشاسف را که اعظم بزرگان طبرستان بود با تمامت اصفهبدان طبرستان فرستاد وباآن‌عزا موافقت نمود و استندار را به‌صداقت وموافقت واستمالت ودل‌گرمی مستظهر گردانید . استندارهم ازآن معنی تسلّی خاطر پدید آمد. به‌وقت‌مراجعت عزّالدین گرشاسف ، دختری از شاه اردشیر برای‌نوۀ یك سالۀ خود به نامزد خواست. عزّالدین به شاه عرضه‌کرد . ملك اردشیر دختری را به‌نامزد اوکرد. استندارخوش‌دل شد وخشنودگشت . امادرمصیبت پسر رنجورشد وضعف‌پیری‌می‌افزود ودر سنۀ پانصدوشصت درلشکرگاه فناپیوست .

استندار هزاراسف بن شهرنوش

او برادرزادهٔ کیکاوس بود به‌عهد او در خراسان وعراق مردی بودکه به‌سواری وکمانداری مثل‌اوکسی نبود. بعد از کیکاوس مردم بر اوبیعت کردند. اورا پادشاه گردانیدند. برادری داشت **امیرخلیل** نام، اورا به‌پیش‌ملك اردشیر آوردند. ملك تمامت املاك‌که درتصرف اوبود بدومسلم‌داشت.

هزاراسف حاکم رویان گشت، و از جوانب خاصّ وعام‌مطیع گشتند وقبل از این استندارکیکاوس را همه‌روزه با ملاحده خصومت بودی. یك روز از اسب بزیر نیامدی و ازهیچ‌طرف‌که بدومنسوب بودی زهرهٔ هیچ ملحدی نبودکه بنشیند. هزار-اسف‌آن سنّت‌اهمال‌نمود، نزد ملاحده فرستاد وصلح‌کرد، و از ایشان استظهارطلبید و بیشترقلاع را به‌تصرف‌ایشان داد و بیشتر اوقات به‌شرب خمرمشغول‌بود.

زرمیور مانیوند را پسری‌بودبگرفت وبکشت وشروانشاه خوردادوند رابرادری بود،اوراهم به‌قتل‌درآورد، و این دوبزرگ ازاو روبرگردان شدند وپیش‌ملك اردشیر آمدند وتقریرکردندکه هزاراسف با ملاحده درساخت وقصدکشتن ماکرد. اگر ملك بدین معنی رضا دهدملحدان در مازندران راه یابند وخلل‌آنها به‌خاص وعام‌راه‌یابد. ملك اردشیر را این‌سخن معقول افتاد. بزرگان را استمالت داده نزد خود باز داشت واز اکابر یکی را نزد هزار اسف فرستاده‌ونصیحت‌کردوگفت: هزار اسف رابگو که کارهای تو بروفق مصلحت نیست و از تهوّر و بی‌خویشتنی باز گرد وکودکی مکن که عاقبت‌جز ندامت حاصلی‌نخواهدداشت.

جوانی سبك سر بود خویش‌کام سبك سر سبکتر بیفتد به‌دام

هزار اسف نصیحت قبول نکرد و به‌موضع غرور و خویشتن‌بینی باستاد، وکار به‌جایی‌رسیدکه تمامت معارف واکابر واعیان وامرای رویان اورا فروگذاردند و به‌ملك اردشیر پیوستند. مثل شاه‌عین‌الدوله وامیرارسلان وطارطق آقاوسنجروسایر امراء ترك

و تاجیك به یك روز پیش شاه اردشیر آمدند و پاشا مبارز الدین ارجاسف با این بزرگان بازگشت و ازملك اردشیر دستوری خواست و تاحدود دیلمان تاخت کرد وجمله رعایا وسپاهی که از او برنجیده بودند کوچ کرده بعضی‌ها به‌شهر آمل و بعضی را به‌نواحی‌شهر آورد وولایت راخراب کرد . چون‌چنان دیدهزار اسف باتنی‌چند به‌کرگیل بازایستادو در نواحی‌آمل همه‌شب حرامی‌گری می‌کرد . چنانکه مردم‌ازدست او به‌ستوه آمدند . شاه اردشیر لشکرجمع‌کرده به‌ناتل‌رفت و ازآن‌جا به‌رویان شد . مردم تمامی‌ازهزار-اسف روگردان شدند . هزاراسف به‌کلاته راهی‌شد و به ملاحده پناه‌گرفت . باری از مملکت به‌کلّی بیفتاد .

شاه اردشیر سیّدی‌راکه‌نامش **الداعی الی الحق ابوالرضا ابن‌الهادی**بود به ایالت دیلمان نصب‌کرد . مردم جمله‌به‌سید اقتداکردند . هزار اسف شبی بر سر سید تاخت برد و اورا شهیدکرد . شاه اردشیر سوگند خورد که نیارایم تا اورا عوض سید نکشم ! هزار اسف پناه به‌قلعهٔ **ولیج** برد . اردشیر به‌پای قلعهٔ نور رفت، وآن‌قلعه را فتح نمود وقلعهٔ ناجور را نیز بستاند ، ومدتی محاصره داد . چون‌ازگرفتن متعذّر بود برخاست و به‌کلار رفت وقلعهٔ‌کلاررا بگرفت وهژبرالدین خورشید را به‌ایالت رویان نصب‌نمود .

هزاراسف ازملك نومیدگشت وبابرادران به‌عراق‌رفت .

توبد کنندهٔ خود را به روزگار گذار که روزگار تراچاکری است‌کینه‌گزار

چون در همدان نزد سلطان طغرل با برادران برفت ، سلطان جهت در خواه جرایم اوبه‌نزد شاه مازندران یکی را فرستاد. شاه درجواب‌فرمود که :اگر هزاراسف را رویان‌می‌باید ، توبه ازالحادومصاحبت ملحدان بکند والّا چون امر سلطان است‌او را به‌خلاف‌رویان جای‌دیگر تعیین‌رودکه از ملحدان‌دور باشد سلطان فرمود که حق به‌جانب‌شاه مازندران است .

چون هزاراسف دیدکه ازآنجاکاری برنمی‌آید ، نومیدشد . نزدسراج الدین قایماز رفت ، ودختر اورا به‌نکاح شرعی بخواست . و از او مددگرفته به‌رویان آمد .

شاه اردشیر جهت هژبرالدین مدد فرستاد تا ایشان را تا ری دوانیدند و استندار و برادرش مدتی در ری بماندندوآخرالامر پنهان بـه‌کچور آمد . ارباب واهالی کچور براوالتفاتی نکردند.

بد می‌کنی و نیک طمع می‌داری هم‌بـد باشد سزای بدکرداری

هزاراسف دیدکه چون کاری ازدست ایشان برنمی‌آید ، با برادرگفت تاکی در این زحمت باشیم . ملک مازندران خویش من است . اگرجورکند ، باری ازاوباشد ، نه‌از رعایای‌من .وبه‌اتفاق برادران‌نزد اردشیر رفتند. شاه ایشان را تکریم بسیارنمود. در این‌اثناء خبررسید .**امیرخلیل** برادر هزاراسف قلق و اضطراب بسیار کرد . شاه اردشیر با تمامی معارف سواره‌به‌درخانهٔ اورفت ، اما ازاسب‌فرونیامد ، اما هزاراسف از این‌حرکت درحجاب‌شد وخواست‌که غیبت‌کند . معارف آنجا با شاه حال‌بگفتند . شاه اورا بندکرد . وهم‌چنان محبوس به‌پای‌قلعهٔ ولیج بردند . کوتوال قلعه گفت : او پادشاه من‌بود تا بدست‌شما نیفتاده بود . اکنون چون‌بدست‌شما افتاده است تعلق به‌من ندارد . شما دانید واو ! قلعه را به کسی نمی‌دهم . در این میانه یکی از بنی اعمام هژبرالدین‌خورشیدراتیرزدندوبکشتند. هژبرالدین بدون اجازت شاه اردشیر هزار-اسف را به‌قتل‌رسانید .

دراین وقت‌**پسر ملک‌جستان،زرّین کمر**نام در ری‌بود شاه بفرستاد او را معلم داد تا علم‌وادب بیاموزد وتمامی‌رویان و دیلمان را به‌برادرزادهٔ مبارزالدین ارجاسف پاشاعلی نام داد تا ملک حسام‌الدوله زرّین‌کمربن‌جستان به‌حدشباب‌رسید. شاه‌بفرستاد و اورا به‌آمل‌آورد تاکدخدا سازد وملک‌پدری را بدو سپارد . زرمیورمانیوندپنهان‌با جمله مردم بیعت‌کردوگفت : چون این‌کودک‌با اردشیرپیوندکند و به‌استظهار اوبزرگ شود باماهمان خواهد کردکه هزاراسف می‌کرد . فی‌الجمله اهالی آن ولایت اتفـاق نمودند،**بیستون** نامی راکه‌پسر نماور مجهول بود اورابه ایالت اختیار کردند وبه‌ناتل آمد و **حسن حاجی باجگیر** را بکشتند و **ادیب زرّین کمر**راسر بریدند وپاشاعلی‌را

که والی رویان بود به‌زوبین بزدند و هلاك کردند . و بیستون را به‌کچور بر تخت بنشاندند .

چون خبر به‌شاه اردشیر رسید لشکر جمع کرده به‌رویان شد و بسیاری از مخالفان را به‌قتل آورد بیستون گریخته پیش ملاحده رفت. ملاحده نزد شاه فرستادند که اکنون اگر **قریهٔ هرجان** را به ما می‌دهی او را بندکرده به خدمت می‌فرستیم . شاه اردشیر التفات نکرد و گفت بیستون کیست که من به‌سبب او کلوخی را به‌ملاحده دهم و زرّین کمر راکدخدا ساخت و ولایت را بدو داد و تقویت کرد تا به‌مراتب آباء و اجداد رسید و در سنهٔ ششصد و ده فرمان حق یافت .

ملك بیستون بن زرّین کمر (شرف‌الدوله) مردی بود با نهیب و تمکین ، و در آن وقت اردشیر وفات یافت و در مازندران ضعفی در ملوك پیدا شد ، و ملوك گیلان دست تغلّب برآورده خواستند که دیلمستان را در تصرف خود درآورند. استندار بیستون به‌مقاومت ایشان برخاست و به‌قتل و جدال مشغول گشت و یك روز آرام نگرفت و چند نوبت لشکر گیلان را منهزم ساخت و تا پشت گیلان درعقب دوانید . در بلاد گیلان شب از خوف او کسی راخواب نبردی و اگر ناگاه آواز طبل برآمدی گفتندی: اینك رستمداریان رسیدند . ملك بیستون در جبال لاهیجان به‌حکومت بنشست و حُکّام آن ولایت طوعاً و کُرهاً متابعت می‌کردند و **کُله استندار** او را می‌گفتند ، زیراکه پیوسته خود ِ خود را از سر جدا نکردی. از آن سبب موی سرش کم شده بود. آخر در سنهٔ ششصد و بیست در چنگ اجل فانی گشت و فرمان حق را سر نهاد .

فرزند او **ملك فخرالدوله نماور بن بیستون** به‌جای پدر بنشست و چندان که پدر به‌قهر و غلبه ملك و ولایت نگاه می‌داشت او به‌رفق و مدارا با مردم رفتار می‌کرد . دشمنان بیستون با فرزند او تمرّد و عصیان کردند و با ملاحده سخن درمیان نهادند تا آنکه ملاحده را در رویان در آمدن مجال شد و ملوك باوند به سبب خدیعت **سیّد ابوالرضا العلوی مامطیری** ـ و آن مامطیر اکنون به‌بارفروش ده اشتهار دارد ـ که شمس الملوك شاه غازی رستم بن اردشیر بن حسن را کشته بود ضعیف شده بودند و امرای

سلاطین خوارزم در مازندران تسلّط و تمکّن یافته بودند و این واقعه در سنهٔ ششصد و چهل و شش بود .

استندار نام آور به ناچار به خوارزم رفت یك سال ملازم سلطان جلال الدین محمد بود تا امراء و لشکرستانده همراه خود آورد و مخالفان را استیصال نمود و در ملك خود تمکّن یافت و در این عهد سلطان خوارزم را کار به آخر رسیده بود و آفتاب دولت چنگیزخانی طالع و لامع گشته بود . یکی از بنی اعمام سلاطین خوارزم گریخته نزد استندار آمد، و استندار اورا اعزاز و اکرام نمود و در ادای خدمت تقصیر ننمود . اما استندار توّقع نمود که یکی از بَنات خود را به عقد و نکاح به او بدهد . هرچند بر پادشاه زاده گران بود به حکم ضرورت خواهری داشت بدو داد . استندار نماور در مدت بیست سال در رویان بود ، و حکومت کرد ، و گیل و دیلم به فرمان او بودند و در سنهٔ ششصد و شصت و شش وفات یافت .

فرزند بزرگتر او **حسام الدوله اردشیر** در حدود گیلان به حکومت بنشست و برادرش اسکندر در ناتل و آن نواحی قرار گرفت. به منبری که در جامع کدیر رویان که اکنون برکویر اشتهار دارد نهاده است ، نام **اسکندر بن نماور** نبشته اند و مؤلف این کتاب خوانده و دیده است . و در این ایام احوال ملوك باوند در مازندران اختلال پذیرفت هرچند در مازندران به حکومت نشسته بودند. اما به استظهار سلاطین خوارزم بود و استقلال تامّ نداشتند و ملك معظّم حسام الدوله اردشیر بن کینه خوار بن رستم بن دارای بن شهریار که پنجمین پدر است مر ملك اردشیر بن حسن باوند را در مسند حکومت در مازندران بنشاند و دارالملوك مازندران پیش از این به ساری بود . این اردشیر پای تخت خود را به آمل ساخت و این عمارت که در **غراطه کلاته** الی یومنا هذا مقرّ سلاطین است برلب آب هرهز ملك اردشیر ساخته است . و **مولانا اولیاءالله** نوشته که :وقتی آنجا تفرّج می کردم در آن دیوار کهنه قصیدهٔ مطوّلی که از گفتهٔ سراج الدین قمری است نوشته دیدم :

اردشیر آن شه پردل که گه بخشش و جنگ نگذارد اثر از هستی دریا و نهنگ

آنکه بهرام فلك رو به‌سوی گور نهد چون وی از کیش بر آرد به گه جنگ، خدنگ

اصفهبد کینه خوار و ملك اردشیر بن الحسن پسر عموی یکدیگرند و پنجمین پدر ایشان هر دو نفر حسام الدوله شهریار است که اورا ابوالسلاطین خواندندی ، زیرا که سلطان السلاطین سلطان ملك شاه سلجوقی نزد او«پدر» نوشتی ؛ وچون ملك شاه غازی رستم بن اردشیر بن حسن را به‌مکر همچنان که نوشته‌شد سیدمامطیری را به هلاك درآورده بود خواهرش را به‌اصفهبد شهریار بن کینه‌خوار تزویج کردند . کینه خوار دیگر در وجود آمد که پدر اردشیر است و دختر زادهٔ خداوند علاءالدین محمد بن جلال الدین حسن بن علاءالدین محمد است . خلاصه استنداران را با ملوك باوند آن عصر دیگر باره وفاق واتفاق به‌حصول آمد و امور ممالك از طرفین نظام پذیرفت .

در ذکر ملوکی که در این مدت صد سال کمابیش در هنگام تألیف

مولانا اولیاءالله آملی از باوند و گاوپاره بودند

استندار شهراکیم بن نماور گاوپاره ملك بزرگ و جلیل القدر بود ، و روزگار مملکت او موجب فراغ همگنان بود. چون استندار اردشیر نماور در سنهٔ ششصد وسه وفات یافت . استندار شهراکیم به‌پادشاهی بنشست و بامردم به‌سیرت عدل وانصاف زندگانی می‌کرد ، ومدت سی‌ویك سال در ملك قرار داشت وبسی وقایع را پس پشت انداخت، و اورا با ملوك گیلان به‌واسطهٔ ملك نزاع بود وملوك گیلان به‌غلبه و استیلاء ،دیلمستان را از او بازستاندند ، ودر ساحل بحر همیشه محاربه می‌بود . وچون استندار شهراکیم طاقت مقاومت نداشت از **نمکاوه‌رود** بگذشت و اقامت نمود . ملوك گیلان و استندار را صلح شد مبنی بر آن که نمکاوه‌رود سامان باشد . واستندار از نمکاوه‌رود بعد از این تجاوز نکرد والی یومنا هذا همان سامان برقرار است .

چون از ایام حکومت استندار مذکور پانزده سال بگذشت پادشاهی چنگیز- خانیان بر **منکوقاآن** قرار گرفت ، و سلطانان شرق و غرب مأمور و منقاد امرا شدند

کِت بوقانین را به‌خراسان فرستادند به‌جهت استخلاص قلاع ملاحده ، و این کِت بوقا امیری صاحب‌رای و تدبیر بود هرجا قلعه و حصاری بود بفرمود تاگرد بر گرد آن، حصار دیگر و خندق ساختند و لشکرگران در آنجا می‌نشاندند تاآن جماعت باامن وامان در آنجا می‌نشستند و مایحتاج ایشان از اطراف بدیشان می‌پیوست و اصحاب قلاع‌مخالف از ایشان به‌تنگ می‌آمدند تا بدین تدبیر به اندك زمان تمامت قلاع ملاحـده را فتح نمود مگر قلعهٔ **گردکوه** و **تون** و **قاین** و **الَموت** که بماند و آنرا لشکر حصار می‌دادند .

چون هلاکوخان به‌اشارت‌منکوقاآن ازآب بگذشت و قلعهٔ‌تون وقاین‌را بگشود چندان ملاحده را به‌خراسان فرستادکه‌آن‌ولایت از ایشان پرگشت ودرمحاصرهٔ‌گرد- کوه ، لشکرگران بازداشت، تا محاصره می‌کردند و به‌نفس خود درحضیض قلعهٔ‌الموت تشریف آورد و درآن وقت رئیس آن قلعه فرزند **خداوندعلاءالدین محمدبن‌حسن نومسلمان** بود واورا طایفهٔ اسماعیلیه‌**القایم بامرالله**گفتندی ؛ ودرآن نزدیکی یکی از نوکران اوکه‌**حسن مازندرانی** نام‌داشت اوراکشته بود ! پسرش خداوندرکن‌الدین خورشاه به‌جای پدر نشسته بود و رئیس طایفهٔ‌ملاحده‌گشته‌وقلعهٔ‌الموت درتحت‌تصرف‌او بودواوکودکی بودبی‌تجربه‌و‌بی استعداد و**سلطان‌الحکما خواجه‌نصیرالدین طوسی** علیه‌الرحمة با ایشان بودکه او را بقلعه‌بطریق قهروغضب اوّلاً نگاه‌می‌داشتند و اواخر به‌لطف درآمده اورا وزیر خود ساخته بودند. خواجه اگر بظاهر باآن طایفهٔ مشؤوم موافقت‌می‌نمودااما در باطن در استیصال ایشان‌ساعی‌ومُجِدّ می‌بود. خورشاه بااومشورت کرد که تدبیر چه باشد ؟ خواجه فرمودکه با ایشان جنگ کردن صلاح نمی‌نماید و مصلحت‌این‌است‌که ازقلعه بیرون‌رویم وپادشاه را ببینیم .

فی‌الجمله یك‌روز در قلعه جنگ‌کردند و یکی را نزد خان فرستادندکه صلح می‌کنم . هلاکوخان عهدکرد و صلح شد خورشاه با خواجه نصیرالدیـن و اشـراف و واعیان بزیرآمد وزمین‌بوس دریافت . هلاکوخان بفرمود تا اورا بندبرنهادند ونـزد منکوقاآن‌بردند و در راه،خورشاه را به‌درك‌الاسفل روانه‌کردند ! و اموال و خزاین و

دفاین چند ساله که در قلعهٔ الموت جمع بود به تاراج و تالان بردند و قلعه‌را خراب گردانیدند ، وخواجه نصیرالدین را چون معلوم کردند که یگانهٔ عصر خوداست استمالت داده نزدخود به‌احترام تمام بازداشتند و وزیرومشیر گردانیدند .

پس هلاکوخان متوجه بغداد گشت وآن سرگذشت در اینجا مطلوب نیست . غرض ما احوال باوندو گاوپاره است .

حاصل آنکه چون به امرخان مردم هر ولایت از امراء و سلاطین نوبت و نوبت در محاصرهٔ قلعهٔ گردکوه مشغول بودند ازحضرت خان اشارت رسیدکه ملوك رستمدار و مازندران به‌غلبهٔ تمام به محاصرهٔ قلعهٔ گردکوه قیام نمایند . درآن زمان شمس‌الملوك اردشیر باوند ملك مازندران بود . واستندار شهراکیم گاوپاره حاکم و فرمانفرمای رویان وآن مملکت بود و او یکی از دختران خود را نامزد شاه مازندران ـ که اردشیر بود ـ کرده بود . ملك باوند وگاوپاره به اتفاق همدیگر به‌امر جهان مُطاع خانی به محاصرهٔقلعهٔ گردکوه رفتندوآن قلعه‌در دامغان است دردهی که به**منصور آباد** اشتهار دارد .

چون فصل ربیع درآمد ، و تسخیر قلعه میسّر نشد.در رویان شاعر طبری گویی بودکه او را **قطب رویانی** می گفتند . ترجیعی به‌لفظ طبری در صفت بهار و وصف‌شکار گفته‌که معنی آن این است : که‌چون ازحوت آفتاب به‌حمل رفت باز گرد که بهاریات شکفته است . فی‌الجمله چون شاعر این قصیده را درآن مقام برخواند استندار را غرور جوانی وحکومت در دماغ بود ومدتی در غربت وکربت و محاصره بود و هوای ملك و حکومت برآن داشتی که‌بی‌اجازت ورخصت‌خان متوجه رویان گردد . برفور سوارگشت ومتوجه حکومت و ایالت‌خودگردید . چون ملك مازندران را خبر شد اوهم مرد جوان ومتهوّر بود ، سوارگشت و برفت . شب هنگام را با استندار پیوست و به‌اندك ایام هریك به‌وطن خود رسیدند و به‌مراد خویش و عیش و کامرانی مشغول گشتند .

چون‌خبر به‌حضرت خان رسیدکه‌ملوك تمرّد وعصیان نمودند،امیری که‌ازامرای

بزرگ بود **غازان بهادر** نام را به‌مازندران با لشکر بی‌پایان فرستاد و غازان به‌ولایت آمل به موضعی که باقلی‌پزان رودبار می‌خوانند نزول کرد . شمس‌الملوك غیبت نمود . اکابرواشراف مازندران در پندار شدندکه التهاب آتش این فتنه را به‌آب‌صلح فـرو نشانند ، میسّر نشد و غازان قصد رستمدارکرد . استندار در این باب با اکابر واعیان خود مشورت‌کردکه اکنون صلاح چیست ؟ مجموع گفتندکه ترانیز غیبت‌باید بود .

استندار بعد از تفکّر وتدبیر بسیارگفت‌که : ملك مازندران مرد جوان‌است‌و آنچه‌کرد به متابعت من‌کرد . چون من ازآنجا بیرون‌آمدم ، اونیز به‌موافقت‌بیرون آمد . اورا در این کار گناهی نیست . روادار نیستم که به‌واسطهٔ من،مُلك مازندران خراب‌گردد ، وچندین مسلمانان‌در زحمت و مشقّت گرفتار شوند من به‌دیوان‌می‌روم . یك‌نفس من هلاك‌گردد بهتر باشد که چندین‌هزار نفس در ورطهٔ تلف افتند ، و مال و منال ایشان به‌تاراج رود . برهمین مشورت قرارداد ، وباتنی چند برنشست وبه‌آمل به دیوان امارت حاضر شد . غازان بهادر او را به انواع استمالت واعطاف مخصوص گردانید ، و غازان بهادر از دیوان اعلی ـ قاآن ـ برای ایشان به تجدید احکام صادر کرد وهریکی به مَقَرّ حکومت خود قرار گرفتند . امیر غازان بهادر در آن زمستان به‌آمل بماند وولایت مازندران واستندار را ضبط‌کرد .

حکایت : گویند که **خواجه اصیل الدین ابوالمکارم**که نایب صدر دیوان استیفاء می‌بودوغازان‌بهادر را مسخره‌یی بودکه صدور واکابر وحُکّام را در دیوان به مسخرگی انفعال دادی‌وبا همه بزرگان هزل ومزاح می‌کردی،مگر بااصیل‌الدین.امیر غازان به‌اوگفت:چون است‌که با همه‌کس مزاح‌واهانت‌می‌کنی،جزبا این خواجه‌زاده!؟ گفت : او مرد بزرگی است . امیر فرمود : او از این بزرگان حاضر به‌چه‌چیز بزرگتر است ؟ مسخره‌گفت : بزرگی او این‌است‌که‌به‌یك دفعه مرا صد دینار می‌دهدودیگران دو دینار ! امیر فرمودکه : اصیل‌الدین را حاضرکردند ، و ازاو سؤال کردندکه‌سبب این معنی چیست ؟ خواجه اصیل‌الدین‌جواب‌گفت‌که: مال دنیا را دو خاصیّت است :

یکی برای آنکه به‌کسی دهند که دستشان گیرد ، دوم اینکه به‌کسی دهند که پای‌شان نگیرد! واگرنه فایدهٔ مال چیز دیگری نیست . امیرغازان فرمودکه : این مرد با این همه رای و تدبیر وحمیّت و مروّت لایق بیش از ایـن منصب است‌که دارد ودر حال فرمود تا منشور وزارت مازندران را برای او بنویسند .

از همت بلند توان رفت بر فلك

بالجمله ملك‌مازندران و استندار شهراکیم را مدتی چند با یکدیگر وفاق و یك‌دلی و نسبت به‌مصاهرت وپدر فرزندی بود تا در سنهٔ ششصدوسه به‌کمك‌شمس‌الملوك به‌دیوان رفت و به اردوی اعظم حضرت قاآن پیوست. امراء واکابر در بارقاآن سعایت تمام در بارهٔاو کرده قاآن‌رااز حشمت‌وصولت وتهوّر او ترسانده سخن غمّازان‌ومفسدان مقبول افتاد شمس‌الملوك‌رابند فرمودند. **امیر قتلغ بوغارا** به مازندران و رستمدار فرستادند . امرشدکه استندار شهراکیم به‌دیوان حاضر شود . استندار یاغی شدوایلچی را به‌پیغام‌های درشت بازگردانید . ازآن سبب‌لشکر ترك وتاجیك به‌رویان درآمدند و غارت و تاراج محکم کردند واسیر وبرده‌بردند . چون خبر عصیان استندار به‌اردو بردند ، برفور شمس‌الملوك را بکشتند ، برادرش علاءالدولـه علی حاکم مازندران گشت و چهار ماه حکومت کرد . بعد از آن فرمان حق را اجابت کرد و بـرادرش **تاج الدوله یزدجرد بن شهریار** ملك مازندران‌گشت و این وقایع درسنهٔ ششصد و شصت وسه بود و استندار شهراکیم دررستمدار به‌قرار حکومت می‌کرد ومطیع درگاه قاآن‌شدودرسنهٔ ششصدوهفتاد ویك وفات یافت .

استندار فخرالدوله نماور بن شهراکیم الملقّب به شاه غازی

بعد از استندار شهراکیم ، استندار شاه غازی مذکور حاکم ولایت و قایم‌مقام پدر گشت . مردی صاحب رای بود ، به‌انواع خصایل حمیده آراسته و نتیجهٔ فکراو

مقتدای خاصّ و عامّ بود. تربیت پسندیدهٔ چند که در رستمدار، ملوک را می‌باشد واضع آن ملک شاه غازی است و برادران را به نوعی رعایت می‌فرمود که در میان ایشان حرفی در نمی‌آمد.

مدت سی سال به خوبی و خوشی باخلایق روزگار می‌گذرانید. در ایام او **ملک تاج‌الدوله یزدجرد بن شهریار بن اردشیر بن کینه خوار** در مازندران حاکم و پادشاه با تمکین بود که بعداز ملک اردشیر ماضی هیچ حاکم و پادشاه مثل او نبود. درعدل ساعی و در ترویج امور شرعیه اجتهاد می‌نمود. در زمان او در آمل هفتاد مدرسهٔ عامّ را درس می‌گفتند وائمه وسادات را درآن عصر کار به نظام بود.

ملک شاه کیخسرو بن شهراکیم برادر شاه غازی بعد از او حاکم و والی گشت و برادر دیگرش **ارغش** نام مطیع وفرمان بردار می‌بود، واز ذکور واناث آنچه فرزندان باقی گذاشتی تقریر می‌کنند که صد نفر بودند! مدت یازده سال به کامرانی مشغول بود و در سنهٔ هفتصد و یازده به‌سوی جنان بشتافت و بعد از او، **شمس‌الملوک محمد** قایم‌مقام او شد. در ایام دولتش کارفقراء و مشایخ و ارباب عفّت واصحاب حرفت رونق آمد. و در ممالک، خانقاه‌ها و مساجد متبرّکهٔ رویان معمور شد و دایماً به صحبت علماء وزهّاد وزیارت مشایخ رغبت می‌نمود. مدت پنج سال حکومت رویان کرد، و درسنهٔ هفتصدوهفده فرمان‌حق‌را گردن نهاد.

برادرش **نصیرالدین شهریار** بعد از او حاکم وقایم مقام گشت. وی مردی بود در ضبط امور یگانهٔ آفاق، شب وروز در تربیت لشکر وعسکر خود بود. اموال وخزاین زیاد جمع کرد، وولایت کلارستاق در هیچ‌وقتی چنان معمور نبود که در ایام دولت او بود، ودر موضعی که **گرگو** می‌نامیدند عمارت ساخته شهر وبازار بنیاد بنهاد، وآن موضع به‌یمن همّت او مجمع اکابر گشته بود، و اکثر اوقات به‌جانب گیلان و دیلمان لشکر می‌فرستاد و سه‌نوبت با **شکور و شکوریان** جنگ کرد وولایت دیلم را تا حدّ شهیجان به تصرف دیوان خود درآورد و در عهد او در مازندران **ملک**

رکن‌الدوله شاه کیخسرو بن یزد جرد بن شهریار ملك بود و **امیر مؤمن** که‌امیر بزرگ اردوی پادشاه **اولجایتومحمد خدابنده** بود به مازندران آمد و با اوخصومت و پیکار کرد .

ملك شاه‌کیخسروفرزندان راکه‌خواهرزادهٔ نصیرالدوله شهریار بود به کلارستاق آورد و ایشان به‌اتّفاق هردو باستادند . ملك شاه‌کیخسرو یك چند به استظهار دولت اردوی بزرگ با امیرمؤمن می‌کوشید . با او بر نیامد وامیرمؤمن در اردو به‌حضرت پادشاه اولجایتو سلطان محمد خدابنده اعتبار تمام‌داشت .

پسرش‌امیر قتلغ شاه در مردی و بهادری یگانهٔ زمان بود . پدر از اردواحکام صادرکرده می‌فرستادی. پسردر مازندران به‌زور بازومجرامیگردانیدی. ملك مازندران‌را به‌جزاسپاهی‌گری چاره‌یی دیگر نبود ، با نصیرالدوله شهریاردرساخت وازاومددطلبید وچند مرتبه اورا بالشکرگران به‌مازندران‌آورد . نصیرالدوله هرگاه که‌آمدی‌منصور ومظفّر بودی. یك‌نوبت بالشکرگران به‌لیستکوه به‌راه یاسمین‌کلاته هردو را با قتلغ‌شاه ابن‌امیرمؤمن‌جنگ افتاد وبسیاری از امرای ترك واکابر مازندران‌که با قتلغ‌شاه‌یکی بودند به‌قتل‌آمدند ونصیرالدوله شهریار منصور ومظفّر بازگشت .

جنگ یاسمین‌کلاته درمازندران شهرتی تمام‌دارد ونوبتی دیگر ملك‌مازندران اورا به‌مدد طلبید تابه‌اول‌کنار رفتند . وجمعی از کیایان جلال را که مخالف ملك مازندران بودند بازمالیدند ، وتاختهاکردند ، واین موافقت‌که مابین‌ملك‌شاه‌کیخسرو وملك‌نصیرالدوله شهریار بود در هیچ‌عهدی نبوده‌است ، تا به حدی‌که درنوبت دیگر امیرمؤمن خود به‌مازندران‌آمد واستیلای تمام یافت . ملك شاه‌کیخسروطاقت مقاومت نداشت،متوجّه‌اردو شد .

قضا را **امیرطالش چوپانی** به امارت خراسان نامزد شدو از اردو به‌خراسان می‌رفت . ملك به اول‌منزل‌خراسان بدو رسید وباناییان درساخت و تقبّلات‌بسیارکرد.

ازآن‌جمله‌قبول کرد که ملك رستمدار را به خدمت بیاورم تا شما را ببیند و خدمات لایقه بجای کرد . مردم را ازاین‌حال شگفت آمدکه شهریار هرگز امیری

از امرای ترک رانده بود و به محکومی تن در نداده، عاقبت امیر طالش به آمل آمد و در میدان رودبار باقلی پزان نزول کرد، و شاه کیخسرو در میان ایستاده سعی بسیار کرد تا نصیرالدوله شهریار اعتماد بر وفاق او و نظر بر مصلحت ملک مازندران با رونقی تمام که در آن عهد هیچ تازیک را مثل آن به دست نداده بود به دیوان امیر طالش آمد. امیر او را به انواع اعزاز و اکرام تلقّی فرمود و آن زمستان در آمل بماند. و امیر مؤمن از این حال ضعیف شد، و نصیرالدوله شهریار با عزّتی تمام به ولایت خود آمد، و روز به روز اعلام حشمت او رفیع تر و متابع امر و نهی او شده مدت هشت سال بر این منوال می گذرانید تا غرور ملک و جنون شباب اورا بدان داشت که از صلهٔ رحم دست بازداشت و با برادر مهین خود ملک تاج الدوله زیار طریق مخالفت پیش گرفت، و به مال و خزاین و عساکر فریفته گشت و در مقام نخوت و خودبینی و عُجْب و کبر و ما و منی بماند و عواقب امور را به چشم بصیرت ندید تا در سنهٔ هفتصد و بیست و پنج کشته شد.

سبب قتل نصیرالدوله شهریار این بود که ملک تاج الدوله زیار پسر خود **ملک اسکندر** را بر هلاک او روانه کرد تا بر او تاخت و به قتل آورد.

ملک تاج الدوله زیار بن شاه کیخسرو، بعد از قتل برادر، مُلک بر او قرار گرفت؛ و در حین حکومت برادر، به کلارستاق مقیم بود، و ناتله رستاق را نیز در تصرف داشت. چون برادر به دارالبقاء پیوست، کلارستاق را به پسر بزرگ خود جلال الدوله اسکندر رجوع نمود. و برادری داشت عزالدوله نام به مخالفت او برخاست و به اردوی اعلی رفت و از سلطان وقت مدد طلبید و به زدوگیری برخاست.

ملک تاج الدوله به اندک زمان ایشان را متفرّق ساخت و عزالدوله در آن میان تلف گشت و روز به روز جمعیت و رونق او زیاد می شد و به استقلال در ملک قرار می یافت و کسانی که به او در مقام نفاق بودند به تیغ هلاک بگذرانید و جریان امور ملک بر مقتضای ارادهٔ او می بود. خلف صدق خود ملک اعظم جلال الدوله اسکندر - عز نصره - را در کلارستاق به مملکت ثابت گردانید، و به استقلال اورا در ملک قرارداد، و در ایام

دولت او مردم رستمدار و رویان در عین استراحت بوده در سیاست رعایا و تدبیر ملک و ضبط ولایت و عدل و داد در آن عهد هیچ ملکی به ملک تاج الدوله نرسید. مدت ده سال بدین منوال روزگار بگذرانید و در سنهٔ هفتصد و سی و چهار به مقام **کویر** رحلت نمود.

نوبت پادشاهی به ملک جلال الدوله اسکندر ملک الملوک رویان سپرد. وی نیز **فخر الدوله شاه غازی** را در مملکت ناتله رستاق مستقل گردانید و پشت هر یکی از برادران به دیگری قوی گردید و ایام دولت ایشان فهرست ایام شهور و سنین گشت و روز به روز عرصهٔ ملک عریض تر می شد و در بیست و یکم ذی حجّه سنهٔ هفتصد و چهل و شش روزشنبه بنیاد عمارت قلعهٔ کجور و شهر آن از نو نهادند، به واسطهٔ آنکه عمارت قدیم به سبب استیلای آل چنگیز خان که قتل عامّ و نهب وغارت مالاکلام کرده بودند، به کلی خراب شده بود، و در سنهٔ هفتصد و سی و سه که وفات ملک تاج الدوله اتفاق افتاد بعد از چند ماه ملک الملوک شرف الدوله هم در مازندران فرمان حق یافت و ملک سعید **فخر الدوله حسن** به مازندران مستقل گشت. و یک سال بر نیامده بود که سلطان ابو سعید بهادر خان رحلت نموده به عالم بقا پیوست و دولت چنگیز خان از ممالک ایران انقطاع یافت، و از حدود آب جیحون تا مصر و اقصای شام بعد از هشتاد سال یک مملکت گشته.

از گاه موکب هلاکو خان در بغداد که سنهٔ ششصد و پنجاه و شش بود تا وفات سلطان ابو سعید مدت هشتاد سال تمام بود، و در این مدت مُلک ایران از تعرّض فارغ و آسوده، خاصّه در ایام سلطنت **غازان خان و اولجایتو خان خدا بنده و ابو سعید بهادر خان**. در این سه عهد کسی چگونه نشان دهد که امور مملکت ایران تا چه حدّ مضبوط افتاده بود گویا **ظهیر فاریابی** در باب آن چنان روزگار گفته است ــ **بیت:**

آرام یافت در حرم امن، وحش و طیر ... وآسوده گشت در کنف عدل انس و جان

مُلکی چنین مسخّر و حکمی چنان مطاع ... دیریست تا نداد ملک را کسی نشان

بعدازآن به‌واسطهٔ قوت ملك اعظم جلال الدوله اسکندر ملك موروثی خود را به‌نظام درآورد و به اتفاق‌اخوان اساس ملك را به‌ذروهٔ ارتفاع رسانید. بقاع‌کوهستان را از حدود قزوین تا سمنان به اهتمام دیوان خود درآورد. و آن ملك را که در تصرف چندین کس از امراء واکابر واعیان عصر ازترك وتازیك بود به‌تصرف درآورد، وازآنجا به بیابان ری رفته آنچه‌متصل‌کوهستان بود از اعمال ری متصرف شدوتمامت ری و قزوین مثل‌کویروفیروزآباد مال خود به‌خزانهٔ عامرهٔ او می‌رسانیدند، ودرآن نواحی عمارت وقلاع پدیدآوردند وحصن‌های حصین ساختند. اکنون به ذکر وقایع و حالات که در ایام دولت و عهد ایالت ملوك مذکور واقع شداشتغال‌می‌رود.

ذکر واقعهٔ امیر مسعود سربدال وتوجه او به‌جانب مازندران

بعد از رحلت سلطان سعید ابوسعید بهادر خان خاتم سلاطین چنگیزی، در تاریخ‌هفتصدوسی‌وچهار، که در ایام دولت او خلق در امن‌وامان بودند اطراف‌عالم‌از عرب وعجم به‌هم برآمدند ویك‌روز ایرانیان را نفس خوش برنیامد! وهر کسی از گوشه وکنار سری برکشید وپا از اندازهٔ گلیم‌خود بیرون نهاد. ازجمله در خراسان **امیر مسعود سربدال** در شهرسبزوار برخاست‌ودرقتل برادرخود **پهلوان عبدالرزاق** که سردار او بوداقدام نمود، و بامعدودی چند عهد وپیمان کرد وشهر سبزوار راتصرّف کرد وقلعهٔ محکمی‌بنیاد نمود ودرآن متمکّن گشت.

درآن وقت **تغاتیمور** پادشاه آن طرف موسوم شده و در خراسان خطبه وسکّه به‌نام او می‌کردند وقومی **ازجته** که از طایفهٔ اشراراتراك بودند با او موافق گشتند و در خراسان بدسیرتی می‌کردند واز وزرای قدیم واکابرخراسان **علاءالدین محمّد** در آن مملکت متمکّن بود از آن‌سبب عرصهٔ خراسان به رعایا تنگ شد و ظلم از حدّ بگذشت. مردم به‌ستوه‌آمدند ومتوجّه امیر مسعودگشتند و ازشهر سبزوار خارج‌شده برسر امرای ترك تاختند، با **ارغونشاه** و برادران او جنگ نموده وظفر یافتند. از

حدود جام و با خرز تاحدود مازندران را به‌تصرف خود درآورد .

امیر مسعود با اتباع خود با ملك حسین هرات سه شبانه روز مصاف داد و **شیخ‌حسین جوری** که مقتدای اهالی‌خراسان بود به‌قتل‌آمد .

مولانا اولیاء الله نوشته‌که درآن واقعه هفت‌هزار مرد مقتول‌گردید . امیر مسعود منهزم شد وروبه‌طرف مازندران نهاد. باپادشاه تغاتیمور جنگ در پیوست و به اندك زمان مغول را در استرابادشکست داد و**شیخ علی کلون**راکه‌برادر تغاتیمور بود بکشت ، واز خراسان تاگرگان اورامسلم‌گشت .

در آن زمان **کیا جمال الدین احمد** که در مازندران مرد بزرگ و پیر و روزگاردیده‌وگرم‌وسرد روزگارچشیده بود؛ برای‌حفظ مازندران چنین صلاح‌دانست‌که‌با امیر مسعود بپیونددواز فخرالدوله شاه مازندران اجازت حاصل کرد با برادرزاده‌های خود **کیاتاج‌الدین جلال** و**کیاجلال الدین** به‌استراباد نزد امیرمسعود برفت .

امیر مسعود اورابه انواع نوازش مخصوص‌گردانید و برفوربه‌عزیمت‌آمل تصمیم نمود وکیایان‌مذکور درپیش استاده به‌ساری آمدند ، و قاصدی را نزدملوك‌مازندران و رستمدار فرستادندکه ملاقات‌کجا خواهد بود . ملك فخرالدوله پادشاه مازندران با ملك جلال‌الدوله اسکندر پادشاه رستمدار مشورت‌کردکه جزجنگ چیزدیگرصلاح نیست با همدیگر عهد مجدّدکردند واطراف راه‌ها را محافظت نمودند . امیرمسعود بعضی خراسانیان را در ساری گذاشته روز نوروز به‌آمل وارد شد . ملك‌فخرالدوله نیابت شهر را به‌اکابر و اعیان وسادات واگذارکرده خود با نوکران غیبت‌کرد !درروز هجدهم ذی‌حجهٔ **۷۴۳** با چند هزار مرد مکمل با سلاح آراسته در صحرای بوران آمل درآمد و از رودخانهٔ هرهز گذشته در خانهٔ ملك نزول فرمود . یك محلّه را که‌**خراطه کلاته** میخواندند دور تادور خانه‌های‌آن‌را جویهاو درهای خانه‌ها را امر فرمود سدّی ساختند !

ملوك مازندران و رستمدار نزد او تهدید می‌فرستادند ودر حوالی آمل‌دست‌بردها می‌نمودند و بر لشکر ایشان شبیخون می‌زدند . کیا جمال‌الدین احمد پیاپی

نزد ملک مازندران و اقارب خود می‌فرستاد که شما در مردانگی بکوشید ، شمادست تعرض باز مدارید که ایشان ترسیده‌اند . اهالی مازندران تا حدّ گیلان یک دل‌شدند، و به مقاومت اهل خراسان دل ودست برکار نهادند . شب‌ها را از نمازشام تاوقت سحر مردان‌کار، آوازها برآوردند که ای‌مردم خراسان به پای‌خود به دام‌آمدید . هیچ‌غریبی دراین مقام نیامد وبا ما به‌قهر برنخاست که‌فرو ننشست !

امیر مسعود مضطرب‌گشت وکیاجمال‌الدین احمد جلال را با برادرزاده‌ها کـه دربند بودند بندآنها را بازداشت وتدبیر خلاص‌خود می‌کرد . در این بین **امیر علی ابن مولفان** که یکی از امرای هزاره بود بالشکر خود مفارقت نمود وبه‌ملوك‌پیوست وبا اهالی مازندران و رستمدار اتفاق کرد . ازاین‌سبب‌خوف برامیر مسعود غالب‌تـر گشت ،وبه‌احمدکیاجلال گفت‌که : مرا ازاین‌ولایت بدرباید برد ، و در یک روز پنج خروار زرنقد بدوداد ! کیای‌مذکور آن مبلغ را نزد اقارب خود فرستاد وفرمود : از آن پول از رودخانهٔ هرهز تاساری سدها محکم‌کردند وراه‌ها فروبستندوخراسانیان‌را که در ساری‌گذاشته بودند ، بقتل‌آوردند .

امیر مسعود بامردان کاری خود روبه‌طرف رستمدار نهادند چون جلال الدوله ملک فرمان داده بود تا راه‌های ولایت راازکوه تا دریاپشته‌هاساختندو برراه‌هامستحفظ نشانده بودند تابه‌یک فرسخی آمل‌که **یاسمین کلاته** بودرسیدند. از پیش لشکررستمدار ازعقب سپاهیان مازندران ، دست جلادت بگشادند . چون امیر مسعود دید کار از دست گذشته ؛ به اولین مرحله‌رستمدار کیااحمد جلال و برادرزاده‌ها را به‌قتل‌آوردند وروبه‌هزیمت نهادند ، وبه‌راه لاویج متوجه گشتند . ملك مازندران در عقب و ملك رستمدار از پیش ، از **یاسمین کلاته** تا نهایت لاویج تا رودبار نور یك معرکه شده بود، کشته‌ها بر زمین‌افتاده،مجموع لشکر را به‌زخم تیر وتیغ وگرز درآن حدود بـه کلّی‌متفرّق گردانیدند .

امیر مسعود با تنی چند از خواصّ به راه رودبار یالورو روبه بالا نهاده بـر

سر راه مستحفظان خسرو جوان بخت **شرف الدوله گستهم** راه بر ایشان گرفتند. از آنجا مراجعت کرده در نور درقریه‌یی که به **اوز** مشهوراست شبانه نوکران ملک گستهم آنها را اسیر کردند. **نیک روز** سمنانی که مستوفی امیرمسعود بود و بر سر راه یاسمین کلاته مجروح افتاده بود بازیافتند، اورا برداشته نزد ملک فخرالدوله آوردند. براو مرحمت نموده استمالت فرمودند؛ و از کمیّت لشکر از او سؤال فرمودند. گفت: هر شب وظیفهٔ دواب بقلم من چهارده هزار اسب وششصدسر شتر و چهارصد سرقاطر در حساب می‌آمد. امیر مسعود را نزد جلال‌الدوله اسکندر پادشاه رستمدار آوردند. بعد ازدو روز به‌هلاك او فرمان‌دادند.

غرّه‌مشو گر زچرخ کارتوگردد بلند زآنکه بلندی دهد تا بتواند فکند

درذکر تاریخ شهر کجور ومبدای حصار آن که ساخته‌شده‌است

چون ملك جلال الدوله اسکندر در ولایت رویان مستقل‌ومتمکّن گشت، و اطراف را به‌تصرف درآورد. بسیاری از شهریان قزوین را با خانه کوچها به کجور آورد، و از قبایل اتراك که در ری و شهریار بودند مثل قوم **تبکی و قبچاق‌وخرلاس و بهرامان و قرابوق‌و قولی‌تیمور و سرتیزی و ساروتی و ترخانی** که از ملوك ترخانند ومیران راکوچ کرد و به رستمدار آورد.

درین محلّ ملك‌معظم **قلعهٔ‌شاه‌دزرا** برپاوبلدهٔ‌کجور را شهربند فرمود و به‌اندك زمانی عمارت و شهربند و قلعهٔ کجور را به اتمام رسانید و بنیاد آن عمارت در روز شنبه بیست‌ویکم ذی‌حجه سنهٔ‌هفتصدوچهل‌وشش می‌باشد.

بعد ازواقعهٔ **آخوررستم** گرفتن **امیر محمد بن سلطانشاه لاودی** و غارت **ایل واولوس**، امیر زاده محمدبن امیر سلطان شاه‌لاودی در پای آخوررستم به‌موضعی که معروف ومشهور است ایل‌وحشم خودراکه قریب دو هزارخانه کوچ بودند جمع

گردانیده بود ومواضع ساوخ بلاق(۱)را هروقت تاخت می کردند . **ملك جلال الدوله** امرای ترك راكه ملازم بودند ازقبیل امیر اعظم امیراسکندر بن نارین طغار ، و امیر احمدبن امیرشاه کیخسروالقزوینی المستوفی، وامیر احمد آقاتبکی با جمعی ازلشکر ترك و تازیك برای انقیاد وجلوگیری ازآنها نامزد فرمود . روز جمعه هفدهم جمادی الآخر هفتصدوپنجاه وهفت باآن جمع مصاف دادند ،وجمعی را به‌قتل آوردند وایل وحشم او را نهب و تاراج کردند ، واورا محبوس ساخته به‌کچور آوردند . روز چهار شنبهٔ شانزدهم رمضان سنهٔ مذکور اورا به‌قتل درآوردند .

درذکر فتح حصار ادون

جمعی از امرای ایغور جمع گشته به‌قریهٔ ادون ری رفتند ، و حصاری‌راکه در میان ده مذکور بود محکم‌گردانیدند و تمامی‌اهالی‌آن ملك‌را ــ که‌اهل اعتبار بودند ــ در حصار آوردند . و امیرزاده دلسون قیارا (۲) به‌سرداری‌آن قلعه موسوم‌گردانیدند . حضرت ملك چند نوبت ایشان را به‌اطاعت دعوت فرمودند ، قبول نکردند.

در فصل زمستان ملك با تمامت برادران و امرای ترك‌وتازیك ولایت رستمدار وجناب سیف‌الدوله والدین **سیّد رکابزن‌کیای الحسینی** با لشکر دیلم مصاحبت و موافقت اختیارکرده بود ، در پای قلعهٔ ادون‌حصار دادند و بعدهفت روز اصحاب قلعه به‌جان ومال امان طلبیدند . ملك اسلام رحم فرموده ایشان را امان دادند و در روز بیست‌وچهارم رجب‌هفتصدوپنجاه‌وشش قلعهٔ ادون مفتوح‌گشت . وامیرزاده دلسون‌قیارا بااهالی قلعه امان دادند وقلعهٔ ادون‌را تصرّف‌کردند وآن‌جماعت را اجازت دادند که به‌قلعهٔ‌صید که زیر طهران‌است روند . بعد ملك قصد توجّه ری را نمود . امرای‌ری چون در مقابل لشکر ملك‌در خود ضعف وناتوانایی مشاهده‌کردند قاصدی‌نزد ملك

۱ ــ دراصل‌چنین است . شاید«ساوج بلاغ» باشد

۲ ــ اولیاء الله : در سون‌قیا

فرستادند وصلح طلبیدند .

ملک اسلام ملتمس ایشان قبول کرد . در این بین امیر زاده دلسون قیا رحلت کرد .

در ذکر واقعهٔ جوبی و فتح قلعهٔ قوسین و قتل «رکن کرد» و امراء و اصحاب او

امرای ایغور مثل امیر کبیر پیراحمدوامیرزادهٔ بزرگ اروم‌قیاوامیرحسن لاودی باهم اتّفاق‌کردند و به‌نیّت آنکه قلعهٔ قوسین را بدست فرو گیرند و دست نوّاب ملوك را از ری‌وآن نواحی کوتاه‌گردانند، جلال‌الدّوله درآن وقت به‌موضع **واریان** اقامت داشت . جماعت اتراك لشکریان جمع‌کرده و به‌حاکم وسردار قم استظهار جسته واز آنجا باسرداری‌که ازبرناپیشگان اصفهان‌بود ودرقم مصاحب حاکم‌آنجاگشته‌درتمامت عراق نام‌وآوازهٔ اوبه‌اخی‌گری‌و برناپیشگی‌مشهور، به‌اتّفاق**رکن کرد**که با صدنفر سوار قمی‌و اصفهانی به‌مددامرای مذکور آمده بودند . ملك جلال‌الدّوله خواست‌که‌به‌نفس خود به‌دفع‌آنهاقیام‌نماید . از فخرالدوله شاه‌غازی درخواه(۱) نمودکه بدین مهم او قیام بنماید . و بالشکرگران در پای **قلعهٔ قوسین** خرامید . چون دو لشکر مقابل استادند ، ملك مذکور خود را به لشکراعدازد و بریک طرفة‌العین ایشان‌را منهزم ساخت ، ودرعقب براند وخشك‌وتر نگذاشت .

عند مکابای و رکن‌کردراباصد تن‌دیگر را به‌قتل درآوردند ، ومجموج سلاح ایشان راگرفتند ، و این فتح در روز جمعه بیست‌ونهم ذی‌حجه هفتصد وپنجاه ونه بود که قلعهٔ قوسین راکه ازاُمّهات قلاع قدیم ری است مستخلص‌کرده به امیرکبیر علی‌پاشا سپرد واسرا و غنایم را به‌کچور نقل‌کردند . بعداز مدّتی سپهسالار عراق**خواجه علی صفی** قاصدبه‌بندگی ملك‌اعظم باهدایا و تحف‌فرستاد و التماس رهایی‌اسیران رانمود

---

۱ – چنین است دراصل ، شاید : «درخواست» بوده باشد .

که بدو ببخشد. ملک التماس اورا مبذول فرمود واسیران راآزادگردانید وهم اجازه دادکه کالبدرکن کردرا به‌قم نقل کنند.

بعد ازآن چون ملك فخرالدوله مازندران، کیا جلال راکه ازآب هرهز تاآخر قراطغان به‌اهتمام ایشان بود به‌قتل آورد، وآن بزرگان را از درگاه خود براندونومید گردانید؛ با **کیایان چلاب** در ساخت وزمام اختیار به‌دست ایشان داد، وکیایان چلاب رجوع به‌رستمدار نمودند تا ملك جلال‌الدّوله لشکرجمع کرد وبه مازندران رفت. به حوالی آمل فرودآمد. ملك فخرالدوله وکیا افراسیاب چلاب با اقارب درآمل بودند چون پای اقامت نبود به‌صلح اقدام نمودند و ملك فخرالدوله بادوسه سوار به‌لشکر-گاه ملك جلال‌الدوله اسکندر رفت وعذرها بخواست وکیایان چلاب که مبدای فتنه ایشان بودند، از شهر آمل بدر رفته و مخالفت می‌کردند تا بدانجا رسیدکه ملك فخرالدوله رابه‌مکروحیله به‌قتل رسانیدند.

بعد ازقتل او تمامی اولاد واعزّهٔ ملوك مازندران رجوع به ملك جلال الدوله اسکندرکردند ولشکرگرانی ازاوگرفته برای انتقام خون فخرالدوله ازکیایان چلاب که حاکم را کشته بودند روی به مازندران نهادند. مردم مازندران با کیایان چلاب اتفاق کردند؛ و**امیر سید قوام الدین** با جمعی از مریدان ومعتقدان خود از شهر بیرون آمدندومصافّ دادند. در اول حال محمدکیای بن افراسیاب‌که سردارلشکر بود وقاتل ملك مازندران او بود بکشتند. بالاخره‌در آخر کار هزیمت به‌لشکر رستمدار افتاد، ودرآن ورطه سیصدوسی نفر از مردم رستمدار کشته شدند، وکیا افراسیاب چلاب‌را به‌لفظ طبری رباعیی می‌باشدکه‌دومصراع آن نقل‌می‌شود:

مردان‌جنگی‌دارمه‌اسپان تازی　　پر فرسیومه من به‌این درازی

بعد ازآن ملوك مازندران و رستمدار دست از مخاصمت بر نداشتند و چند نوبت دیگر جنگها کردند تا در سنهٔ هفتصد و شصت و یک ملك جلال الدوله را به‌قتل‌رسانیدند.

سبب این بود که بعد از تصرّف شهر قزوین ، قریب دویست نفر را کوچ داده به کچور آورده بودند . از آن جماعت یکی بود ، تمسخر و استهزاء شعار خود ساخته بود و دعوی ندیمی می کرد . شبی آن شخص را در مجلس شراب حاضر کردند . یکی از معارف به‌آن ندیم سخن تندگفت . قزوینی کم عقل کاردی بر کشید و بر خاست . مجلس به‌هم برآمدوچراغ فرو نشست. ملک جلال الدوله ازمجلسیان وهم کرده وخواست که بیرون رود. قزوینی آن کاردرا بدست ملک زدواز مجلس آواز برآمد که ملک را زدند! **یساولی** که بر درخانه بودخنجر کشید ، اول کسی که بیرون خواست برود ملک بود و یساول گمان کرد که ضارب ملک است که بیرون می‌رود و می گریزد و به پهلوی ملک زد . در زمان بیفتاد ، بعد ازسه روز وفات کرد .

ملک فخرالدوله شاه غازی بعد ازوفات برادر به‌حکومت قرارگرفت . برادران مطیع و متابع اوامر ونواهی اوشدند ، و همچنان باکیایان چلاب مخالفت و جدال می نمودند تاوقتی که درمازندران حضرت سیّدقوام‌الدین برخاست و **افراسیاب چلاوی** مرید اوگشت ودر اواخر تمرّد وعصیان کرد و این سبب شدکه چلاویان به‌دست سیادت‌پناهی مقتول گشتند ومقهور شدند .

بدی کنندهٔ خود را به روزگار گذار — که روزگار تراچاکری است کینه گزار

در ذکر حکومت ملوکی که بعداز فخرالدوله شاه غازی تاهنگام تألیف این کتاب در سنهٔ هشتصدوهشت به‌مسند حکومت رویان متمکن‌اند .

چون فخرالدوله شاه غازی درسال هفتصدوهشتادوفات یافت ، **پسرش عضدالدّوله قباد** به‌حکومت بنشست و اوراسید اعظم سیدفخرالدین بن سیدهدایت شعار سیدقوام‌الدین در محاربهٔ لکتور به‌قتل رسانید وچگونگی آن ، ذکر خواهد شد . بعدازاو سعدالدوله طوس بن تاج الدولهٔ زیار که عمّ اوبود . وی مردی عادل ومعطی وبه انواع خصایل حمیده

آراسته و چون به‌جوار رحمت حق پیوست ، **ملك معظم گیومرث بن بیستون بن گستهم** بن تاج الدولهٔ زیار حاکم رویان‌گشت .

وقتی‌که **امیر تیمور گورکان** به مازندران رسید وآن ولایت را در حیطهٔ تصرف خود درآورد ، ولایت رویان را ضبط نموده قلاع آن مملکت را بستاندوکوتوال‌امین تعیّن فرموده به‌صوب آذربایجان توجه نمود . قلعهٔ نور به تصرف ملك گیومرث باز ـ مانده ودر آن حِصْن حصین زندگانی به‌سر می‌برد . بعد ازفتح روم **اسکندر شیخی** که قلعهٔ فیروزکوه به تصرف او بود و او در غیاب خود فرزندانش را درآن قلعه گذاشته وخود همراه موکب همایون می‌بود از امیر تیمور اجازت حاصل‌کرده به‌فیروزکوه آمده یاغی‌شد، قلعه را از مایحتاج استوارکرده به‌صوب‌آمل رفت .

امیرتیمور ، امیر زاده رستم بن عمر وامیر سلیمان شاه بن داود را با لشکر جهت دفع او و تسخیرفیروزکوه روانه گردانید . چون امیرزادهٔ مذکور نتوانست فتح کند قلعهٔفیروزکوه را، از لاریجان وکیوان پژم عبورکرده به‌پای قلعهٔ نور نزد ملك گیومرث بیامد . و درآن زمان مابین ملك مذکور واسکندر شیخی مخالفت تمام‌بود. امیر مزبور به ملك گیومرث چنان رسانیدکه اسکندر شیخی بی‌دولتی کرده وعصیان نموده و یاغی شده است ، اگر از قلعهٔ خود بیرون بیایی وبا ما همراهی‌کنی و به‌دفع اسکندرشیخی با ما اتفاق نمایی هرچه خاطر توباشد بدان منوال صدور خواهدیافت.

ملك گیومرث بدان سخن اعتماد نموده بیرون آمد و در مقام فرمان برداری راسخ‌گشت. در آن بین امیر تیمور شاهزاده ابراهیم را با جمعی لشکر برای‌کمك با امیرسلیمانشاه فرستاد وبه او ملحق‌گشتند،وآنها نیز در نور اقامت داشتند . چون‌ملك گیومرث از قلعه بیرون‌آمد،اورا گرفته ودست وگردن بسته نزداسکندر شیخی‌روانه ساختند ونامه به‌اسکندر نوشتندکه‌صاحبقران را نسبت به‌شمانظرعنایت بود وتوبسیار خدمت پسندیده‌یی کرده‌ای.چون ملك‌گیومرث دشمن‌شمااست اورا دست وگردن‌بسته فرستاده شد تا دانسته باشی‌که عنایتی‌که بود اکنون باقی‌است.بیا زمین بوس شو. از

گذشته یاد نخواهد شد .

چون ملک گیومرث را به آمل نزد اسکندر شیخی بردند فی الحال اورا بااسب وخلعت استمالت کرده وخلاص نموده وگفت به هرجاکه خاطر شما میل دارد تشریف ببرید که من نمی‌دانم مقصود امراء ازاین کار چیست !؟ چون ملک گیومرث را به آمل روانه ساختند جهت قلعهٔ نور کوتوال تعیّن نمودند . وهمشیرهٔ ملک گیومرث که درقلعه بود جهت کوتوال(۱) حاکم به عقد درآوردند وصورت گزارشات را معروض پایهٔ سریر اعلی گردانیدند !

در ذکر رفتن ملک گیومرث به شیراز به خدمت شاهزاده

و بعد از آن از آنجا گریختن و به تسخیر قلعهٔ نور شدن

چون ملک گیومرث از دست اسکندر شیخی خلاصی یافت بلاتوقّف به صوب شیراز نزد شاهزاده رفت . شاهزاده او را به خدمت بازداشت ، بعد ازیک سال مردمان مغرض به عرض شاهزاده رسانیدنـد که ملک گیومرث می‌خواهد بگریزد. در این بین صـاحبقران امیر تیمور فوت کرده، در عراق و خراسان تشویش پیدا گشته، ازآن سبب ملک گیومرث را مقیّد کردند .

درذکر گریختن ملک گیومرث ازشیراز به قصد تسخیر قلعهٔ نور

بعد از مـدتی که ملک گیومرث در حبس بماند ازحبس فرار کرده با جمعی از قلندر متوجه نور گشت . جماعت قلندر در نور مشغول گدایی شده درب خانه دریوزه می‌کردند ! ملک نیز به درِ قلعهٔ نور می‌رفت ودر یوزه می‌کرد ! چون چند روز ازآن

۱ــ دراصل: «کوتال».

گذشت وبا دربان آشنا شد شبی درون دروازهٔ قلعه ، به کنجی پنهان شد ودربان از آن غافل دررا ببست . چون مردم قلعه به‌جامهٔ خواب رفتند . ملک گیومرث بلاتوقف به‌تکیه‌گاه کوتوال برفت . در خانه‌یی که کوتوال با همشیرهٔ اودر خواب بودندداخل شد، وچون شمع می‌سوخت خانه روشن بود . حربه برداشت‌وکار کوتوال بساخت. چون همشیرهٔ او خواست فریادکند ، فوراً اورا هم بکشت ، و سر هردو را برداشته به برج قلعه برآمد ، وفریاد زد : ای اصحاب قلعه!

«من ملک گیومرث بن بیستون رستمدارم که کار کوتوال وعورت او را تمام کردم وسر هردو این است که در دست دارم ! ای نوکرزادگان‌من، به‌قتل ترکان ومردمان اجنبی کوتاهی نکنید !»

این صدا به‌گوش اهالی قلعه رسید . مردم دویده نزد او حاضرشدند وبا او به‌دروازهٔ قلعه‌آمدند ودربان راکشتند. غوغا درگرفت. هرچه ترک در قلعه‌بود، التماس عفو می‌نمودند . رستمداریان هرجا اجنبی می‌یافتند می‌گرفتند نزدملک می‌آوردند. این بودکه ملک گیومرث برملک موروثی خودمتمکّن گشت وبه‌اندک مدّت تمام ممالک رویان ورستمداررا ضبط نمود وقبل ازاو مردم رستمدار به‌مذهب اهل سنّت وجماعت بودند . خود نقل‌مذهب‌کرد وشیعهٔ امامیه شدواهالی رستمدار نیز نقل مذهب نمودند مگرقریهٔ **کدیر** که هفتصد سر اسب‌آخته داده نقل مذهب نکردند ، و اکنون نیز بر مذهب خودند .

ملک گیومرث برملک ری وقومش تاختن‌ها‌کرد وقلعهٔ طبرک را‌که نزدیک ری بود‌ـ بستاند، وبسطام وسمنان را بستاند ، وغارت کرد ! وبا **امیرالیاس‌خواجه** که‌از امرای بزرگ پادشاه **شاهرخ میرزا** بود به‌خلاف برخاست و یک نوبت فرزند خود ملک‌اسکندررا به‌پایهٔ‌سریراعلی به‌هرات روانه کرده بودکه معذرت ازگستاخی‌های خود بکند . امیر الیاس خواجه از ملک گیومرث به‌سریراعلی شکایت نمود . **عبدالعلی بکاول** نامی راکه از مقرّبان درگاه بود با فوجی ازعساکر به‌مدد الیاس خواجه بفرستادند تا ملک را نصیحت‌کند.اگرنشنود به‌جواب اوقیام‌کند.چون دیدند

نصیحت قبول نمی‌کند لشکرعراق را جمع‌کرده و در **دربندشمیران** با ملک محاربه نمودند . اهالی رستمدار وظایف مردانگی وشجاعت را درآن‌جنگ به خرج دادند. بسیاری از خراسانی‌ها که همراه عبدالعلی بکاول بودند و خود عبدالعلی بکاول را نیز به‌قتل‌آوردند. فرزندالیاس‌خواجه ـ که‌جوان نوخاسته بود ـ دستگیر کردند . خودالیاس به‌هزیمت فرارکرد .

بعد از فتح،فرزند الیاس را نزد پدرش روانه ساخت. چون‌خبرگستاخی ملک گیومرث به‌گوش حضرت اعلی برسید، بفرمود تا فرزند او ملک‌اسکندرراکه درهرات بود مقیّدکرده وامیرفیروز شاه را بالشکر عظیم برای دفع او روانه‌کردند .

چون امیر مشارُالیه به‌دامغان رسید ، ملک‌گیومرث به‌رسم‌اعتذار تحف‌وهدایا جمع‌کرده روانهٔ سریراعلی گردانید . فوراً فرزندش راخلاصی داده عذر اورا هم‌قبول نمودند وبه‌بازگشتن امیر فیروز شاه اشارت کردند ، و ملک اسکندر را جامهٔ نیکو پوشانیده روانه ساختند .

امیرگیومرث با سادات مازندران وگیلان عناد می‌نمود وبه‌سرحدّ اَلَموت‌تاختها می‌کرد وتاراج و تالان می‌نمود یك نوبت به‌تنکابن شبیخون‌آورد ودونفر سیدرا به‌قتل آورد. باوجود تطاول او **سیداعظم‌سیدمحمدبن‌سیدمهدی‌الحسینی** که حاکم‌گیلان بود با سادات مازندران وامیر الیاس خواجه اتفاق نمود وبه‌دفع او اقدام‌کرد و یک نوبت در ولایت طالقان به‌موضعی‌که **تیره‌کوه** می‌خوانند محاربهٔ عظیم‌کردند ونوبت دیگر سید محمد خود سوار شده بالشکرگیل ودیلم از دریابار به‌رستمدار رفت ، و از جانب مازندران سید مرتضی با تمامی لشکر مازندران به‌رستمداردرآمد ،والیاس خواجه از طرف ری نهضت نمود در موضعی ـ که به‌جیلك شار مشهور است ـ با لشکرگیلان ملك را محاربه درافتاد وشکست عظیم بر اوافتاد وبرادرزادهٔ اوملك نوذررا به‌قتل‌آوردند واو به‌انهزام تامّ به‌کجوررفت، وآنجا نیز اقامت نتوانست‌کرد. از رستمدار به‌رویان خارج گشت و اکثر قِلاع پشتکوه به‌تصرف نوکران‌امیرسید محمد

درآمد؛ وجهت حکومت رستمدار ملك حسین نامی که از پسرهای جلال الدوله اسکندر زیار بود تعیّن نموده بازگشتند.

رستمدار را در این مدت تا رویان و نواحی آن آبادانی نماند. دست برد عظیم گیل ودیلم به‌مردم رستمدار نموده بودند وآن همه عظمت و جلال او به مدتی اندك به‌باد فنا رفت. اما چون اومرد شجاع ومعطی بود بازمردم رستمدار اورا طلب نمودند وبه رستمدار درآوردند، واو نیز برای رجعت خودحکمی ازشاهرخ آورده بود، و چون در ممالك گیلان اندك تفرقه دست داده بود وسید محمد را با بنو اعمام که‌حاکم لاهیجان بودند نزاعی واقع گشته بود امرای **بی‌پس** (بیپس) به‌عداوت او با ملك صلح کردند وقلاع پشتکوه را به‌او باز دادند. مگر ولایت طالقان و **قلعهٔ فالیس** را که قبول نمودند وملك حسین را نیز به‌گیلان آوردند تا در رجب سنهٔ هشتصدو پنجاه و هفت رحلت نمود.

و او را هشت نفر فرزند بود: بزرگتر ملك اویس بودکه ناحیهٔ کلارستاق و چالوسه رستاق را پدر بدوداده بود. بعد ازآنکه با سادات گیلان مصالحه نمودبا آنها وصلت کرد.

دوم ملك کاوس، سیم ملك اشرف، چهارم ملك کیخسرو، پنجم ملك بهمن، ششم ملك ایرج، هفتم ملك مظفّر وهشتم ملك اسکندر که در حین تألیف این کتاب به‌حکومت رویان مشغول است. از هشت نفر فرزند ملك مذکور، ملك اویس وملك اشرف وملك کیخسرو در حین حیات پدر وفات یافتند.

در ذکر انقلاب که بعد از وفات ملك گیومرث

بین فرزندان او واقع گشت

چون ملك گیومرث وفات یافت پنج نفر فرزند او در حیات بودند. بزرگتر ملك کاوس وکوچکتر ملك مظفّر بود. ملك مظفّر به‌حکومت به‌جای پدر بنشست. ملك

گیومرث را در سرراه یالو وفات‌واقع شد . چون ملک کاوس نعش پدر را برداشته خواست که به کچورآورد ، ملک مظفر در قلعه را ببست و نگذاشت نعش پدررا به‌درون قلعه بیاورد ! ملک کاوس نعش پدر را در بیرون قلعه غسل داد و به‌قریهٔ هزار خال به‌مشهد مبارك امام زاده‌های عظام امامزاده طاهر وامام‌زاده محمد دفن کرد و بازگشت و به‌نور رفت ومردم رستمدار دور او جمع گشتند وقایم‌مقام پدر اورا دانستند .

چون ملک مظفر برادرکوچکتر بود ومردم رستمدار بعد ازبیعت با ملک‌کاوس او را مرد بی رحمی یافتندبیعت با کاوس را شکسته با برادرش ملک اسکندر بیعت کردند و فیمابین ایشان‌نزاع شد؛وچون‌ولایت لارجان وقلعهٔ کارود ونمارستاق به‌تصرف عمّال ملک اسکندر بود ، ملک مشارُالیه درآن ولایت خروج‌کرده واظهار مخالفت نموده متوجه دفع ملک‌اسکندرشد وازحضرت**سید سلطان محمد گیلانی** مددطلبید. سید نیز فوجی از گیل ودیلم به‌مدد او فرستاد و در لارجان محاربه کردند . ملک اسکندر منهزم‌گشته مقیّد شد ، و اورا به‌قلعهٔ‌نورآورده چند روزی محفوظ‌گردانیدند وخلاص داده عهدکردند که دیگرعناد نجوید .

در ذکر مخالفت ملک اسکندر باملک کاوس،نوبت دوم

چون چند ماه از استخلاص ملک اسکندر بگذشت ملک مظفرّ وملک ایرج باملک‌کاوس مخالفت‌آغاز نمودند. وملک اسکندر را باز به‌ریاست وسلطنت قبول کردند و اکثر مردم رستمدار با اوجمع شدند ! چون‌ملک کاوس تاب مقاومت‌نداشت ازکچورنقل به‌کلارستاق نمود وازحضرت سید بازمدد خواست . حضرت سید بعضی‌از عساکر تنکابن را به مدد اوفرستادند ،به مازندران رجوع نمود و به **سیدعبدالکریم** ملتجی شد وجناب سید در **مامطیر** با او ملاقات‌کردند ، ولازمهٔ احترامات ازهرنوعی که بود مرعی فرمودند .

ملک اسکندر قصاد را با تحفه وهدایا به‌سریراعلی به تبریز به‌نزد امرای

پادشاه مرحوم **جهانشاه** فرستاده وصورت اخلاص خود واتفاق اخوان وملك بازنمود، وحكم همايون به‌ايالت اوسمت نفاذ يافت . ونزد حضرت سيد سلطان محمد نامه‌يى بنوشتندكه با ملك اسكندر مدد ومساعدت‌كند ، ودرتقويت ملك اسكندركماوجب اقدام نمايد . درآن حين پادشاه جهانشاهى به‌خراسان مى‌رفت . ملك‌كاوس متوجه اردوى همايون‌گشت . بعداز اتمام‌كارخراسان حكم فرمود به اسم ملك كاوس‌فرمان نوشتندكه باز ايالت رستمدار با او باشد .

چون برادران واهالى ملك ازآن معنى واقف‌گشتند ملك مظفر را به‌اردوى همايون ـ كه‌ازخراسان به استراباد رسيد ـ فرستادند . ملك مظفرصورت بى‌رحمى ملك‌كاوس ونفرت مردم رستمدار را به او معروض‌گردانيد ، و حضرت سيد محمد گيلانى به‌تقويت ملك اسكندر ونفرت از ملك‌كاوس ملك‌الاطباء والاذكياء **مولانا شيخ على‌طبيب** رابه‌ديوان اعلى فرستادند .

چون امراى ديوان اعلى از امور واقف‌گشتند ، وملك كاوس هم درآن يورش با موكب همايون همراه بود ، وسيدعبدالكريم هم‌ازاو تقويت مى‌نمود حكم‌بنوشتند كه‌حصّهٔ موروثى ملك‌كاوس را بدوباز گذارند ، و نصفى ازآنِ ملك‌اسكندونصفى‌از آنِ ملك‌كاوس را باشد، وساير برادران به‌املاكى راكه پدردرحيات به‌هريك ازآنها داده بود قانع شوند . چون‌حكم جهان مطاع بود به‌همان موجب تقسيم‌كردند،وملك كاوس درقلعهٔ نور مقيم‌گشت . اما برآن قانع نمى‌شد ، ودرفتنه‌انگيزى مى‌كوشيد و به‌اغواى اهالى ملك‌آنچه دست مى‌دادكوتاهى نمى‌كرد .

درذكر باز آمدن ملك‌كاوس به‌رستمدار وشبيخون آوردن

برملك اسكندر به‌قلعهٔ‌آسپى‌ريزوچگونگى احوالات آن

ملك اسكندر به‌قلعهٔ‌آسپى‌ريـز مقيم‌گشت ، وقلعهٔ‌كچور را براى اقـامت كيا جلال‌الدين ديلمى ـ كه به‌مدداوآمده‌بود ـ بگذاشت . ملك كاوس هم بازگشت‌و به‌قلعهٔ

نورآمد ، وچون چند روزی ازآن بگذشت ازآن جا ایلغارکرده ازکچور بگذشت و بەپای قلعۀ آسپی‌ریز رسید . چون ملک اسکندر چنان دید ودرقلعه علوفه ومایحتاج کافی نبود بەطرف قلعۀ چلندر ـ که متّصل بدان قلعه، بیشه‌است ـ قلعه را سوراخ‌کرده بگریخت وبدان بیشه افتاده خودرا بەرستمدار رسانید و با دوسه‌نفر به ولایت تنکابن درآمد .

چون ملک کاوس دیدکه ملک اسکندر بیرون رفته است قلعه را تاراج و تالان‌کرد و ویران‌ساخت و بەپای قلعۀ کچور آمد و بەمحاصره‌مشغول شد. وکیاجلال‌الدین مردانگی‌کرد همه روزه بەمحار به اشتغال می‌نمود وقلعه را از دست نمی‌داد . چون این‌خبر به سیدسلطان محمد رسید ، فوراً فرمود تالشکر تنکابن بەمدد ملک‌اسکندر روند ، وتمامی لشکردیلمستان ورانکورا باسپهسالار ایشان **فرّخ‌زاد‌بن‌دباج** روان ساخت . چون ملک‌کاوس واقف‌گشت محاصرۀ قلعۀ کچوررا بگذاشت . چون لشکر دیلمستان وگیلان جمع شدند ملک اسکندر بالشکر تنکابن بەرستمدار مراجعت کرد ، ومردم رستمدار هرجاکه بودند بەایشان پیوستند . چون فرّخ زادسپهسالارنیز بدیشان پیوست ، بەاتفاق بەولایت زانوسه رستاق در آمدند ، وسپهسالار ازکچور از راه نورپرشم بەپای قلعۀ نورآمد چه‌ملک‌کاوس بدان قلعه رفته بود .

روزچهارشنبۀ سوم ربیع‌الاول هشتصد وشصت وهشت بەپای قلعۀ مذکورمحاربۀ عظیم واقع شد ، وازطرفین جمع‌کثیر بەقتل‌آمدند ودوسه نفر ازنوکران ملک‌کاوس رادستگیرکردند ، وشب پنج‌شنبه به پای قلعه اقامت رفت . چون هوای نور بەغایت خنک بود ویخ بندان محکم ، وجهت چاروا علف یافت نمی‌شد، محاصرۀ آن متعذّر بود ، روز پنج‌شنبه چهارم‌ربیع‌الاول‌ازآنجاکوچ‌کرده‌بە**سرخ کمرباغ**فرودآمده‌صباح جمعه را بەقریۀ **ناکر** فرود آمده روز شنبه بەولایت تریته‌رستان بەقریۀ‌کیاکلاته، روز یک‌شنبه باصعوبت تمام بەجهت زیادتی برف بەقریۀ‌لاویج رسیده بسیاری ازچهارپایان درگل ولای مانده و تلف شدند . روز دو شنبه هشتم ربیع‌الاول بەولایت ناتله‌رستاق نزول افتاد .

چون ملک اسکندر را با **امیر اسدالله آملی** طریق مخالفت در میان بود که سیداسدالله با ملک‌کاوس موافقت کلّی داشت به سرحدّ آمل به‌موضع **میر آناباد** نزول افتاد و ده روز در آن جا اقامت رفت ، و بعدازآن فیمابین ملک مذکور و سیداسدالله صلح کرده معاودت نمودند . هزار نفر از عساکر گیل و دیلم در ناتل رستاق باز ایستاده سپهسالار فرّخزاد با سایر عساکر بازگشت .

چون زمستان بگذشت ، ملک‌کاوس باز بنیاد فتنه کرد و باسیداسدالله قرارداد ند که ملک‌کاوس ازراه کجور و سیداسدالله از جانب آمل هجوم آورند واز ملک بیستون بن ملک اویس که برادرزادهٔ او و حاکم کلارستان و چالوس بود با برادران و سایر بنواعمام بیعت بستانند .

ملک شهراکیم نامی که از نبیره‌های جلال الدوله اسکندر بن تاج الدولهٔ زیار بود و مرد جلد و کماندار نیک بود، فرزند خود ملک اویس را باجمعی ازعساکر همراه کرده به کلارستاق بفرستاد، وایشان به چالوس درآمدند و سرراه گیلانیان بگرفتند تاچون ایشان به ناتل بتازند اگر ملک اسکندر با لشکر گیلان خواهد که به‌طرف گیلان رود، سرراه بگیرند و نگذارندبدر روند ، وقلعهٔ کجوررا کیا محمدبن شاه ملک دیلمی با شصت نفر مرد دیلم به محافظت مشغول بودند . چون این خبر تحقیق شد شصت نفرسپاهی گیل را با **سیّد احمد** فرزند مؤلّف کتاب همراه کرده و نقاره و سرنای بدو دادند به ناتل‌ـ کنار بازداشته شد .

ملک اسکندر با سایر عساکر گیل و دیلم از ناتل ، شام روز دوشنبه بیست و دوم شوال هشتصد و شصت و نه سوارشده به‌جمعی ملوک که درچالوس برای جلوگیری جمع شده بودند شبیخون کرده صباح روز سه‌شنبه دوساعت ازروز گذشته به‌کنارچالوس رود رسیده ، چند نفرپیاده برسرراه ایستاده بودند. چون دیدندکه لشکر گیلان رسید فرار نموده بازگشتند .

چون از رود خانه گذشته شد معلوم شدکه ملوک نیز چالوس را گذاشته به‌قریهٔ **دیزگران** که بـالای چالوس است به سرراه کلارستاق رفتند ملک اسکندر شب را

به‌چالوس نزول کرد ، و چون عساکر مانده‌وخسته‌گشته به‌جهت طیّ مسافت دو رود دراز درچند ساعت آنها نیزشب را درآنجا اقامت کردند .

روز بعد براعادی تاخت آوردند . آنها نتوانستند درصحرا مقاومت کنندبه قلّهٔ کوه‌ها خودشان را رسانیدند . شصت نفراز لشکر دیلم را انتخاب نموده با کیانورک علی دیلمی برای محاربه با ایشان فرستاد. به‌یک حمله‌آن جماعت منهزم شدند ، و ملک شهراکیم که‌سردار لشکر ملک‌کاوس بود مقیّدگشت وجمعی ازاعادی به‌قتل در آمدند . سایر ملوك بگریختند،وملك بیستون با فرزند ملک‌کاوس به‌قلعهٔ برار رفت ومتحصّن شد . چون ملک شهراکیم را آوردند ، ملک اسکندر فوراً اورا حکم داد کشتند .

وقتی که ملک کاوس دید دیگرکاری از دستش بر نمی‌آید قاصدی را به‌تبریز نزد ملک شاه جهان فرستاد و عرض‌التماس‌کرد ، امرای دولت نامه‌یی به‌سید سلطان محمدنوشتندکه فیمابین ملک‌کاوس وملک‌اسکندر را صلح دهد بنابر امر جهان‌مُطاع صلح‌داده شد . ولشکرگیل ودیلم را رخصت انصراف شد. و در روز سه‌شنبه چهاردهم شوال سنهٔ هشتصد وهفتاد ویك ملک‌کاوس دعوت حق را لبیك اجابت‌کرد .

فرزندبزرگ اوملک‌جهانگیر به‌جای‌پدر به‌حکومت‌بنشست . بعدازکشمکشهای چند بالاخره با ملک‌اسکندر صلح‌کرد ، وملک بهمن برادرملک‌اسکندر وبنواخوان‌هم بااوصلح‌کرده‌هرکدام سهمی وحکومتی ازملک اسکندر دریافت می‌داشتند .

در ایام دولت ملك فخرالدوله شاه غازی در گیلان و مازندران و هزار جریب درمدت ده سال کما بیش سادات خروج‌کردند .

سید هدایت شعار سید قوام الدین در مازندران به‌هدایت وارشاد اهل‌فسق وضلال مشغول‌گشت و اهالی آن ملك متابعت اوکردند .

و سید امامت قباب سید علی کیا درگیلان به مذهب زید دعوی امامت نمود واهالی آن ولایت دعوتش را اجابت‌کردند .

و سید مکرّم سید عماد در هزار جریب‌خروج‌کرد . مردم‌آن ولایت به‌برکت

زهد و تقوای او بـا او موافقت نمودند . شرح حـال هریك از سادات مجملاً داده خواهد شد .

در ذکر انساب ملوك رستمدار

ملك گیومرث بن بیستون بن گستهم بن تاج الدوله زیار بن شاه کیخسرو بن شهراکیم ابن نماور بن(۱) شهریار بن باحرب بن زرّین کمر بن فرامرز بن جمشید بن دیوبند بن شیرزاد بن افریدون بن قارن بن سهراب بن نماور (۱) بن بادوسپان بن خورزاد بن بادوسپان بن جیل بن جیلانشاه بن فیروزشاه بن نرسی بن جاماسب بن فیروز بن یزدجرد ابن بهرام بن یزدجرد بن شاپور بن هرمز بن نرسی بن بهرام بن شاپور بن اردشیر بن بابك بن ساسان بن ده افرید بن مهرماه بن ساسان بن بهمن بن اسفندیار بن گشتاسف بن لهراسف بن کیا وجان بن کیانوش بن کیا پشین بن کیقباد بن زاب بن شاه فیروز بن بودنایی بن ناسور ابن نوذر بن منوچهر بن ایرج بن شاه افریدون بن شاه آبتین بن همایون بن جمشید بن طهمورث بن ویجهان بن کهورکهد بن هورکهد بن هوشنگ بن فرواك بن سیامك بن مشی بن گیومرث بن ابوالبشر آدم صفی الله علیه السلام .

در ذکر اولاد ملوك وحکام و چگونگی آن

ابتدای ایالت ملك گیومرث درسال هشتصد و هشت که تاریخ وفات امیر تیمور گورکان است وفاتش دررجب سال هشتصد وپنجاه برای اطّلاع به سایرین رجوع به تاریخ طبرستان شود .

در ذکر احوال قارن وندان وچگونگی آن

قارن نام به عنایت خسروانه حاکم کوهستان طبرستان شد . و او را اصفهبد

۱ ـ نامأور : تاریخ رویان

مازندران می‌خوانند. وآن کوهستان را اکنون **کوه قارن** می‌خوانند. بعد از او مدتی اولاد او درآن کوهستان حاکم بودند، اما در همه ابواب اولاد باوند را مهتر خود می‌دانستند، تا قارن وفات یافت، واورا پسری بود **الندا** وازاو پسری در وجود آمد **سوخرا** نام، وبعدازسوخرا اصفهبد **ونداد هرمزد** مهتراقوام **قارن وندان** بود؛ و او مردی بود به‌خصلت‌های نیك آراسته، ودرآن ایام نایبان خلیفه درطبرستان تسلّطی تمام داشتند، وتمام ولایت مذکوره ازظلم وجور نایبان خلیفه به‌جان گرفتار شده بودند. نزد **ونداد هرمزد** رفتند که اگر خروج می‌کنی وبدان مردانگی قیام می‌نمایی ما همه به جهت توجان فدا می‌کنیم، تاشایدازظلم این جماعت خلاص یابیم وتونیز به‌ملك موروثی پدر خود متمکّن گردی.

ونداد هرمزد فرمود اول با اصفهبد شروین باوند باید مشورت کرد. چون با او مشورت کردند، اوصلاح دانست وبا اوعهد ومیثاق نمودند و با استندار شهریاربن بادوسپان گاوپاره ـ که به‌قلعهٔ کلار بود ورویان را به‌تصرّف داشت ـ هم گرویدند، ومجموع یك دل ویك زبان گشتند؛ و از تمامی اهل طبرستان ورویان به‌خفیه بیعت گرفتند و روزی را برای کشتن نایب خلیفه تعیّن کردند.

روز موعود هرمزد نایب خلیفه را سپاهیان او بزد واصحاب خلیفه را درشهر و بازار ومسجد وحمّام وخانقاه وهرجاکه می‌یافتند می‌کشتند. زنان طبرستان که شوهر از مردم خلیفه‌کرده بودند شوهرهای خودرا می‌گرفتند وبه‌مازندرانیان می‌سپردند وآنها را می‌کشتند. ازحدّ تمیشه تا به‌گیلان یك روز دمار ازروزگارآنها برآوردند.

دراین وقت **عمربن العلاء** در رویان باشش‌هزار مرد می‌بود، ودرگیلان‌آباد **نصربن عمران** با پانصد مرد نشسته بود، و **عمربن نهران** با پانصدمرد دیگردر بهرام‌آباد ساکن بود، و **علی بن حسان** با پانصد مرد دیگر در ولاشجرد می‌بود و **سعید بن دعلج** بایك‌هزارمرد درسعیدآباد بود، و**فضل بن‌سهل ذوالریاستین** باپانصد مرد در چالوس متمکّن بود، و **خرم السعدی** با پانصد مرد در کلارستاق بود، که اول دیلمان است این جمله را یك‌روز در رویان از میان برداشتند!

اصفهبد شروین باوند به‌پادشاهی‌موصوف شد. ونداد هرمزد صاحب‌الجیش گشت. ودراین ایام خلیفه مهدی‌بود.چون خبر این واقعه بشنید **سالم‌فرغانی** که به شیطان فرغانی اشتهار داشت ودرعرب وعجم به شمشیر وشجاعت معروف‌ومشهوربود با عساکر بی‌شمار به‌طبرستان فرستادند . ونداد هرمزد به‌صحرای **اهلم** با او مصاف‌داد. سالم تبرزینی به ونداد حواله‌کرد . اوسپر برسرکشید وخودرااز‌آن ضربت حفظ‌کرد.

هرمزد را اسپی بود نامی بازین مرصّع به‌نزد خودآورده‌گفت : «ای یاران ! این اسب و زمین مال‌کسی است‌که سالم را نزد من‌آورد . »کسی جواب نداد ! سه مرتبه این حرف را تکرارکرد.هیچ کس جواب نداد . بالاخره پسر ونداد موسوم به **ونداد ایزد** نزد پدرآمد ، وگفت : « من می‌روم » پدرگفت:کار تونیست ، مرو.پسر روانه شد . ونداد ایزدرا خالی بود ، **قوهیار** نام با او فرستاد تا محافظت ومعاونت اونماید . چون برفتند ، درآن ناحیه گاوبانی بود **اردشیرك ماپلورج** نام . او را برای راه نمایی همراه بردند . اردشیرك از بی راهه ایشان را به‌سرسالم برد . چون سالم‌آواز لشکر بشنید در حال سوارشد وروی به‌ونداد نهاد . قوهیار بانگ‌برزد: مترس ! نیزهٔ اورا با سپرردّکن وچون‌درگذرد با شمشیردمار ازاو برآر ! ایزدهمچنان کرد وشمشیر برمیان سالم‌زد وازاسب انداخت . چون سالم به‌قتل‌آمد و اعادی منهزم گشتند ، فوراً سواری را نزدپدر فرستاد . ونداد هرمزد چون ازدورسواررابدیدملول گشت . چون سوار رسید وخبر فتح رسانید ، مسرور وشادمان‌گشت .

چون این خبر به‌خلیفه رسید ، **فراشه** نام امیری را باده هزار روانه‌گردانید. فراشه به راه‌آرم به‌طبرستان‌آمد . ونداد به‌اصفهبد شروین ملك‌الجبال پیوست وباهم قرارگذاردند ،که هیچ‌کس جلو فراشه نرود ، تا او دلیرگردد . به‌محض اینکه‌نزدیك شدند ؛ ونداد هرمزد واصفهبدشروین چهارصد نفرمرد خود را برداشته‌برابرباستادند. چون فراشه با لشکر خود رسید اصفهبدو ونداد هرمزد روی به‌گریزنهادند . لشکر خصم درعقب تاخت . یك مرتبه یك دسته ازلشکرطبرستان که درکمین نشسته بود از عقب سربرفراشه ولشکر اوحمله‌کرده وفراشه را دستگیرکردند و فوراً گردن بزدند

وبسیاری ازلشکر اورا بکشتند .

ز بس کشته افتاد در شهر و دشت   فلك گفت بس کن که از حدّ گذشت

بعد ازمدّتی خلیفه **روح بن حاتم** را به‌طبرستان فرستاد واومردی ظالم و متعدّی بود ازآن سبب معزول گشت. بعد از او **خالدبن برمك** را بفرستادند . با اصفهبد صلح کردو کوهستان‌را به‌او واگذار کرد. بعدازمدّتی اوراعزل کردند ، و **قسم بن سنان** را بفرستادند، وبعداز او **یزیدبن مزید** و **حسن قحطبه** را بفرستادند ، واین جمله با اصفهبد به‌صلح بودند ، بعدازآن خلیفه پسرخود **هادی** را به‌گرگـان فرستاد . ونداد هرمزد بـا او پیوست و به‌بغداد رفت وملازم درگاه شد . همچنان ملازم بود تا **مهدی** بمرد و هادی خلیفه شد . ونداد‌هرمزدرا برادری بود **ونداداسفان** نام ، نایب خلیفه را در طبرستان گردن زد . خلیفه خواست درعوض ونداد هرمزد را بکشد . ونداد‌نزد خلیفه فرستاد که برادرمن دشمن من است این‌کارکردکه مرا بکشی. اگرخلیفه‌مرا بفرستدسر برادررا بیاورم ! اورا سوگند داد و خلعت ببخشید ، وبه‌طبرستان فرستاد . چون به مازندران آمد، تمرّد نمود . قضا رایك شب‌هادی‌راوعدهٔ‌حقّ در رسید و **هارون‌الرشید** به‌خلافت بنشست و **مأمون** ازمادر بزاد .

هارون الرشید از اصفهبد شروین‌که ملك‌الجبال بود پسرابوالملوك شهریار را به‌نوا بستاندواز ونداد‌هرمزد ، قارن راکه پسرش بود به‌نوا قبول فرمود ، وچون‌خلیفه به‌خراسان آمد فرزندان هردو اصفهبد را نزد پدران ایشان روانه کرد و او به‌طوس رفت و آنجـا وفات کرد . بعداز مدتی مـأمون الرشید املاك چندی را خواست در مازندران بخرد. اصفهبد جواب دادکه: املاك نمی‌فروشیم ونزدما ملك فروختن عادتی است شنیع. چون مأمون به ری رسید ، اصفهبد به‌دیدن اورفت .

بعداز چند روز مأمون الرشید ازاصفهبد بازدیدکرد . درآن موقع سیصد پاره ده ازکوه ودشت هدیّه‌کرد وقبالهٔ هِبت نوشت ،آن املاك را مأمونی می‌خوانند .

ونداد‌هرمزد در عهد مأمون درگذشت . مأمون در عهد خود اول **سلیمان بن**

منصور را به‌نیابت خود به‌طبرستان فرستاد، بعداز هشت ماه اورا عزل کرد و **هانی بن هانی** را بفرستاد واو مردی بودصالح با اصفهبدان به‌صلح می‌بود . بعدازآن **عبدالله بن قحطبه** را بفرستاد واو بانی مسجد جامع آمل است . بعداز او **سعید بن مسلم بن قتیبه** را بفرستاد وازجملهٔ اکابرعرب بود، و اوشش ماه والی مازندران بود. بعد **مثنی بن حجّاج** را بفرستادند ، یك سال وچهار ماه اونیز حکومت کرد .

قبل‌از مثنی بن‌حجاج ،**عبدالله پسر عبدالعزیز حماد** والی بود نه‌ماه‌حکومت داشت. بعداز مثنی بن‌حجّاج ، **عبدالملك قعقاع** را بفرستادند. یك سال‌حاکم بود، وعمارت‌حصارآمل را اوکرد ، وآن عمارت را **مازیار** خراب کرد . بعداز او **عبدالله ابن‌حازم** را فرستادند واودرآمل، سرا و خانه‌ساخت و **حازمه‌کوی** درآمل بدومنسوب است ودرعهد عبدالله بن حازم مردم چالوس خروج کردند وسالم نام‌راکه مردم حازم بود و به‌لقب **سیاه‌مرد** می‌گفتند ازآن ولایت براندند وبادیالم درساختند و عهدکردند که‌کسانی خلیفه را نبینند .

چون ونداد‌هرمزد ازاین سرای فانی رحلت کرد ، **اصفهبد قارن بن ونداد هرمزد** به جـای پدر بنشست . واصفهبد شروین در گذشت ، و از او پسری مـانـد **مازیار** نام .

قصهٔ اصفهبد مازیار بن قارن

مازیار به‌جـای پدر بنشست واو مردی شجاع و دلاور بود . مدتی بگذشت . اصفهبد شهریار باوند در ولایت او توقع کرد . پیوسته مزاحم احوال می‌گشت. تمامت ولایت مازیار به‌دست وی‌افتاد به‌نزدعموپسر(۱)خود ونداد امیدبن ونداد اسفان رفت. اصفهبد بفرستادکه مازیار را می‌باید سپردن.چون چاره نداشت مازیار رابندکرده‌نزد اصفهبد فرستاد . او از بند اصفهبد بگریخت .وبه‌عراق رفت وازآنجابه بغداد رفت و

۱ـچنین است در اصل .

به **مأمون** پیوست و اسلام قبول کرد تا شهریار باوند در طبرستان بگذشت.

مأمون ولایت کوهستان را به مازیار داد و او را **به موسی بن حفص** که در مازندران نایب بود سفارش کرد. مازیار به کوهستان شد و شاپور را که حاکم کوهستان بود به حیلهٔ تمام به دست آورد و هلاک کرد و چهار سال حکومت کوهستان کرد تا موسی بن حفص بمرد، مازیار تمامت حاکم شد.

آل باوند با مازیار به خصومت برخاستند مردم طبرستان شکایت ظلم مازیار به خلیفه گفتند. خلیفه منشور فرستاد که مازیار حاضر شود. او تعلّل نمود، و از آمل به رویان آمد و از معارف آنجا نوا بستد و با مردم ظلم و تعدّی زیاد کرد، تا از دارالخلافه امیری که مربّی مازیار بود خادم خاصّ خود را به طبرستان فرستاده مازیار در رویان و مازندران جمعیّت جمع کرد و فرمود اتباع خلیفه را بیارند. از ایشان احترام زیاد کرد. قاضی آمل و رویان را روانهٔ دارالخلافه کرد. قُضاة چون به خدمت خلیفه رسیدند از ایشان حال مازیار را پرسید. در ظاهر اسلام او را عرضه داشتند، در پنهان قاضی آمل نزد **یحیی اکثم**ـ که قاضی بغداد بود ـ برفت و خبث عقیدت و کفر مازیار و ظلم او را تقریر کرده گفت: بر همان آیین آتش‌پرستی است. قاضی این سخن به خلیفه گفت: چون خلیفه به غزو روم می‌رفت وعده داد که بعد از ختم کار روم تکلیف او را معیّن خواهد کرد.

قاضی آمل گفت: اگر ما را تدبیری رسد عمل کنیم؟ خلیفه جواب داد: شاید! بعد از آنکه قاضی به آمل آمد و مازیار خبر خلیفه شنید که به طرف روم رفته است، مانند سبُع ضارّی در افتاد، و هر چه از دستش بر آمد از بدی و ظلم در بارهٔ مردم به جای آورد.

مردم آمل در رویان با هم اتفاق کردند و نزد **محمد بن موسی** ـ که نایب خلیفه بود ـ رفتند، تا هر کجا که نایب مازیار را دریافتند بکشتند. قاضی رویان آنچه از قاضی آمل شنیده بود، به مازیار گفت. مازیار بترسید و نزد خلیفه فرستاد به دروغ، که

محمّدبن موسی خلع طاعت کرد ، و با **علویان** بساخت ، ومن باوی مقاومت می کنم و براثر، خبر فتح خواهم فرستاد. ومدت هشت ماه آمل را حصار داد و ولایت را به کلّی خراب کرد، و **خلیل وندا سفان** و **ابواحمد قاضی** را بگرفت و بکشت. ومحمد بن موسی را دربند گذاشت و به رودبست فرستاد، وحصارهای آمل وسایر را به کلی خراب کرد. چون شهربند آمل را خراب می کردند ، درسردروازه **بستوقه‌یی** یافتند ، ولوحی نوشته که : « هرکس بدی کند سالی واسر نبرد ! » همچنان بود که سال واسر نشده مازیار را به قتل آوردند !

چون مأمون بگذشت وبرادر او **معتصم** به خلافت بنشست ، اهل آمل به اتفاق **ابوالقاسم هرون بن محمد** قصه را به معتصم نوشتند. چون خلیفه ازحال مازیار خبر یافت **عبدالله طاهر** را نامه نوشت که به طبرستان رود . عبدالله طاهر عمّ خود **حسن ابن حسین** را نزد خلیفه فرستاد به درخواست آنکه از جانب عراق او را مدد دهند ، **محمد بن ابراهیم** را بالشکرعراق همراه عمّ او عبدالله گیل دارند . چون به مازندران رسیدند کوهستانات را لشکر عبدالله فروگرفته بود . چون هردولشکر به هم رسیدند، صفها آراستند و برسرمازیار تاختند . بعدازجنگ وجدال سخت، مازیار راگرفته درقید آوردند عبدالله طاهراورا به طرف بغداد روانه داشت .

روزی در بین راه به موکّلان گفت : مرا خربزه آرزومی کند . به عبدالله گفتند. مازیار را درمجلس خود خواند و خربزه زیاد پیش اوگذارد . درضمن به اوگفت : پادشاه رحیم است ، من شفیع تومی‌شوم تا ازتقصیر تو بگذرد . مازیارگفت : انشاءالله عذرتو خواسته شود. عبدالله راعجب آمدکه به چه طمع عذرمن می خواهد !گفت: بساط شراب گستردند ، کاسه‌هاگران بدوپیمود، تا مست ولایعقل شد . عبدالله ازاو پرسید : امروز به لفظ شما رفت که عذر توبخواهم ، اگر مرا مستظهرگردانی ، نشاط افزون‌تر خواهد شد . مازیارگفت : روزی چند دیگرترا معلوم گردد. عبدالله الحاح نمود و سوگند یادکرد .

مازیار سرپوش ازسرِخود برداشت ، وگفت : من و **افشین** و **حیدر بن کاوس**

و **بابك** با یکدیگر ازدیر عهد کردیم که دولت ازعرب بستانیم ، و به‌خاندان کسری نقل کنیم، پریروز درفلان محلّ قاصدافشین رسیدکه درفلان روز معتصم‌را با فرزندان که **متوکّل و واثق** اند به‌مهمانی به‌خانهٔ خودمی برم وهلاك می کنم! عبداللّٰه اورا به‌حالت مستی بگذارد ، واحوال را نزد خلیفه معتصم بنوشت . چون نوشته به‌خلیفه رسید ، درآن روزکه‌افشین یراق مهمانی کرده بود وخلیفه رادعوت کرده بودمعتصم گفت: متوکل و واثق خستگی دارند ، اما من می‌آیم . باپنجاه سوار برفت . افشین سرای آراسته وچندین غلامان سیاه مکمّل‌درخانه پنهان‌کرده ، تاچون معتصم بنشیند از اطراف در آیند واورا هلاك کنند. معتصم چون به‌درسرای رسید. افشین گفت : **تَقَدَّمْ یاسَیِّدی**! معتصم توقف کـرد ، ویکی دو نفر را مقدّم برخود داخل به‌سرای کرد. چون معتصم خواست داخل شود، یکی‌ازهندوها عطسه‌یی بزد. معتصم راآن سخن تحقیق شد ، فوراً در را بازکرد، و ریش افشین را بگرفت وفریاد زد : **اَلنَّهْب !اَلنَّهْب !** هندوهاداخل شدند، خلیفه بفرمود تا سرای را آتش زدند وافشین را بند برنهادند . **بیت :**

زود بگیرد نمك دیدهٔ آن‌کس که او نان‌ونمك‌را بخورد باز نمکدان‌شکست

بعد خلیفه‌حکم کرد ، مازیار را بیاوردند. آن‌وقت قُـضاة وفقهاء وصلحاء راحاضر نمود و به‌حکم‌شرع هردو را بکشت وحکومت خانوادهٔ قارن وندان به‌مازیار ختم‌شد.
حضرت می‌فرماید : **یَوْمُ الْمَظْلُومِ عَلَی الظّالِمِ اَشَدُ مِنْ یَوْمِ الظّالِمِ عَلَی الْمَظْلُومِ**
این به‌نهایت می‌رسدوآن را غایت پدید نیست . **بیت :**

مکن تا توانی ستم بـاکسی ستم‌گر نمانـد به‌گیتی بسی

نسب ایشان بدین موجب است :

مازیار بن **قارن** بن **وندادهرمزد** بن **سوخرای** بن **الندای** بن **قارن** بن **سوخرا**.
وندادهرمزد را دو پسر بود : یکی ونداد ایزدکه قـاتل سالم است ، ودیگری را **ونداد امید** نام بودکه پدر **مضمغان** است وپدر ونداد امید را که سوخرا است فرزند دیگر بود : **ونداد اسفان** نام و سوخرا از اولاد **قارن رزم‌زن** است که‌پسر کاوهٔ آهنگر

اصفهانی بود .

بعداز قتل مازیار پسرعبدالله طاهررا به‌حکومت طبرستان فرستادندکه یك‌سال وسه ماه حکومت‌کرد تا پدرش در خراسان درگذشت . خود عبدالله برای حکومت خراسان رفت و محمد برادرش را به جای خود در طبرستان نصب‌کرد. بعد از مدتی برادر دیگر او **سلیمان** نام بیامد و والی طبرستان‌شد و محمد به‌بغداد رفت . بعداز مدتی اوراهم عزل‌کردند ومحمدبن اوس را بفرستادند .

محمداوس پسرخود احمد را به‌چالوس بنشاند و کلار را نیز بدوسپرد وخود به‌رویان بنشست ، وظلمی قوی‌آغازکرد . سالی سه خراج در رویان می‌ستاندی.یکی برای محمدبن‌اوس ، ویکی برای پسرش ، ویکی برای‌مجوسی وزیرش،تامعتصم‌خلیفه بگذشت ، ومتوکّل به‌جای او بنشست ، و او مردی بدسیرت بود . خاصّه‌باآل‌رسول . وزیری داشت خارجی‌مذهب . همیشه برسفكِ‌دماءِ آل رسول او را تحریص‌می‌نمود . متوکل شب وروز مشغول شُرب‌خمربود . وبیشتراوقات مست بودی ، وفجورش ازحدّ متجاوز بود . واواست‌که مشهد **مولانا حسین بن علی** علیهماالسلام را خراب‌کرد . وآب‌در بست . آب به نزدیك روضهٔ **حسین** علیه‌السلام رسید وبازایستاد وآن مقدار از زمین دور مرقدمطهّررا ـ که‌آب‌فرانگرفته‌بود ـ **حایر** خواندند ، وددردور منتصر خلیفه‌که‌دعوی تشیّع‌کردی و **الداعی محمد بن‌زید** در طبرستان جهت‌آن مال فرستاد وعمارت‌مشهد فرمود ، و امیرعزّالدّوله آل‌بویه مشهد مبارك **حضرت‌امیر** علیه‌السلام را درنجف ، ومشهد **حضرت سیدالشهداء** علیه‌السلام را درکربلا ، و مشهد**حضرت موسی وجواد** علیهماالسلام را در کاظمین ؛ و مشهد **حضرت عسکری** علیه‌السلام را در سُرّمَن‌رَآی عمارت بسیارفرمود و بردرحرم مطهرحضرت امیر علیه‌السلام نام خودرا نوشت ودرآنجا ثبت‌کرد : **وَكَلْبُهُمْ بَاسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ**(۱)و**ناصر** خلیفه و پسرش مستنصرامامی بوده‌اند ، وقاتل‌امام علی بن محمدتقی ،متوکل است .

۱ـ قرآن :سورهٔ ۱۸ (الکهف) آیه ۱۸ مکیة

شرح واقعه بدین موجب است :

روزی متوکل ،حضرت علی بن محمد تقی الهادی العسکری را حاضر کرد ، و برابر خود بر بالشی بنشاند ، پس در اثنای محاوره روی به علی بن محمد الندیم کرد وازاو پرسید که : شاعرترین اهل روزگار کیست ؟ جواب داد که : **بُحتُری**. پرسید: بعدازاو؟ گفت: **عُبَیدك** ولد مروان بن **ابی حفصة.**

بعدازآن روی به امام علی بن محمد الهادی کرد وگفت : یا بن عمّ الامام! شاعرترین کسی دراین عصر کیست؟ حضرت فرمود : **علی بن محمد الکوفی**. متوکل گفت: ازسخنان او در نظر مبارك هست ؟ فرمود که: آری. گفت :چه می گوید ؟گفت:می گوید:

لقد فاخرتنا من قریش عصابة ... بِبسط خدود وامتداد الأصابع

وَ انّا سلونا والشهید بفضلنا ... علیهم جهیرالصوت فی کلّ جامع

بانّ رسول‌الله لاشك جدّنا ... و نحن بنوه کالنجوم الطوالع

متوکل گفت: « ومانداء الصّوامع ، یا بن عم؟» امام فرمود که : **اَشْهَدُ اَنّ لا اِلٰهَ اِلّا اللهِ واَشْهَدُ اَنّ مُحَمّداً رَسُولُ اللّهِ ، وَاَشْهَدُ اَنّ عَلیّاً وَلِیُّ اللّهِ .**

متوکل چون این سخن بشنید بدین سبب کینه در دل بگرفت تا وقتی که گفت او را زهر دادند .

بعدازمتوکل، منتصر به خلافت بنشست و **مستعین** به بغداد گریخت ، ترکان مستولی شدند وخزانهٔ عامره را به تاراج بردند و کارخلافت به‌آخر رسید و در این عصر داعی به طبرستان خروج کرد و کیفیت آن ذکر خواهد رفت .

در ذکر احوال وشمگیر که از نتیجهٔ ارغش وهادان اند که به روزگار شاه کیخسرو ایالت جیلانات بدو مفوض می بود

و اولاد ایشان دایم الاوقات درجیلان بودند . بعضی ازمان حکومت را از

ایشان می‌ستانیدند ، ولیکن غالب بلکه دایم ، خانوادهٔ قدیم ومهتر وسرافراز بودند.
وبه‌روزگار **مرداویج بن‌زیار** درسنهٔ سیصدودوازده‌چون‌سیدابوالقاسم‌الداعی‌ولدالداعی ناصرالکبیر وفات‌یافت‌وبرادرزادهٔ او**ابوعلی الناصر** جلوس نمود **ماکان‌کاکی(۱)** را که سیدابوالقاسم‌نایب‌گرگان‌ساخته بود بعداز وفات سیدخیال‌حکومت دردماغ‌مستولی شد ، اسمعیل‌نام طفلی راکه ازسید ابوالقاسم مانده بود به‌پادشاهی برداشته با او بیعت کرد . اهالی ، ملك واورا خلاص‌کرد وسید ابوعلی را به‌مکر بگرفت ودربند کردتا چون سید ابوعلی از بند خلاص یافت با ماکان چند نوبت محاربه کرد تا وقتی که ابوعلی وفات کرد و برادر او سید ابو جعفر الداعی را بنشانیدند . اما ماکان را استیلای تامّ می‌بود .

وچون‌کار داعیان در تراجع بود، بزرگان‌گیلان ودیلمستان هریکی‌سر برآوردند وطرفی بدست‌آوردند ودعوی حکومت کردند . مقدم ایشان **ماکان بن‌کاکی** بود . با سیدابوجعفرخلاف‌کرد ، و **اسفار بن شیرویه** که یکی ازارکان دولت داعی بود ، ازاو برگشته به‌گرگان رفت . داعی ، علی‌بن خورشید را به‌ساری فرستاد. بعدازماهی اسفار به‌ساری‌آمد ، و علی‌بن خورشید را گرفته بندنهاد ، وخود به‌حکومت بنشست تا ماکان باداعی صلح‌کرد وهردو باهم به‌ساری‌آمدند . اسفار ازایشان بگریخت.چون مدتی بگذشت باز ماکان خلاف‌کرد . داعی به‌جیلان رفت ، **و اصفهبد شروین** بن رستم باوند با داعی همراه بود . اسفار دیگرباره لشکرجمع‌کرد وباهفت هزار ترك و گیل به‌آمل‌آمدند . ماکان سه روز به در شهرجنگ کرد تا **رشامرج** دیلمی با لشکر به‌مدد ماکان برسید. روزچهارم اسفار منهزم‌گشت ، وتا به‌ساری ماکان به‌عقب اوبراند واسفار به‌گرگان رفت .ماکان عزم استرابادکرد نزد **ابوبکر بن‌الیسع** صاحب‌الجیش نصربن احمد سامـانی به‌خراسان رفت. ماکان به‌ساری‌آمد واین واقعه درسال سیصد و پانزده بود .

صاحب‌الجیش چند نوبت نزد داعی فرستادکه : می‌باید بیایی که‌باتو بیعت‌کنیم.

---

۱ ــ دراصل : ماکان‌کی .

داعی باجملهٔ گیل ودیلم واصفهبد شروین به‌آمل آمدند وماکان ایشان‌را استقبال‌کرد، وبه‌اتفاق به‌ساری آمدند. اسفارچون به‌ابوبکر رسیده بود، هم درآن عن‌قریب ابوبکر نماند. لشکر اونیز با اسفار بیعت‌کردند، تا ممالك خراسان اورا مسلّم شد. چون این خبر به‌نصربن احمد رسید، قاصدی را با تشریف نزد او فرستاد، واسفار را دل قوی‌گشت. ماکان وداعی‌که اتفاق‌کرده بودند لشکر به‌ری بردند، وبر **محمد بن صعلوك** که والی ری بود تاختند. چون خبر غیبت ایشان به‌اسفار رسید با لشکر خراسان عزیمت طبرستان کرد و **ابوالحجّاج مرداویج بن زیار** که مهتر برادر وشمگیر بود و با **قراتکین سامانی** به نوکری همراه بود، از او دستوری‌خواست‌که به‌طبرستان رود. باخیل وحشم خود به‌اسفار پیوستند. چون به هم‌دیگر پیوستند از گرگان به‌اتفاق به‌ساری آمدند.

ماکان و داعی را خبرشد.ماکان به داعی‌گفت: تو به ری بنشین تا من بروم و ایشان راگوشمال بدهم. داعی قبول‌کرد وبا پانصد سوار به‌آمل رفت. اسفار رامعلوم شد ،که **ماکان** به‌ری می‌باشد، وداعی ضعیف الحال است.به‌آمل تاخت‌آورد ،وداعی به‌درِ شهر مصافّ داد. مردم ازاوبرگشتند. داعی با خاصّان خود برگردید، که به‌شهر آید. مقدّم لشکراسفار مرداویج بن زیار بود. به‌محلّهٔ علی‌آباد برسرپل به داعی‌رسید وژوبین برپشت اوزد واورا ازپشت اسب انداخت وبه‌درجهٔ شهادت رسانید، واسفاررا طبرستان مسلّم شد. عُمّال به‌هرموضع نصب نمود.

چون عدد لشکرزیاده شد، اسفار به‌ری رفت وباماکان مصاف داد.ماکان منهزم شد وبه‌طبرستان آمد. اسفار به‌ری چندان بنشست‌که لشکر را مواجب داد وباز به‌طبرستان آمد. ماکان ازاو بگریخت وبه‌دیلمستان شد، ولشکر جمع کرد. اسفار نزد او رسول فرستاد وقرار نهادکه‌آمل ماکان را باشد تا اومتعرّض سایرولایات نشود، و **آگوش** نام ترك نایب اسفار در ری بود.ظلم‌وتعدّی زیاد باخلایق نموده بود.اسفار قصد اوکرد وآگوش فرارنمودو به‌قم رفت .اسفار فرمود تا مرداویج تاخت‌کند وآگوش

هم از آنجا بگریخت و به‌اصفهان رفت. مرداویج باز آمد

در این وقت **خلیفه المقتدر بالله** بود. لشکر به ری فرستاد، و اسفار مصاف داد و ایشان را بکشت. ماکان چون به‌آمل آمد به‌عهد وفا نکرد. جمله طبرستان را بـه دست گـرفت و **حسن فیروزان** را به نیابت بنشاند، وخود به گرگان رفت وازگرگان به‌نیشابور شد، وملك الجبال اصفهبد شروین با او همراه بود، به‌خراسان ماکان را حربها دست داد، وچند نوبت حرب نمود، عاقبت اورا به‌قتل آوردند. چون خبرهلاك او به‌آمل رسید، حسن فیروزان به‌پادشاهی بنشست، وچنداوقات در آمل بود، تا **ابو علی بن اسفهانی** (۱) **و ابوموسی** که هردوصاحب ماکان بودند، دست کشیدند ولشکرهای پریشان جمع شدند، وحسن فیروزان را از ولایت به‌درکردند واز آنجا به‌دیلمان افتاد.

اسفار ازری به‌قزوین رفت که اهالی قزوین غوغاکرده می‌خواستنداورا نپذیرند بدان سبب بسیاری را بکشت، وشهرو ولایت قزوین را خراب کرد. ودرآن وقت میان مرداویج واسفار سخن درمیان آمد تامرداویج بیعت ازمردم بستاند وازقزوین به زنجان شد. واز آنجا لشکر جمع کرد و ناگاه تاخت به قزوین برد. اسفارازاو بگریخت و به ری آمد و از آنجا به قومش (۲) رفت که لشکر در دنبال می‌رفتند واز آنجا به‌راه قهستان به‌طبس افتاد. واین درزمانی بودکه‌ماکان درخراسان نشسته بود. ماکان چون ازاین حال واقف گشت براو تاخت. اسفار ازماکان بگریخت و خواست که خود را به‌قلعهٔ الموت اندازد، مرداویج را خبر کردندو لشکرخودرا به‌چهار جای کمین کرد. اسفاررا به‌طالقان بگرفتند وگردن بزدند واین واقعه درسال سیصد و نوزده‌بود.

مرداویج بن زیار بعدازاسفار، فارغ به ری بنشست، وماکان ازخراسان به‌طبرستان آمد وبا اوصلح کرد و به‌گرگان رفت. مرداویج را به‌راه گیلان به‌قزوین فرستادند. و ابوناصر را به‌ری آوردند. وخواست که به‌طبرستان آید. ماکان به‌آمل آمد. ومرداویج

۱– چنین است دراصل.

۲– **قومش و قومس** به‌هردوصورت دراین کتاب آمده است.

ناصر را به‌راه لارجان روانه کرد ، واو به‌راه دماوند برفت . ماکان به‌راه والارود (۱) پیش بازآمد وناصر ازاو هزیمت‌کرد وبسیاری ازلشکر اورا بکشت . مرداویج چون این خبربشنیدازدماوند بازگردید وبه‌ری‌شد . دراین وقت پسران بویه :**عمادالدوله، ورکن الدوله ، ومعزّالدوله** خروج‌کرده بودند ، وکرمان وفارس را به تصرّف در آوردند . و ابتدای جهانگیری‌کردند . نسب بویه بدین موجب‌است :

بویه بن فنّا خسروبن تمام بن‌کوهی بن شیره زیل‌بن شیرانشاه بن‌سیستان بن سیس جرد بن شیره‌زیادبن سناد بن بهرام‌گور .

چون‌آل بویه عزم‌گرفتن عراق‌کردند ، خبر به مرداویج رسید ، به‌بلدۀ اصفهان رفت تا تدارك این بکند . روزی در حمّام اورا به‌غدرهلاك کردند ، **وشمگیر مازیار** برادرش در ری بود . لشکر بـا او بیعت کردند . چون ملك عراق او را مسلّم شد . **شیرج بن‌لیلی دلشکری وابوالقاسم** نام را به‌طبرستان فرستاد.وماکان‌را ازطبرستان به‌درکرد. چون ماکان‌هلاك‌شد لشکراوبا**ابراهیم گوشیار** بیعت‌کردند . امیروشمگیر از ری‌لشکرکشید وبه‌آمل وساری‌آمد .

ابراهیم‌گوشیار از گرگان به‌خدمت اورسید . اورا از مهتری آن لشکرمعزول کرد . وشمگیر مدت‌ها درساری بماند ، تادرآمل‌ابوعلی خلیفه ولشکرچۀ‌بیسررا ـ‌که غلامان او بودند ـ‌بکشتند . واین‌واقعه درمحرّم سنۀ سیصد وبیست وپنج بود.وشمگیر به‌نیشابور فرستاد وبامردم‌آن ولایت عهدکـرد ، ولشکر طبرستان را به **ابی داود اسفاهی دوست** داد که به **ابی موسی بن بهرام** که به دیلمستان خلاف کرده بود جنگ‌کند ؛ ودرآمل ابوجعفرمحمد نشسته بود . ابوداود به‌آمل‌رفت ، وبه‌اتفاق‌ابو- جعفر به‌حرب‌ابوموسی باعساکرزیاد رفتند . چون مصاف دادند ، شکست برابوموسی افتاد واورا ازآن ولایت اخراج‌کردند .

دیلمان و چالوس را امیر وشمگیر به احمد سالار داد ، وابوداود را در ساری بنشاند . درآن سال‌آب تجینه رود طغیان‌کرد واکثرساری را خراب‌کرد . تادر محرّم

۱ـ دراصل: «والاروز» .

سیصد و بیست و هشت نصر بن احمد سامانی ، ابوعلی بن احمد را به گرگان فرستاد و **ماکان بن ماکان** به‌وشمگیر استدعا ومعاونت نموده وشمگیر به‌ابی داود بن اسفاهی‌-دوست‌کس فرستاد تا اورا مدد دهد، وپیاپی‌از گیل ودیلم می‌فرستاد ومدّت هفت ماه‌در گرگان جنگ بود ، عاقبت ماکان بن ماکان به‌ستوه آمد ، شیرج بن لیلی را مدد باز فرستادند‌که لشکرخراسان غالب شد . ماکان‌گرگان را بازگذاشت و به‌طبرستان‌آمد،و صاحب الجیش ابوعلی‌گرگان را بگرفت وفتح نامه نزد نصربن‌احمد سامانی بنوشت . ماکان واسفاهی به‌آمل‌آمدند وحال به‌امیروشمگیر عرض‌کردند .

در این وهله ازطرف اصفهان خبررسید‌که حسن بویه ازکرمان به ری‌می‌آید، وملك عراق می‌جوید. وشمگیر لشکر جرّار در حرکت آورد به دو منزلی ری به موضعی‌که **مشکو** می‌گویند به مقابلهٔ حسن بویه رسیدند،وبه‌محار به مشغول‌گشتند . بعداز دوساعت‌حسن بویه را بشکستند ودرعقب اوتا اصفهان براندند ، واکثر رامقیّد و مقتول ساختند. ودراین مصاف حاجب حسن بویه**شاوشتی** کشته‌آمد . وگیلاگوراکه حسن بویه گرفته داشت مردم و شمگیر باز گرفتند وبا بندی‌که داشت نزد وشمگیر آوردند ، خلاص فرمود داد . وچند روز بعداز ری به دماوند آمد وماکان‌کاکی را نزد خود خواند .

روز عـاشورا سنهٔ سیصد و بیست ونه ماکان بدو پیوست ؛ و او را حرمتی تمام داشت وبا تشریف ونواخت بازگردانید ،که به‌ساری رود.واز دماوند مراجعت نمود و به‌ری رفت ، وابوعلی صاحب‌الجیش از گرگان به دامغان‌آمد . تابه‌عراق رود و امیر وشمگیر ازری بازگشت وبه‌ویمهٔ دماوندآمد وبه‌نزد ماکان کس فرستاد تا بدو پیوندد. ماکان ابن‌عم خویش حسن فیروزان را به‌ساری بنشاندواونزد وشمگیر رفت‌وبه‌اسحق-آباد هردولشکر به‌هم رسیدند.روزپنجشنبه بیست‌ویکم‌ربیع‌الاول سنهٔ سیصدوبیست‌وسه صفها بیاراستند وحرب را آماده‌گشتند . صاحب الجیش اشارت‌کرد تا لشکرخراسان حمله به‌لشکروشمگیر بردند . وازهم بدریدند.وشمگیر هزیمت نمود.صاحب‌الجیش بالشکرخود حمله برماکان برد . ماکان ثبات قدم نموده هزار و چهارصد نفرازگیل‌و

دیلم که لشکر او بودند کشته گشتند ، و بیست نفر ترك به یك بار تیرها به ماکان رسانیدند و اورا ازاسب جدا کردند و به قتل آوردند ، و بسیار ازمعارف دیلم را محبوس کرده با سر ماکان بن ماکان به بخارا فرستاد .

وشمگیر منهزم گشته به لارجان رفت ، واز آنجا به آمل آمد . چون خبر قتل ماکان به حسن فیروزان رسید قبیلهٔ خودرا جمع کرده با وشمگیر یاغی شدکه وشمگیر به سرماکان رفت . واو را از دست بازداد . امیر وشمگیرچون چنان دید ، شیرج بن لیلی را به حرب حسن فیروزان به ساری فرستاد. حسن فیروزان بگریخت و به استراباد آمد . وشمگیر لشکرخود راآماده کرده ودرعقب حسن فیروزان به استراباد رفت. حسن فیروزان بگریخت و به عراق رفت و به صاحب الجیش پیوست . عراق مسخّر گشته بود . وشمگیر درگرگان مقام ساخت .

حسن فیروزان وصاحب الجیش بالشکربسیار به طبرستان آمدند . وشمگیر ثبات نمودوازجای برنخاست . قضا را درآن میان خبر رسیدکه **نصر بن احمد** وفات کرد ، و **نوح بن نصر** به جای او بنشست صاحب الجیش همان روز باوشمگیر صلح کرد و برفت، وحسن فیروزان نیز همراه بود تا در میانهٔ راه بخارا فرصت یافت وصاحب الجیش را به مکر بکشت ، ورخت وبنهٔ اورا غارت کرد و به گرگان آمد ! واین واقعه درسنهٔ سیصدو سی ویك بود .

امیر وشمگیر طبرستان را باسپاهی دوست سپرد ، وخود به ری شد ، تادرهمین سال حسن بویه ازاصفهان به قزوین آمد ، وشمگیراز ری به مصافّ او قیام کرد ،**شیر - مرد** نامی و **گردگیر** نامی ـ که‌ازاعیان لشکری او بودند ـ روز رزم ازاو برگشتندو به حسن بویه پیوستند . وشمگیر بترسید ومنهزم شد . وتا به طبرستان دنبال او رفتند و به هیچ جای مقام نکردند. حسن بویه ازعُمّال وشمگیر به شکنجه‌وزجرمال، طلب کرد .

چون وشمگیر به آمل رسیدحسن فیروزان به موضعی ـ که **دولار** می خوانند ـ لشکر جمع کرد. وشمگیر لشکر کشیده آنجا رفت ، و حسن فیروزان به کنار دریا در بندی بساخت و باستاد . و شمگیر اسب در دریا انداخته بر ایشان حمله برد . وابوالقاسم

ابن ابوالحسن را بگرفت و گردن زد . حسن فیروزان از او بگریخت ، و پناه با **مازیار بن جستان** کرد . وشمگیر به‌آمل آمد ومقام کرد . وحسن فیروزان از آنجا به‌رویان آمد . وپناه به‌استندار برد . وچون وشمگیر خبر یافت تاخت برسر ایشان برد . حسن فیروزان به‌لارجان افتاده و از آنجا خبر رسید، که حسن فیروزان به‌استراباد رفت وبه قلعهٔ کجین شد و بنشست .

وشمگیر از آمل رو به گرگان نهاد، وچون آنجا رسید ، حسن بویه ازری به‌آمل آمد واز آمل به‌استراباد رفت. حسن فیروزان از قلعهٔ کجین به‌زیر آمد وبدو پیوست وهر دو به‌گرگان رفتند ، وباوشمگیر مصافّ دادند ، وهزیمت کردند تا وشمگیر به نیشابور افتاد ، واصفهبد شهریار ملك الجبال پیش حسن بویه آمد وملك طبرستان را به‌او تسلیم نمود . حسن بویه ، **علی بن کامه** را آنجا گذاشت وبه‌عراق رفت و به‌ری بنشست تا استندار ابوالفضل ، ثایر علوی را بیاورد وبه‌چالوس بنشاند . مردم او براوجمع شدند. خبر به‌حسن بویه رسید. استندار ابوالفضل محمد بن الحسن المعروف به**ابن عمید** را با لشکر به‌آمل فرستاد تا علی بن کامه رامدد کند ، واستندار ابوالفضل وثایر علوی وتمنجاده باآل بویه مصاف دادند ، ولشکر بویه را هزیمت دادند . وعلی بن کامه بگریخت و به‌ری شد.

استندار ابوالفضل وثایر بالله علوی به‌آمل آمدند . ثایر به‌سرای سادات به**مُصَلّی** رفت واستندار به **خرمه زر** بالای آمل نزول کرد . بعداز مدتی نزاع مابین ایشان پیدا شد . استندار به‌ملك خود رفت وعلوی به‌گیلان رفت . حسن بویه ، حسن فیروزان را لشکرداده به‌طبرستان فرستاد و دراثنای آن مادراو ـ که درری رنجور بود ـ وفات یافت . حسن بویه چنانکه رسم ملوك است اورادر تابوت نهاده به‌آمل فرستاد ودفن فرمود . جمله طبرستان به‌حکم حسن فیروزان درآمد ، وابوجعفر برادر ماکان ثانی را به‌ساری بنشاند وخود به‌گرگان رفت .

وشمگیر از نیشابور پیش پسر نوح فرستاد ، وازاو مدد خواست. پسر نوح جمعی را به‌مدد او فرستاد . وشمگیر به‌گرگان آمد . حسن فیروزان شب بگریخت وتمام

لشكر او نزد وشمگير شدند . حسن فيروزان به‌قلعهٔ كجين آمد . وشمگير برآن ولايت مستولى گشت ، ونوّاب به‌هرموضعى بنشاند . درتاريخ آل بويه نوشته‌اندكه : درعراق وحجاز ونواحى شام ايشان مستولى بودند ، وپاى ايشان به‌بغداد بود .

اميرحسن بويه كه پدر عزالدّوله بود ، به نيابت برادر خود معزّالدوله به‌رى نشسته ملك عراق را درتصرف داشت . چون حال مراجعت وشمگيراورا معلوم گشت، بالشكر عرب وعجم وتجمّل شاهنشاهى روى به طبرستان نهاد به‌حيثيّتى كه اهل‌ولايت هرگز چنان نديده بودند ، وشمگير ازصلابت‌او بگريخت وبه ديلمستان رفت وديالمه ازبيم آل بويه او را حمايت نكردند ، وقبول ننمودند . حسن بويه به‌چالوس رفت .

وشمگير ازديلمان پناه‌باالثاير باللّٰه برد ، واو را قبول فرمود ودر **هوسم** مقام داد . حسن بويه ازچالوس بازگشت وبه‌آمل آمد ويك‌ماه مقام‌كرد . خبر وفات برادرش على بن بويه بدو رسيد. طبرستان را گذاشت و به‌عراق آمد . وشمگير با ثاير باللّٰه و بسيارى گيل وديلم به‌آمل خراميد . وشمگير به‌ولايت طبرستان نايبان خودفرستاد و اهل ولايت روبدونهادند . ثاير را به‌آمل بگذاشت و او به‌گرگان رفت .

شيرج بن ليلى و وردانشاه ديلمى با ابوالحسن كه برادر ناصر بود اتفاق كردند ، و**محمددهرى** نيزاز ثقات ثاير بود ، وهم با ايشان يار شده از نوكران ثاير بسيارى بكشتند . ثاير چون چنان ديد ازآمل به‌شب بگريخت وبه ديلمان رفت.وآن جماعت‌شهر آمل‌راغارت‌كردندوهمچنين مجادله‌بود تا به‌عهدركن‌الدولهٔ ديلمى كه‌به‌رى حاكم شده بود با وشمگيرخلاف كرد ولشكر به‌گرگان فرستاد. وشمگيرازاو بگريخت وازراه نسا و باورد به مرو رفت .

منصوربن‌قراتكين كه ازقبل نوح والى مرو بود ، به‌اتفاق به‌نيشابورآمدند ،و به‌محمدبن‌عبدالرزاق ـ كه‌برمخالفت نوح‌درنيشابوربودبتاختند او بگريخت ونزد حسن فيروزان به‌گرگان‌رفت.منصور و وشمگير به‌طوس رفتند . وقلاع اورا بگرفتندواولاد واحشام او را به‌بخارا فرستادند ، ودرشوال سال سيصدو سى و هفت به‌گرگان رفتند. پسرعبدالرزاق به‌رى نزد ركن‌الدوله رفت . وبعدازآن منصور باحسن‌فيروزان‌صلح كرد،

وبا وشمگیر خلاف کرده به‌نیشابور آمد. وشمگیر شکوه نزد امیر نوح فرستاد و به‌اندك مدت دراین اثنا منصوروفات کرد وابوعلی را سپهسالاری خراسان دادند. درسنهٔ سیصدو چهل ودو درنیشابور آمد، و از آنجا باوشمگیر به‌ری رفت وپنج ماه رکن الدوله را دربندان دادند. عاقبت ابوعلی بارکن الدوله صلح کرد به‌قراری که هرساله دویست‌هزار دینار زر از ری به‌بخارا فرستد.

این صلح نوح راناملایم بود. وشمگیر نیزشکایت فرستاد ونوح سپهسالاری از ابوعلی بستاند وبه **ابو سعید بکر بن مالك** داد. باز رکن الدوله خلاف بسیار بنیاد کرد. ونام نوح را ازخطبه برداشت. نوح درسنهٔ سیصد وچهل و سه فرمان یافت. فرزند او **عبدالملك** به‌جای پدر بنشست وبا ابوعلی همچنان بی‌عنایت بود. عبدالملك ابوسعید بکررا با لشکر تمام به‌نیشابور فرستاد. ابوعلی ازنیشابور به‌دامغان رفت. رکن الدوله چون خبرابوعلی بشنید ازراه **وندا هرمزکوه** به طبرستان آمد. وابو علی ازراه **شهریار کوه** بدو پیوست و با هم ملاقات کردند. رکن الدوله ابوعلی را نوازشها نمود، وبرادر خود را به‌درگاه خلافت پناه فرستاد. والتماس خراسان کرد. کرد. ملتمس مبذول افتاد، ونشان به‌اسم ابوعلی نافذ شد، اما به‌حکم قضا ابوعلی در آن حالت وفات یافت. لشکرخراسان مراجعت کرده به‌ابوسعید بن بکرپیوستند، واو به ری آمد، وشمگیر در خصومت بارکن‌الدوله مبالغه می‌کرد، اما سود نداشت، تا عبدالملك نوح نیز بگذشت، ومیان امراء واعیان خراسان نزاعها برخاست ومدت متمادی شد. وشمگیر درگرگان بود. با والی ری رکن‌الدوله منازعت می‌نمود، و التجاء به‌خاندان‌منصوربن نوح‌می‌برد. تاامیرمنصور به **محمد بن ابراهیم سیمجور** نامه نوشت که‌وشمگیر را معاونت نماید. چون رکن‌الدوله ازآن خبریافت به‌غایت مضطرب شد، وبه بغداد وفارس فرستاد، وازبرادر خود مدد خواست. درسنهٔ سیصدو پنجاه وشش ابوالحسن سیمجور ازخراسان به وشمگیر پیوست وعازم ری شد.

درگرگان روزی قضارا وشمگیرخواست که سوار اسب شود، منجّمان-چون‌روز نحس بود-منع کردند. او نیز توقّف کرد. اول شب همان روز برای تفریح به‌طویله

رفت که روز نحس گذشته است . فرمود اسب سیاه خوبی را ــ که در آنجا بود ــ زین کرده برآن سوار شد . چون اندك راه برفت ، سخن منجّمان به‌خاطر آورد ، باز گشت. قضارا گرازی ازمیان نی برخاست و برشکم اسب وشمگیر زد ودوپاره کرد. وشمگیراز اسب بیفتاد وازگوش وبینی اوخون روان شد وفرمان حق یافت ، واین واقعه درمحرّم سیصد وپنجاه وهفت بود .

عروس مُلْك ، نکو روی دختری است ، ولی
وفـا نمی‌کند ایـن سست عهد بـا دامـاد
نه خود سریر سلیمان به بـاد رفتی و بس
که هرکجا که سریری‌است می‌رود بر بـاد

بعد از وفات وشمگیر ، بزرگان واعیان با پسراو **امیرقابوس بن‌وشمگیر** بیعت‌کردند ، و ابوالحسن‌سیمجور اورا معاونت نمود ، وبرادرش‌که بزرگتراز او بود **بیستون** نام به‌طبرستان بود ، چون خبر بدو رسید به‌گرگان آمد و به‌سیمجور پیوست، وخیل وحشم ومعارف وشمگیر اغلب بدوپیوستند .

ابوالحسن سیمجور قابوس را تقویت می‌کرد. بیستون چون این حال‌مشاهده کرد ، ازسیمجور دستوری خواست‌که به‌طبرستان رود وازآنجاکارحشم راست‌کند ،و به‌ری رود . چون نزد رکن‌الدوله کس فرستاد واورا اطاعت نمود ، وچون ابوالحسن دانست‌که‌کار نظام پذیرفت به‌نیشابور بازآمد . واین درسال سیصدوشصت بودکه‌رکن الدوله در ری‌فرمان یافت ، وپسران، هریکی ولایت‌را ــ که بدیشان نامزدکرده بود ــ متصرّف‌شدند. مثل **عزّالدّوله فنّا خسرو** ــ که‌مهتر بود ــ درفارس بنشست. **مؤیّد الدّوله** در اصفهان بود ، **و فخر الدوله** درهمدان.اما فخرالدوله دخترزادهٔ حسن فیروزان بود عمّ دخترماکان ، وآن دوبرادر ازمادر دیگر بودند .

عزالدوله بدان‌قسمت راضی نبود.ازفارس لشکر به‌عراق‌آورد. چون فخرالدوله مقاومت نتوانست‌کرد ، بگریخت . به‌طبرستان‌آمد و به‌گرگان رفت،وباشمس‌المعالی

امیرقابوس بن وشمگیر ملاقات کرد. واودر تعظیم وتکریم او آنچه امکان داشت به تقدیم رسانید. عزالدوله ومؤیّدالدوله نزد قابوس فرستادند، که اورا نزد ما بفرست که ما یك ساله مال ری به‌تو دهیم والّا جنگ راآماده باش که اینك می‌رسیم. قابوس جواب درشت فرستاد وتمسّك به‌شمشیر وزوبین کرد.

عزالدوله چون این سخن بشنید عساکر بی‌حدّ جمع کرد، وبه‌مؤیدالدوله‌داد واورا به‌گرگان فرستاد. شمس‌المعالی امیرقابوس و فخرالدوله هرچند به شجاعت و جلادت شهرتی داشتند، چون مؤیدالدوله درآمد تاب مقاومت نیاوردند، به‌ناچار فرارکردند. هردو به‌هزیمت نزد **امیرتاش** رفتند. و تاش احوال ایشان را به‌بخارا نزد **امیر نوح** نوشت. امیرنوح جواب دادکه ایشان را معاونت نماید، تاش لشکر جمع‌کرده به‌گرگان‌آمد، باامیرقابوس وفخرالدوله‌و **فایق** را به راه قومش‌بفرستاد. مؤیدالدوله درشهر گرگان حصارکرد.

قابوس وتاش وفایق‌مدت‌دوماه درمجادله قیام می‌نمودند؛ ودرگرگان‌قحطی‌پیدا شد. تا دراین وقت خبر وفات عزالدوله به مؤیدالدوله رسید واین سخن را فاش نمی‌کرد. مؤیدالدوله با فایق تبانی‌کردکه چون او به‌جنگ رود، فایق بگریزد! فایق فرارکرد وبگریخت.قابوس وتاش وفخرالدوله‌بماندند وبالضروره منهزم شدند و به‌نیشابور رفتند.

در این زمان دیلمان به‌تصرّف اودرآمد. فیروزان بن‌حسن فیروزان دردیلمان به‌فرمان فخرالدولهٔ دیلمی بود، وبه‌ولایت ری وقومش برادرفیروزان نصربن‌الحسن فیروزان حاکم بود. وازاین واقعه خلل فاحشی برملك سامانیان واقع شد.

ابوالحسین عتبی که در بخارا وزیر بود – به‌اطراف نامه فرستاد تابه‌خراسان به‌نزد امیرقابوس‌جمع شدند،وبردفع مؤیّدالدوله مدد نمایند. برامر امتثال نمودند. امیرقابوس وفخرالدوله وامیرتاش همراه بودند. قضا را دراین اثناجمعی اتفاق‌کرده باملازمان خاصّ او،ابوالحسین عتبی را به‌قتل‌آوردند، واز این سبب آنچه درخاطر

داشتند ، باطل شد و دربخارا ازترکان فتنهٔ عظیمی برپاشد. بدین جهت امیرتاش را به بخارا بردند، و کشندگان وزیر را به‌دست آورده بکشتند، و به وقت غیبت تاش، ابوالحسن سیمجور و پسرش ابوعلی از خراسان به قابوس کس فرستادند که :اگر با ماموافقت نمایی ، خراسان را به‌دست فروگیریم ، و باز نگذاریم که امیرتاش بدین ولایت آید . فایق اجابت کرد .

ایشان به نیشابور آمدند ، و از آنجا به مرو شدند تا تاش را باز با لشکر تمام به‌خراسان فرستادند . جماعت زیادی در میان افتادند و آنها را صلح دادند به‌قراری که بلخ فایق را باشد و نیشابور تاش را و هرات ابوعلی سیمجور را و جمله مطیع نوح بن منصور. وعبدالله بن عزیز را وزارت دادند . با امیرتاش بد بود . اول کار او آن بود که تاش را عزل کرد و ابوالحسن سیمجور را سپهسالاری خراسان داد ، و در این میان مؤید الدوله وفات کرد . و **صاحب اعظم اسمعیل بن عبّاد** به‌فخرالدوله کس فرستاد ، و او را طلب نمود . فخرالدوله اول از نیشابور به‌گرگان رفت. آن ولایت را ضبط نمود ، و از آنجا به‌ری رفت و به‌تخت بنشست ، بعداز آن فخرالدوله به امیر تاش نامه‌ها بنوشت که این همه ممالك از آن تو خواهد بود ، و لشکر بسیار به‌مدد تاش فرستاد . و بعداز آن فیروزان بن‌الحسن را با دوهزار مرد دیگر از دیلمان مدد فرستاد .

سیمجور به‌کرمان نزد ابوالفوارس پسر سعدالدواله فرستاد و دوهزار مرد آورد ، و تاش باحشم بسیار به‌نیشابور آمد و حرب در پیوستند تا آخر امیرتاش منهزم شد و به گرگان رفت . فخرالدوله به صحرا آمد . وسرای که آنجا بود به‌امیرتاش واگذار کرد با فرش و اوانی و خزانه و سلاح خانه و غیرهم ، و تمامی ولایت گرگان و **دهستان** و **آبسگون** را به تصرف امیرتاش بگذاشت و خود به‌ری رفت .

دانی کرم کدام بود؟ آن که هرچه هست
بدهی به‌هرکه هست و نخواهی جزای خویش

و باز هرروزه فخرالدوله از ری جهت امیر تاش نعمتی می‌فرستاد تا سه سال در ری بماندند . بعداز آن امیرتاش ، **بوسعید شبیلی** را به‌ری فرستاد و لشکر درخواست تا به‌خراسان رود . فخرالدوله **اسفار بن کردویه** را با سه‌هزار مرد به‌مدد او فرستاد و

چون به قومش رسیدند ، نصر بن الحسن فیروزان ایشان را میهمان کرد. و چون مست شدند، جمعی که ساخته وآماده کرده بودند درآمدند و ابوسعید اسفار را بکشتند !

چون فخرالدوله از این حال خبر گشت ، نزد امیر تاش نوشت که تا اوّل به قومش آید و نصر را جواب کافی بدهد . بعد از آن به جانب خراسان روان گردد. وچون نصر خبر یافت نزد امیر تاش به التماس و تضرّع کس بفرستاد و عذرها خواست. امیر تاش به فخرالدّوله شفیع شد تا از سر جرم او بگذشت. و **بهاءالدوله** در شعبان ۳۸۱ **الطایع بالله** خلیفه را بگرفت ودر بند کرد وقادر خلیفه را به مسند خلافت بنشاند .

فخرالدوله از برادرزادهٔ خود آزرده بود . از ری به خوزستان رفت و به بصره لشکر فرستاد ومدتی در گفت وگوی بود ، و در این مدت در گرگان وبای سختی افتاد وامیر تاش وبسیاری ازمردم او بمردند .

دراین مدت امیر قابوس شمس المعالی قریب هجده سال درخراسان بماند و بر انقلاب حالات وتصاریف ایام وحوادث روزگار مصابرت می نمود . اما در مروّت و علوّ همت هیچ نقصانی نداشت وطراوت حال ورونق احوال او کم نشد؛ وهیچ کس از امراء خراسان نبود که مورد احسان ومشمول امتنان او نگشته بودند . و در این مدت ملوك آل سامان می کوشیدند که اورا به مقرّ عزّت و جلالت به مراد او برسانند .اما به سبب نزول عوارض ؛ تیر تمنّای ایشان به هدف مراد نمی رسید . و او چون کوه بر زحمت عواصف و صدمت زلازل مصابرت می کرد ، و دانست که اضطراب در محنت جز تعب و محن نمی افزاید. **بیت** :

شبی خوش هر که با جانان به روز آرد بسی شب روز گرداند به تاریکی وتنهایی

چون **امیر ناصرالدین سبکتکین** به خـراسان رفت،و ابو علی سیمجور را از خراسان به درکرد و به ملاقات امیر قابوس ارتیاح نمود و خواست که به معاونت او قیام نماید ، سفر بلخ در پیش آمد ومنع آن قصدکرد تاکار ابو علی به زوال رسید.و به سبب آن دگرباره ابوالقاسم سیمجور به خراسان عود نمود ، وبا قابوس ملاقات تازه کرد و با هم الطاف و اعطاف بسیار نمودند . و فخرالدولـه را لشکری فراوان بود ، تـا

ناصرالدین نزد ایلک خان فرستاد و ده‌هزار سوار مدد طلبید ، تا به امیرشمس‌المعالی دهد و خود به بلخ رفت . و تدبیر موافق تقدیر نیفتاد و امیر ناصرالدین قبل از وصول رسول به دار البقا پیوست . **عربیه** :

بِجَدٍّ لا بِجَدٍّ کُلُّ امْرٍ   فَما جَدٌّ بِلاجِدٍّ مُجِدٌّ

بیت:

آن میسّر شود به‌کوشش وجهد   که قضا بخشد و قدر خواهد

سلطان‌محمود جهت واقعهٔ پدر و تشویش حال غزنه از آن مهمّ بماند ، تا چون فخرالدوله نیز وفات یافت . ابوالقاسم که در قومش بود نزد قابوس کس فرستاد و از خلوّ عرصهٔ ولایت خبرداد و اورا بخواند تا ولایت تسلیم کند. و از ری فیروزان بن‌الحسن را به جرجان فرستاد بودند با لشکر بسیار . چون قابوس به جرجان نزدیک رسید .از آنجا مکتوبی به ابوالقاسم سیمجور آوردند که ولایت قهستان به او رجوع شد. قابوس را درراه بگذاشت و به اسفراین شد ، وشمس‌المعالی به خجالتی چنین بازگردید و به نیشابور آمد . وچون دانست که کار آل‌سامانیان روز به روز درنقصان است واز هر گوشه وهمی و از هر طرف ثُلمه‌یی حادث می‌شود از ایشان طمع برگرفت و به‌تدبیر کارخود مشغول شد .

اصفهبد شهریار بن دارای بن رستم بن شروین را به نواحی شهریار فرستاد تا آن ولایت رامستخلص گرداند ؛ و با **رستم بن المرزبان** که ـ خال مجدالدوله رستم بن فخرالدوله بود ـ اصفهبد به مصافّ درآمد واورا بشکست و از لشکر وی غنیمتی بسیار حاصل کرد ، و خطبه به نام شمس‌المعالی فرمود خواندند . و **باتی بن‌سعید** در میان جمعی از لشکرگیلان در رستمدار مقیم بود ، و با ایشان به ظاهر تودّد می‌نمود ، اما به باطن در هواداری قابوس سعی می‌نمود و نصربن‌الحسن فیروزان به سبب قحطی که دردیلم حادث شده بود به رستمدار آمد و اصفهبد ابوالفضل استندار را بندکرد، وچندان در قیدگذاشت که وفات یافت و **باتی** با نصربن‌الحسن محبّت بنیاد نهاد ومتوجّه آمل شد

وحاجب ابوالعبّاس با لشکری درآمل آمد . چون مقاتله کردند ابوالعباس به‌هزیمت رفت،وایشان آمل را متصرّف گشتند و **باتی** آن‌حال را به امیر قابوس‌خبرداد و طاعت او اظهارکرد ، تا **باتی** درآمل از نصر جدا شد و به استراباد رفت‌واظهارمحبّت‌قابوس کرد تا از لشکرگیلان‌هرکه بر ولای‌شمس‌المعالی به‌اصفهبد نوشت که به‌**باتی**‌پیوندد، همچناق به باتی پیوست .

چون فیروزان‌بن‌الحسن خبر اجتماع و اتفاق ایشان شنید به محاربه ومجادلهٔ ایشان قیام نمود . جنگ‌عظیم‌کردند چنانچه نزدیك بودکه باتی شکسته شود .جمعی ازکُرد و عرب‌که لشکری فیروزان بودند به شعار شمس‌المعالی ندا کردند و به باتی بگرویدند . فیروزان منهزم‌گشت . لشکرباتی در عقب او تاختند تا اورا بگرفتند و روی به جرجان نهادند درهمان موضع‌که **سالارخرکاش**که ازجملهٔ اقارب قابوس‌بود به مقاومت ایشان باستاد و چون این بشارت به شمس المعالی امیر قابوس رسانیدند ، بدانست‌که روز محنت بسری (۱) شد وروزگار اقبال روی نمود . **بیت :**

آخر این‌تیره شب‌هجر به‌پایان آمد آخراین درد مرا نوبت درمان‌آمد
چندگردم‌چوفلك‌گردجهان‌سرگردان آخر این‌گردش من‌نیز به‌سامان‌آمد

قابوس روی به جرجان نهاد ودر شعبان سنهٔ سیصد وهشتاد وهشت درمسندملك خود متمکّن شد ، و چون آن لشکر به انهزام به ری رفتند ملامت بسیار یافتند . **ابوعلی‌حمویه** ـ که‌وزیر بود-ده‌هزارمرداز ترك وعرب‌ودیلم فراهم‌آورد،و **منوچهربن قابوس** که نزد ایشان بود **بااسفاربن‌کردویه‌و ابوالعباس‌بن‌جاتی‌وعبدالملك‌بن ماکان** و **موسی بن حاجب** و **بیستون بن تجاسف** و **کناربن فیروزان‌ورشاموج** به طرف جرجان روان‌شد. **بیت :**

همه مردان مرد با فرهنگ همه شیران تند درگه جنگ

و این جماعت ارکان دولت دیالم بودند . چون به ولایت شهریـار رسیدند . شمس‌المعالی دل‌به مقاومت ایشان نهاد و امید به عون باری‌تعالی واثق داشت وابوعلی

۱ـ چنین است در اصل : بسری ؛ نه «سپری» .

حمویه به نصر بن حسن فیروزان نوشت و گفت : چون قرابت تو بامجدالدوله مستحکم است عقل چنان اقتضا می کند که مدد و معاونت دریغ نداری ، و ولایت قومش را نیز به تو رجوع می‌رود . ونصر بن الحسن بدین لمعه بر برق‌منخدع گشت و کوچ کرد. چون به ساری رسید ، راه جرجان‌را ازجانب چپ بگذاشت وازجانب راست برفت . چون نزدیك قومش رسیدسرِّ ضمیر خود را اظهار کرد واندیشه‌یی که درباب مطاوعت مجدالدوله‌دردل‌داشت، بااتباع خود در میان نهاد ، وکلمهٔ مختلفه برزبان راند.

جمعی به ولایت استندار رفتند و بعضی میل‌جرجان کردند، ونصر با بقایای‌لشکر به قومش رفت و به ابوعلی حمویه‌کس فرستاد و از او قلعه‌یی درخواست کردکه بدان مستظهرشودو رحل‌وثقل خودآنجا برد. **قلعهٔ جومندرا** بدودادند ، واورخت وبنهٔ‌خود راآنجا برد . وچون ابوعلی‌آن رخت را مشاهده‌کرد و از اثرشرّوغوایل نصرآگاه‌شد، روبه‌ساری نهاد وبرعزم جرجـان روانه شد . وچون بدانجا رسید ، منوچهر قاصدی به‌سرقاصدی به‌نزد پدر فرستاد . واز معرض عقوق واهمال حقوق تجاوز ننمود وعذر خواست،ودراین‌وقت ابوعلی ازبیستون بن‌تجاسف به‌سبب قرابت او اندیشیده به‌مخالفت مستعدّ شد ، تا قابوس اوراگرفته به‌ری فرستاد ، وخود به‌جرجان رفت . وبرظاهرشهر به‌جانب مشهد داعی فرودآمد ، واصحاب شمس‌المعالی قابوس دل برمقاومت نهادند و ازبام تا بشام می‌کوشیدند ودوماه‌متوالی مابین ایشان‌جنگ می‌بود تا درجرجان‌قحطی برخاست ، و طعام نایافت شد . لشکر خصم ازجانب مشهد به‌سبب قلّت زاد به‌جانب **محمدآباد** نبشتند ، تا ازطرف **چناشك** علوفه‌به‌دست‌آورند ، وبه‌سبب تواترامطاراز طلب علوفه وزاد بازماندند ، وطوفانی برخاست .

چون اصحاب قابوس ایشان‌را درآن محنت دیدندازحصار به‌درآمدندوازمطلع فلق تامقطع شفق به‌حرب‌وقتال اشتغال نمودند، ویك‌هزار وسیصدمرد را ازایشان‌بکشتند و **اسپهسالار بن گورنگیج** و **زرهوای** و **جستان بن‌اشکلی وحیدربن سالار** و **محمد بن وهسودان** را اسیر بگـرفتند . و از حشم وخیل ایشان غنیمتهاگرفتند و شمس‌المعالی امیرقابوس شکرباری تعالی به‌تقدیم رسانید . وچون ابوعلی حمویه از

آن هزیمت به قومش رسید به‌نصرفیروزان نامه نوشت‌واورا بر سبیل استعجال پیش‌خواند وکوچ کرد وبه‌جانب ری رفت . نصردرسمنان به‌ابوعلی رسید . درآنجا توقّف‌کردند . ونزد مجدالدوله فرستادند ، جهت مدد ، تابعداز مدتی **پسرسبکتکین** حاجبی را با ششصد سوار ترك به مدد او فرستاد . قابوس **باتی‌بن‌سعید** را به محاربت ایشان روانه کرد . وبه‌اصفهبدشهریار نامه نوشت‌تا درصحبت اومنتظم شود. **باتی** روی به‌نصرآورد وبه‌شرایط تحفّظ وتیقّظ قیام ننمود . نصر به‌پیش‌باز او رفت ، وسرراه رانگاه‌می‌داشت. ناگاه باتی بر وی برسید ، و از مکایدنصرغافل بود ، ولشکر متفرّق درعقب بودند . باتی زمانی محاربه‌کرد وآخرمنهزم شد ، وبرفت . واین‌فتح نزد مجدالدوله وقعی‌تمام داشت،ومکان ومنزلت اومعمور وافزوده‌گشت. مجدالدوله خال خود **رستم‌بن‌مرزبان** را با سه‌هزار مرد به‌مدد او فرستاد ، واصفهبدی نواحی شهریار را بدو حواله‌کرد . نصرتادماوند به‌استقبال او بیامدو ولایت رامستخلص گردانید واصفهبد شهریار به‌ساری رفت وبه‌منوچهر بن شمس‌المعالی امیر قابوس التجاکردو از نواحی **فریم** نقصانی غلّه پیدا شدکه تردّد لشکر ازچه‌بیرون واقع شده بود . نصرازاین سبب ازرستم بازماند ، وازمصاحبت او دورگشت .

اصفهبد،چون رستم رااز مددنصرخالی‌یافت، براوتاخت ، واو را ازولایت‌بیرون کرد . واو به‌ری رفت ودرآن ایام ابونصربن محمود الحاجب پیش شمس‌المعالی‌آمده بود . شمس‌المعالی او را به مقابلهٔ نصر فرستاد . چند نوبت برنصردوانید تا سپاه او را متفرّق ساخت ، ونصربه هزیمت تمام به‌سمنان افتاد و منکوب ومخذول ماند . بعداز آن مجدالدوله وشمس‌المعالی با هم صلح کردند وخواستندکه نصررا در بندآرندتا در فتنه مرتفع گردد .

نصرخبریافت‌که **ارسلان هندوبچه** والی قهستان‌ــ‌که ازامرای سلطان محمود غازی بود ــ برسرابوالقاسم سیمجور تاخت‌آورد ، واورا به‌ولایت **جناباد** انداخت .در حال نزد او رفت و او را برقصد ری تحریض نمود . ابوالقاسم سیمجور بدین وسیله

فریفته شد ، و تاخوار بیامد. لشکر ری به محاربت او آمدند . چون صولت آن شیران را بدیدند خجل و پشیمان شدند و خایباً و خاسراً باز گشتند . شمس المعالی جمعی عساکر را به‌مقابلهٔ ایشان فرستاد تا حواشی ولایت را از تعرّض ایشان نگاه دارد. ایشان ناامید شده روی به‌سلطان محمود نهادند ، و نصر مدتی ملازم درگاه بود . سلطان ، ولایت **بیار و گُمندار** را بدو داد، و آنجا قرار گرفت. وچون عرصهٔ آن ولایت تنگ بود، قناعت نتوانست کرد ، و اضطراب می نمود، تا از ری اورا به‌انواع حیلت بفریفتند و به‌کمند مکر به‌جانب خود کشیدند. و به‌حبل اسارت محکم ببستند و به **قلعهٔ استوناوند** فرستادند .

شمس المعالی به‌استخلاص قِلاع آن نواحی پرداخت و جملهٔ آن را به تصرف درآورد.

اصفهبد شهریـار در اثنای این حال، سلسلهٔ این محبّت را بجنبانید و به‌کثرت لشکر و اموال مغرور شد، و از ری، رستم مرزبان را با صنادید دیالم به محاربت او فرستاد . و **بیستون بن تجاسف** را که قبل از این به‌تهمت موالات قابوس گرفتار شده بود با جملهٔ آن لشکر بفرستادند و اصفهبد را بشکستند و اسیر بگرفتند .

رستم بن مرزبان به دعوت قابوس نداکرد، و به‌سبب وحشتی که از اهل ری داشت خطبه به‌نام شمس المعالی فرمود خواندند ، و احوال خود به‌قابوس عرضه کرد ، و بیستون به‌وصول ولی نعمتی خود خوش دل شد ، و مملکت گیلان با سرها به‌مملکت جرجان و طبرستان مضاف سایر مملکت ، ممالك او گشت. شمس المعالی گیلان را به‌فرزند خود منوچهر داد . حدود رویان و چالوس و استندار به‌کلی مستخلص کرد .

شمس المعالی با سلطان محمود غازی به‌عهد و پیمان متابعت کرد ، و رسولان بفرستاد ، و موالات و مصافات نمود و به‌عدل و داد ، ممالك خود آراسته گردانید.

ذکر خاتمت کار شمس المعالی قابوس بن وشمگیر و حکومت

منوچهر بن قابوس بن وشمگیر شمس المعالی

هرچند عـادل بود ، امّا بی حدّ سیاست می کرد ، و بدخوی بود . چنانچه از

سطوت اوهیچ کس ایمن نبود.وازامراء وخدم وحواشی خود بسیاری را به‌قتل آورد ، ودلها ازاو نفرت یافته بود ، تاتمامی مردم به‌خلع طاعت اویك دل شدند واو ازجرجان به **معسکرچناشك** تحویل کرد ، واز اندیشهٔ مفاسد ایشان بی‌خبربود، تاشبی به پیرامن قصراو درآمدند، وفروگرفتند،واسباب ومراکب اورا فروگرفتند وغارت کردندوخواص به مدافعت اوبرخاستند تا از مضرت او ایمن گردند ، و چون مقصود قوم حاصل نشد به‌جرجان رفتند و به‌تغلّب و تطاول شهر را فروگرفتند . وامیرمنوچهررا ازطبرستان بخواندند، وچون او حال راچنان دید ، تاتدارك آن حال بکند ، بدان مبادرت‌نمود. چون به‌جرجان رسید لشکررا آشفته دید وکار از دست رفته ، طبقات لشکری بدو پیغام دادندکه به‌خلع وعزل پدر با ما موافقت نمای ، تا همه به‌رغبتی صادق خدمت ترا کمربندگی ببندیم واگرنه به‌دیگری بیعت خواهیم کرد . امیرمنوچهر به‌جز مدارا چاره‌یی ندید ، تا مادّهٔ فتنه متزاید نگردد .

شمس‌المعالی چون اجتماع‌کار ایشان بر عناد وفساد دید ، باخواص ومماليك ورجال وثقل خود به‌بسطام تحویل کرد . و چون لشکر از او خبرداشتند منوچهر را برمحاربت اوتکلیف‌کردند . تابالضروره با ایشان برفت وشرّی رابه‌شرّدفع می‌کرد . چون به‌نزديك قابوس رسيد، پسررا نزد خود خواند . ومنوچهر زمين خدمت ببوسيد واشك ازديده باريدن‌گرفت . شمس‌المعالی روی او ببوسيد وتسلّی داد ، وگفت‌غايت كارمن اين است‌که به وراثت من ملك به‌تورسد.خاتم ملك خود را بدوداد ، و بدان قراريافت‌كه‌شمس‌المعالی به**قلعهٔ چناشك** بنشيند ، وبه‌عبادت مشغول‌گردد . وملك‌را به‌منوچهر بازگذارد . همچنان قابوس به‌قلعه رفت ومنوچهر به‌جرجان‌آمد ، وبه‌ضبط امور واستمالت صدور وجمهور مشغول شد .

لشکررا از دولت سابقهٔاو طمأنينه به‌حاصل نيامد تا درمفرش فراش او رفتندو شمس‌المعالی اميرقابوس را به درجهٔشهادت رسانيدند ، و به مرادخود رسيدند .وقوع اين‌حادثه درسنهٔ چهارصد ونه بود،و**القادربالله** خليفه نزد منوچهر تعزيت نامهٔ پدر

بنوشت وتولیت نامه ارسال داشت واورا **فلك المعالی منوچهر** لقب بخشید وباسلطان محمودغازی موالات ومصافات نمود ، وبه‌متابعت ومشایعت دولت اواستظهار می‌نمود، وبرممالك جرجان وطبرستان وقومش شعار دعوت سلطان ظاهر می‌گردانید ، وپنجاه هزار دینار ملتزم‌شدکه به‌هرسال به خزانهٔ او رساند، ودروقت نهضت سلطان جهت‌غزو **نارین** از اولشکرخواست. یك‌هزارمرد بفرستاد،چون آثار مساعی او به حضرت‌سلطان به‌موقع قبول پیوست،دختر خودرا بدو داد .

چون کارفلك المعالی به‌مظاهرت‌آن‌مصاهرت قِوام پذیرفت جمعی را ــ که‌به‌قتل شمس‌المعالی اقدام‌نموده بودند ــ به‌قتل‌آورد ،وپسر **خرکاش** که خویش عایق و مایهٔ شقاق بود ازمیانه بگریخت ، وآوازه شد ومدتی به فراغ دل روزگار بگذرانید تادر سنهٔ چهارصد وبیست وچهار فرمان حق یافت . وفرزندش **امیر باکالنجار بن منوچهر** بعدازآن‌به‌جای پدر بنشست ودرزمان دولت **سلطان مسعودبن‌محمود** والی‌طبرستان بود . ودرسنهٔ چهارصد وبیست وپنج ، سلطان مسعود عازم‌گرگان شد ، و **باکالنجار** رسولان فرستاد وفرمودکه پادشاه به‌خانهٔ خود می‌آید . بنده‌ام وفرمان بردار ، ومیان برحکم وفرمان بسته دارم . اما سلطان با او بسیار جحاف نمود وطلب چیزهای فوق طوق او نمود. باکالنجار فرستاد که اگر پادشاه را این جِانب بایستی‌نه بدین‌شیوه‌حکم فرمودی ، بنده به‌قلعه‌یی چندکه ازپدران میراث یافته است قناعت می‌کند، و ولایت و رعیّت از آنِ پادشاه است وخود به‌قلعه‌یی متحصّن شد و شهر و ولایت مازندران را بگذاشت وسلطان را ازآن‌بی رحمیهاکه فرمود ، مال ازآن زیاد هم حاصل نشد . و چون هواگرم شد بالضروره بازگشتند .

درآن وقت‌که سلطان ازمازندران به‌گرگان رسید ازخراسان خبرآمدکه‌ترکان سلجوقی،دوهزار مردبه مرو رسیدند وپسران سلجوق **یغمر وبوغا** بدیشان پیوستند . واول خروج **آل سلجوق** بود، واستیصال **آل محمود** به‌حیثیّتی بودکه جعفربیك‌داماد به‌خوارزم رفت ، وملك خوارزم‌بدومسلّم شد ، وبه‌گرگان وطبرستان‌آمد وازمازندران

به‌ری رفت . **آل وشمگیر** راطراوتی نماند. اکثر ولایت ـ که درهامون بود ـ امرای آل سلجوق به‌دست آوردند وایشان به‌قلاع وکوهستان‌ها رفتند تا درسنهٔ چهارصد وچهل و یك باکالنجار وفات یافت .

امیرکیکاوس بن اسکندر بن قابوس که واضع قابوس نامه است از ولایت کوهستان آنچه به‌تصرّف باکالنجارعمّزادهٔ او بود حاکم شدودرسنهٔ چهارصدوشصت ودو، او نیز به دارالبقاپیوست. وفرزند او **امیر گیلانشاه بن کیکاوس** بعدازپدر به‌حکومت بنشست . اماانداك ولایت به‌تصرف او بودکه امرای سلجوق را قوّت وشوکت زیاده‌گشت والباقی را به‌تصرف درآوردند . تابعد ازآن درزمان سلطان ملك شاه ، **حسن صَبّاح ملحد** خروج کرد وممالك کوهستان را مستولی شد وقطع حکومت اولاد وشمگیر بن زیار اوکرد.واین واقعه درسنهٔ چهارصد وهفتاد بود .

ذکرانساب آل وشمگیر

وهوگیلانشاه بن کیکاوس بن اسکندر بن قابوس بن وشمگیر بن زیار ، و قابوس را فرزندیگر بود : **منوچهر** نام ومنوچهررافرزند دیگر بود: **باکالنجار** نام که‌ذکراو رفت . درحکومت او،وشمگیر برادر دیگر داشت : **مرداویج** نام واو درسنهٔ سیصد و سی ویك وفات یافت .

در ذکر آل باوند وابتدای حکومت ایشان

وذکر آن که ملك الجبال ایشان راچرامی گفتند

درتاریخ اکابرسلف چنین مسطوراست وبه‌تخصیص این‌حکایت ازتألیف **مولانا اولیاء الله آملی** مرحوم نوشته شده‌که پادشاهی طبرستان تا به‌عهد قبادبن فیروزکه پدرانوشیروان است درخانوادهٔ جسنفشاه بمانده بود . چنان‌که شمّه‌یی ازآن،قبل‌ازاین ذکررفت وچون‌چنان‌که عادت تصاریف زمان است مقراض‌روزگار اسباب انساب‌ایشان

را به انقراض رسانند. والباقی **هُوَاللّٰهُ الْواحِدُ الْقَهّارُ** (۱)

قباد از این آگاهی یافت. پسر بزرگترین خود **کیوس** را به ایالت طبرستان فرستاد، وکیوس مردشجاع وباهیبت بود. اهل طبرستان را با او انسی پدید آمد. کیوس به مظاهرت ایشان همهٔ خراسان را از ترکان خالی کرد. تا اتفاق افتادکه در عهد قباد **مزدك** دعوت نبوت نمود. وچون ابلیس چندان تلبیس بنیاد نهادکه قباد از سرجهل ونادانی بدو بگروید ومزدك درباب اباحت اموال واراقهٔ دماء واستحلال فروج خلایق سعی تمام می‌کرد وبه‌استظهار قبادآن کار را پیش می‌برد.

انوشیروان که‌کهترپسرقبادبود دراطفای نایرهٔآن فتنه سعی بلیغ می‌فرمودو به‌تدبیر ورای صایب وتأییدالهی که **یَأبَی اللّٰهُ اِلاّ اَنْ یُتِمَّ نُورَهُ**(۲) به‌جای‌رسانیدکه‌مزدك ملعون و اصحاب وامت وامنای دعوت اورا هلاك گردانید وبه دارالبوار رسانید. **فَقُطِعَ دابِرُ الْقومِ الّذینَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُللّٰهِ رَبِّ الْعالَمین** (۳)واین اول عدلی بودکه از انوشیروان صدوریافت تابه‌برکت‌آن سعی جمیل‌آوازهٔ عدل وداد او درافواه افتاد.

جابربن عبدالله‌انصاری از حضرت رسول صلی‌الله‌علیه‌وآله پرسید **ماذافَعَلَ اللّٰهُ بِکِسْری**؟ حضرت فرمود: این سؤالی است‌که حضرت جبرائیل‌قصدکرد از خدای‌کرده و درجواب او گفته شد: **ماکُنْتُ اُعَذِّبُ بِالنّارِمُلُوکاً عَمَّرُوابِلادی وَنَعَشُوا عِبادی**: «من نسوزانم به‌آتش‌دوزخ بندگانی راکه عمارت بلاد ورعایت عباد من کرده باشند»، بنوامیّه‌بادولت اسلامی‌که داشتند به‌جهت ظلم وبیداد که با خلق‌کردند، هرجاکه ذکرایشان برآید، خلق زبان به‌نفرین وتهجّی می‌گشایند. وانوشیروان با ظلمت‌کفر وبدعت‌آتش پرستی که داشت به‌سبب شفقت‌که بازیردستان خود داشت، ورعایت جانب مظلومان می‌کرد، کارش به‌جایی رسیدکه خواجهٔ هردوعالم‌حضرت رسول اکرم **محمد مصطفی** به‌ولادت

---

۱ ـ قرآن‌کریم: سورهٔ ۳۹ (الزمر) آیهٔ۴ مکیة.
۲ ـ قرآن‌کریم: سورهٔ ۹ (التّوبه) آیهٔ۳۲مدنیّة.
۳ ـ قرآن‌کریم: سورهٔ۶ (الانعام) آیهٔ۴۵مکیة.

خود درایام دولت او فخر می‌کندکه : **وُلِدْتُ فِی زَمَنِ الْمَلِكِ الْعَادِلِ.**

چون خبروفات قباد به‌خاقان ترك رسید ، علم شماتت برافراشت ، وسپاه برلب جیحون‌آورد . وانوشیروان نزد برادر مهتر خودکیوس ، نامه بنوشت‌که لشکر عرب وعجم جمع کرده‌ام بایدکه توهم‌آماده باشی تا چون به‌خراسان برسم به من پیوندی ،و خاقان را بدانچه‌کردگوشمالی بدهیم وپشیمان‌سازیم. کیوس مردم طبرستان راجمع کرده به خراسان رفت واهل خراسان را فراهم‌آورده با سپاه‌گران روبه‌خاقان نهاد وبه‌اندك مدت اورا منهزم‌گردانید ، وازآب بگذرانید،وخزاین وغنایم اورا به‌تصرف درآورد. ازخویشان خود هوشنگ نام را به‌نیابت خود به خوارزم بنشاند ولشکر به‌غزنین برد و تابه‌**نهرواله** نوّاب وعمّال خود بنشاند . وخراج ترکستان و هندوستان را بستاند و بانصرت به‌طبرستان‌آمد ویکی را با غنایم وهدایا نزد برادر خود انوشیروان فرستاد و پیغام دادکه توبه‌چندین سال ازمن‌کهتری ، ومن بی‌مدد ومعونهٔ توخاقان را بشکستم وخراج ازهندوستان وترك بستدم ، روانباشدکه توتاجدارباشی‌و من‌طرفدارتخت‌وتاج وخزاین، به‌من بسپار، که‌طرفی‌ازممالك- که‌بهتر باشدودردل‌توشیرین‌تر بود- به‌اقطاع به‌تودهم.

انوشیروان چون نوشتهٔ او را بخواند وگفتهٔ او را بشنید ، جواب‌فرمودکه: ای برادرآب وبال غربال می‌نمایی‌که پادشاهی وسروری به‌عزّ‌ایزدی‌است‌نه‌به‌مهتری سال و کهتری‌ملك وپادشاهی . چنانکه محبوب‌آن برادراست،مطلوب ومرغوب همه‌خلق‌است. ولیکن یزدان‌کیوس را از انوشیروان بهترمی‌شناسد . جهان خدای راست ، به‌هرکه می‌خواهد می‌دهد ، برادر می‌بایدکه دیوان وساوس را محوکندکه پدر به وقت وفات موبدان رابخواند ومشورت ملك با خدای بزرگ‌کرد ، وبعداز استخاره‌واستجازه تاج وتخت را به من حواله نمود . وچه‌عجب باشدکه‌کهتر به‌مهترشاه‌گردد !

کیوس چون جواب شنید لشکر بیاراست واز طبرستان رو به مداین نهاد و به‌مصافّ برادر قیام نمود . قضای ربّانی را به‌دست انوشیروان‌گرفتارگشت . بعدازچند روز انوشیروان نزد اوفرستادکه تورافردا به‌دیوان حاضر می‌باید شد وبه‌حضورموبدان

به‌گناه خودمعترف شو، تابند از تو بردارم وگناه تورا عفوکنم و ولایت به‌تو بسپارم وترا به ملك توبازفرستم. کیوس گفت که **مردن** را ازاین مذلّت بهترمی‌دانم، وبدین معنی رضا نداد. انوشیروان به‌حکم ملك‌العقیم به جزقتل برادر چارهٔ دیگر ندید. وهمان شب بفرمود تا هلاکش کردند وفرزند اوشاپور را به‌مداین نزد خود نگـاه می‌داشت.

چنان‌که ذکررفت طبرستان را به‌اولاد **سوخرا** داد. وهرملکی راکه‌کیوس متصرّف بود به‌تفرقه به‌سروری سپرد، تاکسری نیزاز دنیای دون رحلت نمود، و فرزند او **هرمز** به‌جای پدر بنشست ودوازده‌سال جهان داری‌کرد. شاپور درعهداو وفات یافت واز او **باو** نام پسری بماند واین **باو** خدمت **پرویز**کردی وبا اوبه‌ملك روم رفت و به‌حرب **بهرام چوبین** هنرها نمود.

چون خسرو به‌سلطنت رسید اصطخر وآذربایجان و عراق وطبرستان را به **باو** داد تاچون **شیرویهٔ** شوم پدرخویش **خسرو**را به‌قتل‌رسانید وخانه وسرای اورا درمداین خراب‌کرد. واموال واسباب را به‌تاراج داد.شیرویه نیزمکافات‌خود دیدازدست‌زمانه!

بیت:

اگر بدکنی کیفرش خود بری نه‌چشم‌زمانه به‌خواب اندراست

آزرمی دخت را برتخت نشاندند. بزرگان پای تخت،آزرمی‌دخت را برآن داشتندکه **باو** را بد خدمت خود خواند وسپاه را بدوسپارد. نزد او مثال نوشتند که بدیوان حاضر شود. باو جواب دادکه به‌خدمت عورات جزمردم بی‌ثبات راضی‌نشوند. به‌آتشکده رفت. وبـه‌عبادت مشغول شد، تاجهان داری، **یزد جردبن شهریار** را مسلم‌شد.ولشکراسلام به‌قادسیه‌با اوحرب‌کردند، و رستم فرخ‌زاد راکه سردارعجم بود بشکستند. یزدجرد به‌هزیمت به‌ری افتاد. **باو** خدمت اوکردواجازت‌طلبیده به‌طبرستان آمد، تاآتشکدهٔ پدررا زیارت‌کند.

چون به‌طبرستان رسید خبرواقعهٔ غدر **ماهوی سوری** که‌ـ بایزدجردکرد واورا هلاك‌گردانیدـ شایع‌گشت. **باو** سرتراشیدو به‌کوهستان به‌آتشکده‌یی بنشست، تااز جانب خراسان، ترکان سربرآوردند، واز جانب‌عراق،عرب تاخت می‌کردند. اهل‌طبرستان

ازاین‌احوال به‌تنگ‌آمدندوملوک گاوباره ازپیش برخاسته بودند و طبرستان را به‌تفرقه حکومت می‌کردند.

بزرگان طبرستان اتفاق کردندکه ما را پادشاهی می‌بایدکه ازاوعار نداشته، کمربندگی اوبندیم، جز **باو** دیگرکسی نیافتند. به‌اتفاق نزداو رفتند وماجراعرضه کردند. بعداز الحاح بسیار **باو** به‌شرط‌آن راضی شدکه اهل طبرستان ــ مردان و زنان ــ به‌بندگی وپرستاری او خط بدهند وحکم او براموال ودماء خود نافذدانند. مجموع مردم طبرستان برموجب ارادت او خطّ دادند ومطیع‌وفرمان‌بردار او شدند.

باو ازآتشکده بیرون‌آمد، وسلاح ببست، وسوار شد، وبه‌اندک مدت‌ولایت طبرستان‌راازمفسدان‌پاک کرد، وپانزده سال‌پادشاهی‌کرد تا **ولاش** به‌غدر وناجوانمردی در **قصبهٔ چارمان** که درآن وقت به **شارمان** اشتهارداشت‌خشتی برپشت او زد وبقتل آورد. وازخاص وعامّ طبرستان به‌قهر وغلبه بیعت بستاند برای خودش، وهشت سال به‌طبرستان والی بود، و از **باو** کودکی باقی مانده بود. **سرخاب** نام با مادر خود به**قریهٔوزا** متواری‌گشته درخانهٔ باغبانی می‌بودند.

همه ولایت، **ولاش** را اطاعت‌می‌کردندمگر مردم **کولا**. مردی‌ازآنجا**خرداد خسرو** نام سرخاب را درآن خانهٔ باغبان بدید، وبعداز الحاح زیاد بشناخت. او را ومادر او را برداشت وبه‌کولا برد. قوم‌آن‌نواحی براوجمع شدند ومردم‌کوه قارن نیزیاری دادند وناگاه‌شبیخون به‌پنجاه هزار بردند، و ولاش راگرفته به دونیم‌کردند. و**سرخاب** رابه‌فریم بردند وبه‌پادشاهی بنشاندندوبالای **تالبو** که دهی است به‌پایان قلعهٔکوزا به‌جهت اوقصروگرمابه ومیدان‌ساختند واثرآن هنوز درمیان بیشه برجاست. وازآن تاریخ تاقتل ملک فخرالدوله هیچ ملوک و سلاطین استیصال ایشان ازآن طرفی که بودند به‌کلی ننمودند. اگرچه خصومتها درمیان می‌آمد. اما، همیشه والی کوهستان‌می بودند. اگراحیاناً دشت‌مازندران ازآن‌ایشان نبود اماکوهستان راهمیشه درتصرف داشتند. ازاین سبب ایشان‌را **ملك الجبال** گفتند وسادات وگاوباره و

قارن‌وندان‌ودیـالم وآل بویه وآل وشمگیر برایشان چیره می‌شدند وعبّاسیان لشکر به ولایت برایشان می‌فرستادند و خرابیها می‌کردند اما عاقبت‌غلبه ایشان را می‌بود .

تا به روزگار ملك الجبال **اصفهبدشروین بن‌سرخاب‌بن باو** که‌ونداد هرمزد باوی عهدبست. وتمامی امرای‌ولایت عرب را از برای ولایت طبرستان به‌حرب‌بیرون کرد،واصفهبدشروین به‌پادشاهی بنشست‌ونداد‌هرمزد به‌صاحب‌الجیش‌معروف بود ،چنانچه ذکررفت . وپسرش **قارن** پیش‌ازشروین بگذشت . **اصفهبد شهریار** پسرزادهٔشروین بود،که‌هارون‌الرشید از شروین به‌نوا بستاند ، وبعد ازشروین اصفهبد شهریاربن قارن ملك‌الجبال بود .

بعد از وی **جعفر بن شهریار** بن قارن‌دوازده‌سال پادشاهی‌کرد، وداعی‌الکبیر در زمان‌اوخروج کرد ، و ازبعداو برادرش اصفهبد قارن بن‌شهریار ملك‌الجبال شد و اول‌درقبایل‌خود،اواسلام قبول‌کرد و زنّار ازمیان بکیخت ودر روزگار **معتصم** خلیفه داعی الکبیر در سنهٔ دویست و بیست و هفت **بادوسپان** را برسر راه او فـرستاد ، تا جمله ولایت او را بسوخت وتاراج‌کرد ، وبازاصفهبد قارن با داعی‌صلح‌کرد وفرزندان خود سرخاب ومازیار رابه‌نوا فرستاد. وسرخاب ازداعی‌بگریخت ، وداعی به‌کوهستان به‌حرب اصفهبد قارن‌رفت وملك اورا به‌کلی خراب‌کرد . بعد ازآن **اصفهبدرستم بن سرخاب‌بن‌قارن** بودکه چون داعی دیالم را به‌سبب بدسیرتی دست وپابیریدویك‌هزار مرد از ایشان دست وپا بریده بینداخت.بقیهٔ ایشان ازآن سبب بگریختندو به‌اصفهبد رستم پناه بردند . و او با داعی خـلاف‌کرد و به‌قومش‌رفت ونایب داعی سید قاسم را بگرفت وبه شاه‌دزِ هزارجریب فرستاد و قومش را به تصرف خود در آورد ، و اعتبار تمام پیدا کرد ، و چون دیدکه داعی با او بد است به امیر خراسان **رافع بن‌هرثمه** پیوست واورا به‌مازندران‌آورد . وتمامی‌مازندران ورویان‌را خراب‌کرد ، ودیلمستان را نیزخراب نمود وداعی در دیلمان ملتجی شد، تا رافع به‌خراسان باز رفت وباعمرو لیث اقـامت خصومت بنیاد نهاد ، و نتوانست باعمرولیث اقـامت نمودن، بگریخت و

به‌گرگان آمدو با داعی صلح کردوعهد نمودو نزد اصفهبدرستم فرستادکه من با داعی که‌صلح کردم به‌اخلاص نکردم بیا تا به‌همدیگرپیوندیم .

اصفهبد رستم به‌استرابادرفت .رافع بر سر خوان،اصفهبد را بگرفت و بندکرد وبه‌کوهستان تاخت کرد.وجمله اموال وخزاین اورا به‌غارت برد و در رمضان سنهٔ‌دویست و هشتاد و دو اصفهبد مذکور در بند وفات یافت ؛وپسرش **اصفهبد شروین** ملك‌الجبال شد .وبه‌معاونت سامانیان با نصرکبیر- علیه‌الرحمه- در **تمنجاده** که اکنون به‌فرضهٔ تمنگا اشتهار دارد ودرآمل چهل شبانه روز جنگ‌کرد . عاقبت سیّد،مظفّر گشت ؛ و بعد ازآن مدتی با سید ناصرصلح کرد ، و در وقت خروج ماکان کاکی-چنانچه قصهٔ او ذکر رفت - اصفهبد شروین بااوهمراه بود درخراسان بعد از اوپسرش **اصفهبدشهریار** ملك‌الجبال گشت .

دروقتی که‌حسن بویه باوشمگیرمصاف‌می‌داد-چنان که ذکررفت- اصفهبدشهریار نزد حسن بویه‌آمد و بدو پیوست . وبعد از شهریار مذکور **اصفهبددارای بن‌رستم** ملك‌الجبال شد،وبه‌اندك مدت،که حکومت کرد، وفات کرد . **اصفهبد شهریار** دیگر ملك‌الجبال گشت ، واو مدت هجده سال که قابوس به‌خراسان بود به‌مصاحبت وخدمت مشغول بود . ودر اواخر ، قابوس‌شهریار را به‌نواحی ری فرستادکه رستم بن‌المرزبان خال مجدالدولة بن فخرالدوله‌که والی ولایت بود با اومصاف داد ، واورا بشکست ، وآن نواحی را مستخلص گردانید وخطبه به‌نام قابوس فرمود خواندند وبعد قابوس‌نزد اصفهبد نوشت که به‌**باتی بن سعید** پیوندد وبه‌مازندران رود همچنان اطاعت‌کرد و با **فیروزان بن حسن** جنگ‌کردند ، واورا منهزم ساختند .

وقوع این حادثه در سنهٔ سیصد وهشتاد وهفت بود . وبعد ازآن اورا بانصربن حسن فیروزان حربها واقع‌شد ونصررا منهزم ساخت . تا بعد از مدتی با قابوس‌خلاف کرد، ودرحرب اصفهبدشهریار محبوس‌گشت وبه‌قتل‌آمد . بعد ازآن احوال **آل‌باوند** به‌سبب استیلای قابوس و اولاد او در فتور بود تا **آل وشمگیر** به دولت **آل سلجوق** استیصال یافتند بعد ازآن اصفهبد شهریاربن قارن استیلا یافت .

در ذکر استیلای آل باوند: نوبت دوم ـ اصفهبد شهریار

بعد از آن حاکم تمامی طبرستان شد. چون در سنهٔ چهارصد و شصت و شش وفات یافت. پسرش **اصفهبد حسام‌الدوله شهریار بن قارن** به‌حکومت بنشست. چون او مرد عاقل و کامل بود و فرّ جهانداری در ناصیهٔ او هویدا گشت و **گیلان شاه بن کیکاوس** ضعیف گشته بود و استیصال آل وشمگیر ظاهر شده و ترکمانان سلجوقی سر برآورده و هر روز در طبرستان ترك‌تازی می‌نمودند تا حسام‌الدوله تمامی قلاع کوهستان را ضبط نمود، و ارباب و اهالی طبرستان را به‌عنایت امیدوار ساخت. و به‌عبور و مرور عساکر هر جا که دست می‌داد و مناسب می‌دانست بر مخالفان تاخت می‌کرد و غنایمی که حاصل می‌شد به‌ارکان دولت تقسیم می‌نمود تا جمیع مردم مُطیع و منْقاد او شدند تا در جمادی‌الاول سال چهارصد و هشتاد و هفت، **سلطان ملك‌شاه سلجوقی** وفات یافت.

سلطان برکیارق به‌جای پدر بنشست، میان **محمد بن ملك شاه** و برکیارق خلاف‌ها واقع شد تا مصافها دادند، و برکیارق به‌تقدیر ربّانی پایمال قضا و قدر گشت. و سلطنت به‌سلطان محمد مستقیم شد، و برادری داشت سنجر نام و ایشان هر دو از یك مادر بودند، و سلطان محمد نزد حسام‌الدوله فرستاد که می‌باید نزد ما آمدن، و اگر نیایی و خلاف نمایی یقین که سزای آن خواهی دید.

اصفهبد گفت: مرا به‌خدمت خود به‌چنین پیغام نشاید. برو. ولایت اینجا نهاده است. هر کرا می‌خواهی بفرست. چون رسول به حضرت رسید، در سال پانصد از هجرت **سلطان سنقر بخاری** نام امیری را با پنج هزار سوار به‌مازندران فرستاد، و به‌لارجان و رویان نوشتند که لشکر آن ولایت نیز همراه سنقر گردد.

سنقر از راه لارجان به‌آمل آمد. جمله **تکاکله** سر و پا برهنه نزد سنقر رفتند که ما به‌ساری می‌آییم تا رافضیان را تخم براندازیم، و خواستند که از راه ساحل دریا

به‌ساری آیند . اصفهبد امیر مهدی لپورکه **قارن‌وند** بود با جمله معارف شهریاره‌کوه به **آرم** جمع آورد و اتفاق کردند که به‌ساری روند ومصاف دهند . همچنان به‌اتفاق چون به‌ساری رفتند ، سنقر به‌موضعی که‌آن را **بن** می‌خواندند فرود آمد . اصفهبد کلاه سیاه برسر نهاد و بر دروازهٔ ساری باستاد وگفت : این شهر ازآن پسر است کـه امروز این لشکررا بشکند ! **نجم‌الدوله قارن** گفت : آن‌کس منم ودرحال‌دروازه را بگشود وبیرون رفت ، وبعد ازآن پسردیگر فخرالدوله رستم بیرون رفت ، وبعد فرامرز بن شیرزاده باتمامی لشکر بدر رفت .

اصفهبد با **بك چری** نام امیری از امرای سنقر درساخته بودکه روز مصاف‌از سنقر برگردد وبه‌پیش‌اصفهبد آید . چون‌سواران به‌جولان درآمدند وبه‌زدوگیر‌مشغول شدند ، **بك‌چری** بامردم خود به‌خدمت اصفهبد‌آمد . نجم‌الدوله به سنقر حمله‌کرد و به‌شمشیر آبدار ونیزهٔ جان‌گداز دمار از روزگار ایشان برآورد . **بیت:**

ز هـر سو طبل جنگی شد خروشان
به جوش آمد دل پـولاد پـوشان
خروش کوس و بانگ نای برخاست
زمین چون آسمان از جای برخاست

چون از جانبین جمعی کشته‌شـدند ودرپشت رزمگاه آبدانی بودکه مرغ‌آبیها وکلنگ‌های بسیار نشسته بودند ، ازآواز مجاهدان و مبارزان از آنجا پرواز کردند وآواز برکشیدند . لشکر سنقر تصوّرکردندکه مگر لشکر دیگر استکه به‌پشت گیر ایشان‌می‌رسند ازآن سبب‌انهزام‌نمودند! نجم‌الدوله درعقب ایشان براند واکثر ایشان را دست‌گیر کرد وبسیاری رابه‌قتل‌آورد وجمله تکاکله آمل را بگرفتندورو سیاه‌کرده به‌شهر تشهیرکـردند . جمله‌راداغ محمد وعلی برپیشانی نهادند . سنقر ازآن انهزام به‌اصفهان نزدسلطان رفت . **بیت :**

گسسته عنـان و شکسته کمـر
نه کـوس و نه بـوق و نه پـا و نه سر

وبه سلطان گفت : که بدین نوع با ایشان برنمی‌آییم الّا به لطف ومرحمت. سلطان نزد اصفهبد فرستاد که‌ما نگفته‌بودیم که‌سنقر باشما محاربه‌ومجادله‌کند! ازآنچه‌رفت درگذشتیم. اما باید فرزندی را نزد ما بفرستندی تا با ما همراه باشد . اصفهبد گفت : فرزندرا وقتی خواهم فرستادکه سلطان سوگند بخوردکه با ایشان به‌عنایت باشد ، و خویشی بکند . سلطان همچنان عهدکرد وسوگند بخورد ، و اصفهبد با فرزندان مشورت‌کرد که کدامین ارادت رفتن دارید ؟ **نجم الدوله قارن** گفت : چون لشکررا من‌شکستم بدین عهد اعتماد ندارم ونمی‌توانم رفت . **علاءالدوله علی** قبول کرد وگفت : من می‌روم . اورا با یك هزار سوار ویك‌هزار پیاده روانه‌کرده واورا به‌راه سمنان بفرستاد وبه‌اصفهان‌رفت .

سلطان ، امرا و معارف را به‌استقبال روانه کرد و نزدیك خود فرودآورد ، و به‌میدان چوگان وگوی وشکارگاه تجربه‌کرد . همهٔ احوال وافعال اورا پسندیده‌کرد ، ودر نشست وخاست وتوقیر و احتشام به‌اعلی مراتب مشاهده نمود . و به‌شکارگاه‌فرمود به‌رسم ولایت خود ژوبین بیندازد . چون بینداخت ،آن مقدارکه تیرایشان می‌رفت ژوبین هم برفت . سلطان فرستادکه مراد تو چیست‌تا برآوریم ؟گفت: مراد من خدمت سلطان است وفرمان برداری وخشنودی او؛ وآرزوی دیگر ندارم .

معارف درگاه اورا برآن رغبت نمودندکه با سلطان خویشی بکند . اوگفت : چون سلطان عنایت می‌فرماید ، این‌شفقت درحقّ برادر من نجم‌الدوله قارن بکندکه مهتروحاکم ومخدوم من او است . سلطان را این سخن پسندیده‌آمد وخواهر خود را به‌نجم‌الدوله قارن داد ، واصفهبد علاءالدوله را با نوازش بسیار نزد پدرفرستاد .

چون علاءالدوله به‌ساری رسید . پدر فرمودکه نزد برادر برود وخدمت‌به‌جای آرد. چون به‌درسرای برادر رسید، بارندادند،(۱) بازگشت ، وپیغام دادکه من به‌رضای پدر پیش توآمده‌بودم.چون بار نمی‌دهی(۲)، بعد از این نخواهم‌آمد . پدر، نجم‌الدوله

۱ - دراصل : بازندادند .

۲ - دراصل: بازنمی‌دهی.

قارن را طلب نمود وملامت بسیار کرد. قارن دشمنی با برادر ظاهر کرد وازپدر اجازت خواست، به‌بغدادنزد سلطان رفت. سلطان اورا استقبال نمود، وعرب و عجم به‌دیدن اوآمدند. وبعد از مدتی که سلطان به‌اصفهان‌آمد، خواهر را بدو سپرد، وبانعمت و ثروتی تمام به‌طبرستان فرستاد.

علاءالدوله ازآن حشمت وعظمت بترسید وبه‌پیش پدرآمد و گفت، برادر من مرد بی‌رحم وخون‌خوار است. من طاقت خطاب وعتاب اورا ندارم ،چون بیاید، مرا دستوری ده تابه‌گوشه‌یی بروم و بنشینم. پدرگفت: چون من از تو راضی و خشنودم مخالفت برادررا باتو اعتباری نخواهد بود. چون نجم‌الـدوله به‌سمنان رسید حسام تا فریم‌استقبال نمود وجهت پسر از اسب به‌زیرآمد ودرکنارگرفت. و **قلعهٔ کوزا** را بدوداد. چون علاءالدوله‌آن چنان ملاحظه‌کرد ،نزد پدر فرستادکه قلعهٔ‌کوزارا به‌من داده‌بودی،اکنون به‌برادر بخشیدی، مبارك باد!

پدر، **امیر مهدی لپور** را پیش او فرستاد تا نصیحت بکند، نشنید و از راه لندربیرون رفت وبه **گلپایگان** به‌ده **میروندآباد**ـ که‌ملك مادری او بودـ مقام‌ساخت. قارن چون بشنیدکه برادر برفت با پدرتحکّم وتسلّط پیش‌گرفت. وهرناجوانمردی‌که ممکن بود با خدمتگاران پدر می‌نمود وگفت: خطبه وسکّه به‌نام من می‌بایدکرد. پدر بدان راضی نشد. وعمر حسام‌الدوله شهریار به‌هفتاد وپنج رسیده بود. پسر هر روز بی حرمتی زیاده بر پدر می‌کرد، تا پدر ترك پادشاهی کرد. و به‌عزم دیلمان به‌آمل‌آمد.

قارن درعقب برفت و زمین بوسه داد،ودرپای پدر افتاد و زاری‌کرد،وبه‌ساری بازآورد، وباز همان افعال ناپسندیده به‌ظهور می‌رسانید. تا پدر بگذاشت وبه‌**هوسم** رفت ،وآن قصبه را آبادان‌کرد.ودیلم وگیل براو جمع شدند بعد ازمدتی‌حسام‌الدوله شهریار بیمار شد. نجم‌الدوله قارن نزد قاضی‌آمدوسیدناصر کبیرـعلیه‌الرحمهـ رفت که تانزدپدر فرستد واورا به‌آمل‌آرندکه‌آب وهوای‌آمل سازگار است، ایشان‌همچنان رفتند، وحسام‌الدوله را راضی ساخته به‌آمل‌آوردند.

نجم‌الـدوله قارن جریده نزد پدرآمد ودرپای پدر افتاد وپدررا راضی ساخته به‌ساری بازآورد . ودر این تاریخ سلطان محمدرا پسری بودکودك **سلطان احمد** نام به امیر**سنقرکوچك** نام سپرد وبه ری فرستاد ،و ولایت ری و طبرستان وآن حوالی رابدو رجوع نموده‌هر نایبی‌راکه سلطان به‌آمل‌می‌فرستاد ، نجم‌الدوله قارن‌نمی‌گذاشت آنجا بماند .

سنقرچون چنان دید نزد علاءالدوله فرستاد که : اگرنزد سلطان‌آیـی هر چه مراد توباشد چنان خواهد شد ، وآمـل وطبرستان را به‌تو خواهم داد . عـلاءالدوله به‌نزد پسرسلطان برفت و**جاولی** راکه برادرکوچك سنقربودهمراه علاءالدوله بالشکر گران بفرستاد . چون این خبر به‌حسام‌الدوله رسید ،لشکر جمع‌کرده **به‌لاك آبندان** که الحال **به‌گرد کلا** مشهوراست رفت . علاءالدوله‌گفت : من بندهٔ توام .اگرتوگویی بازگرد ، بازمی‌گردم . فرمود : بازگرد ، تا من چون زنده نباشم ، هرچه خواهیدو برادر با هم‌بکنید . علاءالدوله همان زمان با لشکربازگشت .

درآن هنگام پسرسلطان نیز وفـات یافت ، ونجم الدوله قارن به‌شکایت برادر به‌حضرت سلطان عریضه‌یی عرضه داشت . سلطان امیری را بفرستاد تا میان برادران صلح نماید ، علاءالدوله چون خبریافت ، بگـذاشت ، ونزد سلطان سنجر به‌خراسان به‌خدمت اوپیوست . سنجربسیار تقویت وتربیت‌کرد . **محمد خان ترك** درآن وقت به‌کنارآب‌آمده بود . سنجربا لشکرخودبه‌محاربهٔاومی‌رفت . علاءالدوله موافقت‌کرد. چون‌آن مهمّ انجام شد . سنجر با اصفهبد علاءالدوله به‌مروآمد ، و نجم‌الدوله قارن با لشکر آراسته به **تمیشه** نشسته بود .

حسام‌الدوله نیزهمراه پسرخودبود.همان‌جا بیمار شد ووفات یافت . نجم‌الدوله بعد ازوفات پدر و مراسم عزاداری دست در خاصّگیان ومقرّبان پدرنهاد وتمـامی‌را بکشت ، وولایت ازآن سبب متزلزل وویران‌گشت .**شعر** :

لاتَظْلَمَنّ اِذٰا مٰا کُنْتَ مُقْتَدِراً   وَ اَلظّلْمُ آخِرُهُ یأتیكَ بِالنَّدَمِ

بیت :

ایمن مشو ای حکم تو بر خلق روان

از تیر سحرگاه دعای مظلوم

به‌مدت‌زمان نجم‌الدوله نیز درهمان‌جا بیمار شدودانست که ازآن بیماری‌صحّت نمی‌یابد. پسرخودرستم‌رابخواندوگفت:اگربرادر من علاءالدوله علی‌در خراسان‌نمی‌بود تراکسی مانع نمی‌شد . اما نمی‌دانم‌که بعد از من به‌هوای برادر بر تو دست خواهد کشید. بایدکه‌تااو به**شهر یاره‌کوه** رسیدن وازحال آگاه‌شدن، توازاین‌مردم بیعت‌بستانی وتمام مردم شهریاره‌کوه را بخواند تا پدر درحیات بود بیعت بستاند .

چون پدر بگذشت‌وعلاءالدوله ازوفات‌برادرخبریافت ، از سلطان سنجراجازت طلبید . چون بیمار بود ، اجازت داد . اصفهبد رستم یاغی شد ، وبا لشکر بسیار به **قصبهٔدابوی** رفت و**به‌قصردونگا** بنشست وآن ولایت‌را متصرّف شد . **و اصفهبد فیروزبن‌اللیث‌لندکی** از رستم عاصی شد. **واصفهبد یزدگرد** که برادر کوچك علاءالدوله بود هم از اوبگردید.و **اصفهبدبهرام‌بن‌شهریار** هم از قارن یاغی شدو لشکرجمع کردند .

پس رستم **امیر باکالنجار کولا** را لشکر داد و سیاوش بن‌کاوس را و پسر بهرام را بفرستاد تا اورابگرفتند وبه‌ساری‌آوردند ، ودر بندکردند ، وبعد ازآن‌رستم لشکر برداشت وبرسر**دابو**آمد . دابو بگریخت ونزدعلاءالدوله رفت . علاءالدوله بر سرحدّآمد ورستم نزد عمّ خود فرستادکه ملك ولایت‌ازآن پدر من بود،وولی‌عهد پدر منم ، وهم رسولی را با تحف وهدایا به‌اصفهان نزد سلطان محمد فرستاد ، وازعمّ‌خود شکوه نمود .

سلطان نزد علاءالدوله فرستادکه به‌درگاه‌آید،تا میان او وبرادرزاده،ولایت را قسمت نماید . علاءالدوله به‌حضرت شد . سلطان نزد رستم فرستادکه تو نیز به‌خدمت آی ، تا میان شما به‌راستی حکم رود . رستم رفتن را اباءکرد وتعلّل نمود تا سلطان غضب فرمود . و**منکوبرز** و**برغش ارغونی** را به **ویمه** فرستاد تا حکم‌اورا ازشهر-

یاره‌کوه بیرون آرند. رستم به **تنگهٔ کلیس** شد و دفع آن وقت می‌نمود، تا سلطان علاءالدوله علی را بخواند و خاتم ملك بدوداد، وخلعت بخشید و بفرستاد. چون از حضرت علاءالدوله جدا گشته‌بود به‌ویمه رسید.

رستم از آن حال خبر یافت و گفت: کار از تدبیر ما بگذشت. برخاست و تا خبر شد به‌لشکرگاه سلطان رفت. و به‌امراء گفت که: بی علاء الدله به‌دیوان حاضر نمی‌شوم. علاءالدوله گفت: من نیز نمی‌آیم، و پیش از رستم به‌دیوان حاضر شد. و رستم نیز بعد از او درآمد. قضا را رستم در آن چند روز بیمار شد و وفات یافت. می‌گویند که سبب وفاتش چنان بود که خواهر سلطان که منکوحهٔ پدر او بود به‌علاءالدوله رغبت نکاح کرد، و اورا زهر داد تا آنجا در اصفهان بمرد و مدفون گشت! العهدة علی الرّاوی.

چون رستم نماند، لشکر به‌خدمت علاءالدوله پیوستند. سلطان بزرگان را به‌عزادادن رستم نزد علاءالدوله موکّل چند برگماشت تا بی‌اجازت بیرون نرود. اصفهبد از آن حال آگاه‌شد و ترسید. روزی آزمایش را به‌بهانهٔ صید سوار شد تا از شهر بدررود. در حال موکّلان به‌سلطان رسانیدند. بفرمود تا اورا باز بگردانیدند و به‌دهلیز سرای بنشاندند، و یراق‌قید او کردند.

درحال سلطان را از قضای ربّانی قولنج بگرفت. اورا رها کردند، و تنی‌چند که با علاءالدوله بدی‌ها کرده بودند پیش‌رفته و به‌سلطان گفتند که جمله‌قلاع شهریاره‌کوه دردست ما می‌باشد، اگر لشکر بفرستی ما می‌توانیم اینها را مستخلص گردانیم، سلطان لشکر چندرا باامراء همراه‌ایشان گردانید. چون خبر وفات رستم به‌شهریاره‌کوه رسید. اصفهبد بهرام به **بنه‌داره کلاته** بود. آنجا خروج کرد و به‌ساری رفت و به‌شاهی بنشست. و فرامرز بن رستم بااو خلاف کرده بود، و کوهستان به‌دست فروگرفته و میان ایشان حربها واقع شد، و بهرام دعوی کرد که من سپهسالار برادرم، علاءالدوله می‌باشم، و آنچه می‌کنم به‌رضای او است. فرامرز منهزم شد.

چون علاءالدوله از این حال مطلع شد، دل تنگ شد و گفت: بهرام را من

هیچ ندیده‌ام وهیچ نگفته‌ام؛ اما بهرام منافق است می‌ترسم که کار به‌زیان آورد. معتمدان خود هریك را به‌شهریاره‌کوه فرستاد ونزد فرامرز نوشت که باید خانه را نگاهداری ونزد سلطان نروی تا غدر نکند وخانهٔ ما را به‌تاراج ندهد، ونزد فرامرز فرستاد که آنچه بهرام گفته‌است که از قبل برادر خود اسپهسالارم، تحقیق کن که راست می‌گوید یا نه؟ و شخصی که بدین مهمّ فرستاده بودند تمامی سخن‌ها را با بهرام بگفت. بهرام به‌سمنان نزد امراء فرستاد که برادرمن، مرا چنین می‌فرماید که نزد شما نیایم وقلاع را محافظت نمایم.

امراء چون آنرا بشنیدند گفتند راست می‌گوید. درحال به راه هزارجریب در آمدند وبه ساری شدند وفتح نامه بنوشتند که قلعهٔ کینه خواران را مستخلص کردیم. امّا اگر سلطان را طبرستان می‌باید علاءالدوله را بند باید نهاد. سلطان همچنان اورا حبس فرمود وبرادر کهین او یزدجرد که با او همراه بود هم بند کردند.

علاءالدوله گفت: مرا غم خود نیست. غم برادرمن است که برادرمن در رنج است، واورا گناه نیست. برغش که از پیش سلطان رفت که به‌مازندران رود. همان روز خُناق طاری اوشد وبمرد! و سلطان نیز بعداز آن چندروز وفات کرد. لشکر ــ که به‌مازندران بودند ــ کوچ کرده چون به **تنگهٔ کولا** رسیدند مردم خبردار شدند. **شهرآشوب سوته کلاته** مرد اسپاهی وبزرگ بود. بااتباع خود بیامد وتنگهٔ کولا را بگرفت وکمین نمود وهرچه بزرگان جمع کرده بودند جمله را بازگرفت ولشکر را راه داد تا برفتند.

بعداز سلطان محمد، سلطان سنجر برتخت نشست. ومحمود پسر سلطان محمد در اصفهان قایم شد، واصفهبد علاءالدوله را بخواند ودلخوشی دادو گفت: پدرم با تو بد کرد من با تونیك می‌کنم. وعمّه را بدوداد واجازت داد که بخانهٔ خود رود. اصفهبد روی به‌طبرستان نهاد وفرامرز بن مردان‌شاه لنگرودی را سلطان دربند داشت. اورا هم بازگرفت، وبا خود بیاورد. وچون به‌خوار رسید دوهزارمرد طبرستان بدوپیوستند. وفرامرز برادرزادهٔ اوکه از بهرام گریخته بود به‌سمنان بدوپیوست واورا مثل فرزند خود نوازش نمود. ازآنجا به **ویمه** آمد، وفرامرز لنگرودی را تشریف داده به لنگ‌رود فرستاد. بهرام لشکرجمع کرد. اصفهبد به‌قلعهٔ کوزا که در هزار جریب است رفت تا

قلعه را بستاند .

بهرام ، پاشا باجعفر را فرستاد تا سردار قلعه را بفریفت و قلعه را نگذاشت سپردن؛ امیر اسحق لپور را چون معلوم شد پیش اصفهبد فرستاد که دوهزار مرد جمع کردم ، و به‌سرجه‌رود بی نشسته بدین جانب باید آمد تا آنچه باید کرد بکنم . اصفهبد رو بدو بنهاد و به‌گلابی که به‌سوادکوه مشهور است ، رسید . امیر ابواسحق به‌خدمت آمد و زمین ببوسید و این اول فروردین ماه که روز نوروز است بود . و سال بر پانصد و دوازده هجریه؛ و نزد مرزبان لارجان ابوالحسام فرستاد . **شیرزاد** نام پسر را با لشکر بفرستاد ، و امیر باحرب ازگرمابه رود با پانصد مرد به‌خدمت آمد . و اصفهبد کیخسرو که در آمل بود با امیرشاهنشاه که قلعه‌دار داشت به‌خدمت آمد . و اصفهبد شهریار که عمّ زادهٔ ملک بود ، هم به‌خدمت رسید و پسر اصفهبد زیارلپور علی نماور به‌خدمت آمد .

اصفهبد به‌جهت **باکالنجار کولا** دل مشغول بود. قاصدی رسید که من آمدم . اصفهبد تا باول کنار آمد، باکالنجار و شهرآشوب آن‌را بادو غلامانی که از آن حسام‌الدوله بودند ، به‌خدمت رسیدند ، بـا همه اسباب پادشاهی ، و پسران ابوالقاسم مامطیری : خورشید و سهراب و شیرزاد و قارن به‌خدمت آمدند . اصفهبد به‌موسی کلاته لشکرگـاه کرد . و بهرام از ورن لشکر برداشت و به‌راه **گیلیان** به **آرم** آمد . و عزم مصاف کرد . اصفهبد کوچ کرد به‌چمنورفت چون دو لشکر به‌هم رسیدند. لشکر بهرام اکثر او را گذاشته به‌خدمت علاءالدوله رفتند. بهرام منهزم شد و رو به‌قلعهٔ گیلیان نهاد .

اصفهبد به‌آرم به‌تخت بنشست ، و جمله را تشریف و اقطاع داد و به‌ولایت خود فرستاد و جهت قلعهٔ کوزا، کوتوال(۱) معیّن کرده، بعده قاصد رسید که فرامرز با بهرام اتفاق کرد. چون کار آمل و رویان را بپرداختند، به‌پای قلعهٔ **گیلیان** رفتند و منجنیق‌ها ساختند ، و دو ماه آنجا نشستند . بهرام از برادر زنهار خواست . و امان طلبید و گفت سرداری بفرستید تا قلعه را بسپارم و مرا امان دهید تا بیرون روم .

اصفهبد، **شیربمکوت** نام را به‌کوتوالی قلعه بفرستاد، و از پای قلعه برخاست.

---

۱ - در اصل : « کوتال » .

چون شیر بمکوت به‌قلعه رفت ، بهرام اورا بگرفت و بکشت ! چون خبر به‌اصفهبد رسید به‌غایت دل تنگ شد . که شیر بمکوت در جمیع ایام به‌خدمت بود . سوگند خورد تا به‌عوض او بهرام را نفر مایم کشت. چارۀ دیگر نیست و پسر اصفهبد شاه غازی رستم هنوز کوچك بود . **باکالنجار بن‌جعفر کولاویج** را به‌اتابکی او بازداشت ومقرر کرد که به‌پایان قلعۀ گیلیان روندو محاصره کنند، چندان که مستخلص گردانند ، آنجا رفتند، وچنان محاصره کردند که مور را مجال دانه بردن نبود .

بهرام خواهر خودرا نزد اصفهبد فرستاد وعفو طلبید که لشکر برخیزند . چون خواهر آمد درپای اصفهبد افتاد وتضرّع نمود . ملتمس اورا مبذول فرمودند تا از پای قلعه برخیزند . چون برخاستند قلعه را بسپاردند و به‌طرف رودبار کارمزد به‌در رفتندو روان شدند و به‌دماوند بیرون رفتند و به‌شهرری به‌سلطان محمود پیوستند . در این موسوم سلطان سنجر، **امیرانز** را با لشکر به‌گرگان فرستاده بود ، محمود از این خبردار شد . **امیرعلی باز** را باشصت هزار سوار و پیاده بفرستاد تا امیر انز را از گرگان بیرون کنند و به‌اصفهبد مثال نوشت که جهت همین مهمّ به **علی باز** پیوندند . مردم طبرستان گفتند که : اصفهبد را نمی باید رفت .

اصفهبد برادرزادۀ خود فرامرز را بالشکر به‌علی باز فرستاد . **انز** گریخته بود. چون اصفهبد نرفت امیرعلی با او بد شد و نزد سلطان شکایت کرد . که او از طاعت بیرون است . وفرامرز را بفریفت که مرا بومدانی کن و به‌شهریاره کوه بر، تا ولایت را به‌تودهم فرامرز قبول کرد و با عمّ خود مخالفت نمود . لشکریان چون چنان دیدند فرامرزرا بگذاشتند و نزد اصفهبد رفتند . اصفهبد به‌فریم آمد ، وعلی باز پیش سلطان آمد وفرستاد که بهرام را با لشکر به‌راه دماوند بفرستد تا من ازراه پنجاه هزار بروم . سلطان بهرام را بفرستاد و از دوطرف ولایت درآمدندو ولایت را به‌بهرام و فرامرز تسلیم نمودند . اصفهبد ولایت را به‌امراء واسپهسالاران سپرد . وبه‌ساری رفت. وآنجا خانه‌یی که عمّۀ سلطان آنجا بود ویراق می نمود تا پیش سلطان برود . علی باز چون دانست بازگردید و به‌ساری رفت.

در ذکر حکومت علاءالدوله حسن بن رستم و چگونگی آن

پدر هشت سال و هشت ماه حکومت کرد ، وچون خبر وفات پدر بدو می‌رسانند، اوهم بیمار بود ، در کویر، سوار شد که به‌ساری آید ، درراه برادر کیکاوس ناصرالملک را که نزد شاه غازی از او معظم ترکسی نبود با پنجاه نفر از خاصّگیان خود بفرستاد تا کیکاوس ناصرالملک را به‌قتل آورند . چون برادرش آنجا رسید . ناصرالملک برادر را گفت که : مگر شاه غازی مرده است؟ گفت : آری ! گفت : مرا بی‌او زندگانی نمی‌باید، هرچه می‌خواهید، همچنان بکنید . اورا بیاویختند و برفور سر برداشتندو نزد علاءالدوله حسن بردند ، وجهت قتل حسام الدوله شهریار علی که عمّ او بود ، اورا معلوم کرده بودند ، بگریخت و به‌فیروزکوه رفت .

شمس‌الدین کیاکه کوتوال قلعه بود، اورا راه دادتا به‌قلعه درآمد. چون علاءالدوله حسن ازگریختن عمّ خود خبریافت . پانصد نفر مرد به‌عقب او بدوانید . چون به‌پای قلعه رسیدند ، وکوتوال معلوم کردکه معارف مازندران با علاءالدوله حسن در بیعت آمدند . گفت اورا به‌جهت آن به‌قلعه درآوردم تا به‌جای دیگر نرود ، وحسام‌الدوله‌را بسپردواز آنجا بیرون‌آوردند. چون به‌ویمه رسیدند فرمود تا سر اورا برداشتندو بردند، و بدعتهای بد در مازندران پیداکرد . و اصفهبد شهریار ـ که عمّزادهٔ او بود ـ بکشت. و **سابق الدولهٔ قزوینی** را ـ که پدراو **نظام‌الملک** نام نهاده بود و بسطام وجاجرم رابدو داده واز برای تعزیت پدر وتهنیت تاج وتخت اوآمده بود ـ قصدکردکه اورا بکشد. او معلوم کردو بگریخت وتا هزار جریب به‌عقب او بفرستاد تا بگرفتند وبیاوردند ودربند کرد وچندان بداشت که همانجا بمرد. و به‌جهت فرزند خود **یزدگرد** نام که‌اورا **گردبازو** هم می‌خواندند و ولی‌عهد خود نیز کرده بود ، دختر **باحرب لارجانی** را بخواست ، وبه‌آمل عروسی کرد و به‌خانه‌آورد ، وبه‌جهت پسر میانین خود **حسام‌الدوله‌اردشیر** نام دخترکبود جامه را بخواست وبه‌دابو به‌قلعهٔ دونگا عروسی کرد و به‌خانه‌آورد و **آرم**

را بدوداد ، وخود به‌استرآباد رفت وجمعی از امرای استراباد که اثرعصیان از ایشان معلوم کرده بود بفرمود تا به‌میدان گردن زدند .

سنقراینانج ازری گریخته نزد اوآمد و **بهرامه کلادیه** اورا با دوسه هزارمرد فرودآورد وضیافت بداعلی درجه‌کرد ودر همّت ومرتبت تمام بود و در سیاست نیز همچنین بود وسیاست او غـالب به‌چوب زدن بود . چنانچه معروف است اورا : **باید چوب حسنی زد!** ودر هر منزلی که چند روز بنشستی ازکشتگان گورستان پدید آمدی ! ودختر سنقراینانج را برای پسرخود بخواست ، وچون با او وصلت کرد گفت : مرا مدد می باید تا به‌ری بروم، چهارهزار سواره وپیاده به‌اوداد تا به‌ری رفت و به‌**مزدقان** مَصافّ داد و **ایلدگز** را بکشت و به‌محمد اتابك رسیدند وخواستند تا اورا بگیرند ، گفت : اورا رهاکنیدومگیرید که اوکودك است.وقلعهٔ طبرك را عمارت نمود .

این بودکه مردم لارجان ازکفرو بی‌دینی **باحرب لارجانی** به‌ستوه‌آمدند که‌آن بی‌دین ، زنان مردم را به‌مجلس شراب بردی ، وبه‌تهوّر دست وپا وگوش مردم بی‌گناه را بریدی ، و زنان را به اسارت بردی ! و کودکان را تازیانه زدی ! و اگر زنها در آن نفرت نمودندی ،آنهارا به‌عنف به‌نکاح غلامان درآوردندی ! تا اتّفاقاً در نخجیر حوالی لار غلامان اورا تنها یافتند و از اسب پایین‌کشیدند ودست وپای اورا ببریدند وبگریختندو به‌عراق‌رفتندولارجان ازظلم آن ملعون خلاصی یافت .

باحرب را پسری‌یك ساله‌بود **کینه‌خوار** نام . **علی لارجانی** که سپهسالارپدر اوبود اورا به‌حکومت بنشاند وگفت : من اتابك اویم . علاءالدوله چون از این حال خبریافت ، نزد امیرعلی فرستادکه تو در این میان چه هستی ؟ **باحرب** خدمتگـار من بود ، وپسر اوخواهرزادهٔ من است . ولایت رامن ضبط می‌کنم،تاچون پسر بزرگ شود، بدوسپارم.چون امیرعلی این سخن بشنید ،جمله‌خزاین‌ودفاین‌را ـ که‌بود ـ برداشت وبه‌ری رفت وبه‌خدمت **اتابك ایلدگز** پیوست ومردم لارجان به‌خدمت علاءالدوله‌حسن آمدند وقلعه‌ها را بسپردند وجهت بازماندگان منوچهروظایف پدیدکرد .

بعد از آن سلطان محمود از خوارزم فرار کرد و با والدهٔ خود به‌دهستان آمد و سه چهار هزار مرد خوارزمی همراه او بودند. نزد علاءالدوله حسن فرستادند که پدران ما و شما را دوستی و موافقت معلوم است که به‌چه درجه بود. اگر سر زحمت کشیدن و مدد فرمودن ما دارید نزد شما می‌آییم؛ والّا فلان اصفهبد از تمیشه تا سامان گیلان لشکر را خبر باز داد و درری حشر جمع کرد و مدت یك ماه تهیه دید. از هر قسم غذا و حلوا و غیره فراهم کرد از یك فرسخ خوان و خوانچه(۱) نهاد و خیمه و خرگاه و هرچه بود آوردند. و حسام‌الدوله اردشیر را به‌استقبال فرستاد و به‌نوعی بنیاد مهمانی کرد که بزرگان متحیّر شدند.

مؤید الدوله چون از احوال سلطان خبر یافت با صد نفر سوار به‌دهستان بتاخت و نزد سلطان فرستاد که من کمر عبودیّت و طاعت تو در میان دارم. مبادا به‌مازندران بروی که تازیك را هرگز با ترك اعتماد نبود. و قاصد او به‌سلطان رسید و پیغام رسانید و خود نیز درعقب رسید و رکاب ببوسید، اورا پیش گرفت و به‌خراسان رفت.

در این وقت فرزند **اصفهبد گردبازو** از پدر رنجیده بود. بیشتر مردم مازندران بدو بیعت کرده بودند. چنانکه لشکر او دوچندان بود، تا لشکر پدرش. و کمانی که او کشیدی درعراق و خراسان کسی نکشیدی. و او جوان بود؛ و به‌عدل و داد، انوشیروان ثانی بود. از این سبب مردم مازندران شیفتهٔ خدمت او بودند. و پسران امیر شجاع همه جوانان پاکیزه و شیران شکاری بودند باگردبازو همراه بودند. اصفهبد بفرمود تا هلاك کردند! و جمله حشم و خدم پسر خود را بفرمود درحرب کشتند.

گردبازو از این غصّه بیمار گشت و علّت دقّ پیدا کرد، و روز به‌روز رنجوری او افزون می‌شد. بعد از آن مؤیدبالله بالشکر خراسان درخدمت سلطان محمود به‌تمیشه آمد و چهل روز تمیشه‌را محاصره دادند. پادشاه **مبارز الدین ارجاسف** آنجا کمین کرد، تا ایشان آنجا که ارجاسف بود خواستند بروند. ارجاسف از کمین بیرون تاخت و دمار از آنها برآورد، چنانکه اندکی بیرون رفتند.

۱- دراصل: خان وخانچه.

مؤیّد بعد ازآن بەساری آمد وخرابی‌هاکرد چنانکه در ساری یك سایه نماند کەکسی تواندآنجا بیاساید ! اصفهبدکوچ کرد تا بەفریم رود ، وچون بەحدّ**چارمان** رسید مؤیّد برادر خود**قشتم** (قوشتم)را براوتاخت فرمودکرد .کردی برسرراه ایستاده گوسفندمی‌چرانید . چون لشکررا بدید بترسیدکه ناگاه بەاصفهبد رسند.گوسفندها را بگذاشت وبدوید . چون بەاصفهبد رسید گفت : لشکروبیفتاد ومرد !

اصفهبد بامردم خودگفت:مردی همین بودکەکرد ، وروبەلشکرخودنمودوگفت: بعد از این مردی با شما است . لشکر جوق جوق گشتند . چون خصم برسید،اصفهبد چون شیرژیان از هرطرف بەایشان حمله‌کردند ودمار ازروزگاز ایشان برآوردند . **قوشتم** با سه چهارهزار سواربەزاری خودرا بەساری رسانید . مؤید درحال سوارشد وسلطان شاه را برنشاند وبەگرگان رفت . اصفهبد،گردبازو رااگرچه مریض بودبەپای قلعهٔ دارا فرستادوطبیب‌همراه‌گردانید تا در معالجه قیام نماید. به نمگاه‌حج که **نجادیه** گویندبەگرمابه بردند ، صرع پدیدآمد،همانجا وفات یافت .

اصفهبد از ساری‌کوچ‌کرده بەتمیشەرفت ولشکررا مرسوم وچابکی دادوگفت: بەپادشاه ارجاسف واصفهبد شهریار وقطب‌الدین برسق و منکو وطغوتیمور همه چاراسبه می‌باید بەخراسان بتازیدوآن‌ولایت را چنان بسوزانیدکه خلالی نماند.چون لشکررا روانه‌کردبەدرویشان‌آمد وروزوشب مشغول بەشرب‌گشت وکسی‌که مخالف‌میل اوحرفی زدی برفور امر بەقتل او فرمودی . مردم از سیاست او بەتنگ‌آمدند . باهم بیعت‌کردند . شبی در **قصرزارم** شراب می‌خورد ، و چون شراب خوردی و بخفتی ، غلامان بەخوابگاەاورفتندو باشمشیر اورا پاره پاره‌کردند وبیرون‌آمدند. اصفهبد راچهار پسربود : یکی یزدگرد ویکی علی‌که هردو قبل ازپدر وفات یافتند .حسام‌الدوله شاه اردشیر وفخرالملوك بعد ازپدرباقی ماندند.

در ذکر حکومت حسام الدوله شاه اردشیر

او به‌جمیع خصایل حمیده وشمایل مرضیّه آراسته بود. وی سی وچهار سال و هشت ماه حکومت کرد. بعد ازسوگ پدر به‌مبارزالدین ارجاسف نوشت تا لشکر را که به‌سرحدّ خراسان بود بازآورد وامراء وعمّال به‌اطراف ولایت خود فرستاد. مثلاً اصفهبد ارجاسف‌را **به گشواره** فرستاد وزمام اختیار آن ملک رابدوداد و**امیر آخور پرنقش** را به‌بسطام منسوب فرمود. و **امیرمنگو** را به‌دامغان امیر گردانید، و **طغوتیمور** را به‌ولایت ویمه ودماوند وسمنان حاکم گردانید. و**سیدابوالقاسم جمال الدین** را به‌استراباد داروغه گردانید واختیار فیروزکوه را به‌**مهربن دارا** دادوسرداری لارجان را به‌اصفهبد **ابوجعفر اسرب** بخشید و **تاج الدین شهریار بن خورشید مامطیری** را به‌آمل فرستاد.

چون مؤیّدبالله را ازوفات علاءالدوله حسن خبرشد، دیگرباره لشکرخراسان را جمع کرده به‌اتفاق سلطان شاه خوارزمی بالشکر خوارزم به‌مازندران آمد. چون به‌ساری رسید، اصفهبداز آرم به‌اردل رفت که ازولایت باول کنار می باشد. اسکندر کیکاوس به‌مدد اوآمد. مؤید نزد اصفهبد رسول فرستاد. جواب آن رسالت رابه‌اسکندر کیکاوس رجوع فرمود. جواب آن راکیکاوس بگفت. رسول مؤید بازگشت. چون به‌استراباد به‌اورسید **قلعهٔ وله بن** راکه‌درشهردوینی بودعمارت کرد، و**قلعهٔ یالمن** را هم کوتوال نشاند. وآن ولایت را به‌برادر خود **اختیارالدین قوشتم** داد وبا سلطان شاه خوارزمی به‌نیشابوررفت.

قوشتم به‌گشواره تاخت کرد. مبارزالدین ارجاسف چندان صبرکردکه قوشتم به دربند درون رفت وخواست که بازگردد کمین کرد وبر ایشان زد وجمع کثیری را بقتل آورد، وبعضی‌را دستگیرکرد. چنانچه قوشتم باسی نفرسوار به‌دررفت وبه‌خراسان رفت. ومؤید وسلطان شاه به‌جانب خوارزم رفتند. و آنجا با مخالفان مصافّ دادند و

درآن حرب مؤید به‌قتل آمد وقوشتم را در نیشابور بکشتند .

چون خبر قتل مؤید وقوشتم به‌شاه‌اردشیر رسید به‌استراباد رفت وقلعهٔ **وله‌بن** را خراب کرد و به‌یالمن رفت و به‌محاصرهٔ آن اشتغال فرمود . وخود به‌ولایت کبودجامه‌رفت. ونصرةالدین محمدکبود جامه به‌خدمت اوآمد وکمر متابعت به‌میان بست . حکومت آن ولایت را بدوداد، وازآنجاکوچ کرد به **شوراب** ساری فرودآمد ولشکر به‌دامغان وبسطام فرستاد وآن مواضع را به‌تصرف خود درآورد . و**قلعهٔ بریش** راکوتوال نشاندو وبه‌ساری نقل فرمود وبا **سلطان تکش** بنیاد دوستی نهاد و مرتبهٔ صداقت را به‌جایی رسانیدکه در حدّ بیان نمی‌گنجد . ومتواتراً رسل ورسایل می‌فرستاد و صلاح‌الدین یوسف‌که پادشاه مصربود با اردشیر دوستی ویگانگی بنیان نهاد ودرآن زمان خلیفه **الناصرلدین‌الله** بود . با اوهم طریقهٔ موالات ووظیفهٔ مصافات مرعی داشت . چنانچه اگریکی رادردارالخلافه بی‌عنایتی می‌کردند وحبس می‌فرمودند به‌یمن استشفاع او نجات وخلاص می‌کردند .

روزی امراء و ارکان دولت به‌عرض شاه رسانیدندکه دختر سلطان تکش راکه سابقاً نامزد شاه اردشیرکرده بودند اگرآن قرابت به‌اتمام رسانیده‌آید وعقدمنعقدگردد البته مآل اندیشی را مناسب می‌آید . بدین معنی تماماً اتفاق‌کردند به‌جز **علی کیای فیروزکوهی** که‌گفت : ما بین ترک وتازیک مسالک تاریک ومهالک باریک‌در میان است، وهمیشه دوستی‌وخویشی به‌عداوت‌وناخویشی‌انجامیده دیگران منع‌مشورت اوکردند . تا **شاه‌مرزا**را جهت عقدآن مخدره بفرستاد .

سلطان یراق‌آن زفاف‌کرد و فرمودکه هشت ماه دیگردختررا با مادر خواهم فرستاد . در اثنای‌آن اتفاق افتادکه **ملک‌دینارغز** ازکرمان به‌گرگان‌آمد وهفت هزار سوار همراه‌آورد، ونزد شاه فرستادکه برای بندگی و خدمت شماآمده‌ام . اگراجازت باشد بیایم ، و خدمت مشرّف شوم . شاه فرمود تا ایشان راعلوفه دهند وتیمار داری بکنند واجازت دهند تا به‌مازندران درآید .

وزراء ملک دینار رای اورا از رفتن به‌نزد شاه زدند. اوهم ولایت را تاراج کرد، ولشکر اصفهبد رسید، وعزالدین گرشاسف که سپهسالار گشواره بود نتوانست با ملک دینار مقاومت نماید و ایشان تا به حدّ گنجه تاخت می‌کردند. و این خبر به سلطان رسید. مجمّزی به شاه فرستادکه البته تو لشکر برسرایشان بفرست.من از این طرف می‌آیم و تو از آن طرف، و چنان سازیم که یک نفر از آنها به‌درنرود.

راه داران ملک دینار همان جمّازسوار را بگرفتندوکاغذ بستاندندوبخواندند و حقیقت معلوم کردند. و از آن ولایت کوچ کرده به مرو رفتند، و بعد از هفت روز ،چون سلطان به‌گرگان‌رسید، ایشان رفته‌بودند. اصفهبد چون از رسیدن‌سلطان با خبر شد اصفهبد شهریار مامطیری را با تحَف و هدایای لایقه به خدمت فرستاد چون فرستاده به خدمت سلطان رسید جمله ترکان از شکوه و شوکت او در تعجّب ماندند. چه در شجاعت وبه‌چوگان و گوی و سواری در طبرستان مثل او نبود.سلطان گفت: به شاه بنویس ،گرگان را به‌کارکنان مابگذارند، تا هر لحظه ترکان یاغی آهنگ آنجا نتوانند کرد. وآسیب اینها به‌ولایت شما نرسد.

چون این حال را بر شاه عرضه کردند. فرمود همچنان به‌عمّال اوبگذاریدکه ملک جهان بر خدّام سلطان‌مضایقه نیست. سلطان‌پسر خود علی شاه نام رابه دهستان بنشاند وگرگان را بدو سپرد. و به خوارزم رفت، و دختر را با تجمّلات مالانهایه روانه فرمود. وچون به طبرستان رسانید چهار ماه سور و سرور بود، و زرافشانی و نثار می‌کردند و به موافقت سلطان واصفهبد، جهان آرامیده گشت.

شاه را هوس آن شد که رویان و دیلمان را ازاستندارکیکاوس باز ستاند.پادشاه ارجاسف را ازگشواره باز خواند و به‌آمل فرستاد، وگشواره را به‌پسرعمّ او خورشید بن‌کیوس داد، تا میان ایشان خلاف آمد. بعد از مدتی چون خراسان سلطان تکش را مسلّم شد و قطب الدین خان راکه فرزند مهتر او بود به نیشابور بنشاند و از آن روزگاری بگذشت. وچون **فخرالدولهٔ گلپایگانی** خراسان‌را به‌سلطان مذکوردید

که مسلّم شد ، هوای آن کردکه از شاه بگریزد وفتنه انگیزد و نزد سلطان رود .

ملازمان‌او شاه را به‌خفیه معلوم‌کردند . چون در آن دو روزاو اجازت خواست که‌به گلپایگان برود ، شاه را از سخنانی‌که به‌او گفته بودند محقّق شد ، تا شبی که فخرالدوله **بقصردونکا** بود و شراب می‌خوردند . به‌او شراب زیاد دادند و مست و لایعقل شد ، و بیفتاد . فرمودکه او را به خانهٔ‌او برید . و خانهٔ او آن‌طرف‌رودخانهٔ **باول** بود . و شاه چند نفر از معتمدان خود را در میانهٔ پل باول نشانده بودکه چون اورا تا آنجا رسانیده دست زده او را در آب اندازند. چون اورا براسب نشانده و اطراف اورا نگاه‌داشته‌تا میانهٔ پل برانند .آن‌جماعت فخرالدوله را به‌غوّاصی‌رودخانه فرستادند ! صیّادان‌صبح،آن صید را برداشتندو دفن نمودند !

شاه بفرمود تا عزا داشتند وگفتند از مستی در آب افتاد و بمرد . چون خبر وفات فخرالدوله‌به کیکاوس گلپایگان رسید . او فرزند فخرالدوله ، **سراج‌الدین زردستان** را ازآن با خبرگردانید . اورا پدر مرده بود ! و مبارزالدین ارجاسف رازن پدر مردودگشته بود .کیکاوس و زردستان با هم اتفاق‌کردند و به‌خوارزم به‌خدمت سلطان‌رفتند و سلطان کیکاوس را به شِحنگی گرگان‌فرستاد، و زردستان را **چناشك** بخشید . چون این خبر به‌شاه اردشیر رسید ، نزد سلطان به‌شکوهٔ آن‌رسولی بفرستاد. سلطان فرمود در خانهٔ امید ما باز است. هرکه بدینجا آید نا امید نخواهد بود. نوکر خودرا به‌عنایت می‌باید نگاهداشت .

چون این جواب معلوم‌کرد. شاه‌گفت : مگر سلطان را به ملك من‌طمعی‌شده است !؟ و **امیرسابق‌الدوله‌رستم** که ازقبل‌شاه به‌گشواره‌بود سلطان‌جهت اوانگشتری فرستاد . و پیغام داد که اگر به خدمت ما مشرّف گردی ،گرگان و دهستان را به‌تو می‌دهیم . امیر رستم این سخن را به حضرت سلطان رسانید . شاه از سلطان نا امید گشت ، و نزد **اصفهبد نصرة‌الدین کبود جامه** نوشت‌که به هرنوعی که می‌توانی زردستان راگرفته نزدما بفرست . نصرةالدین‌مهمانی بنیادکرد . و زردستان راطلب‌نمود

از چناشک به‌خانهٔ او آمد . او را بگـرفت و سرش را بـرداشت و نزد شاه فرستاد . به‌مقام دولت‌آباد بیاویختند. ودر آن اثنا پسر سیدکمال‌الدین بگریخت و به‌خوارزم رفت . شاه از این سبب با سید مشارالیه بدگشت و از مرتبه‌یی‌که داشت فرودآورد .

سلطان چون خبرقتل سراج‌الدین زردستان را بشنید به‌ولایت‌کبودجامه نهضت فرمود. وجملهٔ‌آن ولایت ونواحی را به‌آتش قهربسوخت . نصرة‌الدین به**قلعهٔ‌همایون** رفت . سلطان به‌پای قلعه نزول فرمود وسوگند یادکرد که تا او به‌زیر نیاید ازآن جا برنمی‌خیزم . بعد از یك ماه نصرة با تیغ وکفن به‌زیرآمد . سلطان اورا بنواخت و تشریف داد و به‌ولایت خود او بفرستاد. تصرة به خصومت شاه مازندران‌کمر عداوت ببست و هر روز به‌نوعی دیگر سعایت وغمّازی شاه نزد سلطان می‌کرد و بفرستاد که شاه رسول به‌غور وغزنین می‌فرستد و با سلطان شاه در ساخته است ، تا چند مکاتبت اصفهبد راکه به‌اطراف نوشته بود باز گرفته نزد سلطان فرستاد .

این همه از بی باکی شاه بود تاسلطان به‌مخالفت شاه برخاست وبه‌ولایت‌گرگان وطبرستان چند نوبت تاخت فرمودکردند ، وخود نیزسوارگشت وبه‌در تمیشه آمد ، و بیرون تمیشه را خراب‌کرد ، ونزد شاه فرستادکه رؤساء بسطام ودامغان را بفرست‌که من می‌خواهم به‌عراق روم . چون‌آن ولایت برسر راه است ، بزرگان آن ولایت در بایست خواهند بود .

بالضروره آن جماعت را بفرستاد . سلطان، بسطام و دامغان را تصرّف نمود . عاملان و حاکمان خود بدانجا فرستاد . شاه نیز بالضروره فرزند خود اصفهبد اردشیر را به‌خدمت**سلطان طغرل** به‌ری فرستاد ، و دختر سلطان را برای پسر مهتر خـود **شرف‌الملوك** بخواست . و با هم اتفاق کردند که سلطان طغرل به‌خوار آید وبسطام ودامغان را تصرف نماید . و **سلطانشاه** که برادر سلطان تکش بود به‌خراسان آیدو نیشابور را تصرف نماید . واصفهبدبه‌گرگان رود و آن ولایت را مسخّر سازد . و از سِرّ قضا وقدر بی‌خبر . **بیت:**

فرشته‌یی است درین بام لاجورد اندود
که پیش آرزوی عاقلان کشد دیوار

هنوز سلطان شاه به‌خراسان نیامده بودکه اصفهبد به‌گرگان تاخت وآن ولایت را غارت کرد و حصار را ویران ساخت . سلطان تکش چون آوازهٔ برادر خودبشنید روی به‌سرخس بنهاد تا با برادر مصافّ دهد . قضا را همان وقت بعلّت‌قولنج فوت‌شد!

سلطــان تکش به مرو رفت‌وتعزیت برادر خود داشت . و لشکر جمع کرد و به‌استراباد آمد و نزد شاه فرستاد که فرزندی را نزد من بفرست که عزم عراق دارم . شاه اردشیر نزد سلطان طغرل فرستادکه سلطان تکش بالّضروره از من مدد می‌طلبد و فرزند طلب می‌نماید و به‌عراق می‌آید . زنهار و هزار زنهار که فکر مصاف اونکنی وعراق را بگذار و تحاشی می‌نمای ، تا چون اوبازگردد به‌عراق ، باز معاودت‌نمایی. طغرل شاه آن را قبول نکرد و فکر آن کرد که با سلطان تکش مصاف دهد .

چون تکش از خوار بگذشت و مقدمهٔ لشکر به ری رسید . سلطان طغرل بـر بالای‌کوهی‌که گنبد فخرالدوله بر آنجاست مقابل باستاد.چون مقدمهٔ‌یزك‌لشکرتکش بدید از آن‌کوه به‌صحرا نزول کرد و پروانه وار خود را بر شرار آتش لشکر تکش زد . نوکران اوکه تاب مقاومت نداشتند ، عنان باز کشیدند ، و او با سواری ده از جان بازان در قلب لشکر سلطان تکش راند . گرداگرد او را خصمان فروگـرفتند . **عزالدین میثاق** نیزه بر او زد و فرود آورد . **قتلغ‌اینانج** فرود آمـد وسر او را برداشت و نزد سلطان تکش برد ؛ و درپای اسب او انداخت . و این بیت برخواند :

سری که سر کشد اندر نبرد خـادم تو
ز تن بریده بدینسان به پات اندازم

سلطان سر طغرل را نزدخلیفهٔ بغداد فرستاد . خود به‌همدان رفت ، و تمـامی عراق را ضبط نمود . و قلاع آن دیار را فتح نمود . و فرزند خود **سلطان‌علی‌شاه** را به‌اصفهان بنشاند و بازگشت و به همدان رفت . شاه اردشیر پسر خوردترین خود **رکن‌الدوله قارن** را با**پادشاه خورشید بن‌کیوس** و **جواخه فخرالدین سنبل**

به‌همدان فرستاد. سلطان ایشان را التفات نکرده و رکن الدوله را باز گردانید.

چون بعد از مدتی که سلطان تکش به‌بسطام آمد دامغان و بسطام را **به بارگیلی** نام امیری داد، و پادشاه اردشیر مخالفت فرمود کردند. وچون به‌گرگان رسید **امیر صوتاش** و کبود جامه نصرت را با لشکر خراسان و خوارزم مقرّر گردانید که به‌اندرون تمیشه روند، و به‌تسخیر طبرستان اقدام نمایند. واصفهبد رستم بورکله آن وقت گوشواره دار بود اورا بیرون کردند. پناه به **قلعهٔ بالمن** برد. لشکر به‌پایان قلعهٔ چناشك شدند. وقلعه را به‌عهد ومیثاق باز ستاندند ودر پانصد و هفتاد و هشت در ساری آمدند. و جمله قصرها بسوختند وشهر و ولایت را غارت بی حدّ کردند.

اصفهبد، چون مقاومت نتوانست کرد، **به‌لپور** رفت. چون بیست و سه روز در مازندران تاخت و غارت کردند، بازگشتند، و از تمیشه بیرون رفتند. بعد از چند سال باز سلطان تکش لشکر کشید وبه‌فیروزکوه آمد. کوتوال قلعه بی جنگی وحربی چون کثرت خیمه و خرگاه سلطان را دید قلعه را بسپرد، وسلطان از آنجا به‌پای **قلعهٔ استوناوند** رفت.

علی کیا نام مردی که شاه او را مهتری شبانان داده بود. و بسیار گله و رمه از شاه ومعارف طبرستان نزد اوبود، تمامی را برداشته نزد سلطان برد. سلطان از آنجا کوچ کرده به‌پایان **قلعهٔ فلول** فرودآمد. و قلعه را به قهر و غضب بستد. وعلی کیای کرد که ذکر آن رفت با مردم سنگ مج جلد پیدا کرده اموال استوناوندرا بدزدیدند(؟)

اصفهبد به لپور رفت. در این وقت جمیع ارکان دولت شاه با پسر میانین شاه **شمس الملوك رستم** ـ که اورا شاه غازی هم می‌خواندند ـ بیعت کردند به‌مخالفت پدر امیر شهردار وشیر بمکوت گفتند که: اجازت می‌بایدداد که پدر را به‌غدر به‌قتل آوریم. شمس الملوك گفت: این راه صواب نیست. اما از پدر اجازت حاصل می کنم که به‌آمل می‌روم، اجازت داد. چون شمس الملوك رستم روانه شد، امیرعلی و سنگور به‌خلوت قصه با شاه گفتند. اصفهبد به‌دنبال سوار شد. شمس الملوك رستم با جمعی که بااو در بیعت بودند ـ بگریختند، شاه در عقب ایشان لشکر روان کرد. به‌لب دریا بدیشان

رسیدند ، وشمس‌الملوك را گرفته پیش پدر آوردند ، و جمعی موافقان را هم درقید وحبس کشیده به خدمت شاه رسانیدند . جمعی خونیان را به‌فرمود به‌قتل‌آوردند . و پسر را بند برنهاده‌به قلعهٔ دارا فرستاد و فرزند مهتر او شرف الملوك با خدم و حشم به‌خوارزم بود ، **بانیوتاش** امیری با لشکرگران از راه استراباد به ساری آمد .

باغوش وعلی‌کیای‌کرد از لارجان به‌آمل آمدند ، وعلی کیای مذکور را بدر کردند . چون شاه به‌آمل‌آمد ، ولشکرخبرکرد . خوارزمیان بعضی‌گریخته بعضی را گرفتند و **قلاجه‌پیاده** که از سرداران‌آن جماعت بود به‌رستمدارآمد .

ملك بیستون اورا با جمعی‌که همراه بودند درکشتی نشانده به‌آبسکون روانه کرد . شاه‌مدتی درآمل بنشست‌وباملك بیستون ـ که‌آنهاراروانه‌کرد ـ به‌محاربه امر کرد . بیستون بگریخت به‌کلاته راه‌شد . شاه به‌کچور آمد . بعد از ماهی چند شرف الملوك را نزد پدر فرستاد . اما دختررا‌که بدوداده بود همانجادر خوارزم بازداشت.

بعد از سالی سلطان تکش وفات یافت . چون خبروفات سلطان به‌شاه رسید در آن وقت شاه به‌کچور بود . به‌یك روز به‌آمل‌آمد ، و از آمل به یك روز دیگر به‌ساری‌آمد. وپادشاه گرشاسف را به‌حرب **فیروز** نامی از امرای خوارزم‌که بیرون از تمیشه را متصرّف‌گشته بود ، فرستاد . ومیان ایشان محاربه واقع شد وفیروزرامنهزم ساخت . اصفهبد به‌استراباد رفت وقلعهٔ بالمن و جهینه را به قهروغلبه مسخرنمود. و ازگرگان تا مملکت ری‌مسخّرفرمان‌شاه‌گشت‌و **قلعهٔ‌فیروزکوه** را هم بستاند . در آن زمان، ایّام دولت **محمد خوارزم شاه** بود. از جهت شاه منشور فرستاد که بیرون تمیشه وفیروزکوه‌ازآن شاه باشد .

در سنهٔ ششصد ودو اردشیر وفات‌یافت. و شرف‌الملوك هم، تاپدرموافقت‌نمود، در آن مدت وفات یافت . بعد از آن اعیان دولت رفتندشمس‌الملوك را از قلعهٔ‌دارا بیرون‌آوردند وبرتخت نشاندند و زرنثارکردند .

در ذکر حکومت شمس الملوک رستم بن شاه اردشیر

روزی که از قید بیرون آمد، بر خلاف قول منجّمان بر تخت نشست و به اطراف مملکت پدر خود نایب و عامل فرستاد و برادری بود اوراکهتر **رکن الدوله قارن** نام از اوفرار نمود و به خوارزم به‌درگاه سلطان رفت، و دعوی ملک کرد. اشارت شدکه آنچه درتصرف برادر متوفّی شرف الملوک بود بدوتسلیم نمایند. برهمان موجب‌مقرّر گردانیدند.

اما بعد از مرحوم شاه اردشیر، مَلاحدهٔ اسمعیلیه در طبرستان دست یافتند، و ملوک باوند را چندان اختیاری نماند، و خلاف و جدال با ملاحده در میان آمد تا رکن الدوله قارن را شهید کردند. و بعده سید ابوالرضا حسن بن رضا العلوی المامطیری درشوال سنهٔ ششصدوشش به‌غدرشمس‌الملوک را شهیدکرد و در آن زمان ایام دولت خوارزم شاهیان به‌نهایت رسیده بود. ودولت چنگیزخان چهره گشاگشته ومغول به‌ولایت استراباد و مازندران ورستمدار درآمدند و خرابی‌های بسیارکردند و قتل به‌افراط نمودند.

در ذکر استیلای آل باوند نوبت آخر در مازندران

چون کار مازندران به‌جهت‌وقوع‌مذکور [هجوم مغول] بی‌نسَق و بی‌قانون‌مانده‌بود، ملک حسام‌الدوله اردشیر بن کینه‌خوار بن شهریار بن کینه‌خوار بن رستم بن‌دارای بن شهریار – که ابوالملوک او را گفتندی–در سنهٔ ششصد وسی‌وشش خروج کرد. وممالک مازندران را به تصرّف خود درآورد. اما چون ممالک از اکابر و اعیان خالی‌مانده بود به‌سبب قلْع وقمْع مغول چنانچه دستور ضبط و نسَق تعذّر داشت. اما به قدروسع در تعمیر بلاد ونسق آن سعی می‌نمودی، و اکثر ولایات را آبادان گردانید و با

ملوك رستمدار موافقت نمود. و چون تردّد مغول در ساری بود به‌آمل آمد. وآنجا توطّن نمودکه آمل‌ازآسیب تردّد مغول محفوظ‌تر می‌نمود، و سابقاً تخت ملوك باوند در ساری بود وهم با ملوك رستمدار ــ که موافق همدیگر شده‌بودند و وصلت‌کرده ــ قرب جوارداشت و درسنهٔ ششصد وچهل‌وهفت وفات‌یافت و پسر مهین او **شمس‌الملوك محمّد** برتخت نشست.

در این وقت **منکوقاآن** بر تخت جهان بانی و عالم ستانی برآمده‌بود وبرادر خود **هولاکوخان** را جهت‌استیصال ملاحده به‌ایران زمین فرستاده‌بود. چون‌هولاکو ــ خان به ایران زمین رسید؛ تمامی قلعهٔ ملاحده را مسخّر گردانید. و **خورشاه‌بن علاءالدین** ملحد را در الَموت بگرفت و بکشت. اماگردکوه دامغان درتصرف‌ملاحده بماند، و قصهٔ محاصرهٔ‌گردکوه که به‌شمس‌الملوك و استندار شهراکیم امرشده بودکه به‌اتفاق محاصره‌کنند وصورت آن قصه ذکررفت.

در سنهٔ ششصد و شصت وپنج ملك شمس‌الملوك را امرای منکوقاآن به‌قتل رسانیدند، وبرادر او **علاءالدوله علی** را به‌حکومت بنشاندند و در زمان اوامرای مغول را استیلای تامّ می‌بود، و در مازندران مقام کرده بودند و چندنوبت ملوك‌را با مغول جنگ واقع شد، وچون‌مقاومت‌نتوانستند‌بکنند. التجاء به‌رستمدار و ملوك گاوباره می‌کردند تا در سنهٔ ششصد و هفتاد و پنج به‌جوار رحمت حق پیوست. وبعد از او **ملك تاج الدوله یزدجردبن شهریار بن اردشیر** بر تخت نشست. و در عهد دولت خود تمکّن تمام در مازندران پیدا کرد. و جمله مازندران را تا حدودتمیشه ضبط کرد، چنانچه یك پیاده تمامی مال مازندران را تحصیل می‌نمود. و در زمان او باز شهرآمل آبادان شد. چنانچه هفتاد مدرّس درس می‌گفتند، و سایرعمارات و آبادانی و عدل و داد را براین قیاس توان نمود وبه‌استندار شاه غازی موافقت بود تا در سنهٔ ششصد و نود وهشت فرمان‌حق را اطاعت نمود.

پسرش **نصرالدوله شهریار** بعد از او والی و حاکم طبرستای شد. ودر این

اوقات **آل باوند** را زیاده شوکت و مُکْنَت نماند. و او نیز در سال هفتصد و چهارده به‌جوار رحمت حق پیوست.

بعد از او پسر تاج الدوله **رکن‌الدوله‌شاه کیخسرو** به حکومت قایم گشت. به‌سبب تردّد لشکر ترک و استیلای ایشان کوچ و بنهٔ خود را به رستمدار فرستاده و **قریهٔ پلمیت** را در رستمدار بخرید و اولاد باوند هنوز در آنجا ساکنند. او نیز در سنهٔ هفتصدو بیست وهشت‌وفات یافت.

بعد از او فرزند **شرف‌الملوک بن‌شاه کیخسرو** به حکومت بنشست،و چون شش سال حکومت‌کرد در سنهٔ هفتصد وسی وچهاروفات یافت.

بعد از اوبرادرش ملک سعید شهید **فخرالدوله‌حسن** به‌حکومت بنشست‌که آخر ملوک باوند است و در زمان او واقعهٔ **مسعود سربدال**ـ که‌قبل از این‌ذکررفتـ واقع شد، و آن واقعه درسنهٔ‌هفتصد و چهل وسه بود.

بعد ازآن وبا درآمل افتاد و بسیاری از آل باوند و زن و بچهٔ ملک‌فخرالدوله بدان‌علّت بمردند، چنانکه او با دونفرکودکـ‌که پسر اۆبودندـ تنها بماند!وغمازان در بارهٔ کیا جلالـ‌که رکن اعظم دولت او بودـ سعایتی چند براو عرض‌کردند. ملک فخرالدوله را چون بخت برگشته بود بر قتل مشارالیه فرمان داد تا نبیره‌های اوـ‌که ازعظمای طبرستان و به‌ایالت و سرداری منسوب بودندـ از او نا امید وخایف گشتند و **ملک‌باو** به‌ضرورت باکیایان‌چلابـ‌که خصم قدیم کیایان جلالی بودندـ در ساخت و زمـام اختیار ولایت را بدیشان باز داد، و میان **کیایان** و **چلاب** و **کیایان‌جلال** خصومتها در میان آمد. و از سبب آن در ملک مازندران تشویش وتفرقه پدید شد، وتفرقه‌ها دست داد.

در آن زمان سیدمعظم‌الهادی‌الی‌طریق الرشاد**سید قوام‌الدین** ـعلیه‌الرحمهـ بنیاد عزلت و گوشه نشینی کرد. و درویشی بنیاد نهاد. و کیاافراسیاب چلاب مرید سیدگشت، وملک را نیز بدان دعوت می‌کرد.

کیایان جلال چون چنان دیدند رجوع به رستمدار کردند و در آن زمان ملک معظم ملک جلال الدوله اسکندر از حدود دیلمان تا حدّ مازندران لشکر بیاراست و به‌حوالی شهر آمل فرودآمدند. ملك فخرالدوله وکیا افراسیاب را چون پای اقامت نبود کیایان چلاب ملک را بگذاشتندو از شهر بیرون شدند. و ملک فخرالدوله با دو سه سوار به لشکرگاه رستمدار رجوع کرد و با همان حسن اعتقاد نزاع به صلح انجامید.

بعد از آن کیایان چلاب با کیایان جلال صلح کردند. و کینهٔ شاه مازندران به‌دل گرفتند و کیا افراسیاب چلابی صاحب اختیار و مُلک مَلک فخرالدوله بود. خواهر او را ملک در نکاح داشت. و از آن عورت دختری بود از شوهری دیگر. مگر ملک را بر آن دختر می‌گفتندکه نظر نامشروعی واقع‌شد. از آن سبب افراسیاب چلابی ازعلماء فتوای بر قتل ملک حاصل کرد و به نشان سیدقوام‌الدین ـ علیه‌الرحمه ـ موشّح گردانید.

روز شنبه بیست و هفتم ماه محرم هفتصد و پنجاه ملک فخرالدوله به‌حمام رفته بود و بیرون آمد، وکیا افراسیاب چلابی را دو پسر بود: یکی را **علی کیا** نام ودیگری را **محمدکیا** نام بود، و هر دو جوان خوش آواز بودند، و ملک بنفسه آنها را **شاهنامه** تعلیم می‌کرد تا به مَسلَخ حمّام آنها را در آوردند، و شاهنامه پیش آنها نهاد، و خنجر خود را کشیده بر سطر شاهنامه نهاد، و ایشان را بیت بیت و مصراع مصراع تعلیم می‌داد. یکی از آنها خنجر را برداشت و بر سینهٔ ملک زد و ملک را بقتل رسانید! و مدت سیزده سال يك ساعت و یک زمان از قتل و نهْب و غارت و تاخت و تاراج خالی نبود.

چون ملک مرحوم را شهید کردند، فرزندان او طفل بودند، ودر مازندران ملجأی نداشتند، به‌کلی رجوع **به‌ملک جلال‌الدوله‌اسکندر** کردند.

ملک فخرالدوله چهارفرزندداشت: یکی **شرف‌الملوك**، ودیگری **شاه‌غازی**

و دیگری **شمس الملوک** ، و بزرگتر از همه **ملک کاوس** که به سنّ ده ساله به عجزی تمام روی به‌ملک معظم جلال الدوله اسکندر نهادند ، ملک ایشان را عنایت فرمود و به ملک و مال وده مضایقه ننمود و تمام را تربیت کرد و از ایام صبی به‌قوت عنفوان شباب رسانید ، و با ایشان نسبت قرابت به‌تقدیم رسانید .

ملک رستمدار به‌جهت اولاد ملک مازندران اهتمام فرموده لشکر جرّار زیادی جمع کرده رو به‌آمل نهاد ، ودر **قریهٔ میراناده** نزول فرمود . چون مردم مازندران یک جهت شده بودند ،وافراسیاب چلابی حضرت سید قوام الدین ـ علیه الرحمه ـ را همراه آورده بود با لشکر خود بیرون از شهردر میراناده مصافّ دادند ، در اول وهله فرزند افراسیاب چلابی که قاتل ملک بود، به‌قتل آمد ، ولی درآخر هزیمت برلشکر رستمدار افتاد وسیصد وسی نفر از مردم رستمدار به‌قتل آمدند .

در ذکر انساب آل باوند

ملک فخرالدوله حسن بن شاه کیخسرو بن یزدجرد بن شهریار بن اردشیر بن کینه‌خوار بن شهریار بن اردشیر بن کینه‌خوار بن شهریار بن کینه‌خوار بن رستم بن دارای بن شهریار بن قارن بن سرخاب بن شهریار بن قارن بن شروین بن سرخاب بن باو بن شاپور ابن کیوس بن قباد بن فیروز الملک العجم جدّ انوشیروان العادل صاحب المجد والکرم علیهم الرحمة والرضوان .

در ذکر اولاد ملوک مذکور

فخرالدوله را چنانکه ذکر رفت چهار پسر بود: یکی شاه غازی، و دیگری شرف الملوک، و دیگری شمس الملوک، و دیگری ـ که از همه بزرگتر بود ـ ملک کاوس نام؛ و پدر او **شاه کیخسرو** را دو پسر بود : شرف الملوک نام ، پدر او یزد جرد را نصرالدوله شهریار نام پسری بود و پدر او شهریار را به‌جز همین نصرالدوله فرزند دیگر نبود . و پدر او اردشیر را

دوفرزند دیگر بود : علاءالدوله علی ، ودیگری شمس‌الملوك محمد نام ، وپدر او کینه‌خواررا به جزاو فرزندی دیگر نبود ، وپدر او **شهریار** را هم به‌جزاو خلف نبود وهم پدراو **کینه‌خوار** را به‌جزاوفرزندیگر نداشت وپدراورستم‌راهم به‌جزاوفرزندنبود. وپدر او دارا را فرزند دیگر بود: بهمن نـام وپدر او شهریار را چهار فرزند بودند : یکی بهرام ویکی یزدجرد ودیگری علاءالدوله علی واین علی را سه پسر بود: یکی شاه غازی ودیگری گردبازو ،یکی اصفهبد علی وفرزند دیگر بود نجم‌الدوله قارن نام و این قارن را فرزندی بود شمس الملوك رستم نام . واین رستم را فرزندی بود فرامرز نام ، وپدرشهریار راکه قارن بود به‌جز اوفرزندی دیگر نبود . وپدر او سرخاب‌راهم به‌جزاو خلفی نمانده بود . پدر اوشهریار وپدراو دارا وپدر او رستم را همین‌فرزندان بودند ، وپدر رستم شروین را فرزند دیگر بود شهریار نام و تا پدرقارن‌شهریار به‌جز فرزندان مذکور خلفی دیگرنبود وشهریار را فرزند دیگر بود جعفر نام ودیگر ملوك را فرزندان دیگربه‌جز آنچه ذکررفت نبودند .

در ذکر احوال نایبان خلفاء و احوال داعیان و امرای خراسان

که به طبرستان مسلّط بودند

چنان مذکور است اوّل کسی که در اسلام به‌طبرستان آمد در ایّام خلافت **عمر**، **حسن بن علی** علیه‌السلام بود است. و عبدالله بن عمرو مالك ابن الحارث الاشتر وقثم بن العباس در خدمت حضرت امامت قباب بودند. ومی گویند که مسجد جامع کهنهٔ آمل راکه **مسجد طشته زنان** می گویند مالك اشتر ساخته است، واین سخن صحیح نیست.

آنچه به‌صحّت مقرون است؛ آنست که شخصی مالکی مذهب آن مسجد را ساخته است. ونبیره‌های بانی آن بنا هنوز درلارقصران می باشند. هرسال به‌آمل می آیند و عمارت آن مسجد را می کنند و مسجدی یعنی مشهدی که معروف است **به‌للّه‌پرچین** مقبر مشایخ وسادات ایشان است. ومردم آمل که اسلام قبول کردند مالك المذهب بودند، تا به‌عهد **داعی الکبیر**، واوایشان را **شیعهٔ امامیه** ساخت. ومسجد طشته‌زنان که نوشته شد منسوب به‌مالکی مذهب است نه مالك اشتر. وموضعی راکه **مالکه دشت** می خوانند موضع نزول عبدالله بن مالك است نه‌مالك اشتر.

بعدازآن درایّام خلافت **حضرت امیر المؤمنین علی** علیه‌السلام، قومی درطبرستان

-که ایشان‌را **بنو ناجیه** می گفتند- مرتدّ گشتند و به نصرانیان پیوستند ، وحضرت‌امیر عليه‌السلام **مصقلة بن هُبیرهٔ شیبانی** را برایشان فرستاد . وایشان را تاراج و تالان کردند، وزنان و فرزندان ایشان را اسیر کردند . اما مصقله بعداز آن، آن‌جماعت را از لشکر اسلام بخرید و آزادکرد . وبعضی ازقیمت آنها را بداد وبعضی را نداد وبگریخت ! وحضرت امیر عليه‌السلام ازهمشیرهٔ او آن وجه را بستاند وبین لشکر اسلام بخش‌کرد . ودرحق او حضرت‌فرمودکه : **قَبَحَ اللّهُ مُصْقَلَةَ لِانَّهُ فعلَ فِعْلَ اْلسّادةِ وَفرَّفرَّ اْلعَبْيدِ .**

این مصقله درزمان خلافت معاویه با چهار هزارلشکر به‌طبرستان آمد ودوسال با **فرّخان** درمجادله ومحاربه بود . آخرالامر درکچورکشته شد ، و درقریهٔ **چهارسو** مدفون است ، ومردم این عصر **کیا مشغله** می‌خوانند ، واین شهرت دارد. بعد ازآن **قطری بن الفجاجه** -که‌از جملهٔ‌خوارج است- به طبرستان آمد ؛ وبعد ازآن به‌فرمان **سلیمان بن عبدالملك** ، **یزیدبن المهلّب** آمد ، و بعداز آن چون منصور خلیفه، پسر خود ، مهدی را به ری فرستاد ، **ابوالخصیب وعمر بن علاء** را نیز با مهدی همراه گردانید. مهدی هردونفرآنها را به‌طبرستان فرستاد ولشکر اسلام‌درسنهٔ یك‌صد وسی‌و هفت‌آمل‌را بگرفتندتا درسنهٔ یك‌صدوچهل‌وچهارکه اصفهبد خورشید در **فلام** رودبار خود را بکشت . وآن قصّه نوشته شد .

ابوالخصیب بعدازآن والی طبرستان بود ، ومسجد جامع ساری را اوساخت . ومردم ساری چون مسلمان شدند بعداز ابوالخصیب **خُزیمه** به‌ساری‌آمد . بسیاری از اعیان‌گرگان را او قتل‌کرد . و دو سال درطبرستان بود . اورا برداشتند . بعداز او، **ابوالعباس** را فرستادند ، او یك‌سال‌در طبرستان بود . بعد ، اورا معزول کردند . و **روح بن حاتم بن قبیصة بن المهلب** را فرستادند . او ظلم بسیار به‌اهل‌طبرستان‌کرد . بعد ازیك سال **خالدبن برمك** را بفرستادندو به‌موضعی‌که به **خالدسرا** مشهور است ، درآمل‌قصری بساخت وچهارسالی آنجا بود تاخلیفه‌او را طلب نمود . وعمر بن العلاء را بفرستاد .

چون منصور خلیفه وفات یافت مهدی به خلافت بنشست ، بدو عرض‌کردند که

عمر بن العلاء دختر مهرویه را در طبرستان به خانهٔ خود برد. مهدی غضب کرد و اورا معزول نمود. بعد ازاو سعید بن دعلج را فرستادند و او از جمله کریمان روزگار بود و سعیدآباد رویان را او بنا نهاد. اما به اتمام نرساند او را باز خواندند و دو مرتبه **عمر بن العلاء** را بفرستادند. به ولایت دابو آمل قریهٔ عمرکلاته ساختهٔ اواست ودر آنجا قصری وبازاری بساخت بعد به رویان آمد وسعیدآباد را تمام کرد.

بعد از آن ونداهرمزد خروج کرد ولشکر اسلام‌را به در کرد. عمر بن العلاء نیز بدو پیوست، وبیرون نرفت، تاآنجا وفات یافت.

وبعد ازآن **عبدالحمید مضروب** را به طبرستان فرستادند. اوسخت ظالم بود، تا درسنهٔ دویست وبیست وچهار که **مازیار** ظالم را بکشتند، باز نایبان خلفاء به طبرستان مستولی شدند، واحوال نایبان آن‌زمان درمیان قصهٔ **قارن ونداد** نوشته آمد وکوهستان رابه بندار نامی مفوّض داشتند و طبرستان را **حسن بن حسین مصعب** والی بود که او عمّ **عبدالله بن طاهر** ـ که والی خراسان است ـ بود و بعد ازاو **طاهر بن عبدالله بن طاهر** دوسال والی بود. بعداز او **محمد بن عبدالله** ـ که برادر اوبود ـ هفت سال حاکم بود. بعداز او **سلیمان بن عبدالله** سیزده سال حکم راند. و بعدازآن **محمد اوس** حاکم گشت، واو ظلم بسیار کرد چنانچه تمامی طبرستان ازدست او به فریادآمدند تادرسال دویست و پنجاه برداعی الکبیر بیعت کردند.

درذکر احوال داعیان و سبب تردّد سادات به طبرستان و تسلّط ایشان در آن ممالك

چون **مأمون** به‌خلافت بنشست در تربیت سادات می‌کوشید. و مذمّت پدر خود می‌کرد، که‌درقتل **موسی بن جعفر** علیهما السّلام کوشید و حضرت‌راشهید کرد. ودر بازار **سوق الریاحین** بنهاد که مردم بیایند و ببینند که او را نکشته‌اند بلکه به‌جهت مریض بودن حضرت وفات کرده است! وازعلماء وفقهاء هم کاغذی به مضمون فوق گرفت. تمام

علماء مهر کردند کاغذ را ، به‌جز احمد بن حنبل ،که اورا زجرها کردند ، واوآن کاغذ را مهرونشان نکرد .

غرض آن که مأمون پدرخود **هارون الرشید** را ملامتها کردی و به‌مدینهٔ طیّبه فرستاد. وعلی بن موسی الرضا علیهما السّلام راطلب نمود ونزد خودآورد و براو بیعت کرد .

آورده‌اند که چون سلاطین غور ، غیاث الدین وشهاب الدین، به‌خراسان آمدند و نیشابور را مستخلص گردانیدند و به‌زیارت علی بن موسی الرضا حاضر شدند **فخرالدین رازی** ـ که استاد بنی‌آدم است ـ باتمامت علمای غور وغزنین وسلاطین عصر در آن مشهد مبارك حاضر شدند . در آنجا مکتوبی یافتند که حضرت امام علیه السلام در وقتی که مأمون براو بیعت کرده بود نوشته بود است .

آوازهٔ بیعت مأمون باحضرت رضا علیه السلام باعث این شد که سادات که همیشه درفشار بودند ، روی به‌طرف ری و عراق نهادند . این سادات ازبنواعمام وبرادران و تمامی حسینی وحسنی بودند . چون این دستهٔ بیست‌ویك نفری به ری رسیدند ، ازواقعهٔ قتل وشهادت **حضرت رضا** به‌وسیلهٔ مأمون که به مکروحیله آن حضرت را شهید کرده مطّلع شدند. لاعلاج برای حفظ خودشان پناه به‌کوهستان دیلمستان وطبرستان بردند. بعضی‌ها در آنجا شهید گشتند ومزار ومرقدایشان معروف است. و بعضی درهمان جا توطّن یافتند واتباع ایشان باقی است .

چون اصفهبدان مازندران دراوایل ـ که اسلام قبول کردند ـ شیعه بودند و بااولاد رسول علیهم السّلام حسن اعتقاد داشتند، سادات رادراین ملك مقام آسان تر بودوچون **متوکل** خلیفه ازدنیا رحلت کرد ، تفرقه مـا بین فرزندان او بیفتاد، واین سبب شدکه سادات خروج کردند وازآن جمله سیدی بود درکوفه نامش یحیی بن عمر بن یحیی بن الحسین ابن زیدبن زین العابدین علی بن الحسین بن علی بن ابی طالب علیه و علیهم السلام. سید مذکوردرکوفه خروج کرد . و در مذهب زیدیّه دعوی امامت نمود . و در گیلان او را یحیی علیه السلام می‌خواندند واومرد فاضل وشجاع و بزرگ وعالم ومتورّع و سخی بود.

مردم عراق به او گفتند اگر مقصود خروج توکمی مال و معاش است چندان دیناری که باید به‌خدمت توجمع گردانیم. سید سوگند یادکردکه خروج من برای مال نیست ، فقط برای رضای خداست ،که می بینم دین‌حنیف ، ضعیف‌گشته وشرع مُنیف دارد منسوخ می‌شود .

غرض **منتصر**خلیفه محمدبن عبدالله طاهر را به‌حرب او فرستاد . چون محمد مذکور نزدیك او رسید ، **ترك‌تگین** نام را برای مقابله باسید ومجادله بااوروانه‌کرد. تا با سید مصاف داد ، وسید را بگرفتند ، و به‌قتل‌آوردند. وسر مبارك را برداشته‌نزد محمدبن عبدالله‌آوردند .

مردم بغداد به تهنیت‌آن فتح رفتندتایکی از سادات نزد منتصرخلیفه رفت و گفت: تهنیت‌می کنم ترا به‌قتل‌کسی‌که اگررسول زنده بودی او را بدان‌تعزیت‌می‌دادند، ودرعرب جهت یحیی علیه‌السلام مرثیت‌های بسیارگفته‌اند .

مقصود درآن ورطه ، ساداتی‌که خلاص‌یافتند نیزروی به‌کوهستان عراق‌نهادند وبه‌کوهستان‌طبرستان ودیلمان در آمدند . وآنجا به‌زحمتی تمام به‌سر می‌بردند . چه بنوعبّاس وبنوامیّه مدّت دویست سال بلافصل حاکم بودند،ودرقلْع و قمْع سادات‌ساعی‌و مُجِدّ،وچند نفری از ایشان ـ مثل **منصوردوانقی وحجاج ثقفی و متوکل عباسی** علیهم اللعنة‌ـعهد کرده بودندکه هرجا سیدی را بیابند بلامحابا به‌قتل‌آرند ، تا نسل سادات‌منقطع گردد. امّاخدانسل محمدبن عبدالله رابرکتی‌وکثرتی به‌فضل وفیض بی‌دریغ خود پدیدآورده واولاد دشمنان ایشان را منقطع‌گردانیده، با وجود استیلای **آل‌عباس وبنی‌امیّه** امروز در تمام عالم چند صدتن از ایشان معروف ومشهور نیستند . وبنی فاطمه‌علیهما السّلام‌را باوجودآنکه‌دویست وچهل‌سال هرکجامی‌دیدندمی کشتندامروزدر هیچ جای عالم نیست‌که‌آنها مقدّم وپیشوای خلایق نباشند .

غرض چون ظلم محمدبن‌اوس درطبرستان ازحدّگذشت،مردم پناه به‌عدل‌سادات می‌جستند وبرایشان بیعت می‌کردند ، و والی وحاکم خود می‌گردانیدند . اول سیدی

که درطبرستان خروج کرد **داعی الکبیر محمدبن زیدالحسینی** بود .

در ذکر خروج داعی الکبیر

چون ظلم محمّد اوس در رویان به‌غایت رسیده بود ، مردم آن دیار دست تظلّم برآورده نزدسادات می‌رفتند ، وفریاد می‌کردند ،که ما را از دست این ظالم خلاص کنید . ودربقعهٔ مبارکهٔ کچورسیدی بودمحمدبن ابراهیم بن علی بن عبدالرحمن بن القاسم ابن الحسن بن زیدبن الحسن بن علی بن ابی طالب علیه وعلیهم صلوات ربّ العالمین. واو بسیار مرد زاهد و متورّع و بادیانت بود .

مردم وارفودیلمان گرد روستاقهای دیلمان می‌گشتند ومردم آن ولایت راباخود همراز می‌گردانیدند تا به‌کچور نزد سیدمحمد مذکور رفتند. وفریاد برآوردند‌که ما از دست ظلم جماعت **محمد اوس** به‌جان آمدیم . ومقتدای اهل اسلام همیشه شما و آباء واجداد شما بودند،ما می‌خواهیم که‌سید عالی‌را از **آل‌محمد** برخود حاکم گردانیم تا دربین ما به‌عدالت سلوك نماید . چه باشدکه‌بر تو بیعت‌کنیم تا به‌برکت توظلم‌اومندفع گردد ؟ سید محمدفرمودکه مرااهلیّت این‌کار نیست ، امّا مرا دامادی هست در **ری** که خواهرهم درحبالهٔ نکاح اواست . مرد شجاع وکافی وحربها دیده ووقایع بسیار پس پشت انداخته است . اگر راست می‌گویید ، کس‌بفرستم تا او بیاید و به‌مدد قوّت شما کاری پیش‌گیرد تا به‌مقصود برسید ، وروضهٔ مبارك آن سیّد اکنون در **بقعهٔ قریهٔ‌صالحان** کچور می‌باشد و مشهور است به‌زیارت **سیّد محمد کیا دبیرصالحانی**.اما مردم آن ولایت اکثر او را **سلطان کیمدور** می‌خوانند .

مردم مذکور ممنون گشتند وقبول‌نمودندکه چون سیدبدین دیار برسد ما برقدم مبارك اوسروجان‌فدامی گردانیم. سید محمدکیا دبیر نامه‌یی به‌نزد داعی الکبیرالحسن بن زیدبن اسمعیل حالب الحجارة بن الحسن بن زید بن حسن بن علی بن ابی‌طالب ـعلیهم السلام‌ـ بنوشت . واو مردی بود به‌انواع‌فضایل آراسته. مولودش درمدینهٔ طیّبهٔ

رسول -علیه السلام- بود . ودرشجاعت وتدبیر ملك وملت مثل نداشت .

الغرض چون نوشتهٔ سید محمدکیادبیر به ری بدو رسید ، و نامه را برخواند برخروج گری حریص گشت . ودرحال جواب نامه بنوشت وقاصد را تشریف داد وباز گردانید . چون قاصد به رویان آمد ، این حدیث فاش گشت . ومقدّم جماعتی که به طلب سیدحسن فرستاده بودند، **عبدالله وندامید** بود.

چون محمداوس معلوم کردکه مردم بنیاد خروج کردند نزد **عبدالله بن سعید** و **محمدبن عبدالکریم** -که ازمشاهیر آنجا بودند- فرستاد که حاضر شوند تا تفحص این سخن بکنم. عبدالله بن سعید بترسید وخانهٔ خود را بگذاشت ورو پنهان کرد . درهمان زمان قاصد سیدحسن بن زید برسید که به سعیدآباد فرود آمدم . باید که اشراف آن ولایت به من پیوندند . عبدالله بن سعید وعبدالکریم بارؤساء **قلعهٔ کلار و کلارستاق** روزسه شنبه بیست و پنجم رمضان دویست وپنجاه به سعید آباد براو بیعت کردند . **عَلی اِقامةِ کتابِ اللّهِ وسُنّةِ رَسولِهِ والامرُ بِالْمَعروفِ والنّهیِ عَنِ المنْکَرِ** و بـه اهل چالوس ونیروس خبری نوشتند وداعیان فرستادند ، وآن شب سید نزد عبدالله سعید بود و فردا به ساحل دریا به خورشید رستاق نقل فرمود . ومردم از اطراف رو بدو نهادند .

چون این خبر به علی اوس رسید به تعجیل خود را به محمداوس رسانید . سید حسن به صوب کچور خرامید . سیدمحمدکیادبیر بامردم آن ولایت به استقبال بیرون رفتند . وسیدحسن را روز پنج شنبه به کچور فرودآوردند که بیست وهفتم رمضان بود ، وروزعید به مصلّی رفتند ، ونمازعید بگزاردند ، وخطبهٔ بلیغ برخواندند ، ومردم را ترغیب بـه وعده و ترهیب بـه وعید نمودنـد . **محمدبن العباس** و **علی بن نصر** و **عقیل بن مبرور** را به چالوس فرستاد ، تا **حسین محمدالحنفی** را دعوت کنند . چون به آنجا رفتند و دعوت برکتاب خدا وسنّت رسول کردند ، اجابت فرمود . وبه مسجد جامع رفتند وبیعت ازمردم آن دیار بستدند .

چون گماشتکان محمدبن اوس این صورت را معلوم کردند ، بگریخته و نزد **جعفر بن شهریار بن قارن**ـ که از آل باوند بودـ رفتند. سیداز کچور کوچ کرد و بـه ناتل فرود آمد ، واز مردم آن دیار بیعت بستاند و به **پای دشت**ـ که آن زمان شهری معمور بودـ خرامید. ومقدمهٔ لشکر او **محمد بن رستم بن وندا امید شهریار** بود ، و او از ملوك کلارستاق است. و برمقدمهٔ محمدبن اوس زد . ایشان را برهم شکست، و **محمداخشید** را ـ که سپهسالار لشکر خصم بودـ ازاسب فرود آورد وسراو را برداشت و نزد داعی فرستاد . و به تعجیل بالشکر تالیکانی براند وازآنجا تاآمل بتاخت. داعی در پای دشت اقامت نمود. ومحمدبن حمزه را به دیلمان به طلب مدد فرستاد .اجابت کردند .

بعد ازچند روز **امیدوار بن لشکرستان و ویهان بن سهل و فالیزبان وفضل رفیقی** با ششصد مرد به پای دشت به خدمت داعی رسیدند . ودرهمین روز اصفهبدان طبرستان مثل بادوسپان ومصمغان(۱) وویجن وخورشید بن جسنف بن وندرند وخیان بن رستم و بادوسپان بن گردزادلپور مکتوب فرستادند و اظهار محبت و موافقت نمودند . داعی را برآن استظهار بیفزود ، ومحمدبن حمزه را وحسین احمد را با بیست سوار و دویست پیاده در پیش داشت ، وروبه آمل نهاد . ومحمدبن اوس تعبیه کرده بود وبیرون شهر با خواصّ وغلامان خود برمقدمهٔ داعی زدند . داعی ثبات قدم نمود ، تامحمداوس بگریخت. داعی ایشان را غارت کرد وغنیمت بسیار برداشت .

روز دوشنبه بیست وسیم شوال ، داعی به آمل آمد و چند نفر از بزرگان آمل که مخالفت نموده بودند به قتل رسانید ، وبامداد برخاست وبه مصلّی رفت ودعوت خلق کرد وبه اتفاق مردم آمل بیعت کردند وهفت روز در آنجا مقام کرد ، و**محمدعبدالعزیز** را به عاملی به رویان فرستاد . جعفربن رستم را به **کلار** بنشاند ، ومحمدبن ابوالعبّاس را به چالوس حاکم گردانید .

اهل آمل گفتند که: ما سیدمحمد ابراهیم را می‌خواهیم. فرستاد واورا از رویان بیاورد وآمل را بدوسپرد وخود به توجی رفت واین **توجی** بقعه‌یی است ازولایت ساری.

۱ـ دراصل: مضغان.

بعد از آن به چمنو نزول فرمود و چمنو هم دهی است از ولایت ساری ، و مشهدی از سادات عظام آنجا است و آن مقام را زیارت می کنند . و در چمنو بوده از اصفهبد قارن بن شهریار ــ که از آل باوند ملك الجبال بود ــ مکتوبی بنا بر اظهار موالات و مصافات برسید و آنجا نوشت که به مدد شما لشکر می فرستم . سید جواب بنوشت که شما بما پیوندید . اصفهبد جواب داد که شما بما پیوندید . سید دانست که آنچه می گوید دروغ است.

سلیمان بن عبدالله طاهر حاکم ساری بود . **اسد جندان** را که سپهسالار او بود، با لشکر به توجی به مقابلهٔ سیّد بفرستاد ، و داعی ، توجی را بگذاشت و فرار نمود . عبدالله خبر شد که داعی توجی را بگذاشت و بگریخت . سید خودرا از راه دیگر بـه ساری رفت و برعبدالله طاهر صبحگاهی را با نعره و صلوات و تکبیر هجوم آورد . سلیمان به پای تهی بی اختیار بگریخت لشکر سید به شهر درآمدند ، و هر که را می یافتند می کشتند و سرای سلیمان را آتش درزدند .

درهمین روز خبر آوردند که برادر سید حسن بن زید که داعی الصغیر اوا ست به **شلمبهٔ** دماوند رسید . و اصفهبد با دوسپان بدو پیوست و مردم لارجان و قصران هم بدو پیوستند . سلیمان بر آن موجب بگریخت ، به استراباد رفت و جای دیگر نتوانست اقامت نماید .

داعی خواست به آمل رود چون دیالم غنیمت بسیار برگرفته بودند، منصرف گشتند. و هریکی به جهت ضبط غنیمت به طرفی رفتند. اصفهبد گفت : صلاح چنین است که سید به چمنو چندان توقف نماید که خبر سلیمان برسد که احوال او چیست ؟ همچنان توقّف نمود . سلیمان با لشکر استراباد خود مهیّا رسیده بود . برداعی زد و منهزم ساخت. دیالم که حاضر بودند بگریختند داعی بر سر پل چمنو چندان باز ایستاد که کشتگان و زخمیان را از پل بگذرانید . بعد از آن او نیز بگذاشت و بگریخت .

پسر محمد بن اوس در عقب مردمان گریخته می دوانید. اصحاب داعی زوبینی بر او زدند و بکشتند ، و آن فتح بر سلیمان منغّص گشت ، و بسیار مردم کلار به دست محمد بن اوس کشته شدند . داعی آن شب به هزیمت تمام به آمل آمد . چون توقّف صلاح ندانست

وقت صبح سوار شد و شب‌هنگام را به چالوس فرود آمد ، وهزار درم از اهالی چالوس بستاند و نوکران را به‌چابکی بداد واصفهبد ملك الجبال قارن بن شهریار باسلیمان اتفاق کردند و به‌آمل آمدند .

بعد از چند روز داعی را از دیلمان و گیلان مدد رسید . داعی از چالوس سوار شد و به **خواجك** نزول کرد و سلیمان با اصفهبد به پای دشت آمد. داعی به **لاویجه‌رود** معسکر ساخت . وسادات را با نفری چند بفرستاد تا به منقلای لشکر شبیخون بزدند و ایشان را منهزم ساختند وبسیاری اموال را تاراج نمودند . واصفهبد جعفر بن شهریار را با سی تن از معارف به قتل آوردند ومخالفان را منصرف ساختند.

چون این‌چنین فتح روی نمود داعی برنشست وبه‌آمل آمد و پانزده روز آنجا بیاسود واصفهبد بادوسپان را امیر لشکر گردانید. وبه سر اصفهبد قارن ملك الجبال فرستاد تا جمله ولایت اورا بسوختند وغارت کردند . چون سلیمان این خبر بشنید ازخراسان لشکر جمع کرده به‌مدد او آمد.

در این‌وقت داعی لشکر را اجازت داده وبه دیلمستان وگیلان رفته‌بودند، و او تنها در آمل با معدودی چند نشسته بود . چون توجّه سلیمان را معلوم کرد ، از آمل کوچ کرد و به چالوس آمد . چون آنجا رسید خبر وفات **و هسودان دیلمان** که حاکم آنجا بود بشنید وبه اندك زمان چهارهزار نفر دیالمه بدو پیوستند .

داعی سوار شد و متوجه مازندران گشت چون از راه ساحل دریا به چمنو رسید سلیمان آنجا مصافّ داد. سلیمان منهزم گشت . داعی به ساری رفت، وزن وفرزند واموال وخزاین سلیمان را اسیر وتالان کرد . سلیمان چون به هزیمت تمام به استراباد رفت، مکتوبی به‌التماس تمام به محمّد العلوی نوشت که زن و فرزند او را درخواه نماید ، و جهت او باز فرستد . چون مکتوب به مطالعهٔ داعی رسید . ملتمس را مبذول فرمود و فرزندان اورا با تشریف نزد سلیمان بفرستاد ودر این وقت اصفهبد قارن به توسّط ومیانجی بادوسپان باداعی صلح کرد. وپسران خود سرخاب ومازیار را به نزد داعی فرستاد، واین

واقعه در سنهٔ دویست وپنجاه و دو بود .

داعی در آمل بنشست و به اطراف طبرستان و دیلمان و گیلان مثالها بنوشت. و در این روز **ابو مقاتل ضریر** شاعر قصیده‌یی برخواند که مطلعش اینست. **مَطْلَع:**

اَللّٰهُ فَرْدٌ وَابْنُ زَيْدٍ فَرْدٌ !

وداعی بانگ بر شاعر زد وگفت : چرا گفتی : **اَللّٰهُ فَرْدٌ وَابْنُ زَيْدٍ فَرْدٌ ؟!** باید گفته باشی : **اَللّٰهُ فَرْدٌ وَابْنُ زَيْدٍ عَبْدٌ!** و در حال خود را از کرسی در افکند و سر خود برهنه کرد وروی بر خاک می‌مالید و مکرّر می‌گفت: **اَللّٰهُ فَرْدٌ وَابْنُ زَيْدٍ عَبْدٌ.** و بفرمود تا شاعر را به‌ضرب سیلی بیرون کردند .

بعداز چندروز شاعر باز آمد و این ابیات برخواند :

اَنَا مَنْ عَصٰاهُ لِسٰانُهُ فی شِعْرِهِ وَ لَرُبَّمٰا ضَرّ اللَّبِيبَ لِسٰانُهُ

هَبْنی كَفَرْتُ اَمٰا رَأَيْتُم كٰافِراً نَجّاهُ مِنْ طُغْيٰانِهِ اِيمٰانُهُ

خاطر مبارك از اوخوش نگردید تا روز مهرجان که روز بیست وششم اسفندیار ماه قدیم است این قصیده را برخواند :

لاتَقُلْ بُشْرىٰ وَلٰكِنْ بُشْرَيٰانِ غُرّةُ الدّاعِی وَ یومَ الْمِهْرَجٰانِ

داعی براو اعتراض کرد وگفت چرا نگفتی که :

غُرّةُ الداعِی وَيومَ المِهْرَجٰانِ لاتَقُلْ بُشْرىٰ وَلٰكِنْ بُشْرَيٰان

تا ابتدای سخن به لای نهی نبودی . شاعر گفت : **اَيُّهٰا السَّيِّدُ اَفْضَلُ الذِّكْرِ لااِلٰهَ اِلّا اللّٰهُ وَاَوَّلُهُ «لا» وَهُوَ حَرْفُ النَّفْيِ .** داعی فرمود ، **اَحْسَنْتَ، اَحْسَنْتَ** ، اَيُّهَا الشّاعِرُ !

دیگر سلیمان طاهر از خراسان لشکر جمع کرده به ساری آمد . **سید حسن عقیقی** که از بنی اعمام داعی بود ، اورا بشکست تا گرگان به دنبال او برفت چون این نوبت شکست بر سلیمان افتاد طمع از طبرستان برگرفت وبخراسان رفت .

بعد از آن مردم از حکومت داعی اعتباری بر گرفتند، و در آن ما بین پسران اصفهبد قارن: سرخاب و مازیار ـ که داعی به نوا داشت ـ بگریختند و به اصفهبد پیوستند، و با داعی عصیان کردند. داعی را بالضروره بطرف کوهستان توجّه افتاد و چند نوبت آنجا محاربه کرد. و آن ولایت را خراب کرد و سادات از هر طرف به داعی پیوستند و چون داعی در حق سادات به شفقت و عاطفت می بود بسیار سیّد بر او جمع شدند. چنانکه هرگاه که سوار می‌شدی سیصد سید شمشیرزن با او سوار شدندی و **ناصر کبیر** را که **ناصرالحق** او را می‌خواندند در حق او مدح بسیار است.

در این وقت در بغداد خلیفه حاکم بود خبر وفات او رسانیدند. و در بصره و سواد و واسط سیدعلی بن محمد صاحب الزنج ـ که او را **سید برقعی** می خوانند ـ خروج کرد، و او سید دانا و شجاع بود. پدرش در ایّام خلافت متوکل گریخته به زنگبار رفته بود. و تولد این سید آنجا بود و مردم زنگبار معتقد او شده بودند و دوازده هزار زنگی با او اتفاق کردند و جمله با چوب دستی به بصره آمدند و آن ولایت را مستخلص گردانیدند و اظهار دعوت کرد و صفت این سید را حضرت امیر ـ علیه السلام ـ در ملاحم خبر داده است. و در آن زمان در خراسان رنود و اوباش و عیّاران را رونقی نمانده بود، مگر **یعقوب لیث** که **محمد بن عبدالله طاهر** را بگرفت و حاکم خراسان شد، و خلیفه بالضروره با او عهد کرد.

غرض که در این مدت داعی در طبرستان حکومتی به استقلال کرد. بعد از آن مردم طبرستان فرستادند و یعقوب لیث را به طبرستان آوردند. سیدحسن عقیقی از او بگریخت و به آمل نزد داعی آمد. یعقوب لیث به شمع و مشعله بدنبال او روان شد. داعی نیز نتوانست اقامت کرد به رویان آمد. یعقوب به دنبال می آمد، داعی بـه کلار رفت و آنجا هم توقّف نتوانست نمود. از آنجا به **شیرود هزار** التجاء برد. یعقوب نزد شیرجان فرستاد که او را بسپارند. آنجا مردی بود **کوکبان** نام که مهتر آن ولایت بود به حمایت سید مُصِرّ گشت و نسپرد.

یعقوب، چون دید فایده نمی کند، بازگشت. شیرجان تاخت بر بنهٔ او آوردند. وغارت کردند. یعقوب به کچور آمد و آنجا بنشست و خراج دوساله از مردم آنجا بستاند. تا در رویان قحط شد و نان نماند که مردم بخورند! **ابراهیم بن مسلم خراسانی** را به رویان وچالوس امیر گردانید و به آمل رفت ومردم رویان به سرابراهیم رفتند وآتش زده خانهٔ اورا به سراوسوزانیدند واورا بکشتند.

خبر به یعقوب رسید ازآمل بازگشت به ناتل آمد ونیك وبد نگذاشت که بکشت وخانه‌ها را ازبن برکند ودرختان را ببرید و براه **کنان** به کلار رفت وازکلار به کچور آمد واشتران اورا مگس هلاك کردند و باران وصاعقه به سر ایشان درآمد به هزار محنت به گردآباد ناتل آمدودوساله خراج ازمردم دشت بستاند. چهارماه طبرستان راحکم کرد وبه‌راه قومش ازطبرستان به خراسان رفت.

وهسودان که حاکم دیلمان بود وقبل ازاین صورت وفات اوذکر رفته است، از او پسری ماند **ملك جستان بن وهسودان** نام، با داعی در بیعت بود. او را با **احمد بن عیسی وقاسم بن علی** بجانب عراق وری وقزوین وابهر و زنجان بفرستادند. وآن ولایت را فتح کردند. ومردم آن نواحی مطیع گشتند ودیالم ازقبل داعی، حاکم و داروغهٔ آن ولایت شدند. وداعی مردم کلار ورویان وطبرستان را جمع نمود و به اتفاق دیالمه ولشکرعراق وقومش وطبرستان وغیرهم درعقب یعقوب به تعجیل برفت. چون به گرگان رسید وبرادرش **محمد بن زید** هم بدو پیوست در آن اثنا خبر آمدکه کفّار به دهستان آمده‌اند.

داعی به مقابلهٔ کفّار به‌سبب جهادرفت. ودرشورهٔ دهستان غزاکرد و دوهزارکافررا به‌قتل آورد وغنیمت بسیار برداشت وبه دیلم قسمت کرد و **محمد بن زید** را به گرگان بنشاند. و خود به طبرستان عود نمود و به آمل بنشست تا دیالمه بدسیرتی آغاز کردند و دزدی و غارت می کردند. داعی چند نوبت نصیحت کرد، قبول نکردند.

داعی بفرمود تا هزار مرد بد سیرت از دیالم را دست و پا بریدند و هزار مرد

دیلمی گریختند و به اصفهبد قارن ملك الجبال پیوستند . اصفهبد علوفه به ایشان دادن متعذّر بود. ازعهدهٔ آن نتوانست بیرون آمد . رخصت داد تادزدی بکنند! و باداعی به خلاف در آمد، و به قومش رفت و سید قاسم را که نایب او بود بگرفت و به شاه‌دز هزار جریب فرستاد .

سید قاسم آنجا وفات یافت . دراین اثنا سیدحسن عقیقی که در ساری به نیابت داعی نشسته بود از مردم ساری جهت خود بیعت بستاند ، و از داعی خوف کرده به اصفهبد پیوست . محمدبن زید ازگرگان بیامد ، وحسن عقیقی را بگرفت و دست و گردن بسته به آمل نزد داعی حسن بن زید بفرستاد . اکابر و سادات آمل به شفاعت بر خاستند ، قبول نکرد و بفرمود تا گردنش بزدند و در سردابه انداختند و در بر آوردند !

اصفهبد قومش را به تصرف درآورد . ونوّاب وعمّال خودآنجاگذاشت. بالجمله پادشاهی داعی درآن قرارگرفت که خود در آمل و برادرش درگرگان باشد . تا داعی را علّتی پدیدآمد، که براسب سوار شدن نتوانست. وجمعی درآمل بودندکه داعی برآنها گمان خلاف می‌برد . ودرعهد **طاهریّه** صاحب اعتبار بودند و برخلاف مذهب داعی سلوك می‌کردند، اگرچه ظاهراً موافقت می‌نمودند . امّا درباطن مخالف بودند . داعی تمارض کرد وآوازهٔ وفات خود درانداخت و فرمود تا ترتیب دفن او کردند آن جماعت همان روز خلاف اوکردند ودست نفاق برگشودند. داعی ازخانه بیرون آمد، وآن جماعت رادرجامع آمل به‌قتل آورد و به‌جانب شرقی مسجد رامقصوره‌یی بود در آنجا ریختند . مردم آمل تاکنون آن مقصوره را زیارت می‌کردند که این جا مقبرهٔ شهداست ! پس داعی بفرمود تا در محلهٔ **راست کوی** دخمه و مقبرهٔ عالی برای او بساختند هنوز آن عمارت باقی است.

مولانا اولیاءالله می‌گوید : اگرچه‌عمارت رو به خرابی نهاده‌بود، ولی صندوقی کهنه درآنجا دیدم وهفتاد پاره ده درنواحی آمل به غیر ازباغ وضیعه وحمّام و دکان بر

آنجا وقف فرمود و به طوری که ذکر رفت عمارت و بقعه درمحلّهٔ **راست کوی** آمل واقع است . روزدوشنبه سوم رجب دویست و هفتاد حسن بن زید معروف به داعی کبیر ازسرای فانی به‌عالم باقی پیوست .

درذکر حکومت داعی الصغیر محمدبن زیدبن اسماعیل حالب الحجارة

داعی الصغیر حسینی او است به قول بعضی ، امّا آنچه صحیح است آن است که داعی الصغیر حسن بن قاسم حسینی است و آنکه به داعی الصغیر مشهور است او است، واولاد اویندکه موجودند .

داعی الکبیر حسن بن زید بیست سال حکومت کرد ، واز او خلفی نماند . امّا دختران داشت ، چون بیمار شد ، و دانست که آخر عمر است ، جهت برادر خود **محمدبن زید** ازخواصّ وعوامّ بیعت بستاند . اما بعد ازوفات داعی ، **سیدابوالحسین** نامی- که داماد او بود- خروج کرد ، وجمعی بااو بیعت کردند . واموال و خزاین داعی را تصرف نمود واصفهبدان طبرستان ازهرجا بااوموافقت نمودند .

چون داعی الصغیر محمدبن زید را خبر وفات برادر رسانیدند ، همان روز از گرگان سوارشد و به ساری آمد . سیدابوالحسین بگریخت ، وباتمامت دیالم که دربیعت او بودند به چالوس رفت . محمدبن زید غرّهٔ جمادی الآخر سنهٔ دویست و هفتاد ویك به آمل آمد وبه یك روز تابه و نوشه‌ده کورشیدرستاق فرودآمد . وپیش ازصبح سوار شد و بامداد وقت چاشت را به چالوس رسید ، و ابوالحسین غافل نشسته بود و او را با **لیشام دیلمی** وسایردیالمه بگرفت . وغنیمت بسیاربرداشت، وخزاین برادرخودرا- که سیدابوالحسین غارت برده‌بود- بازگرفت . وبه خواجك آمد ، وابوالحسین را بندکرد وبه‌آمل آورد وبند اورا برداشت . وفرمودکه هرکس براودعوایی دارد به‌شرع مطابقه نمایند . فقهای آمل هزاربارهزاردرم براو ثابت کردند ، و بستاندند . دیگرباره اورا

بند برنهاد و با لیشام‌دیلمی به ساری فرستاد واورا ولیشام را درساری زنده ندیدند ، و در راه‌هم مرده ندیدند ، وگورایشان هم معلوم نگردید ،که‌کجا است !

آنکه داعی محمد با اصفهبد قارن بـد بود . اصفهبد رستم به امیر خراسان پیوست . امیرخراسان **رافع بن هرثمه** بود . اورا بالشکرخراسان به‌مازندران آورد . وداعی اقامت نتوانست نمودن ، آمل را بگذاشت و به‌کچور رفت ،وکچور را حصاری قوی‌کرد . رافع درعقب او به کچورآمد . داعی بگریخت و به دیلمستان رفت . رافع چهارماه درکچور بماند . وکاربرمردم رویان سخت شد . واصفهبدرستم بارافع بود ، وداعی لشکردیلمستان را جمع‌کرد ومردم‌کلار را دعوت نمود ، اجابت‌کردند ، و به چالوس آمد ونایب رافع را بگرفت . رافع‌اصفهبد رستم واصفهبد بادوسپان را به‌ساحل دریای بنفشه‌گون بداشت وخود به‌اهلم رفت .

چون کار به اصفهبدان تنگ شد ، رافع از اهلم بازگشت . به دهی که خراج می‌خوانند به‌چهارفرسخی چالوس فرود آمد . داعی بگریخت وبه **وازه‌کوه** رفت . رافع به **لنکا**فرودآمد و اموال بسیار از مردم آن دیار به مصادره بستاند . وازآنجا به طالقان رفت ، وآن ملك را خراب‌کرد ، وغلّه را بسوزانید . ومدتی درطالقان‌مکث نمود وقلعهٔ **گیله‌کیارا** به قهروغلبه بستاند تا **جستان بن‌وهسودان** ـکه حاکم‌دیلمان بود- بااوعهدگرفت که‌داعی را مدد نکنند ، براین قرارکردند . ورافع به قزوین‌رفت.

داعی خواست به چالوس عود نماید . اصفهبد رستم و محمدبن هرون هردو از قبل رافع آنجا بودند به مقابلهٔ داعی درآمدند ، واو را به چالوس نگذاشتند ، فرود آید . داعی به ناتل رفت . قضا را لشکرخلیفه درقزوین بارافع جنگ‌کردند ، واورا منهزم ساختند . رافع بالضروره به خراسان رفت .

بکربن‌عبدالعزیز بن ابی‌دلف العجلی به داعـی محمد پیوست . داعـی او را استقبال‌کرد واز برای او ازاسب فرودآمد وهدّیه‌ها بسیارجهت اوفرستاد . ازآن جمله هزاربارهزاردرهم درصدصرّه‌کرده به‌غیرازآلات‌واسباب که‌پیشکش‌کرد و مدتی اورا به

آمل برده عزیز و مکرّم داشت ، وچالوس وزویان را جهت او نامزد کرد . واورا باطوق وعلم روانه گردانید . چون به ناتل رسید ، فرموده بود که درفقّاع زهر کردند و بدو دهند . همچنان دادند واورا هلاك کردند . و بر سر پل لیشام مدفون است . آن رودخانه راکه از شرقی ناتل جاری است و **شیم رود** می‌خوانند . پلی که بدانجا لیشام دیلمی بسته بود ، پل لیشام می گفتند .

دیگر باره رافع را با **عمرولیث** خصومت واقع شد . رافع جهت مدد به طبرستان فرستاد . اصفهبد رستم وسایر اصفهبدان به امداد او روان شدند . چون با عمرولیث مصافّ دادند . رافع منهزم گشت و بـه راه ویمه به طبرستان افتاد . چون رافع بـه مهروان رسید ، معلوم گشت که **خلیفه المعتضد بالله** عمرولیث را حاکم نیشابور گردانید وآن ولایت را بدو بخشید . نزد محمد بن زید الداعی الی الحق الصغیر به گیلان بفرستاد و بیعت نمود به شرطی که گرگان از آنِ رافع باشد وآمل را داعی تصرف نماید . داعی بدان عهد به آمل رفت ورافع به گرگان آمد .

درآن اثنا خبر رسانیدند که حاکم ری **احمدعجلی** وفات یافت . رافع به ری رفت ، و ری را مسخّر ساخت . بعد از ماهی خلیفه پسر خود را به‌ری فرستاد . رافع اقامت نتوانست کرد . منهزم شده باز به گرگان آمد ، وباداعی مجادله بنیاد نهاد و به ساری آمد . وبه رودبار اترابن خیمه زد و رستم بن قارن به مدد رافع آمد . از قضای ربّانی باران وصاعقه محکم برایشان بارید و خیمه‌ها ورخت‌های ایشان را آب ببرد وچهارپایان بسیار هلاك گشت تارافع ناامید گشته به‌استراباد رفت . ومابین داعی و او، دیگر باره عهد و میثاق شد. بعد ازآن رافع نزد اصفهبدرستم فرستادکه من با محمدبن زیداین عهدنه‌ازاخلاص کردم . برسرهمان خلافم که بودم ؛ واصفهبد عمرولیث رانموده بودکه ایشان باهمدیگرموافقت کردند . لابدّ مرا صُداع خواهند داد. خویشتن را بدو بست و چون تحقیق کرد که رافع با داعی به خلاف است نزد رافع آمد وبا رافع به استراباد ملاقات کرد . رافع جهت او خوان بنهاد ، و تکلّف بسیار فرمود کردند ؛ و

چون ازطعام فارغ شدند به مشورت بنشستند رافع درحال بند فرمود آوردند ، و بر پای اصفهبد نهاد و مقیّدکرد و به‌کوهستان او برد . جملهٔ مال و مواشی آن ولایت را به شکنجه ازاو بستاند ، و ولایت او به ابی نصرطبری سپرد ، ودرزمان دویست‌وهشتادو دوفرمان یافت .

چو بدکردی مشوایمن زآفات ‌ ‌ ‌ ‌ که عادت‌شد طبیعت را مکافات

داعی محمدبن‌زید لشکررافع را درآن سال نفقه داد . تا رافع شعار علم سفید گردانید وازجمله‌گرگان وجاجرم جهت او بیعت بستاند . وازمال اصفهبد رستم جهت اونصیبی فرستاد . ومحمدزید ازساری به‌آمل آمد ، و**محمدبن‌وهسودان** تنی چنداز نوکران **علی‌بن‌سرخاب** را بکشت؛وعلی برخاست وتاکبلورجان رفت ، ودرافواه افتاد که علی‌بن سرخاب خلع طاعت داعی‌کرد .

علی سرخاب نزد داعی فرستادکه‌من همچنان دربیعت‌وطاعتم . امامحمدوهسودان خصم‌من‌است . بااو به‌یك جا نمی‌توانم بمانم . ونیزآب ساری درتابستان خوب‌نیست ، ازآن سبب اینجا آمدم . ورافع دراین وقت فرستادکه من به حرب عمرولیث می‌روم وازسوار بستوهم‌که بسیارند. مرا به چند نفرپیاده مددبایدکرد . داعی محمدبن‌زید با مردم خود راه‌گرگان پیش‌گرفت‌که من به‌مدد رافع می‌روم ، وآهسته‌آهسته می‌رفت‌تا رافع باعمرولیث مصافّ داد ومنهزم‌گشت . ومردم از او برگردیدندو به عمرو پیوستند .

رافع‌روی به‌خوارزم‌نهاد، واهل‌خوارزم ازبسی ظلم‌که‌ازاودیده بودند‌به غوغا براو تاختند واورا بگرفتند ، وسرش‌را برداشته نزد عمرولیث فرستادند . وعمرونزد خلیفه فرستاد . تابعد ازاین وقایع ؛ طبرستان را وگیلان را داعی محمدبن‌زید مسلّم‌گشت .

در سنهٔ دویست و هشتاد و دوخبر رسید که **اسمعیل بن احمدسامانی** عمرو را بگرفت وبکشت سیّد به کلّی ازهمه جهت فارغ‌گشت . وآوازه همّت ومروّت اومنتشر شد . ازعرب وعجم وروم وهند وملوك‌واکابر به موافقت و مؤاخات اورغبت نمودند . و نام نیك او بدین معنی شهرت‌گرفت ، تا چون مدتی براین برآمد . اسمعیل‌بن احمد

سامانی‌را هوس‌ملك طبرستان دردل‌افتاد . محمدبن‌هارون را بالشکرموفورغیرمحصور به طبرستان فرستاد .

سیددرمقام غرور به‌آخرین پایهٔ دولت رسیده بود . تهوّر وتیزی نموده‌پیش‌باز خصم به تعجیل می‌رفت . هرچند او عجله میکرد محمد هارون آهستگی می‌نمود تا نیم فرسخی شهربه همدیگر رسیدند . با معدودی چند داعی از قلب لشکر خود جدا شده وبرمحمدهارون زد ومردانگی نمود امّا فایده‌یی نبود.اول‌کسی‌راکه بکشتندداعی بود وسراو را ازتن جداکردند وپسراوابوالحسین زید راگرفته باسرداعی فرستادند ، وتن او بی‌سردرگرگان مدفون است ومعروف ومشهور به‌گورداعی است .

مدت‌حکومت اوشانزده سال بود ، وپسراوابوالحسین زید درشوال سنهٔ دویست وهشتادوهفت به بخارا بماند ، وآنجا تکاهل نمود . وچون محمدهارون ازضبط‌گرگان فارغ‌گشت . درتاریخ مذکوربه‌آمل‌آمد ویك‌سال ونیم حکومت‌کرد . وجملهٔ‌خراسان اسمعیل‌بن احمد را مسلّم‌گشت . رجوع به طبرستان‌کرد . ومحمدهارون بااومخالفت کرد ، وبه‌دیلمان رفت . اسمعیل‌به صحرای‌لیکانی به موضعی‌که **اشیلادشت** می‌گویند لشکرگاه ساخت وعدل‌وانصاف به‌ظهور می‌رسانید ومردم ازاوشاکروخشنود بودند .

در تتمهٔ حکایت داعی الصغیر و صورت خروج داعی الحق

الی الحق ناصر الحق ابومحمد حسن بن علی بن الحسن بن عمر الاشراف بن

زین العابدین علی بن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم الصلوات

آورده‌اندکه **داعی کبیر حسن بن زید** روزی به دیوان عطا نشسته بود ، وهرسو اِنعام خَدَم می‌داد . شخصی را نام برآمد . ازبنی عبدالشمس پرسیدند از کدام فخذ است؟ گفتند ازمعاویه. چون تفحّص کردند، ازاولاد یزید بود . سادات شمشیرهاکشیدند تاآن شخص را بکشند جهت خون حسین بن علی واولادش . اورا عطاکرد و بدرقه نمود وازطبرستان بیرون کرد .

وهم آورده‌اندکه **داعی الصغیر محمد بن زید** درحق **ناصر کبیر** گمانی می‌برد که خروج درسردارد ، تاروزی داعی نشسته بود . ناصرکبیرازدردرآمد وسلام کرد و بنشست وبعد ازساعتی روبه ابومسلم کرد وفرمودکه : یا اَبامسلم ! کیست گویندهٔ شعر : **وَفِتْیانِ صِدْقٍ کَالْاَسِنَّةِ عَرَّسُوا**(۱) وغیره ؟ !

---

۱ – دراصل : «وفی شأن صدق کالاسنة حسد» . وآن یك مصراع ازدوبیت از **ابوتمام طائی** است که درتاریخ طبرستان ابن اسفندیار اینگونه آمده است :

وفتیان صدق کالاسنة عرسوا — علی مثلها واللیل تغشی غیاهبه
لامر علیهم أن تتم صدوره — ولیس علیهم أن تتم عواقبه

(رك : تاریخ طبرستان ابن اسفندیار به تصحیح مرحوم عباس اقبال آشتیانی ص ۲۵۱).

مردم بدانستند که ناصرالحق گمان داعی را درحق خود یقین گردانید . همه خاموش شدند ! ناصرالکبیر دریافت که خاموشی مردم راسبب چیست . وزمانی بنشست و برخاست و به دررفت . داعی ابومسلم راگفت : **أُشِمّ رائِحَةَ الْخِلافِ** . فی‌الجمله همچنان‌که نوشته شد ، داعی را شهید کردند وپسرش زیدبن محمد در بخارا محبوس بود . به طبرستان به دوستان پدرخود اشعار حزن‌انگیزی راجع به‌حبس وغربت‌خود بنوشت . چون این اشعار به اسمعیل‌بن احمد سامانی رسید ، براو بخشایش‌آورد و بند او برداشت . وهمچنان‌که‌ذکر رفت همانجا تأمّل نمود. وناصر کبیررا درحق داعی مراثی خوب می‌باشد . وبعد ازآن جهت نثارداعی چون بعد ازآنکه اسمعیل‌بن‌احمد به طبرستان آمده بود ، واو به دیلمان رفته ازدیلمان مدد طلبید ، وبه گیلان شد و دعوت نمود .

ازاهالی‌گیلان ودیلمان خلق بسیار براو بیعت‌کردند ، واز طریق زردشتی به دین محمدی ازانفاس متبرّکهٔ اونقل‌کردند . ومذهب اواختیارکردند ومردمان‌زیادی دور اوجمع شدند ودرسنهٔ دویست وهشتادوهفت خروج‌کرد وباخلقی انبوه رو به آمل نهاد . احمد بن اسمعیل با لشکری‌گران به وضعی‌که **فلاس** می‌خوانند به‌نیم فرسخی آمل با اومصافّ داد . سید منهزم‌گشت ، ودیالم بسیارکشته شدند ، و **امیر فیروزان شکوری وامیر کاکی گیلانی** هردو به‌قتل‌آمدند.وطبرستان به‌سامانیان قرارگرفت ،تا چون محمدبن هارون ازاسمعیل بن‌احمد بگریخت وبه‌سیّدپیوست.سیّد دیگرباره‌روی به‌طبرستان نهاد .

اصفهبد شهریار بن با دوسپان وملك الجبال اصفهبد شروین بن رستم باوند و برادرزادهٔ پرویزصاحب‌لارجان ازقبل اسمعیل بن‌احمد به تمنگا پیش‌آمدند ،ومصافّ دادند . چهل شبانه روز حرب و ضرب بود. عاقبت‌سید مظفرگشته‌سامانیان به‌هزیمت به مامطیررفتند. سیدبعدازچندماه‌که درطبرستان بود بازبه‌گیلان رفت . و سامانیان هرچند وقت به طبرستان نُوّاب وعُمّال می‌فرستادند. اصفهبدان با ایشان‌موافق بودند.

تا در آن میان جماعتی **روسیان** به‌کشتی نشسته بودند ، ازدریا بیرون آمدند و در طبرستان خرابی کردند . **آل‌سامان** به‌استیصال آنها سعی نمودند و به‌کلی آن قوم را برانداختند .

سید ناصر مدت چهارده سال در گیلان به‌اجتهاد علوم مشغول می‌بودتا وقتی‌که **محمد بن‌صُعلوك** از قِبل سامانیان به‌آمل و رویان حاکم شد. اهالی گیلان ودیلمان سید را به استخلاص طبرستان ترغیب نمودند . سید متوجه طبرستان شد و پسر خود ابوالحسین احمد را به‌رویان فرستاد ، تا عامل سامانیان‌که در رویان بود بیرون‌کرد . و سید ناصر به‌کلار تشریف فرمود .

اصفهبدکلار بر او بیعت‌کرد . و از آنجا به **قریهٔ کورشید** آمد . وپسرعمّ خود سید حسن بن قاسم را به چالوس فرستاد . محمد بن صعلوك با پانزده هزار مرد به‌موضع **بوزود** مصاف‌داد. سید حسن بن‌قاسم‌مردانگی کرد. صعلوك را منهزم‌ساخت. و رودی‌که‌به **بورود** مشهور است‌می‌گویندکه خون‌کشتکان به‌آب‌آن رودخانه‌به‌دریا رفت و حصار چالوس را به‌زمین هموار ساخت !

سید ناصر بعد از دو روز به‌آمل به‌سرای حسن بن زید نزول فرمود . و باخلق طریقهٔ عدل و انصاف پیش‌گرفت وگناه‌ها عفو فرمود .

اَخْطَلی شاعر ،**حسن بن‌قا قاسم** را ــ‌که **داعی‌الصیغر حسینی** اواست ــ در بارهٔ محاربهٔ **بورود** مدح می‌کند ، وآن روز لشکر آرایی او بود :

وَ اَتَیتَ مُعْجزَةً ببو رُودَ الّتی	**اَجْرَیْتَ فیهاٰ للدّماءِ سُیوُلا**
قاَتلْتَ صُعْلوُكَ اللّعینَ بِفتْیَةِ	**یَزْرَی الدّیالِمَ نَجْدَةً وَ عُقُولا**

الی‌آخره .

چون ناصر کبیر به‌آمل مستقیم گشت . و عبدالله بن‌الحسن العقیقی به ساری علم‌ها سفید کرد ، خلق بسیار از اهل دعوت به‌ناصر درآمـل پیوست . استظهار سید زیاد گشت وگیل ودیلم روبدو نهادند . **جستان بن وهسودان** که حاکم دیلمان‌بود

بترسید و تمرّد نموده بعد از مخالفت تمام ، آخر مصالحه کرد ، و باز مسلمان شد ، و به‌سید پیوست .

خبر سید ناصر چون به بخـارا رسید ، پادشاه احمد بن اسمعیل با چهل هزار مرد روی به طبرستان نهاد. قضارا در راه یکی از غلامان او غدر کرده سرش را بریدند. وآن عزم خراب و ویران شد . چون خبر به‌طبرستان رسید ، حضرت امامت قباب به آمل قرار گرفت . و اصفهبد شروین ملك‌الجبال با ناصر صلح کرد .

بعد از آن سید، احکام پادشاهی و امر و نهی ملك را به‌سید حسن بن قاسم که ابن عمّ او بود بازگذاشت . واو را بر فرزندان صُلْبی خود ترجیح داد. و مردم را نیز به‌قاسم بن حسن میل بیشتر بود . که بغایت سید عفیف و نیکو سیرت بود . و سید را پسری بود ، **ابوالحسین احمد** که ذکر مردانگی اورفته‌است . و او امامیّ‌المذهب بود . دربارهٔ تربیت حسن بن قاسم و بی التفاتی در حق فـرزندان خود در حق ناصر کبیر شعری است مفصّل که ذکر آن در اینجا بی‌مورداست!(۱)

حضرت امامت قباب حسن بن قاسم را فرمود که به‌طرف گیلان و دیلمان می‌باید رفت ، و مردم آنجا را تسلّی داد و به‌امر معروف و نهی منکر امر کرد . چون حسن بن قاسم به‌طرف گیلان و رویان و دیلمان توجه نمود هیچ فکر آن نکرد که آنچه سید در حق او کرده است در حق فرزندان خود نکرده است ، و بلکه از سبب التفاتی که در حق او فرموده‌اند ، **صاحب‌الجیش** درحق پدر بدیها کرده وگفته است .

الغرض حرص دنیا اورا از راه سـلامت بگردانید و با استندار **هروسندان بن تیدآ** و **خسرو بن فیروز** و **جستان** و با**لیشام بن وردازاد** وسایر ارباب و اصحاب رویان و دیلمان و آن نواحی بیعت بستاند و شرط کردند که سید ناصر را بگیرند.

بعد از مدتی چون حسن بن قاسم بازگشت و به‌آمل رسید به مصلّی فرود آمد و نزد سید ناصر برفت . سید از آن حرکت او وهم کرد ، و بدانست که اورا شیطان از راه برده است . سید با اصحاب خود برنشست وخواست که به‌پای دشت رود . حسن بن اسم به‌عقب سید برفت ، او راگرفته باز آورد ، و دست بسته به‌قلعهٔ لارجان فرستاد،

۱ـ همهٔ این قصیده در تاریخ رویان (اولیاءالله) وطبرستان (ابن اسفندیار) آمده‌است(رك : تاریخ رویان ص۷۸ وطبرستان ص۲۷۲)

و به‌ازاء همراهی‌های سیدکه دربارهٔ او کرده بود . او هم حکم‌کرد که لشکر به‌سرای سیدرفتند و جمله اموال او را به تاراج بردند ، اهل و عیال حضرت سید را از خانه به‌در کشیدند تا مردم مروّت شعار بر حسن بن قاسم عیب‌کردند ، وسرزنش‌نمودند .

بعد ازآن خودسوارشدوچندنفر رابه‌نیزه بزدوآن پرده سرایان را باز ستاندند و **لیلی بن نعمان** که حضرت سید او را نوبت اول نیابت گیلان داده بود و در قریهٔ **نشکنجان** اثر عمارت و خندق سرای او موجود است در ساری نایب امام بود،چون این خبر بشنید به تعجیل به‌آمل رفت و درون خانهٔ حسن بن قاسم رفت ، وبه زور و عنف انگشتری او را از انگشت بیرون آورد و نزدقلعه دار لارجان فرستاد تا امامت پناه را خلاصی داده بیاوردرند همچنان قاصد رفت و سید را خلاص داد وآورد .

چون خبر به‌حسن قاسم رسیدکه سید می‌آید سوار شد و تا قریهٔ میله که به سه فرسنگی آمل واقع است برفت . مردم آمل در عقب برفتند و گفتند که : کرم سید بیش از آن است‌که ترا عفونکند می‌باید ترا باز آمدن ،که البته آنچه‌کرده‌ای‌بروی تو نخواهدآورد . حسن قاسم بازگردید و نزد سید رفت سید همچنان که اهالی گفته بودند ، هیچ به روی او نیاورد . این قدرگفت که ترا بدانچه کرده‌ای عفو کردم و اجازه فرمودکه به‌گیلان رود .

بعد از مدتی فرزند امام ، **ابوالحسین احمد صاحب‌الجیش** از پدر خود درخواه نمود و شفاعت کرد ، و حسن قاسم را از گیلان باز آورد و دختر خود را بدو داد ، و ولایت گرگان را استدعا کرد تا حضرت سید بدو سپرد و برادر خود **ابوالقاسم‌جعفربن ناصر** رابااو فرستاد و ایشان هر دو به اتفاق یکدیگر به‌گرگان بودند . چون ابوالقاسم جعفر با او بد بود او را بگذاشت وبه درآمد و گفت : او با تو مخالف است ، وآنچه می‌گوید به‌باطن غیرآن دردل دارد !

چون او از حسن بن قاسم جدا شد ، حسن مذکور با ترکان مقاومت نتوانست نمود . گرگان را گذاشت وبه‌قلعهٔ **کجین** رفت و همهٔ زمستان آنجا بماند و ترکان

محاصره کردند. چون کار براو سخت شد از قلعه به‌در آمد و بر ترکان به شمشیر حمله کرد. و از قلب ایشان به‌در رفت. و به آمل آمد و از آنجا به‌گیلان رفت، که ناصر کبیر آن زمان به ترک حکومت گفت و به طاعت مشغول بود، و در حوالی آن موضع که حالا مشهد مبارك او است مدرسه‌یی بنیاد کرد و آن مدرسه در این چند مدت آبادان بود. و آنجا ساکن شد و با مردم به شرع زندگانی می کرد، و از اطراف جهان مردم برای استفادهٔ علوم رو بحضرت او نهادند، و از او علم فقه می‌آموختندو در بیست و پنجم شعبان سیصد وچهار دعوت حق را لبّیك اجابت فرمود.

در ذکر حکومت داعی الصغیر

وهو حسن بن قاسم بن حسن بن علی بن عبدالرحمن

شجری بن قاسم بن حسن بن زید بن حسن بن امیرالمؤمنین

علی بن ابی طالب علیهم السلام

بدان که داعیان که به کبیر وصغیر مشهورند هر دو سید حسینی اند . هر چه **داعی الکبیر** است از فرزندان اسمعیل بن حسن بن زید بن حسن بن علی بی ابی طالب علیهم السلام است. وهرچه **داعی صغیر** است از فرزندان قاسم بن حسن بن زید بن علی بن ابی طالب علیهم السلام است .و قاسم واسمعیل هر دو برادرهمدیگراند . وداعی محمد بن زیدرا ــ که برادرداعی الکبیراست ــ هم اکنون داعی الصغیر می خوانند. اما آنچه در تاریخ به داعی الصغیر مسطور است، همین حسن بن قاسم را که احوال او مربوط می شود ــ بِتوفیقِ اللهِ تعالی ومَنّه ــ می باشد .

چون ناصر کبیر به رحمت ایزدی پیوست. پسرش ابوالحسین احمدصاحب الجیش

را که امامیّ المذهب بود به‌گیلان فرستاد ، وحسن بن‌قاسم که داعی‌الصغیر می‌خوانند و داماد او بود آورد ، وحکومت و پادشاهی را بدو سپرد. چون‌داعی حسن به‌حکومت بنشست ، واو سید به غایت نیکو سیرت بود ، و اهل طبرستان در هیچ عهدی چنین راحت ندیده بودند، که درعهد او عدل و انصاف او زیاده‌ازسادات‌گذشته بود .

ابوالقاسم جعفر بن ناصرکبیر با برادر جنگ کرد که چرا ملك موروثی ما را به‌دیگری دادی و خود را و مرا محروم‌ساختی؟ ! ابوالحسین‌گفت که : او را پدر به از ما و تو داشته ، و دانسته بود، ولی‌عهد خود کرده. هر چند در اوایل مرا نیز ازاو نفرت بود . اما چون دانستم که او در این کار اولی وانسب است بدو رجوع کردم ، تو نیز بدین راضی شو . نشنید و خشم‌کرد . وبه‌ری‌نزد محمد بن صُعلوك رفت‌ولشکر طلبید ، و به‌آمل آمد و خطبه و سکّه به‌نام صاحب خراسان‌کرد ، و شعار و علم سیاه گردانید .

داعی‌الصغیر حسن بن قاسم به‌گیلان‌گریخت‌ومدّت هفت ماه‌آنجا بودوخراج‌محکم بستاند . چنانکه رعیّت به‌تنگ‌آمدند و لشکر جمع کرد وگیل و دیلم را برداشت و به‌آمل آمد و عدل و انصاف پیش گرفت و به مُصَلّی جهت خود خانه بناکرد ، وفرمود تا مجموع سادات‌آنجا خانه‌ها بساختند ، و **اصفهبدشروین ملك‌الجبال** و **اصفهبد شهریار** با او صلح‌کردند . بعد از آن ابوالحسین احمد بن ناصرکبیر با او خلاف کرد . و از او نفرت نمود و به‌گیلان رفت و به‌برادر خود ابوالقاسم جعفر پیوست .

وقتی که داعی‌الصغیر به‌آمل‌آمد، به‌گیلان‌رفته بود . اهل خراسان لشکرکشیده به‌طبرستان آمدند ، و داعی از جانب‌گیلان در خوف بود ، ازخراسان نا ایمن شد. ازآمل بگریخت و پناه به‌اصفهبد محمد بن شهریار برد . و اصفهبد داعی را بگرفت و بند برنهاد، و به‌ری فرستاد. تا نزد **علی بن‌وهسودان**ـ که نایب خلیفه **المقتدر بالله** بودـ بردند. علی مذکور، داعی‌را به‌قلعهٔ اَلَموتـ که‌موطن‌اصلی اوبودـ فرستادتامحبوس می‌داشتند .

چون علی بن و هسودان را به‌مکر کشتند ، داعی خلاص یافت و به‌گیلان‌رفت

و با ناصر پیوست و گیلان را بدو گذاشت . لشکر جمع کردند . و گیل و دیلم را پیش گرفته به‌آمل آمدند و از آنجا در عقب ترکان تا به‌گرگان برفتند و مَصافّ‌ها کردند . داعی از گیلان با جمعی که موافق بودند به‌آمل آمدند و از آنجا به ساری نقل کرد . و شبیخون به استراباد به سر ناصران برد و ایشان را منهزم ساخت و خلقی بسیار از گیل و دیلم را به‌قتل آورد از آن جمله استندار **هروسندان بن تیدآ** ـ که با ناصران موافقت کرده بود ـ کشته شد. و ابوالقاسم جعفر از آن هزیمت به‌دامغان افتاد و از آنجا به‌ری رفت و از آنجا به‌گیلان نقل کرد .

داعی نزد ابوالحسین احمد صاحب‌الجیش فرستاد که من بندهٔ توام و حکومت و ایالت تو به‌من داده‌ای. مرا با تو خصومت نیست ، اما برادرت زحمت من می‌دهد . من نیز به‌جواب او مشغول می‌شوم . توقّع دارم ، که با من به‌صلح باشی . ابوالحسین احمد قبول کرد و با همدیگر صلح کردند . ومدتی به‌گرگان باهم نشستند ، و با ترکان جنگها می‌کردند ، تا ابوالحسین به‌گرگان قرار گرفت و داعی به‌آمل آمد و ابوالقاسم جعفر به‌گیلان آمد . مدتی طبرستان را بدین موجب حکومت می‌کردند .

داعی در آمل بدین موجب می‌گذرانید که یك روز به‌مناظرهٔ علم فقه و آداب شریعت و قضاء بنشستی ، و روز دیگر به احکام مَظالم ، و روز دیگر به تدبیر مُلك و اِقطاعات ، و روز جمعه به احوال محبوسان ومثل هذا می‌پرداختی ، و اهل علم وفضل و بیوتات قدیمه را احترام و اعزاز می‌نمودی و از هیچ اهل فضل وعلم خراج نستدی ، تا بعد از مدتی ابوالحسین احمد ناصر باوا باز متغیّر شد ، و نزد برادر خود ابوالقاسم جعفر به‌گیلان فرستاد ، تا از گیلان لشکر جمع کرد و به‌مدد او نیز از گرگان با لشکر خود بیامد ، و هر دو برادر با هم اتّفاق کردند و به مُصَلّای آمل با داعی جنگ کردند و داعی منهزم شد . ناصران در آمل بنشستند و با مردم لطفها کردند .

فی‌الجمله در آخر رجب سنهٔ سیصد و یازده ابوالحسین احمد ناصر وفات یافت. مردم با فرزند او **ابو علی محمد بن ابوالحسین** احمد بیعت کردند و از سادات

به‌جلادت و مردانگی سبق برده بود .

ذکر حکومت ابوعلی ناصر محمد بن احمد الحسن و چگونگی آن

چون او حاکم گشت و **ماکان کاکی** امیر گیلان زن پدر ابوالقاسم جعفر بود دختر-زادهٔ خود اسمعیل بن ابوالقاسم جعفر را ــ اگرچه کودك بود برداشت و به‌آمل آمد، و ابوعلی ناصر را بگرفت ، و به‌گرگان فرستاد ، و کلاه ملك و پادشاهی بر سر اسمعیل نهاد . و برادر زادهٔ او علی بن حسین کاکی در گرگان نشسته بود .

ابو علی ناصر را نزد او باز داشت و احترام نمود ، تا شبی ابوعلی ناصر در مجلس تشریف علی بن حسین کاکی را کارد زد و به‌قتل آورد و به‌گرگان به حکومت بنشست . مردم با او بیعت کردند . ملك طبرستان را نیز مستخلص گردانید . و او پادشاهی سایس و مطاع بود . روزی در میدان گوی، اسبش خطا کرد ، بیفتاد و بمرد. و گنبدی که مرقد اوست در راست کوی برابر گنبد داعی نهاده است . بعد از آن مردم با برادر او داعی ابوجعفر بیعت کردند .

ذکر حکومت داعی ابوجعفر ناصر بن احمد بن الحسن

و او را **صاحب القلنسوه** خواندندی و **قلنسوه** کلاه بزرگ را می‌گویند. و او مدّتی حاکم بود ، تا با ماکان کاکی دیگر باره به‌رویان آمد و با داعی موافقت کرد. داعی به‌استظهار او قوّت گرفت. **اسفار بن سیرویه** در ساری نایب ابوجعفر بود. اصفهبدان با ابوجعفر موافقت کردند .

چون داعی حسن با پانصد مرد به‌آمل آمد ، اصفهبدان از راه لارجان به‌مدد اسفار لارجانی آمدند و بیرون شهر آمل با داعی مصافّ دادند. لشکر داعی از او برگشتند. داعی بترسید و با تنی چند از خواصّ روی به شهر نهاد . و مقدّمهٔ مخالفان اسفار ،

مرداویج بن زیار بود . واو خواهرزادهٔ استندار هروسندان بود که داعی به‌گرگان کشته بود .

مرداویج به‌کینهٔ خال خود ازپی داعی درآمد ، و ژوبینی بر او زد و از اسب فرود آمد و او را بکشت . وقوع این واقعه‌درسنهٔ سیصد وبیست بود ، و از روز دعوت الداعی‌الصغیر تا روز وفاتش دوازده سال بود . در محلّهٔ علیا آباد در خانهٔ دخترش دفن کردند .

بعد ازآن میان ماکان و ابوجعفر ناصرمخالفت افتاد . ازآن سبب ابوجعفر به لارجان خواست برود . ماکان بر ابو جعفر به‌کینه زد ، و در **ولارود** او رابا جمعی به‌قتل آورد ، و مُلك بر اسمعیل بن ابوالقاسم‌بماند. مادر ابوجعفر ناصر پسر خود دو نفرکنیزك اسمعیل را بفریفت تا اسمعیل را زهرداده بکشتند. بعد ازآن سادات به‌هم برآمدند و در هرچند سال خروج می‌کردند . اما کار ایشان را بسیاری وقع نبود تا در سنهٔ سیصد وپنجاه از گیلان و دیلمان **سیدالثایر بالله** خروج نمود .

ذکر خروج الثّایر باللّه

وهو ابوالفضل جعفر بن محمد بن حسین المحدّث

ابن علی بن حسن بن علی الاشراف بن علی زین العابدین ابن حسین بن علی بن ابی طالب علیهم الصلوة والسلام

و او را **سیّد ابیض** می‌خواندند ، واو برادرزادهٔ **ناصر کبیر** است ، زیراکه حضرت ناصرکبیر پسر سید علی است . و سید مذکور را فرزند دیگر بود : **سید حسین مُحدّث** نام ، **ابوالفضل الثایر** پسرسید حسین مُحدّث است .

غرض که درحین خروج الثایر باللّه ، میان ملك الجبال اصفهبد شهریاروسیّدثایری مخالفت واقع شد . اصفهبد بدو پیوست و به‌طبرستان مستولی گشت ، و استیلای تمام یافت . **علی کامه** را در طبرستان نایب خودگردانید و خود به‌عراق رفت . **علی کامه** در قصران به‌کنار **جاجرود** قصر بنیادکردوآنجا می‌بود. الحال آن وادی را **کوشك‌دشت** می‌خوانند . و تلّی که آنجاست قصرعلی کامه بوده است .

استندارچون چنان دید با سید ثایـری به‌صلح درآمد و او را ازگیلان طلب نمودند . چون الثایر باللّه متوجّه او شد ، اصفهبد تا چالوس استقبال نمود ، و او را

به چالوس بنشاند . مردم آن ولایت به سیّد ابیض جمع شدند . چون خبر به حسن بویه رسید **ابن عمید** را با لشکرگران به‌آمل فرستاد . وعلی کامه‌وابن‌عمیدمصاف‌را آماده گشتند . سیدالثایر بالله نیزمتوجه ایشان‌گشت و **به‌فُرضهٔ تمنگ!** محاربه کردند . لشکرآل بویه منهزم شدند . وعلی بن‌کامه وابن عمید بگریختند .

سیّد به‌آمـل آمد و به سرای سادات ـ که‌در مصلّی ساخته بودند ـ رفت‌و استندار بالای‌آمل، به‌موضعی‌که **خرّمه رز** می‌خوانند ، نزول‌کرد . بعداز مدتی‌میان‌استندار و سید مخالفت شد . سید بی استظهار اصفهبد در آمل نتوانست بود ؛ و بالضّروره به گیلان رفت.و مقام سید درگیلان در ولایت سیاه‌کله رود به‌قریهٔ میانده بوده است.وآن قریه در میان‌کوه واقع است .

آثار عمارت سید از مدارس و مساجد و خانقاه اکنون درآن مقام ظاهراست. وقبر مبارك او هم در ذیل آن قریه است . و وقفی که برآن مشهد مبارك‌کـرده‌اند ، حالیا برجای است . مؤلّف حقیر روضهٔ مبارك را عمارت کرده وکاتب را و متولّی را نصب نموده، که درایّام دولت عدالت دستگاه ، خسروآفاق ، صاحب‌الجیل والدیلم ، سید شمس‌الملّةوالدّین **سلطان‌محمد**ـ خلّداللهُ‌ملکه وسلطانه ـ مؤلّف حقیر داروغهٔ آن ولایت‌بود .تامبهم نگردد.و به‌اهتمام وعنایت‌حضرت‌سلطنت پناه‌آن‌مهمّ خیرمیسّرگشت‌و ثواب‌آن‌عاید به‌روزگارحضرت ولی‌النعمی ـ خلّدالله‌سلطانه ـ شد.

مقصودکه سادات‌که درگیلان و دیلمان بودند، با سید اتفاق کردند . اماچون سید را غلامی بود **عمیر** نام و صاحب اختیار بود ، با سید عصیـان کرد . سادات و مردم‌گیلان از سید برگشتند ، وبرعمیر جمع شدند . و خان و مان سید را و اولاد اورا تالان و تاراج کردند . چون سادات بروجه صلاح نمی‌رفتند ، اعتقاد مردم در حق‌ایشان فاسدگشت .

چون الثایر بالله درگیلان وفات یافت و به‌موضع مذکور مدفون گشت ، بعد از او سیدی تاهنگام خروج **سیدایّد** اعظم الهادی الی‌طریق السداد **سید قوام‌الدین**

الحسینی که الحال فرزند زاده‌های او به‌ایالت مشغولند ــ سید دیگر در مازندران خروج نکرد . و در حین خروج سادات، همیشه مازندران و رویان از عهد خروج **باو** و **گاو پاره** از ملوك خالی نبود ، اگرچه کسان خلفاء و سادات و آل طاهر و آل سامان و ملوك دیالمو اتراك خوارزم شاهی و غیرهم در طبرستان مداخله می‌کردند، اما همیشه **آل باوندگان** و **گاوپاره**را در کوهستان تصرّفی و تملّکی مالکانه بوده است . تا وقتی که افراسیاب چلابی، ملك فخرالدوله حسن راغدرکرد و به‌آمل‌مستولی گشت وحضرت سیدارشادپناهی،توفیق شعاری، به‌عون عنایت باری،مازندران‌رامستولی شد . آل باوند حاکم مازندران بودند .

بعد ازآن انقلاب،استیصال ایشان شده، و مُلك از کوه و دشت از ایشان خالی ماند ، و مدت ایالت و حکومت ایشان علی‌التفصیل نوشته خواهد شد . اما ملك رویان تاحالت هذه‌که **مؤلّف‌داعی‌حقیرظهیر** با عساکرگیل و دیلم به‌مدد ملك‌اعظم جلال‌الدوله‌ملك‌اسکندر بن‌ملك گیومرث بن بیستون به‌امرواشارت گردون کیوان سیداعدل حافظ بلاد جیل و دیلم، شمس‌الملّة والدین، **کارگیا سلطان محمد** ، به‌رویان‌رفته بود . در تاریخ ربیع‌الآخر سنهٔ هشتصد و هشتاد که نوبت چهارم است به‌مدد ملکی خصالی ، مملکت پناهی ، مؤلّف حقیر مأمور شده است، و متغلّبان که‌اخوان و بنو ــ اخوان‌او بودند جواب داده می‌آید . ملك رستمدار در تصرف و ایالت و حکومت ایشان و ملوك گاوپاره بوده است .

درذکر ملوك که مدت ایالت‌هریکی ازایشان

در طبرستان چند سال بوده‌است

درتواریخ که اهل بصیرت جمع کرده‌اند ــ مسطور است که در ایّام‌اسکندر ذو ــ القرنین که ممالك عجم را به‌ملوك‌الطوایف قسمت می‌کرد اجداد **جسنف شاه** (۱) را

---

۱ ــ در اصل: جنفشاه .

که ازملوك عجم ما تقدّم بودند طبرستان داد ، از ابتدای ایالت اجداد جسنف‌شاه(۱) تا هنگام ایالت او ـ که معاصر با اردشیر بابکان است ـ دویست سال بود، و ازجسنف شاه(۱) تا آخر اولاد او که نسب شریفش منقطع گشت دویست و شصت و پنج سال بود و آخر عهد او و انقطاع نسبش درعصر شاه قباد بود که پدر انوشیروان عادل است .

می گویند که چون از ایام دولت **قباد** سه سال مانده بود که منقضی گردد، **کیوس** را به مملکت طبرستان فرستاد، واستیصال اولاد جسنف شاه کرد . چون کیوس به طبرستان آمد ، سه سال از سلطنت قباد مانده بود ، و چهل وهفت سال حکومت **انوشیروان ابن قباد** بود. وپادشاهی **هرمز بن انوشیروان** دوازده سال و مدّت مملکت داری **خسرو پرویز** سی سال، که بعد از این پیغمبر ما **محمّد مصطفی** ـ صلّی الله علیه و آله ـ هجرت نمود.

از ابتدای ایالت کیوس تا هجرت پیغمبر مرسل ـ علیه صلوات ربّ العالمین ـ نود و دو سال بود ، وفات گاوپاره صد و سی سال باشد، که در سنهٔ چهل هجرت بود . واز ابتدای حکومت کیوس تا وفات گاوپاره صد و سی سال ، بدین موجب:

ایالت کیوس هفت سال .

زرمهر بیست سال .

داد مهر هفده سال .

ولاش بیست و پنج سال .

آذرولاش بیست و پنج سال .

گاو پاره پانزده سال (۲)

در ذکر زمان دولت اولاد دابویه به طبرستان

ابتدای سنهٔ اربعین هجریه تا سنهٔ یك صد و چهل و چهار که خورشید خود در پلام دیلمستان زهر بخورد و بمرد ،صد و چهار سال باشد ، و پانزده سال ایالت

۱ـ دراصل : جنفشاه .

۲ـ دراینجا مؤلف اشتباه کرده است برای این که مجموع پادشاهی این سلسله صد و نه سال بیشتر نیست !

گاو پاره که مجموعاً صدونوزده‌سال باشد؛ بدین موجب تقریباً :

دابویه شانزده سال .

فرّخان بزرگ هفده سال .

داذمهر بن فرخان دوازده سال .

نماور بن فرخان هشت سال .

خورشید بن داذمهر پنجاه ویک‌سال .

درذکر ایالات آل بادوسپان در مملکت رستمدار

که ابتدای ایالت ایشان از سنهٔ چهل و پنج هجری شروع گردید تا وفات ملک مرحوم **گیومرث بن بیستون** و ابتدای حکومت ملک معظّم **ملک اسکندر** که در سنهٔ هشتصد وپنجاه وهفت تا جمادی الاوّل هشتصد و هشتاد و یک کـه در این تاریخ ملک اسکندر حاکم رویان است . مابین این دو تاریخ هشتصد وسی سال باشد :

بادوسپان بن گاو پاره سی سال .

خور زاد بن بادوسپان سی سال .

با دوسپان بن خورزاد چهل سال .

شهریار بن بادوسپان سی سال.

وندا امید بن شهریار سی و دو سال.

عبدالله بن و ندا امید سی وچهار سال .

آفریدون بن قارن بن سهراب بن نماور بن بادوسپان ثانی بیست‌ودوسال.

بادوسپان بن افریدون هجده سال .

شهریار بن بادوسپان پانزده سال.

هروسندان بن تیدای بن شیرزاد بن افریدون دوازده سال .

شهریار بن جمشید بن دیو بند بن شیرزاد دوازده سال .
شمس الملوك محمد بن شهریار دوازده سال.
استندار ابو الفضل بن شمس الملوك محمد چهارده سال.
حسام الدوله زرّین کمر بن فرامرز بن شهریار بن جمشید سی و پنج سال.
سیف الدّوله باحرب بن حسام الدوله زرین کمر بیست و هفت سال.
فخر الدوله نماور بن نصر الدولة بن سیف الدولهٔ باحرب سی و دو سال.
حسام الدوله اردشیر بن سیف الدولهٔ باحرب بیست و پنج سال.
هزار اسف بن فخر الدوله نماور چهل سال.
شهر نوش بن هزار اسف سیزده سال.
کیکاوس بن هزار اسف سی و هفت سال .
هزار اسف بن شهر نوش بیست و شش سال.
زرّین کمر بن جستان بن کیکاوس بیست و چهار سال .
بیستون بن زرین کمر ده سال.
نماور بن بیستون بیست سال .
شهراکیم بن نماور سی و یك سال.
فخر الدوله نماور ملقّب به **شاه غازی** سی سال .
شاه کیخسرو بن شهراکیم یازده سال.
شمس الملوك محمد بن شاه کیخسرو پنج سال.
نصیر الدوله شهریار **بن شاه کیخسرو** هشت سال.
تاج الدوله زیار بن شاه کیخسرو ده سال.
جلال الدوله اسکندر بن تاج الدولهٔ زیار بیست و هفت سال .
فخر الدوله شاه غازی بن تاج الدولهٔ زیار بیست و پنج سال.
عضد الدوله قباد بن شاه غازی بیست و یك سال.
جلال الدوله گیومرث بن بیستون بن گستهم بن تاج الدولهٔ زیار پنجاه سال.

حکومت **ملک اسکندر بن گیومرث** که گاهی با برادر خود ملک کاوس به صلح و گاهی به جنگ بود تا جمادی الاول هشتصد و هشتاد و هشت بیست و چهار سال.

در ذکر مدت ایالت آل قارن به طبرستان

ابتدای آن از قارن بن سوخرا که انوشیروان در عهد آخر خود؛ **شهریاره کوه و کوه قارن** که منسوب بدو است به او بخشیده بود، و از آن تاریخ تا هجرت پیغمبر مرسل ما پنجاه سال بود تقریباً؛ وقتی **مازیار** که آخر عهد **قارن وندان** است در سنهٔ دویست و بیست و چهار بود که مدت ایالت این جماعت دویست و هفتاد و چهار سال بوده است. بدین موجب :

قارن بن سوخرا سی و هفت سال

النداى بن قارن پنجاه و دو سال

سوخرای بن النداى شصت و پنج سال

وندادهرمزد بن سوخرا پنجاه سال

قارن بن ونداد هرمزد چهل سال

مازیار بن قارن سی و دو سال

در ذکر مدت ایالت آل وشمگیر

که ابتدای دولت ایشان از مرداویج بن زیار بود در تاریخ سنهٔ سیصد و نوزده، و انتهاء از وفات گیلانشاه که در سنهٔ چهارصد و هفتاد واقع شد میان این دو تاریخ که مدّت ملک ایشان است صد و پنجاه و یک سال بود تقریباً بدین موجب :

مرداویج بن زیار دوازده سال .

وشمگیر بن زیار بیست و شش سال .

قابوس بن وشمگیر پنجاه ودوسال .

منوچهر بن قابوس پانزده‌سال .

باکالنجار بن منوچهر هفده سال .

کیکاوس بن اسکندر بن‌قابوس بیست ویك سال .

گیلانشاه بن کیکاوس هفت سال

درذکر مدت ایالت ودولت آل باوند درمازندران

ابتدای آن دولت درطبرستان درسنهٔ چهل وپنج هجری بود ، وانتهاءآن ازقتل ملك فخرالدوله حسن که درتاریخ هفتصد وپنجاه واقع شد، که میان این‌دوتاریخ هفتصد وبیست سال باشد . اما زمان این‌مدت به سه قسمت منقسم می‌شود :

قسم اول

درمدت دولت باو

که ابتدای تسلّطاودر سال چهل وپنجم هجری بود. وحکومت اولاد **باو** تا قتل اصفهبدشهریار داراکه دردست قابوس بن وشمگیردرسنهٔ سیصدونود وهفت هجری‌بوده؛ ومیان این دوتاریخ که‌ایـّام حکومت ایشان‌بود داخل هشت‌سال ازحکومت**ولاش** کـه قاتل **باو** بود سیصد وپنجاه ودوسال بوده است . بدین‌موجب :

باوبن‌شاپور بن کیوس پانزده سال .

ولاش که‌قاتل او بوده‌است بیست‌سال .

سهراب بن باوسی سال.

مهرمردان بن‌سهرابچهل سال .

سرخاب بن‌مهرمردان بیست سال.

شروین بن سرخاب که تا عهد او ملوك باوند غیر از **باو** حاکم کوهستان بوده‌اند وایشان را ملك‌الجبال می گفتند واو با **ونداد هرمزد** خروج کرد و از دست نوّاب خلفاء تمامی طبرستان را به دستور باو بدست‌آورد و بیست و پنج سال‌حکومت‌کرد.

شهریار بن قارن بن شروین بیست وهشت سال.

جعفر بن شهریار دوازده سال.

قابوس بن شهریار سی‌سال.

رستم بن سرخاب بن قارن بیست ونه‌سال.

شروین بن رستم سی وپنج‌سال.

شهریار بن شروین سی و هفت سال.

دارای بن رستم هشت سال.

شهریار بن دارا سی وپنج‌سال ،که جمله سیصد وپنجاه دوسال مذکوراست.

قسم دوم

در ذکر استیلای حسام‌الدوله شهریار

که درسنۀچهار صدوشصت و شش ابتدای ایالت اوبود.

اولاد عظام او تمامی طبرستان را باگیلان و ری و قومش حاکم بودند. تاقتل ملك شمس‌الملوك شاه غازی رستم که درسنۀ ششصد وشش واقع شد. مابین تاریخین مذکورین صدو چهل سال بود. بدین موجب:

حسام‌الدوله‌شهریار بن قارن بن سرخاب بن شهریار بن دارا سی‌وهفت سال.

نجم‌الدوله‌قارن بن شهریار هشت سال.

شمس الملوك رستم بن نجم‌الدوله قارن چهارسال.

علاءالدوله علی بن حسام الدین شهریار بیست ویك‌سال.

شاه غازی رستم بن علاءالدوله علی بیست وچهار سال.

علاءالدوله حسن بن شاه غازی نه‌سال.

حسام‌الدوله شاه اردشیر بن‌علاءالدوله حسن سی و چهار سال .

شمس الملوك رستم بن شاه اردشیر ملقب به‌شاه غازی چهار سال .

قسم سوم

در ذکر حکومت حسام‌الدوله اردشیر بن شهریار

ابن کینه‌خوار بن دارای بن شهریار

اورا **ابوالملوك** می گفتند دوازده سال، تاقتل ملك فخرالدوله حسن که در تاریخ هفتصد و پنجاه بود واستیصال آل باوند گشت صد و بیست و پنج سال بود . امّا متغلّبان ازنوّاب خلفاء و پادشاهان ترك و داعیان دین از اولاد حضرت رسول ﷺ دراین باب در مازندران ورویان داخل می گردند، وگاهی تمامی ولایت را از ایشان مسلوب میگردانیدند، وایشان به‌طریق اسفاهی گری در ولایت طبرستان می بودند ؛ وگاهی ملك الجبال بودند، ودشت مازندران به تصرّف متغلّبان بود. چنانچه از ذکر خروج و تغلّب ایشان گرفته است تا آخر ایّام **آل باوند** بدین موجب بوده است که :

ابوالملوك مذکور دوازده سال .

شمس‌الملوك محمدبن حسام‌الدوله اردشیر هجده سال .

علاء الدوله علی بن حسام‌الدوله اردشیر ده‌سال .

تاج الدوله یزدجرد بن سهراب بن حسام‌الدوله بیست وسه سال .

نصرالدوله شهریار بن تاج‌الدوله یزدجرد شانزده‌سال .

رکن الدوله شاه کیخسرو بن تاج الدوله یزدجرد چهارده سال .

شرف الملوك بن شاه کیخسرو شش سال .

فخرالدوله حسن بن شاه کیخسرو شانزده سال .

در ذکر حکومت متغلّبان از نوّاب خلفاء و داعیان دین

علیهم الرّحمة والغفران

که ابتدای اسلام در ممالك طبرستان بوده اند. و این حکایت منقسم بر سه قسم است :

قسم اول :

در تاریخ صد و چهل و چهار هجری که اصفهبد خورشید در **پلام** دیلمستان به دست خود زهر بخورد و بمرد و نوّاب خلفاء به طبرستان آمدند تا وقتی که وندادهرمزد و اصفهبد شروین ملك الجبال و استندار شهریار بن بادوسپان موافقت کردند و نوّاب و امرای خلفا را از طبرستان اخراج نمودند و ولایت را به تصرّف خود درآوردند تا سنهٔ صد و شصت و نه بیست و پنج سال به تصرّف ایشان بود. بدین موجب :

ابوالخصیب سه سال.

خُزَیمه دو سال.

ابوالعبّاس طوسی یك سال.

خالد بن برمك چهار سال.

عمر بن علاء هفت سال.

سعید بن دعلج سه سال.

عمر بن علاء نوبت دوم سه سال.

عبدالحمید مضروب دو سال.

قسم دوم :

در وقتی که مازیار را به قتل آوردند، در تاریخ دویست و بیست و چهار هجری که داعی کبیر خروج کرده بود و طبرستان را در حیطهٔ تصرّف آورده، که میان تاریخین بیست و شش سال بود. بدین موجب که :

حسن بن حسین بن مصعب عمّ عبدالله طاهر که والي تمامت خراسان و طبرستان

بود چهار سال .

امّاکوهستان‌ها را دراین‌مدت **بندار بن مرتی** به‌تصرف داشت.

طاهر بن عبدالله بن طاهر دو سال .

محمّدبن‌عبدالله بن‌طاهربن ادریس هفت سال .

سلمان بن عبدالله طاهر دو سال .

قسم سوم :

متفرّقان طبرستانندکه از زمان‌ایالت داعی‌کبیر که در تاریخ دویست وپنجاه ذکررفت تا آخرعهد داعی‌الصغیر حسن بن قاسم‌که در سنهٔ سیصد وشانزده بود . مابین این دو تاریخ شصت وشش سال بود . بدین موجب :

داعی الکبیر حسن بن زیدبیست سال .

داعی‌محمدبن زید هفده سال .

داعی الی‌الحق‌ناصرالکبیر هفده سال .

داعی حسن‌بن قاسم که داعی صغیراورا می‌گویند دوازده سال .

بعد ازآن‌خروج **سیّد ابیض سیّد ابوجعفرالثّایر باللّه** بود. وچون‌اوازگیلان آمده خروج‌کرد، ودرآمدن بسیارمکث نتوانست‌کرد ، چنانکه ذکررفت.ونیزتحقیق ایام مکث او در آمل معلوم نشد . در ذکر مکث اقدام نرفت ، و بعد از آن تاآخر حکومت‌فخرالدوله حسن‌که درسنهٔ هفتصد وپنجاه‌کیاافراسیاب چلابی بادونفرفرزندان خودکه بعد ازاین چگونگی‌آن نوشته میشود قتل کردند ، سادات را در طبرستان و مازندران به‌طریق حکومت وایالت دخلی نبود . تاآخر ، حضرت سیّد ارشادشعاری، هدایت‌آثاری ، **سید قوام‌الدین** ـعلیه الرحمةوالرّضوان‌ـخروج‌کرد. و چون‌کیفیّت خروج سید مشارالیه را مؤلّفان تاریخین مذکورین ننوشته بودند بر حسب موعود فصلی دراین باب انشاءکرده می‌شود :

در ذکر توبت و انابت سیّد ایّد رضوان شعار هدایت آثار

سیدقوام الدین الحسینی المرعشی اَنارَالله بُرهانَه

سبب خروج ایشان **وهو قوام الدین بن عبدالله بن محمّد بن صادق بن عبدالله بن حسین بن علی بن عبدالله بن محمّد بن حسن المرعشی بن حسین الاصغر بن امام الهدی زین العابدین علی بن حسین علی المرتضی ابن ابی طالب علیهم التحیة والسلام.**

واو سیّد زاهد عابد متدیّن متورّع عالم بود. ودرولایت آمل مسکنش درناحیه‌یی ـ که مشهور است به **دابو** ـ بوده است. و پدر و جدّ بزرگوارش بطناً بعد بطن مردم متورّع و متدیّن و صالح بودند. وسید مذکور بعد از تحصیل علوم دینیّه متوجه مشهد مبارك **حضرت علی بن موسی الرضا** ـ علیه صلوات ربّ العالمین ـ گشت. وآن عتبهٔ علیّه را بوسیده معاودت فرمود.

درآن زمان شیخ بزرگ مقتداء **شیخ حسن جوری** وسید اعظم **سیدعزالدین سوغندی** ودرویش مبارك قدم **باباهلال** که شیخ حسن جوری و بابای مذکور بی‌واسطه مرید حضرت **قطب العارفین شیخ خلیفه** بودند. و سید عرفان شعاری سید عزالدین سوغندی به‌واسطهٔ شیخ حسن جوری لباس فقر را دربرداشت. و درآن وقت شیخی ومریدی درآن دیارشهرت تمام‌داشت. وزمام اختیارآن ولایت در اکثر امور به‌دست شیوخ بود.

شیخ حسن جوری مطابق مکتوبی که به **امیر محمد** نامی نوشته است در سبزوار خدمت شیخ خلیفه ـ قدس سرّه ـ رسیده و بعداز آن ـ که آن بزرگوار درسبزوار به‌درجهٔ شهادت رسید ـ شیخ جوری درهمان‌شب به‌طریق نیشابورسفر کرد. واز بیست وسوم ربیع‌الاول سنهٔ هفتصد وسی وسه که به‌نیشابور رسید تا دو ماه در آنجا منزوی بود. چون مردم او را بشناختند وآغاز تردّدنمودند به‌مشهد مقدّس رضوی ـ علیه‌السلام ـ سفر کرده و از آنجا به **ابیورد** و **خبوشان** وهم‌چنین پنج ماهی ازمقامی به‌مقام دیگر می گریخت،

وبا هیچ‌کس در نمی‌آمیخت ، و مع‌هذا به هرجاکه هفته یی می بود مردم تردّد آغاز می‌کردند ، تا در اول شوال هفتصد وسی وسه ، سفرعراق اختیارکرده یك‌سال در این سفر بود . وبعد به خراسان رفته و در ولایات آنجا به‌طور غیرثابت ساکن می‌بود ، و به‌جهت ازدحام خلق دریك محلّ توقّف نمی‌توانست بکند .

درمحرّم هفتصد وسی‌ونه عزیمت به‌ترکستان نمود، ومدّتی در بلخ وترمذ بود. وبه سبب ازدحام مردم باز به‌طریق هرات افتاد ، وازآنجا به خواف وقهستان ، وازآنجا عزیمت به‌گرگان‌کرد . امّا راه دربند بود وضعف برمزاج غالب.دیگر بار به‌مشهد مقدّس‌رفت ، وازآنجا به‌نیشابور . قریب ده ماه در**غارابراهیم** ودرآن‌کوه‌ها می‌بود. وهرچند روز در مقامی وهرشب جای دیگر به‌سرمی‌برد.

دراین مدّت خلقی بسیار رو بدین ضعیف نهادند . اکثر به‌طلب نجات‌راه‌آخرت می‌آمدند . و از همه طایفهٔ مردم پیش این ضعیف می رسیدند تا به‌جایی رسیدکه بعضی‌ازمشایخ متّفقهٔ نیشابور واصحاب اغراض‌حیلتهاانگیختند وافتراءکردند وحُکّام را به‌وهم انداختند . وبرقصد این ضعیف اتّفاق نمودندکه اوسرخروج دارد .

روزی **امیرمحمّد اسحق** نزد این ضعیف‌آمد و سؤالهاکرد ، و جوابها شنود . وبر بعضی احوال وقوف‌یافت ومانع ومعارض ایشان شد، وازاین سبب بودکه این فقیر ازراه قهستان عزیمت سفرعراق‌کرده بود وبه دستجردان افتاد وراه بیابان را مخوف نشان دادند . وطایفهٔ انبوه با این ضعیف مصاحب بودند. ازآن سبب به‌راه بیابان‌سفر میسّرنشد.و فوق تدبیر،تقدیر؛دیگرباره به‌مشهد مقدّس رفت ، وچند روزمقام‌کرد .

دیگرباره مشایخ وسادات ومتفرقه به‌قصداین ضعیف برخاستند وبه حُکّام‌نامه‌ها روان‌کردند. وبعضی‌رابه‌وهم انداختندکه این مرد البتّه خروج می‌کند . وملك‌خواهد گرفت ، وتبَع ومریدان اوبسیار شدند ،وساز حرب وصلاح‌راست‌کرده‌اند ، وبا بعضی گفته‌اندکه اظهارمذهب روافض خواهندکرد .

القصه‌ازخدمت‌امیر بزرگ **ارغونشاه** ، ایلچی به‌مشهد مقدّس رسید و حکم

آورد به گرفتن و بردن این ضعیف ! ایلچی چون مرد عاقلی بود ، این ضعیف را دید واحتیاط کرد ، واو را معلوم شد که سخنان آن جماعت دروغ و بهتان است . این معنی را باز نمود ، وازآنجا حکم فرستادند واورا باز خواندند ، واین ضعیف راعذرخواهی نمودند . وچندکرّت جمعی را ازدرویشان پیش ایشان آمد وشدکردند ومحضر بردند .

مدت دوماه دراین، گفت وگوکردند . واصحاب قصدوغرض هیچ آرام نمی گرفتند تا به جایی رسیدکه این ضعیف با جمعی انبوه ازدرویشان برعـزیمت حجاز بـه راه قهستان توجه نمود . ودرآن وقت امیر ارغونشاه درنیشابوربود ، ازعزیمت این فقیر خبردارگشت . وبه عذرخواهی مانع سفرشد ، وعاقبت آن بودکه به سراین ضعیف آمد ونوّاب خدمتش شفقت آغازکردند . واین ضعیف را رنجانیدند وگرفتند وبازآوردند. وقرب هفتاد تن ازدرویشان را سروپا درهم شکستند ، وبه ولایت طوس فرستادند ودر دیه ها سپردند . وآن بودکه اصحاب سبزوار ونیشابور رفتند ، وازآنجا به ولایت باز- آمدند . وچون بدانجا رسیدند ، این ضعیف با ایشان عتاب کردکه :سبب آمدن شما و شورش انگیختن چیست ؟گفتندکه چون ما را معلوم شدکه شما راگرفتند ، و بـدین جاآوردند وقصد هلاك شما را دارند به جهت استخلاص شما برخاستیم .

این ضعیف ازایشان سؤال کردکه شماراطمع آن هست که به مقام شماآییم وعمل شما را بردست گیرم ؟گفتند : نعوذ بالله که اعتقاد ما چنین باشد ! پرسیدکه شما راقصدآن نیست ،آن هست که به طریق روشن این فقیردرآیید ؟گفتندکه : ما رانگذارندایمن باشیم ومیسّر نمی شود، والا منّت داریم . گفتم : پس فایدهٔ آمدن شما چه باشد ؟گفتند که : طمع ماآن است که شما به خراسان مراجعت نمایید وبه هر جاکه میسّرشود بـه عبادت مشغول شوید . وما شرط می کنیم که به هیچ نوع مزاحم ومشوّش شمانباشیم .

بالجمله چون فقیررا عزیمت خراسان نبود ، امّا دانست که دست بازنخواهند داشت بالضرورت بدین طرف مراجعت افتاد .

اکنون غرض ازاین تصدیعات آن که تا رای انورایشان را معلوم گرددکه احوال

این فقیر تاامروز برچه‌گونه‌گذشت؟ وامروزمدّت دوماه باشدکه فقیر به‌سبزوارمقام دارد . واکثرمردم ولایت خراسان پیش فقیرآمد وشدکردند ، و نمودندکه خرابی و غارت وقتل به‌جایی‌رسیدکه به‌دفع آن به‌سعی هرچه تمامتر می‌باید برخاستن ، ونوعی می‌بایدکردن‌که ظلم مرتفع‌گردد. واین فتنه وآشوب فرونشیندکه جان ومال و اهل و عیال جمله مسلمانان درمعرض تلف ورسوایی است .

این ضعیف جواب همهٔ جماعت چنین‌گفت‌که : من هرگز پیشوایی و مقتدایی اهل دنیا نکرده‌ام ونخواهم‌کرد . این معنی با پیشوایان دین ودنیا می‌باید گفت . اگرایشان به‌سعی وجهد برخیزند ، این ضعیف نیز درسعی ومددکاری یکی باشد از جمله مسلمانان .

اکنون **امیر وجیه‌الدین مسعود سربدال** واتباع اومی‌گویندکه هرچه بهبود مسلمانان ومسلمانی باشد بدان قیام‌خواهیم‌نمود، هرطایفه ازمردم‌که بااماسخن‌حق‌گویند خواهیم شنید . دربند صلاح مسلمانیم و تمامت مشایخ وسادات وپیشوایان بدین مهمّ اتّفاق‌کرده‌اندکه این ظلم فرونشیند و طلب صلاح واستخلاص مسلمانان واجب است ، واین ضعیف به اتّفاق در مصاحبت ائمّهٔ مشایخ و سادات و پیشوایان به‌التماس امیر وجیه‌الدین مسعود برعزیمت نیشابور به‌جهت این مهمّ تا بدین مقام‌آمد .

مکتوبی به‌حضرت امیر بزرگ‌ارغونشاه مشتمل بدین‌معنی‌ـ که آنجاتقدیم‌افتادـ ارسال کرده ، اگربرسخن این‌ضعیف اتفاق نمایند و دست از فتنه و آشوب انگیختن وخون ریختن باز دارندکه بر وجهی قرارگیردکه بعدالیوم همهٔ جماعت مسلمانان‌در مقامهای خود ایمن وساکن‌گردند ، واگر ازآن طرف بروجهی دیگر خواهد بود ، لاشكّ محاربهٔ عظیم متوقّع‌است که تمامی خلق در شور آمده‌اند ، وبی‌طاقت شده ، و صورت حال این است که باز نموده شد . باقی شكّ نیست که از آن امیرزاده در غایت‌کیاست وفراست‌است . وهرگز این‌فقیر به امرونهی دنیاوی هیچ‌آفریده‌یی‌مشغول نبوده‌ونخواهد بود.

اکنون به اتّفاق پیشوایان دین و سایر مسلمانان برقانون حقّ و راستی، به‌قولی که نزدیك همهٔ طایفه اصلح واصح باشد، یکی خواهد بود. و هرگز این فقیر باهیچ کس طریق خیانت نسپرده‌است که **اَلْمُسْتَشارُ مُؤْتَمَنٌ**. تعیّن ایشان نیز به‌عقل شریف‌خود رجوع فرمایند. وچنان‌که به قانون شریعت به‌صلاح اولی‌است آن پیش‌گیرند. زیادت تصدیع ندارد. و ایزدش یار، وتوفیق رفیق، والسلام.

غرض‌که چون حضرت سید را با جمعی ـ که همراه بودند ـ گذر بر خانقاه ایشان افتاد، جمعی درویشان که حاضر بودند، سید را احترام نموده به‌جای لایق فرود آوردند وازطعام وشراب درویشانه‌ماحضری‌رسانیدند وبه‌انواع احترام محترم‌خواستند. وچون درویشان به‌صحبت اشتغال نموده ازهر نوع حکایت نصیحت‌آمیز درمیان‌آوردند، و مفتاح فتوح معانی را نزد حضرت‌گذرانیده و مضمون اشعار مغفرت‌آثار **سیّدحسینی** را به‌نزدش تکرار می‌نمودند وآن ابیات این است. **مثنوی**:

این‌مفرّح بهرهرمهجور نیست — لایق آن جزدلی پرنور نیست
این طریق راه‌مردان خداست — نه‌محلّ‌زرق و مست‌بی‌حیاست
عالمی آشفته از سودای او — پاك ازین بدگوهران‌دریای‌او
این گدایانی که‌بینی بی‌خبر — خودپرستانندازاینها درگذر
مرد معنی‌را طلب کن زینهار — اهل صورت را نباشد اعتبار
این همه حیران‌این‌ویرانه‌اند — از نوای بلبلی دیوانه‌اند
بی تکلّف خویشتن درباختند — بهر نانی دین و دنیا باختند
حرفها را دام لقمه ساختند — حاشالله کی نشانی یافتند
از برای نام، رفته ننگشان — خصمشان روز قیامت رنگشان
رسم‌و عادت راروش پنداشتند — مذهب مردان دین بگذاشتند
دور از این‌صورت‌نمایان‌گدا — گر ز معنی بایـدت راه‌خـدا
دامن یك بندهٔ آزاد گیر — از **حسینی** این‌نصیحت‌یادگیر:

جهد می کن تا به راه معنوی	هرچه‌من گفتم‌هم‌ازخود بشنوی
بر در دل معتکف باش‌ای‌پسر	یاد دارم من همین سِرّ ازپدر
قیل و قال ما ندارد رونقی	بحردیدی‌می در افکن زورقی
گرهمه‌دریا دزین‌زورق‌خوری	با شدت این کشتی پایان‌بری
چون نه‌دریاماندو نی‌زورقت	گوهری باشد محیط رونقت
عالمی‌بینی ز دل بی دل همه	طالب دریا و بر ساحل همه
ساقیا می ده‌که این‌افسانه بود	هرچه‌گفتم‌وصف‌آن‌میخانه‌بود
چون‌شراب بی‌خودی را بازداد	پس سَقیهُمْ رَبُّهُمْ(۱) آواز داد
درخراباتی که‌این‌می‌میخورند	قیمت صدجان بیك‌جومی‌خرند

چون‌حضرت‌سیّدرا‌توفیق الهی‌رفیق گشته‌بود، نصایح‌درویشانه را به‌سمع‌رضا‌اصغاء فرمودند و دست ارادت بدامن سعادت حضرت سیادت قبابی ، عرفان آثاری ، هدایت شعاری : **سیّدعزّالدین سوغندی** زده به‌ریاضت نفسانی وترك شهوات‌مشغول‌گشت . واربعینی ـ که‌به‌خدمت‌سیدمذکور بود ـ ، برآوردواجازت‌حاصل‌کرده متوجه‌وطن‌گشت. و چون مدتی آنجا به سر برد باز خاطر مبارك بدان صوب جهت تزکیهٔ نفس به‌نشستن اربعینی مایل‌گشت. عزم جزم‌نموده متوجّه شد. وبعد اززیارت دریافتن‌مشهدامام هُدی علی‌بن‌موسی‌الرضا ـ علیهما السّلام ـ نزد شیخ خود رفته منزوی شد ؛ و اربعینی دیگر برآورد ومعاودت نمود .

خرقهٔ حضرت سیّد توفیق آثاری ، سیّد عزّالدین سوغندی ـ علیه‌الرحمه ـ بدین موجب به‌حضرت‌امام جعفرصادق علیه‌السلام می‌رسد :

سیدعزالدین مرید حضرت شیخ بـاحلم و حیا **شیخ‌حسن‌جوری** است ، و او مرید حضرت قطب‌العارفین **شیخ خلیفه** ،و اومرید **بالوزاهد** ، واومریدآن‌فردموحّد **شیخ‌شمس‌الدین محمدمجرّد**، واو مرید**شیخ فضل‌الله**،واومرید**شیخ تاج‌الدین‌شیخ علی**واومرید**شیخ‌شمس‌الدین کافی**،واومریدشیخ‌عارف‌سبحانی **شیخ‌عیسی‌ثانی**،واومرید

۱ـ قرآن‌کریم : سورهٔ ۷۵ (الانسان) آیهٔ ۲۱ مدنیة .

سیّد پرعلم و تحقیق و غوّاص درّ بحر عمیق **شیخ شمس الدین محمد صدیق**، واو مرید شیخ عارف عامل **شیخ عیسی کامل**، واو مرید آن قطب اوتاد **شیخ محمد عبّاد**، واو مرید شیخ اعظم **شیخ آدم قدسی**، واو مرید بندهٔ ملك غفور **شیخ جمال الدین طیفور**، و او مرید شیخ العارفین **شیخ بایزید بسطامی** علیه و علیهم الرحمة والغفران؛ و دریای معرفتش شبنمی از قلزم زخّار **حضرت امام جعفر صادق** ـ علیه السلام ـ بود.

چون اکثر مردم مازندران در آن زمان به لباس عصیان از فسق و فجور ملبّس بودند، وشیطان به حکم آیهٔ شریفهٔ: **فَبِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ** (۱) ایشان را در تیه ظلمت نفسانی و بیدای هوای شهوانی سرگردان کرده بود.

کیا افراسیاب چلابی ـ که در آن وقت از جمله بزرگان و شجاعان مازندران بود ـ به سپهسالاری ملك فخر الدوله حسن اشتغال داشت. وخواهرش در حبالهٔ زوجیهٔ ملك مرحوم بود. با ملك و پادشاه خود غدر کرده ـ چنان که قبل از این ذکر رفت ـ به قتل آورد، و خود به مسند حکومت و ایالت آمل بنشست و هنوز اوایل حکومت او بود وقلعهٔ فیروزکوه را **کیا جلال متمیر** حاکم وسردار بوده است. واو مرد اصل به شجاعت وسخاوت در مازندران مشهور و معروف و مُطیع و مُطاع ملك سعید شهید بوده است. و به سبب قتل ملك، با **کیا افراسیاب** در مقام انتقام سلوك می نمود. وافراسیاب چند نوبت به جهت تسخیر قلعهٔ فیروزکوه با لشکر آمل رفته بود. ونتوانست قلعه را مستخلص گردانیدن، ویك نوبت که با او محاربه کرد وکیا جلال متمیر را منهزم ساخت. و کیای مذکور به قلعه متحصّن گشت.

در بارهٔ انهزام او افراسیاب را **شعر طبری** می باشد:

ادی من بهو یمه لشکر گاه بدیمه | لیران اژدها ره بدمها کشیمه
شی دشمن ره وابسته بیان بدیمه | اوی من شمای بوزین به **ویمه**

---

۱ ـ قرآن کریم: سورهٔ ۳۸ (الزمر) آیهٔ ۸۲ و ۸۳ مکیة.

واین **ویمه** موضعی‌است‌قریب به‌قلعهٔ فیروزکوه‌که موضع حرب او وکیا جلال متمیر بوده و **قلعهٔ اسکن** را که حالیا خراب است از جانب **میرولی‌استرابادی** ، **پولادقبا** نام‌ترکی حاکم بوده وولایت دماوند در حیطهٔ تصرّف ایالت او بوده است . اوهم باکیا افراسیاب مخالفت می نمود،ومعاونت مخالفان‌اومی‌کرد.ولایت سوادکوه‌را کیا **اسکندر سیاوش** که‌ازقبل‌ملك مرحوم داروغه‌بود،وملك به‌اسم‌قتل**امیرقتلغ‌شاه** اختیار تمامت آن‌ملك‌را به‌کفّ‌کفایت اومنوط گردانیده بود ، با افراسیاب طریقهٔ عناد مسلوك می‌داشت و به پیرامون اطاعت او نمی گردید .

سبب قتل امیرقتلغ شاه‌آن بودکه : امیرمشارالیه ، هرسال به‌اسم ییلاق،چون از جانب حاکم خراسان داروغهٔ ولایت قومش بوده است به‌ولایت سوادکوه می آمد . وبه‌ضرب دست در آن مقام توطّن‌می نمود و مشوّش اوقات ملك می گشت . و پیشکش و ساوری طلب می‌نمود .

این اسکندر سیاوش مرد سفاهی وکماندار نیك بود و در ولایت سوادکوه‌مقیم بود . چون امیر قتلغ شاه درآن سال باز به‌ییلاق آمد وخیمه وخرگاه به‌رسم وآیین‌امرای ترك آنجاراست کردو به‌استقلال آنجا بنشست. مردم‌آن ولایت طَوعاًوکُرهاً می بایست به‌خدمت اوآمدن ، ودر فرمان برداری مشغول گشتن .

روزی اسکندر مشارالیه به‌طریق خدمت با نفری چند از مردم آن ولایت به خدمت امیر قتلغ شاه آمده بود . اتّفاقاً امیر در دیوان نشسته بود ، گرگی در رمهٔ گوسفندان‌که‌درآن‌النگ به‌چرامشغول بودند در افتاد. وچندسر گوسفند را زخم زد و یك سر را در ربود و می بردومردم حاضردر عقب رفتند و امیر مشارالیه درزیرسایبان نشسته تنها ماند. کیا اسکندر چون آن‌چنان دید فرصت را غنیمت دانسته فکر مآل آن نکرد ، وتیری برسینهٔ امیرقتلغ زد و بکشت و بر اسب امیر سوار شده بر هر سو می‌دوانید وبانگ می کردکه : مردم‌ماکه در کمین‌اند ، بیاییدکه‌کار به مراد شد !

چون حَشَم ونوکران امیرقتلغ شاه واقف شدند ، هرجاکه ایستاده بودند می ـ

گریختند. کیا اسکندر و موافقان خود به جمع اموال و خزاین امیر مقتول، مشغول گشتند. واسباب وتجملات اورا در تحت تصرّف درآورد و نزد ملك مرحوم، به قدغن فرستاد، که این چنین قضیّه بی اذن او دست داد!

ملك اورا بطلبید و آن اموال و مواشی ـ که جمع کرده بود ـ بستاند و اورا حبس کرد وچیزها را به دارالسلطنهٔ خراسان ارسال داشت. و عـذر گستاخی کیا اسکندر به اَبْلَغ وجوه بخواست. وچون مدتی بر آن بگذشت کیا اسکندررا خلاص داد وجامه پوشانید واختیار ولایت فیروزکوه را بدو مفوّض فرمود.

الغرض چون ازاطراف وجوانب مازنداران با کیا افراسیاب مخالف بودند، و کیا حسن کیا ضماندار ـ که داماد افراسیاب چلابی بود، وهمشیرهٔ او در حبالهٔ زوجیهٔ او بود واموال ولایت لارجان را به ضمان برگرفت، وهرسال به خزانهٔ ملك مرحوم می‌رساند ـ او نیز نزد افراسیاب سخن تند وتیزمی فرستاد که آنچه کردی نه حدّ تو بوده است؛ ومارا اطاعت تو کردن با وجود بی ادبی که ازتو در وجود آمد و به ظهور پیوست متعذّر است.

بالضّروره افراسیاب غدّار و مکّار دست انابت وتوبت به دامن عظمت وطهارت حضرت توفیق شعاری زد، تا اهل شرع براو ایراد نگیرند ونگویند که ارتکاب قتل ملك معظّم به سبب مناهی ومعاصی واستخفاف شریعت حضرت مصطفوی ـ علیه السلام ـ بوده است. چرا تو مرتکب نامشروع می گردی!؟ وبدین سبب شاید که اورا استقلالی پدید آیـد! از این سبب به نزد سید ارشاد شعاری رفت، وتوبت وانابت نمود. **رباعی**:

دردل دو هزار حیله آورده به جوش	درسینه بسی مکرو، زبان کرده خموش
تسبیح به دست کرده وسجّاده به دوش	صد فتنه خریدار چنین زهد فروش

اما حضرت سید به حکم سخن **نَحْکُمُ بِالظّاهِرِ**، چون اورا در مقام توبت وانابت دید، به دست مبارك سراورا خود بتراشید، که دأب مردم اسفاهی مازندران چنان بودی که برسر، مو بگذاشتندی، وآن مورا **کلالك** می خواندند وخود را **کلالك دار** می‌

گفتندی ، وبدان تفاخرمی نمودندی، وکلاه درویشانه برسر اونهاد ، واو را به مریدی قبول نمود .

چون‌مردم مازندران‌آن‌چنان‌دیدندکه رئیس ایشان دست ارادت به‌دامن‌سعادت حضرت سید هدایت قباب زده است وسیّد را مقتدای خود دانسته و مرید با ارادت او شده است‌که اکنون نیزاولاد او را **شیخی** به‌سبب همان ارادت می‌خوانندکـه ظاهراً نمود ، مردم جوق به جوق وفوج فوج وگروه‌گروه نزد سید می‌رفتند وتوبه می‌کردند وازفسق وفجور بازمی‌آمدند وسیادت پناهی راپیر ومقتدای خود می‌دانستند .

چون توفیق‌الهی قرین روزگارشده بود ، وکیاافراسیاب دیدکه مردم‌مازندران رجوع بدوکردند ، ودرویش شده ، معتقد سیادت مآبی مـی‌گشتند واورا هم مریـد می‌دانستند ، و نیز او را ازاسلحه و امتعه توقع‌می‌نمودند . تا غایتی‌که تا چند نوبت کیا افراسیاب وفرزندان‌که به‌حمّام‌می‌رفتند درویشان‌آمده **راست پشتك**اورا_که‌پوشیده بود_ برمی‌داشتند و خودمی‌پوشیدند! ومی‌گفتند که : ما نیزهمه‌مریدانیم وقباندار‌یم ، وتوحاکم این ولایت‌هستی، برای خود دیگری بفرمای بدوزند ، که این قبا را فلان درویش برداشته‌وپوشیده‌است ! وهمچنین‌پیغام می‌دادندکه فلان درویش‌سلاح‌نداشت‌از آن سبب‌سلاح‌شمارا برداشت، شما را از اینها‌بسیار است دیگری برای خودبردارید !

در وقت دروبرنج به‌مزرعهٔ خاصّهٔ‌کیا افراسیاب می‌رفتند و توّقع برنج‌می‌نمودند که: درویشان زراعت نکرده ، التماس دارندکه : چند کر برنج انعام فرمایی ! کیا بالضروره می‌گفت‌که: چند کر به‌درویشان‌بدهید . وخود دربرنج‌زارمی‌رفتند وپشته‌یی چند برهم می‌بستند و می‌بردند .

غرض‌که‌ازاین‌سبب‌کیاافراسیاب به‌تنگ‌آمد.وفکری‌کردکه: همیشه‌درمازندران سادات خروج می‌کردند ومردم مازندران باوجود اصالت وعظمت و سلطنت **آل باوند** متابعت سادات‌کرده با ولی‌نعمت خود مخالفت نکرده‌که مبادا در حکومت‌سیدبزرگوار خللی پدید آید ، واورا خُسران واقع شود .

این مشورت با فقهای آمـل کرد که در آن زمان فقهاء و علماء بسیار بودند. مجموع گفتند که: از ارادت مردم مازندران با سید بـوی دیگری می‌آید، گفت: تدبیر چیست؟ علاج واقعه قبل از وقوع باید کرد! گفتند: او را باید باحسن عبارت به دیوان طلب داشتن تا ما با او بحث شرعی بکنیم، و اثبات نماییم که آنچه او می‌فرماید بدعت است، و او را از آن درویشی منع کنیم. اگر قبول ننماید، او را حبس کنیم. و اخراج نماییم و مردم مازندران را باز داریم که از طریقت او ـ که قبول کرده‌اند ـ اجتناب نمایند. و خود نیز از آن طریقت دوری بنمایی تا شاید آنچه که به‌فساد آمده باشد به‌صلاح آید و بیچاره‌ها از تقدیر علیم حکیم غافل بودند. و ندانستند که آنچه به‌قلم تقدیر جاری گشته به‌تدبیر بندهٔ ضعیف تغییر و تبدیل نخواهد یافت.

همه عالم عطای حضرت اوست هرچه آید ز دوست باشد دوست

غرض کیا افراسیاب قول فقهاء را مسموع فرموده به‌طلب سیّد فرستاد و سیّد را به مجلس حاضر ساخت. و با فقهاء مواجه نمود. چون ظاهر و باطن سید به امر شریعت غرّا آراسته و از ظلمت کدورت و ریانه پیراسته بود، چیزی به‌حضرتش اثبات نتوانستند کرد، مگر آنکه ذکر جلی گفتن نامشروع است و بدین سخن افراسیاب بر-گشته بخت سید را حبس فرمود و به‌فقهاء بسپرد که هرچه از لوازم شرعیّات است باسید به‌تقدیم رسانید.

فقهاء چون مصداق **اَلْمَرْءُ عَدُوٌّ لِمَا جَهِلَهُ** از علم حضرت عـرفان شعاری بی خبر بودند. سید را در میان بازار آمل دستار از سر برداشته ایذاءها کردند و **زولانه** بر سر نهاده در زندان محبوس ساختند. و افراسیاب از لباس فقر بیرون آمده، جامه پوشیده به‌عصیان و شرب خمر مشغول گشت! و در شهر و بازار منادی فرمود که هرکه **راست پشتك** بپوشد بگیرند و ایذاء کنند و از تقدیر ربّانی همان شب که سید را در زندان کردند یك نفر پسر افراسیاب را که ولی‌عهد او بود قولنج بگرفت و بمرد!

چون مردم آنچنان دیدند، آنرا از کرامات ولایت شعاری دانسته به‌زندان در رفتند و بند از سید برداشتند و به‌غلوّ تمام به‌وطن مبارکش رسانیدند. و کیا افراسیاب

چلابی را هشت نفرپسر بود ازآن‌جمله : **محمد کیا** نام که ضربت اول به‌ملك مرحوم او رسانیده بود وبدان امر شنیع مبادرت نموده در محاربهٔ ملوك رستمدار که با کیا افراسیاب چلابی به‌سبب انتقام ملك مرحوم واقع شده بود - چنانچه قبل از این نوشته شد - به‌قتل آورده بودند. و یك نفر دیگر در محاربهٔ چلاب - که با مردم آن بقعه بعد از قتل ملك مرحوم او را واقع شده بود - مقتول گشت . و پسر دیگر خود آن است که به علّت قولنج بمرد . پنج پسر باقی ماندند : اسکندر نامی از همه کوچکتر بود که قصّهٔ او بشرح خواهد آمد .

سیدکبیر را تا آخرعمرچهارده نفر پسرعطیّهٔ الهی بود . امّا در وقت خروج چهار نفر به‌حدّ بلوغ رسیده هریك شیر بیشهٔ هیجا و ضرغام بیدای شجاعت بودند .از همه بزرگتر **سیّدعبدالله** بود، و بعداز او **سیّد کمال الدین** ، و بعد از او **سیدرضی الدّین** ، وبعد ازاو **سیدفخرالدین** .

چون ابتدای حکومت کیا افراسیاب چلابی در سنهٔ هفتصد وپنجاه بود و تا سنهٔ هفتصدوشصت - که‌مدّت ده‌سال باشد - به‌ریاست و سلطنت آمل مشغول بود . گاهی در لباس فقر درآمد ، وبه‌فریب مردم مازندران اشتغال می نمود ، وگاهی به‌دفع‌مخالفان ومعارضان مشغول می‌گشت تا در سنهٔ شصت مذکور نکبت و خذلان الهی دامن گیر او شده . و در مجلس شُرب گوشت خوك کباب کرد وبخورد ، و به‌سبّ اهل‌زهدوتقوی مبالغه می‌نمود ، به‌تخصیص مریدان سیدرا ایذاءها می‌فرمود .

مردم ولایت ؛خود همه معتقد و مرید سید گشته بودند وفقهاء شریعت شعار را به سبب افراط‌شرب و اشتغال به مناهی واستخفاف شریعت مصطفوی - علیهم‌السلام - خاطر از کیا افراسیاب رنجیده گشت . و فرزندان کیا احمد جلال ، بعد از قتل ملك مرحوم به‌حکومت‌ساری‌مشغول بودند . وکیا **فخرالدین** نام‌درساری‌و **کیاوشتاسب** در **قلعهٔ توجی** نشسته بودند . وبرادران به‌اتفاق همدیگر به‌سلطنت مملکت ساری مستولی‌گشته .کیا افراسیاب به مشورت نزد ایشان فرستاده که با وجود اعتقادکه مردم باسادات پیداکرده‌اند و هرلحظه اعتقاد بیشتر می‌شود ، تدبیرچه باشد؟ آنهانیز به‌دفع

سید رغبت نموده و گفتند .

القصّه کیا افراسیاب به‌طلب سید فرستاد . و معتقدان سید فرستادند که تشریف فرمودن شما صلاح نیست که او را خیالی در سراست . سیّد چون از آن حال با خبر گشت ، تباعد ورزید و نزد او نرفت و سخنان درشت درجواب بگفت .

چون کیا افراسیاب دید که سید، به دیوان نمی‌آید و خلاف می کند با چهار نفر فرزند خود و نبیرهٔ خود و نوکران موافق گفت که: تدبیر آن است که به‌سر وقت سید رویم واو را و فرزندان اورا بادرویشان او محبوس و مقیّد گردانیم .

بالجمله کیا افراسیاب لشکر جمع کرده و با فرزندان و کسان خود که باقی بودند، مگر اسکندر نام فرزندی ـ که کوچك بود ـ در خانه بگذاشت. دیگر مجموع را برداشته به دفع سید و درویشان او به‌ولایت **دابو** رجوع نمود .وچون سید را از آن حال خبر دادند فرمود که درویشان و فرزندان ثابت قدم وصابر باشند ، و تفرقه را برخاطر راه ندهید ومطمئنّ باشید و طریق سپاهی گری آنچه شرط است به‌جای آرید ، و برخصم در محاربه مبادرت نمایید ودرمقام رضا و تسلیم اقامت نمایید وبدانید که آنچه مقدّر است سمت ظهور خواهد یافت .

در محاربه نمودن سادات و درویشان با کیا افراسیاب چلاوی و مظفّر گشتن سادات

چون فرزندان سید دیدند ، که افراسیاب بلامحابا بر ایشان هجوم می کند ، سیصد نفر از درویشان موافق معتقد حاضر بودند ، عورتی پنبه زرع کرده بود ، و از شاخ درخت برحوالی آن مزرع استواری کرده که به‌لفظ مازندرانی آنرا **پرچین** می‌خوانند. رجاء به‌عون و عنایت الهی واثق کرده در عقب آن پرچین ایستادند . و حوالی آن پرچین را آب روان کردند که گل آن موضع به‌اندك رطوبت چنان نرم‌می‌شود که اسبو

چهارپا را عبور بر آن متعذّر می‌گردد.

چون کیا افراسیاب با عظمت و جبروت صف آراسته و مبارز خواست و بدان موضع رسید، درویشان از جای خود نجنبیدند. و چندان تحمل نمودند که بر ایشان تیر باران کردند. چون دیدند که شروع از ایشان شد دست سعادت در قبضهٔ کمان شجاعت زده به یک حمله چنان تیر باران کردند و سواران ایشان پای در گل بماندند، و اول تیر بر سینهٔ پر کینهٔ کیا افراسیاب بر آمد واز اسب درافتاد و شربت فنا نوش کرد! و سه نفر فرزندان او نیز مقتول گشتند!

چون ارکان دولت او آن چنان دیدند هزیمت نمودند، و فرار بر قرار اختیار کرده بگریختند، و تا شهر آمل درویشان و اولاد سید درعقب می‌تاختند و هر که را در راه می‌یافتند سر از تن می‌انداختند. و آن عورت که پرچین به دور زراعت پنبهٔ خود کرده بود **جلالک مار** می‌گفتند که فرزندش را **جلالک** نام بود. و اکنون در مازندران **محار بهٔ جلالک مار پرچین** شهرت دارد. و چون افراسیاب چلاوی به زور و قوّت و شوکت وعظمت خود مغرور گشته بود و سیّد را بسیار اعتبار نکرد، بدید آنچه دید!

مبادا کس به زور خویش مغرور — که مغروری کلاه از سر کند دور

در ذکر کمیّت اولاد و اعقاب کیا افراسیاب

و چگونگی آن و مآل کار ایشان

کیا افراسیاب را هشت نفر فرزند بودند، چنانکه ذکر رفت.

اوّل ــ از همه بزرگتر **کیا سیف الدین** بود که به علّت قولنج بمرد. و از او عقب نماند.

دوم ــ **کیا حسن کیا** بود، و او را در **محار بهٔ جلالک مار پرچین** با پدر به قتل آوردند. و اینها ــ که ذوالملک و ندو فیروز کوه در تصرّف ایشان است ــ از نبیره‌های او یند.

سیم- **کیا سهراب** بود، واو نیز با پدر مقتول گشت . و نبیره‌هـای او هستند ، اما ذوالملك نیستند .

چهارم- **کیا علی** بود که به‌اتّفاق برادر خود **محمّد کیا** به‌قتل ملك سعید اقامت نمود و او نیز در محاربهٔ جلالك مارپرچین کشته گشت و از او خلفی نیست .

پنجم- **کیالهراسف** بود، واو نیز با پدر در محاربهٔ مذکوره مقتول شد، واولاد او درسمرقند می باشند.

ششم- **کیامحمد** بود که قاتل ملك است و او را در محاربه‌یی که ملك رستمدار به کیا افراسیاب به انتقام ملك سعید فخرالدوله حسن کرده بود به‌قتل آوردند واز او خلفی نماند .

هفتم- **کیا بیژن** بود. او دراوّل خروج پدرش که مردم چلاو مخالفت نمودند و متابعت نکردند و به‌دفع آنها رفته بود، به‌قتل آمد و او راهم عقب نیست.

هشتم- که ازهمه کوچکتر است **کیا اسکندر** بود. وقصّهٔ او طولی دارد وهریکی به محلّ خود مسطور خواهد گشت ، و او در **شیرود هزار** بادو نفر مرد به‌امر صاحب- قران **امیر تیمور گورکان** کشته گشت . وکیالهراسف الحال هذه- که در طالقان به سایهٔ سادات گیلان موظّف است- نبیرهٔ او است .

گفتار در استیلای سعادت شعاری قوامی- نوّرالله قبره- در آمل

و نصیحت فرمودن فرزندان و تفویض حکومت بدیشان و چگونگی آن

چون جماعتی از چلاویان غدّار مکّار از تقدیر ملك جبّار به‌قتل آمدند، وبقیة- السّیف به‌آمل آمدند، وکیا اسکندر را- که درخانه گذاشته بودند ، با دو سه نفر فرزند- زاده‌های صغار افراسیاب - برداشتند و بگریختند . سـادات و درویشان بـا غلغله و صلوات وتکبیرات فتوح به آمل در آمدند ، و سیّداید را به منّت تمام سوارساختند

و به‌شهر درآوردند ، و اعلام دین حنیف‌را در آن‌مقام ترویج کردند .

تابعان چلاوی بدکردار که فرزندان ایشان را برداشته و به‌هزیمت، تمام‌آواره گشتند و از ولایت مازندران بیرون رفتند . و چون با ولی نعمت خود خیانت کرده بودند در کوهستان‌مازندران‌هم‌اهالی‌آنهارادر آنجا جای ندادند . ناچارروی به‌لارجان نهادند ، چون به‌لارجان رسیدند، امیدوار بودندکه **کیاحسن کیا ضماندار** ـ چون خویش ایشان است ـ طریق عاطفت و مرحمت را دربارهٔ ایشان منظور خواهدداشت، وعمّهٔ آنها ـ که در خانهٔ کیا حسن است بر آنها شفقت خواهد نمود . آن فکر نیز غلط بیرون‌آمد ، وکیا حسن کیا بر احوال ایشان ملتفت نشد و از برِ خود براند ، بالضّروره روی به‌ولایت قصران نهادندو به ملوك استندار پناه جستند.

چون ملوك‌گاوباره نظررا براصالت خود کردند و دانستندکه اطفال رادرجرایم پدران و بدکاری ایشان دخلی نیست ، قریهٔ **غزك** و **وسینك** را بدیشان مسلّم داشتند.

چون بهار درآمد ، وهوا گرم شد ، ووجه معاش ایشان بدان متمشّی نمی‌شد ، **نورالدین** نامی‌که ازملازمان پدر ایشان بود آنها را باجمعی از موافقان ایشان برداشته روی به‌شیراز نهاد، و نزد حضرت شاه **منصور شیرازی** رفت . و شاه را از احوال ایشان واقف گردانید وفی‌الجمله رعایت یافتندکه نسبت به حال بود .

بنا برصلاح شیخ نورالدین مذکور و **اسکندرشیخی** (۱) ـ که در آن زمان جوان بود ـ عزم جزم‌کردندکه متوجّه خراسان بشوند . چون به‌شهر سبزوار رسیدند، **علی‌مؤید** نامی‌که حاکم‌آن ولایت بود وبا **ملك حسین‌هرات**مخالفت در میان داشت بشنیدکه‌جمعی می‌خواهندکه به‌سبزوار درآیند ، ومعلوم‌کردکه کیستند، بدیشان‌ترحّم فرمود و به‌اندك مردم از مخصوصان خود به‌عزم استقبال از شهر بیرون رفت .

چون غدر و مکردرطبیعت اسکندر شیخی جبلّی بود ، با نوکران خود گفت :

---

۱ ـ چون کیا افراسیاب خدمت حضرت سید درویش‌شده بوددر بدایت امر بچهٔ‌اورا شیخی می **گویند**یعنی منسوب به **شیخ**. ازاین جهت‌پسر کوچك‌او‌اسکندر را**شیخی** خطاب می کردند .

«ما از ایشان بیشتریم ، اگر اورا بگیریم یا به‌قتل‌آریم ، یقین که ملك حسین هرات را ملایم خواهدافتاد . واین‌معنی نسبت به‌حال ما موجب شفقت وعنایت خواهدبود.» وبدین معنی عزم جزم‌کردند . چون علی مؤیّد به‌نزدیك ایشان رسید ؛ جماعتی به‌کار خود آماده بودند ، و آن مردان از مکر ایشان غافل ! فی‌الحال شمشیر کشیدند ؛ و علی مؤیّد وجمعی از نوکرانش را به‌قتل آوردند و به سبزوار تاختند ، و آن ملك را به‌تحت تصرّف درآوردند ، و نزد ملك حسین نامه نوشتندکه به‌محبّت شما این‌چنین حرکت کرده شد .

بعضی برآنندکه علی مؤیّد بگریخت و بیرون رفت و نوکران بعضی به‌قتل آمدند ، وبعضی بیرون رفتند ، و آنچه اصّح‌است آن است که قول اول غلط است. و علی مؤیدبه‌خدمت امیر تیمور رسیده در بعضی از ولایت خوزستان به‌قتل آمد چنان که درتاریخ مسطور است .

چون ملك ازآن حال با خبر شد ، ایشان را با احترام تمام وارد نمودند ، و داروغه به‌سبزوار فرستادند . چون ایشان به هرات رسیدند ، جانب ایشان را بسیار محترم داشت و به‌جای لایق‌فرودآورد . و اسکندر از دست و بازو و شجاعت‌خودلاف می‌زد . ملك نیز آنچه موجب شفقت و مرحمت نسبت به‌حال ایشان بود روز به‌روز زیاده‌می‌گردانید ، تا وقتی‌که رایات ظفر آیات صاحب قران اعظم امیر تیمورگورکان جهت فتح هرات‌متوجّه گشت ، او و نوکران بدسایهٔ عاطفت ملك هرات بودند ، تا عاقبت با ملك حسین نیز آنچه لازمهٔ مروّت بودبه‌جا نیاورد ، و آن حکایت در محلّ به‌شرح خواهد آمد .

مقصودکه چلاویان از آن دیار چون خودرا به‌دیار عراق و خراسان کشیدند ، و رایات اسلام در شهر آمل خافق گشت ، و اعلام سیادت و جلادت برآن خطّه بر افراشته شد . سید سعادت آثار ، تقوی شعار ، به فرزندان سعادت‌مند خود گفتندکه : هرگز من‌طلب دنیا نکرده‌ام ، و مقصود من رضای خالق بیچون وچگونه بوده است .

واکنون نیز به‌جز آن ارادت دیگر نیست .

امّا چون تقدیر الهی برآن جاری بود که ممالك مازندران از ظلمت کفر وفسق به‌صیقل عدل وراستی مصقول گردد . واین معنی به‌قلم تقدیر چنان محرز بود که به‌دست این فقیر مهیا و میسر گردد . **ماشاءالله کان ومالم یشاء لم یکن** ، نزد خواصّ بنی نوع آدم مستورو مخفی نیست و ارادت‌الله را تغییروتبدیل نه‌ممکن.چون چنین باشد،باید که شما را همگی نظر درصلاح و فلاح برایاکه ودایع خالق بی چون می باشند ، در مقام عدل و انصاف ثابت قدم باشید ، و از مکروهات و محرومات مجتنب گشته ، در کم آزاری کوشیده . با اهل اسلام وظایف عاطفت و مرحمت‌رامسلوك گردانیده آن‌را از جمله طاعات وعبادات دانید ، وبدانید که سبب طرد مخالفان وعنایت و مرحمت‌در حق این دودمان حضرت‌تعالی شأنه را رعایت وحمایت عجزه ومساکین است .وترویج دین‌حنیف وشرع شریف را برهمه چیزمقدّم باید ساخت که **الملك والدین توأمان** در قلع‌و قمع مخالفان دین،مهما امکن، سعی باید نمود . **امر بمعروف ونهی از منکر** راکه از اصول دین‌اند ، شعار و دثار خود باید ساخت ، تا در روز قیامت نزد جدّ بزرگوار خود شرمنده و سرافکنده نگردید . من به‌جز عزلت وگوشهٔ کلبهٔ فقر چیزی دیگر اختیار نمی‌کنم ، و شما را تا مادام که بر طریق مستقیم سلوك کنید در اوقات صلوات به‌دعای خیر یاد می‌آورم ، واستعانت و توفیق از حضرت واهب العطایا مسألت می‌نمایم .

چون حضرت سیادت مآبی به‌مواعظ و نصایح خود خاتمه دادند فرزندان دست نیاز به‌درگاه بی‌نیاز برداشته، به‌دعای او فاتحه خوانی کرده وگفتند که هرگز از فرموده وصلاح آن حضرت، حاشاکه بیرون باشیم . امّا توقّع از آن حضرت آن که چون عرصهٔ ممالك مازندران مملوّ ازفسقه و فجره‌اند و در هر بن درختی وسرِتپه ، سری وسروری نشسته است . وجلالیان-که رکن اعظم این ولایت بوده‌اند بعد از قتل ملك مرحوم - ممالك ساری را در حیطهٔ ایالت خود در آورده به‌استقلال تمام آنجا می باشند . و در

وقتی که افراسیاب چلابی دست ارادت به دامن آن حضرت زده توبه و انابت از فسق و فجور کرده بود ایشان بدان راضی نبودند. و تمرّد و عصیان او به‌صلاح دید ایشان بوده است . اکنون بی مدد و معاونت آن حضرت مقاومت با چنان خصم نمودن عجب، اگر از این بندگان میسّر گردد . وچون آن حضرت دراین حال عزلت اختیار کندومنزوی شود، یقین که درویشان مجموع به متابعت منزوی خواهند گشت و دودمان سیادت را بی‌امداد علماء و زهّاد وصلحاء وفقرای صالحین ثمره‌یی نبوده است. مأمول و چشم‌داشت ماها آن است که نظر عنایت از این فرزندان کم نکرده جهت دفع اعادی و خصمهای این دولت عزلت اختیار نکند که آثار ایشان از این مملکت بالکلّ دفع گردد .

چون حضرت سیّد از فرزندان این سخن را استماع فرمودند ، ملتمس ایشان را مبذول فرمودند که عزلت به‌طور کلّی اختیار نکنند و درویشان تفرقه ننمایند .

گفتار در صلاح دیدن حضرت سیادت پناهی

در آن که کدام از فرزندان مهتر باشد و دیگر فرزندان به‌متابعت قیام نمایند وهریك را یك قسمت ازمملکت آمل بدهند

در آن حین سید را، بعد از آن چهار فرزند ، دو فرزند دیگر حق تعالی موهبه فرموده بود: یکی **سید ظهیرالدین** ،ودیگری **سید نصیرالدین** ، وایشان به‌سنّ بلوغ رسیده بودند. اشارت کردند که اکنون قبای حکومت این ولایت را بعد از نزع از چلاویان مفسد وغدّار به‌قد شما بریده‌اند . پس لازم آن است که یکی از فرزندان را به مهتری قبول کنید . و دیگران متابعت او کنند ، و مطیع او گردند ، و فرمودهٔ او را تخلّف جایز نشمرند ، تا صلاح امور مملکت برنهج صواب قایم گردد .

فرزندان باتفاق گفتند که مأمور امر آن حضرت می‌باشیم . فرمود از فرزندان

بزرگتر از همه **سیّد عبدالله** است ، اما مرد کم آزار و فراغت جو است . از او باید پرسید ، اگر قبول فرماید ، چون به‌سال مهتر است ، به‌تربیت‌هم او مهتر باشد. گفتند: به‌صلاح دید شما خشنود و راضی شدیم .

چون با سید عبدالله مشورت‌کردند،فرمودکه: من به‌جز از عبادت و طاعت و گوشهٔ فقر وقناعت چیزی دیگررا از این دنیای فانی طلب‌کار نیستم ، و نخواهم بود. و برادران را در اوقات خَلَوات بعد از ادای صوم و صلوة به دعای خیر یاد می‌آورم . مشوّش اوقات خَلَوات من بودن چه فایده ! چون به‌غیر از این چیزی نخواهم‌کرد. بهتر و اولی‌آن‌است که‌سیدکمال‌الدین که مرد کار و اشجع و اعلم از دیگران است او را به ریاست قبول فرمایید .

چون حضرت سید این سخن را از سید عبدالله اصغاء فرمود ، اشارت کردکه‌او راست می‌گوید .

هر نظری را که بر افروختند جامه به اندازهٔ تن دوختند

و همان‌طوری که‌سید عبدالله گفته، چون‌سیدکمال‌الدین بعداز او به‌سنّ، بزرگتر است ، او را اختیار می‌بایدکرد .

چون سید هدایت آثاراین کلمه برزبان راندیگران ،سمعناواطعنا، برخواندند و در مقام اطاعت و فرمان برداری برادر مهتر خود قیام نمودند . سیدکمال‌الدین فرمودکه‌چون‌مرالایق این منصب‌دانسته‌اید از صلاح دید من‌هم‌نمی‌باید انحراف‌نمود.

مجموع برادران و درویشان و موافقان‌آن دودمان گفتند که : صلاح‌آن است که آن‌حضرت اشارت فرمایند وآنچه بر ضمیر منیر منطبع‌گردد یقین‌که با **سیداید** مشورت خواهند نمود . وآنچه برضمایر منیرهٔ ایشان روشن‌گردد ،کسی را چه حدّ آن باشدکه درآن چون وچرا گوید ! فرمودندکه: چون جلالیان در ساری به‌استقلال نشسته باما،در مقام خلاف و جدال و قتال‌اند ، و موافقت فیمابین بودن بعید است . یقین که به‌دفع ایشان قیام باید کرد ، تا از تقدیر قادر برکمال چه صورت به‌ظهور

پیوندد . اگر توفیق همعنان گردد و به‌جواب جلالیان کار به‌مراد احبّای این دولت باشد، البته جهت ریاست به ساری ، یکی از برادران را تعیّن باید نمود . پس اولی آن است که چون مرا برادران و پدر بزرگوار لایق منصب مهتری دانسته‌اند به‌ارادت من ممالك را رئیس و بهتر برادر ارشد سید رضی‌الدین باشد وسایر برادران رافراخور هریکی در آمل نصیبی تعیّن رود ، تا در خدمت و ملازمت باشند .

وچون به عنایت‌الله قصّهٔ ساری و فتح آن میسّر گردد ، آن مملکت از آن من بود و چند نفر دیگر برادر که اکنون حق تعالی از فضل خود کرامت فرموده‌است در آن ولایت نصیبی جهت هریك یقیّن رود . واگر، حاشا ، قلم تقدیر به نوعی‌دیگر رفته باشد و نصرت جلالیان را باشد تعین که‌با وجود آن چنان مخالفان ضبط‌مملکت آمل نیز میسّر نخواهد بود .

چون این سخنان را به‌سمع اشرف سید رفیع مقدار عرضه کردند اشارت کرد که هم‌چنین است که سیدکمال‌الدین صلاح دانسته‌اند، به‌عنایت مناسب است وروز مبارك اختیار نموده‌درسال هفتصد وشصت‌وسه ریاست آمل را به‌سیدرضی‌الدین تفویض‌فرمودند. وبزرگان آمل ودرویشان‌وارباب‌واهالی نثارها کردندوتهنیه‌گفتندوجهت سیدفخرالدین حصّهٔ پسندیده تعین نمودند و همچنین جهت دوفرزند دیگرحصّه ونصیبی‌مقررفرموده تسلیم‌نمودند . وبه‌تخت سلطنت وکامرانی سید رضی‌الدین بنشست. ودرخدمت‌واطاعت برادربزرگ خودسید کمال‌الدین شرایط‌رضاجویی وفرمان برداری به‌تقدیم‌می‌رسانیدند وحضرت زهادت‌آثاری سید عبدالله به‌طاعت سبحانی مشغول گشت .

در ذکر محاربهٔ سادات کرّت اول با جلالیان وانهزام ایشان

چون‌کیا فخرالدین جلال درساری حاکم وکیا وشتاسف درقلعهٔ تـوجی نشسته حکومت بعضی ازمواضع ساری به‌تحت تصرف اوبود ، این سخن بشنیدندکه حضرت سید قوام‌الدین آمل را به‌فرزند خود سید رضی‌الدین داده است ، واورا به‌تخت سلطنت

آمل نشانده‌اند . با هم مشورت کردند که این قصّه بدین مقدار قرار نخواهد گرفت . و هر روز که می‌آید نظام امور دولت سادات در ترقّی است . اگر در وهلهٔ اول به‌جواب ایشان مشغول می‌گردیم یقین که چون سادات را استقلال زیاده شود ، فکر کار ما هم خواهند کرد .

بنابراین لشکرساری را جمع کرده با برادران و بنو اعمام متوجه آمل ، برای دفع سادات گشتند. واز **مامطیران** ــ که اکنون به **بارفروش ده** مشهور است ــ گذشتند و به‌کنار **باول رود** لشکرگاه کردند .

چون این خبر به‌سادات رسانیدند ، حضرت **سیّداید** با فرزندان و موافقان خود گفت که: اکنون روز کار است وهر آینه به‌دفع جلالیان ــ که با وی فتنه‌شده‌اند ــ قیام نمودن لازم است . ودرویشان وموافقان سراطاعت وارادت و دعاگویی به‌زمین نهادند وگفتند سروجان ومال فدای حضرت ، واین خانواده‌یی با اقبال است وقدم اخلاص به‌دفع آن جماعت شمرده درجادهٔ اختصاص نهاده جمع گشتند وباتکبیر وصلوات ــ چنانکه دأب اهل ایمان است ــ در رکاب همایون سادات متوجه گشتند .

سید رفیع مقدار نیز به‌حسب وعده‌یی که با فرزندان کرده بود ، همچنین براسب دولت بی‌سلاح سوار گشته با فرزندان اتّفاق نمود وبه‌کنار باول رود مصاف دادند و به‌یك حمله کیایان جلالی برهم شکسته جمعی ازآنها که اظهار شجاعت و مردانگی می‌نمودند به‌قتل آمدند. وبسیاری ازدلیران وسران لشکر ایشان را به‌خاك تیره انداختند. وکیافخرالدین جلال با معدودی چند نیزمجروح شد وپراکنده گریخته به‌ساری رفت .

کیا وشتاسف نیز با چند نفر خراب حال به توجی به‌قلعهٔ خودمتحصّن گشته ، حضرت سید با فرزندان به‌بارفروش ده نزول اجلال فرمود . وآن موضع را به قدوم خود مزیّن وبه ترویج امور دینی اقامت فرمود . واهالی آن دیار از بزرگ و کوچك جوق جوق ، و فوج فوج وگروه‌گروه می‌آمدند وبیعت می‌کردند ، وبعضی‌ها درسلوك حمل سلاح در می‌آمدند !

گفتار در غدر کردن کیا وشتاسف جلال و به قتل آوردن سیّد زادهٔ عظام سید عبداللّه مرحوم را وچگونگی آن

چون چلاویان ـ آنچه بودند ـ از خطهٔ آمل متفرّق گشتند ، وکیایان جلال نیز به قوّت وعظمت وشوکت خود غرّه گشته بودند ، ودرمجالس ومحافل نسبت به سادات فحش ومهملات می گفتند . وکیا وشتاسف شخصی راکه از هواخواهان ودوست داران خود می دانست طلبیده و با چند نفردیگر از فداییان چلاوی را ـ که از آمل گریخته و نزد او اقامت داشتند ـ مأمور کرد ، که نزد سیدزاده ، سید عبداللهٔ ـ که به گوشهٔ فقر مشغول به عبادت بود ـ بروند . و به عنوان ارادت که : ما آمده ایم ، دست به دامن عفّت تو بزنیم ، او را در سر فرصت به قتل آرند !

آن شخص ـ که مهتر آن جماعت مخذول بود ـ **امیرحسن دوله** نام داشت . آنها از خبث فطرت آنچه کیا وشتاسف جلال بدیشان گفته بود ، قبول کردند . ونزد سید ـ زاده رفتند وپیغام فرستادند . که ما جماعتی از اهل صلاحیم و ازکیایان جلال برگشته آمده ایم پس ازتوبه وانابه درویش بشویم !

چون این خبر به سید زاده (سید عبداللهٔ) رسید بیرون آمد . آنها به سید عبداللهٔ سلام کردند ، ودست بوسی نمودند . درآن بین امیرحسن دوله چماقی بر فرق مبارک سید حواله کرده ، دیگران نیز هریکی ضربتی رسانیدند . وسید زادهٔ عظام راشربت فنا چشانیدند !

چون خبر شهادت سید بزرگوار به درویشان رسید ، درعقب آن جماعت نابکار دوانیدند ودرراه بدیشان رسیده مجموع راکشتند . وامیرحسن دوله که براسبی سوار بود ، چون می خواست فرارکند درویشی دم اسبش رابگرفت وکاردی چند به ران اسب زد وبینداخت ودرویشان دیگررسیدند واوراکشتند .

نعمت دنیا و نعمت خواره بین اینت نعمت اینت نعمت خوارگان !

گفتار در شنیدن سید قوام‌الدین ـ علیه‌الرحمه ـ خبر هائله را

وبا سایر فرزندان حاضرشدن ودفن کردن سید عبدالله را

چون خبراین حرکت شنیع به‌سمع مبارک حضرت سید تـأیید شعاری رسید، فرمود تافرزندان جزع وفزع نکنند. وخود سوارگشته با فرزندان ودرویشان حاضر گشتند وسید عبدالله را به‌دستور شهداء با پیراهن و لباس خون آلود دفن‌کردند. بعد حضرت‌سید فرزندان راعزای برادر سعیدشهیدگفتند وفرمودند: اوخود با شهدای‌کربلا همعنان‌گشته. اکنون کار دیگر و تدبیر مناسب تری جز انتقام نیست و باید اقدام به‌انتقام نمود.

گفتار درمشغول شدن سیادت مآبی سید کمال‌الدین

به انتقام برادر خود

چون ازتکفین وتجهیز سید عبدالله فارغ‌گشتند، سیدکمال‌الدین با برادرخود سید رضی‌الدین‌گفت‌که صلاح چنان می‌نمایدکه شمادرآمل متمکّن ومستقلّ بنشینید وبه‌طلب منافقان ومخالفان ودوستداران چلاوی ـ که دراطراف‌واکناف‌آمل پنهانند ـ مشغول شوید.وبعضی ازلشکرآمل را با برادر ارشد سید فخرالدین همراه‌گـردانیده بفرستیدتا من انتقام برادرمرحوم سید عبدالله را از ایشان بخواهـم.سید رضـی‌الدین اطاعت‌کرده اکثر اهالی‌آمل را به‌سید فخرالدین سپرده وسایر برادران را نیز همراه گردانیده نزد سیدکمال‌الدین فرستاد.

سید نیز درویشان ومتابعان خود را جمع‌کـرده روی به‌دفع **جلالیان** نهاد و کیا فخرالدین جلال به‌اتّفاق کیا وشتاسف نیز لشکر ساری را جمع‌کرده به‌مقابله‌و

معارضه بیرون آمد. و به‌سرحدّ بارفروش ده مصافّ دادند. بازهزیمت برجلالیان افتاد، وکیا فخرالدّین جلال را با چهار نفر فرزند دلبند او دریك ساعت به‌قتل آوردند. و جمع کثیری ازمنافقان ومتابعانش مقتول و بعضی‌ها اسیرو دستگیر گردیدند. وکیا ـ وشتاسف فرار نموده به‌جای استوار فرود آمدکه دومرتبه لشکر خود را حاضر برای جنگ بنماید.

چون سید را از آن حال با خبرگردانیدند، سید فخرالدین را با جمعی از عساکر به‌ساری دوانیدند، تا اولاد واتباع کیا فخرالدین را به دست آورده اموال و خزاین ایشان را ضبط نمایند. و با مردم دانسته و موافق مشورت نمود: اکنون که‌کیا فخرالدین جلال وفرزندان به‌قتل آمده‌اند وکیاوشتاسف در فکر جمع کردن لشکر پراکندهٔ خود است تدبیرچه باشد ودربارهٔ دفع اوچگونه بایدکوشید!؟

از سادات حسنی، **رکابی** سیدی بود سید **عزّالدین** نام گفت: اگراجازت باشد، چون هنوز مردم کیا وشتاسف جمع نشده، من با جمعی از مردان کار، چون شب درآید به‌سروقت اوروم ودست بردی بنمایم.

تا خود فلك ازپرده چه‌آرد بیرون!

فرمودندکه‌خوش باشدوصلاح‌است. ویقین‌که آنچه موجب شجاعت‌ومردانگی است ازشماظهور خواهدیافت. چون شب درآمد، **سیّدعزّالدین‌حسنی‌رکابی** با بیست نفر مردکار دیده از لشکرگاه بیرون رفت، و چون روز شد به‌حوالی آن موضع که کیاوشتاسف ساکن بود رسید، همان روزجای لایق پنهان شد. و از مردم موافق استفسار کردکه: کیای مشارالیه درخانه‌یی شب تکیه می‌کند وطویلهٔ اسبان او در برابر خانهٔ اوکشیده‌اند، و در حوالی و نواحی موضع تکیه‌گاهش پرچین و استواری است. اما اندك مردم جمعند وبسیار احتیاط هم نمی‌کنند.

چون احوال راکماینبغی معلوم کرد، چندان صبر فرمودکه پاسی ازشب بگذشت. خود با موافقان بدان موضع رفت، و رخنه‌در آن استواری وپرچین ـ که‌کرده بودند ـ

پیدا کرده درون رفت، و فرمود تا بند اسبان طویله را بریدند و اسبان ایغر را برهم زدند. چون اسبان شیهه و نعره و لگدکوب بنیاد کردند، کیاوشتاسف سرآسیمه از خواب بیدار گشت و تصوّر کرد که لشکر است که بر او تاختند. و سید حسنی رکابی نیز فرمود که لشکر او سورن انداختند.

کیای مشارالیه از هول و بیم سر و پا برهنه از خانه بیرون دوید و بگریخت وخود را در جنگل و بیشه‌یی ـ که در پهلوی آن خانه بود ـ انداخت و فرار کرد. وجمعی که همراه او بودند منهزم گشته بگریختند. و جان نازنین بدر بردند. و سید رکابی منصور و مظفّر گشته اسباب و تجمّلات ـ که آن جا بود ـ برداشته و بر آن اسبان ـ که در طویله بودند ـ خود و نوکران سوار شده به‌اردوی سیادت قبابی نصرت‌مآبی بازآمد. وکیاوشتاسف به‌هزیمت تمام خود را به‌قلعهٔ توجی ـ که آغرق و بنه و کوچ و عیالش آن جا بودند ـ رفت و متحصّن گشت.

چون آن چنان حال دست داد، حضرت سیادت مآبی، سید عزّالدین حسنی رکابی را درکنار کشیده نوازش‌ها نمود. و چون از جلالیان جز کیاوشتاسف وفرزندان کسی باقی نمانده بود، کسی دیگر نمانده بود که وارث ملک باشد. در محاصرهٔ قلعهٔ توجی اقدام رفت.

گفتار در تشویق فرمودن سید هدایت پناه

به‌پای قلعهٔ توجی و فتح آن

چون مردم مازندران را محقّق گشت، که اقبال متوجه خانوادهٔ سادات عظام [شده] و ادبار روی به‌جلالیان وچلاویان گذارده، روی به‌آستانهٔ سادات نهاده، گروه گروه می‌آمدند و زمین می‌بوسیدند و به‌سعادت دارین فایض می‌گشتند.

غرض چون سیدکمال‌الدین با برادران در محاصرهٔ آن قلعه مدتی اقدام نمود،

و تسخیر آن میسّر نشد به‌طلب پدر بزرگوار اسلام شعار فرستاد . چون حضرت سیادت‌ـ
مآبی التماس سید کمال‌الدین را بشنید سوار شد و رو به تسخیر آن قلعه نهاد . چون
از توجه حضرت سید خبر به‌مردم مازندران رسید ، هرجاکه بودند از رعیّت و اهل
سلاح و صلاح به‌اعتقاد درست متوجه گشتند و باتکبیر و صلوات به‌پای قلعه به‌لشکرگاه
حاضر شدند .

در مدّت اندك چندان خلق آنجا حاضر آمدند که جای فرود آمدن نبود . و
کیاوشتاسف جلالی با هفت پسر بزرگ و دو نفر کوچك قریب دویست سیصد نفر مردم
موافق در قلعه متحصّن بود . و همچنان مردانگی نموده قلعه را محافظت می‌نمودند .
چنانچه تمامی جماعت ـ که آنجا حاضر بودند و به‌اعتقاد درست در محاربه و مجادله سعی
می‌نمودند ـ نتوانستند به‌پیرامون قلعه گردیدن. ازقضا پسران کیاوشتاسف ـ که برسر برجها
آمده تیراندازی می‌کردند ـ به‌دفعات هر هفت نفر را تیر برآمده به‌قتل آمده بودند،
و یگان یگان را کیاوشتاسف برداشته در خانه می‌نهاد و مجال دفن و غسل نداشت !!
تا روزی کیای مذکور به‌نفس خود به‌گرد قلعه می‌گردید و کشته و زخمی و مجروح را
جمع می‌فرمود که ناگاه تیری بر حلق او رسیده او نیز بمرد ! او را نیز نوکران بر-
داشته به‌همان خانه‌یی ـ که فرزندان کشته نهاده‌بودند ـ بردند، و نهادند. و بقیّة‌السیف
همچنان جلادت و مردانگی نموده ، قلعه را نمی‌سپردند .

اصحاب قلعه آنچه در حیات بودند مجروح گشته و از تیراندازی و محاربه
عاجز شده دست از حرب باز داشتند. ودربان قلعه را **جمال‌الدین کالی** نام بود، بنفسه
به‌در قلعه ایستاده نمی‌گذاشت که کسی پیرامون دروازه بگردد . و شخصی‌دیگر در
آنجا بود که **علی گرماورودی** نام‌داشت، خود را ازروی باروی قلعه به‌زیر انداخت و
به‌لشکرگاه درآمد و گفت که: کیاوشتاسف و فرزندان بزرگ و اصحاب قلعه اکثر به‌قتل
آمدند . وآنهاکه زنده‌اند مجموع مجروح‌اند، وهمین جمال‌الدین کالی است که‌دربان
قلعه است که محافظت دروازه می‌کند ودر نمی‌گشاید .

چون از تقریر علی گرماورودی معلوم کردند که قصّه چنین است، فی‌الحال فرمودند

تا اطراف و جوانب قلعه را آتش زدند و به‌دروازه تاختند و در را به دهره واره پاره پاره کردند ، ودرون رفتند .

جمال‌الدین کالی همچنان به‌محار به مشغول می بود . چندان که اورا نیز به‌قتل آوردند ، و درآتش انداختند ! و عساکر نصرت‌آیین به‌قلعه درون رفتند ، و حضرت سیدکمال‌الدین در درون قلعه اقدام فرمودند . چون منکوحهٔ کیاوشتاسف که همشیرهٔ ملك فخرالدوله حسن بود. چنان دید ، چادر در سرکشیده با دو نفر پسران‌خرد خود به‌همان خانه‌که شوهر و فرزندان بزرگ کشته نهاده بودند ــ رفت‌وبنشست !

چون سیّد درآن خانه قدم نهاد ، عورت برخاست و سلام داد و بنشست ! و گفت : ای سید ، استیصال چلاوی به‌جهت‌آن بودکه مباشر امری شده بودندکه نه‌حدّ ایشان بوده است . و ترا حقّ تعالی به‌سبب آن توفیق کرامت‌فرمودتا به‌دست مبارك‌شما جواب آن بدبختان بکنید ، و آنچه با جلالیان رفته است به‌سبب خون ناحق برادر شما بوده است ! و فسق وفجوری‌که ورد خود ساخته بودند ، من از آن روزی‌که قتل **سید زاده**کردند وخبر به‌کیاوشتاسف‌رسانیدندوایشان نشاط‌وشادی می نمودند،می‌دانستم که با ایشان این چنین رفته است،خواهد رفت . بعضی کرباس در فلان بقچه بسته نهاده است ، از وجه حلال‌تهیّه‌شده.چون از خانوادهٔ‌کرم وسادات‌اید ، توقّع‌آنست‌که اشارت فرمایید که کشتگان که در این خانداند به‌این کرباس دفن کنید و نگذارید که با این ضعیفه و دخترك‌و سایرضعفاء بی‌حرمتی واقع شود .

حضرت سید فرمودندکه : خوش باشد ، هرچه ارادت‌آن خاتون است همچنان میسّر است ونیز هرچه از نقد و جنس‌که تعلّق به‌خاصّهٔ شما دارد ، مستخلص‌گردانید تا آنرا نیز جهت شماضبط رود. و فرمودندکیاوشتاسف را با فرزندان به‌همان‌کرباس بر موجب شریعت نبوی ﷺ دفن کردند.وآن عورت معظمه‌ـ که‌از خانوادهٔ **آل باوند** بود و دخترش و دو نفرپسر کوچك‌وکنیزکان‌ایشان ونقد وجنس‌ـ‌که خاصّهٔ ایشان‌بود‌ـ به‌حرمت تمام از قلعه بیرون‌بردند و به‌خانهٔ کدخدای امینی معتبر باز داشتند.وسایر

اسباب و تعلّقات قلعه را ضبط فرمودند . و کشتگانی که در قلعه افتاده بودند، به نفس مبارك خود مجموع را دیدند و مجموع را دفن کردند و از علی گرماورودی هر یکی را پرسیدند که از کدام قبیله و عشیره‌اند ، تا چون به **جمال‌الدین کالی** دربان رسیدند. دیدند کشته و سوخته به همان دروازه افتاده بود. سید پرسید که: این چه کس است که تا حال دفن نکرده‌اند؟! گرماورودی به وجه تصغیر گفت که : این جمال‌الدین کالیك بدبخت است که دربان بود و تا نمرد و نسوخت درباز نکرد !

سید تبسّم کرد و فرمود که: «این به هر حالی سوته کالی به بو که زنده گرماورودی!» وآن کالی‌را از دیگران بیشتر حرمت داشت ، و دفن کردند و فرمودند که طریقهٔ مردی و حلال نمکی همین تواند بود . و بعد از آن امر فرمودند تا قلعه را بشکافند و با زمین هموار کردند ! و مدّتی هم چنین خراب بود و در عهد ایالت و سلطنت سید علی بن کمال‌الدین مرحوم مین بنیاد عمارت کرده بودند . اما تمام نکرده بودند و اکنون همچنان خراب است !

گفتار در تشریف فرمایی سیادت مآبی به ساری

و آنجا به مقرّ سلطنت و ایالت متمکّن گشتن و بنیاد خندق

و باروی قلعهٔ ساری نهادن و چگونگی آن

چون به توفیق خدای تعالی آن‌چنان فتح عظیم دست‌داد، از جلالیـان به اندك زمان به سبب ظلم و فسق و فجور آن جماعت آثاری نماند . و از تخم **جلال ازرق** که هم از بنی اعمام کیایان مشارالیه بود و در بارفروش‌ده جای‌داشت و از جانب دیوان مرسوم خورد و ده‌دار بود و در بارفروش ده اکنون پشته‌یی است که آن را **ازرق دون** می‌خوانند. آن محلّ عمارت و خانهٔ او بوده‌است . و از او فرزند و فرزندزاده‌ها **متعدّد** بودند . **بقیّة‌ـ السّیف**ـ که در آن محاربات ماندندـ گریخته به گیلان در آمدند .

اکنون نیز نبیره‌های ایشان درگیلان و رودبار هستند و به سایهٔ عاطفت سادات گیلان مقرّر وموظّف‌اند وآنچه درفیروزکوه و هزارجریب می باشند،هم از نبیره‌های کیافخرالدین جلال وکیاوشتاسف- که‌ذوالملك بودند- نبیره‌و نبیره‌زاده‌های جلال ازرق‌اند. وآن‌دوپسر کودك کیا وشتاسف‌رادرصغر سنّ وفات رسید؛ یارسانید . امادختر کیاوشتاسف را سیدکمال‌الدین به عقد و نکاح خود در آورد.و والدهٔ پدر مرحوم این حقیر همان عورت است .

چون خاطرمبارك ازجانب جلالیان‌آسوده‌گشت ، به‌اجازت پدر بزرگوار خود سیّد کمال‌الدّین متوجّه ساری گشت، و ساری را - هم چنانکه در قبل‌ذکر رفت - جهت سارویه ساخته بودند . اما فیما بین دو سه نوبت خراب‌گشته بود . چون نوبت ریاست وسلطنت به جلال رسید ، اندك عمارت ساخته بودند . اکثر شهر قدیم خراب بود . چنانکه در پای منار کهنه که الحال بعضی ازآن باقی است در آن حین - که مردم‌مسنّ بودند - می‌گفتند که ما اینجا بیشه و جنگل دیده‌ایم که شکارمی‌کردند و گوزن وخوك می‌کشتند .

چون سیدرا حق‌تعالی نصرت وفرصت کرامت فرمود به تعمیر آن مقام مشغول گشت وبنیاد خندق فرمود ودرون‌آن خندق عظیم قلعهٔ‌کوشك وخانه وعمارات‌عالیه و حمّام وسایرعمارات‌ضروریه فرمودساختند، وچاههای‌آب حفرکردند وبیرون‌قلعه بنیاد شهر وبازار وحمام ومسجد طرح‌انداختند.و سرکاری هرموضعی را به‌یکی‌از امراء و ارکان دولت وبرادران خود سپردند ودرسنهٔ هفتصد وشصت ونه ابتدای این‌عمارت‌بود. ودرسنهٔ هفتصد وهفتاد به‌اتمام‌پیوست.

حضرت‌سید درعدل وانصاف به ترویج امورشرعیّه به‌ولایت مازندران‌عموماً ودر ساری وولایتش‌خصوصاً مردم دین‌دار واهل صلاح برگماشتند وبه‌استقلال به سلطنت و حکومت‌مشغول گشتند .

گفتار در توجه سادات گیلان به مازندران

و چگونگی آن احوالات علی طریق الاجمال

درسنهٔ هفتصد و هفتاد و سه از سادات **ملاط** سید بزرگ مقدار **سید امیر کیا** در ملاط و گیلان بنیاد خروج کرده بود. و مدتی در آن دیار به حکم ضرورت در **شکور** و **کلارستاق** از سبب تغلّب امیران ـ که حاکم گیلان بودند ـ تردّدمی نمود.

چون سید مذکور در **ناحیهٔ کلاره‌دشت** دعوت حق را لبیك اجابت فرمود، فرزندان عظام او ـ که ازهمه بزرگتر سید علی کیا بود ـ با اخوان به جانب مازندران توجه نمود و درسنهٔ مذکوره ولایت آمل را به نور هدایت و امامت منور ساخت، و به شرف ملاقات **سید ایّد سید قوام الدین** مشرف گشت و ازجانبین درامور دین و دنیا ازهم استفاده می نمودند. گویا دو آفتاب بودند که یکی از جانب مشرق و دیگری از جانب مغرب طالع و روشن گشت و ممالك طبرستان از پرتو شعاع ایشان منور و روشن گردید.

سید ایّد سید قوام الدّین بافرزندانش گفت: واقعاً ازجمله توفیقات الهی که نسبت با این حقیران سمت ظهور یافت یکی اینست که درصحبت این چنین سید عادل عالم متورع زاهد ـ که مظهر الطاف بی دریغ الهی است ـ مشرف ومفتخر گشته‌ایم. باید که مقدم شریفش را مغتنم دانسته آنچه موجب خدمت است به تقدیم رسانیده، ازهیچ چیز و در هیچ باب تهاون ننمایید وازصلاح دید ایشان من جمیع الوجوه تخلف نورزید.

فرزندان سید گفتند: آنچه ازدست برآمد و در رضاجویی وفرمانبرداری تقصیر و تهاون نخواهد رفت.

غرض که چون یك سال و شش ماه بگذشت، حضرت سید امامت پناهی را، داعیه برآن مصروف شد که به جانب تنکابن که در آن بقعه حاکم سیدی بود **سید رکابزن کیا** نام، و آن سید حسینی بوده است ـ تشریف فرمایند، که قرب جوار به ولایت **رانکوه** ـ که مسکن وموطن مألوف ایشان بود ـ داشته است، بر حسب ارادت بر انصراف رخصت فرمودند.

چون بعد از مدت که در آن مقام توطّن فرمودند، آنچه مقصود و مطلوب بود به حصول پیوست. در سنهٔ هفتصد و هفتاد و شش باز معاودت فرمودند و به ملاقات سید قوام‌الدین رسیدند. وهمچنین سادات مازندران در باب رضاجویی و خدمت مساعی جمیله به تقدیم می‌رسانیدند. تاچون ازمکمن غیب حکومت و سلطنت ایشان ـ که از جانب عالم غیب مهیّا گشته بود ـ به عالم بروز وظهور آمد و تاریخ خروج ایشان علی‌حده در جلد دیگر مسطور است. (۱)

۱ ـ رك: تاریخ گیلان و دیلمستان ازهمین مؤلف که به‌سعی واهتمام ه. ل. رابینو در رشت به‌سال ۱۳۳۰ هجری قمری چاپ شده‌است.

حکایت فتح بلاد کوهستان مازندران و تسخیر قلاع آن دیار

به تخصیص فتح فیروز کوه

چون ولایت دشت مازندران به تصرف سادات هدایت قباب درآمد، چون ظلم و اجحاف وفسق وفجور ازروی روزگار به آب زلال عدل و انصاف شسته گردید، خاطر مایل به تسخیر کوه پایها گشت. وهمچنان که قبل ازاین ذکر رفت **قلعهٔ فیروزکوه** به تصرّف **کیاجلال متمیر** بود، و **کیا اسکندر سیاوش سخت کمان** در **سواد کوه** داروغه بود و گفت و شنیدش نزد کیاجلال متمیر بوده است. ومردم کوهستان را نیز روی ارادت به جانب اهل‌البیت بود. وبعضی لباس فقر قبول کرده درویش گشته بودند. ودیگران را دلالت به زهد و تقوی ومحبّت آل رسول می کردند.

سید کمال الدین لشکر مازندران را جمع کرده با برادران ودرویشان توفیق شعار بعدازآن که به درگاه بیچون وچگونه به خضوع وخشوع تمام طلب توفیق و استعانت نموده نزد پدر بزرگ مقدار خود رفته التماس همّت نمود. وسر خدمت ودعاگویی بدان مقام

عالی برزمین نهاد وسوارگشت وبه‌جانب لپور نهضت اقبال فرمود . وآن بقعه بر دامن سوادکوه است .

مردم آن‌ولایت را تابستان ییلاق درسوادکوه می‌باشد . وچراخور چهارپایان ایشان درآن‌مقام ودیار است. ومردم سوادکوه را نیزقشلاق ومرتع گاو وگوسفنددرآن مقام‌است. ومجموع اهالی‌آن مقام مردم پیاده‌رو و کماندار وبه شجاعت موصوفند . و کیایان بیستون_ که از مشاهیر ولایت ساری‌اند _ آنجا می باشند . و املاك و اراضی آن عزیزان در کوه سواد کوه و دشت لپور است . ایشان را تسلّی داده و به اقطاعات مستمال گردانیدند .

چون ایشان‌در ربقهٔ اطاعت وفرمانبرداری درآمدند ، بالضرورت مردم‌سوادکوه مطیع‌گشته‌رجوع به‌آستانهٔدولت‌آشیانه نمودند.وآنچه وظایف یك‌جهتی‌ودولت‌خواهی بود به تقدیم می‌رسانیدند . وحضرات سادات به سوادکوه نزول اجلال فرمودندومردم آن‌دیاررا به انعامات وافر مستمال ساختند . ودختر حضرت‌کیا حسین‌کیا بیستون را_ که مهترجماعت‌بیستونیان بود _به عقد شرعی‌درحبالهٔ‌نکاح سیدکمال‌الدین‌درآوردند. وکلیدهای‌قلاع_که‌درآنجا بود ، بغیر از قلعهٔ فیروزکوه _ مجموع‌راآوردندوسپردند. وساکنین قلعه رابجان ومال امان دادند.وذخایری‌که ازایّام دولت‌آل باوند تاحکومت چلاویان درآن موضع جمع بود ، مجموع‌را ضبط نمودند . و قلاع راکوتوالان‌امین معین‌ساختند .

کیااسکندر سیاوش سخت‌کمان نیز هر چند به سنّ [شیخی]رسیده بود ، امـا پیرروزگار دیده‌بود . اوهم‌آمد وبه عزّ بساط‌بوسی مشرف‌گشت.اورا هم عنایت‌فرموده باکوچ وعیال به‌ساری فرستادند . وآنجا جای‌لایق تعین فرمودند .

چون فصل خزان رسیده بود و هوا روبه خنکی نهاد ، محاصرهٔ قلعهٔ فیروزکوه متعذّربود . معاودت فرمودند ، وازمخصوصان یکی را نزد کیاجلال متمیر فرستادند که : اگر درربقهٔ اطاعت ما درآیی ، آنچه موجب‌عنایت است تقصیر نخواهد بود.والا

چون بهار درآید به تسخیر قلعهٔ فیروزکوه اقدام خواهد رفت. و چون حق تعالی شأنه نظر عنایت شامل حال بندگان گردانیده است ، امید کـه فتح آن قلعه نیز بلاتعب میسر گردد .

چون فرستاده پیغام رسانید ، کیاجلال جواب داد که اکنون چون به سعادت معاودت فرمودند ، وفصل خزان است تا فصل بهار بشود ورایات نصرت آیات بدین مقام تشریف ارزانی فرمایند هر چه اشارت باشد همچنان به تقدیم رسانیده می‌آید . و یقین که هرجاکه عنایت الهی رفیق وقرین گردد، سعی و کوشش بندگان ضعیف مقدار به‌جایی نخواهد رسید . وقاصدرا خدمت کرده روانه ساخت .

چون فصل بهار درآمد وطرف کوهستان از برف ویخ مفتوح گشت ، باز حضرت سید کمال‌الدین از ساری با لشکر گران روان گشت ومتوجّه فیروز کوه شد . و سید رضی‌الدین نیز با برادران ولشکر آمل به متابعت روان گشتند . و روزی چند درآن کوه‌پایها جهت ضبط ونسق بعضی ازمتمرّدان وفضولان مشغول شدند.

چون آفتاب به برج جوزا نقل نمود ، به پای قلعهٔ فیروزکوه تشریف فرمودند. وبنیاد محاصره کردند به حدی که موررا مجال دانه بردن نبود. و ولایت فیروزکوه را به تحت تصرف درآورده ومردم آن بقاع را به انواع احسان ومکْرمت مشتمَل ساخته، آثار عدل و انصاف ظاهر نمودند.وچندان باکیاجلال نصایح و مواعظ می‌گفتند قبول نمی‌کرد ومهلت می‌خواست ، وعذرها می‌گفت . اماهرروز ازقلعه خوان فرمان می‌داد وپیشکش‌ها بیرون می‌فرستاد و وعده‌ها می‌داد.

چون باز فصل خزان درآمد و هوا خنك شد ، و بـودن چنان لشکر گـران درآن موضع تعذّر داشت ؛ جمعی را بالشکر زمستانی وعلوفه وعلیق جهت محاصـره تعین فرموده معاودت فرمودند . و هرکسی به‌مقر سلطنت خود متمکّن گشت . وعدل و دادگستری را شعار و دثارخود ساخته باملوك رستمدار بنیاد دوستی ویك‌جهتی کردند ورسل ورسایل روانه ساختند . و هدایا و تحف به‌حکم **تَهادُوا وَ تَحابُّوا** ازجانبین

فرستادند ، وعهد ومیثان کردندکه ازطرفین با دوست،دوست وبادشمن، دشمن باشند و جهت تسخیر قلعهٔ فیروزکوه مدد ومعاونت نمایند .

گفتار در توجّه سادات نوبت سیم بطرف کوهستان مازندران

وفتح قلعهٔ فیروزکوه

بازچون فصل بهاردرآمد ، وهواگرم شد ، سیدکمال‌الدین نزد سید رضی‌الدین فرستادکه خاطر مایل فیروزکوه است وتا فتح آن قلعه نشود . بلاد جبال را چنان‌که به‌سعادت مطّلع اندمتعذّر است . مکرمت فرموده قدم رنجه دارید ، تا بااتفاق به‌زمین‌بوس پدر مستسعدگردیم.واگر توانیم او را نیز این نوبت همراه خود ببریم‌که تا قدم مبارك آنجا نرسد عجب که‌آن فتح میسّرگردد !

سید رضی‌الدین همچنان قبول نمود وبرادران نیز به‌اتفاق به‌خدمت پدررفتند و زمین دولت‌آشیان را به‌لب ادب بوسه دادند ، و التماس نمودندکه چون سعادت دو جهانی درضمن خدمت‌آن حضرت مندرج است . وفتح قلعهٔ فیروزکوه نشده است . و عجب اگر بی یمن همّت شما وبی‌آن‌که قدم مبارك رنجه فرمایندآن فتح میسر گردد. مأمول وملتمس‌آن‌که عنایت فرموده تشریف ارزانی فرمایند ، تا مابندگان درخدمت بوده به‌پای قلعه رویم وفتح‌آن نماییم .

چون سیّد ازفرزندان استماع التماس نمود فرمودکه مرادراین مدّت ازصحبت حضرت **سید علی گیلانی** چندین فواید رسیده است‌که به همهٔ ملك جهان برابراست. وحیف باشدکه مراازصحبت‌آن سید عالی تبارمحروم‌گردانید . بگذاریدکه درحضور خود باشند . من نیز صورت التماس شما را با حضرت سیادت مـآبی‌مشورت نمایـم. اگرایشان نیزصلاح دانسته باشند خوش‌باشد، همچنان موافقت رود .

سید ایـّد با حضرت‌سید علی کیاگیلانی مشورت‌کردکه التماس فرزندان چنین

است . دراین باب صلاح چیست ؟ سید فرمود: اگر ملتمس ایشان را مبذول فرمایید مناسب تواند بود . سید فرمود که چون چنین صلاح است. مأمول آن که شما هم کرم فرموده به‌قدم مبارك ما را ممنون گردانید ، تا ازصحبت مبارك شما ما را بهره و نصیبی حاصل گردد . سید علی کیا نیز قبول نمود .

بعد از آن حضرت سید هدایت پناهی نزد فرزندان مژده فرستاد که : سید علی کیا آمدن این حقیر را صلاح دانسته‌اند . وخود هم قدم رنجه می‌فرمایند. اما باید که جهت ایشان و برادران و تابعان ایشان آنچه باید اسب و اسلحه وجبّه و جوشن وسایر مایحتاج ازمأکول وملبوس وخرجی راه به‌اتّفاق برادران تعیّن بکنید ، بروجهی که لایق باشد . ایشان گفتند : به‌جان منّت پذیرمی گردیم وآنچه مقدور باشد درآن باب سعی خواهیم نمود . وآنچه دربایست بود یراق کرده جهت سید فرستادند .

سید علی کیا به‌سید قوام‌الدین گفت : صلاح چنین است که شما هم سلاح قبول کنید ، ازصادق-علیه‌السلام-مرویست که فرمود : **اَلْخَیْرُ فِی‌السَّیْفِ وَالْخَیْرُ بِالسَّیْفِ وَالْخَیْرُمَعَ‌السَّیْفِ !** و چون آن حضرت سلاح ببندد یقین درویشان هم سلاح خواهند بست . پس او پی آن است که شما هم سلاح بردارید. سیدایـّد بنا برسخن سید علی کیا درآن یورش شمشیرساده درمیان بست و با فرزندان روان‌شد. اما چون سادات نزد ملوك رستمدار به‌طلب مدد فرستادند ، مدد ندادند وتباعد جستند وخلاف عهدکردند.

غرض که‌چون لشکرمازندران‌جمع گشتند ومردم‌گوشه نشین وتارك دنیابشنیدند که حضرت سید قوام‌الدین شمشیر برمیان بسته است وسوار شده‌است ،هرجا ذکوری بود به‌طوع ورغبت باآنچه داشتند برداشتند وبه‌جهت همراهی با سیدایّد،متوجه‌شدند. چون به‌پای قلعهٔ فیروزکوه‌رسیدند به‌آواز تکبیروصلوات‌دست ارادت به‌دعا برداشتند . چون لشکر فرود آمدند حضرت سید امامت قباب با اخوان و نایبان خود به‌جایی‌که مناسب می دانستند علی حده فرود آمدند . اصحـاب قلعه دانستند کـه آن جماعت مازندرانی نیستند. آواز برآوردند وپرسیدند که‌آن‌جماعت ـکه از اجتماع ایشان‌پرتو آفتاب سعادت بر افق عالم تابان است ـکیستند ؟گفتند که : اینها جمعیّت سیدگیلانی

هستند که به‌مدد سادات مازندرانی آمده‌اند و او سید امامت شعار مکرمت آثار است که سادات مازندران را پشت و استظهار به‌برکت ایشان قوی گشته .

چون این سخن را کیاجلال متمیر بشنید ، با وجود عقل وکیاست خود دانست که سادات مازندران‌ازفرمودهٔ ایشان تجاوز نخواهندکرد. چون عقل به‌دولت‌رهنمونی کرد ، کیاجلال یکی از مخصوصان خودرا بیرون فرستاد که اگر سید متعهّدومتضمّن اموال اهل‌قلعه می‌شودکه آسیب به‌ما واردنشود ، بیرون می‌آییم و قلعه رامی‌سپاریم .

این سخن را چون به‌حضرت سیدقوام‌الدین رسانیدند فرمودکه بـا سید جمال الدین می‌باید گفت که : تا چه میفرماید ، و چه در دل دارد . اگر می‌دانید که وفا بر عهد می‌توانید کرد با حضرت سید علی کیا بگویم تا برموجب ارادت اصحاب قلعه عهد بکند. واگر درخاطر داشته باشیدخود حضرت سید را تصدیع دادن و عهدنمودن مناسب نخواهد بود .

چون‌این‌سخن را به‌سیدکمال‌الدین رسانیدند فرمود حاشا که عهدی باکس‌کنیم و در خاطر خلاف آن را راه داده باشیم ، به تخصیص عهدی‌که به‌دست یك چنین‌سید سعادت شعارکرده باشند .

چون به‌حضرت‌سید قوام‌الدین‌سخن‌فرزندان‌را رسانیدند، نزدسیدعلی‌کیافرستاد که : اکنون‌مکرمت فرموده‌با اصحاب‌قلعه عهدبکنید ، که اموال ودمای ایشان‌محفوظ و مصون خواهد بود . و با ایشان طریق عنایت مرعی خواهدگشت. من کـه با سید کمال گفت وشنیدکرده‌ام .

چون سید علی کیا دانست‌که خلاف آن نخواهد کرد ، به‌پای قلعه باناییان و برادران تشریف بردند ، و با اصحاب قلعه بیعت کـرد . ایشان چون چنین دیدند در قلعه بازکردند وکیا جلال متمیردرعقب سید امامت پناهی نزد حضرت سید قوام‌الدین آمد . و سید او را تقبّل داده کس همراه کرد ونزد سیدکمال الدین فرستاد. وسفارش او نمود . سیدکمال‌الدین جانب‌کیاجلال‌را مقرّرفرموده‌اشارت کردکه هر چه در قلعه

ازآنِ او و از آنِ نوکران او باشد مجموع را بدیشان مسلّم دارند ، تا بیرون آرند و جهت قلعه کوتوال معیّن نمود . وآنهاکه در قلعه بودند مجموع با رخوت و اجناس بیرون آوردند .

چون کیا جلال متمیر مرد عاقل و دانا بود گفت: من نوکر حضرت ملك‌سعید شهید ملك فخرالدوله حسن بودم . و آنچه در عهد وعصر او از اموال وذخایر جمع کردم ، تعلّق به‌حضرت ملك‌مرحوم داشته است و آنچه مرا به‌همّت مبارك ایشان‌جمع شده بود و تعلّق به‌من داشت ! آن علی‌حده معیّن و مقرّر است . و آنچه بعد از قتل‌او از اموال دیوانی جمع کرده‌ام ، هم معین و مقرر است‌که‌کدام است و در آن مدت نیز بر موجبی که قبل از آن مرسوم من مقرر بود ، به‌همان مقدار قناعت رفته‌است. چون دانسته‌ام‌که این قلعه به‌من نخواهد ماند . دانستم که اگر به‌دست شخصی ناانصاف افتد خود من وفرزندان و اموال مجموع در ورطهٔ هلاك خواهیم افتاد ! باری آنچه حق دیوان باشد معین وآنچه حق من باشد هم معلوم گردد که کدام است تا بعد از تحقیق هرچه صلاح دانند همچنان به‌تقدیم رسانید .

سیدکمال‌الدین فرمود : آنچه حق دیوان باشد از ذخایر و اموال که در ایام حکومت مرحوم‌جمع شده است ، از آنِ ما و مابقی غیر از ذخایر از مرسوم و غیره مجموع را به‌کیاجلال متمیر تسلیم‌دارند تا ازجهت خود بیرون‌آرد.

کیا جلال چون چنان انصاف ازایشان مشاهده کرد به‌لب ادب زمین را ببوسید وگفت : **اَلْعَبْدُوَمٰا فِی‌یَدِهِ کٰانَ لِمَوْلاٰهُ**.چون درسلك بندگان درآمدم، تحقیق که‌آنچه مرا باشد ازآن حضرت است . چون مقرّرگشت‌که‌آنچه به‌کیا جلال مسلّم داشته‌اند چه مقدارخواهد بود ، وآنچه جهت دیوان تصرّف خواهندکرد ، چیست ؟

نوکران وخزینه چیان‌کیاجلال رابامعتمدان وکاتبان به‌قلعه فرستادند ، وآنچه ازآن‌کیا مشارالیه بود بیرون فرستادند و ذخیرهٔ قلعه را همچنان به انبارداران قلعه نوشته بسپردند ، وسایر اموال پادشاهی را جهت خزینهٔ عامره بیرون‌آوردند .

چون مبلغی درقلعه بود به‌حضرت سید هدایت شعار گفتند و تفصیل آن را نمودند. فرمود که تعلّق به‌من ندارد . نزد سیدکمال‌الدین باید برد . به‌هرچه صلاح داند بـه همان موجب به‌تقدیم رساند، چون سیدکمال‌الدین بدان واقف گشت یك قسم را جهت خُدّام سید علی کیا مقرّر فرمود ، تا به‌خدمتش برسانند . و الباقی را فیمابین خـود و برادران تقسیم راست فرمودکردن. وقسم هریك به‌امنای ایشان فرمود سپردن .

کیا جلال نیز آنچه از آن بود ، چون بلاقصوروکسور بدو رسیدجهت حضرت سید علی کیا پیشکش فرستاد . وخدمت لایق به‌جای آورد . وجهت سیدکمال‌الدین و برادران فراخور مرتبهٔ هریك خدمت پسندیده‌یی به‌جای آورد ، ومُصحفی به‌خطّ خوب وجلد مرغوب ازآن او بوده است .آن مصحف را با یك سراسب ویك سراستر به‌تحفهٔ حضرت سیدایـّد معیّن ساخت . سید همان مصحف را قبول کرد ، و دیگر را بازداد و قبول نکرد .

چون از تسخیر قلعه وما یتعلق بِها خاطرآسوده گشت ،کیا جلال را با متعلّقان کس همراه‌کرده به‌ساری فرستاد . وآنجا جای لایق برای ایشان تعیّن فرمود ، وده و مرسوم فراخور و مناسب مقرّر داشتند،واشارت کردند تارسیدن ما به‌ساری بیشتر بروید تا چون ما بیاییم هرچه خاطرخواه باشد به‌تقدیم رسانیده خواهدآید .

چون کیا جلال را باکوچ وعیال واثقال وتجمّلات روانه کردند ، روزی چنددر آن کوهستان به‌ضبط ولایت آن دیار اشتغال نموده معاودت فرمودند . درایـن اثنا از ملوك رستمدار بعضی خلافها به‌ظهور می‌رسید از آن جمله آن که در وقتی که متوجه تسخیر فیروزکوه بودند ، و مدد می‌طلبیدند ، ندادند. دیگر آن که هرکـه ازمردم رستمدارکه به‌لباس فقرمی‌آمدندمی‌فرمودندکه بگیرند وایذاءکنند ودوسه نفردرویش را ریش کنده ، وجامه از تن بیرون کرده ، چوب زده درزندان کردند ، مثل هذا !

چون سید رضی‌الدین قرب جوار به‌مردم رستمدار بود ، ازآن حرکت ایشان نفرت کرد ، ونزد سیدکمال‌الدین فرستادکه چون ملوك رستمدار ازاین نـوع حرکت

به‌ظهور می‌رسانند، وخلاف عهد را بادی گشتند، اگر اجازت باشد ما نیز با ایشان طریق انتقام مسلوك نماییم؟

حضرت سید این مشورت را با پدر بزرگوار خود گفت، فرمودند که: ملوك رستمدار از آنچه با فقراء وصلحاء کردند، درویشان ما نیز درمقام انتقام آیند. ومرا مشوّش اوقاتند ونصایح و مواعظی که گفته می‌شود، تسلّی نمی‌یابد. اکنون به هر چه صلاح شما می‌دانید برآن موجب قیام نمایید که حقّ تعالی موافق است.

گفتار درسبب تسخیر مملکت رستمدار وچگونگی حالات

که در آن زمان واقع شد

سیّد أعظم سید رضی‌الدین نزد ملك معظّم ملك قباد ـ که درآن حین ایالت رستمدار در تحت تصرّف او بود ـ فرستاد که ما را باشما طریق محبّت ویك جهتی در میان است وازجانب ما هیچ چیزی که خلاف عهد باشد، به‌ظهور نرسیده است. اما ازشما با این خانواده هرچند نظر کرده می‌شود صفای طویّت و حسن عقیدت مشاهده نمی‌افتد. و روز به‌روز هرچه به‌ظهور می‌رسد خلاف عهد است. مثلا وقتی که ما متوجه تسخیر سوادکوه وفیروزکوه بودیم ومدد طلب نمودیم، هیچ التفات برآن نرفت. دیگر آنکه مردم آن ولایت راکه ارادت برضای حق تعالی جستن غالب می‌آید در لباس فقر در می‌آیند. چون شما مردم مسلمان ودین دارید لازم آن است که در تقویت آنها سعی فرمایید به‌خلاف آن مشاهده می‌رود، بلکه چند نفررا ایذاء کرده بی‌حرمتی فرمودید کردن. واین معنی موجب خلاف عهدودوستی است. واگر بعد ازاین آنچه نشانهٔ محبّت وولاجویی است ازشما ظاهر نگردد گناه ازطرف ما ودرویشان نخواهد بود وفقراء و صلحاء درمقام انتقام قدم نهند.

رسول این‌سخن را بشنید و به ملك مشارالیه رسانید. جوابی ـ که شافی بود ـ ندادند ، بلکه لفظ‌چند درمجلس گفتندکه مناسب‌حال مسلمانان‌نبود.

چون فرستاده‌معاودت نمود وآنچه شنیده بودگفت ، همین‌شخص‌را درساری‌نزد سیدکمال‌الدین فرستادند تاآنچه معلوم‌کرده است برساند . چون آن جواب نامعقول را استماع نمود،آتش‌غضب اوملتهب‌گشته فرمودکه‌هرچندملوك رستمدارمردم‌اصیل‌اند وبزرگ‌اند ، امّا حدّآن‌ندارندکه، نسبت‌به اهل اسلام واولاد رسول چنان‌حرکت‌کنند واین‌چنین سخن درمجالس ومحافل برزبان‌آرند . چون‌آنچه برما بودگفتیم‌وکردیم و اعتقاد ایشان‌را نسبت به درویشان وبا خود معلوم‌کردیم ، اکنون‌صلاح چنان‌می‌نماید که جناب برادری تمشیت‌مهمّ رستمدار را رجوع به برادر افخم اشجع سید فخرالدین نمایند.که قصبهٔ ملك‌ایشان‌نزدیك ومتّصل‌به رستمداراست .

اگرقضیّهٔ رستمدار نیز به موجب‌دلخواه احبّای‌این دولت میسّرگردد،آن‌مملکت راحاکم و والی‌اوباشد . وبا پدربزرگ عالی مقدار نیزاین مشورت لازم وواجب‌است. کرم فرموده‌کس‌خودرا فرستاده وابوی‌هدایت شعاری را ازاین‌مشورت وصلاح‌دیداعلام گردانید. اگر ایشان نیز بدین معنی راضی باشند ، استمداد همّت در خواه نمود تـا لشکر این جایی راجمع‌کرده فرستاده شود ، تا درخدمت وملازمت‌برادرمشارالیه‌بوده به‌تسخیر ممالك رویان اشتغال نماییم .

چون سید رضی‌الدین این‌سخن را استماع نمود شخصی را نزدپدر خودفرستاد که بندگی‌برادر سلطنت‌پناه‌چنین وچنین می‌فرماید، اشارت‌چیست ؟

چون سید بشنید فرمودکه: همچنین که‌ایشان‌صلاح دیده‌اند خوب است ومن‌هم بدین‌معنی‌راضیم .

گفتار در جمع کردن لشکر مازندران به انتقام ملوک رستمدار

و به‌حرب ایشان اقدام نمودن وچگونگی آن

درسنهٔ هفتصد وهشتاد ودو عزم جزم فرمودند که به جواب ملوك رستمدار قولاً و فعلاً قیام واقدام نمایند ، وازسرحدّ استراباد تا رستمدار ازکوه ودشت مـردم را جمع کردند ، وسیدرضی‌الدین با برادر اشجع اورع سیدفخرالدین گفت که : باحضرت سلطنت پناهی کمالی و با پدر بزرگوار مشورت کردیم که تمشیت مهمّ رستمدار منوط به کفّ با کفایت وشجاعت شما است . چون تسخیر آن‌ولایت میسّر گردد ، ایالت و حکومت آن مملکت به عهدهٔ شما مبارك باد . اکنون لشکر مهیّا است . باید از سر اخلاص قدم شجاعت درآن مهمّ استوار داشت . چون‌سید فخرالدین این‌سخن بشنید سر تعظیم فرود آورد. وزمین بوسه داد ومردانه درکارقیام نمود.

درویشان چون چنان دیدند تکبیر و صلوات به عرش رسانیدند ، و نزد ملك رستمدار باجمعهم پیغام فرستادند، که استخفاف اهل اسلام‌وایمان نه‌کارسرسری است.و هرکه با مسلمانان استخفاف نماید عاری از اسلام و ایمان باشد.این است‌که با لشکر می‌رسیم وبجای هر تارمویی‌که ازدرویشان به طریق استخفاف کنده‌آید،سری را ازتن خواهیم‌کند !

چون ملك‌رستمدار دانست‌که سادات متوجّه‌اند ، بالضروره لشکر رستمدار را جمع کرده به **میراندشت** به مقابل لشکرمازندران قیام نمودند . چون‌دولشکر به‌هم رسیدند،شجاعان ازدوطرف به میدان‌آمده مَصافّ دادند ، ومحاربهٔ عظیم واقع شد . و حضرت‌سید فخرالدین بانگ‌برزد وبه لشکر فرمودکه : حاشا اگر شکستی بر شمـا واقع شود! ملوك‌آنچه مقدور باشد ازقتل ونهب تقصیر نخواهندکرد . اگر می برید یا می‌بازید، روز امروز است !

چون دلاوران و مردان دین آواز سید را شنیدند ، دست مردانـگی برآورده به‌یك حمله عده‌یی از اعادی را به‌خاك تیره انداختند ، مابقی منهزم گشتند و ملك معظم ملك قباد تا **قریهٔ کیس** به‌هزیمت برفت. حضرت‌سید درعقب خصم منهزم‌گشته بلاتوقف بتاخت‌و بالضّروره دشت رستمدار را بگذاشتند و به‌کچور نقل‌کردند .

چون از فرارکردن خصمان معلوم‌کردند ، معاودت نموده درولایت ناتل‌رستاق به‌قریهٔ **واتاشان** نزول فرمودند . وبرممالك دشت رستمدار داروغگان تعیّن فرمودند ومردم آن دیار که در مقام اطاعت و فرمان‌برداری درآمده بودند ، مجموع راباسب وسلاح و خلعت‌مفتخر ساختند. واقعامردم رستمداراگرچه در آن مدت ظاهراً باملوك اتفاق می‌نمودند ، اما در باطن‌با سادات از روی‌حسن‌اخلاص‌و عقیدت رفتارمی‌نمودند.

چون دیدندکه فتح نصیب سادات شده است ، اکثر در لباس فقر درآمده توبه و انابت را شعار و دثار خود ساختند . چون‌کار بر مراد احبّای دولت واقع شد . نزد پدر بزرگوار وبرادران نامدار فتح‌نامه‌ها نوشته استمداد همّت نموده ولشکرمازندران و رستمدارراً باج و خراج داده و مستمال ساخته متوجه کچورگشتند .

گفتار درذکر محاربه‌یی که نوبت‌دوم درکچورواقع‌شد

چون فصل بهار درآمد،و هوا گرم گشت روی به‌سوی اعادی آوردند . و ملك معظم‌نیزلشکر رستمدار را باز جمع‌گردانیده بود و از دوستان و هواخواهان مـدد طلب نمود و محاربه را آماده گشته و در صحرای **لکتر** لشکرگاه کـردند ، مترصّد رسیدن خصم بودند .

چون سید شجاعت تبار با لشکر جرّار غیرفرّار به‌کچور رسید . اعادی‌رانشان در لکتردادند . یك شب در **قریهٔ چناره‌بن** اقامت فرمود، وهمان شب مردم‌رستمدار هجـوم‌نموده شبیخون زدند . وجمعی لشکر مازندران را مجروح ساختند ، و چند

نفری را به‌قتل آوردند.

چون صباح آفتاب عالم‌تاب طالع گشت مقتولین را دفن کرده و مجروحین را به‌جای لایق‌وا داشته، متوجه لکتر گشتند. چون دو لشکر به‌هم رسیدند، و در آن مقام مصافّ دادند، و حربی عظیم واقع گشت. و از صباح تا قریب به شام مردم رستمدار مردانگی نموده وظایف شجاعت به‌تقدیم رسانیدند و جمعی از مردم مازندران را به‌قتل آوردند. اما چون عنایت الهی شامل حال سادات گشته بود فایده یی نکرد و ملک قباد را از قضای ربّانی تیر تقدیر برگردن او آمده از اسب در افتاد و جان بحق تسلیم کرد.

رَأَیْتُ الدَّهْرَ مُخْتَلِفاً یَدُورُ فَلاحُزْنٌ یَدُومُ وَلاسُرُورُ

وجمعی از ملک‌زاده‌ها را در آن مقام به‌قتل آوردند. و بسیاری از اهالی رستمدار مقتول و محبوس گشتند و سرهای گردن‌کشان و تن‌های مردان میدان به‌خاک تیره افتاد.

گفتار در فتح قلعهٔ کچور و نوشتن فتح نامه‌ها و توجه کلارستاق نمودن

چون فتح چنان واقع شد، به پای قلعهٔ کچور توجه نمودند. چون لشکر به‌پای قلعه فرود آمدند، کوتوال قلعه دانست که با وجود فتح چنین و قتل ملک کرّ و فرّ فایده نخواهد کرد، بی‌تأنّی امان خواستند و از قلعه بیرون آمدند و قلعه را بسپردند. حضرت سید او را جامه پوشانیده مستمال ساختند، و جهت قلعه، کوتوال لایق از مردم مازندران و جمع درویشان و مردم معتمد تعیّن فرمودند، و خود متوجه کلارستاق گشت.

چون ارباب و اهالی کلارستان دانستند که با تقدیر، تدبیر فایده نمی‌کند و احوال ملوک و قتل و حبس ایشان را معلوم کرده بودند، و قلعهٔ **کلار** در آن زمان خراب بود و قلعهٔ **هرسی آبدان** که جمعی از گماشتگان ملوک آنجا محبوس بودند چون دانستند که فایده نمیکند مجموع اطاعت نمودند و قلعهٔ هرسی را بسپردند و به‌دعا و ثناگفتن

مشغول شدند ایشان را به انعامات اوفر مفتخر وسربلند گردانیدند . و چند نفری از ایشان راکوچ داده به‌ساری فرستادند، ودرآنجا مرسوم تعیّن‌کرده به‌خدمت بازداشتند وبنیادعدل وانصاف را چنانکه‌آیین‌آل رسول است رواج دادند . وداروغهٔ متدیّن‌جهت ضبط‌کلارستاق معیّن نمودند . ازآن راه به چالوس تشریف برده ومتوجه ناتل رستاق شدند . وفتح نامه ها به آمـل و ساری نوشتند و از پدر بزرگوار خود استمداد همّت خـواستند .

گفتار در بنیاد عمارت واتاشان وتوطّن درآن مقام

چون فصل خزان رسیده بودوهوای‌کوهستان روبه خنکی‌آورده به ولایت ناتل تشریف فرمودند . وقریهٔ واتاشان را جهت موطن ومسکن ومقام ایالت وسلطنت خود تعیّن نمودند . ومردم رستمدار را خبردادند تا جمع شوند ونزد برادران خود جهت عمارت‌آن دیار مدد طلب داشتند حسب‌الامر ازآمل و ساری بیگاری و استادان ماهر روانه ساختند ودر روز سعید طرح عمارت‌کشیدند. وحفر خندق عظیم برگرداگـرد آن سرا فرمودندکرد . وبنیاد قصر وحمّام وبازار ومسجد و غیره را طرح‌کشیدنـد و مردم را به سرکار بازداشتند و به جهت هرسرکاری سردار دانا وکامل تعین فرمودندو عدل وانصاف را شعار ودثارگردانیده از ظلم وفسق وفجورجلوگیری‌کردند . وممالك رستمداراز برکت قدوم مبارك‌آن حضرت رشك روضهٔ برین‌گشت وامراء وارباب واهالی را هریکی به‌فراخور رتبه ومنزلت بیفزودند .

گفتار در توجه نمودن سید فخرالدین به‌اسم ییلاق به جانب کجور و عزم فتح قلعهٔ نور و سایر قلاع آن دیار

چون فصل بهار درآمد وهوای رستمدارگرم شد به اسم ییلاق به جانب کجور

متوجه شدند ، و به جهت اتمام عمارت مردم کاردان را بازگذاشتند . چون موکب همایون به‌کچور رسید و آن مقام را به‌نور عدل و رأفت منوّر و مسرور گردانیدند . ذکر فتح قلاع کوهستان رستمدار بر ضمیر منیر جا گرفت . نزد برادران به ساری و آمل فرستادند و مدد طلب داشتند . بنا برارادت لشکرعظیم ازساری و آمل با سرداران کاردیده روانه ساختند و لشکر رستمدار را نیز جمع کرده بودند.

چون لشکر یك جا جمع گشتند بپای قلعهٔ نورفرود آمدند . چون اصحاب قلعه را امیدواری از طرف ملوك منقطع گشته بود دانستند که به جزاطاعت وفرمان برداری چاره‌یی دیگر نیست . امان خواستند و کلید قلعه را بیرون فرستادند . حضرت سید ایشان‌را امان داد. واستمالت تمام نمود. چون بیرون آمدند وقلعه را بسپاردند، جهت کوتوالی قلعهٔ نور از معتمدان خودآن راکه صلاح دانستند معیّن ساختند ، ونوکران چند را به انواع نِعَم مستمال گردانیدند. ومردم قلعه راکه امان داده بودند نوازش فرمودند و ایشان راکوچ داده به‌ساری فرستادند و آنجا بازداشتند .

ازجمله توفیقات الهی آن بودکه برادران با همدیگرموافق بودند . ومجموع به‌فرمان برادربزرگ خود سیدکمال‌الدین اقدام می‌نمودند . لاجرم به هرجا و به هر سوی روی می‌آوردند .آنچه مراد بود چهره گشا می‌گردید . چون خاطر از قلعهٔ نور وقلعهٔ رودبار نور آسوده گشت به جانب لار توجه نمودند . ودر موضعی‌که **اسپی** او را می‌خوانند نزول‌کردند . و در لار قلعه‌یی بود حصین، وکوتوال آنجا مقیم وذخیره موجود . چون به‌پای قلعه فرود آمدند ،کوتوال قلعه جنگ راآماده‌گشت ، ودرآنجا یکصد وپنجاه نفر مردکاررا باسرداری دانا وشجاع برای‌گرفتن آن قلعه‌گذارده وخود متوجه قصران شدند . وبه‌فتح قلاع آن دیارمشغول‌گشتند .

فقط درمدّت دوسال جمیع قلاع که درآن بقاع بود از **طالقان** تا **لواسان** مجموع به‌تحت تصرّف سادات عظام درآمد ومردم قلعهٔ لار، چون دیدندکه مقاومت‌فایده ندارد، امان خواستند وقلعه را بسپردند وآن قلعه را نیز خراب کردند ، وجهت سایر

قلاع کوتوال لایق تعیّن کردند ودر جمیع مواضع داروغه‌های متدّین معیّن کردند و از آنجا متوجه لارجان و **قلعهٔ لوندر** و **قلعهٔ کارود** گشتند.

گفتار در فتح قلعهٔ کارود ولوندر ونسق آن دیار

چون خاطر مبارک ازضبط ونسق لاروقصران وطالقان ولواسان وآن بلاد فراغت یافت متوجه لارجان گشتند. وتا در آن حین لارجان به تصرّف **کیاحسن کیای ضماندار** بود، و ولایت **نمارستاق** و **دیلارستاق** و **قلعهٔ کارود و تریته رستاق** همیشه تعلّق به‌حکّام مازندران داشته است.

بعد از قتل ملك فخرالدوله حسن ملوك رستمدار ولایات مذکوره را به تحت تصرّف خود درآورده بودند. وقلعهٔ کارود هم به تصرف کوتوال ایشان بود. چون فتح قلاع رستمدار واقع گشت، وعزم تسخیر لارجان وسایر قلاع و بقاع مذکوره کردند. اول بپای قلعهٔ کارود تشریف ارزانی داشتند. چون اهالی ولایت **نمارستاق** و **تریته رستاق** واصحاب قلعه دیدند ودانستند که به‌جز اطاعت چاره‌یی نیست به‌اتّفاق آمدند، واظهار عبودیّت وچاکری نمودند. وگفتند که ما بندگان همیشه تعلّق به‌حکّام مازندران داشتیم وبعد از واقعهٔ ملك فخرالدوله حسن ملوك رستمدار به غلبه و استیلاء این ولایات را خود قبول کردند، و قلعه را کوتوال تعیّن فرمودند. اکنون رویان تعلّق به خدّام شما دارد، وهرچه امر رود بندگان وفرمان برداریم. وکوتوال قلعه کلید را بیرون فرستاد، والتماس اموال ودماء خود وساکنان قلعه نمود، ودرمقام فرمان برداری درآمد.

حضرت سیادت مآبی برموجب ارادت ایشان مجموع را تسلّی داد وموهبات و عطیّات فرمود. وجهت ولایت داروغهٔ قابل تعین کرد. وکوتوال قلعه را امان داده آنچه‌از آن اصحاب قلعه بود، بدیشان مسلّم داشتند وسایرچیزهای دیوانی را فرمودند، تا ضبط کرده بیرون آوردند. وقلعه را بگرفتند وهمچنان تا عصر ملك گیومرث مرحوم ویران بود، بعد ازآن آبادان ساختند، واکنون معمور وآبادان است، ومتوجه

تسخیر لارجان وقلعهٔ **لوندر** گشتند.

کیاحسن کیای ضماندار به قلعه متحصّن شد، و بنیاد عناد وتمرّد نمود. و مطلقاً نصیحت قبول نکرد. اما مردم لارجان را به‌عطایا وموهبات فریفته‌گردانیدند. واکثر تابعان فرمان بردار گشتند، ودرمقابل **قلعهٔ لوندر** درموضع **رینه** قلعهٔ دیگر بنیادکردند. وبه زمان اندک به‌اتمام رسانیدند وچند نفر از موافقان دولت خـود را با سردار نیك بازگذاشتند وبه قَلْع وقَمْع جمیع لارجانی‌ها ـ که موافق کیا حسن کیای ضماندار بودند ـ اقدام نمودند. وخود متوجه‌کچور گشتند.

چون مدت شش ماه برآن بگذشت، کیا حسن کیای ضماندار امـان بطلبید و قلعه را تسلیم نمود واو را ازقلعه بیرون‌آوردند وبه‌آمل جای دادند وقلعه را به‌کوتوال لایق سپردند. و **قلعهٔ رینه** را ـ که جهت تسخیر لوندر ساخته بودند ـ خراب‌کردند و آثارآن هنوز باقی است.

گفتار درتوجه به‌جانب قزوین و چگونگی حالات آن

چون ولایت رستمدار درحوزهٔ تصرّف سید فخرالدیـن درآمد، و سلطنت آن دیار متمکّن ومستقلّ‌گشت، همگی همّت را برآن مصروف شدکه به‌جـانب قزویـن نهضت اقبال فرمایند. چون درآن زمان ذی شوکتی درعراق وآذربایجان باقی نمانده بودکه به‌دستور قدیم‌آن ولایت را مضبوط ومحروس‌گرداند، وملوك طوایف بودند، و ازهر طرف به‌قزوین تاخت می‌کردند. **قزاونه** نزدکوتوال **قلعهٔفالیس** فرستادنـد، که اگرکرم فرموده ما را حمایت‌کنید تا ازآسیب مردم یاغی طاغی ایمن‌گردیم. مال و جهات خود را به دیوان سیادت قبابی به اعتقاد درست واصل می‌گردانیم، و در مقام اطاعت وفرمان برداری قیام می‌نماییم.

چون‌کوتوال قلعهٔ فالیس‌صورت ملتمسات قزاونه معروض داشت، به سعادت سوار

شدند ، وبا لشکررویان به‌قزوین تشریف فرمودند . و مردم قزوین خدمت پسندیده به‌جای‌آوردند وچند نفری راجهت ضبط ومحافظت هما نجا گذاشته بازگشتند وسفارش اصحاب قزوین به‌کوتوال وسپهسالار قلعهٔ فالیس‌کردند . وخود به‌مقرّ ایالت و سلطنت به‌واتاشان‌نزول اجلال فرمودند .

چون از آن مدّت دو ماه بگذشت متغلّبان به‌قزوین درآمدند ، و کسانی‌که در قزوین بودند ، چون مقاومت نتوانستند نمود ، بیرون رفته به‌طالقان‌آمدند ، واحوال رامعروض داشتند . چون درآن ولایت‌خبرمرض سیّد بزرگ مقدار رسانیدند به‌سعادت متوجّه آمل‌گشتند .

گفتار دروقایع وفات سید قوام‌الدین ـ علیه‌الرحمه

درمحرّم سنهٔ هفتصد وهشتاد و یك حضرت سید هدایت قباب را مرض طاری گشت . وروز به روز صورت تضاعف می‌پذیرفت . وسید رامقام ومسکن **بارفروش‌ده** بوده است . واندك خراش خاطری نسبت با سید رضی‌الدین سمت ظهور یافته بود. و سیدکمال‌الدین به‌طلب برادران به‌آمل فرستاد، وخودبخدمت پدرمشرف‌گشت وفرمود که سید رضی‌الدین باسید فخرالدین اگربه‌آمل رسیده باشد ، با سایر برادران حاضر شوند ،که مرض پدر درتزاید است .

چون این خبر بدیشان رسید وسید فخرالدین از رستمدارآمده بود ، به‌اتّفاق حاضرگشتند، ومجموع درقدم پدربزرگوارخود افتاده استشفاع سید رضی‌الدین‌نمودند. فرمودندکه: عفوکردیم، اورا نیز درآرید . چون سید رضی‌الدین درآمد، بنیاد عذر خواهی‌کرده . فرمودندکه هرچه رفت رفت ، وخاطرخوش‌کرده . فرزند بزرگوار خود سیدکمال‌الدین را وصّی‌گردانید ، و وصایایی‌که بودگفت ، و فرزندان را دلالت به‌عفّت وطهارت نموده فرمودکه : روح من ازشماشاد است‌که ازجادهٔ شریعت غرّا تجاوز نرود ، وبا مردم به‌عدل وانصاف سلوك نمایید ودرویشان مرا به‌نظر مرحمت و

عنایت منظور گردانید . و مرا چون از دنیاوی چیزی موجود نیست ، و دوسه نفر از فرزندان به سنّ صغر می باشند ، اینها را رعایت وحمایت، سید کمال الدین بکند ، و آنچه صلاح داند عنایت فرماید ، وشما را به خدا سپردم .

چون وصیّت تمام شد ، دعوت حق را لبّیك اجابت فرمود. درویشان وفرزندان نوحه و زاری کردند . حضرت سید کمال الدین ازایشان جلوگیری کرده ومشغول غسل وکفن ودفن گردیدند . چون مطابق وصیّت خواستند او را در حجرهٔ خودش دفن کنند سید رضی الدین مانع گشت ، ازآنجا نقل کرده به آمل آوردند ، و دفن کردند . و بر بالای مرقد مبارکش قبّهٔ عالی بنیان کردند، و از بارفروش ده تا به آمل نعش اورا هرجا که به زمین گذاردند. همان موضع را درحیطهٔ محافظت درآوردند وآن مقام را زیارت می کنند وزیارت **میروزان** می نامند .

گفتار درمعاودت فرمودن سید فخرالدین به رستمدار وتاخت کردن به قزوین

چون سید مشارالیه ازعزای پدرفارغ شد، به جانب رستمدار به مقرّ ایالت خود توجّه نمود. وچون یك سال ازآن برآمد درفصل خزان لشکر رستمدار را جمع کرده به جانب قزوین بتاخت وازاهالی قزوین مال وامان بستاند ، وچند روزی اقامت نموده عود فرمود . وبه طالقان آمد . ودرآن زمان اَلَموت گاهی به تصرّف کیایان هزاراسپی بوده ، وگاهی به تصرّف مِلاحده . خاطرمبارك به تسخیر آن بقاع مایل شد . و درآن ولایت شبیخون برده بسیار از اموال و مواشی اهالی آن دیار را به طالقان آورده ، معاودت فرمود !

چند روز به طالقان شکار فرمود ، ومتوجه کچورشد . و درآن دیار به عدل وداد اقدام نموده به سلطنت وکامرانی مشغول گشت ، وحضرت سید نکاح بسیارکرده بود و

کنیزان ترک و زرخرید هم بسیارداشت. واز اولاد ذکور واناث بسیار بودند،وهستند. وتا واقعهٔ **ماهانه سر** که چگونگی آن به‌شرح خواهدآمد رستمدار و رویان وطالقان به‌تصرّف ایالت او بود. وملوک‌گاوپاره به خلاف سابق بالکلّ ازآن ولایت خارج‌گشته بودند وهریکی به‌طرفی افتاده مترصّد فرصت بودند .

گفتار درعزم نمودن سید کمال‌الدین به‌جانب استراباد

و هزیمت نمودن میرولی استرابادی وتسخیر آن ممالک

چون فتوحات مذکوره جهت سادات واقع شد، ارباب واهالی مازندران و رویان تا سرحدّ عراق و قومش به تحت تصرّف نوّاب ایشان درآمد ، و برادران را پشت به استظهارهمدیگر قوی‌گشت ، وسید امانت پناه سید علی‌کیا وبرادران را ممالک‌گیلان به‌استظهار ایشان به‌تصرف درآمد . وتمامی طبرستان واکثرگیلان وتمامی دیلمستان سادات‌مازندران را مسلّم‌گشت .

سید عماد در هزار جریب خروج‌کرد ، و آن ممالک هم مسخرّ فرمان سادات شد، مگراستراباد‌که داخل طبرستان‌است به‌تصرف‌ایالت وحکومت **میرولی‌استرابادی** بود ، و اونسبت با سیدکمال‌الدین درمقام خصومت و عداوت قیام می‌نمود و ازفرّدولت ایشان هراسان بود . وبه‌سرحدّ مازندران مردم شریر وبدنفس را دزدی وتاراج می‌-فرمودکردن ، وچندان‌که مواعظ ونصایح می‌گفتند ، فایده نکرد . و روز به روز آثار عداوت وخصومت را زیاده برآن اظهارمی‌نمود .

پولاد قبا که **دماوند** درتصرف اوبود ، و در**قلعهٔ اسکن** - چنانچه‌ذکررفت- نشسته بود هم درآن سرحد به اشارت میرولی تطاول می‌نمود . و انگیزه ها دربارهٔ غدر ومکر می‌فرمودکردن ، تا به‌حدی‌که‌یکی ازامرای خود -که **حسن خراسانی** نام بود - فرمودکه ازاستراباد فرار نموده به ساری رود وبگویدکه: من ازمیرولی برگشته

نزد شما آمده‌ام. تا اورا اعزاز فرمایند . وچون بدو اعتمادکنند درحین فرصت با سید کمال‌الدین غدرکرده او را به‌قتل آرد، وبا اوعهدکردکه اگراین مهمّ ازدست توبرآید تو و فرزندان واَتباع واَشباع مجموع در قلمرو من ترخان باشید ، وترا رتبه ومنزلت بدانچه هست ده مقدارآن افزوده‌گردد . وبیچاره غافل ازآن‌که به تقدیر الهی تدبیر بندهٔ ضعیف را وجودی ومقداری نیست. **بیت :**

بیچاره ندانست که صورت‌گر تقدیر تغییرکند بر همه کس صورت تدبیر

حسن خراسانی زمین را بوسه داد و از استراباد با دل پر کینه بیرون آمد ، چون به ساری رسید ، سید را اعلام کردند که امیر حسن از میرولی برگشته آمده است . و او مرد نامور و مشهور و از اعیان و ارکان میر ولی بوده است . سید مقدم او را غنیمت دانسته اعزازکرد . وچون به عزّ ملاقات سیّد مشرّف‌گشت ، از میرولی شکوه‌ها نمود و صورت چند ـ که نسبت با سید در آن مجلس گذارده بود ـ رسانید .

چون سید از غدر ومکر اوآگاه نبود ، به جای لایق فرود آوردند و اسبانی که کدخدایان را ضرورت است از هر جنس و هر نوع انعام فرمودند و به فرزندان و ارکان دولت اشارت فرمودند که مجموع جهت او مهمانی را یراق کرده به وثاقش ارسال دارند وسه سر اسب نیك بازین وکمرو شمشیر مطلّا و خلعت فاخر او را مفتخر ساختند و مرسوم و مواجب زیاده‌از حدّ او تعیّن فرمودند ، ودر مجالس و محافل بر جمعی از بزرگان تقدیم نمودند ، و به انواع مَکرُمت اورا مستمال گردانیدند . وآن مردك در مقام کینه و غدر قدم استوار نهاده بود و فرصت می‌جست .

چون درآن چند روز میسّر نشد ،درموسم بهار دأب ودستور حکّام مازندران بوده است ،ومی‌باشد که جهت زراعت برنج حکّام خود سوار شده ودر روز کما بیش یراق‌کرده ومردم را جمع ساخته به جنگل‌هایی که‌قابل باشد بروند ، وآن موضع را از دارو درخت و خار و خاشاك پاك گردانند ، و جوی آب روان سازند تا برزگران جهت خاصّهٔ ایشان زرع برنج وگندم نمایند وآن موضع را که آن چنان پاك کرده

باشند بلفظ ایشان **لیلم** می‌گویند . و هرکه همچنان کرده باشد از حاکم و محکوم می‌گویندکه : فلان جای امسال **لیلم بزوه‌ای** . یعنی از دار ودرخت وخاروخاشاك فلان جا را پاك گردانید .

غرض سید در آن بهار عزم آبادانی موضعی کرده مجموع مردم را جار انداختن فرمود . وشبی که صباح خواست تشریف بردن ، در اندرون سرا به پختن نـان کلیچه و حلوا ومثل آن ، عورات مطبخ مشغول می‌بودند . وشمع وچراغ تا روزمی‌سوختند، و در دروازه‌ها را تا دیر نبسته بودند.

مردك همان شب‌راغنیمت دانسته لباس کهنه در برکرده به‌شکل وشبیه سرادستان با خنجر آبدار به سرا درآمد . وندانست که حضرت به‌کدام خانه می باشد . کفشهای مازندران که جهت عورات می‌دوزند، تا کفش که جهت مردان باشد، بسیارفرق نیست. به درخانه‌ها می‌رفت وکفشها را نگاه می‌کرد که به‌درکدام خانه کفش مردان می‌باشد. چه در درون سرا کفش مردان به جز ازآن حضرت سید دگر کسی نمی‌بود . و ایـن معنی را می دانست .

خواجه سرای **عنبر** نام که شب در خانهٔ امیر را حافظ بودکـه هر شب دستور بوده است که سه نفر خواجه سرا به‌سه نوبت محافظت در خانـهٔ سید بکنند . قضا را آن لحظه عنبر حاضر بود. بانگ بدان بدبخت زدکه : «هی ! تو چه‌کسی ؟ » مردك بترسید وبگریخت ، ودرون سرا لختینه‌یی بزرگ ساخته بودند ، وخیمه وخرگاه‌چند در آن چادر چیده بودند ، بدوید و بر بالای لختینه رفت ، و در میان خیمه‌ها خود را پنهان کرد .

چون ازآواز خواجه عنبر، سیدآگاه شد. فرمودکه : چه شده است ؟! وبانگ ازآسیب چه بود ؟ عنبرگفت: شخصی چنین و چنان به درخانه‌ها کفشها برمی‌داشت و نگاه می‌کرد. من بانگ برآوردم، بگریخت وبر بالای لختینه رفت. ونمی‌دانم کیست؟ ودرخانه نمی‌توانم گذاشت ، وبه‌طلب آن شخص رفتن ! اگر بندگی خـود سید بیرون

آید . من بروم و ببینم که آن چه کس است .

سید فرمود که : خوش باشد ! من بیرون آیم . خود مسلّح گشته بیرون آمد . وعنبر را گفت که آن دو نفر را از خواجه سرایان که امشب درون سرا تکیه کردند ، آگاه گردان و به اتّفاق بالای لختینه بروید و ببینید که این چه کس است ؟! و همچنان آن دو نفر دیگر را چون بیدار کردند ، شمشیر و نیزه برداشته به بالای لختینه رفتند .

آن مردك چون دید که فایده نمی‌کند و اورا می‌گیرند ، از جای بر جست ، و با خنجری که داشت بر خواجه سرایان حمله کرد . خواجه سرایی بود **کافور** نام به‌یك دست چراغ داشت و به یك دست نیزه برگرفته بود . چون چنان دید چراغ را بینداخت و نیزه بر پهلوی آن ملعون زد ، ودیگری دست کرده ریش او را بگرفت وآواز دادند که فلان کس است ! زنده بیاریم ، یا خود سر او برداریم ؟!

حضرت سید فرمودند که : زنده بیارید ، همچنان ریش گرفته بزیر آوردند ، و چراغها روشن کردند . حضرت سید پرسید که : حرکت تو از سبب چه بوده است ؟ گفت اکنون به زخمی که دارم ، امید حیات نیست ، قصّهٔ من چنین و چنان است . فرمود که : آن بدبخت را همان شب در آن سرا به در خانه باز داشتند ، و شربت دادند و جراحتش را بگرفتند .

چون روز شد ، وارکان دولت حاضر شدند ، واز این حکایت واقف گشتند . آن مردك را بیرون آوردند و به حضور اکابر واشراف استفسار نمودند . همچنان ـ که واقعی بود ـ گفت . حضرت سید فرمود که : او را نیکو محافظت کنید ، تا اگر او را حیات باقی باشد، سخن او مارا بر امیر ولی حجّت خواهد بود. آن بی‌دولت خود در آن چند روز بدان زخم ـ که به اوزده بودند ـ بمرد .

در جیب آن مردك کاغذی ـ که میرولی به اسم ترخانی بدو داده بود ـ یافتند . آن کاغذ را با صورت حال که واقع گشته بود ، به استراباد نزد میرولی فرستادند . و مکتوبی دیگر نوشتند که با این چنین حرکتها که از تو نسبت به ما واقع می‌شود وما را با تو مصالحه ومدارا آنچه ممکن بود واقع گشت . اگر عذر جرایم خود خواهی ،

آنچه‌کرده پشیمان‌گشته ، ما نیز از گذشته یاد نمی‌کنیم ، و الاّ آماده شو که اینك به‌سروقت توخواهیم‌آمد .

جوابی‌که شافی باشد ازاو نشنیدند . ودرآن اثنا دزدی راگرفته به‌ساری‌آورده بودند . حضرت سید به‌قتل‌آن مردك امر فرموده بود. مگرقاتلش برآن شخص زخمی زده وانداخته پنداشت‌که‌مرده است، نمرده بود. وچون‌شب درآمد برخاست وبگریخت وبه‌استراباد نزد میرولی رفت. وچون زخم خوش شد. موی سررا بازگذاشت تابزرگ شد . و با جماعتی مولهان اتفاق‌کرده نزد میرولی پیغام دادکه : اگر عنایت نامه‌یی به‌من بدهی من به‌قتل سیدکمال‌الدین اقدام نمایم .

میرولی این سخن را غنیمت دانسته آن شخص را خرجی داده کاغذ دادند که چون این امر از تو مهیّاگردد هرچه خاطرتوخواهد برآن منوال سلوك خواهد رفت. ومهتر جماعت مولهان،سیّدی بودعبدالله نام ، وآن سید را حقیر دیده در رودسر اقامت داشت . و اینجا لقبی بر اوبسته بودند و **باباچه دری** می‌گفتند . و اکنون به عطاری وطبابت مشغول می باشد .

الغرض‌که چون مولهان‌با جماعت خود به ساری‌آمدند . و چنانچه‌که‌دأب است به دیوان حاضرگشتند ، و صورت و سماع بنیادکردند . آن مردك را درآن میان ، شخصی بشناخت وگفت : فلان‌کس است‌که به‌کشتن اوحکم رفته بود! چون بگرفتند، خنجر در آستین خود داشت . و چون بکاویدند کاغذ میرولی ـ که بدو داده بود ـ یافتند .

چون چنان دیدند ، مولهان را به‌تمامه بگرفتند . و حکایت از آن بدبخت پرسیدند .آنچه واقعی بود بگفت ، ازشومی‌آن بدبخت به قتل جمیع مولهان اشارت شد . مهتر ایشان‌گفت : سیّدم ، و من از این حرکت خبردار نیستم . وقسم یادکرد. وجمعی‌که همراه من‌اند ، عجب‌که ازاین حال باخبرباشند !

حضرت سید رحم فرمود. وفرمودکه: عهدبکن‌که باردیگربدین لباس درنیایی. وچون سیّدی ، لباسي‌که لایق باشد، بپوشي . سید عهدکرد و ازآن لباس به درآمد.

او را عفو فرمود ، وجماعت او را هم آزادکردند . وفرمودند که : ازملك مازندران بدر روند ! وآن مردك را بکشتند !

غرض که چون از این حرکات از میرولی سمت صدور می‌یافت ، بالضروره به جمع کردن لشکر مازندران امرفرمودند . وچون درسنهٔ هفتصد وهشتاد ویک لشکر جمع شد ، وبالشکر رویان جناب سید فخرالدین هم رسید، اجتماع قوی حاصل‌آمد میرولی را از آنجا آگاه نمودند . او نیز لشکرخود را جمع‌گردانید ، و به استقبال لشکرمازندران بیرون‌آمد . وبه تمیشه لشکرگاه‌کرد. وبنشست.

چون دو لشکر به‌هم رسیدند ، چنانچه نشان می‌دهند در طبرستان لشکری‌از آن‌گران‌تر وآراسته‌ترکسی ندیده بود . چون از دو جانب مبارزان اسب در میدان تاختند ، وجنگ راآماده‌گشتند ، پیاده‌های مازندران تیرباران‌کردند . وازضرب تیر وشمشیرفی‌الحال لشکراستراباد منهزم‌گشتند، فرارنمودند ! سادات درعقب دوانیدند. چون اعادی را هیچ جا مجال بازگردیدن نبود ، اکثر در راه دستگیر گشته و بعضی به قتل آمدند .

میرولی به‌استراباد نتوانست رفت . به طرف‌کوه پایها بیرون رفت . سادات با تکبیر وصلوات‌که شعار اسلام است به‌شهر استراباد درآمدند ، ومتمکّن نشستند . در عقب میرولی فرستادند . چون هیچ جانتوانست‌آرام یافت ، لشکربازگشتند ومیرولی را در سرحدّ خراسان قلعه‌یی بود ، آنجا متحصّن شد . اما نوکران و ارباب و اهالی استراباد بلا تکلّف جمع‌آمده ، به شرف ملازمت و خدمت مشرّف شدند . هر یك را به‌لایق‌آن به‌هبات لایقه وعطیّات مستمال ساختند . وعهد ومیثاق فرمودندکرد .

واقعاً مردم استراباد از میرولی آزرده بودند ،که به‌ایشان ظلم وستم می‌کرد . چه زن وچه دختر ، مردم راکه مشکلی داشتند ، طمع می‌کرد . وبه‌افعال وقیحهٔ‌خود آخرالامرگرفتار شد . ویك هزار مرد مکمّل را با سرداری دانا و متدیّن و عاقل در شهر گذاشته و داروغه و وکلاء تعیّن فرموده با برادران بیرون‌آمدند وبه مقرسلطنت خود قرار گرفتند .

گفتار در تهوّر صاحب قران اعظم درماوراءالنهر

وعزم خراسان وعراق کردن و ازاین سبب سادات با امیرولی صلح نمودن

واستراباد را بدومسلّم داشتن

چون **امیرتیمور** در سنهٔ هفتصد وشصت وپنج در ماوراءالنهرخروج کرده بود، و آن ممالك را در تحت تصرّف خود درآورد ، خبر رسانیدند که : ازآب بگذشت و متوجه خراسان است . درهمهٔ ولایت ازصولت وعظمت و جلالت او متفکّر بودند . و مآل‌کار را اندیشه می‌کردند .

سیدکمال‌الدین نیز دانست‌که چون رایات نصرت شعار او به‌خراسان برسد ،و میرولی درقلعه متحصّن باشد بالضروره به‌آستانهٔ اوخواهد رفت . وآن زمان محافظت استراباد مشکل خواهد بود . واین زمان میرولی خود در مقام التماس است . و به اصحاب واخوان مشورت نمود ،که دراین باب رای صواب چیست ؟ مجموع گفتند که: اولی آن است‌که صلح‌کرده استراباد به‌امیرولی داده آید ! چون احبّای دولت چنان

صلاح دیدند ، صلح فرموده استراباد را با میرولی مسلم داشتند . و نوکران خود را بیرون آوردند .

گفتار در توجه امیر تیمور به جانب استراباد و حالات آن

و تسخیر آن ولایت و مملکت و گریختن میرولی استرابادی

درسنهٔ هفتصد و هشتاد ، **امیر تیمور** چون فتح هرات کرده بود ، و **ملک حسین** هرات را به‌سمرقند فرستاد **اسکندر شیخی** را با خود همراه داشت . و اسکندر از خبث طبیعت موروثی خود درمجلس همایون سخنان بد از ملک حسین گفته بود ، و از احوال استراباد و ساری دروغی چند برهم بسته می‌گفت .

چون خاطر مبارک همایون مایل تسخیر طبرستان بود ، درمحلّ قبول می‌افتاد. فلاجرم عزم استراباد نمود ، و با امیرولی نوبت اول صلح کرده ، بازگشت . و مهمّ ضروری که در ماوراءالنهر واقع گشته بود به اتمام رسانید ، و معاودت فرمود . و این نوبت با امیرولی محاربه‌کرد ، واو را منهزم ساخت . واوگریخته از راه گیلان به خلخال رفت . وآنجا به‌قتل‌آوردند . وآن قصّه در این محلّ مطلوب نیست . حضرت صاحبقرانی چون استراباد را مسخّر گردانید ، ایالت و سلطنت آن ولایت را **به پیرک پادشاه** مفوّض فرموده‌عود نمود .

در این مابین سید کمال‌الدین فرزند خود سید غیاث‌الدین را با تحفه و هدایا به‌اردوی اعلا فرستاد ، و به‌وسیلهٔ **سیدبرکه**ـ که مقتدای حضرت پادشاه کامکار بود ـ به عزّ بساط بوسی مشرف‌گشت . اما بسیار در محلّ قبول نیفتاد . چه بر خاطر مبارک چنان بود که چون رایات کامیاب به استراباد نزول اجلال فرماید سید خود به‌خدمت مشرف گردد .

چون چنان واقع نشد واسکندر شیخی درمقام انتقام بود سخنهای چند می‌گفت. ازآن سبب سید غیاث‌الدین را بسیارالتفات نکردند ، اماجامه پوشانیده و نصیحت چند

کرده عاید گردانید . و خود بجهت عراق نهضت اقبال فرمودند ؛ و سیدکمال الدین فرزند خود سید غیاث الدین را باچند نفر ازعساکر تعیین نموده، چون موکب همایون به هزار جریب نزول اقبال فرمودند، فرستادند؛ ودرآن یورش همراه بودند . وچون مهمات عراق را مهیا گردانیده مُقْتَضیٌ المرام به‌جانب سمرقند مراجعت نمودند . و سال هجریه به‌هفتصدو نودو دو رسیده، بازیراق یورش نموده متوجه خراسان گشتند ، وتسخیر مازندران را برخاطر مبارك جزم کردند .

گفتار در توجه امیر تیمور به‌صوب مازندران وشرح وقایع آن

چون در تاریخ مذکور بازعزم یورش نمودند، و این خبر به‌اطراف منتشر گشت، ومردم صاحب وقوف به‌سادات بازنمودندکه البته این نوبت عزم جزم است وبه تسخیر مازندران اقدام خواهندنمود، تاباز **سیدغیاث الدین** رابا تُحَف وهدایا به‌اردوی اعلی فرستاده عذر خواهی بسیارنمودکه :

«ما جمعی از ساداتیم که در این جنگل مازندران مقیم گشته به‌دعای دولت مواظبت می‌نماییم. وچون پدراسکندر شیخی‌نسبت با ولی نعمت خود غدرکرده به‌قتل آورده بود وخود مرتکب امری‌گشت‌که حد او نبوده است وبه‌مناهی مشغول‌گشت ، و استخفاف شریعت غـرّا می‌نمود. تقدیر الهی بـرآن جاری شدکه جهت ظلم چلاویـان بدکردار ولایت مازندران درربقهٔ اطاعت ما درآید، واهالی‌آن ملك راازظلم ظالمان خلاصی پدیدآید. اکنون ایـن حقیر مدتی است‌که به‌طریق جد وآباء خود در ایـن جنگل مازندران با مردم آنچه وظیفهٔ عدل و انصاف است مرعی داشته به دعای دولت شاهان ذوی‌الاقتدارمشغولیم.مأمول‌آن‌که نظر عنایت‌مشمول حال این‌فقیران‌گردانیده ازمابه‌جز دعاگویی چیزی‌دیگر توقع ندارند .»

چون سید غیاث‌الدین عرض ملتمسات نمود ، در محل قبول نیفتاد ! وسید را فرمودکه بندکردند ومتوجه مازندران شدند .

اسکندر شیخی در مجلسها سخنان شرّانگیز می‌گفت واز کثرت اموال وخزاین مازندران هرلحظه به‌سمع امرای دیوان چیزی می‌رسانید،ودر بند ایقاع فتنه می‌بود.

چون سادات را به تحقیق معلوم شدکه اورا داعیهٔ تسخیر مازندران است، ودفع آن، مگر به‌تقدیر الهی، به‌نوعی دیگر متصور نیست. امافکر کار خود می‌کردند. و صلاح چنان دیدندکه: چون **طوس ملک** از ملوک گاوباره بود، او به‌پیرامون ولایت رستمدار می گشت.اورا استمالت داده رستمدار را بدومسلم دارند. تااو نیز بااسکندر شیخی موافقت ننموده‌درمقام انتقام نباشد.

همچنان باملك اعظم **ملك سعدالدوله طوس** معاهده کرده‌رستمدار را بدو بازدادند. واو بملك موروثی خود متمکن گشت، وظاهراً باسادات، حسن اخلاص می‌نمود، و باطناً نزد اسکندرشیخی می‌فرستادکه:این عنایت شیوه‌یی ازحضرت باری به‌فرّ دولت قاهرهٔ صاحبقران کامکار است. وجهت عذر خواهی ، چون استطاعت نیست ، نمی‌توانم کسی فرستادن. شماچون در مقام عذر خواهی مشغول گردید، من‌اینك درویشانه یراق کرده بخدمت می‌رسم.

چون رایات فتح آیات به استراباد رسیدند،او نیزازراه دامغان وسمنان به‌اردوی همایون رفت‌ودرمقام‌انتقام‌قیام می‌نمود. و **پیرك (۱) پادشاه استرابادی** اگرچه ظاهراً دم ازدوستی سادات‌می‌زد ، وخواهرخودرا به‌فرزند سیدکمال‌الدین ،سیداشرف نام داده بود،اما باطناً بااسکندرشیخی‌وملك‌طوس اتفاق نموده درتحریك مادهٔ فتن مبالغه‌می‌نمود.

مقصود که اسباب نکبت سادات ازهر نوع فراهم رسیده بود . وقلم قضاو قدر آنچه دربارهٔ شوکت وعظمت ایشان برصفحهٔ عالم امکانی نوشته بود ،سادات جدّوجهد راآماده‌گشته درجمع لشکر مازندران، مهما امکن ،سعی می‌نمودند.

درولایت آمل‌درموضعی‌که مشهور است به **ماهانه‌سر** قریب به‌ساحل دریا ،در آن مقام آبگیرهای محکم وجنگل بی‌حدّ است. ودرمیان آبگیرها ، تپهٔ بزرگ واقع بود.

---

۱ – دراصل : پیریک

برآن تپه بنیاد قلعه کردند . واز چوبهای بزرگ دیوارها و برجها ساختند، ودروازه‌ها بنشاندند . ودرون حصار چند در خانه ها از جهت متوطنان فرمودند تمام کردن . واموال وخزاین که درساری و آمل بودبدان قلعه نقل نمودند . وبعضی رادرگل پنهان کردند . وچنان معین گردانیدند که اگر لشکر ظفر پیکر به قراطغان برسد ،آنجا جدال وقتال راآماده گشته ، محاربه کنند .

اگر به‌تقدیر الهی نصرت و فرصت سادات راباشد! فهوالمطلوب والّا مردم‌شهر ساری وآمل عیال واطفال خودرا با رخوت و اسباب که توانندبه **قلعۀماهانه‌سر** روند وببرند . وایشان نیزاگر به‌صحراقامت نتوانند نمود، بدان قلعه‌ملتجی گردند .

غرض آنکه آنچه موجب حزم‌بود به‌صواب‌دید خود به تقدیم رسانیدند . چون موکب همایون صاحبقرانی به استراباد رسید، **پیرک پادشاه** وظایف‌خدمت راچنانچه فراخور الکای او بود به‌تقدیم رسانید .

بعضی از لشکر همایون چنان اعلام گردانیدندکه راه مازندران جنگلی عظیم دارد، چنانکه ازتشابك اشجاروجریان انهار ـ که درهرچندمواضع واقع‌است ـ عبور لشکربدین عظمت، مگر به فرّ دولت قاهره وحسن تدبیر امرای‌کامکارذوی‌الاقتدار ممکن‌گردد. واین صورت رابه عزّ عرض رسانیدند .

چون احوال به مسامع علیۀ صاحبقران عالم رسید ، اشارت شدکه امراء به یاساقیان امر کنند تا تبر و دهره و ارّه برداشته درپیش‌لشکر باشند .و آهنگران را جهت تیزکردن آلات قطع ، همراه ایشان گردانیدند ، تا درختها بریده و انداخته و جویها ـ که در آن مواضع جاری باشد ـ بدان سر موضع پل بسته ، آن‌مقدار راه گشاده و آماده گردانند ، که عساکر ظفر پیکر ، قشون قشون ، به یاسال عبور توانند کرد .

براین موجب امراقیام نموده همچنان راه گشودند . و عمارت می‌کردند و لشکر می‌گذشتند. چون به **صحرای‌قراطغان** رسیدند ، لشکر مازندران را قراول

در آن سرحد ایستاده بودند. روز دوشنبه بیست و ششم ذی‌قعدهٔ سنهٔ هفتصد و نودو چهار، قراولان به هم رسیدند، و حرب محکم واقع شد. و جمعی‌از لشکر صاحبقران به قتل آمدند. وچون لشکر مازندران تاب اقامت نداشتند منهزم گشته به لشکرگاه سید درآمدند. و سادات را از آن عظمت و جلال باخبر گردانیدند. اما فایده نبود و همچنان در آن مقام ثبات قدم نموده استادند.

ازجمله اسباب نکبات سادات، یکی آن‌که: تحقیق کرده بودند که لشکر ایشان نسبت به‌لشکر امیرتیمور همچوقطره و دریااست. ودانستند که مردم مازندران در جنگل، هریك شیر بیشهٔ خوداند. و آن جنگل و بیشه، ایشان را مقام و مسکن و اعادی رادرآن عبور ممکن‌نه. اگر در آن بیشه‌ها متفرق‌گشته، مقابله نمی‌نمودند یقین‌که لشکر اعادی را درمازندران اقامت پیشاپیش ممکن نمی‌بود. اگرچه خرابی‌ها می‌کردند، و نهب و قتل می‌نمودند.

اما سادات در دست مخالفان نمی‌افتادند، و عواقب امور یمکن که بر موجب ارادت احبای سادات جاری می‌شد. اما چون بخت برگشته بود! زنجیرها می‌گسست!

الغرض که در صحرای قراطغان دو لشکر با هم مصافّ دادند و حرب عظیم واقع شد، و از طرفین مبارزان میدان شجاعت درهم آویختند، و پیاده‌های مازندران تیرباران کردند و آن روز جنگ قایم بود. و چون شب درآمد، طرفین به جای خود نشستند، و چنانچه رسم است به حزم و احتیاط مشغول گشتند. اما مردم مازندران شب تا به روز لشکر اعادی را تیرباران می‌کردند. چنانچه مجال یك چشم خواب هیچ‌کس را نبود!

چون روز شد و ظلمت شب به‌نور آفتاب جهان‌تاب محو گشت، به التماس صلح، امناء و معتمدان را روان ساختند، در محل‌قبول نیفتاد! و امر کردند که: امراء جنگ سلطانی دراندازند، و خود سوارشده به مقابلهٔ لشکرمازندران‌درآمدند، و این روز از روز اول لشکر مازندران محاربه را به سعی بیشترکردند. و ازطرفین

سواران شجاعت آیین به میدان درآمده مبارز خواسته و آتش‌قتال به فلك دوار شعله‌ور گشت. **بیت :**

دل تیغ گویی بیالد همی   زمین زیر اسبان بنالد همی

از صباح تا شام این روزهم محاربه بود و جمعی از ارکان دولت سادات که سروجان را فدای این دولت‌کرده بودند به قتل آمدند، و از طرف لشکر صاحبقران نام‌دار هم معدودی چند برخاك افتادند.

اما با وجود عظمت و جلال وکثرت‌عده و عدد لشکر به اقبال همچنان بود که قطره‌یی از بحر بردارند یاریگی‌را از بیابان کم‌گردانند.

چون شب‌درآمد ، بازجنگ‌راآماده‌گشتند، وهرکس به‌جای خود قرارگرفتند. و کشتگان را آنچه ممکن بود ، برداشته دفن کردند. چون سادات دیدند که قطره رابابحر بی‌کران برابری کردن از جمله محالات است. نوبت جنگ چنین کردند ، که چشم زمانه در مازندران هرگز چنان جنگ ندیده بود ، و گوش هیچ آفریده از آن نشنیده ! و آنچه مردم و فادار بودند ، اکثر به قتل آمدند ، و بعضی مجروح گشته ، به‌جز فرار نمودن و خود را از گرداب آنچنان بلا به ساحل سلامت رسانیدن چاره‌یی دیگر ندیدند.

چون پاسی از شب گذشت، فرار اختیارکرده و بنه و خیمه و خرگاه را با بعضی اموال و گاو و گوسفند و اسب و استر در یورت گذاشته فرار نمودند و یکسره به‌پای قلعهٔ ماهانه سرآمدند.

چون صباح روز شد و لشکر اعادی دانستندکه سادات فرار کرده‌اند به یورت ایشان درآمده ، آنچه بود تالان کردند و خبر به مسامع علیه رسانیدند. اشارت شد که منقلای لشکر در عقب بروند. چون لشکر روان شدند ، اسکندر شیخی با جمع مازندرانیان که مخالف دولت خانوادهٔ‌سادات بودند ، دلیل‌گشته به‌ماهانه سررسانیدند و به مقابل لشکر سادات فرود آوردند. لشکر مازندران چون دانستند که هنوز صاحبقران کامکار نرسیده است ، برایشان تاختند و دمار از روزگارشان برآوردند،

و اکثر ایشان را بر خاک تیره نشاندند و مَلجَأ و مأوای خود آبگیرها و قلعه ساختند. و **جبّی‌خواجه‌علی‌بهادر** را در آن‌محار به دستگیر کرده به قتل آوردند.

چون رایات فتح آیات صاحبقران را از آن حال آگاهی دادند. به عجله به عقب قراولان خود رسیدند، و آتش قتال به فلک شعله زن گشت. سرهای دلاوران از تن جدا گشته به خاک تیره افتاد! و از دمای مسلمانان آبگیرها لاله‌گون گشت! و دود دلهای ستم‌رسیدگان را ساکنان مَلَأ اعلی لباس سوگواری خود ساختند!

سیدکمال‌الدین با فرزندان و برادران و سادات آنچه زنده مانده بودند به قلعه متحصّن گشتند، و با محافظان قلعه که در آنجا بودند آنچه آثار شجاعت و مردانگی بود به ظهور می‌رسانیدند. چون شکست کلی با لشکر مازندران واقع‌شد و سادات به قلعه متحصن گشتند، لشکر مخالفان گرداگرد قلعه فرود آمدند، و به محاصره مشغول شدند. و امر شد که، کشتی بانان جیحون کشتیها بسازند، و نفط و آتش تعبیه کرده در قلعه اندازند. و آنچه ممکن بود در بارهٔ تسخیر قلعه مساعی جمیله به تقدیم فرمودند رسانید. اما اصحاب قلعه به تیر جگردوز هر روز چند نفر را مجروح می‌گردانیدند، و نمی‌گذاشتند که کشتیها به پیرامون قلعه‌بگردند. ومدت دو ماه و شش روز همه روزه جنگ بود و تیرباران می‌کردند. اما فایده نبود. جمعی از اعادی به قتل آمدند و اصحاب قلعه نیز بسیاری مجروح شدند، و به‌قتل آمدند، و سادات به نفس خود شب و روز گرد قلعه گردیدند و احتیاط می‌کردند.

سید کمال‌الدین با برادران و فرزندان مشورت کردند. سید کمال‌الدین طویل و سید عماد را که‌هردو از علمای آمل بودند، با تحفه و هدایا بیرون فرستادندو امان طلبیدند. حضرت صاحبقران، سید غیاث‌الدین را از بند خلاص کرده با ساداتی که آمده بودند همراه ساخته به قلعه فرستادند، وپیغام دادندکه مارا قصد خون شما نیست و کرّوفرّی که توانستید کردید، و خون چندین مسلمان ریخته شد، و اگر بیرون نیایید، بعدازاین هرخونی که واقع شود به‌گردن شما خواهد بود!

چون سید کمال‌الدین این سخنان استماع نمود، با اخوان و فرزندان گفت:

فایده نمی‌کند بیایید تا بیرون رویم، و هرچه تقدیر رفته است ببینیم ! مجموع گفتند که : فرمان از آنِ شماست ، به هرچه صلاح باشد و اشارت رود فرمان برداریم .

سادات و رشانقه ـ که در قلعه بودند ـ در عقب سید کمال‌الدین استاده در بگشودند و بیرون رفتند.

گفتار در حاضر نمودن سادات را در مجلس همایون امیر تیمور و سخنان که واقع شد

روز پنج‌شنبه دوم شوال سنهٔ هفتصد و نودو پنج ، چون سادات از **قلعهٔ ماهانه‌سر** بیرون آمدند ، امراء و چاوشان در پیش وپس استاده به‌درگاه اعلی بردند و به بارگاه گردون‌اقتدار درآوردند. حضرت صاحبقران بپا استاده ایشان‌را تعظیم نمود. و برابر خود سیدکمال‌الدین را بفرمود تا بنشاندند. و برادران و فرزندان راهم جای دادند. وسید را مخاطب کرده و گفت که : من به ولایت شما جهت مال و ملك شما نیامده‌ام . به سبب آن آمده‌ام که مذهب شما بد است ! حیف باشد که شما دم از سیادت زنید ، و مذهبی داشته باشید که لایق مسلمانان نباشد !

سید فرمود : ای امیر، ما راچه مذهب است که بد است !؟

فرمودکه : شما سبّ صحابه می‌کنید ، و رافضی مذهبید !

سید فرمودکه : ما خود متّابعت جدوآباء خودکرده‌ایم ،اگر مخالفان جدخود را بدگفته باشیم ، غالباً عجب نباشد !

اما عجب ازآن‌که شما می‌خواهید که باوجود ایـن فسق‌وفجور ، وسفك دماء و هتك استار مسلمانان، واخذ اموال اهل اسلام،که‌درمجلس شماونوکران شما هر لحظه واقع است ، مرتکب **امر بمعروف‌ونهی‌ازمنکر** برخود واتباع خود واجب است ، و بعد ازآن برسایر مردم، چندان که‌قدرت باشد .چون‌این معنی‌از خدّام شمابه‌هیچ وجه واقع نمی‌شود ،کی شمارا رسدکه دیگران را بدین خطاب مخاطب‌سازید!؟ قصه دراز کردن چه احتیاج ؟! هرچه خاطر شماست، بفرمایید تاهمچنان‌کنند !

حضرت امیر تیمور فرمود که من چه کنم؟ اینها می گویند که آنچه شما می کنید، و اعتقادی که بدان راسخاید بد است! علماء و دانشمندان را که حضّار مجلس بودند- مخاطب ساخت .

سید فرمود که: هر که نامشروع گوید و کند و فرماید ، بی‌قاعده گوید . علماء چرا به حضرت شما نمی‌رسانند ، هر لحظه خون چندین گویندهٔ **لااله‌الاالله محمداً رسول‌الله** را به‌امر شما ریخته می‌گردانند، و اموال را به تاراج می برند. این‌چنین نیك نیست ؛ و اگر گفته‌اند ، چرا شما قبول نکرده‌اید . وآنچه‌در حق ما گفته‌اند ، در محل قبول افتاد .

چون حضرت امیر تیمور استماع سخنان سید نمود ، انگشت تعجب به دندان گرفت و اشارت کرد که ایشان را از مجلس به در برند و مقابل بارگاه بنشانند.

چون آن جماعت از سید و رشنیق را از مجلس بیرون بردند و به صف‌ها بنشاندند ، اسکندر شیخی زانو زد که : اینها خونی من‌اند ، پادشاه بمن سپارند ، تا قصاص بکنم !

حضرت اعلی فرمودند که : این‌ها تنها خونی تو نیستند ، ملك رویان را نیز اینها کشته اند. ملك طوس را نیز حاضر گردانید تا خونی او بااوسپرده شود، تاقصاص بکند ! ملك حاضر شده امیرفرمود که خونی تو کدام سید است تا بتو سپرده شود تا قصاص بکنی !؟

ملك را از آنجا که‌کمال اصالت بود ، گفت : ایشان هیچ کدامین مردم ما را قتل نکرده‌اندکه برما قصاص لازم آید شرعاً ،زیراکه درصف هیجاء تیری از نوکران ایشان برکسان ماآمده مرده‌اند. و یا به شمشیری مجهول به شرف هلاك پیوسته باشند. عجب اگر این قتل را قصاص جایز باشد. و دیگر آن‌که ایشان سیداند. هر که ایشان را بکشد فردا روز قیامت یقین در پهلوی یزید لعین باید استادن و سؤال ایزدی را جواب دادن ! و مرا طاقت شرکت یزید نیست! باقی‌شماحاکمید !

حضرت‌اعلی چون استماع سخن ملك نمود ، اشارت‌کردکـه : رحمت‌تورا،ای

ملك، که مراوخودرا از آتش دوزخ خلاص دادی، ولعنت بر اسکندرشیخی بادکه خودرا و مرا می‌خواست باسا کمان دوزخ همعنان سازد. اکنون سادات را باید از رشانقه جدا کرد. برو وایشان را جدا ساز. ملك فرمودکه: اینها را اسکندر نیك می‌داند، که هم ولایتی یکدیگرند. من ایشان را نمی‌شناسم که سیدکدام ورشنیق کدام‌اند. امر کردندکه اسکندر شیخی برود وایشان‌راجداگرداند.

چون اسکندر برفت، وچاوشان حضرت اعلی رامی‌نمودکه: سیدکدام، ورشنیق کدام. رشانقه را از میان سادات بیرون برده به‌پای داشتند. و چند نفری را اسکندر می‌گفت‌که رشنیق است. وآنها می‌گفتندکه: اوخلاف واقع می‌گوید. ماسیدیم! چون سخن هردو به سمع حضرت اعلی می‌رسانیدند می‌فرمود تاچند نفر مازندرانی ـ که وهلهٔ اول ازسادات فرار جسته به‌اردوی‌اعلی‌رفته بودند ـ حاضرکنند واستفسار نمایند، وتحقیق مسأله‌کنند. اگر رشنیق باشند ویقین گردد بیرون برند، وبرقول اسکندر شیخی اعتماد نمی‌فرمودند. وچون معلوم می‌کردندکه‌آنچه اسکندرگفت خلاف‌واقع بود و می‌خواست که‌سید رابر رشنیق ثابت کند لعنت براو می‌کرد وبلفظ مبارك دشنام‌می‌کرد.

چون سادات را ازرشانقه جداکردند،امر شدکه هرچه رشنیقند، به یاساقیان رسانند. قریب به‌یك لحظه هزارآدمی رابه قتل درآوردند! واشارت کردندکه قتل‌عام بکنند، مگر سادات راکه نکشند: دیگر هرکرا یابند محابا نباشد، وتالان‌وتاراج را دست باز ندارند! وموکلان را به‌درقلعه فرستادندتا اموال‌وخزاین‌که باشد بیرون آرند.

چون در قلعه مال بسیار بود: ازنقد وجنس که خزاین **آل باوند** که به تصرف چلاویان درآمده بود، وآنچه چلاویان خودجمع‌کرده بودند بااموال جلالی ومتمیرو نخایر مدت حکومت‌سادات‌مجموع درآن‌قلعه‌بود. مگراندکی که‌مدفون ساخته‌بودند، ومال خواجه‌های ساری‌وخواجه‌های‌آمل‌واموال‌تجارغریب‌که درآن زمان‌درآمل‌بودند. و نتوانستند بیرون رفتند، مجموع هم درقلعه بود. و ارباب و اهالی ملك را اغلب و اکثرچیزها درقلعه بود. مجموع را بارکرده بیرون‌آوردند.

خواجه‌های غریب زانوزده التماس مال خود می‌نمودند . فرمود که : آنچه از آن ایشان است متعرض نشوند . اما فایده نکرد ، وآتش بود که درآن مقام افتاده، تروخشك را می‌سوخت ومحوگردانید .

پدرحقیر **سید نصیرالدین** در آن زمان دوازده ساله بود . اوجهت **مؤلف** حقیر تقریرمی‌کردکه خاصهٔ **سید کمال‌الدین** ـ که‌درقلم‌آمد، که‌به‌خزینهٔ خاصهٔ صاحبقرانی واصل شد ـ بدین موجب بود : تنگهٔ سفید ششصد هزارعدد . تنگهٔ سرخ‌دویست‌هزار عدد . طلا ازکارهای ساخته و از سبیکه صد و بیست هزار مثقال. **نقره** سیصد خروار شتری ، اقمشه و امتعه و کاسه‌های چینی و حلبی و لاجوردی وسایر رخوت واجناس را عدد معلوم نشد . و هم چنین فراخور ازآن **سیدرضی‌الدین** و **سید فخرالدین** و سایر برادران و فرزندان حُلی و زیور عورات و مثل هذا که بود ، تعداد آن کماینبغی معلوم نیست ، و مالهای خواجه‌های آمل را نیز ـ که بردند ـ بی حد و قیاس بود .

غرض‌که حضرت صاحبقران تا درآخرعمرخود همیشه اعتراف می‌نمود که : خزاین چندین پادشاهان‌که به تحت تصرف اصحاب خزاین ما درآمد ـ هیچ کدامین این مقدارنبودکه خزینهٔ حکام مازندران ! چون آنچه در قلعه بود بیرون آوردند ، فرمود تا قلعه را آتش زدند و سوختند و با زمین هموارکردند ! !

گفتار در نقل نمودن حضرت صاحبقران به قلعهٔ ساری

و سادات را همراه آوردن و آنجا بکشتی نشاندن

و به ماوراءالنهر فرستادن

چون خاطر از تسخیر قلعهٔ ماهانه‌سر بپرداخت ، سادات را سوار کرده به **قلعهٔ ساری** فرستاد . وخودمتوجه ساری گشت . و درون قلعه نزول اجلال فرمود . وتمامی قلعه را ، چون احتیاط کرد ، فرمود که حیف باشد که این چنین عمارت را خـراب سازند . بگذارید تا این قلعه به حال خود باشد .

اما فرمود تا گنجینه‌ها و برجها را بکاوند تا اگرچیزی مدفون است بردارند. آنچه ممکن بود سعی کردند ، و هرچه بود برداشتند . مگرچند من نقره که در چاه آبی ریخته بودند ، و گل برسرانداخته ! و بعد ازآن طاس و طشت و دیگ مسین بربالای آن نهاده بازگل ریخته بودند ، چون بکاویدند و دیگ مسین برداشته تصور کردندکه همین بود آنرا دیگرمزاحم نگشتند وآن نقره ماند .

چون سادات معاودت کردند و جای‌هایی - که دفینه بود - در قلعه احتیاط می‌کردند، هیچ چیزی نیافتند مگر همان نقره را برداشتند. و سید علی با برادران قسمت کرد. از آنجمله: ده من بخش پدر مرحوم مؤلف حقیر بود. آنرا نیز در گل مدفون ساختند. و غالباً اکنون نیز همچنان مدفون باشد، که از کسی نشنیده‌ایم که برداشته‌اند!

غرض که چون موکب همایون به ساری رسید اشارت شد که در فرضه‌ها کشتیها تعیین کنند، و سادات را در کشتیها نشانده به‌ماوراءالنهر برند. حسب‌الامر، سادات را در قلعه چندان موقوف داشتند که کشتی‌ها معین شد. و امیرمعتمدی را با چند نفرچاوشان مقرر گردانیدند و تفصیل کرده بدان معتمد داد که چون کشتی سادات از آب جیحون به فلان موضع رسد ایشان را بیرون آورده و الاغ داده هر یکی را بر موجب مفصل بدان موضع برسانند.

حسب‌الفرمان العالی سادات را در کشتی نهاده به **آغریچه** بردند. و همچنین از آغریچه به‌آب جیحون تا موضعی معین بیرون برده، و هریکی را بر موجب تفصیل به ولایات تقسیم کردند. مثلا بعضی به سمرقند بردند، و بعضی را به سیران واترار و کاشقر و آن نواحی فرستادند، و بعضی را به خوارزم و این جوانب روان کردند. و ساداتی که غیراز نسل سید قوام‌الدین مرحوم بودند، هر یکی را جایی فرستادند و فرزندان را از مادر و پدر جدا کردند، و هریکی را به طرفی بردند، مگر اطفال رضیع را که نزد مادر بگذاشتند.

اما در وقتی که در فرضه‌های ساری سادات را درکشتی می‌نشاندند دونفرسید - یکی **عبدالمطلب** نام از فرزندان سید رضی‌الدین، و یکی **میرعبدالعظیم** نام از فرزندان سید زین‌العابدین، و سید دیگرازسادات حسینی رکابی **سیدعزالدین** نام که همشیرهٔ سید کمال‌الدین در حبالهٔ زوجیهٔ او بود، و ذکر قتل او از پیش رفته است، گریختند و خود را به گیلان انداختند. و حکایت ایشان در محل ثبت خواهد افتاد.

بعداز آن صاحبقران کامکار، ساری و آمل را غارت و تالان فرمود وقتل عام نمود، و چنان ساخت که در تمامی ممالك مازندران خروسی و ماکیانی نماند، که بانگ کند و بیضه نهد! وبقیة السیف ـ که بودند ـ گریخته به‌اطراف وجوانب رفتد. وعورات پیر و ضعفاء و اطفال بگرسنگی بمردند. داروغگی ساری را سپرد **به‌قارن غوری**، و فرمود که: بعداز این، مهماامکن، درآبادانی بکوشند وآمل را به‌اسکندر شیخی مسلم فرمود وخود بسعادت متوجه استراباد شد.

گفتار دروقایعی که بامعاودت نمودن سادات درمازندران واقع شد

چون درمازندران یك‌من غلّه نماند که کسی تخم کند، وخانه و آدمی نبود، و آنچه بودند از گرسنگی هلاك شده‌بودند! بالضرورة به‌جهت علوفه و تخم زراعت **اسکندر شیخی** به‌گیلان می‌فرستاد، و غله می‌آورد، و مردمی که آنجا ملتجی شده بودند دلالت به‌اعداد می‌کرد.

و امیرجمشید نیز به استراباد از ولایت **قومش غله** می آورد، و به مردم ساری ـ که به‌آن ولایت گریخته بودند تسلّی‌نامه فرستاد، وطلب می‌نمود، ومردم آمل اکثر رغبت بساری نمودند، وسر به ایالت اسکندر فرود نمی‌آوردند.

مردم ساری خودبساری عودنمودند، و به‌کشت و زرع مشغول گشتند. وساری به‌اندك مدت صورت آبدانی و عمارت پذیرفت، اما آمل خراب ماند. مگر اندکی بعداز آن اسکندر شیخی به شکافتن گنبد مبارك حضرت مغفرت پناه امر فرمود، وهرروز خود بابیل و کلنگ بسرکار می‌آمد و مردم را می‌گفت‌که: این عمارت را ازبن برکنید! وقطعاً اهالی آمل مرتکب آن امر نمی‌گشتند، وتطاول نمی‌کردند، مگر فقیهی بود **مولاناقطب‌الدین** نام از علمای شهر آمل بوده است، که جد مولانا قطب‌الدین است که‌درلاهیجان بوده است. اودرآمد وکلنگی در دست گرفته به‌شکافتن آن‌گنبد مشغول شد. و مردم راگفت: مردم! گنبد انبیاء واولیاء وشهداء ـ علیهم‌السلام ـ

را شکافتند و در دنیا زحمتی برایشان نرسیده است ، به‌شکافتن گنبدسیدی چراخوف می‌کنید ! این است که من مبادرت نموده رخنه کرده‌ام ، وهیچ زحمتی به‌من نرسیده است ، شما هم اگر از جهت خاطر حاکم ، این‌خشت وگل را ازهم جدا کنید چه‌می‌شود!؟

بعضی مردم‌به‌قول‌آن بدبخت دست به‌شکافتن آن گنبد نهاده بشکافتند ، و با زمین هموار کردند ! ازآن جهت مردم بیشتراز اسکندرشیخی نفرت‌کردند ، و برخفا براو صدهزار لعنت می‌کردند !

بعدازآن **سیدعزالدین رکابی**-که ذکراورفت و مرد اصیل از مهاجر و انصار سادات بود گریخته باپنج نفرپسر به‌گیلان‌آمده و در **لنگرود** اقامت داشت . مردم گیلان از اراذل و اوباش- که ایشان‌را می‌دیدند-طعنه می‌زدند . مگروقتی‌که سادات از قلعهٔ ماهانه سر بیرون آمدند،سلاحی که داشتند از خود جدا کرده‌انداختند ، و بیرون می‌آمدند . و نوکران نیز با همدیگر می گفتند که : آنچه دارید بیندازید که : میر نیزسلاح گشوده و انداخته است . واین سخن را اوباش گیلان درزبان خود ساخته هرکجا ایشان را می‌دیدند می‌گفتند : **بالو بینگن که‌میر بینگو** ! و بزبان مازندرانی ایشان را تمسخر می‌کردند !

سید عزالدین با فرزندان گفت : مراطاقت آن نیست که بیش از این از مردم گیلان اینها بشنوم ، بیایید تابه‌مازندران‌رویم وکروفرّی‌که ازدست‌آیدبه‌جاآریم. باری ازاین انفعال گیل خلاص یابیم . واگر طرفی راست آوریم وبا اسکندر شیخی درمقام انتقام توانیم بود ، هم نعمتی باشد غیر مترقب .

فرزندان قول پدر را متابعت کردند ، و به اتفاق چند نفر مازندرانی -که در گیلان بودند - سلاح خریده متوجه آمل گشتند و در جنگل ها به نهب و غارت هواخواهان اسکندر شیخی مشغول گشتند. و اسکندر شیخی به تنگ آمد. به‌ساری نزد **جمشید غوری** فرستاد ، و مدد طلب کرد تا دفع سید بکند . جمشید نیز آنچه داشت از مردم مازندران و خراسان جهت او فرستاد ، او نیز با نوکران خود دردنبال

سید عزالدین روان گشت و سید و فرزندان را در بیشه‌یی در میان گرفتند، وجنگ قایم شد و آنچه ممکن بود سعی کردند. ونوکران سید بعضی مقتول گشتند و بعضی دستگیر شدند. سید با فرزندان گفت که باز ارادت طعنهٔ مردم گیل شنیدن دارید، یا همین جا درجهٔ شهادت می‌یابید؟ من خود زندگی نمی‌خواهم! فرزندان گفتند که: ما درقدم تو شهید می‌شویم، و دست به حرب و ضرب نهادند چندانکه سید را با پنج نفر پسر درآن جنگل به درجهٔ شهادت رسانیدند!

گفتار از هرات بیرون آمدن صاحبقران اعظم

با اسکندر شیخی به‌عزم یورش هفت ساله و در هنگام مراجعت

یاغی‌شدن اسکندر و کفران نعمت‌کردن

چون حضرت صاحبقران در تاریخ سنهٔ هشتصدودو به عزم یورش هفت‌ساله عازم عراقین در آذربایجان و روم و شام شد، اسکندر شیخی نیز همراه گشت. و حضرت اعلی همیشه به او تلطّف می‌نمود، وعنایت مبذول می‌داشت. وانواع نوازشها می‌نمود. و از خُبث طینت او ــ که موروثی و مکتسب بود ــ عجب از آنکه فکر نمی‌کردند. غالباً برمصداق «ارباب‌الدول ملهمون» برضمیر منیر روشن بوده باشد. اما به‌سبب مصالح امور دنیوی، تجاهل‌العارف می‌کردند.

چون به سعادت از تسخیر ممالك مذکوره، خاطر آسوده گشت، و توجه به **قشلاق قراباق** فرمودند، اسکندر را اسب و خلعت بخشیده اجازت عود به‌جانب آمل شد. چون اسکندر به فیروز کوه رسید، آنچه در جبلّت او مرکوز و مستور بود، اظهار

کرده کفران نعمت نموده یاغی شد. وطریق عصیان و طغیان ـ که میراث پدر او بود ـ ظاهر گردانید .

چون خبر طغیان او به مسامع علیه رسید، **امیرسلیمان‌شاه** را باقومی ازپیاده‌های ری و قم وکاشان واصفهان وقومش درعقب بفرستاد. چون امیرمذکور روان گشت، یراق پادشاه‌زادهٔ جوان‌بخت امیرزاده **ابابکرمیرزا** کرده روان فرمودند .

ازجمله یراق‌ـ که‌کرده بودندـ صد سراسب با زین ، و صدتن‌جبهٔ مکمل ،و صد هزار دینار کبکگی انعام فرمودند. و اشارت کردندکه : بلاتأنی به انضمام لشکر **میرزا سلیمان‌شاه** به‌دفع اسکندر بدفعل نابکار مشغول می‌بایدشد .

شاهزاده ،آستانهٔملك آشیانه را به لب ادب ببوسید و دعا خوانده روان شد . و اسکندر، **حسین کیا** نام فرزندی داشت،که پدر **میرلهراسب شیخی**است ،که‌اکنون در طالقان در سایهٔ دولت سادات گیلان موظف است ، قلعهٔ فیروزکوه‌را استوار کرده و ذخیره مهیا ساخته حسین کیا را آنجا بازداشته ، خود به جانب چالوس و آمل روان شد.

چون شاهزاده و امراء دانستند که فتح قلعهٔ فیروزکوه به اهتمام ایشان میسر نیست ، اعلام پایهٔ سریر اعلی گردانیدند وخود متوجه قلعهٔ نور گشتند. و ملك معظّم **گیومرث** مرحوم والی آن بقعه بود . و اورا با اسکندر شیخی خلاف در میان بود . چون به‌نور رسیدند ، ملك مشارالیه را طلب نمودند که چون اسکندر شیخی یاغی شده است ، بیا تا ترا عنایت فرموده لشکر بدهیم و در عقب او بفرستیم. ملك مذکور بلاتوقف بیامد ، و به زمین‌بوس شاهزاده سرافراز شده ، فی‌الحال او را فرمودند که حبس کردند ! و همچنان پا به‌رکاب بسته به آمل نزد اسکندر فرستادند که : ترا چیست که یاغی شده‌ای؟پیداست که حضرت اعلی را باتو چه نوع عنایت و مرحمت است . واین‌که دشمن ترا گرفته به نزد تو فرستادیم . بایدکه بلاتوقف و امیدواری به پایهٔ سریر اعلی مشرف گردی ، که موجب عنایت خواهد بود.

اسکندر فی الحال ملك‌گیومرث را بند برداشت، واسب وخلعت داده اجازت

دادکه هرجا که خواهد برود، و برقول امراء اعتبار واعتماد نکرد. وهم چنان طریق طغیان وعصیان راشعار ودثار خود ساخته درآمل می بود .

حضرت صاحبقران چون بهار درآمد وازقراباغ کوچ کرده به‌پای قلعهٔ فیروزکوه جهت‌محاصره‌آمد. وچند نفری‌را تعیین نموده‌وخود به الکای چلاو درآمد، وامیرزاده ابابکر را باجمعی به‌طلب اسکندر به‌آمل فرستاد. چون اسکندر دیدکه مقاومت در صحرا نمی‌تواندکرد، در جنگل‌فرضهٔ **فری کنار** رفت. وآنجابامعدودی چند جنگ جنگل راآماده‌گشت.چون‌لشکرظفر پیکر بدو رسیدند وجنگ‌واقع شد، منهزم‌گشت ومردم اواکثر به‌قتل آمدند، وبعضی بگریختند، واو بامعدودی چند و باعورتی ویك نفرپسر بزرگ‌ودونفرکوچك به‌در رفت .

چون لشکر منصور درعقب او رسیدند خود وفرزند بزرگ‌بازگشتند وجلادت و مردانگی می‌نمودند، تاعورت واطفال‌بدررفتند. و او خودنیز بردهان امیروفادار زد، و چندعدد دندان امیر مشارالیه‌رابشکست. واز اسب‌فرودآمدواسب خودپاشنه‌کرده‌بیرون رفت. لشکر درعقب اوتادرکنار **نمکاوه‌رود** که سرحد تنکابن است رفتند، واو را چون نیافتند بازگشتند.

درآن محاربه‌که میروفادار رانیزه زده بود ، فرودآورده ،پسراوکه **کیاعلی** نام بود به‌مدد پدر رسیده بود، پسرراگرفته بودند . همچنان باپسر اوبازگشته بـه‌الکای چلاویان به‌آستانهٔ‌هماآشیانه‌آمدند ، وصورت حالی بگفتند وپسر مقیّد را بگذرانیدند.

از فرزندان سیدکمال الدین ساری وسید غیاث الدین ملازم موکب همایون بودند.ایشان به سمع امراء رسانیدندکه اسکندر شیخی‌که به‌گیلان رفته است ، چون رایات نصرت آیات به‌کامرانی متوجه تخت خود گردند هنوز به‌خراسان نرسیده باز به‌آمل خواهدآمد، وقلعهٔ‌فیروزکوه به‌تصرف فرزند اواست. باز همان‌فتنه است‌که‌قایم است. البته به‌دست‌آوردن اورا سعی باید نمودن .

چون این خبر به سمع اشرف اعلی رسانیدند ، درمحل قبول افتاد، وبا امرایی که‌بازگشته بودند،غضب فرمودند. وقسم یادکردندکه:اسکندر شیخی رابدست نیاورده

اگر معاودت رود، آنچه موجب بی عنایتی است خواهید ملاحظه کرد!

امراء بازگشتند ویك سر به ولایت تنکابن درآمدند، ودرآن وقت والی تنکابن سید اشجع افخم **سیدهادی کیا** بود. نزد او فرستادند که. اگر سلامت مُلك، خودخواهی، اسکندر شیخی را می باید سپردن، والا این است که مارسیدیم و می آییم. چون سید بشنید، قسم یاد کرد که: من او را ندیده‌ام، وملاقات نکرده‌ام. امامی گویند که: در جنگل **شیروده هزار** سرا سیمه و بد حال می گردد. شما همانجا توقف فرمایید، تا به طلب او بفرستم، وبدست آورده به خدمت برسانم.

امراء همانجا به کنار **نمکاوه رود** فرود آمدند وهرروز یکی به مُصلّی فرستادند. سید نیز جمعی را به طلب آن بدبخت فرستاد، تادرآن بیشه جست وجو کرده به دست آرند. واگر نتوانستند زنده گرفتن وآنچنان میسر نشود، سررا بیارند تا به پایهٔ سریر اعلی فرستاده شود.

سرداری که جهت این مهم تعیین کرده بودند، **هزار اسف محمد** نام بود، ودر این وقت پیر شده بود واورا **مؤلف حقیر** دیده است. واز اوشنیده که چون لشکرسید درعقب اورفتند جمعی از گالشان نشان دادند که این است که دیده‌ایم، بادو نفرمازندرانی وبا یك عورت ودو نفر کودك آنجا آمده بودند وطعام طلبیده دادیم. ودر این جنگل رفتند. فی الحال درعقب او تاختند. چون آواز لشکر را، اسکندر بشنید دوکودك در شب گریه می کردند، از بیم آنکه آواز کودکان بگوش لشکر نرسد، آن بدبخت اطفال را حلق بگرفت و بکشت! مادرش به نوحه درآمد، نوکر راگفت اورا هم به قتل آور همچنان به قتل آورد! وخودو نوکر در بُن درخت بنشستند.

چون لشکر سعادت مند بدیشان رسیدند، دست به تیرانداختن بردند. وچند چوبه تیرانداختند، دوسه نفر را زخمی کردند. اما فایده‌یی نبودآن بدبخت را چون زنده نگرفتند، بکشتند. وسرشوم اورا برداشته باسر نوکرش به حضرت سید رسانیدند. سیدفی الحال آن هردو سررا برداشته نزدامراء فرستاد. وامراءآن سر را برداشته به پایهٔ سریر اعلی بردند. چون آنجا حاضر گردانیدند، مردم مازندران که صاحب وقوف

بودند. وفرزندان مقید اورا حاضر ساختند، تاببینید سرشوم اسکندر هست یـا نه ! ؟ چون دیدند دانستند سر مردریگ اوست!و به عـزّ عرض رسانیدند.چون تحقیق کردند، سر را بافرزندان مقیدکردندتابه پای قلعه برندو به **کیاحسین کیا** بنمایندکه سر پدر تو است که‌آوردیم. قلعه رابسپار تاعنایت رود .

چون‌آنجا بردند ، و کیاحسین چـون سرپدر خـود رادید ودانست .که فـایده نمی‌کند. قلعه را بسپرد و به‌پایهٔ سریر اعلی‌آمد. هر دو برادران نوعی‌که صلاح دولت بود عنایت فرمودند، وآمل را به‌سید علی دادند. وسید غیاث الدین، چون ازاول تـا به‌آخر همیشه به خدمت بوده تردّد می‌نمود. به‌سید علی گفتندکه : در حق برادر خود عنایت‌می‌بایدفرمود،واورانیز آمل باز داشتندواز کوه چلاوکوچ کرده متوجه مقرّ سلطنت خودگشتند و به‌سیدعلی گفتند که :آنچه‌رفت،رفت.من بعد عنایت‌و مرحمت را ملاحظه خواهید فرمود .

برادران و بنواعمام ـ که درماوراءالنهراند ـ چون‌موکب همایون‌بدانجا برسد ایشان را ملحوظ عنایت گردانیده روانه خواهیم کرد . اسکندرشیخی و اولادش لایق آنچه بودند بدیشان رسید . **بیت :**

نه هر سر لایق دستار باشد   نه هرخر لایق افسار باشد

وقوع این حادثه در سنهٔ هشتصد و پنج بود . و **جمشید قارن غوری** وفـات کرده بود . و **شمس‌الدین‌غوری** را به ساری ایـالت و داروغگی داده بودند . و او آنجا نشسته بـا سید علی طریق مخالفت به ظهورمی‌رسـانید ، و در بند ایقاع فتنه می‌بود .

گفتار در وفات صاحبقرانی و متوجه شدن سادات به صوب هرات وحضرت پادشاه مرحوم شاهرخ میرزا عنایت‌فرموده روانهٔ مازندران گردانیدن

چون سال سنهٔ هشتصد و هفت رسید . حضرت صاحبقرانی را در اترار وعدهٔ حق نزدیك رسید ، چنانچه شعراء در تاریخ گفته‌اند : **بیت :**

شهنشاهی که مأوایش بهشت جاودان آمد

وداع شهریاری کرد و تاریخش همان‌آمد

در اقالیم همه جا مردم را خیالی در سرافتاد به تخصیص در ماوراءالنهر که کسی را پروای‌کسی نبود . سادات هرجا که بودند رجوع به وطن خودکردند . وسید کمال‌الدین در سنهٔ هشتصدو یك در کاشقر وفات یافت . و سید رضی‌الدین و سید فخرالدین و برادران هرجا که بودند به‌جوار رحمت حق پیوسته بودند، اما فرزندان باقی بودند .

چون جماعت سادات به دارالسلطنهٔ هرات رسیدند ، معروض پایهٔ سریر اعلی میرزا شهرخ رسانیدند که : حضرت امیر مرحوم عنایت کرده ، آمل را به برادر ما داده است،و وعده‌کرده بودکه ما را هم خلاص داده روانه نماید. چون از قضای‌ربانی این چنین حادثه واقع شد ، رو به آستانهٔ دولت آشیانه کرده آمدیم . توقع آن که عنایت‌که صلاح دانند در حق‌آل رسول کرده اجازت فرمایند تا به وطن مألوف خود باز رفته به دعای دولت ابد پیوند مشغول‌گردیم .

حضرت پادشاه زادهٔ مرحوم در حق سادات عنایت و مرحمت مبذول داشته ، اشارت‌فرمود که ساری و آمل بشما مسلم داشته آمد . بروید ، و آنجا به دعاگویی او و به رضا جویی ما مشغول گردید . مجموعاً دعا گفتند و سر فرود آورده متوجه مازندران شدند . و چون افلاس به‌غایت‌رسیده بود از تجار هریکی قرض کردند ؛ و مردم چون دیدند به وطن خود می‌روند به قرض دادن مضایقه نکردند.

چون جمیع سادات به استراباد رسیدند ، **پیرک پادشاه** جهت خاطر شمس‌الدین غوری سادات را منع فرمودند و بندکردند و آنچه داشتند و به قرض ستانده بودند ، مجموع را گرفتند .

چون این خبر به ساری رسید و مردم ساری هرجا که بودند ، اتفاق کرده به ساری آمدند . و شمس‌الدین غوری را به سردیوان به قتل‌آوردند ، و ازآنجا تیر و کمان و چوب دستی و هرچه داشتند برداشتند و متوجه استراباد شدند ، و نزد سید علی به آمل فرستادند ، که آنچه کردیم بی مشورت شما بود ، اما آنچه شد ، شد . یا خود مجموع - هم‌چنان‌که در ماهانه سر کشته‌اند - دراستراباد نیز کشته می‌شویم. یا دمار از نهاد پیرک پادشاه برمی‌آریم .

چون این خبرهجوم مردمان ساری درمازندران انتشار یافت، مردم‌آمل نیزاز هر جا که بودند از دشت وکوه متوجه استراباد گشتند . چون پیرک پادشاه از قتل شمس‌الدین غوری و توجه مردم مازندران به استراباد معلوم کرد . سادات را عذر خواست و آنچه برده بود ، زیاده‌باز داد . و بعضی راخلعت پوشانیده روانه‌گردانید. چون مردم مازندران دانستند که حال بدین منوال است . هم چنان که می رفتند باز نگشتند .

چون به خدمت سادات رسیدند ، مجموع دست و پا را بوسه داده تضرع می‌کردند ، و روی نیاز به درگاه بی‌نیاز برخاک می‌مالیدند . چون مردم مازندران مخادیم خود را با فرح و سرور درسنهٔ هشتصد و نه به مازندران درآوردند . وساری خالی بود . ایشان را به قلعه بردند ، و آنچه وظایف بندگی و جان سپاری بود به تقدیم رسانیدند . و اهل‌وعیال را آنجا گذاشته متوجه خدمت سید علی گشتند .

فرزندان سید رضی‌الدین نیز به آمل آمدند و نزد سید علی پیغام دادند که مازندران را پدرشما به رخصت و اجازت سید قوام‌الدین - علیه‌الرحمة - بخش‌کرده است . و آمل را به پدر ما و اعمام ما داده است . و ساری را خود قبول کرده ، اکنون اگرهمان دستور مرعی و مسلوک است الطاف فرموده‌آمل را به یکی‌ازبرادران

ما که صلاح می‌دانید داده خود متوجه حکومت و سلطنت پدر خودگردید . و مردم آمل از صغار و کبار و درویش وغیره مجموع اتفاق نموده پیغام دادندکه صلاح به‌دین موجب است . سید گفت : مرا با شما مضایقه نیست ، اما فرزند امیر تیمور ، میرزا شهرخ به خراسان حاکم و مستولی است . و آنچه کـه مردم ساری کردند ، که قتل شمس‌الدین غوری نمودند ، غالباً برمزاج مبارك مناسب ننموده باشد . از آن سبب چند روز به آمل توقف رفت ، تاازآنجا چه اشارت می‌رسد ، و یکی نیز به پایهٔ‌سریر اعلی هرات فرستاده شد . و غالباً در این چند وقت خواهد رسید ، صبر اولی است ، تاچه اشارت می‌رسد .

درآن اثناقاصد سیدعلی-که‌به هرات‌رفته بود- رسید. وحکم جهان‌مطاع‌آورد که : ساری وآمل بازگذاشتیم و قتل شمس‌الدین غوری‌که واقع شد از فرزندان سید رضی‌الدین از آن درگذشتیم . چون حکم همایون را خواندند ، سید بنواعمام راطلب داشته فرمودندکه : اکنون به ساری می‌روم ، و بعد از آن فکر کرده هرکدام را از فرزندان سید رضی‌الدین‌که مشورت قرار یابد نامزد حکومت آمل خواهیم کـرد . مجموع دعا گفتند و زمین‌بوس به جای آوردند . و به متابعت سید اقدام نمودند. سید علی بـا برادران خود و دو نفر عمّ کـه در حین وفات پدر سفارش ایشان بـه سید کمال‌الدین‌کرده بود متوجه ساری شد و دیگر بنواعمام یك نفردیگر سید علی نام عم خود را درآمل بازگذاشتند .

گفتار در تشریف بردن سید علی به‌ساری و تسلی برادران نمودن و از فرزندان سید رضی‌الدین به استصواب برادران سید قوام‌الدین نامی را تعیین نمودن جهت حکومت آمل و شرح آن

چون سید علی متوجه ساری شد ، به‌برادرخود سیدغیاث‌الدین گفت کـه : ترا

پدر، الکای بارفروش ده داده بود، و بعضی قریه‌ها را اخراج نمود، مثل **پازوار** را که درحین وصیت به **سید علاءالدین حسین** که در سمرقمند دختر خود را بدو داده بود-داده است. و **سپاسی کلام** را نیزخارج گردانیده به من داده بود. اکنون شما به‌همان قسمت پدر راضی می‌باید شد و در بارفروش ده اقامت نمودن. سید غیاث‌الدین، طوعاً وکرهاً، قبول نمود. و به بارفروش ده تشریف فرمود. و چون سید علی به ساری تشریف برد و به مقرّ سلطنت بنشست. برادران را طلب داشت و فرمودکه: شما را چندان می‌باید مستمال بودن که جهت آمل یکی را تعین رود. تا بعد از آن جهت شما هریکی قسمت املاك کرده شود.

مجموع گفتندکه: شما ما را پدر و مخدوم وحاکمید، به هرچه صلاح باشد، همچنان به تقدیم رسانید. چون در باب ایالت آمل مشورت کردند، مجموع گفتند که: عم مرحوم سید رضی‌الدین را ولی عهد **سید محمد** بود و او نیز درغربت وفات کرد. و از او فرزندی بود او نیز نمانده است. و فرزند زاده قابل حکومت نیست که به سن صغراست. چون از دیگر فرزندان **سید عبدالمطلب** ـ که در وقتی که سادات را به فرضه‌ها درکشتی نشانده بودند، بیرون می‌فرستادند ـ گریخته به‌گیلان رفته و به **لشت نشا** با **اژدها** نامی-که یکی از معتبران آن‌ولایت -است وصلت کرده بود. اکنون او نیزآمده است، و در آمل است. اگرصلاح باشدبدو داده‌آید.

سید علی فرمود که: عجب، که او لایق باشد، و قبول هم‌کند، که بسیار مرد عشرت‌دوست و فاسق‌مزاج است! اما چون شما صلاح می‌دانید خوش باشد. بفرستیم و بگوییم تا چه رسد. از مخصوصان یکی‌را بفرستادند تا با سایر اولاد سید رضی‌الدین مشورت بکنند. وحکایت سید عبدالمطلب را بگوید، تا ایشان‌چه می‌گویند. فرستاده صورت مشورت را رسانید. مجموع گفتند صلاح در میان ما به سن بزرگتر اوست. اگرقبول کند ما آنچه وظایف خدمت باشد به تقدیم می‌رسانیم. چون اوراگفتند ـ که صلاح چنان دیده‌اند ـ ابا کرد. و مطلقاً قبول ننمود وگفت: اگرزوری می‌کنید همان

لشت‌نشا و خانهٔ اژدها درکار است ، باز آنجا می‌روم و مرا پروای حکومت و هوس آن نیست.

چون دیدند که فایده نمی کند ، قاصد بازگشت ، و صورت مقال را به سید علی رسانید . فرمود که:من دانستم که او قبول نخواهد کرد. اکنون سید قوام‌الدین جهت حکومت ایشان مناسب است بدو بدهند. و یکی‌را بفرستادند وسید قوام‌الدین مذکور را به‌حکومت بنشانند. و جهت او از برادران و بنو اعمام بیعت بستادند. وسید عبدالمطلب را در باب بیعت‌هم چیزی نگفتند که قابل هم نبود !

گفتار در خروج سید علی بن سید قوام الدین

و اخراج نمودن سید قوام الدین بن سید رضی الدین را از آمل

چون مدت یك سال ازحکومت سید قوام الدین بگذشت عم او سید علی که نام او نوشته شد ـ مردی بود شجاع و متقی به سخا و عطا معروف و مشهور. اهالی آمل از درویشان و غیرهم بدو رغبت نمودند. و او نیز به خُفیه بامردم گفت‌وگو می‌کرد. و اهالی آن دیار را فریب می‌داد .

مردم آمل نزد سیدعلی به‌ساری فرستادندکه : **سید قوام الدین بن رضی الدین** ـکه حکومت آمل بدو داده آید ـ مردی‌است مُمسِك و به خیانت مشهور . و سیدعلی فرزند سید بزرگ میر قوام الدین است. و به سخا و عطا مشهور است و به زهدوتقوی موصوف . اگر حکومت آمل را بدو مفوّض فرمایند ، اولی و انسب می‌نماید ،

چون هنوزدر مازندران استقلالی چنان‌که باید نبود، وسید علی برادران خود را به تمامت تسلی نکرده بود. هرچند جهت هریکی الکایی را تعیین فرموده بود ،

اما چنان‌که باید مستمال نگشته بودند. و بی ارادت درویشان و اهل ملك مهمی را ـ چنان‌که می‌خواستند ـ نتوانستند انجام نمودن. و هم فکر می‌کردند که اگر بدان راضی نشود شاید که درویشان آمل سید علی را به حکومت بردارند، و جواب آن متعذّر باشد. و بعداز آن راضی شدن نیز لطفی نداشته باشد. طوعاً و کرهاً اجازت باید، حاصل‌کرد. و درویشان گفتند چون شما راضی باشید کار ایشان سهل است. ایشان را هم توان راضی ساختن.

چون دیدند که تدبیر نیست، و مردم طرف سید علی آمل گرفته‌اند. یکی‌را جهت عزل و نصب با درویشان همراه‌کرده فرستادند. و **سید علی آملی** خود خروج کرده بود، و با جمعی یاغی شده در جنگل آمل می‌گردید به طلب او فرستادند، و به آمل آوردند. و سید قوام‌الدین را عذر خواسته به الکای موروثی فرستادند. و او را به منصب ایالت آمل بنشاندند، و مردم آمل از برادرزاده‌های او جهت او بیعت بستانیدند. و از فرزندان سید رضی‌الدین هرکدام که خواستندکه سخن‌گفتن، چون لب می‌جنبانیدند. درویشان هی برمی‌زدندکه خاموش باشید! این چه سخن است ؟! سید علی فرزند سید قوام الدین و مردی است به جمیع خصایل آراسته، اگر با او چون و چرا گویید ما را به شما کار نخواهد بودن. بیچاره‌ها نیز ساکت می‌شدند و چیزی نمی‌گفتند.

چون سید علی به حکومت بنشست و با مردم بـه عدل و انصاف زندگانی بنیاد کرد، و با سید علی ساری آنچه وظایف خدمت بود، به جای می‌آورد، حضرت سید علی با او به مقام عنایت درآمد. و به‌گیلان نزد سید بزرگ مقدار، **سیدرضی کیا** فرستاد، و بنیاد وصلت‌کرد. و برادرزادهٔ او را ـ که دختر **سید محمد کیای سیجانی** بود ـ بخواست. و درسنهٔ هشتصد و دوازده عروسی به‌عظمت از مازندران تـا گیلان کردند و عروس را به آمل آوردند و از آن وصلت باز تجدید محبت فیمابین سادات گیلان و مازندران استحکام یافت.

ملوك رستمدار فکری دربارهٔ سادات‌گیلان و مازندران داشتندکه یکی را از

ایشان فریب داده ، با دیگری درمقام خصومت و عداوت قیام نمایند ! پنبهٔ پندار از گوش بیرون کردند ، و برادران و برادرزاده ها و اعمام و بنو اعمام سید علی ساری نیز با وجود حسن مخالصت که مابین سید علی ساری و سید علی آملی واقع شد ، و هردو سید چون به شجاعت و سخاوت و دیانت بین الاقران ممتاز بودند ، ودرویشان را با ایشان اعتقاد راسخ می بود . اگردرخاطرصورت مخالفت ایشان را بود بتخصیص سید غیاث‌الدین را ، ازآن خیال بازآمدند و دانستندکه : چون دو سید را اتفاق من-کل‌الوجوه واقع شد . و با سادات گیلان وصلت و خویشی در میان آمد ، اگر فکری کنند و رای زنند به صواب مقرون نخواهد بود . لیکن باز سید غیاث‌الدین بنیاد اغوای سید علی آملی کرد ، و او را سخنهایی که موجب صلاح دولت آن خانواده نبود می‌آموخت ، تا او را از جادهٔ اطاعت سید علی منحرف گردانید ، وآنچنان که بایست و سابقاً در خدمت گزاری و فرمان برداری می کوشید . به خلاف آن به ظهور می‌رسانید .

سید علی ساری ازمخصوصان یکی‌را به‌آمل نزد **سید علی آملی** بفرستاد که : من با تو چه نوع درمقام عنایت و تربیت و اشفاقم ؟ و آنچه بنیاد کرده‌ای نه لایق دولت است . ونوکران‌توکه با تودرمشورت‌اندآنچه تورا می‌آموزند، طریق‌ثواب نیست ، و سید علی ساری خالی‌الذهن ازآن بود که آنچه او می کند از اغوای سید غیاث‌الدین است .

چون قاصدآمد و سخن رسانید ، سیدگفت که : بنده و فرمان‌بردارم اگرازمن خطایی واقع شده باشد ازآن درگذرند تا به خدمت بیایم و زمین‌بوس دریابم وآنچه اشارت شد ، برآن موجب قیام نمایم .

چون قاصد بازرفت ، درراه سید غیاث‌الدین را دید ، و سخن سید علی‌آملی‌را رسانید . سید غیاث‌الدین فکرکردکه : چون سید علی‌آملی ، به ساری برود ، یقین که آنچه بدوگفته‌ام به خدمت سید علی ساری معروض خواهد داشت ، همان قاصدرا پیغام دادکه به برادربگوکه : سید علی‌آملی را اگردرآمل دو سال دیگر برآید و به

استقلال حکومت کند ، تمامی مازندران از آن او خواهد بود . و هرچه با شما می-گوید ، خلاف است . و چند نفر نوکران آمل که در ملازمت اویند ، او را بدآموزی می‌دهند . صلاح چنان است که چون او بیاید بی‌تفتیش و تفحص او را مقید سازند و نوکران مفتن او را بفرمایند تا به یاساقیان رسانند و حکومت را به همان سید قوام‌الدین بدهند . و اگر نیاید و تباعد ورزد . اجازت فرمایند وجمعی از لشکر را اشارت کنند تا من بروم و اورا دستگیر کنم، یا اخراج نمایم !

چون قاصد روانه شد ، نزد سید علی آملی فرستاد که : قطعاً رفتن تو به ساری صلاح نیست که ترا خواهند گرفت . و دراین معنی با من مشورت کرده‌اند .

الغرض که سید علی آملی دانست که آنچه سید غیاث‌الدین بدو آموخته است و می‌آموزد خلاف دولت خواهی اوست . دراین باب سخن او نشنید و سوار شد ، و از راه **فری کنار** به ساری رفت .

چون قاصد سخنان سید غیاث‌الدین را به سید علی ساری رسانیده بود ، سید علی ، سید غیاث‌الدین را با خود در مقام اخلاص می‌دانست ، اعتماد برقول برادرخود کرده ، چون سید علی آملی به ساری رسید بی‌آنکه‌او را به سلام ببینندوسخن پرسند، بفرمود تا بگرفتند و ده نفر نوکر نیك او را به میدان ساری برفور گردن زدند ، و او را زاولانه‌کرده به حارسان بسپارند .

چون این خبر به والدهٔ پدر این حقیر رسید که درآن زمان‌خدمتش را مجموع فرزندان سیدکمال‌الدین محترم داشتندی ، چه ایشان را رابطهٔ مادری داشت ، و هم دختر **کیا وشتاسب جلال** و دخترزادهٔ **ملك فخرالدوله حسن باوند** بود ؛ فی-الحال بلاتأنی نزد سید علی ساری‌آمد . و گفت : آنچه کردی بد بود و در خانوادهٔ خود چیزهای بد به‌کسان خود آموختی ، و درویشان مازندران را به سید علی‌آملی اعتقاد مالاکلام‌است . و آن سید علی اگر گناه داشتی ، خود این چنین بلامحابا به خدمت نیامدی ، صلاح چنین است که : او را همین ساعت خلاص فرمایی و حکومت آمل را بدو باز دهی . و اسب و خلعت و انعام‌فرمایی که فتنه خواهد شد !

سید علی جانب ایشان را احترام کرده گفتند که : سید غیاث الدین که برادر جانی ما است ، نزد من چنین و چنان پیغام فرستاد و آنچه کرده‌ام به مشورت او بود . عورت فرمودکه : مبادا سید غیاث‌الدین با شما در مقام نفاق باشد ! ؟ که من همیشه از پدر مرحوم شما می‌شنودم‌که : اگر او را نزد پادشاه صاحبقران نمی - فرستادم ، کار ما بدینجا نمی‌رسید . و او با جد خود سید قوام‌الدین ـ که در بار- فروش‌ده بکنج قناعت نشسته بود - پیدا بودکه چگونه سلوك می‌کرد . در آخر عمر سید قوام‌الدین از او ناخشنود برفت و او از اینها دارد . به سخن او اعتماد کردن موجب صلاح نیست .

چون سید علی سخن والده را بشنیدفرمودکه : شما بفرستید وبند بردارید واو را بیارید تاملاقات بکنیم. و بعدازآن دلجویی اوکرده روانه سازیم . همان عورت یکی را نزد سید علی بفرستاد که آنچه تا امروز می‌کردی ، بد بود ، و سخن مهتر خود نشنیدی.فلاجرم گوشمالی خوردی . ومن ازسیدعلی استشفاع نموده‌جریمهٔ‌ترا در خواه نمودم . برخیز وبیرون‌آی تاآنچه موجب عنایت است با تو، به‌تقدیم رسانند و بعد از این ازآنچه‌کردی محترز باش و مکن .

سید علی‌آملی‌گفت: توما را مادری . به هرچه اشارت باشد ، بعد از این به تقدیم خواهیم رسانید. وآنچه‌تا امروزکرده‌ایم نخواهیم‌کرد . اورا بند برداشته بیرون آوردند، ونزد سید علی ساری‌آوردند تازانو زده وزمین بوسه داده، عذر بی ادبی خود بخواست. وآنچه سید غیاث الدین بدوآموخته بود، اظهار نکرد . وچنان دانست‌که آنچه سید غیاث الدین بدومی‌آموخت ومی گفت‌راست بوده است .

الغرض که او را اسب و خلعت داده روانهٔ آمل ساختند و نزد سید غیاث الدین فرستادندکه سیدعلی راگوشمالی داده ونوکران مفتن او را به سزا داده شد . و باز او را عنایت نموده خلاص داده به‌آمل‌فرستاده‌آمد تا معلوم باشد .

گفتار درخروج سیدغیاث‌الدین واخراج سیدعلی‌ساری ونصب حکومت ساری به سید مرتضی وچگونگی آن

چون سید علی آملی به‌آمل‌آمد ، سید غیاث الدین نزد او فرستادکه نگفتم به ساری مرو، که ترا خواهندگرفت ! چون نشنیدی‌و رفتی دیدی‌آنچه‌دیدی ! و نوکران نیك خود را به‌کشتن دادی! اکنون باتو می‌گویم‌که : سید علی ساری را خیال برآن است‌که برادران وبنو اعمام واعمام را به‌کلی دفع‌کند تا او باشد و همین یك فرزند . او تقسیم‌که جهت برادران کرده است هیچ‌کدام راضی برآن نیستند، و درویشان و ونوکران مازندران مجموع اعتقاد او را دانسته‌اند، وسخن مرا قبول‌کرده‌اند . تو نیز سخن من بشنو تا او را عزل‌کنیم و برادر سید مرتضی‌که به انواع خصایل‌آراسته است بر تخت حکومت ساری بنشانیم ، تاجماعت سادات به‌امن وامان باشند، وخود ریاست را نگفتندکه‌قبول‌می‌کنیم به سبب‌رنجش خاطر جدبزرگوار او بوده است‌که درآخرعمر نیز با او به رنجش خاطر بود . درویشان ازآن معنی باخبر بودند و دانست‌که ازآن سبب او را قبول نخواهندکرد . وسبب رنجش خاطر سیدایّد با او به سبب‌آن بودکه در اوایل او را از سایر فرزند زاده‌ها عزیزتر می‌دانست. وچون ازآمل بیرون‌آمده به بار فروش‌ده کنج عزلت را اختیارکرده بود ، به فرزند خود سیدکمال الدین گفت‌که: سید غیاث الدین را بفرست تااینجا بامن باشد، و بارفروش وتوابع را به‌او بده. سید کمال الدین همچنان به تقدیم رسانیده بود .

چون سید غیاث الدین به‌بارفروش ده درآمد ومدتی برآمد ، باجدّ خود آنچه وظیفهٔ خدمت داشته بود به تقدیم نمی‌رسانید ، تا به حدی‌که درویشان جهت سید خواستندکه زراعت برنج بکنند، راضی نشد. و تخم برنج‌که افشانده بودند خود رفت و ویران‌کرد ونگذاشت‌که درویشان سید یك زراع زمین جهت سید باغ وبستان بکنند سید نیزآنرا ترك‌کرده بود، امّا خاطر نگران داشت .

غرض که چون سید علی‌آملی را رنجانیده بودند. او نیز به اغوای اوغاوی‌شد،

و با برادران و ارباب مازندران خودگفت و شنیدکرده بود . مجموع اتفاق کرده یاغی شدند، مگر پدر مرحوم این حقیر که از سید علی جدا نشد. دیگر برادران و اعمام و بنو- اعمام مخالفت بنیاد کردند ، **واز ملک گیومرث** رستمدار مدد طلبیداند . و درهزار- جریب نزد **سید عزالدین** که حاکم آن ولایت بود فرستادند ومدد طلب داشتند که دختر او درحبالۀ زوجیۀ **سید مرتضی** بود ،که نصب ایالت ساری را نامزد اوکرده بودند. واو نیز به مدد داماد خود با لشکر هزارجریب آمد . وملک گیومرث نیز لشکر بفرستاد وفتنه قایم شد و نزد امیرسلیمان شاه که از قبل امیرزاده شهرخ داروغۀ قومش و ری ودماوند بودهم فرستاده تقبل نمودند که چون مهم ما به فیصل برسد خدمت خواهیم کرد. ولشکر جمع کرده به موضعی که مشهور است به **سروکلا** لشکرگاه کردند و متوجه ساری گشتند .

گفتار در محاربه نمودن در قریۀ سروکلا و منهزم شدن سید علی و به استراباد رفتن

چون سید علی دید که کار از دست رفته است ، و برادران مجموع به اغوای سید غیاث‌الدین غاوی گشته، خروج کرده‌اند ،در آن باب با پدر مرحوم حقیر مشورت کردند که : اکنون صلاح چیست ؟ پدر مرحوم گفت : با وجود این چنین ازدحام با ایشان در مقام جدال برآمدن ازحزم دور است . مباداکه شکست واقع شود،ونتوانیم رفت . صلاح چنان می‌نمایدکه شما به سعادت با چند نفرازموافقان خود آن طرف **تیجنه‌رود** رفته به جای استوار اقامت فرمایید و ساری را بدیشان بازدهید ، تا من به آستانۀ پادشاه **شهرخ بهادر** بروم و صورت حال معروض دارم و تقبل مال نمایم و لشکر استراباد را بستانم و بیارم . و بعد ازآن ببینم که تقدیر چگونه رفته‌است .

سید علی فرمود که من شمشیر بدیشان نرسانیده . ساری را اگر بگذارم عیب بر من خواهند کرد . توکل برعنایت الهی کرده آنچه موجب شجاعت است به تقدیم رسانم. تو نیز اگر راست می‌گویی و بامن موافقت می‌نمایی با نوکران خود مرا مگذار

و قفای مرا نگاهدار تا ببینم و ببینی چه می‌کنم! و سوارشد و از ساری بیرون آمد ، و قریب یك‌هزار مرد مکمّل از ملازمان و موافقان همراه بودند . وآنها قریب ده‌ـ هزار نفر آدمی جمع گشته بودند . هرچند با آن مقدار مردم در چنان ازدحام خود را انداختن خالی‌ازتهوّر نبوده‌است ، اما فایده نکرد ، و براعادی تاخت. و همچو شیر ژیان که در میانهٔ رمهٔ گوسفندان افتد ، جمعی را از اسب فرود آورد و به **سید عزالدین هزارجریبی** نیزه رسانید و قلب و جناح ایشان را برهم شکست. اماچون آنها غلبه بودند غالب گشتند ، و بسیاری از نوکران سید علی را به قتل آوردند ، بالضّروره سید منهزم شد . و ازآن معرکه بیرون آمد و روی به طرف **قراطوغان** نهاد .

اعادی تاکنار تیجنه رود بتاختند ، و در عقب او براندند . و بازگشته به‌ساری رفتند. سید چون دید فایده نمی‌کند ، مکث نکرد و به‌استراباد رفت ، و پدر مرحوم حقیر را فی‌الحال با تحفه و هدایا به هرات فرستاد . و سید غیاث‌الدین سید مرتضی را به حکومت ساری بنشاند ، و خود متوجه بارفروش ده شد . و سید علی به آمل آمد و برادران هریکی به موضع ایالت خود قرار گرفتند .

چون پدر این حقیر **سید نصیرالدین** به‌آستانهٔ پادشاه مرحوم مشرّف شد ، بلاتوقف به مجلس همایون درآوردند و احوال پرسیدند.

چون آنچه واقعی بود معروض رفت ، امراء فرمودند که : توقف برنمی‌تابد . زودتر می‌باید اورا روانه ساختن. فی‌الحال حکم نوشتند که : لشکر خراسان بعضی، و تمامی لشکر استراباد و قومش به مدد سید علی بروند و احتیاج تقبل مال نشد، و و به پیش‌کش راضی گشته روان ساختند .

چون پدر مرحوم به استراباد آمده بود ، از طرف ساری **سید شرف‌الدین**ـ که عمّ سید علی بود ـ از آنها برگشته به استراباد آمده بود. چنان رسانیدندکه سیدغیاث‌ـ الدین به خانهٔ خود رفته است. و سید علی به‌آمل عود نمود. و مردم هریکی به‌جای خودند. و سید مرتضی بنیاد شُربِ خَمر کرده است. و روز و شب مست است! و ازاین

سبب درویشان و مردم عاقل از او نفرت نموده‌اند به یك توجه شما ، مهمّ فیصل می‌یابد. و احتیاج به لشکر بیگانه بردن نیست .

چون این خبر بشنیدند، بر فور سوارگشته متوجه ساری شدند. وقریب دویست نفر سوار بیشتر همراه نبود. چون به قراطوغان رسیدند ، مردم آن ولایت مجموع آمده عذرخواه جریمهٔ خود گشتند.

سید فرمود: از تمامی اهل ملك که این حرکت کردند راضی گشته عفو فرمودم و با هیچ‌کس مؤاخذه نخواهدبود . و بلامحابا به طرف‌ساری روان شدند.

چون به‌کنار تیجنه رود رسیدند جهت سید مرتضی خبر بردند که اینك سید علی رسیده است. و او در حمام بود! همچنان با یك ته پیرهن‌دوید و سرخودگرفت. بلامحابا به قلعه درآمد . اصحاب قلعه زمین‌بوس کردند . ملازمان فرمودند که در عقب سید مرتضی می باید فرستاد. سید علی فرمود که احتیاج نیست هرجا که خواهد برود .

سید مرتضی به ولایت لپور رفت . و کیایان بیستون ـ که مادر او از ایشان بود ـ او را دلیل گشته به **سواته‌کوه** رسانیدند . و سید غیاث‌الدین بارفروش‌ده را بگذاشت و به آمل آمد. سید علی آملی او را عذر خواست و ندید . چون از آنجا نومیدگشت به رستمدار آمد، وصورت حال‌را به‌ملك‌معظم ملك‌گیومرث معروض داشت. ملك او را به لاویج جای داد و آنجا ساکن شد.

و سید علی به ساری به مقر سلطنت خود قرار گرفت . و در عقب برادران و بنو اعمام و نوکران ـ که با او خلاف کرده بودند ـ فرستاد. و مجموع را تسلی داد و فرمود: از آنچه واقع شد درگذشتم و از خاطر محوگردانیدم، و از آن یاد نخواهم کرد ، باید که با فراغ خاطر بیایید تا ملاقات کنیم. و آنچه به تصرف شما بود همچنان خواهد بود.

چون مردم دانستند که قول سید با فعل موافق است ، اعتماد کرده آمدند. و زمین‌بوس درمی‌یافتند و عذر جرایم‌خود می‌خواستند. حضرت سید مجموع رامستمال

گردانید . از جریمهٔ ایشان درگذشت و هیچ مردی را خون از بینی در نیاورد . و درویشان را به طلب سید مرتضی به سواته‌کوه فرستادکه : البته می‌باید آمد که آنچه کردی گناه تو نبود ، و اگرهم بود از آن درگذشتم.

سید مرتضی اعتماد برآن نکرد و از آنجا با یك نفر برادر خود **سید عبدالله** نقل کرد و به شیراز رفت ودر آنجا وفات کرد ، و برادرش بعداز وفات او به هرات رفت و ملازمت پادشاه مرحوم شهرخ مشغول بود تا به هنگام حکومت **بابرمیرزا** وعدهٔ حق در رسید.

کسانی‌که درآن حال باسید موافقت‌کرده بودند، مجموع‌را عنایت کرده ازدیاد جاه ومرتبت ایشان شفقت‌مبذول می‌داشت و به‌طلب‌غیاث‌الدین فرستاد و فرمودکه:آنچه واقع شد از تقدیر الهی بود . بایدکه بد فراغت خاطربه بارفروش ده‌عود فرمایی . و اگر ملاقات کردن رغبت نباشد ، از فرزندان هرکدام که ارادت باشد بفرست تا بیاید مارا ببیند و عود کند. اما دفع سیدعلی آملی ـ که حق مروت را نشناخته است خواهم داد. بایدکه در آن سخن نکنی.

سید غیاث‌الدین عذر فرستاد و اظهار شرمندگی کرد و سوار شده به بارفروش‌ـ ده آمد. و به مقر ایالت خود ساکن گشت. و فرزند خود سیدعبدالوهاب را به اعتذار تمام به ساری فرستاد. سید او را تسلی داد و اسب و خلعت بخشیده روانه ساخت . و لشکر جمع کرده متوجه آمل شد . اما از راه **چپکرود** توجه نمود. تا سید غیاث‌ـ الدین خوف نکنند . و نزد سید غیاث‌الدین فرستاد که تو از فرزندان هرکدام که صلاح می‌دانی با لشکرخود روانه ساز و سوارشدن شما را احتیاج نیست. سید غیاث‌ـ الدین فرزند خود **سید زین‌العابدین**را با دویست نفر مرد کار روانه کرد.

گفتار در محاربهٔ سید علی ساری باسیدعلی آملی و منهزم گشتن سید علی آملی و نصب حکومت آمل به سید قوام‌الدین بن سید رضی‌الدین و شرح آن

چون در تاریخ سنهٔ هشتصدوچهارده سید علی ساری جهت دفع سید علی آملی متوجه گشت ، فرزندان سید رضی‌الدین مجموع به زمین‌بوس مشرف گشتند ، و موافقت کردند . و سید علی آملی با لشکر آمل به **رودبار باقلاپزان** انتقال نموده با همدیگر مصاف دادند . و محاربهٔ عظیم واقع شد . و نوکران آمل واقعاً در آن محاربه داد مردی دادند. و از جانبین جمعی مقتول و مقید گشتند. اما سیدعلی‌آملی منهزم شد و فرار نموده به رستمدار آمد .

سید علی ساری به آمل درآمد . و حکم کردکه : لشکر از هیچ‌کس یك پول به ظلم نستاند . و ریاست آمل را به سید قوام‌الدین بن سید رضی‌الدین داد . و از برادران و بنواعمام بیعت بستاند و گنبد مبارك میربزرگ مرحوم، که اسکندر شیخی شکافته بود ، و درویشان اندك عمارت بر بالای آن کرده بودند ؛ باز درویشان به ساختن قبّهٔ عالی رغبت می‌نمودند. و بسیار خشت و ساروج هم جمع شده بود .

بفرمود تا بنیاد گنبد کنند و استادان بنّا را به سرکار بازداشت و به مشهد مبارك امام الهدی‌الناطق بالصدق‌الناصر للحق ـ علیه السلام ـ رفت و زیارت بگذارد و فرمود که این عمارت لایق این سید نیست ! عمارت دیگر بنیاد کنند. باوجود عمارت حضرت سید قوام‌الدین ، این عمارت این‌چنین حقیر بودن خوب نیست .

درویشان گفتند اسباب ـ که جهت گنبد میر بزرگ جمع شده است ـ بسیار است . هرچه از آن بماند ، این‌جا بکار بریم . فرمودند که : آن‌چنان بی‌ادبی باشد ! چرا علی‌حده اسباب جمع نکنیم ، و عمارتی لایق نسازیم !؟ مجموع سادات گفتند: به هرچه اشارت باشد، اقدام می‌رود. فرمودکه :گنبد میر را درویشان عمارت می‌کنند ، وآنچه می‌باید از اسباب جمع کرده‌اند و می‌کنند و این‌عمارت را سید

قوام‌الدین با برادران خود بسازند. و حکم برآن جاری گردیده بازگردیدند. وآن هردو عمارت درآن سال تمام شدند.

چون به ساری آمدند، فکری کردند که: یکی را به پایهٔ سریر اعلای هرات بفرستند که نفرستادن مناسب نیست. یراق پیش‌کش کردند، و پدر مرحوم حقیر **سید نصیرالدین** را گفتند که: ترا می‌باید رفتن، و عذرخواستن. که با وجود فترات چند که در این مدت واقع شده از دولت زمین‌بوس محروم بودیم. اکنون به عذر-خواستن آن مرا، برادر سیدعلی‌فرستاده است. چون‌پدر مرحوم را روانه ساختندبه مهمات‌دیگر بپرداختند.

گفتار در رفتن سید نصیرالدین به هرات
و قهر کردن شاهرخ میرزا و مقیدکردن او را و چگونگی آن

چون سید نصیرالدین به هرات رفت. و به شرف بساط بوس مشرف شد،فرمود که: چرا مال مازندران نیاورده‌اید!؟ گفت که: ما جماعتی سادات غارت‌زده و تالان دیده‌ایم که، آن‌حضرت عنایت فرموده ملك موروثی ما را بما بخشیده است. و در این دوسه سال که به مازندران رفتیم همه روزه ایقاع فتنه است، و یك روز سید علی به‌فراغت به مازندران ننشست. چون به فـرّدولت قاهره، استقلال‌پدید آید یقین که خدمت‌لایق به تقدیم خواهند رسانید.

گفتند که: این‌سخن نیك نیست، و پیداست که چون حضرت امیر مرحوم به مازندران آمد و واقعهٔ **ماهانه سر** دست داد، چه مقدار مال از خزاین شما بیرون بردند! اکنون همان مازندران است. چرا مال نمی‌دهید؟! و فرمودکه: ترا همین‌جا می‌باید بودن، و یکی را به‌قاصد ما همراه کرده به ساری فرستادن تا سید علی چه می‌گوید؟ سید نصیرالدین گفت: هرچه امر رود، بندهٔ فرمانیم و یك نفر را تعیین فرموده با ایلچی روانه ساختند.

چون ایلچی به ساری رسید، سید علی ایلچی‌را بفرمودگرفتند، و چوب محکم

زدند و ریش تراشیده روانه کرد! و سخنان درشت پیغام داده یاغی شد.

چون ایلچی بدان فضیحت به هرات رسید، برفور سید نصیرالدین‌را بندکردند و تالان نموده نقاره زدند، وسوار شدند و عزم مازندران کردند. و لشکررا تواجیان خبر باز دادند که: در گنبد قابوس استراباد جمع شوند. سید نصیرالدین را پا به رکاب بسته همراه آوردند.

چون رایات نصرت آیات به **گنبد قابوس** رسید، نزول فرمودند. ازسمرقند خبر رسید که: مردم **قلماق** و **جته** به ولایت سمرقند تاخت آورده‌اند. از آن سبب خاطر متعلق آن دیار گشت. اما بی‌آنکه صلح نکرده بازگردند هم مناسبت ندانست. امراء نزد سید نصیر فرستادند که نزد سید علی یکی‌را بفرست و بگو که: این‌چنین بی‌دولتی مکن، و فرزند خودرا به درگاه اعلی بفرست و عذرآنچه کرده‌ای بخواه، تا ما، درخواه جریمهٔ تو نماییم.

سید نصیرالدین به تعجیل یکی را بفرستاد. سید علی فرزند خود سید مرتضی را با تحف و هدایا به درگاه‌اعلی فرستاد، و عذر گستاخی بخواست. و گفت: توقع چنان است‌که چون عنایت کرده مازندران را به سادات ستم‌دیده بخشیده‌اند به دستور سابق سلوك فرمایند، و به پیشکش و سلامی آخر کرده، دیگرچیزی توقع ندارند. و اگر توقع کنند، همان سمرقند و کاشقر واترار و آن نواحی برجاست احتیاج به لشکر آوردن نیست. خود به خدمت می‌رسیم تا هر اشارت که باشد، به تقدیم رسانند.

چون عرض ملتمسات نمودند در محل قبول افتاد و سید نصیرالدین را در اول محرم سنهٔ هشتصد و شانزده بند برداشته خلاص‌کردند. و جامه پوشانیده روان‌ساختند و فی‌الحال کوچ کرده عود فرمودند. چون به ساری آمدند و صورت حال را اعلام گردانیدند، سید نصیرالدین را اکرام و اعزاز نموده هبات و عطیّات فرمودند.

گفتار در ذکر رجوع کردن سیدعلی آملی به آمل به مدد و معاونت ملک گیومرث و چگونگی آن

در همین سال هشتصد و شانزده ، سید علی آملی که به گیلان رفته بود ، از لاهیجان ملحوظ عنایت و اشفاق حضرت **سید رضی کیا** ـ نَوَّرَهُ‌الله قَبْرَهُ ـ گشت و ملک گیومرث ازسید قوام‌الدین طلب غایبان رستمدار می‌کرد . واو نمی‌داد. بفرستاد و او سید علی‌را از لاهیجان طلب نموده به رستمدار آورد . و لشکرهمراه‌گردانیده به‌جانب آمل روانه گردانید.

چون در این وقت سید علی ساری به علت نقرس بیمار بود ، و برای آن پروای آمل نکرد ، بلاتأمل و توقف به آمل درآمد ، و سید قوام‌الدین اقامت نتوانست کرد فرار کرده به سرحد بارفروش ده رفت . و از آنجا بازایستاد .

چون این‌خبر به ساری رسید . سید علی به قدغن تمام ، نزد سید غیاث‌الدین فرستادکه: ترا می‌باید سوارشدن، و سید علی‌را ازآمل به درکردن، و سید قوام‌الدین را به حکومت نشانیدن ، که من نمی‌توانم سوار شوم!

چون سید غیاث‌الدین خالی از فکر تخلف نبود ، جواب بفرستاد که : شما بیمارید و ملک گیومرث سید علی را معاون است، و سید قوام‌الدین قابل‌آن نیست‌که با وجود سید علی تواند به آمل‌نشستن! اولی آن‌است‌که با سید علی صلح بکنید ، و سید قوام‌الدین به ملک موروثی خود قانع شود ، که اکنون صلاح غیراز این نیست.

چون این مشورت به‌سمع سید علی رسید ، هرچند دانست که در ضمن این سخن ،سخنها است ، اما چون‌مرض صعب بود ، بدان رضا داد و فرمود : هم‌چنان‌که سید غیاث‌الدین صلح بکند که اجازت‌است . چون سید غیاث‌الدین این سخن بشنید غنیمت دانست ، و یکی را بفرستاد و سید علی را در آمل تهنیهٔ حکومت بگفت .

سید قوام‌الدین به ساری آمد اورا تسلی داده و وعده‌های نیک فرموده معاودت فرمودند . و نزد سید علی آملی نوشتند که سید قوام‌الدین همچنان به ملک موروثی

قانع باشد. اما توقع خدمت و سلام نمی‌باید داشت. تا مجال خود باشد. سید علی نیز ممنون شد و هر یکی نیز به‌جای خود بنشستند.

چون سید علی ساری از آن رنج صحت یافت به طلب سید علی آملی فرستاد که صحبت مطلوب است. چون سید علی آملی از آنچه کرده بود به حکم **اَلْخائِنُ خائِفٌ** بترسید. آمل را بی ضرب تیر و شمشیر بگذاشت و بیرون رفت، و نزد سید علی ساری پیغام داد که: من ترا سلام نمی‌کنم و می‌ترسم! اگر همچنین اجازت است در آمل می‌باشم، واگر اجازت نیست اینك می‌روم ورفتم و به رستمدار نیز نخواهم بودن و به گیلان می‌روم.

چون دانست که او بیرون رفته است، سید قوام‌الدین را امر کردند به آمل رود و به حکومت خود مشغول گردد. همچنان اطاعت نمود و به مَقَرِّ حکومت خود در آمل بنشست. اما سید قوام‌الدین مرد کم‌آزار بود. و آنچه طریقهٔ سیاست و شجاعت است به ظهور نمی‌رسانید. و ممسك هم بود. مردم آمل از او نمی‌ترسیدند و امید خیر بسیار هم نداشتند.

سید علی آملی به تنکابن آمد. و درآن‌وقت **داود کارکیای بن هادی کیای** المرحومین را اول حکومت بوده است. او را اعزاز واکرام فرموده در تنکابن **قریهٔ زاغ‌سرا** را بدو دادند. و درآنجا با نوکران خود بنشست، و به لاهیجان نزد کارکیای مرحوم **رضا** - نَوَّرَاللهُ قَبْرَهُ - صورت حال خودرا باز نموده تاشش‌ماه‌ازآن بگذشت. و با مردم آمل در گفت وگو بود. با همدیگر قرار کردند که: چون میر علی ساری را باز علّت نقرس زیاده‌شده است، اگر او فوت شود تو رابه‌آمل درمی‌آریم.

سید علی آملی را چون صبر نبود، یك‌روز از زاغ سرا سوار شده با پنجاه‌نفر نوکر خود متوجه آمل گشت. چون به میان‌رود رسید و خبر به سید قوام‌الدین رسانیدند. آمل را بگذاشت و بگریخت و به ساری رفت. سید علی به‌آمل درآمد و به حکومت بنشست. و درویشان‌آمل به مشورت سید غیاث‌الدین جمعی بسیاررفتند. و به عز عرض رسانیدند که قصهٔ سید علی و سید قوام‌الدین بدان می‌ماندکه: روزی

سلیمان پیغمبر ـ علیه‌السلام ـ به مسند حکم نشسته بود. پشهٔ ضعیفی درآمد و سلام کرد و از دست باد شکوه نمود که بدین ضعیفی چه حد آن دارم که باد را از من ضرری متصور باشد! اما باد مرا نمی گذارد که هیچ جا قرار گیرم توقع دارم که از باد بپرسید که از من بی‌چاره چه می‌خواهد؟! حضرت سلیمان ـ علیه‌السلام ـ گفت: خوش باشد، تو همین جا باش تا باد را درآرند. و آنچه باید پرسید، پرسیده شود. به طلب باد فرستادند. چون اثر باد پیدا شد، پشه را تاب اقامت نماند. فی‌الحال گم شد!.

از باد پرسیدند که: تو از پشه چه می‌خواهی؟ باد گفت: ای پیغمبر مرا با او کاری نیست. اما هرجا اثری از من ظاهر می‌شود او را تاب اقامت نیست، و خود پنهان می‌شود!

اکنون چون شما سلیمان زمانید و سید قوام‌الدین تاب مقاومت سید علی را ندارد، و مدتی است از این مخالفت، مردم آمل در زحمت می‌باشند. اگر عنایت فرمایند ورفع نزاع را نوعی به تقدیم رسانند که فتنه ساکن شود، اولی می‌نماید. چون سید علی بیمار بود دانست که فایده نمی‌کند. راضی شد و آمل را به سید علی داد و سید قوام‌الدین را با درویشان همراه کرده به ملک موروثی فرستاد.

گفتار در ذکر زیاده شدن مرض سیدعلی
و طلب نمودن سید غیاث‌الدین و محبوس گردانیدن او

در اول ذی‌حجهٔ سنهٔ هشتصدوبیست حضرت سید علی را درساری مرض زیاده شد، و نقاهت به اعلی مرتبه رسید، به طلب اخوان ـ که در آن هنگام در حیات بودند و در ولایت مازندران مسکن داشتند ـ فرستاد، به تخصیص سید غیاث‌الدین راطلب نمود که وصایای چند می‌باید که گفته شود.

سید غیاث‌الدین برخود تحقیق کرده بود که وصیت حکومت بعد از خود به او خواهد کرد. بلاتأنی و توقف با دو نفر فرزند بزرگ خود به درگاه اعلی رفته، چون

برادران همدیگر را دیدند او را به‌جای مناسب فرود آوردند. صباح روز عید قربان بود. یراق **شیلان** کردند ، و سید علی چون نتوانست بیرون آمدن ، فرزند خود سید مرتضی را بفرستاد تا به‌جای پدر بنشست. و اعمام و بنواعمام حاضرشدند.

سید غیاث‌الدین با فرزندان درآمد . چون دید که سید مرتضی به‌جای پدر نشسته است بازگشت و به وثاق خود رفت و بنشست و نزد سید علی پیغام فرستاد که : این‌چه فکر غلط است‌که تو کردی که بعداز تو جانشین تو سید مرتضی باشد!؟ این هرگز میسّر نخواهد شد. ازاین خیال محال بگذر که صواب نیست.

آن‌روز خود روز عید بود . چون مردم طعام بخوردند و تفرقه نمودند ، پدر مرحوم‌حقیرسید **سیدنصیرالدین** راسیدعلی طلب‌نمود وگفت‌دانستی‌که سیدغیاث‌الدین دیروز نزد من چه پیغام فرستاده است؟ تو با او موافق هستی یا نه ؟ سید نصیرالدین گفت : نمی‌دانم چه پیغام کرده است ، و هرچه گفته باشد ، مرا جز متابعت و فرمان‌ برداری شما چیزی دیگر در خاطر نیست . فرمود که : دیروز عید نزد من چنین و چنان پیغام داده .

سیدنصیرالدین گفت : بدگفته‌است‌ویقین که‌جانشین‌شما،فرزندشمارا باید بود. گفت: مرا بیش‌ازاین صبر نمانده است ، و آنچه موجب تحمل بود در این چندسال به‌تقدیم رسانیده‌ام . و هر روز در اغوای مردم و تربیت سید علی آملی و کسانی که مخالف این دولت‌اند می‌کوشد . و اکنون خود سخن این است‌که می‌شنوی . او را می‌فرمایم مقیّدکردن . تو همین‌لحظه سوارشو و به بارفروش‌ده رو بانوکران خود ، وفرزندان و عیال او را کوچ‌کرده به ساری بیاور. و می‌باید که یك حبه و یك دینار از متعلّقات ایشان تلف نشود و مضبوط همراه ایشان‌را به همراه بیاورند ، تا چند روزی این جا باشند . اگرمن از این بیماری خلاص یافتم. اورا درساری جای بدهم تا نزد من باشد که لایق آن نیست در آن سر حدّ باشد. و اگر وعدهٔ حق‌در رسد ، او داند و فرزند مرتضی ، و تو هرچه مناسب باشد به‌جز قتل که در خانوادهٔ ما نبوده است با او به تقدیم رسانیدن‌رامختارند . و فرمود تا مصحف آوردند . و سید نصیرالدین را جهت

سید مرتضی در این مجلس سوگند داد. و اشارت کرد که **کیافخرالدین روزافزون** راکه سپهسالار او بود درآوردند. چون درآمد امر کرد که سید غیاث‌الدین‌را با دو نفرفرزند: یکی **سید عبدالوهاب** و یکی **سید زین‌العابدین** مقیدسازند.وفرمودکه: همین اسلحهٔ ایشان را ازایشان باز ستانند، و نوکران را دورگردانند، و به‌محافظان بسپارند. اما زاولانه(۱) نکنند و رخوت و اجناس آنچه همراه باشد، بگذارند، تا نزد ایشان باشد. وسید نصیرالدین را فی‌الحال روان ساختند.

چون سید نصیرالدین به بارفروش‌ده رسید، عیال و اطفال ایشان را کوچ داده به ساری آورد. در آن دو سه روز ضعف بر سید علی مستولی گشت. و دعوت حق‌را اجابت فرمود. **بیت:**

این‌سرای کهنه محنت‌خانه‌ییست! هرطرف در وی‌زمحنت، خانه‌ییست!

گفتار در ذکر نصب حکومت مازندران به سید مرتضی ابن سید علی مرحوم و چگونگی آن

چون در تاریخ مذکور سید علی‌را وعدهٔ حق در رسید، پدر مرحوم حقیر بر موجب وصیّت برادر خود سید مرتضی را برمسند حکومت و سلطنت بنشاندند. و از مردم مازندران بیعت بستاندند و خود سوار شده به آمل رفت و با سیدعلی گفت و شنید کرد. و اورا جهت سید مرتضی بیعت فرمود. و فرزندان **سید رضی‌الدین** را طلب نموده از مجموع بیعت بستاند و به رستمدار از مخصوصان یکی را نزد ملک گیومرث مرحوم بفرستاد که: چون این‌چنین قضیه واقع شد، مطلوب آن است که کرم کرده به سرحد آمل تشریف‌فرمایند تاهم‌دیگر را دیده معاهده رود.

ملک نیز تا **میرنادشت** تشریف‌فرمود، و سید نصیرالدین وسید علی آملی‌سوار شده به موضعی‌که **کرکه پادشت** می‌خوانند رفتند.ملک نیز پیشتر آمد. و همدیگر را دیدند. وچون قبل‌ازاین سید علی دختر ملک مذکور را جهت سید مرتضی خواسته

---

۱ ـ دراصل: راوالانه

بود ، دختر سید قوام‌الدین آملی را جهت فرزند او ملک کاوس نامزد کرده بودند. و **نمارستاق** و **دیلارستاق** و **تریته رستاق** ـ که قصبهٔ کوهستان مازندران است ـ بدو داده و **لارجان** را هم اجازت داده که از دست **کیاضماندار** از جهت خود بستانند. و چون ستانده باشد سید علی متعرّض آن نشود . فیمابین طریقهٔ محبت کماینبغی مسلوک بود .

ملک گیومرث بلاتکلیف جهت سید مرتضی بیعت کرد ، و سوگند بخورد که تا مادامی‌که سید مرتضی با او خلاف نکند ، او نیز در جادهٔ موافقت مستقیم باشد و چون عهود و مواثیق را فیمابین سادات آمل و سید مرتضی محکم گردانید ، سید نصیرالدین معاودت کرد ، وسید مرتضی جانب او را معزز و مکرم گردانید ، و از آنچه سید علی در حق او رعایت می‌نمود ، بیش‌ازاین به تقدیم رسانید.

چون سید علی را برادر کهتر بود ، و سید مرتضی را عم و مهتر؛ وباهمدیگر به نوعی به سر می‌بردند، که درطریق موافقت مزیدی برآن متصور نبود. ازمخصوصان یکی‌را به پایهٔ سریراعلی به هرات با تحف و هدایا فرستادند. وتوقع حکم مازندران را به اسم سید مرتضی نمودند ازجانب پادشاه نیز رسم عزا پرسش نمودند ؛ اما حکم مازندران ندادند و مال مازندران توقع فرمودند!

گفتار در ذکر سبب مخالفت پدر مرحوم حقیر سید نصیرالدین با سید مرتضی ـ علیه‌الرحمة

چون سال به اواخر سنهٔ هشتصدوبیست‌ویك رسید ، و سید مرتضی را نوکری بود: **اسکندر روزافزون** نام و این‌اسکندر اصلا از **رود بار نور** است . و او خدمت سید غیاث‌الدین می‌کرد . و از طفولیت پروردهٔ نعمت او بود. و سید غیاث‌الدین اورا معزز می‌داشتی. با سید مشارالیه کفران نعمت کرده سید را گذاشته بود و به ساری آمده و بخدمت سید مرتضی مشغول گشته ، و در زمان حیات سید علی ، سید مرتضی او را پنهان رعایت می‌کرد! چه سید علی بدان راضی نبودکه او را سید مرتضی نگاه

دارد! و امر کرده بود که، طَوْعاً اَوْکَرْهاً ،به خدمت سید غیاث‌الدین باز فرستد، فرستاده بود. و همچنان در خُفیه رعایت می‌کرد.

چون حضرت سید را عمر به آخر رسید، سید مرتضی او را تربیت کرد و به یك نوبت اختیار کلی خود را بدو داد، و فکر آن نکرد که آنچه پدر مرحوم او صلاح دیده بود از آن عدول جایز نباشد، چه بعداز حبس سید غیاث‌الدین نیز سید علی را معلوم کردندکه اسکندر روزافزون اینجاست. در بارهٔ او چه صلاح دیده‌اند؟ فرموده بودند که آن مردك ارجل است. او را نمی‌باید نگاهداشتن که: هرچه در این خانواده واقع شود، که خلاف دولت بود، از شومی او وفرزندان او خواهد بود! که قاعده است که ارجل آن می‌باشد که: جلد و چست و چابك و مرغوب طبایع باشد. اما در عواقب شآمت آن به فارس عاید گردد. همچنانکه حضرت سید مرحوم فرموده بودند. نتایج آن در خانوادهٔ او از فرزندان اسکندر پدیدآمد، وَالیٰ یَوْمِناهٰذا، بدان سیاست گرفتارند. ونیز گفته‌اند. **بیت:**

کسی‌را که خواهی که‌سازی تو مه   بزرگیش جز پایه پایه مده
که گر بر گزافش بزرگی دهی   نه قدر تو داند نه قدر مهی

غرض که اسکندر مشارالیه نه قدر خود دانست و نه حق ولی‌نعمت خود، سید مرتضی رابدان داشت که‌تاسیدغیاث‌الدین‌زنده باشدودربند‌بود،حکومت‌ترا لذتی‌نیست. و سید نصیرالدین نیز یمْکِن، که طرف برادر خود را رعایت بکند، صلاح آنکه سید نصیرالدین را طلب کرده با او مشورت در میان آری و بگویی تاسید غیاث‌ـ الدین زنده است ما را در حکومت لذتی نخواهد ماند.

چون مِنْ‌جَمیعِ‌الْوُجُوه از اول تا آخر به ما موافق بودی و به‌حضور پدر مرحوم عهد کرده‌ای و سوگند خورده‌ای، باید که اتفاق نمایی تا سید غیاث الدین با دو نفر فرزند که مقیداند به قتل آریم تا مارا به‌تو اعتماد کلی حاصل آید. اگر قبول گردد فَبِها همچنان به اتفاق کار او را آخر کنید، واگر اباء کند، تحقیق بدان‌که او نیز سر بددارد. در فکراو نیز باید بودن.

چون از اسکندر این سخن شنید ، سید مرتضی گفت : سید مشارالیه با مادر خود در این باب مشورت کرد . مادر اباء مطلق کرد. و رفت : تا سید غیاث‌الدین را پدرت محبوس کرده بود ، در آن بیماری هیچ روز و هیچ شب نبود که نمی گریست که آنچه‌کردم بدعتی بود که در میان قوم خود نهادم. اما تدبیر نداشتم. اکنون آنچه اسکندرك حرام‌نمك به تو می‌آموزد اگر مرتکب آن شوی شیری که از پستان خود به تو دادم حرام خواهد بود!

سید مرتضی گفت : چون چنین است ترك کردیم . اما اگر خلل در ملك من پدید آید آن زمان چون خواهد بود ؟ و با مادر ابرو ترش کرده بیرون رفت! آن عورت دانست که اسکندر او را برآن داشته است ، و در ضمیر او این معنی جای گرفته ، نزد والدهٔ پدر مرحوم فرستاد که : فرزندم این‌چنین‌سخن به‌من گفته است ، و اسکندر او را بدان داشته که البته این‌چنین باید کرد . هر چند من منع کردم ؛ اما باید تو با فرزند خود سید نصیرالدین بگویی که اگر او را در این باب چیزی گویند ، مطلقاً قبول نکند ، و مرتکب آن نشود که اگر این‌حرکت بکند در دنیا و عقبی شرمنده و روسیاه خواهد گشت!

چون والدهٔ نصیرالدین این‌سخن بشنید فی‌الحال در اضطراب افتاد و سید را طلب نمود و گفت : حکایت چنین به من رسیده است . مبادا که آنچه می‌گویند اگر تو را بگویند قبول کنی که : اگر مرتکب این امر گردی از تو بری و بیزارم.

چون سید نصیرالدین از والدهٔ خود این‌سخن بشنید ، علی‌الفور سوار شد و به **بازارگاه** ـ که الکای او بود ـ رفت . و نزد سید مرتضی پیغام داد که : مرا در آن ولایت ، مهمی ضروری بود . از آن سبب رفتم و چند روز در آنجا خواهم بود ، تا دانسته باشی . ایشان گفتند: نیك باشد.

چون یك ماه از آن بگذشت ، و نیامد بطلب او فرستادند که : مشورت کلی در میان است و به حضور شما محتاجیم . باید که بلاتأنی و توقف تشریف فرمایی.

چون آن سخن در میان بود سید نصیرالدین فکر کرد که : مشورت ، که با

من می‌کند ، همان است که گفته‌اند . جواب داد که چند روز دیگر خواهم آمد که شما سید غیاث‌الدین و فرزندان را از بند خلاص دهید و فرستید تا به بارفروش‌ده رود ، تا آن‌زمان من بیایم و شمارا ببینم ، والا دیدار به قیامت افتد !

چون این سخن بشنید، اسکندر با سید مرتضی گفت : نگفتم که سید نصیرالدین طرف برادر خود خواهد گرفت !؟ زودتر انجام کار می‌باید کرد . نشنیدی ،اکنون ببین که چه می‌کنی !؟ باز یکی‌را نزد سید نصیرالدین فرستادند که : آنچه از شما استماع افتاد، بوی مخالفت می‌آید. و ترا جهت من ومراجعت تو پدر عهد داده‌است، و من برآن عهدم . و صورت مخالفت ازین جانب به ظهور نرسیده است، معلوم نیست که سبب مخالفت شما چیست !؟

سید نصیرالدین به جواب نوشته فرمود که : مرا به خدمت شما طریق مخالفت در میان نیست . اما چنین سخن به سمع من رسیده است که اسکندر روزافزون کرده است و شما را برآن داشته که برمن تکلیف مالایطاق فرمایید،و آن مشاورت عین‌مخالفت است. چه قتل میرغیاث‌الدین را هرگز نزد پدرمرحوم شما نام نمی‌شایست برد. و مرایارای آن نیست که مرتکب این‌چنین امر عظیم شوم . اکنون چندان که غیاث‌الدین در بند است من این جا در الکای خود می‌باشم . و نسبت با خدّام شما به‌جز طریقهٔ محبت و اطاعت ، به جز از آن یك امر ، چیزی دیگر در خاطر نیست.واگر تکلیف ما لایطاق می‌رود در آن زمان یقین‌که خلاف عهد از جانب شما خواهد بود !

گفتار در محاربهٔ سید مرتضی و سید نصیرالدین

در موضع سیره‌چاران و هزیمت شدن سید نصیر

در صفر سنهٔ هشتصدو بیست‌ودو سید مرتضی لشکرجمع کرده متوجه **بازارگاه** به جهت دفع سید نصیرالدین شد. چون‌سید نصیرالدین‌چنان‌دید، او نیز با لشکرخود و متابعان در موضعی ـ که به **سیره‌چاران** اشتهار دارد ـ جنگ راآماده گشت. چون دو لشکر به هم رسیدند ، محاربه قایم شد . و از طرفین جمعی به قتل آمدند . و مبارزان در میدان شجاعت هرسو می‌تاختند و به‌تیروشمشیرو گرز گران دست‌بازی‌ها و سراندازیها می‌کردند.

چون سعادت نصیب سید مرتضی بود ، سید نصیرالدین منهزم شد. و فرار نمود و به‌بارفروش ده آمد، و آنجا لشکر جمع‌کرده استاد .

چون سید مرتضی دیدکه جمعی از مردم مازندران باز متابعت سید نصیرالدین کرده‌اند ، و بر او جمع شده در عقب برفت. و به **کنار باول** مصاف دادند. وآنجا

نیز محاربه‌یی محکم واقع شد. و باز سید نصیرالدین منهزم شد ، و به آمل آمد. و نزد سید علی آملی فرستاد که : اکنون چون کار بدینجا رسید ، شما در چه فکرید؟ اگر دستگیری من می‌کنید ، وقت است ؛ و الا آنچه در خاطر است بلاتکلّف می باید گفت .

سید علی آملی نزد او فرستاد که : چون سید علی ساری وفات کرده ، شما آمده‌اید و ازمن بیعت جهت سید مرتضی ستانده واز او نسبت به خود صورت مخالفتی را مشاهده‌نکرده ، خلاف عهد کردن بر من مشکل است . اختیار نزد شمااست !

چون سید نصیرالدین دانست که فایده نمی‌کند. از راه چلاو به سوادکوه رفت. و از آنجا به‌راه دامغان متوجه هرات گشت . و به بساط بوس‌درگاه عالم‌پناه مشـرّف گشت ، و صورت ملتمسات را معروض امرای نام‌دار گردانید ، و تقبـّل مال مازندران کرد که : هرسال چهل خروار ابریشم سرخ و سفید به وزن استراباد ، هر خرواری چهل‌من ، به دیوان اعلی جواب گوید ! و ده خروار جهت امرای دولت ارسال دارد !

هرگاه که رایات نصرت آیات متوجه عراق و آذربایجان‌گردد ششصدنفر لشکر و ششصد خروار شتری غلـّه به اسم علوفه برساند. و براین موجب حکم نوشتند و به توشیح همایون موشـّح ساختند ، و امیر بزرگ مقدار ، **امیرفیروزشاه** را سرلشکر همایون کرده با سید نصیرالدین روانه ساختند. و خود نیز در عقب سوار شده عازم استراباد شدند .

چون امیرفیروزشاه به استراباد رسید ، و موکب همایون به گنبدقابوس نزول اجلال فرمود، و عازم ساری شدند. سید مرتضی فرزند خود **سیّد محمد** را باپیشکش و ساوری به‌اردوی همایون فرستادکه بنده وخدمت‌گارم و سید نصیرالدین بامن‌طریق مخالفت سلوك نموده به درگاه اعلی آمد و مال تقبـّل‌نمود. و آنچه او قبول‌کرده، ده خروار اضافه می‌رسانم! ولشکر خود و علوفه نیز می‌رسانم! و از فرمان عدول نجسته و نمی‌جویم. توقع عنایت است !

چون سخنان را استماع نمودند، امیرفیروزشاه پدرمرحوم سید نصیر را طلب نمود و گفت سید محمد آمده است و چنین می‌گوید. اگر ترا اضافهٔ مال درخاطر است من به درگاه اعلی اعلام گردانم، والا سید مرتضی می‌دهد، تا دانسته باشی.

سید نصیر گفت: ای امیر تا امروز از مازندران یك مثقال ابریشم به خزینهٔ عامره نمی‌آوردند. اکنون آنچه کردم، من کردم. چون شمارا مطلوب زیادی‌مال است، مرا مهلت بدهید تا فکر بکنم. اگر اضافه درگنجد، قبول نمایم و الا جواب گویم.

امیرفیروزشاه گفت: چون برادرت بمرد، ترا می‌بایست حکومت کردن، و سید مرتضی راگردن‌زدن و به‌حکومت پدرو برادر نشستن و به‌دیوان‌اعلی‌پیش‌کش‌فرستادن و صورت‌حال اعلام‌گردانیدن. مامی‌گفتیم: خانهٔ‌پدرو برادرتست، درخدمت‌سعی نما که مبارك است! با او چون چنان نکردی، و سید مرتضی را شاه وحاکم مازندران ساختی، و اکنون بیرون آمده به درگاه اعلی تقبل مال کردی، وآن‌هازیاده‌می‌کنند. اگر مُلك می‌باید تو نیز زیاده کن والا در غربت چندان سرگردان باش که چشمت سرخ شود!

چون سید نصیرالدین این‌چنین‌سخن‌استماع کرد، ازپیش‌امیرفیروزشاه برخاست و به وثاق خود آمد و با نوکران خود گفت: آنچه کردیم بد بود. نمی‌بایست این بدعت در مازندران پیدا کردن. هم‌اکنون امشب سوار شده بیرون می‌رویم، و بیش‌از این چشم من جغتای نخواهد دید. مجموع گفتند: رای‌شماست به هرچه اشارت است، فرمان‌برداریم. و فرمود تا مکتوبی نزد امیرفیروزشاه نوشتندکه: همچنان‌که اشارت کرده‌اند، چون اضافه تقبل کردن میسر نشد، به غربت رفتم تا چشم سرخ شود! اکنون آنچه صلاح دانید با سید مرتضی گفت و شنید کنید. و همان شب سوار شد و از راه سمنان متوجه فیروزکوه گشت.

چون او بیرون رفت، روزی چند قاصدی که مکتوب داده بودند برد و به‌امیر فیروزشاه رسانید! امیر چون مکتوب بخواند و گفت: سید کجاست؟ قاصد گفت: همان اول شب‌بیرون رفته‌است و به مازندران رفت. در عقب چند سوار دوانیدند.

ایشان خود به راه سمنان رفته بودند.

چون فرار نمودن سید نصیرالدین را معلوم نمودند. بر خاطر اشرف اعلی گران آمد و سید محمد نیز تقبل مال نموده بود. تدبیر دیگر نداشت همچنان حکم ستانده به مازندران عود نموده پادشاه کامکار باز گشته به مقرّ سلطنت خود رفتند.

گفتار در محاربه نمودن سید نصیرالدین با سید مرتضی در لپور و منهزم شدن و چگونگی آن

چون سید نصیرالدین ازاردو بیرون آمدومتوجه‌فیروزکوه گشت، ارادت بر آن بود که: اگر تواند کوه‌پایه‌هارا به تصرف درآورد تا از خزانهٔ غیب چه به‌ظهورمی‌رسد! چون به سوادکوه رسید، مردم آن دیار مجموع به خدمت رسیدند، وکیایان بیستون اتفاق نمودند و گفتندکه: فیمابین سید علی آملی و سید مرتضی گفت و شنیدی رفته است و خلاف عهد به ظهور رسیده. اگر معلوم کندکه شما تشریف آورده‌اید تحقیق که فرصت را غنیمت خواهد دانست و به خلاف اول با شما موافقت خواهد نمود.

فی‌الحال نزد او کاغذ نوشتند و قاصدی جلد را دوانیدند. جواب نوشت که الحمدلله که آنچه عهد بود از من صادر نشده است، اما از جانب‌ساری تکلیف ما-لایطاق می‌کند، و تقبل مالی که به درگاه اعلی کرده‌اند، هرچند نصفی گفته‌اندکه باید دادن نیز تکلیف مالایطاق است. و در ضمیر ایشان چنان است که تمامت از آمل بستانند. باوجود این خلاف‌عهداست‌که‌کرده‌اند. اکنون بایدکه شمابه‌لپور درآیید از این‌جانب من نیز سوار شوم و طریق مخالفت ظاهر گردانم، و آنچه دست دهد بکوشم تا ارادت الله چه باشد؟

چون سید نصیرالدین این‌سخن بشنید، بلاتوقف به لپور آمد و جمعی از مردم مازندران بر او جمع شدند. چون سیدمرتضی ازاین‌حال باخبرگشت، فی‌الحال

نزد سید علی به‌آمل فرستادکه اینک‌من متوجه لپور وآن نواحی می‌باشم بایدکه بلا- توقف و تأنی بیایی و مکث نکنی. و نزد ملك معظم ملك گیومرث بفرستاد ، و هم‌مدد طلبید. چون سید علی تعلل نمود دانست‌که غرض او چیست ، چه بدو رسانده بودند، چون طلب مال نمایی سید علی از آن شکوه دارد. فی‌الحال کاغذ دادکه آنچه رسد مال مقرّری آمل است ، بخشیده شد، و به تعجیل بفرستاد .

چون سید علی آن کاغذ را بستاند سوار شد . و چند نوکر رستمداری که داشت پیش گرفته متوجه لشکرگاه سید مرتضی شد ، و در لپور به اتفاق با سید نصیرالدین جنگ کردند. و محاربهٔ عظیم واقع شد ، و این‌نوبت بسیاری از مردمان مازندران به قتل آمدند و از نام‌داران لشکر آمل بعضی مقتول شدند. و حربی که این‌نوبت واقع شد ، نسبت به دونوبت دیگر ــ که ذکر رفت ــ نداشت.

چون این روز جنگ از طرفین واقع و قایم گشت ، و سه روز آن بگذشت ، باز برهم تاختند و آتش محاربه مشتعل گشت. و سردار لشکر رستمدار راکه **جمال الدین کالیج** نام داشت از اسب انداختند ، و مجروح ساختند و بیست‌ودونفر ازمردم رستمدار مقتول گشتند. عاقبت هزیمت به سید نصیرالدین افتاد و از راه سوادکوه به در رفت.

گفتار در توجه نمودن سید نصیرالدین به صوب گیلان و چگونگی حالات آن

چون سید نصیرالدین به سوادکوه آمد ، چنان معلوم کرد که عیال و اطفال او از ساری بیرون آمده‌اند ، چون به آمل رسیدند والده‌اش وفات یافت . و سایر عورات و ضعفاء به رستمدار آمده ساکن‌اند . با نوکران خود گفت : اکنون عیال و اطفال من در رستمدار بی‌حافظ و معین بودن مناسب نمی‌نماید ، و در آن وقت از مریدان سید قوام‌الدین درویشی بود که درویشان را پیشوا و مقتدای بوده است ، و

قاسم موسی نام داشت ، و آن درویش با وجود انقلاب مذکور به رستمدار نقل کرده بود. نزد او نامه نوشت که عیال و اطفال این جانب را باید چندان محافظت نمایند که من برسم . درویش خود تا رسیدن نامه آنچه وظیفهٔ خدمت بود به جای آورد. و در آن وقت **مؤلف حقیر** پنج ساله بود و برادر دیگر بود : عبدالحیّ به سن سه سالگی ، و دیگر اولاد پدر مرحوم را نبود.

القصه از راه لارجان به **نور رواز** در آمد . ملك گیومرث نزد ایشان فرستاد که : با وجود عهد که با سید مرتضی در میان است ملاقات با شما تعذر دارد ، اما خانه و جا از آن شما است . به هر منزل که اقامت ارادت است مختارید.

جواب دادند که مرا هم ارادت ملاقات با شما نیست و در ملك شما بودن هم ارادت ندارم ، اما با وجود عیال و اطفال که در این ولایت می‌باشند ، از این راه عبور واقع شد. و آنجا توقف نکرده به **ناتل رستاق** آمد، و اطفال وعیال را ـ که کثرت تمام داشتند ـ بفرمود تا کوچ کرده متوجه گیلان گردند. و خود بلاتأنی روان گشت ، و از **نمکاوه رود** گذشتند ، و هیچ جا شب منزل نکرد.

چون از نمکاوه رود گذشت، نزد سید اشجع اعظم **سید داود کیای بن سید هادی** کیای مرحوم ـ که حاکم تنکابن بود ـ کس فرستاد که از سر ضرورت گستاخی کرده به ولایت شما تصدیع آورده شد ، و ارادت لاهیجان مبارك است تا به سعادت معلوم داشته باشند.

چون سید داود کیا معلوم فرمود استقبال نموده آنچه وظایف احترام بود مرعی داشت. و جای فرود آمدن تعیین فرمود . و سید نصیرالدین سه سر اسب خوب پیش کش کرد ، و یك شب در ولایت تنکابن اقامت کرد . و جهت گذرانیدن آغرق و بنه ـ که در عقب بودند ـ نوکران و غلامان را بازداشت. و چون از تنکابن بیرون آمد ، نزد سید علی نامدار شجاعت تبار کار کیا و امیر کیای بن سید هادی کیای مرحوم کس بفرستاد ، و صورت حال باز نمود .

چون سید نصیرالدین از رودخانهٔ مرز بگذشت **سید امیر کیای** مشارالیه استقبال

نمود ، و آنچه‌طریقهٔ احترام ودلجویی وغریب نوازی بود، اضعاف آن به‌تقدیم رسانید، و عذر بسیار خواست. **سیدنصیرالدین دو سراسب خوب و یك‌جلدکتاب خمسهٔ نظامی مصور مذهب پیش‌کش فرستاد** ، وتوقع نمودکه: اطفال در عقب می‌رسند و من متوجه لاهیجان مبارکم تا حضرت سید بزرگ مقدار عالی‌تبار **سید رضی کیا** را دریابم. تا ایشان چه فکر در حق این مخلص می‌فرمایند ، تا آن زمان که مهّم به فیصل رسید،اگر در ملك شما جای باشد که اطفال به‌سر برند منت خواهد بود.

چون احوال به سمع سید مشارالیه رسید ، فرمودند که: جا از آن شما است تفحّص نموده‌هرجا که خاطر خواهد اشارت کند تا تعیین رود. قریب به ساحل بحر قریه‌یی است ـ که **واجك** خوانند ـ همان‌جا را ارادت نمودند . فی‌الحال بلاتأنی و توقف به تسلیم نمودن آن اشارت شد . چون جهت متعلّقان جای توطّن معلوم شد ، چند نوکران را جهت عمارت آن‌جا بازداشتند و متوجه لاهیجان شدند.

چون به ولایت **سیاه‌کله رود** رسیدند ، نزد ملازمان حضرت سعادت پناهی **کارکیا امیر سید محمدبن سید مهدی** ـ نورالله مرقدهُ ـ که حاکم ولایت **رانکو** و **دیلمستان** بود‌ـفرستادندکه : ازقضای ربانی ، چون این چنین حادثه واقع شد وکرّوفرّ ممکن بود، رفت،اماچون تدبیر باتقدیر موافق نشد،بالضروره به تصدیع اقدام نموده‌اند . و ارادت ملازمت و خدمت حضرت سلطنت آثاری شده . چون بی‌اجازت ازاین جا عبور نمودن نوعی از بی‌ادبی نمود فلهذا مصدّع اوقات گشته‌آمد.

چون حضرت سید محمد مذکور برآن‌واقف گشت، جواب‌فرمودکه: اهلا وسهلا ومرحبا! خانه ، خانهٔ شما است . خوش باشد ! یك شبی همین جابه‌سر برده روانهٔ لاهیجان گشت. چون‌سید نصیرالدین بکنار **پلورود** رسید، حضرت‌سیادت قبابی‌استقبال نمود. وهمچنین درصحبت همدیگر بوده تا **رودسر** ـکه قبل ازاین به **شهر هوسم** مشهور بود ـآمده آوردند ، وضیافت کما یلیق فرمودند ، به تقدیم رسانیدند. وخود سوار شده به رانکو تشریف بردند وعلی‌الصباح سپهسالار وقاضی وموالی را به‌عذر‌خواهی فرستاده ، اشارت شد که : سه شب همینجا باید توقف کرد ، تابعد از آن به

لاهیجان تشریف فرمایید .

حسب الاشارات اقدام نمودند . روز سیم را خود به سعادت تشریف فرمودند، واشارت کردند به سید رضی کیا که : مارا مخدوم وحاکمند ؛ اما تا مادامی که آب غربت نصیب ملازمان شما باشد ؛ پلاوماهی که اطعمهٔ مردم گیلان است همین جانسق میرود ، و جهت توطن شما ونوکران به وجد کفاف مسکن تعیین کرده میشود ، کرم فرموده قبول نمایید واهل وعیال را بفرمایند بدینجا نقل کنند . وبعد ازآن اگر به صحبت حضرت رضوی شعاری تشریف بردند، به غایت مناسب خواهد بود .

چون ازآنجا که مکارم اخلاق پسندیدهٔ حضرت سیادت شعاری بود، این معنی به ظهور پیوست وسید نصیرالدین دانست که : آنچه فرموده اند ازصمیم اعتقاد است و مجرد اظهار مروت وفتوت نیست ، بلکه مروت و فتوت وسخا وعطارا درناصیهٔ پرنور ایشان ملاحظه کردند، گفتند، خوش باشد! ماغریب ملك شماگشته‌ایم، هرچه‌اشارت باشد بدان اقدام‌میرود . فی‌الحال به‌امناء و وکلاءامرشدکه : آن مقدار جاکه جهت توطن ایشان ونوکران را کفاف باشد ، به هرجاکه ارادت نمایند خالی سازند و متوطنان آن مقام را ، اگرآنجا ملك آنها باشد ، قیمت یاعوض بدهند . واگردیوانی باشد هم آن مقدار عوض داده جاراتسلیم نوکران سید نصیرالدین گردانند .

سید نصیرالدین را همانجا به **رودسر** بودن ارادت شد . از مزار مبارك شیخ - المشایخ **ابوجعفر هوسمی**-قدّس سرّه - تا**قریهٔ کله‌دره** هرکه بودند برداشتند وآن مقام را بدیشان تفویض نمودند . و چون مردم غلبه همراه بودند درسیاه‌کله رود به **قریهٔ جواجان ولیتجان** بیست نفر نوکران نیك را جای دادند ، واشارت شد که : چون آغرق وبنه برسد آنچه شرط خدمت باشد به‌جای آورند .

چون غریب نوازی را ازخدام آن حضرت به اعلی مرتبه مشاهده کردند ؛ در دعای دولت افزوده، نامه‌یی بملازمان حضرت رضوی شعاری سلطنت دستگاهی نوشتند که : مارا چون ازحوادث روزگار واختلاف لیل ونهارچنین اتفان افتاد ، قدم دردایرهٔ جرأت نهاده مصدع اوقات گشته شد .

چون حضرت سید کامکار **امیر محمد** از آنجاکه کمال عنایت و مرحمت است دستگیری این فقیر نموده‌اند، و مسکن و موطن انعام و اکرام فرموده اند، چون آغرق و بنه بدین ولایت رسانیده آید مصدع اوقات همایون گشته به تشرف خدمت و ملازمت مستعد می شود.

در این اثنا خبر رسانیدند که سیدمرتضی بر سیدعلی آملی بی‌عنایتی کرده اورا از آمل اخراج کرده‌است! و سیدعلی به تنکابن باز به همان قریهٔ **زاغ سرا** تشریف آورده‌اند، و آمل را باز به سید قوام‌الدین داده قرار کردند که: هر سال چهل هزار تنگهٔ مضروب مسکوکه جهت تتمهٔ مال پادشاهی به عمال ساری برساند.

سیدنصیرالدین باخدام حضرت کارکیا امیرسید محمد مشاورت فرمودکه: چون قضیه بدین منوال شد و مخلص جهت آوردن اطفال متوجه **گرجیان** است اگر رواقع شود و به اتفاق سیدعلی آملی شاید به مازندران دست بردی زدن صلاح باشد! اجابت خواهد بود یا نه؟ فرمودکه: خوش باشد! سعی در جمیع مهامّ دینی و دنیاوی مطلوب است، شایدکه تقدیر موقوف سعی و تدبیر باشد. چون در آن باب اجازت حاصل شد روانهٔ گرجیان گشته همین‌جا برای اتمام عمارت موکلان بازداشتند.

گفتار در توجه نمودن سیدنصیرالدین و سیدعلی آملی به صوب مازندران و محاربهٔ وازی مال

چون سید نصیرالدین به گرجیان آمد، سیدعلی یکی را به عذر خواهی بسیار بفرستاد که: من از روی شما شرمنده‌ام که دو نوبت کار شما به من تعلق گرفت، و هیچ وقت آنچه طریقهٔ مروت بود از من سمت حضور نیافت. اما آن از جهت رعایت عهد و میثاق بود ــ که به حضور شما باسیدمرتضی به میان رفته بود ــ اکنون چون خلاف عهد از جانب ایشان شد، شکر خدای تعالی که به درگاه ایزدی شرمنده نیستم، توقع آنکه از گذشته یاد نکرده بیایی تا متوجه آمل گردیم. و این نوبت که به آمل رویم،

اگر توانیم باهمدیگر خواهیم بودن ، واگر نتوانیم باهمدیگر بیرون می آییم ، و **سید عبدالعظیم** که یاغی شده ودر جنگل آمل با جمع کثیر می باشد وقصه به‌تفصیل خواهد آمد، فرستاده است ، ومرا می‌طلبد .

سید نصیرالدین نیز موافقت نمود و به اتفاق چون به ولایت‌میان رود آمدند، سیدعبدالعظیم موافقت نمود . این خبر به‌سید قوام الدین رسید . فی‌الحال به‌ساری فرستادکه : اگر باوجود این اتفاق به‌آمل تشریف می‌آوری خوب ؛ والا مرا تاب اقامت نیست .

چون‌خبر به‌ساری‌رسید،سیدمرتضی بالفور بامخصوصان‌خودسوارشده یك‌شب در میان به‌آمل‌آمد ، ولشکردرعقب‌می‌رسیدند .چون‌خبرآمدن‌سید مرتضی به‌آمل‌تحقیق کردند، ازلب دریا متوجه فرضهٔ فری‌کنارگشتند . چون‌به موضعی‌که مشهوراست به **وازیه‌مال** رسیدند لشکرساری وآمل بمقابله‌درآمدند، ومحاربهٔ عظیم دست‌داد، وازجانبین‌جمع کثیری به‌قتل آمدند . وقتال وجدال درجهٔ علیا یافت. اماعاقبت انهزام‌سید نصیرالدین وسید علی افتاد ، ومنهزم‌گشتند . و به‌ولایت‌گیلان درآمدند ، وسیدعبدالعظیم باز به همان جنگل ــ که بود ــ رفت .

چون عادت ملوك رستمدار ، الی یومناهذا ، چنین بود که : با کسی در خانه و ولایت خود غدر نکرده‌اند ایشان را راه دادند و از ساحل بحر روان کردند ، و به تنکابن درآمدند ، و سید علی به خانهٔ خود رفت ، و سید نصیرالدین به گرجیان رفت ، وکارکیاسید امیرکیا آنچه وظایف مروت بود به تقدیم رسانید ، وآن یك‌نفر فرزند سیدنصیرالدین **عبدالحی** نام وفات یافته بود و همانجا در**قریهٔ‌واجك** دفن‌کرده بودند ودرحوالی‌آن زیارت‌الحال مقبرهٔ مردم‌آنجاست .

چون پنج شش روز جهت یراق توقف رفت،آغرق و بنه را برداشته به رود-سرآمد به جایی که تعیین رفته بود ، اقامت نمود ، به دعای دولت حضرت سادات گیلان مشغول‌گشت ، به تخصیص از حضرت سید بزرگ عالی مقدار امیرسید محمدکه آنچه موجب همت عالی و مروت متعالی دریا نوال بحراقتدار او بود روز به روز و

ساعت به ساعت سمت تزاید می‌پذیرفت ، و ده و مرسوم و اسب و زمین و جامه‌های فاخرجهت اناث و ذکور تعیین می‌نمود . و آنچه مناسب تابستان و آنچه لایق سایر فصول بود درهمه اوقات مهیا می‌فرمود . در ییلاق و قشلاق انعامات اوفروموهبات و عطیات بی مرّ درهرماه وهرهفته و هر روز مبذول می‌داشت . اگر آنچه از آن معدن مروت و سخا ومَکْمَن‌فتّوت و عطابراین خانواده رسیده است، وازاولاد کرامش-که‌تا انقراض عالم بر مسند سلطنت و خلافت مستدام باشند-بدین فقیران رسیده و می‌رسد شمه‌یی از آن را ارادت تفصیل نموده آید . چون تحریر نمودن عطایا و اکرام ایشان از جمله متعذرات است ، فلهذا به همین مقدار اختصار کرده در مافی‌الغرض شروع می‌رود .

گفتار در ایلغار نمودن سید علی آملی به آمل و از آنجا مجروح گشته به تنکابن آمدن و وفات یافتن و شرح چگونگی حالات آن

چون سیدنصیرالدین در صفر سنهٔ هشتصدوبیست و چهار به سایهٔ دولت سید مذکور قرارگرفت ، دررمضان سنهٔ هشتصد و بیست و پنج سید علی آملی از آنجا که حمیت هاشمی بود بی مشورت غیر باپنجاه سوار به صوب آمل دوانید ، و از تنکابن تا میان رود هیچ جاتوقف ننمود . و چون آنجا شب‌درآمد ، اسبان را جو داده سوار شد وصباح را به دروازهٔ شهرآمل رسید .

چون دربان دیدکه جمعی مکمل رسیدند ، فی‌الحال درببست و فریاد کرد که : یاغی رسید ! فریاد دربان چون به سمع سیدنصیرالدین رسید ، تدبیر دیگر نتوانست‌کرد، سراسیمه خود را به قلعهٔ آمل رسانید ، و دربست و تا بریدن دروازه اسپهسالار آمل بانوکران حاضربه سر دروازه‌ها برآمده تیرباران کردند ، و چند نفر را مجروح کردند ، و سید علی را شخصی از روی بارو تیری بر دوش زد . سید دست کرده تیررا کشید وانداخت . اما پیکانش بماند .

چون دروازه بریدند و سید علی به شهر آمل در آمد. سید نصیرالدین به قلعه متحصن بود. و از اطراف و جوانب نوکران به آمل می‌رسیدند، و حرب را مهیا گشتند، چون اقامت میسر نشد بازگشت و از شهر بیرون آمد. و نوکران را که زخم زده بودند ـ مجموع را در پیش داشت، و خود در عقب استاده بیرون آمد. چون به رستمدار رسیده توقف نکرده به تنکابن به خانهٔ خود فرود آمد، و با نوکران خود گفت: مرا تیری بر دوش رسیده است کشیده انداختم، اما پیکان مانده، جراح را طلب کنید تا پیکان را بیرون کند.

جراح را حاضر گردانیدند و پیکان را کشیدند و زخم را مرهم نهادند و بنیاد روییدن کرده بود که روزی وقت نماز را به مُتَوَضّاء تشریف برده وضو ساخته بیرون آمد. چون سر به سجاده رسید برفور بیفتاد و جان به حق تسلیم کرد، و در **زاغ سرا** دفن کردند. و صورت این واقعه در سنهٔ هشتصد و بیست و پنج بود، و دو سال در آن مقام مدفون بود. آخر الامر درویشان آمل آمده برداشتند و به آمل در زیارت پدر او سید قوام‌الدین بزرگ دفن کردند.

گفتار در تشریف بردن سیدمرتضی به صوب رستمدار

به مخالفت ملک گیومرث و ملاقات با سید محمد گیلانی

چون غرّهٔ جمادی‌الاول سنهٔ هفتصدوبیست و نه حضرت سید اعلم **سیدرضی کیا** ـ نوراللّه قبره ـ را وعدهٔ حق دررسید، وبرادراوسید زاهد ـ اورع **سیدحسین کیا** را بر تخت لاهیجان به حکومت منصوب گردانیدند، ودرسنهٔ هشتصد وسی ملک گیومرث بنیاد مخالفت باسادات گیلان کرده به‌سرحد تنکابن هر لحظه انواع تطاول می‌نمود، و بسرحد کوه درولایت الَموت وآن نواحی‌هم انواع دست درازی می فرمودکردن.

چون تابستان درآمد حضرت سید محمد به ییلاق **همام** تشریف فرموده به سپهسالار **لَمَّسَر** و **الموت** اشارت‌کردندکه ایشان نیز درولایت رستمدار آنچه دست دهد درنهب وغارت تقصیر نکنند! ونزد ملک‌گیومرث رُسُل ورسایل فرستادندکه‌آنچه ازشما به ظهور می رسدموجب مخالفت است .اگرازاینجا نیزچیزی ـکه ملایم نباشد ـ به ظهور پیوندد بادی فتنه شما خواهید بود.

الغرض که نصایح مفید نشد ، واثر نکرد، وهرلحظه صورت خلافت به ظهور می رسیدکه تحمل آن نوعی از عجز بود. چون سنهٔ هشتصدوسی ویك‌رسید وتابستان درآمد ، بندگان حضرت امیر سیدمحمد ، سپهسالار **کیامحمدبن نوپاشا** را بالشکر **رودبار ودیلمستان**وبعضی ازگیلان به طرف پشتکوه به‌تاخت وتاراج بفرستادوطالقان را تاراج کرده ونهب وغارت نموده بسیار مال ومواشی آوردندوتاپای قلعهٔ شمران و قصران بتاختند ، وبنیاد خصومت ظاهر گشت . چون تابستان به‌آخررسید وهنوز مردم کوه نشین به‌کوه بودند ، وبعضی نقل‌کرده به‌گیلان رفته بودند.

سید داودکیای تنکابنی هنوز درکوه بود ، که ملك‌گیومرث ایلغار نموده به تنکابن آمد ودرعمارت خاصهٔ سید داودکیا آتش زده وجمعی مردم تنکابن که حاضر بودند آنچه وظایف مردی بود ، بتقدیم رسانیدند . بسیاری را به‌قتل‌درآوردند ودر آن میان دو نفـر سید زاده ها از بنو اعمام سید داود کیا را به قتل در آوردند ، و بازگشتـند .

مردم تنکابن و سادات گرجیان ـ که به گـیلان بـودند ـ در عقب تاختند . بسیاری ازمردم رستمدار را به قتل آوردند ، وبازگشتند . وملك‌گیومرث و فرزندان باجـّر ثقیل ازآن گرداب فتن ـ که انگیخته بودند ـ جان بیرون بردند . **بیت :**

این‌گرد وغباری که بر انگیخته ای باران دو صـد ساله فـرو ننشانند

چون قضیه بر وجه مذکور واقع شـد ، درسنـهٔ هشتصد وسی دو امیرسید محمد ازآنجا که کمال همت جهانگیری وعدوسوزی ومحبت نـوازی بـود ، لشکر گیل ودیلم را جمع‌کرده ازامرای پساگیلان مدد طلبیدند . ونزد سیدمرتضی به‌ساری فرستادند ، که ملك‌گیومرث درمقام عداوت ومخالفت است ودو سیدرا به‌درجهٔ شهادت رسانیده ، درملك خود باستقلال نشسته است . اکنون اگرکرم فرموده دربارهٔ دفع او مدد فرمایـند ، واتفاق کنـند تااورا جـواب داده آید دور از مـروت و فتوت هاشمی نخواهد بود .

سید مرتضی نیزقبول نموده‌جواب‌دادکه: خودخواهم‌سوارشده ازطرف‌مازندران

به رستمدار درمی آیم . شمانیز ازآن‌طرف گیلان تشریف فرمایید‌که‌کار او بسازیم.
وهمچنین نزد **امیرالیاس خواجه، مولانابدرالدین منجم** به‌قم فرستادند‌که :زیاده‌روی ملک‌گیومرث شمارا معلوم است ؛ واین چنین فضولی که ذکر رفت از او سمت ظهور یافته است . وسید مرتضی بالشکرساری ومازجانب گیلان متوجه دفع اوییم، اگر بسعادت پای مبارک به رکاب دولت آورده‌هم به دفع اوقیام نمایند ؛ مهم اوبه‌احسن وجه میسر است ؛ وملک ری‌وآن نواحی‌از ضرر او ولشکریانش ایمن وآسوده‌خواهند بود . الیاس خواجه براین معنی ممنون منت گشته ولشکر قم و آن نواحی را یراق کرده ب.ه مدد بفرستاد . وامیر سید محمد سوار شده متوجه اوگشت .

چون غرض واقعی حالاتی است‌که‌در مازندران واقع شد ذکر صورت محاربات و جدال ـ که‌از طرفین یعنی ازگیلان و رستمدارصورت بروزوسمت‌ظهور یافته است ـ به اختصار اختتام یافت ؛ غرض که چون امیر سید محمد به رستمدار رسید، باملك گیومرث در **چلندر** به موضعی‌که در آنجا به **چیلك شار** اشتهار دارد ، حرب کرد و برادرزادهٔ او **ملك نوذر** را به قتل آوردند و ملك‌گیومرث مجروح‌گشته به هزیمت تمام برفت و به طرف کجور روان شد ، و لشکر گیلان مظفّر و منصور باز گشتند ، و سید مرتضی نیز با لشکر مازندران با اسباب تمام چنان‌که در این چند وقت مثل آن یراق و اسباب ازهر نوع از حکّام و سلاطین مازندران نشان نمی‌دهند ، متوجه مازندران گشته به قریهٔ **زنگی کلاته** نزول فرموده بود .

حضرت سید نیز با لشکر گیلان متوجه ملاقات ایشان گشت . و در زنگی کلاتهٔ مذکوره ملاقات کردند . و از طرفین عرض لشکر کردند . سید مرتضی را ارادت برآن ؛ بود که لشکر گیلان به دستور خود به محاربه که با خصم می‌کنند با همدیگر آثار آنرا اظهار بنمایند. همچنان سواران درمیدان باهمدیگر درآویختند و به عوض شمشیر و چماق و تیر گیلی چوب‌دستی به‌همدیگر حواله کردند!

چون تفرج آن کردند ، هریکی به یورت خود تشریف برده فرود آمدند و همدیگر را به وثاق خود برده مهمانی و پیشکش‌ها کردند ، و تجدید عهود و مواثیق

کرده به‌وثاق خود عود کردند ، و جهت محافظت از ملوك رستمدار ملك حسین و ملك ایرج و ملك طوس نامی که در گیلان بودند و چند نفر هم در مازندران اقامت داشتند که ملك گیومرث پدران ایشان را کشته بود و ایشان گریخته بدین ولایتها ملتجی گشته بودند ، با هریکی چند نفر مرد همراه کرده بازداشتند و معاودت فرمودند.

چون سید مرتضی به ساری رفت به حکومت خود مستقل گشت . و واقعاً او سیدی بود به انواع فضایل آراسته و به‌سخا و عطا و خوان‌گستری بین الاقران امتیاز داشت. و با مردم روزگار به عدل می‌گذرانید، چون به سنهٔ هشتصدوسی‌وهفت رسید، در چهارم صفر دعوت حق را اجابت لبیك گفت ؛ و سید نصیرالدین نیز در شوال سنهٔ هشتصدوسی‌وشش از سرای غرور به‌ریاض سرور رحلت کرد ، و در معمورهٔ **تیمجان** مدفون گشت .

توانا و دانا و دارنده اوست خرد را و جان را نگارنده اوست

گفتار در حکومت سید محمد بن سید مرتضی مرحوم
درساری و شرح حالات و چگونگی آن

چون سید مرتضی رحلت کرد ، به اتفاق مردم مازندران فرزند او سید محمد را لایق سلطنت و تاج و تخت دانستند و سید مرتضی را هم به جز او خلفی نبود . چون در سنهٔ مذکوره که تاریخ وفات پدرش بود ، به حکومت بنشست به دستور پدر خود بنیاد عدل و داد نهاد . و با مردم بیگانه و آشنا به لطف روزگار می‌گذرانید ، و با همسایگان به طریق راستی سلوك می‌کرد ، اما به شرب خمرولهو و لعب مولع و حریص بود، ومجموع هنرش بدین عیب مخفی و مستورگشت . وگرنه ازاو رحیم‌تر وکم آزارترسیدی در میان قوم او نبود ، قطعاً به سفك دماء و اخذ اموال اهل زمانهٔ خود اجازت ندادی ، و سال به سال مالی که به ساری مقررگشته بود ، به خزاین معمورهٔ هرات می‌رسانیدی و از جانب پادشاه کامکار **شهرخ میرزا** همیشه ملحوظ عنایت گشتی ، و مدتی مردم مازندران درعصراو به رفاهیت به سرمی بردند .

در این مـابین **سید قوام‌الدین** آمل را وعدهٔ حق دامن گیر شده بود ، و از سرای فانی به سرای باقی نقل نمود . و فرزندش **سید کمـال‌الدین** به جای پدر بر تخت نشست . و او مردی بود متکبر و متجبر و به سیاست هرچه تمام‌تر در ایام او دزد و راه زن و مردم اوباش را در آمل عیش منغّص گشته در کنجی خزیده بودند ، اما مردم صلاح پیشه و سلاح بند را حال خوش بود ، و او نیز در اطاعت حاکم و فرمـان فرمای خود آنچه طریق خدمت بود به جای می‌آورد و سال به سال چهل هزار تنگهٔ شهرخی - که جهت همهٔ مال مقرری مازندران برآمل نوشته بودند - بلاتقصیر و تهاون به عمال ساری می‌رسانید و عرصهٔ ممالك مازندران معمور گشته مردم برحضور بودند که کسانی که دعوی حکومت مازندران درسر داشتند ، مجموع رفته بودند دنیای پرغرور را به اصحاب غرور گذاشته .

چون سید محمد ساری را از فضل ایزدی پنج نفر موهبهٔ الهی شده بود : سه نفر از آن عورت بودند که : سید مرتضی در اوایل از امرای قراتاتار وقتی که امیر تیمور جماعت تاتار را کوچ کرده بود ، از روم به ماوراءالنهر برد ، از سمنان گریخته به مازندران درآمده دختر خواسته بودند . و بزرگترین ایشان سید عبدالکـریم بوده است و دو نفر از دختر ملك گیومرث بودند . و بزرگترش سید کمال‌الدین نام داشت .

غرض که اصحاب و ارباب و خدام سید محمد او را برآن داشتند کـه ترا پنج فرزند خدا داده است و عرصهٔ ممالك ساری حکومت ایشان را برنمی‌تابد . صلاح چنان است کـه آمل را از سید کمال‌الدین بـازستانی ، و به فرزندان خود مسلم داری ، تـا وسعتی در حکومت پدید آید . و اکثر این مشورت با **بهرام روزافزون** - کـه بزرگتر فرزند **اسکندر روزافزون** بود - می‌کرد . چه در جبلّت ایشان این چنین خیال فاسد همیشه بوده است . و سید محمد نیز به سخن اصحاب غرض میل کـرد ، و نزد سید کمال‌الدین به آمل فرستاد که : ترا می‌باید به ساری آمدن ، تـا همدیگر را ببینیم و مشورتی روی نموده است ، با هم گفت و شنید کنیم .

چون او را از ساری معلوم کرده بودند که مشورت چه خواهد بود ، عناد جست

و عذر فرستاد کـه وجع مفاصل پیدا کـرده‌ام ، و نمی‌توانم آمـد . و نیز عم من سید مرتضی در بند فتنه‌است واغوای مردم آمل می‌کند ، چون من از آمل بیرون آیم ، ممکن که مردم آمل او را به مسند حکومت بنشانند .

چون این اعتذار به سمع سید محمد ساری رسید بـه طلب سید مرتضی بفرستاد ، و او را طلب داشت . سید مرتضی به امیدواری این که آمل را بدو دهند ، بلاتوقف سوار شد و به ساری رفته او را به جای مناسب فرود آوردند . و مقید ساختند و در خانه‌یی که سید غیاث‌الدین و فرزندان مقید بودند ، درآن زمان سید غیاث الدین وفات یافته بود و فرزندان او را خلاص داده به گیلان فرستاده بودند ، بنشاندند . و نزد سید کمال‌الدین به آمل فرستادند که: اینك سید مرتضی - که شما را مدعی بود - مقید ساختیم . اکنون بـه فراغت خاطر بیا تا ببینیم کـه صلاح چیست ؟ ودر حق سید مرتضی هم فکر شافی بکنیم .

سید کمال‌الدین چون دانست ، که قضیه چیست ، نرفت و عناد جست و صریح جواب داد که : من دانسته‌ام که در ضمیر شما چه می‌گذرد . آن خیال محال است. خانهٔ پدران ما را، تا از ما یکی زنده باشد ، ممکن نیست که‌شما توانید حکومت کردن. و اگر در خاطر است که حکومت آمل را از فرزندان و فرزندزاده‌های سید رضی‌ـ الدین بستانید، به شمشیر می‌باید ستاند. والا مکر و حیلهٔ بهرام روزافزون را این‌جا کار نیست .

چون این سخن بشنید لشکر جمع کرده متوجه آمل گشتند. سید کمال‌الدین نیز با مردم خود به مقابله درآمد و اندك جنگ شده، خود منهزم گشته به رستمدار آمد. و آنجا نیز توقف نکرده به تنکابن درآمد ، و عیال و اطفال را آنجا گذاشته متوجه **رانکو** گشت !

درآن‌زمان حاکم علی الاستحقاق پیش‌گیلان **سید ناصر کیا ءبن امیر سید محمد** - علیه‌الرحمه - بوده است ، چون به خدمت ایشان رسید ، و پیش‌کش‌های لایق بگذرانید ، او را اعزاز و اکرام نموده به فرضهٔ لنگرود جای دادند . سید محمد

آمل را به فرزند خود **سیدعبدالکریم** داد و به ساری معاودت نمود. و سفارش او را به گیلان به حضرت سید ناصر کیا نامه نوشت که: چون آمل به فرزند سید عبدالکریم تسلیم رفته است، توقع آن که سید کمال‌الدین را بگذارند که متوجه این صوب گردد.

چون مردم آمل دیدند، که آمل از دست مخادیم ایشان به در خواهد رفت، و از شماتت نوکرزاده‌های ساری، فکر کردند که: ایشان را سرزنش کنند. باهمدیگر مشورت کردند. و درویشان را اعلام کردند که ما سرعربده داریم و نمی‌گذاریم که فرزندان سیدکمال‌الدین ازفرزندان سید رضی‌الدین آمل را بستانندوخود متصرف گردند. درویشان نیز بدان اتفاق کردند و با فرزند و فرزندزاده‌های سید رضی‌الدین گفتند که: این‌است‌که برادر وعم شما در ساری مقید است. و سید کمال‌الدین به گیلان رفته آن‌جا قرار دارد! اگرشمارا عار نیست که ملك آمل را سید کمال‌الدین با وجود شما تصرف نماید مارا که نوکرزاده های شماییم عیب وعار است، که بدان راضی شویم.

اکنون آنچه‌طریق مخالفت است باسید عبدالکریم به ظهور می رسانیم. وبه طلب سید کمال‌الدین می فرستیم که بیاید. برادر سید مرتضی سید علاء الدین گفت: که: این چنین خوب است ورحمت برشماباد که وظیفهٔ نوکرزادگی از شما ملاحظه رفته است ومیرود. اماسیدنصیرالدین که والی مملکت ساری بود؛ به مخالفت‌ایشان دم زده تازنده بود نگذاشت که یك‌روز ایشان را خاطرجمع باشد، وفات‌کرد. کسی دیگر به‌جزفرزنداو که درگیلان استوسید عبدالوهاب-که فرزند سیدغیاث‌الدین‌است واو مرد عشرت دوست و شرب به دوام دارد- نیستند، و او نیز در گیلان است. عجیب آنچه شما درضمیر دارید بی آنها میسر شود، زیرا که مخالفت باوالی‌ساری بی وارث ساری میسر نخواهد بود.

چون این مشورت ازسید علاء الدین بشنودند، درویش وغیره به اتفاق نزد سیدکمال‌الدین نوشتندکه: مارا خیال چنین وچنان‌است. بایدکه در روز متوجه‌گردی،

واگر توانی سیدعبدالوهاب وفرزند سید نصیرالدین را همراه خود بیاری که آنچه مطلوب است حاصل می شود .

سیدکمال الدین چون این سخن بشنید باسید عبدالوهاب و این فقیر مشورت کرد . سید عبدالوهاب قبول نکرد که من پیرم و مدت شانزده سال بند کشیده ام . واکنون خلاص داده‌اند وبامن عهد کرده‌اندکه فکرمخالفت ما نکنی . اکنون اینجا به صدقهٔ سادات گیلان آب،و نانی به‌هم‌می رسد . مرتکب دیگر کاری نمی‌شوم . چون با حقیر سخن‌در میان آورد حقیررا غرور جوانی درسر بود وهم ازآن فکرکرده شد که تاامروز که پدر درحیات بود باایشان همیشه‌دم مخالفت می زد . اکنون چون‌پدر وفات یافت ، باوجود این چنین طلب‌مردم؛ اگرتودم، درکشی‌مردم مازندران‌گویندکه سیدنصیرالدین‌عقیم‌رفته استوازاوکسی نمانده ، دعوت‌سیدکمال الدین قبول‌نموده‌شد. اماگفته‌اند که کاغذ مردم‌ساری نزد من نیاورده اند ، اگر بیاورند بلاتوقف بدان مهم اقدام می رود .

سیدکمال الدین اجازت حاصل‌کردکه‌به طلب فرزندان خودبه تنکابن‌می‌روم، تاآنهارا به لنگرود نقل نمایم، و برفت . چون به تنکابن رسید توقف نکرد، و به رستمدار به سرحد آمل رفت . ونزد مردم آمل کاغذی بنوشت‌که اینك من آمده‌ام و فلانی‌یعنی حقیر درعقب می‌رسد. امااز‌مردم ساری توقع‌کاغذی داردکه نزداو بنویسند وبه تعجیل‌بفرستند ، درویشان آمل نزد درویشان‌ساری بنوشتند وبه‌عجاله فرستادند، که : مارا خروج درخاطراست ومی‌خواهیم‌که سیدکمال‌الدین را به آمل آریم وسید عبدالکریم‌را اخراج‌نماییم‌وچون‌این‌فتنه‌کرده‌شود، یقین‌که‌باسید محمدساری مخالفت است‌که کرده شد.و بی‌وارث ملك‌ساری‌مخالفت سیدممکن نیست وفرزندسیدنصیرالدین مرتکب این امر می‌شود . اما ازشما توقع‌کاغذی داردکه نزد او بنویسید .

درآن‌زمان رئیس‌ومهتر ایشان‌درآمل‌یکی بودکه به **درویش حسن‌شراب‌دار** موسوم بود، ودرویشان مازندران ازرای او بیرون نمی‌بودند . چون درویشان ساری سخن اورا بشنیدند ، نزدحقیرکاغذی بنوشتندکه بلاتوقف بایدکه توجه نمایی ومکث

نکنی که مارا سروجان فدای شما است، ونوکر زاده‌های پدر مرحوم نیز کسی فرستادند وسید کمال الدین را مردم آمل مجموع استقبال نموده متوجه آمل گردانیدند.

چون خبر به سید عبدالکریم رسید مجال اقامت نداشت. آمـل را بگذاشت و به‌ساری رفت. و ازاتفاق مردم آمل صورتـی به عرض پدر رسانید.

گفتار درتوجه حقیر به صوب مازندران ومحاربهٔ مرزناک

چون درسنهٔ هشتصدو چهل کاغذ مردم ساری بدین حقیر رسید، وسید کمال الدین به آمل متمکن گشت، هم کاغذی بنوشت، و ازملك گیومرث هم کاغذی به نام حقیر بستاند و طلب به جدّ نمود. عزم جزم کرده روان گشته آمد.

اما چون تحقیق بود که حضـرت سید ناصـرکیا، اجازت نخواهد داد قدم در دایرهٔ گستاخی نهاده، بی‌اجازت توجه رفت. چون به رستمدار رسیده‌شد، ملك گیومرث وظایف احترام به تقدیم رسانیده، مردم ساری ـ که در رستمدار جمع شده منتظر حقیر بودند ـ همراه ساخته بلاتوقف به آمل فرستاد. چون به‌آمل رسیده‌شد ـ سید کمال‌ـ الدین باجمعی ازمردم آمل استقبال نموده به‌خانهٔ خود فرود آورد، مردم شهرساری را درآمل جای داد وخدمت‌پسندیده به تقدیم رسانید. وصلاح چنان‌دیدندکه بلاتوقف به سرحد ساری توجه برود. برموجب صلاح‌دید بامردم ساری‌که جمع بودند توجه رفت. چون مانعـی نبود هر جـا که رسیده میشد مردم آنجـا آنچه وظیفهٔ اتفـاق بود به تقدیم می‌رسانیدند. به‌کنار **باول‌رود** به‌گذرگاه **زیار** فرودآمده‌گشت، ومردم بارفروش ده ازدرویش وغیره بلاتوقف آمدند؛ وعهدکردند. و دراین موضع قریب دو هزار مرد کار جمع گشته بـودند.

سید زین‌العابدین حسینی پازواری را به سرداری لشکر ساری‌منصوب(۱) گردانیده با جمعی به بافروش ده به رسم منقلا فرستادند. چون او به بار فروش ده آمـد، همـان شب تـاصبـاح از آب گـذشته؛ چـون روز شد آنچـه و ظـایف

---

۱ ـ دراصل: منسوب

یسامشی بود به تقدیم رسانیده شد . و بـه دفع او عزم جزم شد . او نیز بالضروره محاربـه را آمـاده شد . و بالشکر خود مصاف داد . چون محاربه قایم گشت ، فی‌الحال بگریخت ومجال توقف ومکث نداشت. درعقب او رانده بسیاری ازمردم او مقید ومقتول شدند وآغرق وبنۀ اورا گـرفته ، اسب واستر واجناس و رخوت بسیار بدست لشکرحقیرافتاد، و او به هزیمت تام به‌ساری‌رفت، وصورت حال معروض‌داشت.

مردم **بازرگاه** ــ که الکای خاص حقیـر بود ــ مجـموع آمدند و دیدند ، درویشان آنچه بتوانستندحاضر گشتند ، هرجا که بودند یاغی شدند واجتماع عوام‌و خواص گشت .

چون سید محمد ساری دید که کار ازدست رفت ، سید مرتضی‌که دربند بـود خلاص داد وجامه پوشانید واسب وصلاح ومایحتاج حرب‌تعیین فرموده‌حکومت آمل را نامزد اوکرد . و لشکر تعیین نموده روان ساخت ، تا به جواب سید کمال‌الدین آملی مشغول گردد .

چون سید مرتضی ازبند خلاص یافت ازراه **بالاتجن** متوجه آمل‌گشت، وسید کمال‌الدین آملی بالشکر آمل ازسرحدآمل‌گذشته به بلوك **ساسی کلام** به موضعی ـ که به **قاران آباد دشت** مشهور است ـ لشکرگاه کرده بود، تااگرحقیر را مددباید بدان اقدام نماید . چون سید مرتضی بدو رسیدفیمابین حرب قایم‌گشت .

چون این حقیررا اعلام‌کردند برفور سوارگشته به مدد سیدکمال‌الدین‌دوانیده آمد . وایشان درحرب وضرب بودند که حقیر در عقب سید مرتضی رسید.چون آواز دهل بشنیدند دانستندکه حقیر استکه به مدد رسید. سیدمرتضی منهزم شد ، و فرار نمود وجمعی ازنوکران ساری که بااو همراه بودند مقید گشتند وبعضی‌به قتل‌آمدند واو به انهزام تمام ازراهی‌که آمده بودعود نمود وهیچ جا مقام نکرده‌به ساری‌رسید، واز اتفاق مردم مازندران ، آنچه معلوم کرده بود ، معروض داشت . بالضرورت سید محمد پیش‌کش وساوری یراق کرده به فرزند خـود داده‌به‌استراباد نزد **امیر هندکا** فرستادکه این چنین قضیه واقع است ، ومـردم مازندران ازاو برگشته‌اند . ومُلك از

دست من می رود ، من بنده وفرمان بردار پادشاهم وسال به سال مال خودرا رسانیده و می رسانم . سفارش من و ملك من به شما رفته بود ، اکنون مرا دریاب که وقت کار است .

امیرهندکاچون این خبر بشنید، جهت جرّ منفعت خودفرصت را غنیمت دانسته بالشکر استرابادوقومش متوجه ساری شد واین حقیر باتفاق سید کمال الدین از راه **مشهد سبز وبالاتجن** عزم ساری کرده آمد . چون به قریهٔ **سیروج کلاته** به کنار رودخانه نزول شد ؛ وعرض لشکر ساری ـ که جمع شده بود ـ دیدند. هفت هزار مرداز درویش وغیرهم جمع بودند . واسب وسلاح که داشتند برداشته بودند و اتفاق نموده وهمچنین هرروز فوج فوج می رسیدند وبیعت می کردند.

سید محمد از ساری نتوانست بیرون آمدن ، و انتظار امیر هندکا می کشید . **امیرشبلی** نامی را ـ که از سادات آمل بود و جدّ این شبلی است که اکنون در مقام خلاف با سادات ساری می باشد ـ لشکر داده به منقلا بیرون فرستادند . و او به موضعی که **انارستان** می خوانند ـ نزول فرمود. و خبررسیدن **هندکا** به **قراطوغان** و آن سر حد رسید.

سیدکمال الدین آملی ، چون به غایت بددل وجبان بود ، بترسید و نزد این حقیر پیغام داد که : در این محل که صحرا و بیابان است ما را نشستن مناسب نیست . چون لشکر استراباد به مدد ایشان می رسد به ساری رفتن هم مناسب نمی نماید ، صلاح چنان است که ما را به موضعی که استوار باشد و شاید در حیطهٔ محافظت درآورد ، لشکرگاه بکنیم ، تا هرچه شود آن جا شود .

چون سخن او دور از صواب بود منع کرده شد . نشنید و برفور سوار شده به موضعی ـ که به **مرزناك** مشهور است ـ نقل نمود . چون از او چنین حرکت به ظهور رسید ، مردم ساری را نا امیدی بحاصل آمد ، و بسیاری تفرقه کردند و فتور در لشکر این حقیر واقع گشت . چون تدبیر نبود آن چه باقی مانده بودند از لشکر ساری در پیش داشته به جانب مرزناك توجه رفت . و آنجا به صلاح دید سیدکمال ـ

الدین آملی لشکرگاه کرده، بایستاد. چون این خبر به سید محمد ساری رسید، برفور سوار شد و به لشکرگاهی، که اول این‌جانب اقامت داشت، فرود آمد. وامیر هندکا نیز رسید و به اتفاق‌روی‌به مرزناك آوردند.

چون وقت نماز وِتر بود، پیرامون مرزناك رسیدند. و از طرفین جنگ قایم شد. آفتاب در نوزده درجهٔ جوزا بود، از صباح تا مساء محاربه واقع شد. و از طرفین سرها از تن جدا شده به خاك تیره می‌افتاد. وشش زخم تیر بدین‌حقیر رسیده مجروح ساخت. و دو سر اسب را که بدان سوار می‌شدم بکشتند و آن‌چنان جدال و قتال مردم پیشین در مازندران نشان نمی‌دهند! و در تواریخ سابق عجب که در هیچ نوبت آن‌مقدار مردم به قتل آمده باشند! بلاتکلیف از جانبین لااقل یك‌هزار آدم به‌قتل آمدند. و آنچه مجروح بودند خود بدان مبالغت نمودن نوعی از کذب می‌نماید.

غرض که چون تقدیر الهی با تدبیر موافق نبود، هزیمت بدین حقیر افتاد، و سید کمال‌الدین خود نوبت‌اول به انهزام بیرون رفت. و ازسادات آمل **سیدمحمد** نامی را به قتل آوردند.

چون حقیر می‌خواست که بیرون رود سواران خصم رسیدند و ضربت شمشیر ر سر این فقیر رسانیدند، و هرچند زخم شمشیر بر سر رسید و دست چپ را مجروح ساختند، واسب را یال وکفل بریدند، اما از آن ورطه بعون‌الله دادِ مردی داده با سه نفر نوکر نیم‌شب به آمل رسیده شد.

چون قصه بدین منوال واقع شد به تقدیر الهی رضا داده آمد و در آمل سید کمال‌الدین با چند نفر از مخصوصان خود گریخته بیرون آمده آن‌جا می‌بود وخصم صباح را به دروازهٔ آمل آمدند. چون خبر این محاربه به رستمدار رسید، ملك گیومرث تا آن‌زمان ـ که دهم شوال و بیست و دوم شهریور ماه قدیم بود ـ به ناتل رستاق اقامت داشت. و هوا گرم شده بود، اما با وجود این قصه مترصد بود تا چه می‌شود.

چون از این‌حال خبردار گشت فرزند خلف خود **ملک کاوس** را با سیصد نفر سوار تا سرحد ملك خود فرستاد. و چون حقیر و سید کمال‌الدین را تاب اقامت به آمل نشد ، بالضرورت بیرون آمده متوجه رستمدار گشته آمد . و به‌ملك معظّم ملك کاوس در **لرکه پادشت** ولایت آمل ملاقات کرده شد . و این لرکه‌پادشت از ولایت آمل است ، و با ملك کاوس به رستمدار آمده به مقام **میرنا** لشکرگاه کرده ایستاد آمد .

سید محمد ساری و امیر هندکا به لرکه پادشت فرود آمدند ، و سید مرتضی را به حکومت آمل بفرستادند ، و سید علاءالدین را در محاربهٔ مرزناك زخمهای محکم رسیده از اسب انداخته بودند و گرفته به آمل بردند و به برادر او سید مرتضی سفارش نمودند .

گفتار در ذکر توجه نمودن مؤلف حقیر به صوب بارفروش ده

و صلح کردن سید محمد ساری با ملک گیومرث به توسط امیر هندکا

و چگونگی حالات آن

چون ملک معظم، ملک گیومرث، دید که فایده نمی‌کند، و بالشکر مازندران و استراباد برآمدن، کار او نیست؛ او نیز سوار شده به میرنادشت آمد. و با حقیر و سید کمال‌الدین ملاقات کرده و بسیار دلجویی نموده و به لشکرگاه خود فرود آمد. و علی‌الصّباح سوار شد و به دیدن حقیر آمد، و در زانوی فقیر پیکان تیر بود. جرّاح را بفرمود تا پیکان را بیرون آورد و بسیار اظهار تعلق خاطر بنمود و به وثاق تشریف فرمود. و دو لشکر مقابل ماندند و آنچه موجب صلح بود، در میان آوردند.

سید محمد ساری قبول نمی‌کرد، و لاف و گزاف می‌زد که: تا به سرحد نمکاوه‌رود لشکر خراسان را می‌برم، و ایشان را ییلاق امسال انشاءالله به کجور خواهم فرمود. و مثل‌هذا می گفت و ملتفت صلح نمی‌گشت.

ملك گیومرث به مؤلف حقیر گفت: غیراز آن تدبیر نیست که شما با لشکر خود از راه **دریابار** متوجه بارفروش‌ده و آن نواحی گردید ، تا ایشان بالضروره عود نموده متوجه شما گردند. آن زمان من با سید کمال‌الدین در عقب ایشان بتازیم و آنچه موجب شجاعت است به تقدیم رسانیم.

مؤلف حقیر در جواب گفتم‌که :هوای دشت رستمدار به غایت گرم شده است ، و ایشان با شما صلح نمی‌کنند. چون داعی بدان طریق برود یمکن که از شما صلح را قبول نمایند.اگر شما مصالحه نمایید ، قصه چون خواهد بود ؟! قسم یاد کرد که صلح ایشان را تا شما بدان طرف باشید ، قبول نخواهم‌کرد. چون قسم به تأکید یاد کرد ، هر چند تحقیق بود که خلاف است که میفرمایند، اما‌مجموع مردم وسید‌کمال‌الدین برآن بودند که البتّه می‌بایدرفتن به‌صلاح دید ایشان ، ونیز تاایشان نگویند که از آن محاربه خوف کرده است . و از آن سبب مرتکب این چنین صلاح اندیشی نمی‌شود ، باچهارصد نفرمردکه همراه بودند ، ودونفر درویش آملی: یکی **درویش عزیز نورسته** ، ویکی **درویش‌محمد روشن**(۱)نام که‌هردو بومدان راه دریا بار بودند . ملك را وداع‌کرده روان‌گشته آمد .

هرچندزخم تیروشمشیر بعضی‌خوش شده بودند، امّا بعضی همچنان بحال‌خود چرك و ریم می کردند، ومحتاج به‌مرهم بود . وملکی‌مآبی‌جرّاح‌را نیز همراه ساخته. چون خبر توجه این جانب به سید محمد رسید . یکی را نزد ملك کاوس فرستاده‌که پدرت‌در بارهٔ مصالحه سخن درمیان داشت ، وبه فیصل نرسیده بود . اکنون اگر هوس صلح باشد باید که مدّعی مرا باز به ملك خود راه ندهند . تا صلح کرده شود .

ملك کاوس باپدر خود گفت ، وقراردادندکه : غایبان رستمدار که هفت سال‌در ولایت مازندران باشند ، بازدهند . و ولایت **میان‌رود** را به‌ملك بسپارند . تاملك ، مؤلف حقیر وسید‌کمال‌الدین آملی را درملك خود راه ندهند . وبه میان رود ملك

---

۱ ـ دراصل : درویش محمدرونس

گیومرث وامیر هندکا باهم ملاقات کردند . و بعد ازآن سیدمحمد نیز آمد و ملاقات کرد ، واز طرفین عهد بروجه مذکور کردند . وسیدکمال‌الدین را عذر خواستند که اکنون ازدست ما بیش ازاین برنمی‌آید . اگرمرتکب امردیگری می‌شدیم ، ملک ماهم خراب می‌شد. اکنون صلاح آن که شما چندروز بروید ودر گیلان باشید تاانشاء اللّه چون فصل خزان در آید، فکر کارشما بکنیم، ودرعقب فلان نیز یکی را بفرستید تاواقف باشد وبه احتیاط بیرون آید .

سیدکمال‌الدین یك‌ماه‌ازایشان مهلت خواست که دررستمدار بوده ، یراق‌خود بکند وبیرون رود ، مهلت داده و درقریهٔ لاویج باز داشتند . وملك گیومرث برفور سوارگشته متوجه کلارستاق گشت ، که ازآن طرف **ملك حسین** و **ملك ایرج** و **ملك طوس** را لشکر تنکابن همراه ساخته ، سادات گیلان فرستاده بودند ، وچالوس و**گرگو گردن** را که جای **ملك اویس** بود سوخته ویران‌کرده بودند . چون بدان مقام رسید. لشکر گیلان آنچه کردنی بودکرده معاودت نموده بودند. ملك ازراه کلاردشت متوجه کچور گشت وبرفت .

گفتار درمعاودت نمودن امیرهندگاو سید محمد ساری ودرعقب مؤلف حقیر ظهیر آمدن وصورت حالات آن

چون برموجب مذکور فیمابین ایشان صلح شد ، امیرهندکا وسید محمد بازگشتند ، ودرعقب حقیر آمدند . واین ضعیف با قریب یك‌هزار مرد ــ که جمع گشته بود ــ به بارفروش ده رفته وداروغهٔ آنجاکه بود گرفته به‌قتل رسانید . در فکر آن بودکه متوجه شهرساری گشته آنچه دست دهد به تقدیم رساند .

فی‌الحال شخصی خبررسانیدکه‌فیمابین ملك‌وسیدمحمدصلح شد وایشان بازگشته اینك می‌رسند . چون خبر منتشرشد ، مردم متفرق گشتند . وداعی حقیر باچند نفر ازراه ساحل بحر باز متوجه رستمدارشد . چون ایشان به‌بارفروش ده رسیدند ومعلوم کردندکه ازراه **دریابار** مراجعت رفته است ، ودرعقب فرستادند . از**فری کنار** گذشته

به داعی رسیدند . به اندك محاربه که واقع شد آنها بازگشتند و داعی به رستمدار در آمد .

چون مقصود احوال مازندران‌است و سخنهایی که از آن خود نوشته می‌آید به سبب وقایعی است که درآن زمان درمازندران سانح گشت نه خبر دیگر ، چون‌سید کمال‌الدین درلاویج بنشست ، وعمش سید مرتضی را آمل دادند . سید کمال‌الدین یکی را نزد او بفرستاد که شمارا نسبت به این بنده رتبهٔ پدری است ، ومخدوم وعمّ منید . ودرساری ، که شمارا محبوس ساختند ، سبب آن بودکه ، توقع آمل داشتند، نه جهت مصلحت این حقیر بوده است . وسبب خلاصی شما هم به جهت‌سعی من بوده. مراباشما نزاعی نیست. حکومت آمل به‌شمامبارك باد. توقع آنست که الکای‌موروثی مرا بمن بازدهید تابیایم ودرخدمت باشم .

سید مرتضی ملتمس اورا قبول‌فرمود. اورا به آمل آورد ، وملك موروثی‌اورا بدو بازگذاشت ، وانواع اعزاز واحترام نمود . وسایر برادرزاده‌ها وبنو اعمام مرتبهٔ اورا ارفع‌گردانید . وچون به دیوان آمدی ، جهت او برخاستی ، وچندقدم استقبال فرمودی ، ودرپهلوی خودجای‌دادی.

اما چون سیدکمال‌الدین وپدرش مدت چهل سال حکومت آمل به استقلال کرده بودند ، مردم آمل از اهل صَلاح وسِلاح وبنو اعمام **سادات رکابی حسنی** با او به خفیه عهد نمودند ، وبراو جمع شدند .

چون سید مرتضی ازآن حال باخبر گشت ، تدبیر دیگر نداشت، مگرآن‌که فرارکند . عیال خودرا برداشت ، وبه‌رستمدار آمد ، ومکث نکرد. وبه‌گیلان‌رفت - ودرلنگرودملك بخریدوآنجاساکن‌شد.وسیدکمال‌الدین به‌آمل به‌مسندحکومت بنشست.

ونزد سید محمد ساری تحف و هدایا بفرستاد، که : مرا نسبت باخدام‌شما بی ادبی‌واقع نشده‌است. که‌عفوآن‌ممکن نباشدتادرآمل‌بودم آنچه‌وظایف‌خدمت بود به‌جای آوردم ،و شمارا باحقیر بی عنایتی‌واقع شد . ودرمحاربه یی که دراین مابین در **مرزناك** واقع گشت،وطلب نمودن‌مردم‌ساری یعنی فلانی- **مؤلف حقیر**- را اگردر **شیروج کلاته** اورا

گذاشته به مرز ناك نمی آمدم، پیدا بود که قصّه چون واقع می شد و آنچه وظایف بندگی بود همیشه به تقدیم می رسانیدم .اکنون توقع دارم که آمل را که مدّت چهل سال من و پدر من به اجازت جدّ و آباء شما ریاست کردیم به من بازگذارید ، تا بعد از این در رضاجویی وفرمان برداری بیشتر بکوشم .

چون سید محمد در آن حال تدبیر دیگر نداشت ، چه اگر بنیاد اخراج اورا می کرد، باوجود آنکه سید مرتضی به گیلان رفته بود ، واز آنجا بکشتی نشسته به **شروان** به طریق گشت طواف نموده، ومؤلف حقیر دررستمدار بود ، وملك گیومرث را هنوز یك جهت خود نمی دانست ، میسر نبود ، لابد آمل را بدو مسلم داشت .

سیدکمال الدین چون از جانب سیدمحمد ایمن شد وعهد ومیثاق درمیان آمد و سید مرتضی به شیروان خبر یافت ؛ بفرستاد، و ولایت **میان رود** را ـ که سید محمد دروقت معاهده به ملك گیومرث داده بود ـ قبول نمود .

درآن حین مؤلف حقیر معاودت کرده به مراحم خسروانهٔ مخا دیم گیلان مشرف گشته بود . به نزد ملك پیغام دادکه : ولایت میان رود از فرزندان **سیدنصیرالدین** مرحوم می باشد ، وآنها بنو اعمام منند . و راضی نیستند که آن ولایت به شما مسلّم داشته آید . ومصلحت من در آن نیست که خاطر آنها رنجیده گردد . ونیز چون به شما رسید ازشما مروّتی وفتوّتی ملاحظه رفت . اکنون وظیفه آن که به حال خود بوده، درآن ملك دست تغلّب کوتاه گردانی ، تاقصّه غلیظ نگردد !

ملك گیومرث را چون مدّعی آمل در رستمدار نبود، و از جانب گیلان ایمنی نداشت ؛ فلهذا پای قناعت به دامن صبر درآورد ، و مترصّد فرصت می بود . چون سید مرتضی از شروان معاودت کرد، به طلب او بفرستاد که به همه حال متوجه رستمدار می باید گشت ، که آنچه وظایف امداد است به تقدیم رسانیده می آید .

سید مرتضی ازآن سبب به رستمدار نقل کرد و به صحبت ملك مشرف گشت . ملك او را اعزاز و اکرام نموده ، جای داد. و آوازه درانداخت که به جانب فیروز-کوه می رویم ، و لشکر خود را جمع کرد و به جانب آمل با سیّد مرتضی ایلغار نمود.

چون خبر به سید کمال‌الدین رسید ، لشکر نیز رسیده بود . به قلعهٔ آمل متحصّن گشت. و ملك گیومرث و سید مرتضی به آمل درآمدند ، و تا لشکر آمل جمع گردیدند ، نهْب و غارت محکم شد ، و عیال و اطفال سیدکمال‌الدین را کوچ کرده به رستمدار فرستادند.

چون خبر به نوکران آمل رسید ، هرجا که بودند می‌تاختند ، و مردم رستمدار در شهر پراکنده گشته به نهب و غارت مشغول بودند . چون نوکران آمل رسیدند ، هرجا که رستمداری می‌یافتند ، سر از تن می‌انداختند . ملك گیومرث چون دید که اقامت ممکن نیست ، با سید مرتضی معاودت کرده رو به گریز نهادند .

سید کمال‌الدین از قلعه بیرون آمد ، و با لشکر خود از عقب ایشان براند. و بسیاری از مردم رستمدار را به قتل آورد . و اتفاق است برآن که هفتصد نفر از نوکران رستمدار در آن محاربه به قتل آمدند ، که در قلم آمد . وآن چنان قتال فیما بین‌مردم رستمدار و آمل دریك جاواقع نشده بود ، مگر در زمان **اصفهبدشاه غازی رستم باوند** و **کیکاوس گاوباره** که ذکرآن هم رفته است .

چون سید مرتضی را آنچنان حال دست داد ، از روی ملك گیومرث خجل شد ، و زبان اعتذار برگشاد ، وانواع عذر می‌خواست. ملك معظم نیز با او به‌طریق احترام و اعزاز سلوك می‌کرد ، و او را در رستمدار جای لایق داد . و در رعایت تقصیر نمی‌کرد .

چون سال هجرت سنهٔ هشتصد و چهل و نه رسید ، سید کمال‌الدین از سرای فانی به سرای باقی خرامید. مردم آمل به طلب سید مرتضی رفتند ، و او را به‌آمل بردند . چون به مسند حکومت بنشست نزد سید محمد ساری نامه‌یی بنوشت که مضمونش این بود :

«آزاد کردهٔ توام .و شما آمل را به من بخشیده بودید . گناه من آن است که در حق برادرزادهٔ خود رحم نمودم ، و شفقت کردم . و او با من بی‌مروّتی کرد .

اکنون این است که ملك پدری مرا به یُمن همّت شما به من باز داد. بعد از این به رضا جویی سابق کوشیده می‌شود.»

سید محمد چون نامه را برخواند. جواب نوشت که: از این جانب نسبت به شما هیچ بی‌مروتی واقع نشده، و اخراج شما از آمل به مشورت ما نبوده، اکنون آمل از آن شمااست، مبارك باد! و جهت او اسب و خلعت بفرستاد، و آمل را بدو بازگذاشت. و سید مرتضی مرد زاهد و متورّع بود و به دیانت و امانت و عدالت معروف. و در ایام دولت او بسیار بدعتهای بد و نا مرغوب از آمل برافتاد و مردم از او شاکر و راضی بودند و در رضاجویی والی ساری مساعی جمیله به تقدیم می‌رسانیدند.

گفتار در ذکر وفات سید محمد ساری

و وصیت کردن حکومت جهت سید عبدالکریم

چون در سنهٔ هشتصد و پنجاه و شش سید محمد ساری وفات یافت، در حین وصیّت ارکان دولت خود را طلب نمود، و فرمود که: ولی عهد من **سید عبدالکریم** است. و چون او را به سبب خدمت ملازمت به پایهٔ سریر اعلی به‌هرات فرستادم، و سید عبدالکریم را به‌رسم رضاجویی همراه رایات ایشان ساخته بودند.

غرض که فرمود که: چون سید عبدالکریم را حاضر ساختن متعذّر است، بایدکه چون کارنامهٔ من به آخر رسد و مرا در لحد تنگ و تاریك، به خاك پاك مدفون گردانند، فرزند سید عبدالکریم، **سید عبدالله** را بجای من بنشانید، و تا رسیدن سید عبدالکریم پدر سید عبدالله، به فرمان او اقدام نمایدکه: خلیفه و ولی عهد من پدر اوست. و تا مرا رمقی باقی است، تقصیر نباید کرد. و سید عبدالله را بباید آورد و بر تخت نشانید، تا مردم او را سلام بکنند و بدانند که وصیت من چیست ؟!

همچنان قبل از وفات او به دو روز سید عبدالله پسر سید عبدالکریم را بر تخت سلطنت پدرخود ـ که وصیت رفته بود ـ بنشاندند. و مردم مازندران می‌آمدند و سلام می‌کردند. و به عجالهٔ تمام به طلب سید عبدالکریم بفرستادند و عرض‌حال و صورت مقال‌را معروض داشتند.

چون سید محمد به جوار رحمت حق پیوست، بعداز یکماه سید عبدالکریم برسید. برادران و خویشان و اصحاب و ارباب ساری جمله بر او بیعت کردند. و درویشان ـ که اساس حکومت مازندران را عمدهٔ کلی‌اند ـ هم درآمدند، و بیعت نمودند. و او را حاکم و والی خود شمردند. چون به‌جای پدر به سلطنت قیام نمود، چنانچه شرط بود، با نوکران پدر خود سلوك نمی‌کرد. و به شرب خمر مولع گشت، و با فرزند اسکندر روزافزون، **بهرام** نام:ـ که سپهسالار و صاحب اختیار مازندران بود به‌تخصیص طرف غربی **تیجنه رود** را ضبط کرده در حوزهٔ اقتدار او بود ـ بد شد. و آن‌طرف تیجنه رود سپهسالار **سید عزیز بابلگانی** بود، با او هم‌سوء مزاج پیداکرد. میان این دو بزرگ خصومت پیدا شد، و از کثرت شرب و خمر و بی‌پروایی نتوانست میان ایشان حق از باطل فرق کردن، و آن را که جواب باید داد، ملزم ساختن. از آن‌سبب در مازندران فتوری و قصوری پدید آمد.

در این اثنا سید مرتضی آملی را هم وعدهٔ حق در رسید و فرزند او **سید شمس‌الدین** به جای او بنشست. و او اگرچه به‌سخا و عطا موصوف بود، و اهل صلاح در عصر او برحضور بودند، اما به شرب خمر التیاع تمام داشت. و اهل صلاح و علماء و صلحاء و اهل زهد به جهت آن ملول و متفکر بودند. از آن‌جهت در آمل فتوری در حکومت پدید آمد. و بنواعمامش در هر گوشه‌یی که بودند تطاول می‌نمودند.

در این اثنا آفتاب دولت پادشاه زادهٔ کامگار **بابربن بای سنقربن** مرحوم شهرخ میرزا در خراسان لامع شد. و از احوال مازندران و تفرقه‌یی ـ که درآن میان واقع شده بود ـ واقف گشت، قصد مازندران کرد و با

لشکر خراسان به‌مازندران آمد ، وسیدعبدالکریم بالضّرورت بالشکرمازندران مقابله را مهیاشد .

گفتار در محاربهٔ سید عبدالکریم با پادشاه‌زاده بابر و منهزم شدن و وقوع حالاتی که در آن زمان سمت وقوع و صدور یافت

چون رایات عظمت شعار پادشاه‌زاده ازاستراباد بگذشت ، و به‌مازندران درآمد ؛ سید عبدالکریم به صحرای **قراطوغان** استقبال نمود و مصاف داد. و واقعاً مردم مازندران در آن حرب مردیها نمودند و دو سه نوبت به مردم خراسان تاختند و قلب و جناح ایشان را ، متفرق ساختند . اما عاقبت تاب اقامت نداشتند ، و منهزم شدند. وسید عزیز بابل‌گانی، بعداز آن که در آن میان مردیها نمود و چند نفری از پهلوانان خراسان را به قتل آورد، مقتول شد، و بسیاری از لشکر مازندران نیز درجهٔ شهادت یافتند و از طرف خصم هم جمعی به قتل آمدند.

اما چون سید عبدالکریم تاب اقامت نداشت منهزم شد. و با جمعی به جنگل مازندران رفت و مردم او انهزام نموده هرچند نفری در محلی استوار اقامت نموده ، چون شب درآمد از هرطرف تیرباران می‌کردندی و تا روز نگذاشتندی که کسی سر بر زمین نهادی ، و چون روز شدی هرجا که لشکر خراسان به طلب علوفه و علیق چارپا بیرون رفتی ،سراز تن برداشتندی و به هیچ وجه نگذاشتندی که شب و روز خصم را یك زمان آرام و آسایش بودی .

چون دیدند که تدبیر دیگر نیست صلح کردند که : سید عبدالکریم مال و پیشکش به دستور سابق بدهد ، و عود نمودند . سید عبدالکریم به ساری درآمد ، و منصب سید مرحوم مقتول بابل‌گانی را به فرزند او سید شمس‌الدین مسلّم داشت. اما مابین**روزافزونیه** و **سادات بابلگانی** همچنان نزاع و خصومت بود .

سید عبدالکریم ، اگرچه ظاهراً به‌طریق عنایت با بهرام روزافزون بود ، اما

باطناً در قصد او منتظر فرصت می‌بود ، و درویشان را به قتل او رغبت می‌فرمود . بنا بر آن چون بهرام به‌جهت تحصیل مال به ولایت **بالاتجن** رفت . بر او هجوم کردند و از قضای ربّانی تیری بر وی آمد. چون به ساری آوردند بمرد ! و منصب او را به برادر او **علی روزافزون** دادند ، و او نیز با سادات بابل‌گانی در مقام انتقام بود . تا روزی در این اثنا سید شمس‌الدین بن‌سید مرتضی آملی را هم وعدهٔ‌حق دررسید، و اورا فرزند و برادر نبود. یك‌نفرهمشیرهٔ او در حبالهٔ زوجیّهٔ برادرزادهٔ سیدمرتضی سید اسدالله بن سید حسن بن سید رضی‌الدین بن سید قوام‌الدین ـ علیه‌الرّحمة ـ بود .

سید اسدالله چون مدّتی درساری خدمت سید عبدالکریم‌کرده بود ورضاجویی پسندیده بجای‌آورده حکومت آمل‌را بدو دادند ، تا روز چهارشنبهٔ پنجم ربیع‌الاول هشتصدوشصت‌وپنج سید عبدالکریم وفات یافت .

گفتار در حکومت سید عبدالله بن سید عبدالکریم
و قتل او به دست عم‌زادهٔ او سید زین‌العابدین

چون سید عبدالکریم ازدار فنا رحلت نمودفرزندش سید عبدالله،اگرچه بهٔسّن صغر بود ، امّا او را به‌جای پدر برتخت بنشاندند . و او نیز در آن سن ازمقتضیات نکبات دین و دنیا به شرب خمر اقدام می‌نمود . و بلکه برآن عمل غیرمرضیّه بیش‌ از پیش شروع می‌کرد. فلهذا مردم مازندران از او متفرق شدند ، و ضبط آن ممالك را ، چنانچه شرط است ، از عهده بیرون نمی‌آمد . تا روزی **سید شمس‌الدین بابل‌گانی** به دیوان آمد، و قبل از او علی روزافزون آمده بود، و به مسند امارت خود نشسته بود . چون چشم نامبارکش بر سید افتاد ، دشنام داده شمشیر کشید و بر او حمله کرد . سید نیز با او به‌مقابله درآمد و به هم درآویختند و از قضای ربانی سید درجهٔ شهادت یافت.

علی روزافزون بدکردار چون آن‌چنان حرکت کرد ، برفور سوار شد و از قلعه بیرون رفت ، و سید عبدالله مست و لایعقل در خواب غفلت بود . بالضّرورت آگاه‌کردند ، وصورت‌واقعه را رسانیدند. پروا نکرد ، و سراز خواب غفلت برنداشت.

سادات بابل‌گانی چون چنان دیدند بگذاشتند و به **پنجاه‌هزار** رفتند و عم‌او سید کمال‌الدین را ترغیب و تحریص به حکومت ساری نمودند. و مردم ساری هم بدو رغبت کرده او را به سلطنت قبول کردند . و سید عبدالله را عذر خواستند که : چون در صغرسنّید،و سید کمال‌الدین را نسبت به شما رتبهٔ پدری است،اولی چنان می‌نماید که او چند روز به‌جای شما باشد . اما او نیز در ظلمت فسق و نکبت وشرب چنان مخمور بود که یك لحظه و یك ساعت در کلبهٔ بی‌دولت او از نشوهٔ منکرات خالی نبودی ، مرتعش گشته اعضاء و جوارح او از عمل‌خود معزول می‌گشتند. ازآن سبب او نیز خود را معزول ساخت و به جانب پنجاه هزار - که پدر بدو داده بود - رفت .

چون چنان شد سید عبدالله را به حکومت قبول کردند ، ودیگر عم او سید قوام‌الدین را داعیهٔ حکومت ساری شد. و از ساری نقل کرده به مشهد منور حضرت سید قوام‌الدین ملتجی شد . و از این جا بنیاد دعوت نمود . اگر چه او به لباس صلاحیت دار ملبّس بود ؛ اما در او رشدی و خاصّیتی که مناسب حکومت و سلطنت باشد ، نبود . فلهذا بعضی فقرا براو جمع شدند . علی روزافزون باز صاحب اختیار مازندران شده بود . از آن معنی باخبر گشت. نزد سید اسدالله به‌آمل فرستاد که در روز باید سید قوام‌الدین را محبوس ساخته و به درگاه اعلی سید عبدالله روانه سازی ،والا هرچه بینی از خود بینی !

سید اسدالله امتثال امر کرد ، و سید قوام‌الدین را از مشهد مبارك مذکور عنفاً به درآورد و به ساری فرستاد.و از این سبب فقراء وصلحاءرا با علی روزافزون عداوت ازآن‌که بود زیاده‌شد . و به تقویت سادات بابل‌گانی مایل‌گشتندو سید عبدالله‌را خود پروای چیزی نبود . روز و شب به لهو و لعب و تناول منکرات اشتغال داشتی تا

بابلگانی ، علی روزافزون را به قتل آوردند . و سراز تن جدا کرده در شکم او نهادند. و از موضع قتل او که نیم فرسخی شهر ساری است ریسمان در پا کرده تاشهر بکشیدند . و به دار عبرت برکردند. و هر روز در مازندران فتنهٔ دیگرقایم می‌شد. و مردم مازندران‌راحضوری نماند ، و الی یومناهذا در عین نکبت و ضلال روزگار می‌گذرانیدند !

مقصود آن‌که به شومی فسق و فجور و نکبت و عصیان در خانوادهٔ سید قوام ـ الدین ـ که به برکت زهد و تقوی به ریاست دین ودنیاسرافراز وممتاز بودند-فتوری وقصوری‌هر لحظه سمت‌صدورمی‌یافت، تا سیدعبدالله یك نفرعم‌زادهٔخود،**سیدمرتضی** نام را بگرفت‌وبدست‌خودمیل‌آتشین‌در چشم‌اوکشید،و دردیدهٔخود ذره‌یی حیاندید و عم خود سیدکمال‌الدین راکه‌شمه‌یی‌ازحال‌وبی‌پروایی او ذکررفت، بگرفت، و حبس‌کرد . تادر زندان بیمار شدو بمرد !

فرزند سید کمال الدین ، **سیدزین العابدین** نام روزی که درحمام رفته بود بادوسه نفری درون رفت واورا به قتل آورد . وقوع این حادثه در پنجم ربیع الاول هشتصد و هفتادودو بود . و درآن زمان رایات خسروانهٔ پادشاه سعید **سلطان‌ابوسعید** متوجه آذربایجان می‌بود ، وسید عبدالله فرزندی به سن چهارسالگی **عبدالکریم** نام بود ، بالشکری ـ که دستور مازندران است ـ همراه موکب همایون ساخته بود، وروانه کرده . اتفاق حسنه را آن‌کودك در مازندران نبود . که اگر می‌بودفی‌الحال به قتل او هم قیام واقدام می‌کردند .

چون کار سید عبدالله را بساخت، سیدزین‌العابدین به حکومت ساری‌بنشست و بعضی مردم از هرقبیله وهرطایفه بااو بیعت کردند . اما **سادات‌بازواری** به‌خلاف بر خاستند .

گفتار در ذکر طلب نمودن حضرت سلطنت پناه کارکیا سلطان محمد ـ خلدالله سلطانه ـ سیدزاده عبدالکریم را از پادشاه مرحوم مذکور ازقراباغ وازآنجا به گیلان وچگونگی حالات

چون این امر شنیع ازعبدالله واقع شد و این خبر به سمع اشرف سیدکامکار **سید سلطان محمد** رسید، خاطر مبارك از آن حرکت نفرت کرد. وبه استدعای آن سیدزادهٔ مظلوم به اردوی همایون با تحف و هدایای لایقه **کیا جلال شقاول** را روانه ساخت، ملتمس او مبذول گشته سید زاده را روانه ساختند، وبعضی از قبیلهٔ **روزافزونیه وسادات پازواری**، باجمعهم، همراه او بوده، به گیلان درآمدند. وآنچه وظایف احترام واعزاز نسبت باسید زادهٔ مذکور بود؛ چنانچه دأب ودستور آن خانوادهٔ عظمی است به تقدیم رسانیدند.

چون سید عبدالکریم ـ که جد سید زادهٔ مظلوم است ـ در حق سید اسدالله آملی عنایت کرده، آمل بدوداده بود به امید آنکه سید اسدالله درازای آن مروت درحق ایشان رعایت بکند، و طرف سید زاده رعایت نماید. وازسید زین العابدین نفورکند متوجه آمل گشتند. چون به سرحد آمل رسیدند، معلوم کردندکه آنچه از سید اسدالله توقع داشتند، خلاف واقع است همانجا به رستمدار اقامت نمودند.

در آن زمان، آفتاب دولت سلطان سعید سلطان(۱) بوسعید ـ انار الله برهانه ـ ازمشرق سعادت به مغرب شقاوت افول کرده بود، وبه دست پادشاه جهان مطاع حسن بیك مقتول گشته، کوکب اقبال جهان افروز **حسن بیك** عالمرا مسخر ومنور ساخته بود. جد عبدالکریم ثانی باتحف وهدایای لایقه متوجه اردوی همایون شد وظلم که بافرزند او رفته بود به عزّ عرض رسانید. و حکم همایون بستدکه: لشکر گیلان و رستمدار به مدد سید زادهٔ مظلوم به مازندران بروند و امیری راکه **امیر شبلی** نام بود، بامعدودی چند از لشکر عراق همراه ایشان گردانید، وحضرت سلطنت شعار از گیلان جمعی از عساکر گیل با **سید پارسا کیا** نام همراه ساخته به معاونت سید زادهٔ

۱ ـ دراصل: بسلطان

مذکور روانه گردانید ، وملك معظم ملك اسکندر بن گیومرث استندار ، برادرزادهٔ خود را باجمعی ازلشکر رستمدار همراه ایشان ساخت .

چون خبر به سید زین العابدین رسید اونیز موافقان خودرا جمع کرده بهمقابلهٔ ایشان درآمد . وبهاندك محاربه منهزم گشت . وبهولایت **هزار جریب** نقل نمود.وسید عبدالکریم را به ساری برد وبه مسند سلطنت موروثی اوبنشاندند ، ولشکر رستمدار را اجازت دادند ولشکر گیلان را بازداشتند .

گفتار در محاربهٔ سیدزین العابدین باسادات پازواری ولشکر گیلان وامیر شبلی ترکمان ومنهزم ساختن ایشان

چون مدتی ازآن بگذشت **سیدهیبت الله بابل گانی** ازسید عبدالکریم فرار جسته نزد سیدزین العابدین رفت . وآنجا در **پنجاه هزار** در میان جنگل قلعهیی ساختند وازچوب وشاخ درخت استواریها کردند ، وبازاستادند .

چون سادات پازواری ازآن باخبر گشتند؛ تهور نموده یك طرف بالشکر گیلان ویك طرف با **امیرشبلی ترکمان** بدان موضع هجوم نمودند، ومحاربهٔ عظیم واقع شد ومدتی ازطرفین محاربه نمودند . عاقبت الامر لشکر گیلان منهزم شد،وبسیاری بهقتل آمدند . و **سید پارساکیا** به هزیمت بیرون رفت .

چون این خبر به **شبلی بیك ترکمان** رسید اونیز اقامت نتوانست نمود روی بگریز نهاد ، وسادات پازواری-کهازطرفین همراه لشکر بودند - بیرون رفتند.چون به ساری رسیدند ، سید عبدالکریم را برداشته متوجه بارفروش دهشدند . وسیدپارسا کیا بالشکرمنهزم به گیلان رونهاد . چون به ساری رسید، به قلعه رفت ودر ببست .

سید زین العابدین درعقب ایشان بیامدوبه دروازهٔ قلعهٔ ساری باستاد ونزدسید پارسا کیا پیغام داد ، که بیرون آی تاملاقات کنیم . وشمارا بسلامت بگذاریم تا به گیلان روید .

پارساکیا درقلعه بگشود وبیرون آمد وملاقات کردند . اورا اعزاز کردندوباز

به قلعه فرستادند . وهمان شب همانجا بازداشتند . و صباح‌را سید هیبت اللّه با جمعی به قلعه رفت، ولشکر گیلان‌را تالان کرد .واسب وسلاح وجبه وجوشن بازستاند ، وازقلعه بیرون‌کرد . جماعتی تالان زده ، متوجه گیلان شدند . امّاسیّد پارساکیا چون درآن محاربه مهل‌کرده بود وبه قلعه رفتن وباز بیرون آمدن وباخصم ملاقات کردن بی‌عهدومیثاق دور ازحزم‌وسرداری بود، متهم شد برآن‌که باسیدزین‌العابدین درسخن‌بود. ازآن سبب مدتی درهمان جاتوقف‌کرده به‌گیلان نیامد . وبعد ازمدتی به رستمدار آمد، وازآنجامقیّد ساخته آوردند وبه قلعهٔ **لمسر** محبوس‌کردندوحالت تألیف این نسخه باسلاسل واغلال همانجا مقید بود .

گفتاردرذکر توجه نمودن سادات پازواری به‌جانب رستمدار وبیرون آوردن سید عبدالکریم وصورت حالات‌که درآن زمان واقع شد

سادات پازواری باوجود حالات مذکوره نتوانستند سید عبدالکریم را به‌بارفروش ده بازداشت ، زیراکه برادرزادهٔ سید اسداللّه آملی باعمّ خود مخالفت نموده بود ، واز مردم آمل بیعت ستانده برسید اسداللّه تاخت ، واورا ازآمل بیرون کرد. وخان ومان اورا تالان وتاراج نموده غارت‌کرد . وباسیدزین‌العابدین موافقت نمود،و باسید عبدالکریم وسادات پازواری مخالفت به ظهوررسانید . بالضرورة به رستمدار آمدند ، وآنجا ساکن شدند .

چون مدتی اندك ازآن برآمد **سیدابراهیم** ازسیدزین‌العابدین خوف‌کرد ، و اظهار مخالفت نمود وسید اسداللّه در رستمدار بود، فرزند **ملك کاوس** مرحوم **ملك جهانگیر** نام به تقویت او قیام نمود . ونزد سیدزین‌العابدین بفرستاد وسخن در میان آورد که : سیداسداللّه را به آمل بیاریم . وباشما بیعت فرماییم کرد . و من متقبل‌ومتعهد گردم‌که : بعد ازاین آنچه‌وظایف‌موافقت وخدمت باشد، بابندگان شما به تقدیم رساند .

سیدزین العابدین یك نوبت دیگر قبل ازاین‌درحکومت سید اسداللّه بالشکر

ترکمان‌که به مدد او آمده بودند به آمل تاخت نموده بود و نهب وغارت عظیم‌کرده واسیر وبرده گرفته ونوعی بامردم سلوك‌کرده که قبل ازاین عجب‌که در هیچ قرنی کسی‌کرده باشد . ازآن سبب حجابی در میان بود. اما چون سید اسدالله درغربت به سر می‌برد ، منت داشت‌که اورا التفات نمایند .

غرض‌که ملك‌جهانگیر لشکرخودرا جمع‌کرده به استصواب سید زین‌العابدین به سرحد آمل رفت ، وسیدزین‌العابدین از ساری به بارفروش ده آمد .

چون مردم آمل چنان دیدند ، مجموع سید ابراهیم راگذاشته به نزدسید اسدالله آمدند . سید ابراهیم آمل را بگذاشت ، وازراه دریا متوجه رستمدار شد و به الکای‌ملك معظم‌ملك‌اسکندردرآمدوسیداسدالله به‌آمل‌رفت ، وبه مسندحکومت وایالت‌خود بنشست وباسید زین‌العابدین آنچه وظایف خدمت بود به اقصی الغایت به تقدیم می‌رسانید ، و سید زین‌العابدین را به آمل آورد و پیش کش های لایق بگذرانید .

سید ابراهیم دردامن‌کوهی قلعه‌یی ساخته بود ، واحمال واثقال‌وخزینهٔ خودرا بدانجا نقل نمود ، وبه کوتوالی امین سپرده محافظت می‌نمود . سیدزین‌العابدین به اتفاق سید اسدالله به پای آن قلعه رفتند . وبه اندك روزگار آن قلعه را مستخلص گردانیدند ! واموال وذخایری که آنجا بود . به بارفروش ده نقل نمود ، و قلعه رابا زمین هموارکرده آمل‌را به سید اسدالله بازگذاشت وبه ساری رفت . و سید ابراهیم به‌خدمت سید عبدالکریم آمد . وچون عمهٔ او درخانهٔ سید ابراهیم بود ، باز باهم موافقت‌کردند وبه صوب‌گیلان توجه نمودند .

گفتار در ذکر توجه سید عبدالکریم وجدهٔ محترمهٔ او به اتفاق سید ابراهیم به صوب‌گیلان ورفتن به اردوی‌همایون حسن‌بیك ــ خلد سلطانه .

درآخرسنهٔ هشتصد وهفتادوهشت سیدعبدالکریم باسادات‌پازواری وسیدابراهیم

به گیلان رفت. حضرت سید کارکیا سلطان محمد - خلد سلطانه - آنچه وظایف مروّت و عاطفت بود، با او به تقدیم رسانید، ایشان را داعیه بر این شد که به درگاه حسن - بیك روند.

بنا بر این **حسام الدین** نام امیری از امرای درگاه خود با تحف و هدایا همراه ایشان ساخته روانه گردانیدند.

در آن زمان موکب همایون **حسن بیك** در بلدهٔ مبارکهٔ **قم** نزول اجلال داشت. چون به بساط بوسی مشرّف گشتند و عرض حاجات و ملتمسات نمودند، امیر حسام الدین را جواب دادند که: ایشان روزی چند توقف می باید نمود که مال مازندران می رسد. چون برسد ایشان مقضّی المرام روانه ساخته می شود. و حسام الدین را روانه کرده، سید عبدالکریم را با اصحاب باز داشتند.

چون هفت ماه از آن بگذشت و مال ساری را به خازنان درگاه اعلی رسانیدند ایشان را تسلی داده، نامه یی به نزد حضرت سلطنت پناهی سیادت مآبی بنوشتند. مضمونش آن که: اگر شما متقبل مال مازندران می شوید که سال به سال به خزانهٔ عامره واصل شود، سید عبدالکریم را لشکر داده اجازت است تا برود و سید زین العابدین را اخراج نماید، و به مسند حکومت خود بنشیند، والا تقبل نمی تواند کردن اعلام گردانید تا اشارت چیست؟ و مال مازندران که با وجود انقلاب مازندران به صد و بیست خروار ابریشم رسیده بود، و فوق طوق عرصهٔ ممالك مازندران بود عواقب امور را فکر کرده قبول نمی کردند. فلهذا سید عبدالکریم را در گیلان جا تعیین نمودند، و مترصّد عنایت الهی - جلّ ذکره - بودند، و سید ابراهیم به رستمدار رفت و آنجا ساکن گشت.

گفتار در ذکر حبس سید اسدالله و نصب حکومت آمل به فرزند او سید حسن و چگونگی آن

سید اسدالله را نسبت با سید زین العابدین طریق اطاعت و موافقت به اقصی الغایت مرعی بود، و در رضاجویی تقصیر نمی کرد. امّا او را فرزندی بود: **سید حسن** نام

و فرزندی دیگر داشت : **سید حسین** نام که ازآن حسن به سن بزرگتر بود ، و مادر سید حسن دختر سید مرتضی آملی بوده است . از آن سبب حسن خود را از حسین فایق می‌دانست . و چون با وجودمرتبهٔ صبیّ حسین را از حسن پدر تقدّم می‌نمود، سید حسن با پدر عداوت پیدا نمود . و هر لحظه نزد سید زین‌العابدین به بد گفتن پدر اقدام می‌نمود . و سخنان او نزد سید زین‌العابدین مقبول می‌افتاد . به سید ـ هیبت‌الله امر کردند که بهر نوع کـه ممکن است به دفع او قیام‌می‌باید نمود ، و این هیبت‌الله درآن زمان صاحب اختیار مازندران بود . و در ربیع‌الاول سنهٔ هشتصدوهفتاد و نه سوار شد . و به مشهد مبارك **امام دادرس** آمد و به نزد سیداسدالله بفرستادکه: مهمّ کلّی و مشورت عظیم روی نموده است و بی‌حضور شما انجام آن میسّر نیست به سعادت تشریف فرمایید و زیارت را دریابید تا مشورت به خدمت معروض رود ، و آنچه صلاح باشد انجام‌کرده شود .

چون سید اسدالله از مکر او خالی‌الذّهن بود و به رسوخ اعتماد خود اعتقاد داشت ، فی‌الحال با فرزند خود سید حسین برفت . وچون زیارت‌گاه مبارك ـ کـه گرداگرد آن آب می‌باشد ـ هرکه‌ارادت تلثیم تراب‌آن‌آستانه دارد ، به‌کشتی‌نشسته می‌باید رفت ، و سیدهیبت‌الله آنجا بدان آستانهٔ علیّه بود ، وانتظار می‌کشید . چون سید اسدالله به کنارآب رسید اعلام سیدهیبت‌الله‌کردند .

چون ازآن حال واقف شد دانست که به پای خود به دام آمد . فی‌الحال نزد سید زین‌العابدین بفرستادکه سید اسدالله‌آمده است ، وچون درون مشهد سرای مبارك درآید او را مقیّد می‌سازم . اما نوکران او به‌کنار آب خواهند بود ، باید که چنان تشریف فرمایندکه چون من‌آیم او را محبوس سازم تا خبربه نوکران او رسیدن شما با لشکر برایشان هجوم‌کرده باشید !

چون سید اسدالله و فرزندش سید حسین و **سید علاءالدین رکابی** به‌کشتی نشسته به حرم سرای مشهد مبارك رفتند، ایشان را مقید ساخت! و سید زین‌العابدین چون‌از این حال واقف شدبلاتوقف براند و نوکران سید اسدالله را بگرفت ، وتالان

کرد ! و سید اسدالله را بکشتی نشانده چون بیرون بردند فرمود با فرزندش به ساری بردند وآنجا بند برنهادند .

چون این خبر به سید حسن رسید ، هر چند آنچه شد به اغوای او شد اما اعتماد نکرد و آمل را بگذاشت و به ولایت چلاو رفت . سید زین‌العابدین به‌آمل آمد و آنچه از آن‌سید اسدالله بود .مجموع به ساری فرستاد . و به نزد سید حسن بفرستادکه آمل را به تو دادم ومن اینست که رفتم . سوار شد و به صوب بارفروش ده نهضت نمود . سید حسن به آمل درآمد . و به حکومت مشغول‌گشت . وسیدابراهیم در رستمدار به غربت وکربت اوقات می‌گذرانید .

گفتار در ذکر خروج مردم مازندران

و خلاص دادن سید اسدالله و به طلب سید عبدالکریم به گیلان فرستادن

و حالاتی که در آن زمان واقع شد

سید زین‌العابدین عزم بارفروش ده‌کرد ، تا در آن مقام قلعه بنیاد کند . و هنگام توجه سید اسدالله را همچنان محبوس همراه خود به بارفروش ده بیاورد ، و فرزند او سید حسین را درساری مقید بازگذاشت .

چون دوسه ماهی از آن بگذشت ، سیدهیبت‌الله در پنجاه هزار یاغی شد ، و مخالفت آغازکرد . و متواتراً و متوالیاً ، نزد سید عبدالکریم به‌گیلان فرستاد که : به هرحال به سرحد مازندران رجوع فرمای‌که بنده‌یی فرمان بردارم . وآنچه موجب رضا جویی آن حضرت است خواهم به تقدیم رسانید .

سید زین‌العابدین چون از آن حال باخبرشد . بالضروره متوجه ساری‌گشت . و سید اسدالله را به یکی ازمعتمدان خود، به بارفروش‌ده بازگذاشت ، و برفت . مردم

بارفروش اتفاق نموده سید محبوس را از آن حبس خلاص دادند و نزد مردم آمل فرستادند که : حاکم والی شما خلاص داده شد . اکنون مهمّ ایشان تعلّق به شما دارد ، مردم آمل مجموع رجوع به سید اسدالله کردند .

چون فرزند او سید حسن ـ که حاکم آمل بود ـ چنان دید آمل را بگذاشت و به چلاو رفت . سید اسدالله به آمل آمد ، و بر تخت سلطنت بنشست و به طلب برادرزادهٔ خود سید ابراهیم به رستمدار بفرستاد و گفت : تو فرزند منی ، اگر از تو خطایی واقع شد ، از آن درگذشتم . باید که بلاتفکر وتخیل بیایی و از گذشته یاد نخواهم کرد . و نامه‌یی نزد سید عبدالکریم به گیلان فرستاد که : اکنون محل توقف نیست باید که به همه حال بلاتأنی تشریف ارزانی فرمایی که کارها به مراد خواهد بود .

سید ابراهیم بلاتوقف نزد عم خود برفت . و با هم ملاقات کردند ، و خاطر خوش گردانیدند . و تا رسیدن سید عبدالکریم با لشکر متوجه بار فروش ده گشتند . جمعی کثیر با ایشان اتفاق کرده به صوب ساری نهضت فرمودند. چون سید زین‌العابدین دیدکه ازطرف پنجاه هزارسیدهیبت‌الله به مخالفت راسخ است وازاین‌طرف مردم آمل و ساری به معاندت و مخالفت برخاستند ، ساری را بگذاشت و به طرف هزارجریب رفت .

چون سید اسدالله چنان دید با جمعی کثیر که با او اتفاق کرده بودند دم از ولای سید عبدالکریم می‌زدند متوجه ساری شده ، به یك فرسخی ساری فرود آمد . و بنشست و منتظر سید عبدالکریم می‌بود ، که : چون سید برسد او را به ساری برده و برتخت موروثی او متمکن گرداند . چون سید عبدالکریم به رستمدار رسید ، هر لحظه از جانب سید اسدالله نامه‌یی می‌رسید که : زودتر تشریف می‌باید آورد ، و اوسعی می‌کرد که : خود را برایشان رساند .

در این اثنا از قضای ربانی سید زین‌العابدین با جمعی از موافقان بر ایشان تاخت ، و محاربهٔ عظیم میان دو لشکر واقع گشت . و سید شبلی ـ که ذکر او رفت ـ

در آن محاربه به مردانگی می‌نمود، اما شکست برسیداسدالله افتاد و لشکرمنهزم گشتند، و او بنفسه درآن میدان آنچه موجب شجاعت بود، به تقدیم می‌رسانید، تا قضا را شمشیر بدو رسانیدند و از اسب فرود آوردند و دستگیر کرده، نزد سید زین‌العابدین بردند. برفور بفرمود تا او را به قتل آوردند، و منصور و مظفرگشته به ساری رفت.

مردم مازندران - که با سید اسدالله جمع گشته بودند - متفرق شدند، سید ابراهیم به‌آمل‌آمد، و سید شبلی به لپور رفت. درآن زمان از بی وفایی زمانه، آن سید مظلوم شربت شهادت بچشید، وحدوث این واقعه درذی‌القعدهٔ سنهٔ هشتصدوهشتاد بود.

چون این خبر به سید عبدالکریم رسید، توقف نکرد، و به آمل رفت. سید ابراهیم آنچه وظایف عبودیت و نیکوخواهی بود، به تقدیم رسانید، و مردم ساری و آمل هرجا که بودند، چون خبرسید عبدالکریم شنیدند - که به آمل آمد - بازبدو جمع شدند. و سیدهیبت‌الله‌نیز مشرف شد و به زمین بوسی واصل شد، و به اتفاق روی به ساری نهادند. چون از بارفروش‌ده بگذشتند، باز سید زین‌العابدین به‌صوب هزارجریب رفت.

سید عبدالکریم به ساری درآمد و به مسند حکومت بنشست و طرف شرقی تیجنه رود را تا سرحد تمیشه - که حد غربی استراباد است - به عهدهٔ کارگزاری و سپهسالاری **سیدهیبت‌الله بابل‌گانی** بازگذاشتند. و طرف غربی تیجنه رود تاسرحد آمل به عهدهٔ سرداری و سپهسالاری سید حسین پازواری رجوع نمودند، وتاجمادی‌الاخرسنهٔ هشتصد و هشتاد بدین منوال‌می‌گذشت.روزگارسیدابراهیم به حکومت آمل قراریافت.

از فرزندان سید اسدالله شهید مرحوم سید حسین ساری درخدمت سید عبدالکریم مشغول می‌بود، و سید حسن با سید زین‌العابدین اتفاق نموده به هزار-جریب رفت، تا بعد از این از مشیت الهی چه به‌ظهور پیوندد. امامردم مازندران

را در این اوقات حضوری نماند ، و روز وشب نهب و غارت وتالان و تاراج را مترصدانند . و اگریك ماه به جهت استیلاء یکی در خانهٔ خود چند روزی سر بردی باز جهت هجوم دیگری رخت خود را به جنگلها برده وسرگردان گشته، سراسیمه و پراکنده حال می‌گردند . وزمانی به فراغ بال در وطن خود نمی‌توانند بود ، وهرچه بعد ازاین از تقدیر ربانی از عالم مکوّن سمت ظهور و بروز یابد در فصل دیگر بعد از خاتمة الکتاب اگر از عمر مهلت باشد ، نوشته میشود انشاء الله تعالی وحده ـ العزیز .

خاتمة الکتاب

در ذکر تعداد اولاد سید قوام‌الدین- علیه الرحمة

حضرت سید را در مازندران اخوان و بنی اخوان واعمام و بنی اعمام نبودند.
وآنچه اکنون هستند مجموع نبیرهٔ اویند. وخود درّی بود فرید ازدریای وحدت به ساحل کثرت جهت تکمیل ناقصان و هدایت اهل عصیان و ارشاد اهل ایمان و ضیای قلوب عارفان نزول کرده، واقعاً سید فقیری‌که بی یار و معین و بی‌خویش و قرین در گوشهٔ قناعت و کلبهٔ اطاعت منزوی گشته باشد، تقدیر حکیم علیم پایهٔ مرتبت او را به‌جایی‌رساندکه رقبهٔ دیوان مازندران در ربقهٔ اطاعت و فرمان برداری او درآیند، و طبع لئیم ایشان را از جادهٔ ضلالت به طریق هدایت مستقیم گردانید، و به نوعی خاطرآن جماعت به جانب او و اولادش سیلان کند، که اگر مجموع را به تیغ بی‌دریغ هلاك گردانند سرمویی از محبت ایشان تجاوز ننمایند.

سادات که قبل از او در مازندران خروج کرده‌اند، هریك درعلم دین‌پروری و دنیا داری بحری بودند بیکران و درّی بودند بی‌قیمت ونشان، در میدان امامت و

ریاست گوی سعادت ربوده بودند . و در ضبط امور دین و دنیا آنچه فراخور منصب اولاد رسول بوده دقیقه‌یی فروگذار نکرده .

اما مردم مازندران چنین مطیع ومنقاد و فرمان بردار ایشان نگشته بودندکه حضرت سید واولاد اورا الی یومنا هذاگشته‌اند نباشد .

سید را از موهبات الهی و عطیهٔ نامتناهی یزدانی چهارده فرزند ذکوردر وجود آمدند :

اول - بزرگتراز همه **سید عبدالله** بود، که اورا - چنان که ذکر رفت - جلالیان به غدر و مکر قتل کردند، و از او عقبی نبود ودر حجرهٔ خود مدفون است .

دوم - سید کمال‌الدین که حاکم و والی ساری بود و اودرماوراء النهر وفات یافت ، وهمانجا دفن کردند . و بعد ازآن که فرزندانش به مازندران آمدند، فقرای مازندران چند نفری رفته جثهٔ مبارك او را ازآنجا به مازندران آوردند ، و در ساری دفن کردند و عمارت مرغوبی بربالای قبرش ساختند .

سوم - سید رضی‌الدین ، که والی آمل بود، واو در ماوراء النهر مدفون است.

چهارم - سید فخرالدین ، که به تغلب و استیلاء والی رستمدار بود و او در کاشغر مدفون است .

پنجم - سید نصیرالدین ، که حصهٔ ملك او در آمل است ، و او نیز در ماوراء النهر مدفون است .

ششم - سید ظهیرالدین ، که ولایت میان رود وتوابع درآمل حصهٔ موروثی اوست . و او نیز در ماوراء النهر به رحمت حق واصل شد وآنجا در خاك است .

هفتم - سید زین العابدین ، و او در سیران مدفون است ، و اولاد او در آمل اند .

هشتم - سید علی، که ریاست آمل را به غلبه و استیلاء چند نوبت متصرف می‌گشت . واو در تنکابن در قریهٔ زاغ سرا وفات یافت وازآنجا به‌آمل برده در قبهٔ پدر مرحوم او دفن کردند .

نهم - سید یحیی ،وحصهٔ ملك او درساری است وهمان جا مدفون است .

دهم - سید اشرف الدین ، حصهٔ ملك او در قراطوغان ساری است، وقبر اودر استراباد است . وفرزندان اوآنجا اند .

و **چهارنفرفرزند دیگر** در سن صغر وفات یافتند . و به روضهٔ رضوان هم‌عنان گشتند .

درذکر اولاد سید کمال الدین - نور قبره

سید راازعنایات بی‌غایات الهی شانزده نفر پسر بودند . ازهمه بزرگتر:

اول - سید عطاءالله بود و او درسن صغر وفات یافت. ومندرج النسب است.

دوم - سید بزرگ سیدعلی ، که خلیفهٔ پدربود، واورا مدفن درساری است، درمشهد پدر مرحومش .

سوم - سیدغیاث الدین ، واو درحبس وقید برادر خود **سید علی** وفات یافت و در مشهد پدرش دفن کردند .

چهارم - سید عبدالعزیز ، و اوهم آنجا مدفون است .

پنجم - سید عبدالعظیم ، وقبر او در ساری است .

ششم - سید مرتضی ، که روزی چند به تغلیب حکومت ساری کرد، وحکایت او به شرح مذکور است ، وقبر او به شیراز در قبهٔ مبارکهٔ شیخ کبیر - علیه الرحمه - است و از او عقبی نماند .

هفتم - سید عبدالله ،و او در هرات وفات یافت ، و قبرش درون قبهٔ **خواجه محمد ابوالولید** است ، واو نیز عقیم ومندرج النسب است !

هشتم - سیدنصیرالدین ، وقبر او دربلدهٔ تیمجان گیلان است.

نهم - سیدزین العابدین ، واو درفترات ماهانه سربه اختیار خوداز ماوراء‌النهر به هندوستان رفت،ودر آنجاوفات یافتو قبرش در همانجا است و اولاد او در

ساری می باشند .

دهم ـ سیداشرف ، و اودر ساری وفات یافت، و همانجا مدفون است .

یازدهم ـ سیدعبدالحق ، و قبر اودر ساری است، و اولادش آنجااند .

پنج نفردیگر درسن صغر به روضهٔ رضوان انس یافتند. رحمة الله علیهم اجمعین.

گفتار در ذکر اولاد سید کمال الدین

که به تقدیر ربانی هریکی کجا مدفونند و اعقاب ایشان

سید را ازشش نفرفرزند عقب ماند :

اول ـ سیدعلی ،و مادرش از قبیلهٔ پازواران است، واو را یك فرزندبود: **سیدمرتضی** نام . و مادرش دختر سیدرضی الدین آملی است. و سیدمرتضی را یك نفر فرزند بود: **سیدمحمد** نام ، و اورا پنج نفر پسر بودند از دومادر :

اول ـ سیدعبدالکریم. دوم ـ عبدالرحیم . سیم ـ سیدعبدالرزاق ، و مادر ایشان ازقراتاتار است.

چهارم ـ سیدکمال الدین. پنجم ـ سید قوام الدین، و مادرایشان دخترملك گیومرث استندار است ، وفرزندایشانندکه جهت حکومت ساری نزاع دارند چنانکه ذکر ایشان رفته است.

دوم ـ سیدغیاث الدین، و مادرش از کدخدازاده های مازندران است. واورا پنج نفر فرزند بودند :

اول ـ سیدعبدالوهاب، وقبر اودر گیلان به بلدهٔ تیمجان است پهلوی قبر عمش سید نصیرالدین ، و مادرش ترك بود، و اورادو فرزند بودند: یکی **سیدغیاث الدین**،وقبر اودر امام من قری دیلمستان است. **دوم سید ظهیرالدین** و اودر هرات وفات یافت وهمانجا مدفون است.

دوم ـ سیدزین العابدین، ومادرش از کدخدازاده های مازندران است، واو با یك

نفر فرزند **علی اکبر** نام درمزار **سیاسر** تیمجان هوسم مدفون است . و دو نفر فرزند دیگر یکی **سید کمال الدین**، و دوم **سید عبدالعظیم**، وایشان در ساره‌سران تیمجان مدفونند. وسه نفر فرزند دیگر از آن **سید غیاث الدین** مرحوم: یکی ـ **سید قوام الدین**، دوم ـ **سید علی**، سیم ـ **حمزه** در استرآباد مدفونند. وسید قوام الدین که مرد عالم ودانا و به انواع خصایل حمیده آراسته بود، به‌غدر اورا شهید کردند . وبه تحقیق معلوم نشد که آن حرکت شنیع از که صادر شد.

اماظن بر آن است که به‌فرمودهٔ روزافزونیان ـ که نوکران سید محمد ساری بودند ـ واقع شد. و اولاد ایشان آنچه‌در حیات‌اند در استرآباد می باشند.

سیم ـ **سید عبدالعزیز**، و اوراسه‌پسر بود : اول ـ **سید علی** و قبراو در هزار جریب وآن نواحی است . دوم ـ **سید حسین** . سیم ـ **سید حسن**، و قبر ایشان در استرآباد می باشد. و اولادایشان هرچه‌هستند ازاناث‌وذکور در ساری‌اند.

چهارم ـ سید نصیر الدین،و او را سه‌پسر بود: یکی ـ **سید عبدالحی** و قبر او در گرجیان و قریهٔ واجک است. دوم ـ **مؤلف حقیر ظهیر** تا ازتقدیر الهی مدفون کجا خواهد بود؟! سیم ـ **سید کمال الدین** ،وقبرش درقریهٔ امام من‌قری‌سمام‌دیلمستان است پهلوی قبر سید غیاث‌الدین‌بن سید عبدالوهاب،و اولاد و اعقاب ایشان در گیلان و دیلمستان‌اند .

پنجم ـ سید زین العابدین ،واولاد اوآنچه‌درحیات‌اند درساری‌اند،وآنچه‌رفتند هم‌آنجا‌اند.

ششم ـ سید عبدالحق ، و اولاد اونیزآنچه‌هستند درساری‌اند و آنچه‌نیستند هم‌آنجامدفونندومادرسیدزین‌العابدین‌وسیدعبدالحق ترک‌اندومادرسیدعطاءالله بلا عقب، و سیدعبدالعزیز و سید نصیر ازدختر کیا وشتاسف‌جلال‌و دخترزادهٔ‌ملک‌فخرالدوله‌حسن باوندمی باشند ، ومادرسیدعبدالعظیم وسیدمرتضی‌و سیدعبدالله و سیداشرف‌که بلاعقب اند ـ ازدختر کیاحسن کیای لپور می باشد،و مادر سیدعلی و سیدغیاث‌الدین راخود ذکر

رفت و **چهار نفر دیگر** به‌سن صغر رفته‌اند.

گفتار در ذکر اولاد سید رضی الدین و مقبره و مدفن ایشان

و این سید را از خزانهٔ غیب دوازده نفرفرزند ذکور هبه و عطیه شده بود، و از همه بزرگتر :

اول- سیدمحمد، که پدراورا ولی‌عهد وخلیفهٔ‌خودساخته‌بود، و بعد از پدر در ماوراءالنهر اونیز وفات‌یافت ، و درآنجا مدفون است و اولاداو آمل‌اند .

دوم- سیدعبدالمطلب ، و اورافرزندان‌ذکورنبود، و قبر اودرآمل است .

سیم - سیدعلاءالدین ، واو سیدشجاع و متدین‌بود . و به‌انواع‌خصایل حمیده موصوف، و او هم عقیم است ،ودر مرض موت اسباب و تجملات و املاك موروثی خود راجهت سیدعبدالکریم ساری‌وصیت‌کرد وچون به جوار رحمت بیچون پیوست به‌حکم وصیت هرچه‌بود به‌ساری بردند و ملك راآنجا تصرف نمودندو الحاله‌هذه به تصرف حکام‌آن‌جااست و قبر مبارکش درآمل‌است .

چهارم- سیدقوام‌الدین ، واواست‌که مدتی‌حکومت‌آمل‌کرد، و قبراودرآمل است، و اورا دوفرزند بود :یکی **-سیدرضی‌الدین** که مادرش دختر سیدکمال‌الدین ساری‌بود، و او مندرج‌النسب است.و قبر او نیز درآمل است.دوم- **سید کمال‌الدین** و مادرش ازکدخدازاده‌های‌آمل است ، و اواست‌که‌بعداز پدربه حکومت بنشست . و یك‌سال به دونوبت حکومت‌آمل‌کرده بود،واورا دوفرزندبود: یکی **سیدرضی‌الدین** که درآمل‌وفات‌کرد و همانجا مدفون است . دوم - **سیدقوام‌الدین** نام‌که دخترزادهٔ سید مرتضی‌آملی‌است. والحاله هذه در فرضهٔ لنگرود اقامت دارد ، و ملك زرخرید سیدمرتضی رابه‌حسب ارث مادری متصرف است.

پنجم - سیدمرتضی مذکور، اونیز چندسال‌حکومت‌آمل‌کرد، و اورا یك‌پسر

بود : سیدشمس‌الدین نام که بعدازپدر به‌چندسال‌حاکم آمل بود، و بلاعقب بود. و قبر او و پدرمرحومش درآمل است.

ششم ـ سیدحسن، و اودرمحاربهٔ چلاو که با برادرسیدمرتضی به جهت اندك ملك موروثی نزاع کرد. به تیر مجهول مقتول گردید، و از این سبب سید مرتضی را **برادرکش‌سیدمرتضی** می‌گفتند. و اوراهم دوپسر بود : یکی ـ **سید مرتضی** نام که دخترزادهٔ سید کمال‌الدین ساری است و پدر **سیدابراهیم** است، والحاله هذه حاکم آمل است و قصهٔ او مسطور است. دیگری **سیداسدالله** مرحوم که‌مدت‌بیست و یك‌سال حاکم‌آمل‌بود ، و قصهٔ اوپیش‌از این‌نوشته شده‌وآنچه‌از او از دنیا رحلت‌کردند درآمل مدفون‌اند .

هفتم ـ سیدابوالفضل ، او را هم دوفرزند بود: یکی **سیدمحمد**، ودیگری **سید علی** . سیدمحمد را در محاربهٔ مرزناك که بامؤلف حقیر اتفاق‌کرده بود، به قتل آوردند و سیدعلی درآمل وفات یافت؛ و اولاد ایشان باپدران خود درآمل‌مدفونند. **پنج‌نفرفرزند** دیگر سیداعظم سیدرضی‌الدین درصغرسن وفات یافته‌اند،و مادرایشان به تحقیق معلوم نیست ازکیست .

گفتار در ذکر اولاد سیدفخرالدین

این سید کثیرالنکاح واولاد بود ! وکنیزان ترك متعدّد در تصرّف داشت . و دربارهٔکثرت اولادش روایت عجب می‌کنندکه در دورقمر فوق طوق‌بشر است، وآنچه نوشته شد اکثر سماعی است. چون این سخن‌هم ازمردم‌استماع افتاد نوشته‌شد. چنین شنیده‌آمد که وقتی‌که سیدحاکم **رستمدار** بودومسکن و موطنش در **واتاشان** بود ، چون به ییلاق‌کجور تشریف‌می‌برد، یك‌سال‌چهل‌گهواره ازاولاد حضرتش‌کودك رضیع بسته‌بدوش می‌بودند! چون به‌کجور رسیدند یك‌شب‌دوازده نفرازاناث‌وذکوروفات‌یافتند! و اولاداو درآمل‌اند و **سادات اهلم** نبیرهٔ وی‌اند، و مقبرهٔ ایشان‌درآمل است .

گفتار در ذکر اولاد سید نصیرالدین

فرزند معروف او دو نفر ند: **یکی- سید فضل الله**، و دیگری- **سید ظهیرالدین**. سید- فضل الله مردی بود، شجاع و عالم و متدین و به صفت صلاح و عفاف آراسته و به هفت قلم خطاط خوب نوشتی، درعلم وصنعت نقاشی استادان مانی کار را تعلیم می‌نمـود. و در کمانداری و تیراندازی اوصاف آرش رازی نزدش سهل بودی. چنانچه در هرات به مجلس پادشاه شاهرخ میرزا- نورالله قبره- که درزمان پهلوانی بود- که ازهفت پیل آهنین تیر میگذرانید- کمان همان شخصی را بگرفت واز نه پیل تیر بگذرانید! و در آن باب، منشوری به توقیع همایون نوشته بدو دادند. واو مدتی در تنکابن بود. ودخترش در حبالهٔ زوجیهٔ سید محمد کیای تنکابنی بوده است. و ازآنجا اوراسید مرتضی ساری دلالت نموده به ساری برد. و فرزند **سید صاعد** را اجازت داد که به قصاص پدر خود به قتل آورد. و همچنان درسنهٔ هشتصدو بیست وچهار شهید کردند و قتلش نامشروع بود به قول بعضی، چه قصاص سید صاعد براو لازم نمی آمد. و اودر آمل مدفون است. واولاد او اکثر آنجا اند. و **سید تاج الدین** نامی از نبیرهٔ اودر میسر مرسوم نوکر است و به یمن همت سادات گیلان روزگار می گذراند، و سید ظهیرالدین درحالت تحریر کتاب درحیات بود.

گفتار در ذکر اولاد سید ظهیرالدین

و این سید را فرزندی بود **سید قوام الدین** نام و نبیره‌های او در آمل اند. و آنچه وفات یافتند، آنجا مدفونند و ولایت میان رود حصهٔ موروثی ایشان است.

گفتار در ذکر اولاد سید زین العابدین

و این سیدرا از سایر برادران ملك موروثی کمتر بود، واز همه کوچکتر هم بود، و اوراسه فرزند بـود: یکی - **سید صاعد**. دوم - **سید عبدالعظیم**. سیم- **سید شبلی**.

چون حصهٔ ملك ایشان اندك بود، سیدصاعد با بنواعمام عناد می‌ورزید،و طغیان می نمود، و به‌حکام آمل آنچه وظایف رضاجویی بود به تقدیم نمی‌رسانید. و مکروحیله و نفاق را شعار خودساخته روزگار می گذرانید.

سیدقوام‌الدین درآن ایام‌حاکم آمل‌بود. بنواعمام را اجازت‌داد تا اورا به قتل آرند! روزی‌بنا بر مشورت به‌یك‌خانه‌جمع‌شدند و مشورت‌کلی به میان نهادند. سید صاعد مخالفت‌مجموع‌را بنیاد نهاد. فی‌الحال درجستندو حلقش را بگرفتند و به قتل آوردند. و اورافرزندی بود: **سید زین‌العابدین** نام. چون بعد از قتل پدر در آمل نتوانست‌بود، به‌ساری رفت، وآنجا بسر می‌برد. و اواست‌که‌به قصاص‌پدر خود سید فضل‌الله‌را بکشت‌و اورا درساری ملك واقطاع داده رعایت می‌کردند. و ازاو فرزندی به‌وجودآمد. **سیدصاعد** نام‌کردند . و بعداز سید صاعد ، **سیدشبلی** است‌والحال هذا به مخالفت اولادسیدمرتضی‌برخاسته است. و ولایت **سوادکوه‌ولپورکوه**‌را به‌غلبه و استیلاء متصرف‌شده تاعواقب امورنتیجهٔ‌آن‌کفران‌نعمت‌چه باشد!؟

چون سیدصاعدرا قتل‌کردند ، برادرش میرزاعبدالعظیم‌که‌مردعالم بود و بسیار تحصیل‌علوم‌کرده و استعداد بی‌شمار رامستحق‌گشته، و مردی‌قوی‌هیکل و شجاع و به سخن معروف و مشهور. یاغی‌شد، و درجنگل‌آمل باجمع اهل بغی کمر عداوت و انتقام برمیان‌بست،و به اخذ اموال مسلمین و مسلمات و سفك‌دماء مؤمنین و مؤمنات مشغول‌شد ؛ و ازفوایدعلوم و فضیلت‌آن محروم ماند .

لباسش کلاپشت سیاه و شلوار پشمین سیاه‌بودی ، و پیراهن نمی‌پوشید، و با شمشیرآبدارو سپر بزرگ عالیمقدار درآن جنگل به‌سرمی‌برد.وچون برف‌و باران‌می‌شد سه‌چوب می‌زدی‌وآن سپررا بر بالای‌آن‌چوبها می‌نهادو درشیب می‌نشست، وعهدکرد و قسم یادکردکه تازنده باشد هرگزسرخودرا به شیب‌آستانهٔ هیچ‌کس‌از دوست‌ودشمن نبرد و یك‌نوبت به‌گیلان به‌همان‌لباس و صلاح آمد و چندان‌که پدرمرحوم این‌ضعیف نصیحت می‌کردکه درون خانه درآی قبول نکرد و به بن‌درختی‌برسر شاخهای درخت تکیه‌کردکه هرگز برسر زیلووحصیر هم نمی‌نشست . و در زمستان که برگ درختها

از شاخهاافرو می‌ریخت برسر همان شاخ بی برگ تکیه‌می‌کردی، وبه‌لاهیجان به‌دیدن حضرت سیدرضی کیا ـ نورقبره ـ رفت. ودرآنجانیز به همین نوعی ـ که ذکر رفت ـ سلوك می‌کرد.

وچون مردی بودلطیف طبع، و اشعارعربی و پارسی خوب‌می‌گفت، وطبریهای لطیف انشاء می‌نمود، واصالتش هم معلوم‌کرده‌بودند. حضرت‌سیدرضی کیا نیزبه همان بن درخت‌دوسه‌روز با اوصحبت داشت، و نصیحتهامی‌کرد، امافایده نکرد و بر شقاوت اصرارمی‌نمود. تا درولایت‌آمل به بن‌درختی وفات‌کرد، و درهمان موضع دفن‌کردند، و شاخه‌های درخت‌کهنه و نو بر بالای قبر اوریختند. و الحال‌هرکه ازآنجا می‌گذرد چون برآنجامی‌رسند، شاخهٔ درختی‌می‌برند و می‌نهند!

درزمانی‌که حضرت صاحبقران اعظم متوجه ماوراء النهرشد وآمل‌رابه سیدعلی داد ـ چنانکه‌ذکر رفت ـ سیدعبدالعظیم درگیلان بود؛ چون ازآن حال باخبرگشت به آمل‌آمد. وظاهراًکمرانقیاد به‌خدمت‌سیدعلی ببست اماباطناً خالی ازفتنه‌وآشوب نبود. و **اسکندر** نام شخصی رابه‌قتل‌آورد، و ازآن سبب او را ازآمل براندند. بالضروره متوجه رستمدار گشت و نزد فرزند ملك شاه غازی گاو بـاره گیومرث رفت و آنجا ساکن شد.

درآن زمان در رستمدار درهرگوشه ملکی نشسته به ریاست مشغول بود، و ناتله رستان متعلق به ملك‌گیومرث مذکور بود و مکتوبی از منشآت طبع‌وقادخودنزد **امیرسلیمانشاه‌بن‌داود** ـ که ازامرای بـزرگ صـاحبقران‌اعظم بود و ولایت ری و قومش و دماوند در تحت ایالت او بوده است و مهام دارالمرز را هم حواله به‌رأی عالی اوکرده بودند ـ بنوشت‌وآن‌مکتوب‌آن‌است‌که نوشته می‌شود:

«وبالله‌التوفیق‌کمینه‌بندگان اخلاص به‌خدمت‌عرضه می‌دارد:

که دایم کف میمون گهرپاش خداوندی، که از روی تفاخر نعل یکرانش‌کواکب قرطه گوش نهم گردون مینا رنگ می‌سازد و بوسیدن تمنا وهوا دارد به زودی دولت ادراك آن‌گاهش برافرازندهٔ این گنبد فیروزه بی آلت، به حکم آخشیجان همنشین

سازیده و باجان وخردمرزوق گرداناد ،که بعدازرفع ارکان مبانی هواداری ودولتخواهی انهای‌ضمیر انور عکاف کیوان سای‌درگاهی که خاکش توتیای دیدهٔ ارباب‌اولوالالباب است . و کان گوهر نیك‌اختری هرچند می‌داند که از آغاز تا انجام بروی هرنهانی همچو خورشید جهان تابست . نی نی سهو گفتم ، بل از او نیزآشکارا تراست، که او بر موجب فرمان شان یك چند در آمل ـ طواهاالله ـ ساکن خواست بودن . تا هر آنگاهی که استدعا رود ، زود از این سی وسه دندان امتثالش را که بروی واجب است ، اقبال خود دانسته ، گاه ازتارك وگه چکاو ورخ قدم سازیده سوی حضرت اعلی بسان ابرآذری نه بل آذرگشسب آسا پریدن گیرد . الا اندرآن ایام گبری بی‌نمازی ملحدی ناپاك اصلی راکه حسب محبان با خلاص و هواداری طول عمر و ازدیاد نعمت و جاه **یزیدبن مغیرهٔ** کافر نعمت گمنام نکوهیده نشان اسکندر بن سست پیمان وقدم افراسیاب از فرط کج بینی وگمراهی ونادانی مصر بود . و ابوجبار بی یار و قرین و مثل و شبه و مونس وفرزند وزن صاحب کفایت از پی حسب بنا برحسب فتوی ازلباس جسم ، بداموی بدگوهر به تیغ اومعرا شد . ازآنجا بندگی سیدایّد ،«علی‌البقا ما شاءالذی اولاه ماوالی آباه قبل هذا» ،خاطر ازاو رنجیده‌کرد ومرکب پالانی ومجموع اجناس و نقوش را به یغما برد ویاری وچه یاری را بکشت و گفت : اگر مازندران جای من است و مردمان او رعایای منند ونوکران من دیگرکسی را،چه یار اومجال آنکه یك تن را ازایشان کم‌کند یا خود به دشنام و دل افکاری دژم، هرآدمی زادی که ازوی این عمل زاید ـ اگر برکله‌گل دارد یا برلب سخن درملك من بی شستن ـ آتش میسرگردد . ونی‌گفتن این جز بمرضات من و کینونه‌اش ازحیز امکان بکردار تغاضب نون برمغربی باشد .

به ناچارازوطن‌درمحطّ رأس ومنشأ خود افسارهیون برتك پیچانید وبه دارالملك رستمدار خرامید ، ودر دی نازل‌آمد. ازبرای آنکه آنجا مهتر وسالار کشور سر و بستان مروت و در دریای فتوت گوهرکان نیکو کاری ملك زاده گیومرث ابن شاه غازی ـ وقاه الله من کل البلایا ـ درباب‌معادات ولای‌زندگی‌آل واتباع سکندر برطریق

ساکنان سده والای مخدومی خداوند باستحقاق و طلاقت که از آن اعدای یزدان و رسول او فراسوی عذاب النار میراند ، وبا ارباب احباب و ولا اشفاق بیحد وعنایات بی حد و نوازشهای بسیاروپژوهشهای بی حصرو بی قیاس وترتیبهای فزون ازسبزگردون اطلس فام بالاترهمی افرازد .

الحق شرط انصاف وحفاظ حق شناسی و مروت خود همین شایدکه تا چندان به‌زیرسایهٔ پرمایهٔ شاخ ونهال بخت سرسبزش کدجاویدش ازآسیب بادهرسردوتند وبرف دی ماهی به‌جزدوری نصیب وبهرهٔ دیگرمبادا ازگزند بدسگال ایمن برآسایدکه چون فرمان حواشی خداوندی عدکوری ولی شادی رسد برامثالش بران موجب‌که درنامه محررشد کمر بندد و اگرگویندکه چون حالش بدینوال بود اورا بسوی قبلهٔ آمال و اهل مکتب تمیز وهوش‌وبیداری دل ، اعنی فلك رفعت جناب میرمیران و خدیو کشورستان‌مردی وداد ودانش ورادی عنان عزم تابیدن نمازپنج وقت آسا فریضه بود و دیگرجایها ازمستحبات درحقیقت‌رفض فرض و اختیار مستحب‌آیین اهل دانش ودین نیست ، بل درکیش ایشان این عمل مفروض رفض آمد جواب این سخن آسان دهم. آری‌ولی ادراك آن دولت است بلازاد والاغ زین وباروخرج راه وخیمه وخاصه‌کسی راکه هیچ وموسم، سیما هنگام سرما روی‌ازراه پلور و کوه موشا جزبه دشواری میسر نیست . بل لامطلقاً ولی از خدمت خدام ایوان مختلف منیف وقطب گردون پرتومهر سرافرازی وشاهی چشم میدارد که از روی کرم باغ گل تر وفاداری سهی سروی کم آزاری . ملك زاده گیومرث معین را بفرمایند که تا از بهر خاکی رهی چندانکه در املاك رستمدارش‌ستادن روا دارند ازمأکول وملبوس‌آنچه محتاج بود حاصل‌کند قصه پایانی شد، و زیر سپهر نیل سیما هرچه باشد جمله پایانی شود یك‌روز الاعمر و جاه مخدوم سلیمان شاه بن داود » . «فلیعم الذی یلقیه کالخفاش مایوحی» . و بعد از قتل برادرش میگوید :

طبری :

تا ند یمه تی چره تر و خور رنگ
کلا پشت می پوشش گمان می ینگ
یا بدشمن چش کنم خاك یکی چنگ
یادشمن بمی خون کنی جامه را رنگ

و نیز از گفتهٔ اوست :

طبری :

من دوم بدریو انگو مه میر بسومون
تجن بکنار چاك بـزه تا بدامون
اسری برزی کوکـرد مجیك بکوحون
انگو مه زری کو بمشك و یا بون(۱)

وواقعاً دراین طبری سید را استعارات و تشبیهات خوب است چون هر شییء از اشیاء مظهر خاص اند دروجود، «وکلٌ میسرٌ لما خلق لهُ» مبین ومصدق این معنی . فلاجرم سید نیزمظهراز مظاهرجلال وجود پرجود حضرت واجب الوجود بود . وچون آن وجود عاشق جلال و جمال خود است هرلحظه صد هزارازاین در هرگوشه پدید می‌آید تا انسان عشقبازیها نماید چنانکه شاعرگوید :

گر عشق نبودی و غم عشق نبودی
چندین سخن نغز که گفتی که شنودی
گر باد نبودی که سر زلف ربودی
رخسارهٔ معشوق بـه عاشق که نمودی

در ذکراولاد سیدعلی

اورادو نفرفرزند بود: یکی **سیدظهیرالدین** و قبراودر چالوس‌است. واز او دو نفر فرزند به وجود آمده‌بود، از دختر **سیدکمال‌الدین‌ساری** که‌عم او بود: یکـی

---

۱ ـ برای ترجمه‌و معانی‌اشعارطبری این‌کتاب ، آقای دکتر صادق‌کیا استاد دانشگاه تهران درکتاب واژه نامهٔ طبری و دوره‌های « ایران کوده » تحقیقات ممتع کرده‌اند ، به آن‌کتاب هارجوع فرمایند .

سیداحمد ، و قبراو درمزار **سیاسرهٔ** تیمجان **هوسم** است و یکی **سیدفضل‌الله** ، و و اورادر چالوس پهلوی قبرپدر دفن کردند.

دوم-از اولادسیدعلی‌ازدختر سید کارکیای المرحوم که برادرسیدرضی کیای لاهیجان است بعدازوفات پدر بیست‌روز پسر دروجود آمد، نام‌پدر را براو نهادند و او در آمل درسنهٔ هشتصدو هشتادو هشت وفات یافت ، واو را هم‌دوفرزند بود. اگر درعالم‌بقااواگر درعالم فنااندکه درآمل‌اند.

در ذکراولاد سیدشرف‌الدین - علیه‌الرحمه

این سید را فرزندان که بودند از همه بزرگتر: **سیدعبدالعظیم** بود،و اولاد ایشان در استراباد وخراسان می‌باشند و درگیلان از ایشان‌کسی‌نیست .

درذکر اولادسیدیحیی -علیه‌الرحمه

این سید را اولاد و نبیره‌ها در ساری می‌باشند ، وعده ایشان به تحقیق معلوم نیست. و اکنون به**سادات‌ناوسر** مشهورند ،

درذکر سنوات حکومت‌سادات آمل

ابتدای خروج سید قوام‌الدین ـ علیه‌الرحمه ـ درسنهٔ هفتصد و پنجاه بود . تا واقعهٔ ماهانه سر داخل ده‌سال حکومت‌کیا افراسیاب چلاوی‌که‌گاهی به مریدی و مطیعی‌وگاهی به‌مخالفت ومعاندت با ایشان سلوک‌می‌کرد،وچهل‌وچهارسال .ملث‌سادات در ماوراءالنهر وآن‌نواحی پانزده‌سال .

حکومت **سیدعلی‌ساری** ، داخل‌یك‌سال‌که‌حکومت آمل‌می‌کرد یازده‌سال.

حکومت **سید مرتضی** هفده‌سال.

حکومت **سید محمد** هیجده‌سال .

حکومت **سیدعبدالکریم** نه سال .

حکومت **سید عبدالله** مقتول هفت سال .

حکومت **سید زین‌العابدین**- که گاهی او و گاهی **سید عبدالکریم** ثانی به حکومت می نشستند - تاجمادی‌الاول سنهٔ هشتصدو هشتاد و یك ، نه‌سال .

درسنین مذکور در هر تاریخی ، شهوری چندکم و زیاد است ، که چون ضرب و قسمت رود؛ **صدوسی‌و‌یك‌سال** خواهد بود وهرچه بعدازاین واقع گردد در ضمن این تألیف اگر عمر باشد در فصل دیگر نوشته شود انشاءالله تعالی .

مرجوّ ومأمول ومستوقع ومسؤول ازارباب فضل‌وکیاست‌و اصحاب علم و فراست آنکه اگردر انشاء وعبارت سهوی وغلطی ببینند دراصلاح آن قلم عفو وامتنان‌مجری دارند، اگر در ذکر وقایع مذکوره شخصی زیاده ازآنچه نوشته شد، یاکم ازآن‌گوید بدانند ، که اصحاب علم درتواریخ ، درقصص انبیاء واولیاءوحکایت خلفا وسلاطین، یکی با دیگری در فروعات خلاف کرده‌اند ؛ چه برجزئیات آن کسی را وقوف تمام حاصل نیست ، اما درکلیات واصول‌آن تخلفی نکرده‌اند .

این حقیر نیزآنچه ازمردم من وصاحب وقوف وپدرمرحوم واعمام وبنی اعمام شنیده وتحقیق کرده بود بلا زیاده و نقصان نوشته است ، امیدکه دراصول آن غیری اعتراض نکند . اما درجزئیات اگرخلاف کنند ، امیدکه معذورداشته عیب نکنند ، چه چندین حالات راکه مؤلف حقیرخود در میان بود ، اگر از تقریر غیری استماع کنند اغلب‌آن باشدکه به‌خلاف واقع‌گویند وچون‌آن صورت درطبع آن شخص نقش پذیرفته باشد ، اگرحقیرصد بارگویدکه : آنچه می گویی نه این چنین است ، و در آن مهم این ضعیف اشتغال داشت قطعاً قبول نکنند و گویند که : آنچه ما شنیدیم صادق است ، و **فقیر** از این مقوله مردم را بسیاردید وگفت وشنید کرده است ؛ سیما درقصه‌یی که سنین و شهوردرآن‌گذشته باشد وبه افواه و السنهٔ مردم به خلاف‌همدیگر شنیده باشند ، کی ممکن بودکه مجموع تصدیق کنند ، اماآنچه واقع است اکثرواغلب آنست‌که نوشته شد ؛ ودراصول خروج سید هدایت قباب ،الی‌یومنا هذا ، عجب اگر

متعرض اعتراض تواند کرد، واگر کند چون به‌غور رسند، تحقیق خواهند فرمودکه حق به جانب او نیست.

چون درحین تألیف این نسخه سن این فقیر به شصت‌وشش رسیده است، وقوای جسمانی وروحانی فتوروقصوریافت وآفتاب عمر ـ که‌ازمشرق بقا وحیات لامع بود ـ به مغرب فنا وحجاب قریب گشته، وسهوونسیان‌لازمهٔ چنین‌مقام شده، اگردرانشاء سهوی ورکاکتی بینند، توقع عفوو اغماض است‌که: **اَلْعُذْرُعِنْدَکِرامِ النّاسِ مَقْبُول.**

الهی به حق حرمت معتکفان آستان جلال وجمالت که بدین مخطی مذنب عفو فرمایی وآنچه در این مدت، قولاً وفعلاً، ازمن بیچاره صادرشده است‌که رضای‌تودر آن نبود. درزیرلوای مرحمت خود جای داده سواد آن خطیات را به زلال عفوشسته به بیاض **ارحم‌الراحمین** مبدّل گردانی که ازکرده وگفتهٔ خود ـ که موجب رضای‌تو درآن نبود ـ پشیمانم.

«ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا وترحمنا لنکونن من الخاسرین»(۱)، «ربنا و آتنا ماوعدتنا علی رسلك ولا تخزنا یوم القیامة انك لاتخلف المیعاد» (۲)

سال بر هشتصد و یك و هشتاد
روز جمعه تمام گشت اسناد
روز آدینه بد به دریاوك
دشمن شاه را به جان ناوك
هم به اردوی شاه دین میرزا
آفتاب زمان علی علا
شد محرّر به دست مدّاحی
این کتاب از عنایت شاهی

۱ـ قرآن کریم، سورهٔ ۷ (الاعراف) آیهٔ ۲۳ مکیة.
۲ـ قرآن کریم، سورهٔ ۳ (آل عمران)آیهٔ ۱۹۴ مدنیة.

فهارس اعلام تاریخ طبرستان و رویان و مازندران

فهرست اسامی اشخاص و قبایل و کنیه‌ها و نسبت‌ها

پ

ت

د

ذ

ر

ش

ص

ط

گ

ل

ن

و

ه

ی

۲-فهرست اسامی امکنه

ب

پ

ت

ز

س

گ

ن

۳- فهرست اسامی کتب

۴ ـ فهرست مطالب مقدمه

۵ - فهرست مطالب متن

مطلب	صفحه
استندار فخرالدوله نماور بن شهراکیم الملقب به شاه غازی	۳۶ـ۴۱
ذکر واقعهٔ امیرمسعود سربدال وتوجه او به جانب مازندران	۴۱ـ۴۴
درذکر تاریخ شهر کجور ومبدای حصارآن که ساخته شده است	۴۴-۴۵
در ذکر فتح حصارادون	۴۵-۴۶
در ذکر واقعه جویی و فتح قلعهٔ قوسین و قتل رکن کرد وامراء و اصحاب او	۴۶-۴۸
در ذکر حکومت ملوکی که بعد از فخرالدوله شاه غازی تا هنگام تألیف این کتاب درسنهٔ هشتصد وهشت به مسند حکومت رویان متمکن‌اند	۴۸ـ۵۰
در ذکر رفتن ملک گیومرث به شیراز به خدمت‌شاهزاده و بعداز آن از آنجا گریختن و به تسخیر قلعهٔ نورشدن	۵۰
در ذکر گریختن ملک گیومرث از شیراز به قصد تسخیر قلعهٔ نور	۵۰ـ۵۳
در ذکر انقلاب که بعداز وفات ملک گیومرث بین فرزندان او واقع گشت	۵۳ـ۵۴
در ذکر مخالفت ملک اسکندر با ملک کاوس ، نوبت‌دوم	۵۴-۵۵
در ذکر باز آمدن ملک کاوس به رستمدار وشبیخون آوردن برملک اسکندر به‌قلعهٔ آسپی‌دیز وچگونگی احوالات آن	۵۵-۵۹
در ذکر انساب ملوک رستمدار	۵۹
در ذکراولاد ملوک وحکام‌وچگونگی آن	۵۹
در ذکر احوال قارن وندان و چگونگی‌آن	۵۹-۶۳
قصهٔ اصفهبد مازیاربن قارن	۶۳ـ۶۸
در ذکر احوال وشمگیر که ازنتیجهٔ ارغش وهادان‌اند که به روزگار شاه کیخسرو ایالت جیلانات بدو مفوض می‌بود	۶۸ـ۸۶
ذکر خاتمت کارشمس‌المعالی قابوس بن وشمگیر و حکومت منوچهر ابن قابوس بن وشمگیر	۸۶ـ۸۹
در ذکرآل باوند وابتدای حکومت ایشان و ذکرآن که ملک‌الجبال ایشان را چرا می‌گفتند	۸۹-۹۵
در ذکر استیلای آل باوند ـ نوبت دوم ـ اصفهبد شهریار	۹۶ـ۱۰۵
در ذکر حکومت علاءالدوله حسن بن رستم وچگونگی آن	۱۰۶ـ۱۰۹
در ذکر حکومت حسام‌الدوله شاه اردشیر	۱۱۰ـ۱۱۷
در ذکر حکومت شمس‌الملوک رستم بن شاه اردشیر	۱۱۸
در ذکر استیلای آل باوند ـ نوبت آخرـ درمازندران	۱۱۸ـ۱۲۲
در ذکر انساب آل باوند	۱۲۲
در ذکراولاد ملوک مذکور	۱۲۲ـ۱۲۳
در ذکر احوال نایبان خلفـاء واحوال داعیان وامرای خراسان که به طبرستان مسلط بودند	۱۲۴ـ۱۲۶

مطلب	صفحه

مطلب | صفحه

مطلب	صفحه
تاخت کردن به قزوین	۲۱۷-۲۱۶
گفتار درعزم نمودن سید کمال‌الدین به جانب استراباد وهزیمت نمودن میرولی استرابادی و تسخیر آن ممالك	۲۲۲-۲۱۷
گفتار درتهور صاحب قران اعظم درماوراءالنهر و عزم خراسان و عراق کردن و ازاین سبب سادات با امیرولی صلح نمودن و استراباد را بدو مسلم‌داشتن	۲۲۴-۲۲۳
گفتار درتوجه امیرتیموربه جانب استراباد وحالات آن وتسخیرآن ولایت ومملکت وگریختن میرولی استرابادی	۲۲۵-۲۲۴
گفتار درتوجه امیرتیمور به صوب مازندران و شرح وقایع آن	۲۳۱-۲۲۵
گفتار درحاضرنمودن سادات را درمجلس همایون امیرتیمور وسخنان که واقع شد	۲۳۴-۲۳۱
گفتار درنقل‌نمودن حضرت صاحبقران به قلعهٔ ساری و سادات را همراه‌آوردن وآنجا به‌کشتی نشاندن و به ماوراالنهر فرستادن	۲۳۷-۲۳۵
گفتار دروقایعی که با معاودت‌نمودن سادات درمازندران واقع شد	۲۳۹-۳۳۷
گفتارازهرات بیرون‌آمدن صاحبقران اعظم با اسکندرشیخی به عزم یورش هفت ساله و درهنگام مراجعت یاغی‌شدن اسکندر و کفران نعمت کردن	۲۴۴-۲۴۰
گفتار دروفات صاحبقرانی ومتوجه‌شدن سادات به صوب هرات و حضرت پادشاه مرحوم شاهرخ میرزا عنایت فرموده روانهٔ مازندران گردانیدن	۲۴۷-۲۴۵
گفتار درتشریف‌بردن سید علی به ساری وتسلی برادران‌نمودن و از فرزندان‌سید رضی‌الدین به استصواب برادران سید قوام‌الدین نامی را تعیین‌نمودن جهت حکومت آمل وشرح آن	۲۴۹-۲۴۷
گفتار درخروج سید علی بن سید قوام‌الدین و اخراج‌نمودن سید قوام‌الدین بن سید رضی‌الدین را از آمل	۲۵۴-۲۵۰
گفتاردرخروج‌سید غیاث‌الدین واخراج سیدعلی ساری ونصب‌حکومت ساری به سید مرتضی وچگونگی آن	۲۵۶-۲۵۵
گفتار درمحاربه‌نمودن درقریهٔ سروکلا ومنهزم‌شدن سیدعلی وبه استراباد رفتن	۲۵۹-۲۵۶
گفتار درمحاربهٔ سید علی ساری باسید علی‌آملی ومنهزم گشتن سید علی‌آملی ونصب حکومت آمل به سید قوام‌الدین بن سید رضی‌الدین و شرح آن	۲۶۱-۲۶۰
گفتار دررفتن سید نصیرالدین به هرات و قهرکردن شاهرخ میرزا ومقیدکردن اورا وچگونگی آن	۲۶۲-۲۶۱
گفتار درذکر رجوع کردن سید علی آملی به آمل به مدد و معاونت ملك‌گیومرث وچگونگی آن	۲۶۵-۲۶۳
گفتار درذکر زیاده شدن مرض سید علی وطلب‌نمودن سیدغیاث‌الدین	

مطلب **صفحه**

مطلب	صفحه
واقع شد	۳۱۳-۳۱۲
گفتار در ذکر توجه سید عبدالکریم و جدهٔ محترمهٔ او به اتفاق سید ابراهیم به صوب گیلان و رفتن به اردوی همایون حسن بیک - خلدسلطانه	۳۱۴-۳۱۳
گفتار در ذکر حبس سید اسدالله و نصب حکومت آمل به فرزند او سید حسن وچگونگی آن	۳۱۶-۳۱۴
گفتار درذکر خروج مردم مازندران وخلاص‌دادن سید اسدالله وطلب سید عبدالکریم به گیلان فرستادن وحالاتی که در آن زمان واقع شد	۳۲۰-۳۱۷
خاتمة‌الکتاب	
در ذکر تعداد اولاد سید قوام‌الدین - علیه‌الرحمة	۳۲۳-۳۲۱
در ذکر اولاد سید کمال‌الدین - نورقبره	۳۲۴-۳۲۳
گفتار در ذکر اولاد سید کمال‌الدین که به تقدیر ربانی هریکی کجا مدفونند واعقاب ایشان	۳۲۶-۳۲۴
گفتار در ذکر اولاد سید رضی‌الدین ومقبره و مدفن ایشان	۳۲۷-۳۲۶
گفتار در ذکر اولاد سید فخرالدین	۳۲۷
گفتار در ذکر اولاد سید نصیرالدین	۳۲۸
گفتار در ذکر اولاد سید ظهیرالدین	۳۲۸
گفتار در ذکراولاد سید زین‌العابدین	۳۳۳-۳۲۸
درذکراولاد سید علی	۳۳۴-۳۳۳
در ذکر اولاد سید شرف‌الدین-علیه‌الرحمة	۳۳۴
درذکر اولاد سید یحیی - علیه‌الرحمة	۳۳۴
درذکر حکومت سادات آمل	۳۳۶-۳۳۴
فهارس اعلام :	**۳۳۷**
۱-فهرست اسامی اشخاص وقبایل و کنیه‌ها و نسبت‌ها	۳۷۲-۳۳۹
۲-فهرست اسامی امکنه	۳۸۳-۳۷۳
۳-فهرست اسامی کتب	۳۸۴
۴- فهرست مطالب مقدمه	۳۸۶-۳۸۵
۵- فهرست مطالب متن	۳۹۳-۳۸۷

صوابنامه

صفحه	سطر	صواب
۲۳	۱۱	کیا نام‌آور نوکلاته
۴۹	بعداز سطر ۲ اضافه شود :	[فصل درذکر حکومت گیومرث واولاد او]
۶۵	سطر آخر	وخیذر بن کاوس
۶۶	۲۲	پدر مصمغان است
۶۸	اشعارعربی اینگونه اصلاح شود :	

لقدفاخرتنامن قریش عصابة — ببسط حدودو امتدادالاصابع
فلماتنازعنا الفخار قضی لنا — علیهم بمانهوی نداء الصوامع
وانا سلونا و الشهید بفضلنا — علیهم جهیرالصوت فی کل جامع
بان رسول‌الله لاشك جدنا — ونحن بنوه کالنجوم الطوالع

صفحه	سطر	صواب
۸۶	۲۱	منوچهربن قابوس بن وشمگیر
۸۶	۲۲	شمس‌المعالی هرچند
۸۸	۱۴	بسیار اجحاف نمود
۹۲	۱۶	باورا به خدمت خود خواند
۱۰۶	۲	بعداز وفات پدر هشت سال
۱۲۵	۱۰	قطری بن الفجاعة
۱۴۵	۱۶	حسن بن قاسم
۱۵۲	۱۶	اسفار بن شیرویه
۱۵۹	۱۶	ملقب به شاه‌غازی
۱۷۶	۱۸	وزاولانه برسر نهادند
۲۴۷	۲	از صغار وکبار
۲۴۸	۲	در سمرقند
۲۵۱	۱۹	سید بزرگ مقدار
۲۵۶	۱۸	آن طرف تجینه رود رفته
۲۵۸	۸	به کنار تجینه رود رسیدند
۲۸۰	۲۰	ومیثاق بود
۲۸۶	۲۰	ارادت برآن نمود
۲۸۸	۴	عیش منغص گشته
۲۹۵	۱۶	برسر این فقیر
۳۰۵	۱۱	تجینه رود را ضبط کرده
۳۰۷	۱۲	سید زین‌العابدین
۳۲۷	۱	بلاعقب بود و قبر او

THE
TĀRÍKH-I-
TABARESTĀN-O-RŪYĀN-O-MĀZANDERĀN
OF
MIR SAYYED ZAHIR'U DDIN-I-MAR'ASHI

(815-892 A.H=1409-1486 A.D.)

WITH AN INTRODUCTION OF
DR.M.J.MASHKUR PROFESSOR OF
NATIONAL TEACHER'S COLLEGE
IN IRAN

BY
M.H.TASBÍHÍ

FIRST EDITION
PUBLISHED BY
SHARGH BOOK SHOP
TEHRAN
1966

KH. SHÁHÂBÂD-TEL.31576

BORROWER'S NO.	ISSUE DATE	BORROWER'S NO.	ISSUE DATE
		1472	15.4.58